

Sámedikki dievasčoahkkin

Čoahkkingirji 001/12

Ávjuvárgaaidnu 50, N-9730 Kárášjohka

Telefon +47 78 47 40 00

Telefaks +47 78 47 40 90

samediggi@samediggi.no

www.samediggi.no

Áigi: 20.02. - 24.02.12

Báiki: Kárašjogas

Áššelistu

Saksnr.	Sakstittel
001/12	Vuodđudeapmi
002/12	Sámediggeráddi doaibmadiedahus
003/12	Gažaldagat Sámediggeráddái
004/12	Ođđa áššiid dieđiheapmi
005/12	Sámedikki 2011 jahkedieđáhus
006/12	Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Stáhtavuvddiid gaskka
007/12	Sámedikki dieđáhus oahpahusa ja oahpu birra
008/12	Rievdadusat boazodoallohálldašeamis – vuodđu ja eavttut
009/12	Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat 2012 - čoahkkinplána
010/12	Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat 2013 - čoahkkinplána
011/12	Cealkámuš 2012 eanadoallošiehtadallamiidda
012/12	Gárrenmirkodikšu ja gárrenmirkogeavaheami easttadeapmi

Čoahkkináiggit

Áigi		Ášši	Siidu
22.02.12	dii.08.30 - 08.45	001/12	4
	dii.09.00 - 12.15	002/12	7
	dii.15.00 - 17.40	003/12	45
	dii.17.40 - 19.15	004/12	58
23.02.12	dii.08.30 - 11.00	005/12	68
	dii.11.00 - 15.55	006/12 digaštallan	215
	dii.15.55 - 18.25	007/12	220
	dii.18.30 - 19.50	008/12	336
	dii.19.50 - 20.05	009/12	348
	dii.20.05 - 20.10	010/12	350
24.02.12	dii.08.30 - 09.55	011/12	352
	dii.09.55 - 10.10	006/12 jienasteapmi	215
	dii.10.35 - 12.00	012/12	371

Ášši/Sak DC 001/12

Čoahkkima vuodđudeapmi

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.02. 2012 dii. 08.30

Áirasat

Čuovvovaš áirasat ledje vuodđudeamis:

1. Mariann Wollmann Magga	21. Odd Iver Sara
2. Gunn-Britt Retter	22. Geir Tommy Pedersen
3. Knut Inge Store	23. Willy Ørnebakk
4. Trond Are Anti	24. Randi A. Skum
5. Ragnhild M. Aslaksen	25. Margit Eli Anti Oskal
6. Hans J. Eriksen	26. Selmer Johansen (<i>Aud Marthinsen ovddas</i>)
7. Alf Isaksen	27. Rolf Johansen
8. Aili Keskitalo	28. Ann-Mari Thomassen
9. Ronny Wilhelmsen	29. Inga-Lill Sundset
10. Per Andersen Bæhr	30. Miriam Paulsen
11. Olaf Eliassen	31. Nanna Thomassen (<i>Áge Nordkild ovddas 23. - 24.02.12</i>)
12. Mathis Nilsen Eira	32. Geir Johnsen
13. Marit Kirsten Anti Gaup (<i>Anne Helene Moeng Saari ovddas</i>)	33. Jarle Jonassen
14. Anders Somby jr	34. Aina Kristine Kant (<i>Sten Erling Jønsson ovddas</i>)
15. Knut Roger Hanssen	35. Leif Aksel Renfjell (<i>Ida Marie Bransfjell ovddas</i>)
16. <i>Ii várrelabtu Hilde Anita Nyvoll ovddas</i>	36. Jørn Are Gaski
17. Arthur Johan Tørfoss	37. Kirsti Guvsám
18. Toril Bakken Kåven	38. Monica Balto (<i>Marie Therese N. Aslaksen ovddas</i>)
19. Silje Karine Muotka	39. Heidi P. Greiner Haaker
20. Inger Jørstad	

Juolluduvvon permišuvnnat

Permišuvnnat olles dievasčoahkkimis

Áirras nr. 13 Anne Helene Moeng Saari

Áirras nr. 16 Hilde Anita Nyvoll

Áirras nr. 26 Aud Marthinsen

Áirras nr. 31 Åge Nordkild

Áirras nr. 34 Sten Erling Jønsson

Áirras nr. 35 Ida Marie Bransfjell

Áirras nr. 38 Marie Therese N. Aslaksen

Permišuvnnat osiid dievasčoahkkimis

Áirras nr. 3 Knut Store 23.02.12 dii. 15.00 rájes gitta 24.02.12 rádjai

Áirras nr. 9 Ronny Wilhelmsen 22.02.12 dii. 17.30 rájes

Áirras nr. 15 Knut Roger Hanssen 22.02. dii. 12.00 rájes gitta 24.02.12 rádjai

Áirras nr. 18 Toril Bakken Kåven 24.02.12

Áirras nr. 24 Randi A. Skum 24.02.12

Várrelahtu Leif Aksel Renfjell 24.02.12 dii. 10.30 rájes

Várrelahtut

Várrelahtu Marit Kirsten Anti Gaup lei čoahkkimis áirasa nr. 13 Anne Helene Moeng Saari ovddas 22. - 24.02.12

Várrelahtu Selmer Johansen lei čoahkkimis áirasa nr. 26 Aud Marthinsen ovddas 22. - 24.02.12

Várrelahtu Aina Kristine Kant lei čoahkkimis áirasa nr. 34 Sten Erling Jønsson ovddas 22. - 24.02.12

Várrelahtu Leif Aksel Renfjell lei čoahkkimis áirasa nr. 35 Ida Marie Bransfjell ovddas 22. - 24.02.12

Várrelahtu Monica Balto lei čoahkkimis áirasa nr. 38 Marie Therese N. Aslaksen ovddas 22. - 24.02.12

Várrelahtu Stig Furu lei čoahkkimis áirasa nr. 18 Toril Bakken Kåven ovddas 24.02.12

Várrelahtu Anne-Marit Eira lei čoahkkimis áirasa nr. 15 Knut Roger Hanssen ovddas 23. - 24.02.12

Várrelahtu Nanna Thomassen lei čoahkkimis áirasa nr. 31 Åge Nordkild ovddas 23. - 24.02.12

I Áššebáhpirat

03.02. 2012 beaiváduvvon gohččun ja áššelistu

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus Sámediggái

- 03.02. 2012 beaiváduvvon gohččun, áššeliste, prográmma ja sárdnunáigi dohkkehuvvo

Dievasčoahkkinjođiheaddji Jarle Jonassen ovddidii dárbbu válljet čoahkkinboddosaš čoahkkinjođiheaddji permišuvnnaid geazil.

- Willy Ørnebakk evttohii Inger Jørstad čoahkkinjođiheaddjin.

Evvttohus mearriduvvui ovttajienalaččat.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Jarle Jonassen, dievasčoahkkinjođiheaddji	
	Ann-Mari Thomassen, čoahkkinordnegii	
	Willy Ørnebakk, čoahkkinordnegii	

VI Sámedikki mearrádus

- 03.02.12 beaiváduvvon gohččun oktan áššelisttuin, progámmain ja sárdnunaiggiin dohkkehuvvo. Inger Jørstad välljejuvvo čoahkkinjođiheaddjin.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 22.02.12 dii. 08.45.

Sámediggeráđi doaibmadiedáhus

Arkiiva

Arkiiváššénr.

SF-

12/53

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.02.12 dii. 09.00

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi árvalus Sámediggái

Sámediggi váldá Sámediggeráđi doaibmadiedáhusa áigodagas 12.11.11 - 07.02.12 diehtun.

1 Álggahus

Dát diedáhus válddaha áigodaga skábmamánu 12. b. 2011 - guovvamánu 7. b. 2012 ja čatnasa Sámedikki 2012 bušehtii.

Sámediggeráđdi lea dán áigodagas doallan 7 čoahkkima ja lea meannudan 68 ášši. 35 ášši dain leat doarjjaáššir.

Nugo oidno geahčastagas www.sametinget.no de lea ráđđi searvan ollu čoahkkimiidda ja ovddastemiide.

Dásseárvu

Nuorta- Finnmarkku politiijameasttir Ellen Katrine Hætta lea nammaduvvon okta ođđa lahtuin Dásseárvo- ja vealahanlávdegodđái. Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta lea nammadan Hætta, maŋŋil go Sámediggeráđdi evttohii su.

Ellen Katrine Hætta lea okta hárve juristtain, ja dovdá iežas oahpu ja barggu čađa politiijasuooggis juridihkalaš čuoлмаaide maiguin Dásseárvo- ja vealahanlávdegoddi galgá bargat.

Dásseárvo- ja vealahanlávdegoddi lea váiddaorgána dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji maŋis, ja lea hirkmat dehálaš riekteovdánahttimii dásseárvo- ja vealahansuooggis. Sápmelaččain lea álgoálbmogin ja unnitloguálbmogin, erenoamáš vuoigatvuodát ja erenoamáš suddjen vealaheami vuostá. Dan sivas lea prinsihpalaš mearkkašupmi dás go sámegeielaš ovddasteaddji lea Dásseárvo- ja vealahanlávdegottis, go dat sihkkarastá ahte lávdegotti dohkkejupmi nannejuvvo sámi álbmogii Norggas.

2 Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuohta ja vuoigatvuohta geavahit gielas. Sámeigiela suodjaleapmi, nannen ja ovddeideapmi lea deatalaš sámi kultuvrra boahhteáigái.

Váldomihttomearri

- Sámeigiella lea lunddolaš giella buot arenain

Oassemihhtomearit

- Mis leat ceavzilis ja árijjalaš arenat sámeigiela várás
- Sámeigiella lea oidnosis ja geavahuvvo maidái dain guovlluin gos giella lea áitojuvvon
- Sámeigiella geavahuvvo árijjalaččat ja lea oidnosis almmolašvuođas
- Sámeigiella lea ollesárvosas geavahangiella árgabeaivvis

Strategiijat

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin háhkát buoriid rámmaeavttuid sámeigiela várás

Čoahkkin Romssa suohkaniin

Romssa suohkan bovdi lihtuid, servviid, ja institušuvnnaid gulahallančoahkkimii sámi giela ja kultuvrra nannema ja ovdánahttima birra Romssa suohkanis.

Duogázin bovdejupmái lei Romssa suohkana ruovttoluottageassin ohcamis searvat sámeigiela hálddašanguvlui ja digaštallan maid dát mearráduš mielddisbuvttii. Sámediggi lei maid bovdejuvvon dán čoahkkimii, muhto bivddii sadjai čoahkkima Romssa suohkaniin ovdal dán čoahkkima. Sámediggeráđđi deaivvadii Romssa politihkalaš jođiheddjiiguin, sátnejođiheddjiin, kultuvrra ja valáštallama gávpotráđiin ja Romssa suohkana sámi giellaguovddáža ovdasteddjiin, Gáisi giellaguovddáš, Romssas ođđajagimánu 11 b. 2012.

Áššelišta čoahkkimis lei movt Romssa suohkan sáhtta váikkuhit dasa ahte sámi giella ja kultuvra Romssa suohkanis sáhtta nannejuvvot ja ovdánahttojuvvot. Sámedikki lei buorre gulahallan Romssa suohkana ovdasteddjiiguin ja rámiida Romssa suohkana ángiruššama og bovdi lihtuid ja servviid gulahallančoahkkimii. Dán bokte lea Romssa suohkan bidjan fokusa dasa ahte suohkan háliida váikkuhit dasa ahte sámi giella ja kultuvra sáhttet ovdánahttojuvvot suohkanis. Si čájehit maid ahte háliidit gulahallat suohkana sámi álbmogiin dárbbuid birra mat gávdnojit ja movt daid sáhtta čoavdit buoremus lági mielde. Sámediggeráđđi addá mielas ráđiid ja nevvodemiid ja sávvá buori gulahallama suohkaniin.

Sámediggi searvvai čoahkkimii ođđajagimánu 13. b. 2012 masa Romssa suohkan lei bovden lihtuid ja servviid.

Guossástallan Gáisi giellaguovddážiš

Sámediggeráđđi lei juovlamánu 20. b. 2011 bovdejuvvon Gáisi giellaguovddáži Romssa suohkanis okta rávisolbmuidoahppoprográmma kursaid loahpaheami oktavuodas. Mánngas dán guovllus háliidit oahppat sámeigiela. Dan sivas leat oállugat váldán oktavuoda Gáisi giellaguovddážiin rávisolbmuidoahppoprográmma birra.

Ráđdehusa sámeigielaid doaibmaplána

Sámeigielaid doaibmaplána ovdanbuktojuvvui miessemánu 2009. Doaibmaplána daddjo ahte jahkásaččat galgá hábmejuvvot stáhtusraportta doaibmaplána čadaheamis. Vuosttaš stáhtusraporteren doaibmaplána, Sámeigielaid doaibmaplána - stáhtus 2010 ja viidáset ángiruššan 2011, geigejuvvui guovvamánu 2011. Jurdda dál lea ahte nubbi stáhtusraportta galgá válmmas 2012 gida. Stáhtusraportta

hábmeejuvvo ovttasbarggus departemeanttaiguin main lea ovddasvástádus doaibmaplána doaibmabijuid čuovvolemis ja gulahallama bokte Sámedikkiin. Stáhtusraporta galgá leat dárogillii, davvisámegillii, julevsámegillii ja lullisámegillii.

Doaibmabiju 34 "rádđeaddin joatkkaskuvllain lullisámi guovllus" oktavuodas dollojuvvui čoaħkkin skábmanánu 15. b. 2011 gaskal Sámedikki, Davvi- Trøndelága fylkkasuohkana ja Lulli- Trøndelága fylkkasuohkana. Lea stuora ovttamielalašvuohta dasa ahte dán doaibmabijus lea ollu dadjamuš sámi nuoraide guovllus, ja ahte lea dehálaš ráhkadit rádđeaddinfálaldaga sámi nuoraide. Dehálaš lea maiddáa ahte iešguđet ášahusat lullisámi guovllus leat mielde hábmeme ja čađaheame dán doaibmabiju. Bargojoavku mas Davvi- Trøndelága fylkkasuohkan, Lulli- Trøndelága fylkkasuohkan ja Sámediggi leat mielde, barget viidáseappot, ja ođđa čoaħkkin dollojuvvo 2012 giđa mielde.

Konsultašuvdnačoaħkkinis mii lea juohke jahkebeali gaskal Ođasmahttin- hálldahus- ja girkodepartemeanta (OHD) ledje barggut doaibmaplána oktavuodas áššin. Sámedikki bealis leat mii oaidnán hástalusaid doaibmaplána barggus. Sámediggi oassálasttii plána ođđa hábmema proseassas, ja oassi Sámedikki doaimmain ja doaibmabijuin maid Sámediggi lei bidjan johtui ovdal og doaibmaplána ráhkaduvvui, leat váldon mielde doaibmabidjun plánas. Doaibmabijuid čađaheami raporteremis sáhtta ipmirduvot ahte dá leat doaibmabijut maid Rádđehus lea bidjan johtui, ii ge Sámediggi, vaikko leat doaimmat maiguin Sámediggi guhkit áiggi lea bargan. Dasa lassin deattuhii Sámediggi ahte lea stuora hástalussan go mángga aktevrras ovttasbarggu bokte lea ovddasvástádus doaibmabijuide ja mii oaidnit ahte Sámediggi dákkár doaimmain ferte searvat dárbbalaš gelbbolašvuodain. Digaštallojuvvui maid galgá go doaibmaplána namma rievdaduvvot "Sámedikki ja rádđehusa sámegeielaid doaibmaplánan". Dát rievddašii dan dihte vai mii sihkarastit oktasaš eaiggátvuodá ja buori ovdáneami sámegeielaid bargguiguin. Ášši čuovvleaba Sámediggi ja OHD.

Ovttasbargošiehtadusat suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin

Sámediggeráđđi lea geargan sierra ovttasbargošiehtadusaid hábmema proseassain suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin sámegeiela hálddašanguovllus. Šiehtadusa sisdoalus lea dan birra movt ovttaskas suohkanat fylkkasuohkanat galget bargat vai ovddidit, nannejit ja ovdánahttet sámi geielaid. Sámediggeráđis lea leamaš lagas gulahallan suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin ovttasbargošiehtadusa hábmema ja sisdoalu birra. Sámediggeráđđi lea bovden suohkaniid ja fylkkasuohkaniid oktasaš vuolláičállimii ovttasbargošiehtadusain dán dievasčoaħkkima oktavuodas. Ovttasbargošiehtadusat álget gustot 2012 rájis.

Sámi giellaiskkadeapmi

Sámediggi hábmii 2011:s šiehtadallama Nordlandsforskning AS:in ja Norut Alta:in sámi giellaiskkadeami čađaheapmái. Iskkadeamis lea jearahallanskovvi mii sáddejuvvo ollu olbmuide. Dasa lassin čađahuvvojit čiekŋalis jearahallamat 12 suohkanis. Čiekŋalis jearahallamat čađahuvvojit čuovvovaš suohkaniin: Aarborte, Bådáddjo, Divttasvuotna, Fálesnuorri, Gáivuotna, Guovdageaidnu, Oslo, Plassje, Romsa, Skánit, Snáasa ja Unjárga.

Jearahallanskovvi galgá gávdnot buot golmma sámegeielaide ja dárogillii. Nordlandsforskning lea dál loahpageahčen jearahallankoviid jorgaleamis. Plána mielde galget jearahallankovit sáddejuvvo olbmuide dán mánu. Nordlandsforskning lea maid válbmen jearahallanbagadusa mii galgá geavahuvvot čiekŋalis jearahallamis.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte ovdánahttit sámegeiela geavaheami, ja carenoamážit deattuhit lullisámegeiela ja máttasámegeiela

Sámediggeráđđi lea 2012 ovddas máksán vuosttáš oasi guovttegeielalašvuodadoarjagis suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda ja doaibmadoarjaga sámi giellaguovddáziidda.

- Bargat dan ala ahte bisuhit ja viidáseappot ovddidit dáláš arenaid, ja ásahtit ođđa arenaid sámegiela várás

Gielem nastedh

Gielem nastedh, Snoasa giellaguovddáš lea 2012 rájis mielde Sámedikki bušehtti, njuolggodoarjagiid poastta vuolde sámi giellaguovddážiidda. Gielem nastedh lea leamaš prošeakta dan oktavuodas go Snoasa giella válđojuvvui mielde sámegiela hálddašanguvlui. Prošeavtta mihttomearri lea leamaš bidjat johtui doaimmaid nannendihti ja ovdánahttindihti lullisámi giela gielddas. Gielem nastedh lea doaimmahan ollu ja čađahan moanat kurssaid ja lágidemiid maŋimus 3 jagi.

Davviriikkalaš sámi giellaovttasbargu

Sámi Parlamentáralaš Ráđi ávžžuhusa vuodul álggahedje Norgga, Suoma ja Ruota beale sámedikkat Interreg-ruhtaduvvon SáFá-čielggadanprošeavtta álgogeahčen 2011 davviriikkalaš sámi dutkan- ja fága/resursaguovddáža ásaheami birra. Prošeavtta loahpparaporta Davviriikkalaš sámegiela dutkan- ja fága/resursaguovddáža vuodđudeapmi gárvánii čakčamánu 2011. SPR dievasčoahkkinn dohkkehii joatkkaprošeavtta SáFá 2 Girkonjargga čoahkkimis 9.11.2011. Doarjjaohcan joatkkaprošektii lea sáddejuvvon Interreg-programmii, ja dasa lassii lea dáid beivviid sáddejuvvon ruhtadanohcan Romssa fylkasuohkanii mii hálddaša Norgga stáhta Interreg-ruđa ja ROP-ruđa. Ulbmilin livččii álggahit SáFá-2 prošeavtta miessemánus dán jagi.

Giellaguovddážiid evalueren

Norut Alta:in lea hábmejuvvon ovttasbargošiehtadus juovlamánu 2011 sámi giellaguovddážiid evaluerema čađaheamis.

Sámedikki mihttomearri sámi giellaguovddážiidda lea ahte sámi giella gullo ja oidno giellaguovddáža doaimbavuovllus. Sámi giellaguovddážiid evalueren galgá čájehit movt giellaguovddážit leat organiserujuvvon ja movt dat devdet Sámedikki mihttomeriid. Sámedikki mielas galggašedje giellaguovddážit sáhttit viiddidit iežaset doaimbavuovllu nu ahte sáhttet doaimmat regionálalaš giellaguovddážin. Sámediggi sávvá dan sivas ahte evalueren guorahallá movt mii sáhttit olahit buoret ja ulbmilleappot ávkkástallama doarjagis, ja maiddái buktit konkrehta evttohusaid movt rievdadit ja buoridit Sámedikki hálddašeami vuodđodoarjagis olahandihti dán.

Evaluerenbargu lea álggahuvvon juovlamánu 2001 ja raporta galgá válmmas geassemánu 2012.

- Bargat dan ala ahte buoridit dihtomielalašvuoda giellageavaheamis
- Atnit ávkki boarrásiin resursan giellabarggus
- Nannet, suodjalit ja buktit oidnosii sámegiela sámi báikenammabarggu bokte

Sámediggeráđdi lea ovttasbarggus sámi báikenammakonsuleanttaiguin buktán čállinrávvagiid nammaáššiid, earret eará nammaáššiid Deanu gielddas ja rádjemuvrraide namaid Lierne ja Namsskogan suohkaniin. Sámediggeráđi mielas lea hui buorre go suohkanat váldet almmolaččat atnui sámegiela báikenamaid. Dát váikkuha dasa ahte sámi báikenamat oidnojit buoret.

Sámediggeráđdi lea maid buktán čállinrávvagiid báikenamaid birra journalisttaide, suohkaniidda ja earáide geat barget sámi báikenamaiguin. Dieđut leat addojuvvon dohkkehuvvon ja mearriduvvon báikenamaid birra.

Sámediggeráđi mielas lea báikenammaáššiid váiddalávdegotti mearrádus buorre, váiddaáššis váilevaš báikenammamearrideami oktavuodas Narviika sámi báikenamain. Váiddalávdegotti mearrádus mearkkaša ahte sámi báikenamaid ii sáhte hilgut.

Sámediggeráđđi lea bohtá bures johtui digitaliseremiin ovddeš sámi nammanevvohaga boares báber- ja kaseahhttaarkiivva. Dát mielddisbuktá áššebáhpiriid, čoagginlisttuid ja eará dokumeanttaid skánnen ja vurken, ja boares kaseahhttabáttiid, mat leat gullan sámi nammanevvohahki, kopieren digitála hápmái. Dá lea divrras dokumenteremat ja kulturmuittut mat eai galggaše láhppot dahje jávkat.

- Ovddidit sámi terminologiija ja dahkat dan olahahhtin

Sámediggeráđđi addá rávvagiid ja veahki jorgalemiide sihke davvi-, julev- ja lullisámegilli ja bargá áiggis áigái tearbmalisttuiguin.

Sámi giellalávdegotti lullisámegiela tearbmajoavku lea dárkkistan ja meannudan lullisámegiela tearbmalisttuid servodatfágas, historjjás ja geografijás vuodđoskuvlla dásis. Sámediggeráđđi lea leamaš ráđdeaddin Sámi giellalávdegotti davviriikkalaš tearbmajoavkkuide ovdal loahpalaš mearrideami tearbmalisttuin mat meannuduvvojedje čoahkkimis Stockholmmas juovlamánu 2011.

- Beavttálmahttit terminologijabarggu

3 Kultuvra

Máŋggabealat kultureallin nanne sámi gullevašvuoda ja identitehta, ja váikkuha ealli báikegottiid.

Mihttomearri

- Ealli ja máŋggabealat sámi dáidda- ja kulturealli

Oassemihttomearit

- Aktiivvalaš sámi deaivvadanbáikkid, kulturásahusat ja musea alla fágalaš dásiin
- Máŋgalágan sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš ovdanbuktimat dahkkojuvvojit oainnusin servodagas
- Máŋggabealat valástallandoaimmat sámi álbmogii
- Viiddes kulturdoaimmafálaldat sámi mánáide ja nuoraide
- Buorre girjerádjofálaldat sámi geavaheddjiide

Strategiijat

- Gulahallama bokte báikkálaš, regionála ja guovddáš eiseválddiiguin ja earáiguin nannet sámi kulturovddideami rámmaeavttuid

Sámediggeráđđi lea váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain go guoská boahhtevaš bargui kulturpolitihkain maŋŋá 2014. Njukčamánu 2011 nammadii stáhtaráđđi lávdegotti dán barggu ektui. Sámediggeráđđi ii lean dieđihuvvon dán lávdegotti ásaheami birra ja dan mandáhta birra. Maŋŋá go Sámediggeráđđi lei váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain, de bohte golbma ovddasteaddji 2014 Kulturčielggadusas Kárášjohkii skábmamánu 2011. Dán čoahkkimis beasai Sámediggeráđđi ovddidit iežas hástalusaid boahteáiggi kulturpolitihka ektui. Sámediggeráđđi ja 2014 Kulturčielggadus galget doallat oktavuoda viidáseappot dán deatalaš barggu oktavuodas.

Sámediggeráđđi, ovtas Romssa fylkkasuohkaniin, čoahkkinstán Márkomeanu ovddasvástádusolbmuiguin juovlamánu 19. b. 2011 festivála viidásetovdánahttima birra. Márkomeannu rahča oazžut buvttadanvirggi festiválii. Čoahkkimis digaštalle iešguđet lágan hástalusaid dákkár virggi ruhtadeamis.

Sámediggeráđdis leamaš čoahkkin Harald Gaskin odđajagimánu 1. beaivvi 2012 gos sámi kulturgažaldagat ledje áššin. Čoahkkimis digaštallojuvvojedje hástalusat mat gusket sámi girjjálašvuhtii, lágádusdoaimmaide, stáhta eiseválddiide, oahppogirjiide ja sámegielaide.

Mearrasámi diehtoguovddáš / Sjøsamisk kompetansesenter

Sámediggerádis lei čoahkkín Mearrasámi diehtoguovddážiin / Sjøsamisk kompetansesenter ođđajagimánu 17 beaivvi 2012. Dán čoahkkimis bođii ovdán ahte Porsáŋggu gielddas ii leat juolludan sin oasi guovddáža doibmii jahkái 2012. Sámediggeráđđi lea dáhtton guovddáža hábmet evttohusa čovdosii dán ruđalaš dillái, ja dáhtton sáddet evttohusa Sámediggái.

- Árrjalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte váikkuhit sámi dáidda- ja kultureallima bisuheami ja viidáset ovddideami

Sámedikki kultur- ja valáštallanstipeanda

Sámedikki kultur- ja valáštallanstipeanda nuoraide galgá movttiidahttit sámi nuoraid álššaiduvvat musihkas, dáidagis, kultuvrras ja valáštallamis. Oktibuot juohkit njeallje stipeandda, juohke stipeanda lea 25 000 kr. Jagi 2011 válljii sámediggeráđđi juohkit njeallje stipeandda aktiivvalaš valáštalliide ja árrjalaš kulturbargiide. Dán jagi bohte hui ollu ohcamat aktiivvalaš valáštalli nuorain, nu ahte mearriduvvui juohkit golbma stipeandda valáštallamii ja ovttá kultuvrii.

Christer Kjønso Karlsen Finnsnes Karáteseavvnis, čuoigi Silje Wilsgård Forsøk valáštallanseavvnis ja spábbačiekčči Márjá Sofe H. Hætta Álttá valáštallanseavvnis ožžo valáštallan stipeandda 2011. Máttasápmelaš juoigi Marja Helena Fjellheim Mortensson, Elgås eret, oáččui kulturstipeandda.

Finnmárkku spábbačiekčanbiire

Sámediggerádis lei čoahkkín ođđajagimánu 17 beaivvi 2012 Finnemárkku spábbačiekčanbiiren gos fáddá lei sin doarjjaohcan davviriikkalaš gilvvuide J-16 Álttás ja Hámárfeasttas. Sámediggeráđđi ii sáhte addit doarjaga gilvvuide, muhto sáhtta veardidit addit doarjaga sámi kulturalalašdoaluide gilvvuid oktavuodas.

- Váikkuhit sámi mediafálaldaga nannema buot sámi giellajoavkkuid várás.
- Bargat sámi valáštallama viidodaga sihkkarastimiin
- Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskasaš ovttasbargošiehtadus bokte vel eanet geatnegahttit ovttas ovddidit sámi dáidda- ja kultureallima

Sámediggerádis leamaš čoahkkín ođđajagimánu 11 beaivvi 2012 Romssa fylkkasuohkanin gos digaštallojuvvui Sámi viesu Romssas. Álggahanjurdda ásahtit Sámi viesu Romsii lea bohtán gávppoga sámi organisašuvnnaiguin, geat maid háliidit oazžut Sámedikki ja Romssa fylkkasuohkana mielde doarjut sámi doaimmaid gávppogis. Sámediggeráđđi háliida ahte fylkkasuohkan lea mielde viesu doaimma vuodđoruhtadeapmái. Sámediggerádis ja Romssa gielddas galgá leat čoahkkín dán birra cuoŋománu dievasčoahkkima oktavuodas. Fylkkasuohkan searvá maid dán čoahkkimii. Šiehtaduvvui ahte galgá leat viidásat gulahallan Sámi viesu birra Romssas fylkkasuohkaniin.

- Dáiddáršiehtadusa bokte láchit dili sámi dáidaga dahkamii ja gaskkusteapmái
- Čuovvolit sámi ásašuvddideami dieđáhusa vuoruhuvvon doaimmabijuid

Sámi dáiddamusea - huksenprográmma

Sámediggeráđđi lea reivve bokte mii lea beaiváduvvon 25.02.09 bivdán Stáhta huksendoaimmahaga čađahit Sámi dáiddamusea prográmmabarggu. Reivve mielde galggai bargu dahkkojuvvot lágaš ovttasbargguin RiddoDuottarMuseain/ Sámi dáiddamusean, mii eaiggáduššá rusttega. Sámediggeráđđi lohpidii Stáhta huksendoaimmahakkii gitta kr 850 000,- rádjai dán barggu ovddas.

Stáhta huksendoaimmahat lea čađahan prográmmaplána ja sádden Sámediggái Sámi dáiddamusea proševtta huksenprográmma. Sámi dáiddamusea galgá ásašuvvot RiddoDuottarMuseat dáláš vistái, ja dán vistti ođđa oassái. Stáhta huksendoaimmahat čuoččuha ahte lea stuorra eahpesihkkarvuohta

estimerejuvvon oppalaš goluide. Bargu mii guoská čielggadit vistti eaiggátvuoda, hálddašeami, doaimma ja divodeami ii leat vel loahpahuvvon. Stáhta huksendoaimmahat lea dattege dovddahan positiivvalaš miellaguottu dan ektui ahte olles rusttet sáhtta gullat Stáhta huksendoaimmahaga bargui maŋŋá go ođđa visti lea gárvvís, ja go dáláš visti lea divoduvvon/ođastuvvon.

Sámediggeráđi áigumuš lea joatkit ja ollášuhtit prošeavtta viessoláigoruhtadanortnega bokte. Prošeavtta joatkin ja ollášuhtin lea das gitta ahte eaiggátvuoda ja doaimma gažaldagat čielggaduvvojit. Sámediggeráđi lea sihtan bargahančoahkkima gos Sámediggi, Kulturdepartemeanta, Stáhta huksendoaimmahat, RiddoDuottar Musea ja Sámiid Vuorká dávvirat stivra deaivvadit digaštallat viidáset proseassa dán prošeavttas.

Rávttosnjárgga luonddudállu ja musea

Sámediggeráđis lei čoahkkin ođđajagimánu 17 beaivvi 2012 Porsáŋggu gielddain gos digaštallui Rávttosnjárgga luonddudállu ja musea viiddideapmi. Porsáŋggu gielddain, gii eaiggáda Porsáŋggu musea lea mearridan ahte Porsáŋggu musea galgá leat Rávttosnjárgga luonddudállu ja museas. Viiddideapmái gullá maid kantuvrrat, magasiinnat ja čájáhussadji Porsáŋggu museumii (oassi RiddoDuottarMuseas). Sámediggeráđi ferte vuos geahččat man láhkai njuolggadusat almmolaš oastimii leat ovdal go sáhtta veardidit doarjut dán viiddideami.

Sámediggeráđis lei maid čoahkkin seammá beaivve RiddoDuottarMuseain, áššin lei Porsáŋggu musea dárbbu saji birra Rávttosnjárgga luonddudállu ja museas. RiddoDuottarMusea galgá ráhkadit plána dán museadoaimma birra ja latnjadárbbuid birra. Sámediggeráđi háliida lasihit doaibmaruđaid RiddoDuottarMuseai nu ahte gokčá dan lassi viessoláiggu mii bohtá dáid ođđa kantuvraide, sáhtta šaddat lagabui 100 000 kr máksit.

Saemien Sijte

Kulturdepartemeanta bivddii reivves skábmamánu 19 beaivvi 2011 Sámedikki árvvoštallat areálarámmaid ja golahusmeroštusgeatnegasvuoda mat gusket Saemien Sijte prošeaktii. Sámedikki árvvoštallan lea veahkkin Kulturdepartemeanta ovdaprošeavtta meannudeapmái. Stáhta huksendoaimmahaga ovdaprošeavttas lea Sámediggi biddjon formálalaš láigoheaddjin dan oassái mii guoská Saemien Sijte lanjaide. Čájehuvvo Sámedikki rollii mii guoská viessoláigoortnegii sámi kulturvistiide – duodaštuvvon konsultašuvnnaid bokte 20.09.11.

Sámediggeráđi lea árvvoštallan dan maid Kulturdepartemeanta lea dáhtton. Árvvoštallama vuodđun leat dieđut ovdaprošeavttas ja dieđut maid Stáhta huksendoaimmahat lea sádden. Saemien Sijtii lea biddjon brutto areála oktan oktasáreálain 2490 m². Sámediggeráđi konklusuvdna lea ahte jus Sámedikki bušehta bokte gokčá buot viessoláigguid ja maŋit áigge viessoláigoloktanemiid, de sáhtta Sámedikkis leat ovddasvástáduš daid areálaid láiggu badjel maid Saemien Sijte geavaha.

Sámediggi lea earret eará deattuhan čuovvovaš ákkaid:

- Visti doaibmá arkitektonálaš čikŋan ja šaddá eahpitkeahhtá geahččan veara visti dán guovllus. Dát addá buori vejolašvuoda deattuhit, čalmmustit ja oainnusmahttit máttasámi kultuvrra árvvolaš vuogi mielde, mas sáhtta leat stuorra ávki Snoasai ja guvlui oppalaččat. Dát dávista bures ráđdehusa áŋgiruššansurggiide Kulturloktemis mas visuála dáidda, arkitektuvra ja design deattuhuvvojit.
- Geasuheaddji visti gos leat buorit bargodilit váikkuha positiivvalaččat rekrutteremii oazžut deatalaš virggiide olbmuid máttasámi guovllus, ja lea danne mielde nannemin fágabirrasa máttasámi giela ja kultuvrra ektui.
- Museadoaimma čájáhusaiguin ja gullevaš bagadanbájiin sámi duodjái duodašta máttasámi kultuvrra árvvolaš ja ealli vugiin.

- Oktii lokaliseren eará almmolaš doaimmaiguin main leat sámiiidguoski doaimmat, oktiibuot lea buorre fágalaš movttiidahttin buohkaide.
- Prošeakta lea siskkobealde areálarámmaid ja das lea mearkkašahtti unniduvvon energijamihttomearri.

Åarjelhsaemien teatere

Sámediggeráđi ásahusdieđáhusa vuodul lea Åarjelhsaemien teatere mearridan ođđa stivren- ja organisašuvnna hámi, mii váldá vuhtii dieđáhusa áigumušaid. Dát lea teáhtera bovdejumi vuodđun “Åarjelhsaemien teatere N a/s” ásahit oasussearvin. Searvvi áigumuš lea ahte Åarjelhsaemien teatere galgá bargat dan nammii ahte ovddida lullisámi lávdedáidaga. Norlánda fylkkasuohkan, Rana gielda, Davvi-Trøndelaga, Mátta-Trøndelaga ja Hedemárkku fylkkasuohkanat ja Sámediggi leat bovdejuvvon searvat dása mielde.

Sámediggeráđi lea addán dieđu teáhterii ahte lea buorre go teáhter lea álggahan proseassa dan vuodul ahte olahit Sámediggeráđi ásahusdieđáhusa, go lea sáhka ásahusovdáneami stivren- ja organisašuvnna hámis. Sámediggi doarju evttohusa rievdadit máttasámi teáhtera Åarjelhsaemien teatere N a/s:ii, mas lea 100 000 kr oasuskapitála juhkkovuvvon 100 oasuide, ja ahte searvvis lea váldokantuvra Mæhviess. Sámedikki eaiggátoassi bidjo 55% dan oppalaš oasuskapitálas. Eaiggátoassi sáhtá rievdaduvvot. Dát sáhtá dahkkot oasuseaiggádiid gaskkas soahpamuša mielde.

Åarjelhsaemien teatere lea addán dieđu sámediggeráđái ahte áigu gohččut ásahančoahkkimii, muhto beaivi čoahkkimii ii leat vel mearriduvvon.

Beaivváš Sámi Našunálateáhter – ođđa teáhtervisti

Stáhta huksendoaimmahat lea ožžon barggu beaiváduvvon 03.02.11 ráhkadit huksenprográmma teáhtervistái, mii lea siskkobealde 3000 kvm bruttoareála ja masa gullá golahusmeroštus, joatkkaplána ja gos viessosadji lea čielggaduvvon. Stáhta huksendoaimmahagas lea ovddasvástádus huksenprošeaktii. Sámediggi lea bidjan dáid servvodatmihttomeriid prošeaktii:

- Sámi našunála teáhtervisti galgá addit sámi servvodahki arena gosa gullet vásáhusat, čalmustahttin ja gaskkusteapmi sámi lávdedáidaga ja kultuvrra.
- Teáhtervisti gos sámegeilla lea lávdegeilla ja mii lokte sámegeilla stáhtusa ja nanne sámi identitehta.
- Teáhter galgá leat rabas, duostil ja dialoga birasin ja dialoga sámi guovlluin kránjárriikkain. Teáhter oažžu mearkkašumi riikkaidgaskasaččat álgoálbmogiid oktavuodas.
- Teáhtervisti galgá leat guovddáš ja čoahkkananbáiki iesguđege sámi ja eará dáiddalaš ja teáhter fágajoavkkuide.

Stáhta huksendoaimmahat lea bargan barggus nu mo sámediggeráđi lei bivdán, vistesadji ii leat gal čielggaduvvon. Huksenprográmma leat buktán Sámediggái.

Sámediggeráđi lei mielde bargočoahkkimis 28.11.12 Stáhta huksendoaimmahagain, Kulturdepartemeanttain ja Beaivváš Sámi Našunálateáhteriin, gos lei áššin ásahit ođđa teáhtervisti. Stáhta huksendoaimmahat ovdanbuvtii huksenprográmma evttohusa, nu go lei šiehttojuvvon barggus maid Sámediggi lei bidjan prográmmabargui.

Sámediggeráđi áigumuššan lea ahte Stáhta huksendoaimmahat váldá ovddasvástádusa barggu joatkimis dassáži go ođđa visti ceggejuvvo, ja maŋŋá váldá ovddasvástádusa ođđa vistii doaimmas. Dat sorjá das ahte nagodit go Sámediggi ja Kulturdepartemeanta soahpat ahte prošeakta lea oassi sámi ođđa kulturviesuid viessoláigoruhtadanortnegis ja ruhtaduvvo dan badjel.

Sámedikki ásahusdieđáhus – čuovvoleapmi

Sámediggeráđi ásahusdieđáhusa bajimuš mihttomearri lea:

- Nannet ja ovddidit sámi ášahusaid guovddáš servvodatguovlluin vuodđun sámi demokratiijaid, máhttui ja návccaid sámi servvodagas ja servvodahkii.

Sámediggeráđđi lea čoaččkimis Mearrasámi diehtoguovddážin /Sjøsamisk kompetansenter ja Duoddar Rafiin/Pitesamisk hus váldán ášahusdieđáhusa mihttomeari vuolggasadjin rievdadit dáid guovddážiid njuolggadusaid.

Sámi ášahusaidovddideami hástalusat leat veardiduvvon ášahusdieđáhusas. Earret eará leat hástalusat čatnon ášahusaid stivren- ja organiseren hápmái. Vai sámi ášahusat galget beassat ovdánit ja ollašuttit sin áigumušaid viiddis ja lahttudeaddji doaimmain, de lea dárbbášlaš geahččat stivren- ja organiserenhámiid. Dát lea duogáš go Sámediggeráđđi lea dáhtton Mearrasámi diehtoguovddáža/Sjøsamisk kompetansesenter ja Duoddar Rafe/Pitesamisk hus álggahit proseassa mas lea áigumuš rievdadit njuolggadusaid, nu ahte dat leat nu go Sámediggi lea bidjan gáibádusa stivrranammadeapmái. Sámediggeráđđi bivdá dáiinna bargguin geargat ovdalgo nubbi doarjjaoassemáksu 2012 ovddas mákso.

Sámedikki rolla dán oktavuodas lea dušše dat ahte beassá nammadit muhtun oasi stivralahtuin mii vástida dasa man ollu almmolaš doarjaga oazžu Sámedikkis. Dat ahte Sámediggi háliida dakkár doaimma ahte beassá nammadit stivrra, ii leat dat seammá go ahte Sámediggi galgá mitalit mo bargat dahje bietnastivret doaimma ášahusain.

Sámi viessu Oslos

Politiikkalaš ráđdeaddi Johan Vasara oassálastiid álbmotčoachčkimis 24.11.11 Sámi viesu boahhteáiggi birra Oslos.

- Váikkuhit buori kulturovddideami dieđáhusa vuoruhuvvon doaibmabijuid
- Ovttasbargat Norgga girkuin ja eará oskkuservodagaiguin
- Váikkuhit posiitiiva kulturovddideami lullisámi servvodagas

Nuoraidpolitiikka/Sámedikki nuoraidpolitiikkalaš lávdegoddi

Sámediggeráđđi nammadii čoaččkimis mii lei juovlamánu 13.-15 beavvi čuovvovaš odđa lahtuid Sámedikki nuoraidpolitiikkalaš lávdegoddái –SNPL- áigodahkii 01.01.12-31.12.13:

Lahtut

Sagka (Sigrid Marie) Danielsen (jodiheaddji)
Siw-Kristin Johnsen
Karen Marit Siri
Áike Niillas Peder Selfors
Nils Andre Eriksen

Várrelahtut

Marja Lisa Thomassen
Ina Kristine Store
Maahke (Nils Mathias) Bransfjell
Mikkel Rasmus Logje
Dávvet Solbakk

SNPL:s lea dán áigodagas leamaš guokte telefodnačoachčkima. Sis leamaš čoaččkin Riddu riđđu stivran ja leat maid leamaš mielde bargojoavkkus mii lea plánemin Digitála kránnjááhkku konferánsa.

SNPL jodiheaddji Sagka Danielsen oassálasti Jokkmokk Winter Conference 2012 klimákonferánsas.

SNPL lahtu Áike Niillas Selforsas lei sáhkavuorru Sámeálbmot beavvi ávvudeami oktavuodas Leavnnja joatkkaskuvllas.

Mátta-Trøndelaga fylkkagielda lea jearran SNPL searvat Sámi áššiid ráđdeaddi lávdegoddái Mátta-Trøndelagas. SNPL jodiheaddji Sagka Danielsen lea evttohuvvon dán lávdegoddái, Maahke Bransfjell lea evttohuvvon Danielsena várrelahtun dán lávdegoddái.

Sámediggerádis leamaš čoažkin Noereh!n 11.01.12. Dán čoažkimis muitali Noereh! sin doaimma birra, ja daid ekonomalaš hástalusaid birra mat badjánit beaivválaččat nu ahte nuoraidorganisašuvdna galgá doaimbat. Sámediggi lea juolludan doarjaga dán organisašuvdnii, vai besset plánat ja čađahit sin bargguid ja doaluid.

4 Máhtolašvuohta

Sámi servodaga ovddideami ja nannema vuodđun lea máhtolašvuohta ja gelbbolašvuohta.

Váldomihttomearri

- Sámi álbmogis lea máhtolašvuohta, gelbbolašvuohta ja gálggat mat dárbbášuvvojit sámi servodaga ovddideamis.

Oassemihttomearri

- Sámi mánáin ja nuorain lea nana sámi identitehta ja oktavuoha sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii.
- Sámi álbmogis lea duohta vuoigatvuohta kvalitatii valaččat buori oahpahussii sámegeielas ja sámegeillii
- Alit oahpus ja dutkamis fuolahuvvo álohii sámi perspektiiva

Strategiijat

- Gulahallama bokte guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš aktevráiguin sihkarastit buriid rámmaeavttuid sámi mánáidgárddiid, vuodđooahpahusa, alit oahpu ja dutkama várás

Sámediggerádis lea leamaš čoažkin hálddahasdásis Máhtodepartemeanttain earret eará odđa stuoradiggedieđáhusa birra boahteáiggi mánáidgárddi birra, nationála mánáidgárdeguoskevaš dokumeantaid jorgalahttin sámegeillii ja bargguid sirdin Máhtodepartemeanttas Oahpahusdirektoráhttii.

Sámedikki várrepreseanta oassálasttii sámi álbmotbeaivvi ávvudeamis Cizáš sámi mánáidgárddis Oslos.

24. ja 25.01.12 lágduvvui fierpmádatčoažkin bargiide mánáidgárddiin gos leat sámi mánát, dat lei Romssas. Fierpmádatčoažkima váldofáddá lei giella mánáidgárddis. Doppe lei sáhkavuorru giellabarggu birra mánáidgárddis, mot geavahit olgošiljuid giellaarenan, ja Guovssahas mánáidgárddi Romssas muitali giellaproševtta Somá birra. Senter for IKT i utdanningen (guovddáš mii heiveha DGT oahpahussii) lágidi maiddái workshop/bargobáji. Fierpmádatčoažkin lea čuovvoleapmin "Kvalitehtaovddideapmi mánáidgárddiin " poasttas 2011 bušeahtas.

Dialoga Sámi oahpaheaddjioahpu regiovnain

Oahpahusdirektoráhta juolludii 08.12.2011 Sámi oahpaheaddjioahpu regiovnna joatkkaoahppofálaldaga áigodahkii 2012 - 2015. Sámediggeráđđi lea duhtavaš fálaldagain Nubbingiellapedagogihkka Sámi allaskuvllas, ja lullisámegeiela ja julevsámegeiela giellafálaldagain Davvi-Trøndelaga allaskuvllas ja Nordlándda universitehtas. Sámediggeráđđi lea ožžon kopiija reivves maid Finnmárkku allaskuvla sáddii Máhtodepartementii (MD) maŋgel go mearriduvvui ahte joatkkaoahppu mearrasámi kulturmáhtu birra ii boahán mielde regiovnna fálaldahkii. Sámediggeráđđi lea máŋga gearde ságastallan departemeanttain dan ášši birra. Máhtodepartemeanta lea dál meannudeame ášši. MD sáddii vástádusa Finnmárkku allaskuvlii 03.02.12 gos čuožžu loahpas: Máhtodepartemeanta ipmirda goitge regiovnna vuorjašumi dan ektui ahte oahpaheddiin obbalaččat lea heajos máhttu sámi diliid birra. Danne mii áigut dieđihit ášši digaštallamii strategiijabealálaččaiguin ja geahččalit gávdnat čovdosa. Sámediggeráđđi vuordá positiiva bohtosa áššis.

Čoažkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

16 siidu 379 siiddus

Rekruterenjoavku sámi oahpaheaddjeoahpporegiovnas

Sámediggeráđđi lei mielde sámi oahpaheaddjeoahpporegiovnna rekruterenjoavkku čoaikkimis 10.-11.11.11 ja 19.01.12. Joavkku bargu lei vuoruhit doaimmaid sámi alit oahpu nationála rekruterenstrategiijii, ja evttohit mot 2011 ruhta galggai geavahuvvot. Davvi-Trøndelaga allaskuvla jođiha dan barggu.

Doaimmat evttohuvo 1,3 miljovdnasáš rámma vuodul 2011:s, ja Máhttodepartemeanta lea dohkkehan daid.

Bargojoavku sáme giela, sámi fágaid ja fáttáid várás sámi oahpaheaddjeoahpporegiovnas

Sámediggeráđđi lei mielde bargojoavkku vuosttaš čoaikkimis sámi giela, sámi fágaid ja fáttáid birra sámi regiovnas 19.01.12. Sámi allaskuvla jođiha bargojoavkku. Čoaikkimis digaštalle bargojoavkku mandáhta, sáme giela, sámi fágaid ja fáttáid oahppofálaldagaid stáhtusa ásašusain sámi oahpaheaddjeoahpporegiovnas ja viidásit barggu.

Teknologiijajoavku sámi oahpaheaddjeoahpporegiovnas

Sámediggeráđđi oassálastii vuosttaš čoaikkimis teknologiijajoavkkus 07.02.12. Juohke ovttasbargoosálaš čilgii oanehaččat sin vuoruhemiid ja doaimmaid birra DGT geavaheami ektui oahpahusas ja oahpuid fleksibiliserema birra. Juohke ásašus ráhkada čoaikkáigeasu čoaiddasániiguin mii čájeha makkár doaimmat sis leat dan suorggis. Konkrehta doaimmat plánejuvvojit go stáhtusčoaikkáigeassu lea gárvvís. Mii váldit maiddá vuhtii dan barggu mii lea dahkkon 6. oahpaheaddjeoahpporegiovnna teknologiijajoavkkus. Barggu jođiha Finnmárkku allaskuvla.

Gelbbolašvuodáforum

Sámediggeráđđi oassálastii gelbbolašvuodáforuma čoaikkimis Čáhcesullos 23. ja 24.11.11. Gelbbolašvuodáforum lea ovttasbargoforum gaskal Finnmárkku Fylkamánni, Finnmárkku fylkasuohkana, Oahppolihtu, KS, sámi joatkkaskuvllaid stivrra, Sámi allaskuvlla ja Sámedikki. Dán čoaikkimis muitaledje mánáidgárdesuorggi ođđa ruhtadanmodealla birra, ja galle oahpaheaddji válde joatkkaoahpu Finnmárkku nationála strategiija "Kompetanse for kvalitet" (gelbbolašvuodá kvalitehta) olis. Nationála dárkkisteapmi vuodđoskuvllas ja Finnmárkku joatkkaskuvllaid ođđa struktuvrra bargoplánat ledje maid fáttát čoaikkimis. Dasa lassin oaččui forum dárkilis diehtujuohkima "Ny Giv" nammasaš proševtta birra, mii lea riikaviidosáš ángiruššanprošeakta dan birra go galgá lávket vuodđoskuvllas joatkkaskuvlii. Forum muitalii makkár suohkanat leat beassan searvái, ja ahte maiddá dat guokte sámi joatkkaskuvlla leat mielde proševttas. Ovttasbargočoaikkimat dollojit njelljii jagis.

Ovttasbargočoaikkim gaskal Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeantta ja Sámi allaskuvlla

Sámediggeráđđi oasseváldá ovttasbargočoaikkimiin gaskal Ođasmahttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta ja Sámi allaskuvlla. 21.11.11 lei čoaikkim gos departemeanta muitalii ja bivddii cealkámušaid sin evttohuvo ruhtajuolludeami ektui Sámi allaskuvlii 2012-bušehtas proševttaide fágalaš analysajoavku, árbediehtu ja ofelaččat. Dasa lassin digaštalle maiddá Sámi lohanguovddáža doarjaga čoaikkimis.

Sámediggeráđđi lea čoaikkimastán Porságggu gielddain juovlanámu 9. b. 2012 giliskuvllaid heaittiheami oktavuodas. Ráđđi galledii Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddáža/ skuvlla ja Bissojoga skuvlla ja kveana instituhta Bissojogas.

- Váikkuhit buoriid ekonomalaš rámmaeavttuid skuvlaeiggádiidda, vai sihkarastá kvalitatiivalaččat buori oahpaha sáme gielas ja sáme giellii
- Váikkuhit dan ahte Sámi allaskuvla ovddiduvvošii álgoálbmotuniversitehtan
- Váikkuhit dan ahte Sámi lohanguovddáš šattašii bastevaš nationála resursaguovddážin
- Bargat dan ala ahte ráhkaduvvojit oahpponeavvut sámi mánáidgárdemánáide

Sámediggeráđđi lea álggahan prošeavtta sámi stoahkanhearvvat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiide. Dál lea nammaduvvon olgguldas mánáidgárdebargi joavku mii galgá hutkat makkár sisdoallu "sámi hupmanpáhkás" galggašii leat. Ulbmil dakkár páhkain lea nannet mánáid sámeigielmáhtu. Joavku galgá buktit iežas evttohusa ovdal suoidnemánu 1. b. 2012.

- Mánáidgárdedoarjagiid ođđa eavttuid bidjat doibmii

"Bagadus doarjagiidda mánáidgárddiide gos leat sámi mánát" lea ráhkaduvvon. Bagadus galgá almmuhuvvot Sámedikki neahttasiidui, ja olggosaddojuvvot báberhámis. Mii leat viežžan deaddilanfálaldagaid.

Váikkuhit dan ahte stivrendokumeanttat fuolahit sámi perspektiivva oahpahusas

Diedáhus mánáidgárddiid birra gos leat sámi mánát

Sámediggeráđđi lea bargagoahtán ođđa diedáhusain mánáidgárddiid birra gos leat sámi mánát. Diedáhusa duogáš lea ahte Sámediggeráđđi háliida hábmet bajimus politihka mánáidgárdesuorggis mii láidesta ja čilge prinsihpalaš áššiid go guoská mánáidgárdefálaldahkii sámi mánáide. Mánáidgárdediedáhusa ulbmil lea doalvvuhit smiehttamii ja dialogii dan birra ahte mot olahit politihkalaš mihtuid, maid bokte mánáidgárdefálaldat galggašii buoridit bajásšaddaneavttuid. Sámediggeráđđi lea ráhkadan álggahannotáhta diedáhussii.

Fága- ja diibmojuohku

Oahpahusdirektoráhtta sáddii 20.12.11 reivve sierra suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda gos bivde sin diedihit mot fága- ja diibmojuohku lea doaimman ohppiide geain lea sámeigiel- ja suomagieloahpahuš, earret fága- ja diibmojuohku dain ohppiin geat leat fidnofágalaš oahppoprográmmas. Dáid dieduid vuodul áigu direktoráhtta sáddet formála gulaskuddanreivve. Máhttodepartemeanta áigu mearridit ođđa fága- ja diibmojuogu geassemánu 2012, mii galgá gustot 2012 čavčča rájes. Sámediggeráđđi áigu čuovvolit Oahpahusdirektoráhta dárkkisteami fága- ja diibmojuogus daidda ohppiide geain lea sámeigiella vuoddo- ja joatkaskuvllas.

Juovlamánu 2011 sáddii sámediggeráđđi gulaskuddancealkámuša Oahpahusdirektoráhttii fága- ja diibmojuogu rievdadeami birra ohppiide dárogielas, engelasgielas ja sámeigielas fidnofágain. Sámediggeráđđi doarjui engelasgiela diibmologu rievdadeami fidnofágalaš oahppoprográmmain, ja celkkii ahte "luvvejuvvon" diimmut Jo1:s ja Jo2:s galget juhkkujuvvot dásálaga sámeigilli ja dárogiilli. Mii čujuheimmet ahte diibmolohku gaskal dárogielohppiid geain lea sámeigieloahpahuš, je eará ohppiid, lea váttis, ja ahte berre ráhkaduvvot sierra dárogieloahppoplána ohppiide geain lea sámeigiella nubbingiellan, dahjege ferte dárogieloahppoplána viidodat heivehuvvot duohta diibmolohkui.

Ođđajagimánu 2012 sáddii Sámediggeráđđi gulaskuddancealkámuša Máhttodepartementii rievdademiid birra oahpahušlágas, oahpahušlága láhkaásahusain ja fága- ja diibmojuogus - Jo3 (joatkaceahkki 3) skuvlajagi organiseren. Sámediggeráđđi bivddii maiddái konsulterema áššis. Dat čađahuvvui 25.1.12 Máhttodepartemeanttain. Konsultašuvnnain bođimet ovttamillii juohkit studerenráhkkanahtti Jo3 skuvlajagi guovtti oassái, okta oassi dábalaš oahpuin 34 vahkku, ja nubbin eksámenoassi 2 vahkku. Juohkin mearkkaša ahte oahpahušáigodat komprimerejuvvo, ja mielddisbukta dárbbu heivehit fága- ja diibmojuogu ohppiide geain lea sámeigieloahpahuš. Sámediggi ja Máhttodepartemeanta šihte doallat konsultašuvnnaid gaskal Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta ovdal go sámeigielohppiid dárkkistuvvon fága- ja diibmojuohku sáddejuvvo gulaskuddamii, ja konsultašuvnnaid gaskal Sámedikki ja Máhttodepartemeanta ovdal go mearridit fága- ja diibmojuogu. Sihke sámediggeráđi ja Máhttodepartemeanta mielas lea dehálaš ahte ollislaš njuolggadusat galget hábmejuvvon dainna lágiin ahte movttiidahttet sámi ohppiid välljet sámeigieloahpahuša.

Oahppoplánat

Máhttodepartemeanta gohčcuma vuodul bijai Oahpahusdirektoráhtta johtui dárkkisteami viđa vuodđogálggain dárogiel-, engelasgiel-, matematihka, servodatfága ja luonddufága oahppoplánain golggotmánu 2012. Gohčcun guoskai maiddái paralealla ovttárvosaš sámi oahppoplánaide, namalassii dárogieloahppoplánat ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, servodatfága-sámi ja luonddufága-sámi.

Sámediggerádis lei čoahkkin Oahpahusdirektoráhtain 11.01.12 gos šiehtaimet mot direktoráhtta ja Sámediggi galget ovttasbargat. Dasto šiehtaimet ahte Sámediggeráddi nammada lahtu dárogiela, servodatfága ja luonddufága oahppoplánajoavkkuide, lahtu ovttá referánsajovkui ja lahtuid sámi resursajovkui.

Sámediggeráddi árvalii 2011:s rievdadit vuodđo lohkanálggaid sámegeieloahppoplánain, muhto rievdadusat eai leat vuos mearriduvvon. Sámediggeráddi oaidná dárbbu viidábut dárkkistit sámegeiela vuosttašgiela ja nubbingiela oahppoplánaid, ja áigu boahhte jagi geahčadit vuodđo čállin-, njálmmálaš-, rehkenastin- ja digitálagálggaid sámegeiela oahppoplánain, vai sáhtta heivehit buori ovdáneami ohppiid vuodđogálggaid ovdánahttimis. Ferte maid dárkkistit oahppoplánaid fága- ja diibmojuogu rievdadusaid mielde. Sámediggeráddi áigu nammadit oahppoplánajoavkkuid ja referánsajoavkkuid/-olbmuid, geat galget čađahit dárkkisteami. Oahppoplánat fertejit dárkkistuvvot viidodat- ja resursarámma mielde maid departemeanta lea mearridan, gč. Oahpahuslága § 6-4.

Viidodat- ja resursarámma lea dán oktavuodas

- Njuolggadusat fágaoahppoplánaid hábmemii, MD mearridan golggotmánu 2011
- Vuodđogálggaid rámmačoahkki, MD mearridan ođđajagimánu 2012
- Fága- ja diibmojuohku ohppiide geain lea sámegeiella fágasuorggis, mii lea dárkkistuvvome
- Dárkkilit čilget Máhttolohten - Sámi njuolggadusaid, maid Máhttodepartemeanta ja Sámediggi sohpe loahpas 2005.

Sámi historjja ja servodaga oahppoplána ferte maiddái veahá heivehit, ja vejolaččat evalueret boazodoalu oahppoplána. Dárkkistuvvon oahppoplánat sáddejuvvojit gulaskuddamii, ja maŋgel gulaskuddama de mearrida ja almmuha sámediggerádi oahppoplánaid.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte nannet máhtolašvuoda ja gelbbolašvuoda sámi servodagas
- Láhčit dili árbedieđu fievrriedapmái buolvvaid gaskkas
- Bures ja beaktilit ovdánahttit sámi oahpponeavvuid ja pedagogalaš ávdnasiid
- Váikkuhit ahte mánáidgárddi, vuodđooahpahusa, alit oahpu ja dutkama nátionála politihkas fuolahuvvo sámi perspektiiva

Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi

Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi lea našunála lávdegoddi váhnemiiguin ja váhnemiidda geain leat mánát skuvllas. Buot lahtuin galget dan sivas leat mánát juogo vuodđoskuvllas dahje joatkkaskuvllas. Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi nammada Gonagasa stáhtaráddi 4 jahkái hávális ja das lea jodiheaddji, nubbinjodiheaddji, 5 lahtu ja 2 várrelahtu. Lahtut berrejit boahhtit iešguđet guovlluin riikkas. Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddi áshuvvui 1976 ja lea vuoigaduvvon oahpahuslága 11-9 §.

Sámediggi lea bargan dohko oažžut sámegeielat áirasa. Laila Aleksandersen Nutti Guovdageainnus eret lea nammaduvvon sámi áirrasin 2012- 2015 áigodahkii.

Davviguovllu konferánsa

Sámediggeráđđi lei mielde davviguovllu konferánssas mii lágiduvvui Bådådjos 14. ja 15.11.11. Guovddáš fáddán lei davviguovllu dutkan váikkuhangaskaoapmin dutkanpolitihkas. Servodatovdáneapmi davviguovlluin, mii maiddái lea vuoruhuvvon áŋgiruššansuorgi strategiijas, čalmmustahttojuvvui ja digaštallojuvvui ovttas eará fáttáiguin.

Dutkanfoanda Davvi-Norga

Eva Josefsen lea nammaduvvon Sámedikki lahttun Davvi-Norgga foandastivrui áigodahkii 2012 - 2015. Várrelahttu foandastivrass lea Kevin Johansen.

Arnt Erik Tjønnha lea nammaduvvon Sámedikki lahttun Gaska-Norgga foandastivrui áigodahkii 2012 - 2015. Várrelahttu foandastivrass lea Nora Marie Bransfjell.

Bargu ođđa dárkkistuvvon rámmaplánain ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui

Sámedikkis lea leamaš bastevaš lahttu pláanalávdegottis ođđa dárkkistuvvon rámmaplánabarggus ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui ja lávdegottis leat leamaš ovcci čoačkima Oslos. Guokte maŋemus čoačkima ledje 3.11.2011 ja 5.-6.1.2012. Lávdegoddi lea gárven rámmaplánaevttohusa ja sádden dan Máhttodepartementii. Leat maiddái ráhkaduvvon nationála mearrádušat ášahusaide njuolggadusaid birra mat leat nationála rámmaplána vuolit dásis. Daid njuolggadusaid ii galgga departemeanta dohkkehit, muhto lávdegoddi galgá ieš daid mearridit ovttasráđiid fágajoavkkuiguin. Rámmaplána lea lánkaásahus, ja dat sáddejuvvui 01.01.12 almmolaš gulaskuddamii. Nationála njuolggadusaid eai galgga sáddejuvvot gulaskuddamii. Sámediggeráđđi lea šiehttan konsulteret departemeanttain nationála njuolggadusaid birra sihke ovdal go almmuhuvvojit ja miessemánus, seammás go galget konsulteret lánkaásahusa birra ovdal go sihke njuolggadusaid ja lánkaásahusaid loahpalaččat mearridit. Sámediggeráđđi lea dál bargame nationála njuolggadusaiguin.

Ođđa rámmaplána sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui

Sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui galgá ráhkaduvvot rámmaplána. Rámmaplánalávdegoddi galgá nammadit lahtuid. Sámediggeráđđi lea evttohan ovttá dievdo- ja ovttá nissonovddasteaddji. Nubbi dan guoktás nammaduvvo ja galgá doaibmat Sámedikki ovddasteaddjin dán lávdegottis. Departemeanta lea nammadan jođiheaddji ja nubbinjođiheaddji lávdegoddi, ja Sámi allaskuvla galgá doaibmat čállingoddiin.

Sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu rámmaplánalávdegotti mandáhtta

Sámediggeráđđi lea konsulteren sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu rámmaplánalávdegotti mandáhta birra, ja soabadii Máhttodepartemeanttain 01.02.12. Rámmaplánalávdegoddi nammaduvvo lagamu áiggi.

Davviguovlluprošeavtta loahppakonferánsa

Sámediggeráđđi searvvai Davviguovlluprošeavtta loahpahankonferánssas Romssas 26.01.12. Doppe lei earret eará paneladigaštallan fáttáin: "Davviguovllumáhtolašvuoda boahtteáigi Norgga skuvllas?" mas sámediggeráđđi oassálastii.

Romssa suohkan lea dán prošeavtta bokte ovddidan fágaidgaskasaš oahpahanplána davviguovlluprofiillain mii galgá geavahuvvot buot skuvllain Norggas. Prošeakta fállá maiddá lassioahpu oahpaheddjiide ja ovddida universitehtaohpuid davviguovlluprofiillain. Skuvllat dolle buriid čájálmasaid iežaset bargguin. Davviguovlluprošeakta almmuha daid beivviid sierra oahppogirjji davviguovllumáhtolašvuodas. Dat galgá jorgaluvvot ja biddjot ovttas.no:i. Davviguovlluprošeavtta oassin lea Allaskuvlalektor Andy Sortland analyseren guokte oahpponeavvu mat leat ollu geavahuvvon Romssa nuoraidskuvllain ja muđui riikkas. Trigger 1 ja 2 ja Natur og Univers 1 ja 2. Son imaštalai manne vuoddoskuvlla oahppogirjjiin váilot ovdamearkkat ja gáldoávdnasat davviguovlluin, ja

váruha makkár váikkuhusaid dat sáhttá mielddisbuktit. Sortland imaštii ovdamearkka dihte dan mot sápmelaččaid leat govvidan dan guovtti analyserejuvvon girjjis. Dat eai leat dássálaga ja dain váilo áigeperspektiiva. Son váruha ahte sápmelaččaid birra sáhttá šaddat dakkár govva ahte leat oaiivvehis "luonddumánát" geat ellet luonddu mielde, gaskaija beaivváža ja guovssahasaid vuolde. Dan birra lei dárkilis digaštallan paneladigaštallamis.

- Váikkuhit dan ahte sámi álbmoga formála gelbbolašvuohta nanusmuvvá
- Váikkuhit sámi sisdoalu mánáidgárddiide gos leat sámi mánát
- Dieđut ja bagadusat sámi oahpahusa birra mánáidgárddiin ja vuodđooahpahusas
- Váikkuhit dan ahte ásahuvvošii bastevaš sámi dulkaohppofálaldat
- Váikkuhit ahte Nordlándda universitehta ja Davvi-Trøndelaga allaskuvla (HINT) sáhttet oktiiheivehit ja fállat kurssaid ja oahppofálaldagaid julevsámi ja lullisámi gielas ja kultuvrras
- Doarjut sámi váhnenlávdegotti vuolggaeami
- Sámediggi galgá gozihit ahte skuvllat ja skuvlaeaiggádat fuolahit iežaset ovddasvástádusa eastadit givssideami sámi mánáid skuvlaárgabeaivvis
- Váikkuhit meahcceskuvllaid ásahemiid

5 Dearvvašvuohta ja sosiála

Sámedikki dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkka vuodđuduvvo dásseárvosaš dearvvašvuođa ja sosiálabálvalusaide sámi álbmoga várás seamma dásis go muđui álbmogis leat. Vuodđun dásseárvosaš mihttomeari sihkkarastimii lea máhtolašvuohta mánggakultuvrralaš áddejumi birra ja sámi gielas ja kultuvrras buot dásiin ja gelbbolašvuohta dain.

Váldomihttomearri

- Dásseárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusat sámi álbmogii mat váldet vuolggasaji sámi gielas ja kultuvrras.

Oassemihttomearit

- Nannejuvvon dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalus mii lea heivehuvvon sámi álbmoga vuoigatvuođaide ja dárbbuide
Dearvvašvuođa- sosiálabargiin buot dásiin lea sámi giella- ja Kulturgelbbolašvuohta

Strategiijat

- Gulahallamiin ja ovttasbargguin eiseválddiiguin ja gullevaš oassálastiiguin sihkkarastit Sámediggái váikkuhanfámu sámi álbmoga dearvvašvuođa- ja sosiálafálaldaga hábmemis ja čađaheami

Bargodokumeanttat guovlulaš dearvvašvuođaásahusain 2012

Sámediggeráđđi lea konsulteren Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain bargodokumeanttain birra guovlulaš dearvvašvuođaásahusain 2012 ovddas.

Sámediggeráđđi čujuhii dasa ahte jus sámi divššohasaide galgá sáhttit addit fálaldaga mas lea buorre kvalitehta, de lea dehálaš ahte lávdaduvvon spesialistadearvvašvuođabálvalus mas lea máhttu sámi gielas ja kultuvrras čohkkejuvvo ja viiddiduvvo viidáseappot. Dás oaiivilduvvo erenoamážit fálaldagaide mat eaktudit buori gulahallama divššohasa ja dikšu gaskkas, nu go veajuideapmi, geriatriija, demeansa, gárrenmirkosorjjasvuođa olbmuide fálaldat, ja oahppan ja nákcen bastevaš buozanvuodain. Dát leat maid dehálaččat spesialistadearvvašvuođa bagadeami fuolaheapmái suohkaniidda ja sámi álbmogii. Dán duogážiin bivddii Sámediggeráđđi ahte regionála dearvvašvuođaásahusat galget áimmahuššat dan ahte sámi divššohasat ožžot veajuiduhttin- ja gealbudanfálaldaga iežaset gillii, ja mas vuolggasadji lea iežaset kultuvra.

Boađusin lea čuovvovaš bargu biddjon bajimus láidesteapmin guovlulaš dearvvašvuodaásahusaide 2012 ovddas: Sámi divššohasaid rivttiid ja dárbbuid heivehuvvon bálvalusaide ferte jearrat ja čalmmustahttit plánenáigodagas, guorahallanáigodagas ja go mearrádusat dahkkojit. Veajuiduhttin- ja gealbudanfálaldaga ovdánahttimii mas lea vuolggasadji sámi giela ja kultuvrras galgá biddjot erenoamáš beroštupmi.

Sámediggeráđđi lea balus ahte fálaldat mii lea huksejuvvon Sámi našunála gealboguovddážiin ii bisuhuvvo ja ovddiduvvo jus dát eai oaččo erenoamáš fokusa go nuppástuhttin psykalaš dearvvašvuodabálvalusain joatkkašuvvo. Sámediggeráđi mielas lea buorre go guovllupsykiátralaš rolla nannejuvvo. Seammás diehtit mii ahte máhttu sámi gielas ja kultuvrras guovllupsykiátralaš bálvalusfálaldagas lea váilevaš. Sámi našunála gealboguovddáš mii bargá psykalaš dearvvašvuodain (SANKS) lea váldán dán hástalus duodalaččat, ja dán vuodul doaimmahan našunála prošeavtta 2 jagi, mas klinihkalaš doaimmaheapmi lea fokusis, ja maiddái diehtujuohkin ja oahpahus leat guovddážiis. Prošeavtta boađus lea ahte jearru ja čujuheapmi leat lassánan SANKS:ii julev- ja lullisámi guovllus sihke poliklinihkalaš- ja jándordikšui. Sanks:as lea maid našunála doaimma mii guoská ovttadássásaš bálvalusfálaldaga ovdánahttimii psykalaš dearvvašvuodadivššus sámi divššohasaide miehtá riikka. Sámediggeráđi mielas dát bargu ferte joatkkašuvvat ja nannejuvvot. Dán duogážiin bivdit mii ahte Davvi Dearvvašvuoha RDD morašta ahte bálvalusfálaldat Sámi našunála gealboguovddážiis mii bargá psykalaš dearvvašvuodain joatkkašuvvo ja nannejuvvo vai olaha sámi divššohasaide buot sámi guovlluin.

Boađusin lea čuovvovaš bargu biddjon Davvi Dearvvašvuoha RDD:ii 2012 mihttomearrin:
Davvi Dearvvašvuoha lea láhčán dili doaimmaheapmái ja ovdánahttimii Sámi našunála gealboguovddážiis mii bargá psykalaš dearvvašvuodain. Fálaldat lea olahannuttus buot sámi divššohasaide buot sámi guovlluin.

Sámediggeráđđi čujuha viidáseappot deháleamos sierrafáktor dasa ahte ásahtit ja bisuhit nana fágabirrasa, de fertejit spesialisttat gávdnot (psykiatárat ja psykologaspecialisttat). Jus rekruterema ja dássitvuoda vejolašvuoha hedjona dán fágajoavkkuin, de lea eará buriin doaimmabijuin unnán ávki. Guovddážiin doaktáriid ja psykologaid rekruteremii ja dássemii lea ahte ásahus lea dohkkehuvvon oahppobáikin spesialistaohppui. Sámediggi vuordá maid ahte SANKS viidáset doaimma oahppoinstitušuvdna rollas, go das lea guovddáš rolla oahpahussii boahpteáiggis fagaolbmui geain lea sámegeila- ja kulturgelbbolašvuoha. Dán sivas bivdit mii ahte Davvi Dearvvašvuoha RDD:ii addo bargun sealluhit ja ovdánahttit SANKS doaimma sámi oahpahusguovddážiin psykalaš dearvvašvuodasuorggis mánáide ja nuoraide.

Čuovvovaš bargu lea biddjon Davvi Dearvvašvuoha RDD:ii 2012 mihttomearrin:
SANKS doaimmá oahpahusbáikin ovdánahttojuvvo viidáseappot spesialistaohppui psykiatriija suorggis.

Sámediggeráđđi lea duhtavaš bargguiguin mat leat addon guovlulaš dearvvašvuodaásahusaide, ja oavvilda ahte dát lea dehálaš dásseárvosaš dearvvašvuodabálvalusa ovdánahttimii sámi divššohasaide.

Jurddaseminára sámi dearvvašvuodasiidda birra

Sámediggeráđđi lei bovdejuvvon ja lea oassálastán jurddaseminárii sámi dearvvašvuodasiidda ásaheami birra. Seminára lei Finnmárkku Dearvvašvuoda direktivra vuolggahan. Seminára fáddá lei Sámi dearvvašvuodasiidda rolla rumašlaš ja psykiatriija dearvvašvuoda organiserema boahpteáiggis Finnmárkkus, oktiisajusteapmi spesialistadoavtterguovddážiis ja SANKS, psykiatriija ja gárrenmirkosuorggi boahpteáiggi organiseren.

Dulkonprošeakta

Sámediggeráđi konsulteremiid bokte bargodokumeanttain regionála dearvvašvuodaásahusaide 2010 ovddas oaččui Davvi Dearvvašvuoha bargun čadahit dulkonprošeavtta buoridandihti dulkabálvalusa sámi álbmogii. Sámediggeráđđi áigu searvat dán prošeavtta mandáhta hábmemii. Finnmárkku Dearvvašvuoha oaččui ovddasvástádusa čadahit prošeavtta. Prošeakta biddjui johtui 2011:s.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

22 siidu 379 siiddus

Prošeavtta stivrenjoavkkus leat klinihkkahoavddat rumašlaš ja psykalaš dearvvašvuodas Hámárfeastta ja Girkonjargga buohcciviesuin, dutkanjodiheaddji Hámárfeastta buohcciviesus, Dutkan- ja ovdánahttinossodaga jodiheaddji SANKS:s, geavaheaddjiovdasteaddji, Sámi allaskuvlla ovddasteaddji, ja Sámediggi. Prošeavtta jodiha našunála guovddáš ovttasdoaimmaheamis ja tele-dálkkodeapmi Romssas.

Prošeavtta váldomihttomearri lea ásaht buori dulkonbálvalusa birra jándora divššohasaide geain lea sámegiella eatnigiellan olles Davvi Dearvvašvuohhta RDD guovllus.

Prošeavtta stáhtus

- Prošeakta lea guorahallame teknihkalaš čovdosiid dulkonproseassa geavaheapmái. Veardádallá geahččalanáigodaga gos hábme oanehis áiggi siehtadusa dulkkaguin mat juo gávdnojit, ja geat sáhttet dulkot jiena/ gova bokte dahje eará teknihkalaš čovdosiid bokte.
- Prošeakta lea čađahan sámi dearvvašvuodabargiid kártema spesialistadearvvašvuodas geain sáhtta beroštupmi ahte dulkon lea okta sin bargguin, searvat dulkonvuoruide, ja váldit joatkkaoahpu dulkomis. Vejolaš joatkkaoahppu dulkomis addá bálkálásáhusa.
- Prošeavttas lea oktavuohhta Sámi allaskuvllain guorahallandihti galgá go sierra dulkaohppu dearvvašvuodasuorgái.
- Prošeakta lea álgán ráhkadit e- oahppoprográmma dulkoma birra, mii lea čadnon dearvvašvuodaneahhtabáikái mii juo gávdno, maid Teledálkkodeami našunála guovddáš lea jodihan.
- Prošeakta lea ovttasbarggu bokte Sámedikkiin doallan seminára guovvamánu 8. b. Finnmárkku Dearvvašvuodain mas fáddá lei “ Sámi dulkkaid geavaheapmi, guottut – vuoigatvuođat.” Fáttát ledje dulkondárbbuid birra dearvvašvuodasuorggis, gulahallan gaskal divššohasa ja dearvvašvuodabargiid, Sámeláhka ja divššohasvuoigatvuođaláhka, njuolggadusat mat gusket iežas giela geavaheapmái, dulkonehtalaš njuolggadusat, guottut ja etihkka dulkondárbbu veardádallamis ja dulkafálaldat.

Rievdadusárvalus lánkaásahussii mánáid ovddasteaddji birra áššiin maid mánáidsuodjalusa ja sosiála áššid fylkkalávdegoddi galgá meannudit

Mánáid-, dáseárvo- ja searvadahttindepartemeanta pláne revideret lánkaásahusa mánáid ovddasteaddji birra áššiin maid mánáidsuodjalusa ja sosiála áššiid fylkkalávdegoddi galgá meannudit. Sámediggeráđdi lea konsulteren departemeanttain fuolahandihte ahte sámi mánáid vuoigatvuođat fuolahuvvojit lánkaásahusas.

Sámediggeráđdi lea konsulteren mánáid-, dáseárvo- ja searvadahttindepartemeanttain johtuibidjama birra lánkaásahusas bearráigeahču birra mánáin geat leat mánáidsuodjalusa fuolahusa vuolde. Sámediggeráđdi lea konsulteren sámi mánáid vuoigatvuođaid vuhtiváldima birra gillii ja kultuvrii go leat mánáidsuodjalusa fuolahusa vuolde. Konsultašuvnnat sisdoalu birra leat loahpahunvon, ja lea dušše lánkaásahusa johtuibidjan mii váilu. Sámediggeráđdi lea konsulteren lánkaásahusa johtuibidjama hoahpuheami birra.

Mánáidviesuin deaivvadeapmi

Sámediggeráđdi searvvai skábmamánu 23. b. 2011 čoačkimii Politijadirektoráhtain, sámegielat politijaguin ja Mánáidviesuin Romssas. Čoačkima fáddán lei sámi mánáid áimmahuššan geat leat gillán seksuálalaš veagalváldima ja/ dahje vearredaguid. Odne lea dilli dat ahte Mánáidviesus ii leat oktage fásta bargi geas lea gelbbolašvuohhta sámi gielas ja kultuvrras. Duopmárgažademiin davvisámegielat mánáin lea sis dál okta politijabálvalusnisu geas lea dohkálaš viidásetoahppu duopmárgažadit mánáid. Su bargu ii leat Mánáidviesus, muhto vižžojuvvo sisa go lea dárbu duopmárgažadeapmái davvisámegillii. Sámediggeráđi cealkámuš čoačkimis lei ahte Romssa Mánáidviessu ferte oazžut našunála ovddasvástádusa sámi mánáid áimmahuššamis, ja ahte mánáidviessu Romssas lasiha gelbbolašvuohhta sámi gielas ja kultuvrras maiddá eará ámmátsurggiin

mat gávdnojit guovddážiis (psykologa, doavttir jna.) Dasa lassin ferte áŋgiruššat dasa ahte oažžut eanet sámegielat politiijaid geain lea gelbbolašvuotta čađahit duopmárgažadeami.

Čoahkkimis oassálastit šiehtadedje ahte politiijadirektoráhtta hábme árvalusa doaibmapláni, movt nannet politiijaid gelbbolašvuotta sámi gielas ja kultuvrras, ja movt váldit vára sámi mánáin go deaivvadit Mánáidviesuin. Sámediggeráđdi beassá buktit iežas cealkámuša ovdal go árvalus sáddejuvvo Justiisadepartementii. Dál vuordá Sámediggi dán árvalusa.

Stivrraid nammadeapmi regionála ja báikkálaš dearvvašvuottaásahusaide

Sámediggi lea bovdejuvvon evttohit odđa áirasiid regionála ja báikkálaš dearvvašvuottaásahusaid stivraide stivraáigodahkii 2012 – 2014. Regionála dearvvašvuottaásahusaide lea Sámediggeráđdi evttohan čuoovvovaččat:

Davvi Dearvvašvuotta:

- Silje Katrine Muotka, ja Hilde Anita Nyvoll evttohuvvui várrelahttun. Inger Jørstad válljejuvvui stivrii. Davvi Dearvvašvuhtii RDD.

Gaska Dearvvašvuotta:

- Alf Daniel Moen (bistevaš), ja Kristin Sara evttohuvvui várrelahttun. Ii goabbáge min evttohusain čuoovvuluvvon.

Lulli/ Nuorta Dearvvašvuotta:

- Heidi P. Greiner Haaker (bistevaš), ja Aina Dahl evttohuvvui várrelahttun.

Oarji Dearvvašvuotta:

- Jørn Are Gaski (bistevaš), ja Kirsti Guvsam evttohuvvui várrelahttun.

Ii oktage Sámediggeráđi evttohusain duoin eará regionála dearvvašvuottaásahusain čuoovvuluvvon.

Sámediggeráđdi lea maid sádden evttohusaid stivralahtuide vuollásaš dearvvašvuottaásahusaide:

Davvi Dearvvašvuotta:

- Davvi- Norgga universitehtabuohcciviessu: Geir Johnsen, Loabát, ja Gunn Jensberg, Romssas, evttohuvvui várrelahttun
- Helgelánda buohcciviessu HF: John Aslak Kappfjell, Gála, ja Marit Kappfjell, Gála, evttohuvvui várrelahttun
- Finnmárku Dearvvašvuotta HF: Ragnhild Vassvik Kalstad, Kárašjohka, ja Frank M. Ingilæ, Deatnu, evttohuvvui várrelahttun
- Nordlánda buohcciviessu HF: Johan Daniel O. Hætta, Divtasvuodna, ja Tone Amundsen, Boáddáddjo evttohuvvui várrelahttun

Gaska Dearvvašvuotta:

- Møre ja Romsdála Dearvvašvuotta HF: Kirsti Guvsam ja May Britt Anti, Hjelse evttohuvvui várrelahttun
- St. Olavs hospital HF: Thomas Kappfjell, Troandin, ja Kristin Sara, Melhus evttohuvvui várrelahttun
- Davvi- Trøndelága Dearvvašvuotta HF: Inger Marit Eira Åhren, Raavrevijhke, ja Heidi Thomasson, Raavrevijhke evttohuvvui várrelahttun
- Gaska- Norgga Buohcciviessoapotehkat HF: Wanja Bransfjell, Tydal, ja Vidar Andersen, Steinkjer evttohuvvui várrelahttun
- Gaska- Norgga Gárrenmirkodikšun HF: Heidi Thomasson, Raavrevijhke, ja Camilla Dræga, Bjugn, evttohuvvui várrelahttun

- Gaska- Norgga Ambulánsa HF: Vidar Gullaker, Tydal, ja Birgitte Bjørkås, Lierne, evttohuuvui várrelahtun

Báikkálaš dearvvašvuodaásahusaide eai leat odđa stivrrat vel nammaduvvon 2012- 2014 áigodahkii.

Stuoradiggedieđáhus čálgobálvalusaid oahpu birra

Sámediggeráđđi lea oassálastán Stuoradiggedieđáhusa referánsajoavkkus čálgobálvalusaid oahpu birra áigodagas juovlamánu 2010 gitta čakčamánu 2011. Dieđáhusbarggus lea jurdda ođastit ja heivehit čálgoohpuid odđa dárbbuide boahpteáiggis. Referánsajoavkku bargu lea loahpahuvvon, ja dieđáhus plánejuvvo geigejuvvot Stuoradiggái guovvamánu 2012:s. Sámediggeráđđi lea konsulteren máhtodepartemeanttain ovdal go dieđáhus geigejuvvo, ja joatká gulahallat dieđáhusa čuovvoleamis.

Sámediggeráđđi lea duhtavaš go sámi perspektiiva lea namuhuvvon dieđáhusas, muhto lea konsultašuvnnain cuigen ahte dasa ferte biddjot eanet sadji. Min mielas lea lunddolaš ahte oahppu ja rekruteren čálgobálvalusaide boahpteáiggis biddjo eanet fokus máhttui sápmelaččaid birra álgoálbmogin, riektevuđđui ja sámi gillii ja kultuvrii. Dát ferte dasto leat vuodđun buot čálgoohpuide bachelordásis boahpteáiggis. Álgoálbmogiid birra ja sámi giela ja kultuvrra birra máhttu, leat eaktun dasa ahte sámi geavaheaddjit čálgobálvalusain galget oažžut dan fáldadaga maidda sis lea gáibádus. Dan sivas ferte bidjat gáibádusa ahte buot vuodđooahput alit dásis addet studeanttaide oahpahusa sápmelaččaid birra álgoálbmogin, riektevuoddu birra, ja sámi gielaid ja kulturipmárdusa birra.

Konsultašuvnnaid čoahkkáigeassu lea ahte dieđáhusa goalmmat oassái lasihuvvo čuovvovaš cealkka: *“Sápmelaččat álgoálbmogin leat vuoigatvuodat regulerejuvnon norgga lágasa ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnain. Lábčin dihtii dili vai sámi geavaheaddjit ožžot dan fáldadaga masa sis lea gáibádus, de ferte kandidáhtain leat máhttu sámi giela ja kultuvrra birra ja sámi servodatdiliid birra. Dát guoská vuodđooahpuide sihke joatkkaoahpuin ja alit oahpuin.”*

Sámediggeráđđi searvá čuovvolanbargguide maŋŋil go Stuoradiggi lea meannudan dieđáhusa.

- Váikkuhangaskaomiid aktiivvalaš geavaheami bokte veahkkin ovddidit ja heivehit dakkár dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa mi lea vuodđuduvvon sámi giella- ja kulturáddejupmái buot dásiin

6 Areálat ja biras

Sámedikki biras- ja areálapolitihka váldomihttomearrin lea sihkarastit guhkes áiggi, ceavzilis perspektiivva buot resursa- ja areálahálldašeamis. Ceavzilis ovdáneami oktavuodas lea sáhka sihke geavahusas ja suodjalusas. Guovlluid ja resurssaid geavaheapmi galgá vuodđuduvvot geavahussii ja sámi vuoigatvuodaide.

Váldomihttomearri

- Areálaid ja resurssaid ceavzilis ávkkástallan, suodjaleapmi ja hálldašepmi sámi guovlluin.

Oassemihhttomearit

- Suodjaleamis galgá leat ávki sámi ealáhusaide ja sámi kulturárbái
- Resursa- ja energiiváldin galgá nannet sámi kultuvrra ja servodateallima
- Sámiid vuoigatvuodát gozihuvvojit areálaid suodjaleamis ja geavaheamis sámi guovlluin
- Bargat dan ala ahte sámi ealáhusat ja sámi kultuvra eai leat nu rašit dálkkádatriedvamiidda
- Bargat boraspiriid hálldašeamis ceavzilvuodain, mi sihkarastá ceavzilis boazodoalu ja ceavzilis canadoalu

Strategiijat

- Sihkkarastit sámi areála- ja birasgáhttema gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiiguin, ja guoskevaš oasálaččaiguin

Sámi vuoigatvuodálávdegotti čuovvoleapmi

Hálddahaslaš čoahkkimis 10-11.05.11 gaskal departemeanttaid ja Sámedikki Sámi vuoigatvuodálávdegotti čuovvolanproseassa birra lei ovttamielalášvuohta das ahte mihttomearrin lea álggahit konsultašuvnnaid gaskal departemeanttaid ja Sámedikki ášši duohtavuodaid birra 2011 čavčča. Čakčamánu 2011 oaččui Sámediggi dieđu Ođasmahtin-, hálddahas- ja girkodepartemeanttas ahte sii leat maŋnonan bargguineaset áššiin 2011 geasi dáhpáhusaid geažil, muhto ahte sin áigumuš lea sáddet Sámediggái konsultašuvdnavuoddu ođđajagis 2012, maŋimusat guovvamánu. 03.02.12 beaiváduvnon reivves oaččui Sámediggi dan dieđu ahte dakkár vuodđu lea áramusat gárvvis vuosttaš jahkebealis 2012. Sin ágga lea ahte bargu lea gáibideaddji, muhto maiddái váttis bargodilit 2011 geasi dáhpáhusaid geažil.

Sámediggeráđdi ádde ahte terrordáhpáhus suoidnemánu 2011 lea maŋidan departemeantta ja ráđdehusa barggu. Maŋnoneapmi dan sivas go ášši lea gáibideaddji gal fuolastahtá. Dál leat vássán njeallje jagi dan rájes go Sámi vuoigatvuodálávdegoddi geigii evttohusas ja golbma jagi dan rájes go gulaskuddanáigemearri nogai. Ráđdi oaivvilda ahte mihttomearrin ferte leat čuovvolit kártenláhkaevttohusa ja konsultašuvdnaláhkaevttohusa Stuorradikki meannudeapmái ovdal 2013 válgga. Go ášši dál ovdána nu njozet, de oaivvilda ráđdi ahte ferte árvoštallat galgá go álggahit buohtalas proseassa ráđdehusain nu ahte sáhtta čađahit áiggeboddasaš doaimbajuid mat suodjalit sámi eana- ja resursavuoigatvuodaid Finnmárkku olggobealde nu mo ILO lea rávven Norgga dahkat guovvamánu 2010 raporttastis.

Arctic Frontiers

Konferánsa Arctic Fontiers lágiduvvui čihččet geardde Romssas ođđajagimánu álggus. Arctic Frontiers 2012 fáddá lei Energiijat guhkkín davvin. Dán jagi konferánsa čalmmustahtii vejolašvuodaid ávkkástallat energiijain davvin, hástalusaid ártkalaš guovlluid energiijaávkkástallamiin, servodatovdáneami ja gelbbolašvuodadárbbu. Sámedikki várrepreideanta Laila Susanne Vars rabai Arctic Frontiers 2012. Sáhkavuorustis son deattuhii olbmuid geat ásse dáppe davvin, dárbbu guoddevaš kultur- ja servodatovdáneapmái, ja dan ahte vuoruhit dutkat servodatlaš ja olmmošlaš váikkuhusaid eanet doaimmaid geažil davvin.

- Luondduressusaid iskkadeapmi ja váldin galgá dávistit Sámedikki mearriduvvon politihkkii

Huksenáššit Riehpovuonas, Fálesnuori suohkanis

Riehpovuonas, Fálesnuori suohkanis leat plánejuvnon mánga huksendoaimma viehka gáržžes geografálaš guvlui. Dat leat Nussira ruvkeplánat, Fred Olsen Renewables ja Finnmark Kraft bieggamillofápmorusttet ja Statnetta 420 kW linnjá. Dát leat juohke okta sierra ja oktiibuot mearkašahtti stuorra sisabahkken ja guoská orohagaide 20 Fálá 21, Gearretnjarga ja 22 Fiettar. Sámediggi bovdi dien golbma orohaga, huksejddjiid, Oarje-Finnmárkku boazodoallohálddaha ja Fálesnuori suohkana čoahkkimii Guovdageidnui 20.01.12. Čoahkkín lei mielde oazžumin ovdan maid plánat sáhttet mearkašit juohke okta sierra ja oktiibuot, ja makkár vejolašvuohta lea ásahtit huvddalaš gulahallama dainna áigumušain ahte soahpat čovdosiid gaskal huksejddjiid ja boazodoalu vuoigatvuodaeaggáid. Bealit dovddahedje ahte dakkár oktasaščoahkkín lei hui ávkkálaš vuodđun viidáset gulahallamii. Bealit ledje ovttamielaláččat das ahte dát áššit čájehit ahte sámi vuoigatvuodaeaggádat fertejit johtilit oazžut gelbbolašvuoda ja návccaid vai sáhttet gulahallat/šiehtadallat huksejddjiiguin čovdosiid dáfus. Čoahkkín ii galgan čielggadit mo dan galgá dahkat oanehis áigái. Sámediggi lea dattetge miehtan čohkket beliid eará oktavuodas jus dovddahuvvon dárbu dasa.

20.01.12 dollojuvvui sierra čoahkkin gaskal orohaga 22 Fiettar, Nussir ASA ja Sámedikki Fiettara vejolaš oassálastima birra šiehtadallamiidda ruvkedoaimmakonsešuvdnaohcama oktavuodas. Fiettar áigu árvvoštallat oassálastima šiehtadallamiidda ja dieđihit guđe oainnu sii leat háhkan.

Ráđđehusa bargu minerálaealáhusa strategiijaiguin

Ráđđehus lea dieđihan ahte sii áigot ráhkadit strategiija minerálaealáhussii mii galgá guorahallat minerálaealáhusa ja minerálapolitihka rámmaeavttuid natióála perspektiivvas. Dát boahtá maiddá ovdan davveguovlodieđáhusas (St. dieđ. nr. 7 (2011-2012) Davveguovllut – Višuvdna ja váikkuhangaskaoamit. Minerálastrategiija lea ráđđehusdokumeanta ii ge dan galgga stuorradiggi meannudit. Lea jurddašuvvon ahte dat galgá gieđahallat viehka guovdilaston diliid birra konkrehta doaibmabijuguin mat galget álkidit vejolašvuoda čadahit ruvkedoaimmaid.

Ealáhus- ja gávpedepartemeantta stáhtačáli Rikke Lund bovdehusa vuodul oassálasttii sámediggeráđđi čoahkkimii minerálastrategiijaid birra 04.01.12. Sámedikki bealis dovddahuvvui ahte go ođđa minerálahka ii vuhtiiváldde álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid, de ii sáhtán Sámediggi mieđihit láhkii, mii maiddá dagahii ahte Sámediggi dan geažil ii leat sáhtán mieđihit mearrádusaide ge lága vuodul, ii ge strategiijaid ja doaibmabijuid mat galget nannet minerálaealáhusa. Dattetge deattuhuvvui ahte Sámediggi doallá rabasin dan vejolašvuoda ahte konsulteret minerálastrategiija doaibmabijuid birra jus strategiijas dovddahuvvo čielgasit ahte minerálahka galgá rievdaduvvot nu ahte sámi kultuvrra vuhtiiváldin fuolahuvvo olles árbevirolaš sámi guvlui daid minerálaid oktavuodas maidda stáhta čuoččuha oamastanvuoigatvuoda. Mihttomearrin ferte leat ahte dat galgá ovddiduvvot 2013 giđa. Dát lea Sámi vuoigatvuodálávdegotti II čuovvoleapmi nu mo ráđđehus dieđihii Ot. proposišuvnnas nr. 43 (2008-2009) Minerálahka.

Ealáhus- ja gávpedepartemeanta celkkii ahte sii áigot dan árvvoštallat ja dasto evttohit Sámediggái čadahit vejolaš konsultašuvnnaid minerálaealáhusstrategiija doaibmabijuid birra.

- Ovddidit positiivalaš dálkkádatdoaibmabijuid ja heivehanstrategiijaid vai sámi servodat ii livčče nu rašši dálkkádatrievdamiidda

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Sámediggeráđđi oassálasttii dálkkádatšiehtadallamiid alladáseoassái Norgga sáttagottis osolaščoahkkimis, COP, ON dálkkádatkonvenšuvnnas áigodagas juovlamánu 5-9 b. 2011 Durbanis Lulli-Afrihkás. Biras- ja ovddidanministtar Erik Solheim jođihii sáttagotti.

Dálkkádatkonvenšuvnna bajimus mihttomearri lea uhcidit máilmmiviidosas liegganeami dakko bokte ahte uhcidit dálkkádatgássaidda luoitima. Dálkkádatpáhkka Durbanis mearkkaša čovdosa dakkár plánii ahte mearridit boahtevaš juridihkalaš dálkkádatšiehtadusa buot riikkaide. Dat galgá leat šiehtaduvvon maŋimusat 2015 ja boahit fápmui 2020:s. Kyotoprotokolla guhkiduvvo viđain jagiin ja ruoná foanda vuodduvvo ruhtadit dálkkádatdoaibmabijuid ovdáneaddjiriikkaid várás. Eará osiin leat earret eará njuolggadusat dasa mo gozihit ja dárkkistit luoitimiid, arvevuoddiid suodjaleapmi, teknologijagaskusteapmi ovdáneaddjiriikkaide ja dálkkádatheiveheapmi.

Dálkkádatrievdamat čuhcet garrasat álgoálbmogiidda dannego álgoálbmogat dávjá ellet lahka luonddu ja dan láhkai doppe gos dálkkádatrievdamat ovddimusat oidnojit. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, ja eará álgoálbmogiidda Ártkatis gos dálkkádatgássaide rievdet johtilepmosit. Bjerkenesguovddáš dálkkádatdutkanat várás lea aiddo báliid meroštallan ahte Ártkis vásiha 4-6 ceahki liegganeami ovdal jagi 2050 jus CO2 luoitimat eai uhciduvvo. Danne leat šlunddagan go álgoálbmotperspektiiva dahkkojuvvui mávssoheapmin COP 17 mearrádusain. Ledje dušše eahpečielga ja uhccán geatnegahtti čujuhusat álgoálbmogiidda dain mearrádusain mat čatnasit dálkkádatheivehemiide ja ruoná dálkkádatfondii. COP 16 mearrádusat vuovdeálgaga REDD+ oktavuodas leat dattetge ain fámus. Dás lea sáhka sihkkarastinmekanismmain

álgóálbmotvuoigatvuođaid, árbedieđu ja dievaslaš álgóálbmotoassálastima ektui.

- Čuovvolit Sámedikki geatnegasvuođaid almmolaš plánemis ja váikkuhaniskančielggademiin plána- ja huksenlága mielde
- Eavttuid biddji nationála ja davviriikkalaš boraspirepolitihkkii ja –hálddašeapmái, das mielde maidái boraspirenáli dohkálaš reguleren
- Suodjalanproseassaid čuovvoleapmi sámi guovlluin

18. 01.12 ledje Sámedikkis konsultašuvnnat Nordlándda fylkkamánniin Sáltoduoddara – Čáhpesjehki álbmotmeahci viiddidan- ja revisuvdnaproseassa birra, ja konsultašuvdna sámi oassálastima birra bargolávdegoddái ráhkadit hálddašánplána Holmvassdalen luonddumeahci várás Grane suohkanis. Sámediggi oaivvilda ahte suodjalanláhkaásahus Sáltoduoddara – Čáhpesjehki guovllu várás berre ođasmahttojuvvot. Viidáseappot šattai ovttamielalašvuohta das ahte bargolávdegottis galgá leat buorre sámi ovddastus. Konsultašuvnnat galget válmmastuvvot go Nordlándda fylkkamánni lea geargan ovdabargguinis lagas boahhteáiggis.

Sámediggi attii 13.01.12 gulaskuddancealkámuša Femundsmarka álbmotmeahci oktavuodas oktan lagas suodjemehčiiguin. Hálddašánplánaevttohusas evttohuvvo earret eará juohkit álbmotmeahci guokte avádahkan, A ja B. Dat guokte avádaga ožžot iešguđet mihttomeriid ja strategijaid suodjaleami ja geavaheami várás. Go sámi vuoigatvuođat ja beroštusat guoskkahuvvojit njuolgga, de mii oaivvildit ahte áššái gullá konsultašuvdnageatnegasvuohta, ja Sámediggi áigu konsulteret Lulli-Trøndelága ja Hedmárkku fylkkamánniiguin.

31.01.12 attii Sámediggi gulaskuddancealkámuša Junkerdalsura luonddumeahci oktavuodas. Sámediggái lea hui deatalaš ahte guoskkahuvvon orohagaide eai šatta gáržžideamit beaivválaš boazodoalloidbmii. Sámediggi čujuha dasa ahte suodjalanláhkaásahusain ja mearrádusain ferte boahtit ovdan ahte Sámediggi dat lea sámi kulturmuittuid ja kulturbirrašiid hálddašaneiseváldi. Sámediggi áigu konsulteret Luondduhálddašandirektoráhtain ovdalago hálddašánplána dohkkehuvvo.

- Bargat dan ala ahte mohtorjohtalus meahcis lea ceavzilis vuogi mielde mii váldá vuhtii sámi geavahusa luonddu- ja kulturbirrasa ektui ja sámi meahcástanávkástallama ja suohkaniid iešmearridanrievtti mohtorjohtalusa ektui
- Bargat dan ala vai árbedieđut ožžot stuorát saji areálahálddašeamis
- Váikkuhit areálavuodu nannema sámi ealáhusaide ja sámi resursaávkástallamii

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkin Namdal Bruk AS/ Ola Mæle opmodagaid beaivválaš jođiheddjiin Knut Berger Näämsjevuemies 25.01.12. Sivvan čoahkkimii lei ahte Ola Mæle háliida hukset bartagili Skorovatnii, ja ráhkadit láhttofierpmádaga turismma várás. Lea maid ohccojuvvon minerálaid geahččalanohcanlohpi dain guovlluin. Sámediggeráđđi háliidii diehtit makkár gulahallan Namdal Bruk:s lea leamaš guovllu boazodoaluin. Fitnodat muitálii ahte sii lei jeavddalaš gulahallan boazodoaluin ja ahte sii ledje sis ožžon dieđuid dan birra mat guovllut leat deatalaččat boazodollui. Sámediggeráđđi oaččui maid diehtit ahte Davvi-Trøndelága fylkkamánis lea leamaš oktavuoha singuin ja háliidii geavahit dán ášši ovdamearkan gulahallamii gaskal ealáhusdoaimmaheddjiid ja boazodoalu. Sámediggeráđđi deattuhii ahte gulahallan ovdal dákkár prošeavttaid lea deatalaš, ja ahte juksat ovttamielalašvuođa boazodoaluin sin eavttuid vuodul.

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkimat Voengel Njaarke ja Áarjel Njaarke orohagaiguin 7.02.12 bieggafápmohuksema birra Kalvvatnani Davvi-Trøndelágas ja Nordlánddas. Čoahkkimis ságaškušše dan birra mo boazodoallu vásii proseassaid bieggafámu ásaheami oktavuodas boazoguohtunguovlluin. Sámediggeráđđi čilgii mo Sámediggi bargá dákkár áššiiguin ja maid Sámediggi sáhtta dahkat. Sohppojuvvui ahte Sámedikkis galgá leat lagas gulahallan orohagaiguin gulaskuddancealkámušaid čállimis ja viidáset proseassas.

Konsultašuvnnat bieggafápmorusttega birra Raudfjellet alde Romssa suohkanis

Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhtain (NČE) Norsk Miljøkraft Raudfjell AS konsešuvdnaohcama oktavuodas ásahit bieggafápmorusttegat Raudfjellet ala Fálásullos Romssa suohkanis. Konsultašuvnnat leat čalmmustahttán dan ahte guoská go boazodollui bieggafápmorusttega huksen Raudfjellet ala. Konsultašuvnnat loahpahuvvojedje goovvamánus 2012.

Sámediggeráđđi miedai plánaide daid plánaguovllu uhcideimiiguin maid NČE evttohi konsultašuvnnain 28.11.11. Uhcideamit vástidit sullui beallái plánaguovllus. Sámediggeráđđi čájeha dáikko bokte ahte ádde dan dárbbu mii ođđa fápmolágideapmái ja birasseasti energiija ovddideapmái, ja lea duhtavaš ahte dat sáhtta dáhpáhuvvat ovttasbargguin boazodoalu dárbbuid hárrái, ii ge dainna lágiin ahte badjelgeahččat boazodoalu dárbbuid.

- Bargat dan ala ahte sámi báikkálaš searvan ja mieldeváikkuheapmi buot areála- ja resursahálddašemiin sihkkarastojuvvo
- Bargat dan ala ahte hálldahuslaš doaibmabijut heivehuvvojit nu ahte boazodolliide sihkkarastojuvvo dat mobilitehta maid sii dárbbášit dálkkádatrievdamiid geažil
- Čuovvolit Sámi vuoigatvuodálávdegotti II barggu, earret eará proseassa báikkálaš ja regionála vuodđudeami bokte

7 Kulturmitosuođjalus

Váldomihttomearri

- Gáhttet ja oainnusmahttit sámi kulturmuittuid ja –birrasiid daid mihtilmasvuodain ja variašuvnnain, sihke oassin min kulturárbbis ja identitehtas ja oassin sámi biras- ja resursahálddašeamis

Oassemihttomearit

- Sámi kulturmuittut geavahuvvojit duodaštussan sámi leahkimii, ja veahkkin sámi kultuvrra ja identitehta nannemii
- Sámi kulturmuittut ja kulturbirrasat gozihuvvojit areálaid ja resurssaid hálddašeamis ja geavaheami oktavuodas
- Sámi kulturárbbi hálddašeamis deattuhuvvo ceavzilis ja guhkes áiggi perspektiiva
- Sámi kulturmuittuid Sámedikki hálddašanváldi lea njuolga mearriduvvon kulturmitolágas

Strategiijat

- Háhkát buriid rámmaeavttuid sámi kulturmitosuođjaleapmái gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš, guovlulaš ja báikkálaš eiseválddiid ja eará relevánta aktevrraid gaskka
- Gulahallama bokte guovddáš eiseválddiiguin bargat dan ala ahte Sámediggi oažžu hálddašanválddi sámi kulturmuittuide njuolga kulturmitolága bokte
- Sámi kulturmuittuid hálddašepmi iežas historjjá ja árvvuid vuodul

E 8 Lávuvuovddi čađa

Sámedikkis leat dál leamaš mánga stuorra geaidnoášši Romssas meannudeapmái. Okta dain lea E8 Lávuvuovddi čađa Romssa ja Báhcavuona suohkaniin. Geaidnogaskkas dáhpáhuvvet ollu lihkohisvuodát. Politihkalaččat lea geahččaluvvon oažžut geaidnojuohkki nu johtilit go vejolaš. Ášši lea vuoruhuvvon departemeantadásis. Ruđat leat juolluduvvon vai sáhtta barggu álggahit 2012.s juo. Sámediggi čađahii báikediđoštallamii mannan geasi plánabarggu oktavuodas. Plánaguovllus ja dan lahkosis registrerejuvvojedje 12 báikki oktan 20 sámi kulturmuittuiguin. Dadjat juo buot kulturmuittut čatnasit boazodollui. Eatnašat leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon (boarráset go 100 jagi). Dás lea eanaš sáhka goahtesajiin ja áidesajiin, muhto lea maid árbevieruide gullelaš báiki (Sárágeađgi) ja visttit

mat duođaštit boazodoalu geavaheami maŋŋá soađi. Geavaheami sáhtta áigádit 1700-jahkái čálalaš gálduin, muhto roggamiid vuodul das lahkosis sáhttit meroštallat mealgat guhkit geavahanáiggi.

Geaidnohuksen rihkku máŋga automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittu. Sámediggi lea válljen ahte ii áiggo vuosttaldit plánaevttohusa, muhto baicce meannudit ássi sierralohpeáššin kulturmuittolága vuodul. Riikkaantikvára dahká loahpalaš mearrádusa das ahte sáhtta go addit sierralobi kulturmuittolága mearrádusain vai ii. Dat dahkkojuvvo Sámedikki rávvaga vuodul. Jus Riikkaantikvára miediha plánaevttohussii, de dat mearkkaša ahte suohkanstivra oažžu lobi dohkkehit plána. Sámediggi deattuhii rávvagis ahte das lea deatalaš servodatlaš beroštusat (sihkkarvuodadeasta). Leat maiddái ovdal čadahuvvon sisabahkkemat go dálá E8 manná áidesajiid ravdda čađa. Dán áššis lea Riikkaantikvára čuvvon Sámedikki rávvaga ja addán 02.02.12 lobi duohtadit guokte automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon gietti/boazoáidesaji.

Mii guoská plána eará kulturmuittuid fuolaheapmái, de lea leamaš guhkit plánaproseassa lagas ovttasbargguin geaidnodoaimmahagain. Dat mielddisbuvttii reviderejuvvon plána ođđajagimánu loahpas, mas geaidnodoaimmahat lea vuhtiiváldán buot Sámedikki mearkkašumiid.

Sámediggi attii 06.02.12 cealkámuša pláni. Guoskevaš kulturmuittuid iská Romssa musea 2012 geasi. Buot iskanoluid máksá doaibmabiddji. Galget čadahuvvot botanikhkalaš registreremat (šaddošlájaid registreren) ja pollenguorahallan. Áigumuš lea kártet guohtunšattuid ja mearridit goas guovlu vuosttaš gearddi geavahuvvui boazodollui. Eai leat galle dakkár iskkadeami čadahuvvon Sámis. Maiddái goahtesajit galget iskkaduvvot.

Sierralohpeohcan kulturmuittolága § 8 njealját lađđasa vuodul Reihvági luossaveajetrusttega muddenplána almmolaš geahčadeami oktavuodas, Davvenjárgga suohkan, Finnmárku

Ášši guoská Reihvági luossaveajetrusttega muddenplána almmolaš geahčadeapmái, Davvenjárgga suohkanis. Muddenplána mihttomearri lea láchit dilálašvuodaid ásahit luossaveajetrusttega gáddái. Áigumuššan lea ásahit luossaveajetrusttega dakkár čázadaga oktavuhtii mii lea juo muddejuvvon ja huksejuvvon nu ahte ii dárbbáš čadahit ođđa duohtademiid. Reihvági fápmorusttet lea aiddo davábealde plánejuvvon doaibmabiju. Lea plánejuvvon dakkár rusttet mii sáhtta buvttadit gitta 5 miljon vejeha go buhtista proseassačázi ođđasis geavaheami teknologijain ja nu uhcidit čáhcegeavaheami. Veajetrusttet vurdojuvvo addit sullii 10 ođđa bargosaji Davvenjárgga suohkanii.

Muhto areálahálldašeamit rihkkot njuolgga automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittuid ja danne dat rihkkot kulturmuittolága § 3. Guoskevaš báikki registrerejuvvon kulturmuittobáikkis leat golbma stohpoduvtta ja njeallje goahtesaji. Daid dieđuid vuodul maid Sámediggi lea nagodan háhkat, de mii árvvoštallat buot registrerejuvvon kulturmuittuid sápmiin ja boarráset go 100 jagi. Nappo dat lea ge maiddái automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittolága mearrádusaid vuodul. Danne go guoskevaš huksenareála lea nu uhcci ja plánejuvvon huksen nu viiddis, de ii lean gulahallamis doaibmabiddjiin vejolaš gávdnat čovdosa buriin molssaektosaš ealáhushuksehusaid sajuštemiin plánaguovllus.

Riikkaantikvára mearrida loahpalaččat sáhtta go addojuvvo sierralohpi kulturmuittolága mearrádusain vai ii. Dat dahkkojuvvo Sámedikki rávvagiid vuodul. Sámediggi lea rávvagis evttohan ahte sierralohpeohcan sáhtta miedihuvvot, muhto dainna eavttuin ahte biddjojuvvo eaktun ahte kulturmuittut galget iskkaduvvot arkeologalaččat ovdalgo doaibmabidju čadahuvvo. Min árvvoštallamis mii leat deattuhan ahte dás galget kulturmuittut iskkaduvvot dárkilit ja bohtosiin lea mearkkašupmi maŋit áiggi registreremiidda ja dasa mo galgá áddet sámi kulturbirrasiid/kultureanadagaid rittus. Dákkár iskkadeamit addet maiddái buoret máhtu lagas birrasa sámi kultuvrra ja kulturmuittuid birra ja beroštumi das. Doaivumis leat kulturmuittuid arkeologalaš iskkademiid kulturhistorjjálaš dieđut hui ávkkálaččat. Doaibmabiddji máksá dákkár iskkademiid goluid. Riikkaantikvára mearrádus vurdojuvvo guovvamánus.

Viidáset bargu Nuortalaš siiddain Njávdamis

Nuortalaš siidda párkenšilju rusttetplána lea dál gárvvis ja dasa sáhtta dál viežžat fálddagaid. Plána lea konsuleantafitnodat Rambøll lea ráhkadan plána šiehtadusa vuodul.

- Duodástit ja gaskkustit máhtu sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa birra

Sámi kulturmuittuid registreren plánejuvvon 420 kV-fápmolinnjá oktavuodas gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta

Statnett konsešuvdnaohcama oktavuodas hukset ođđa 420 kV el-rávdnjelinjá Báhcavuona ja Hámmárfeastta gaskka, álggahuvvui 2010:s prošakta Sámedikkis man ulbmilin lei čilget ja man muttos vejolaš huksen guoskkaha automáhtalaččat ráfáidathttojuvvon sámi kulturmuittuid.

Plánejuvvon linjá manná guovlluid čađa gos leat unnán dahje eai oppanassiige kulturmuittut registrerejuvvon ovdal. Danne lea Sámediggi čađahan geahčademiid ja registreremiid linjás 2010:s ja 2011:s. 900 kulturmuittu leat gávdnon jurddašuvvon linnjás páittu oktavuodas. Mánaga dain kulturmuittuin sáhttet jávkaduvvot dahje billistuvvot jos linnjá huksejuvvo, jus eai čađahuvvo doaibmajut mat suodjalit kulturmuittuid nu bures go vejolaš. Sullii 1/3 oassi kulturmuittuin leat meroštallojuvvon automáhtalaččat ráfáidathttojuvvon lága mielde. Loahppa kulturmuittuin lea juogo čilgekahtes suodjalanstáhtus dahje dat leat ođđaset áiggis.

Kulturmuitošlájain sáhtta namuhit dollasajiid – main eatnašat leat goahtesajit, muvrrat, čilat, geađeboazoáiddit, heallogeađggit ja bieggasuojit, mielkečiegát mat leat goivojuvvon eatnama sisa, geađeuvnna, bivdorokkit, hávddit, goahtesajit, bihkkaboaldinhávddit (ordaráji vuolábealde), sieiddit ja bálvvosbáikkít. Ollu sajiin leat registrerejuvvon geađgeráhkkanusat maid doaibma lea eahpevissis. Ollu dain registrerejuvvon kulturmuittuin, erenoamážit duoddaris, leat mearkkat boazosámi áigodatássansajiin dahje doaimmain mat čatnasit boazodollui iešguđege áiggiin.

Okta dain eanemus imašlaš gávdnosin lea bálvvosbáiki stuorra luddejuvvon geađggis, man vuollái ovttá ráigái lei biddjojuvvon guovžža oaiveskálžu. Dát gávnus ii leat nu lahka linjá, ja ii áitojuvvo huksema geažil.

Sámediggi lea čájehan oktiibuot 47 sajis gos huksen sáhtta vaháguhttit dahje bilidit kulturmuittuid. Danne mii leat dál proseassas Statnettain mas mii geahččalit gávdnat čovdosiid dasa mo vejolaš huksen galgá guoskat uhcimus vejolaš kulturmuittuide. Dat eaktuda earret eará ahte huksejeddji ferte viidáseappot gaskkustit dieđuid kulturmuittuid birra, ja bidjat čielga láidestusaid ja njuolggadusaid dasa mo dat galget fuolahuvvot buohkaid várás geat čađahit geavtlaš bargguid meahcis.

Muhtun diliin lea várra váttis beassat eret das ahte boahat sierralohpeohcan kulturmuittolága mearrádusain beassat jávkadit guoskevaš kulturmuittuid ovdalgo huksen álggahuvvo. Riikkaantikvára dahká loahpalaš mearrádusa das ahte galgá go addojuvvo sierralohpi kulturmuittolága mearrádusain vai ii. Dat dahkkojuvvo Sámedikki rávvaga vuodul áššis. Go sierralohpi addojuvvo, de lea dábalaš bidjat gáibádusa ahte guoskevaš kulturmuittut galget iskkaduvvot arkeologalaččat. Dakkár iskkademiid goluid galgá doaibmabiddji máksit.

Go guoská gažaldagaide konsešuvdnaohcamiid oktavuodas muđui, de dat váldojuvvojit ovdan njuolggá Norgga čázádat- ja energijadirektoráhtain (NČE) stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnaprošedraid vuodul.

- Sámi kulturmuittuid goziheapmi olggobealde konsešuvdnašiehtadusa geográfalaš doaibmaguovllu
- Ávnnaskeahtes kulturárbbi goziheapmi, maiddá njálmmálaš árbevieruid ja sámi ávnnaskeahtes kultuvrra registreren

- Sohkaalporspektiivva searvvaheapmi sámi kulturmuittuid ja kulturbirrasa duodástan- ja registrerenbarggus
- Árijjalaš váikkuhangaskaopmegeavaheami bokte nannet máhtu sámi árbedieđuid ja historjjá birra, ja sámi kulturmuittuid bisuheami ja suodjaleami vuodul

Kulturmuittosuodjalus – ohcanvuodot doarjagat

Áigodagas leat 10 proševtta ovddit jagiin ja okta prošekta 2011 juolludeamis loahpahuvvon. Sámediggi lea viidáseappot ođasmahtán ohcanskovi ja buohtalastán ohcanbagadusa sin várás geat háliidit ohcat ruđaid ortnegis ja bagadusa sin várás geat leat ožžon ruđaid ja áigot raporteret geavaheami. Vuos lea dušše dárogjelversuvdna neahtas, muhto davvisámegjelversuvdna vurdojuvvo leat gárvvis hui fargga. Ortnege ohcanáigemearri lea njukčamánu 1. b.

8 Ealáhusat

Váldomihttomearri

- Nana ja mánggabealat ealáhuseallin mii fuolaha sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa, ja lea vuodđun eallinfámolaš báikegottiide gos olbmot háliidit orrut.

Ángiruššansuorgi: Rámmeavttut vuodđoealáhusain

Mihttomearri

- Fuolahit ja ovddidit mariidnaealáhusaid, boazodoalu ja eanadoalu deatalaš kulturguoddin ja barggaheaddjin sámi guovlluin.

Oassemihttomearit

- Dohkálaš juridihkalaš ja ekonomalaš rámmaveavttut
- Buoret gánnaheapmi vuodđoealáhusain
- Buorre rekrutteren
- Buoret sohkaaldássedeaddu
- Boraspirepolitihkka mii fuolaha sámi ealáhusaid

Strategiijat

- Sihkkarastit areálaid ja resurssaid
- Váikkuhanfápmu politihkkii mariidnaealáhusain, boazodoalus, eanadoalus ja meahccealáhusain

Sámediggeráđdi searvvai čoahkkimii skábmamánu 10. b. 2011 ja ođđajagimánu 24. b. 2012, ja konsultašuvnnaide juovlamánu 12. b. 2011 Guolástusdirektoráhta Mearranjiččasráđiin, dan ektui ahte oážžut fas almmolaš gulaskuddamii bivdoearrevttohusa ja riddonjurjuid hálddašeami. Sámedikki duogážin lei dat go Mearranjiččasráđdi heaittihuvvui 31.12.2011, de ii leat leamaš Sámedikkis dahje eará guoskevaš oasebeliin/organisašuvnnain vejolašvuotta čuovvut mielde ja váikkuhit dan go Guolástusdirektoráhta mearrida bivdoeriid ja riddonjurjuid hálddašeami. Guolástusdirektoráhta lea čuovvolan Sámedikki evttohusa ahte fas addit rabas gulaskuddanvejolašvuoda bivdoearrevttohusaide ja riddonjurjuid hálddašeapmái 2012:s ja dasto bidjat buhtadanortnega riddonjurjuid goddimii.

Čoahkkimis skábmamánu 4. b. 2011 Sámediggeráđi, Guolástusdirektevrra ja Mearradutkaninstituhta gaska ovddidii Sámediggi evttohusa báikkálaš máhtu heiveheamis mearranjiččasaid dutkamii ja hálddašeapmái. Mearradutkaninstituhta čuovvolii Sámedikki rávvaga dainna lágiin ahte geatnegahtii iežas gohččut Sámedikki Resursahálddašanreferánsajoavkku čoahkkimii.

Sámediggeráđdi searvvai čoahkkimii Romssas 05.12.11 ođđa eanadoallo- ja biebmodieđáhusa birra man namma lea ”Velkommen til bords”. Sámediggeráđdi doalai sáhkavuoru dan birra makkár oaidnu Sámedikkis lea dieđáhussii. Mii dajaimet ahte leat duhtavaččat go dieđáhusas lea eanadoaluin ángiruššan ártalaš guovlluin. Ráđdi čujuhii ahte dieđáhusas lea unnán guovddážis sámi eanadoallu.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

32 siidu 379 siiddu

Dasto deattuhii Sámediggeráđđi ahte stáhta lea geatnegahttojuvvon sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuđđosa – dát guoská maiddá sámi eanadollui. Seamma čoahkkimis dovddahii ráđđi ahte lea duhtameahtun dainna go ii oktage dain áššiin maid Sámediggi válldii ovdan konsultašuvnnain boazodoalu birra leat válđojuvvon mielde dieđáhussii.

Sámediggeráđis lea leamaš čoahkkin Finnmárkku boanddaidserviin 15.11.11 ja Romssa boanddaidserviin 05.12.11. Dáid čoahkkimiid ulbmilin lea leamaš buoridit oktavuoda eanadoalu ealáhusorganisašuvnnaiguin. Áššiid searvvis maid birra ságastuvvui ledje jagi 2012 eanadoallošiehtadallamat ja stuorra boraspirevaháat sávdadoalus.

Oktavuoha Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain

Sámediggi lea cealkámušas boazodoallošiehtadussii áššis 44/11 čujuhan mángga áššái main Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ii leat konsulteren Sámedikkiin. Dán birra ságastuvvui Eanadoallo- ja biebmoministariin čoahkkimis 10.01.12. Leimmet ovttamielaláččat das ahte lea dárbu oazžut buoret áiggi ja vuđoleappot beassat geahččat konsultašuvdnageavahusa sierra čoahkkimis, nu ahte dat doaimmašii ulbmila mielde. Dát lea čuovvoluvvon hálddahuslaš dási čoahkkimiin Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ja Sámedikki gaskka 09.02.12, ja čoahkkimiin eanadoallo- ja biebmoministara ja Sámediggeráđi gaskka 21.02.12. Sámediggeráđđi sávvá ahte dát ságastallamat leat váikkuhan dan ahte konsultašuvdnašiehtadus geavahuvvošii buoret vuogi mielde áššiin main sáhtta leat mearkkašupmi sámi kultuvrii eanadoallodepartemeantta fágalaš ovddasvástádussuorggi siskkobealde.

Gulaskuddamat Stuorradikkis

Sámediggeráđđi lea searvan Stuorradikki ealáhuslávdegotti gulaskuddamii eanadoallo- ja biebmodieđáhusa birra 06.01.12 ja Stuorradikki olgoriika- ja suodjaluslávdegottiin 09.02.12. Gulaskuddamis eanadoallo- ja biebmodieđáhusa ektui deattuhii ráđđi ahte dieđáhusas lea offensiivvalaš ja buorre eanadoallopolitihkka ja ahte erenoamáš buorre lea árijjalaš ánggirusšán árkatalaš eanadoaluin. Ráđđi váillahii dattetge sámi eanadoalu čielgaseappot sihkkarastima sihke iešheanalís vuodu alde ja váillahii geatnegahttojuvvon strategiijaid ja doaibmajuid árkatalaš eanadoalu várás. Go guoská dieđáhusa oassái boazodoalu birra deattuhii ráđđi ahte dieđáhusas ii leat govda ja offensiivvalaš politihkka boazodoalu várás ja ahte dat bidjá boasttu ja ovttabealat ekologalaš guoddinnávccalaš perspektiivva vuodđun nana ceavzilis boazodoalu ovddideapmái. Dasto válđojuvvui ovdan ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ii geavat konsultašuvdnabargovugiid Sámedikki ektui, ii doaibmajuid oktavuodas ge eanadoallo- ja biebmodieđáhusas. Dasto deattuhii ráđđi ahte boazodoallu ja sámi servodat eai leat dohkkehan mearrádusa boazodoallohálddašeami rievdadeami birra, ahte heattihit guovllustivrraid ja sirddihit guovllukantuvrraid fylkkamáni vuollasažžan. Ráđđi lea čuovvolan gulaskuddama sierra čoahkkimiin Stuorradikki ealáhuslávdegotti jođiheddjiin ja eanadoalodieđáhusa áššejođiheddjiin 08.02.11. Norgga Boazosápmelaččaid riikasearvi lea maiddá searvan dán čoahkkimii.

Gulaskuddamis davviguovlodieđáhusa birra deattuhii ráđđi ahte dat lea oppalaččat buorre dieđáhus. Sámediggeráđđi deattuhii earret eará ahte dan geažil go lassána odđa areálagáibideaddji industriija ásaheapmi nugo energiija, olju/gássa, minerálat, mearrageavahus, ja odđa infrastruktuorra fievrredeami várás dagahit dan ahte dađistaga lea deataleappo ahte leat buorit instrumeanttat ja njuolggadusat gulahallama ja čilgema dihte guoskevaš álgoálbmogiin sajis. Davviguovlodieđáhusas válldahuvvojit guokte buori doaibmajuju dán várás maid áinnas sáhtta geahččat fárrolaga ja fakkastit Árkatalaš ráđđái. Dasto čujuhuvvui ahte jos oktavuoha ja ovttasdoaimman njuolggadusain álgoálbmoga ja odđa industriija gaskka galggaš leat dat beaktu, de fertejit vuoigatvuodaoamasteaddjit sámiid ja eará álgoálbmogiid gaskkas maid sáhttit gelbbolašvuoda ja kapasitehta dáfus doaimmat ovtaárvosas aktevrán odđa ealáhusaiguin. Dán oktavuodas čujuhuvvui Vuodđudussii Protect mii lea ásahuvvomin ja maid stáhta eiseválddit fertejit leat mielde ruhtadeamen. Sámediggeráđđi dovddahii ahte doarju vuoruhemiid mat leat dieđáhusas dan ektui ahte nannet máhtu álgoálbmogiid rievdan eallinvuodu birra dálkkádatrievdamiid geažil, ja máhttoprogramma rájá rastá sámi árbedieđuin. Dasto dovddahii Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

Sámediggeráđđi ahte sámi dutkama nannen ja sámi máhttoásahusaid nannen ferte leat vuoruhuvvon mihttomearri man oktavuodas árvvoštallat vel eanet doaibmabijuid nugo sámi dutkanprográmma nannema Norgga Dutkanrádis, máhtu buvttadeami dan birra man garrasit lassánan doaibma čuoheá areáluvudđosii, ja ovddidit ovttasbarggu sámi máhttoásahusaid gaskka nationála dásis ja riikkaidgaskasaččat, ja dasto ovttasbargu sámi máhttoásahusaid ja eará máhttobirrašiid gaskka.

Luosaid, mearrarávdudid ja mearradápmoha hálddašeapmi

Sámediggeráđđi bargá guolástusreguleremiiguin jogain ja mearas 2012:s. Sámediggeráđđi vuordá ahte šiehtadallamat Suomain Deanujoga rádjaguovlosoahpamušas álggahuvvojit 2012:s. Sámediggeráđđi čuovvola maiddá barggu Njávđánjoga báikkálaš hálddašemiin.

Guolástusreguleremat jogain ja mearas jahkái 2012

Davvi-Romssa ja Finnmárkku guolástusregulerenbargolávdegoddi buvttii evttohusa guolástusreguleremiidda jogain ja mearas jahkái 2012, ja evttohii guhkes áiggi strategiija reguleremiid várás. Lávdegotti regulerenevttohusas jahkái 2012 evttohuvo ahte gáidánuohti bivdoáigi, erenoamážit Davvi-Romssas viiddiduvvošii. Mii guoská johkabivdui, de bijai bargolávdegoddi vuodđun fylkkamánni evttohusa ahte bisuhit bivddu dáláš dásis eanaš jogain. Bargolávdegotti raporta lea vuodđun konsultašuvdnii Luondduhálddašan direktoráhtain reguleremiid birra jagi 2012 rájes. Sámediggi ja Luondduhálddašan direktoráhta leat konsulteren gulaskuddanevttohusa hárrái ja gulaskuddanáigemearri lei ođđajagimánu 20. b. Gulaskuddancealkámušat galget geahčaduvvot ja ovttasbargoráđđi doallá jahkásaš čoahkkima ovdal go Sámediggi ja Luondduhálddašan direktoráhta fas deaivvadit ođđa konsultašuvnnas. Sámediggeráđđi vuordá leat geargan dán jagi konsultašuvdnaproseassain direktoráhtain njukčamánu 1. b., nu ahte guolástusreguleremat gárvánivčče buori áiggis ovdal go dán jagi bivdoáigodat álgá.

Šiehtadallamat Suomain Deanujoga birra

Sámediggi galgá leat mielde Norgga šiehtadallanlávdegottis. Sámediggeráđđi vuordá ahte oazžu Norgga šiehtadallandelegašuvnna nammadanreivve ja mandáhta fargga.

Boazodoallošiehtadus

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkinn Eanadoallo- ja biebmoministariin Lars Peder Brekkein 10.01.12 Oslos Sámedikki cealkámuša birra jagi 2012 boazodoallošiehtadallamiidda. Doppe ovddidii ráđđi cealkámuša ovttasbarggu ja konsultašuvnnaid birra departemeanttain boazodoallopolitihka ja dan hálddašeami birra. Suorggit maid birra sagastuvvui ledje váikkuhangaskaoapmeortnet šiehtadusas, boazodoalu areáladilli, boraspiret, divadat boazodoalus, dearvvašvuohta, dásseárvu, vuovdalandilli ja boazoheiveheapmi. Čoahkkima konklusuvdnan lei ahte Sámediggeráđđi ja eanadoalloministar galget doallat čoahkkimiid ja gávdnat čovdosiid boahhteáigái. Čoahkkimis šiehttojuvvui ahte Lars Peder Brekk boahdá Kárášjohkii Sámedikki dievasčoahkkima oktavuodas guovvamánus.

Sámediggeráđi nammadeamit boazodoalu guovllustivraide

21.12.11 nammadii Sámediggeráđđi lahtuid boazodoalu guovllustivraide áigodahkii 2012 – 2015. Sámediggái ii lean dieđihuvvon ahte Boazodoallolága gohčus mii attii Sámediggái vejolašvuođa nammadit jođiheaddji ja nubbinjođiheaddji guovllustivraide, ii šat guston. Dán birra oaččui Sámediggi diehtit maŋŋá nammademiid. Sámediggi áigu dattetge bovdet guoskevaš fylkkadikkiid ovttasráđiid nammadit dáid.

Nuorta-Fimmárkkk guovllustivra:

Magne Ballovarra (jođiheaddji) ja Marit Kirsten Gaup (nubbinjođiheaddji), ja Mariann W. Magga ja Johan Mathis Utsi várrelahttun.

Oarje-Finnmárkku guovllustivra:

Berit Kristina Hætta (jođiheaddji) ja Johan Martin Eira (nubbinjođiheaddji), ja Karen Inga Nilsdatter Eira ja Nils Johan Gaup várrelahttun.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

34 siidu 379 siidus

Romssa guovllustivra:

Arild P. Inga (jodíheaddji) ja Randi A. Skum (nubbinjodíheaddji), ja Magne Huuva ja Anne B. Påve Kristiansen várrelahttun.

Norlándda guovllustivra:

Per Thomas Kuhmunen (jodíheaddji) ja Betty Kappfjell (nubbinjodíheaddji), med Per Johan Westerfjell ja Gun Margret Utsi várrelahttun.

Davvi-Trøndelága guovllustivra:

Ingegárd Jåma ja Albert Jåma, ja Hanne-Lena Wilks ja Lars Mathias Toven várrelahttun.
Inger Marit Eira Åhren lea jodíheaddji ja Albert Jåma fas nubbinjodíheaddji.

Mátta-Trøndelága/Hedmárkku guovllustivra:

Lars Ivar Danielsen, Idar Bransfjell (jodíheaddji) ja Eva Nordfjell (nubbinjodíheaddji), ja Aina Kant, Unni Fjellheim ja Simon Danielsen várrelahttun.

- Láhčit dilálašvuodaid álgoávdnasiid viidáseappot ráhkadeapmái
- Váikkuhit lassealáhusaid ovddideami
- Váikkuhit dasa ahte áshuvvojit buorit ortnegat buolvamolsumiidda vuodđoealáhusain
- Váikkuhit dasa ahte nissonolbmuid oassi vuodđoealáhusain lassána
- Sihkkarastit ahte meahcásteaddjit sáhttet háhkat meahcceresurssaid

Ángiruššansuorgi: Geasuheaddji báikegottit

Mihttomearri

- Geasuheaddji ja eallinnávccalaš sámi báikegottit

Oassemihttomearit

- Mánngabealat ealáhuseallin geasuheaddji bargosajiiguin nuoraid várás, main gáibiduvvo buorre gelbbolašvuolta
- Eanet fárren sámi guovlluide mii váikkuha eallinnávccalaš báikegottiide
- Eanet bargosajit nuoraide main lea buorre gelbbolašvuolta

Strategiijat

- Lagat ovttasbargu gielddaiguin
- Árijjalaččat váikkuhit ahte áshuvvojit dakkár bargosajit nuoraid várás, main gáibiduvvo buorre gelbbolašvuolta
- Ovddidit kulturdeaivvadansajiid
- Nissonolbmot ealáhushutkin
- Viiddidit dan ortnega ahte oahppaloanat vuoliduvvojit geasuhan dihtii nuoraid dakkár bargosajiide main gáibiduvvo buorre gelbbolašvuolta

Gielda- ja guovlodepartemeanta lea bivdán geahčadit váikkuhangaskaomiid mat leat doaibmabidjoguovllus. Sámediggi searvá proševtta referánsajovkui. Referánsajovkui searvama bokte bargá Sámediggi maiddái dan ala ahte sámi servodatbealit deattuhuvvojit dán geahčadeami oktavuodas. Vurdojuvvo ahte bargu ovddiduvvo jagi 2012 vuosttaš jahkenjealjehasas. NORUT Álttás čadaha dán barggu ja das lea ovddasvástádus almmuheaddjin.

Ángiruššansuorgi: Kulturealáhusat

Mihttomearri

- Eanet bargosajit sámi kultur- ja kulturvuđot ealáhusain

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

35 siidu 379 siiddus

Oassemihttomearit

- Gánnáhahti kulturealáhusfitnodagat
- Iešráhkaduvvon gálvvuide ja eará dáidda- ja kulturbuktagiidda buoret johtu
- Rekrutteren duodjealáhussii
- Vásáhusturisma mii deattuha sieivavuoda ja jáhkehahttivuoda

Strategiijat

- Buoridit gánnáhahttivuoda kultur- ja kulturvuđot ealáhusain

Sámediggerádis lea leamaš čoahkkin duodjealáhusain 17.01.12 duodjedálu ásaheami birra Kárašjohkii mii galgá doaibmat Gaska-Finnmárkku várás. Hástalussan lea oažžut doarvái buori ruhtadeami ásaheapmái.

- Buoridit fitnolašvuoda ja gávppálašvuoda sámi kulturealáhusain

Ráđđi lea ruhtadan duodjeproševtta julevsámi guovllus. Proševtta ulbmilin lei buoridit beroštumi duodjái julevsámi guovllus. Prošekta lea ráddjejuvnon bistit ovttá jagi.

- Vuoruhit fidnooahppiortnega ja ovddidanbarggu duodjealáhusas

Sámediggi juolluda juohke jagi 1,5 miljon ru duoji fidnooahppiortnegii. 2011:s lei kantuvrras šiehtadus 15 fidnoohppiin maid searvvis ledje 14 nieidda. Logis sis ledje eret Finnmárkkus. Guokte fidnooahppi gerge šiehtadusáiggis ja guovttis leat cealkán eret oahppošiehtadusa. Hástalussan 2011:s lea leamaš dat go leat leamaš eambbogat geain ii leat doarvái teoriija go ohcet oahppin.

Sámediggerádis leat leamaš guokte čoahkkima Duodjeinstituhtain ásaheami birra ja ásaheami viidáseappot ovddideami birra. Ráđđi dovddahii ahte Duodjeinstituhtas vuolggasajis lea ovddasvástádus bagadanbálvalusas, muhto ahte sáhtta leat dárbu eará doaibmabijuide nugo sierra ángiruššamiidda ja proseassaide oažžun dihte johtui duodjeduoimmaid. Ráđđi dajai maiddái ahte lea lunddoleamos čohkket nu ollu go vejolaš doaibmabijuid duoji ealáhusšiehtadusa vuollái, mas mielde maiddái Duodjeinstituhtta. Duodjeinstituhtta čilgii proseassa birra mii guoská Duojárniid ealáhussearvvi Duodjeinstituhtta stivrii searvvaheamis.

Ángiruššansuorgi: Ođđahutkan, dutkan ja árvoháhkkan

Mihttomearri

- Eanet ođđahutkamat sámi servodat- ja ealáhuseallima vuodul

Oassemihttomearit

- Eanedit hutkama, ovdáneami ja ođasmahttima dutkan- ja ovddidandoaimmaid bokte
- Eanet buvttášlájat
- Eanet dutkandoaimmat ealáhuseallimis sámi guovlluin

Strategiijat

- Movttiidahttit oassálastiid ovttasbargat
- Buoridit gelbbolašvuoda márkan- ja buvttaovdideamis
- Buoridit gánnáhahttivuoda ja fitnolašvuoda
- Doarjut árjjalaš ovddidanberrasiid sámi guovlluin
- Ovttasbargat dutkanberrasiiguin main lea gelbbolašvuodta sámi ealáhusain

Sámediggi searvvai Regionála Innovašuvnna váikkuhangaskaomiid Finnmárkku innovašuvdnaseminárii odđajagimánu 16. – 17. b. 2012. Regionála Innovašuvnna váikkuhangaskaopmin lea golmmajagáš prográmma maid Dutkanráđđi, Finnmárkku fylkkagiella ja Innovašuvdna Norga ruhtadit. Sámediggi háliidii dán bokte oainnusmahttit iežas nationála váikkuhangaskaomiid ja strategiijaid váikkuhangaskaomiid aktevrraide Finnmárkkus.

- Ovttasbargat Innovašuvdna Norggain eanedan dihtii hutkama sámi guovlluin

Ángiruššansuorgi: Gealbudeapmi ja odđaalggaheamit

Mihttomearri

- Eanedit álggahemiid sámi guovlluin

Oassemihttomearit

- Buoret gelbbolašvuohta ealáhusain
- Eanet odđaalggaheamit
- Eanet ealáhusutkan

Strategiijat

- Fállat álggahanoahpu ja čuovvoleami
- Ávžžuhit joatkkaskuvllain vuoruhit ealáhusutkan skuvllas
- Fállat gealbudandoaimbajuid
- Gealbudandoaimbijut heivehuvvon sámi lotnolasealáhusaide

9 Regionánaovddideapmi

Sámediggi bargá diliid láchčimiin nu ahte sámi álbmogis alccesis, ja iežas eavttuid vuodul galgá leat vejolašvuohta ovddidit iežas servodaga, giela ja kultuvrra buoremus vuogi mielde. Dán ovddasvástádusa ii galgga Sámediggi okto guoddit, iige sáhte dahje áiggu ge okto guoddit dan ovddasvástádusa.

Ulbmil

Váldomihttomearri

- Árijalaš ja ulbmillaš ovttasbarggu bokte regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin nannet ja ovddidit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima.

Oassemihttomearri

- Háhkát buriid rámmaeavttuid sámi gillii, kultuvrii ja servodateallimii gulahallama ja ovttasbarggu bokte regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará relevánta aktevrraiguin.

Strategiijat

- Ovttasbargošiehtadusaid buorideapmi fylkkagiellaiguin

Sámedikkis ja Finnmárkku fylkkagiellaiddas lei čoahkkin 31.1.2012 ovttasbargošiehtadusa birra mü lea Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagiella gaskka. Šiehtadusa ulbmilin lea nannet ja oainnusmahttit sámi kultuvrra, giela ja servodateallima Finnmárkku fylkkas. Bealit leat čállán vuollái jagi 2011 raportta, ja leat maidá soahpan beliid gaskka sierra surggiid maid čuovvolit 2012:s.

Sámediggi lea earret eará leamaš mielde nu gohčoduvvon “Bievlavuodjenprošeavtta” stivrenjoavkkus. Sámediggeráđđi lea bivdán konsultašuvnnaid departemeanttaiguin doaimbajuid birra mat prošeavttas evttohuvojit ja daid čuovvoleami birra.

2012:s áigu Sámediggi árvvoštallat galggašii go searvat árijalaččat prosessi regionála bieggafápmoplána ráhkadeapmái Finnmarkku várás. Finnmarkkuopmodat, Sámediggi ja Finnmarkku fylkkagiella áigot árvvoštallat lávgadeappo ovttasbarggu áššiin mat gusket mineráldoibmii Finnmarkkus. Goappašat bealit háliideaba lávgadeappo ovttasbarggu kulturealáhusa ovddideami oktavuodas ja áiguba árijalaččat bargat ja oččodit eanet sámi ealáhusdoliid geavahit Finnmarkku kulturealáhusfoandda. Dasa lassin áigu Sámediggi bargat dan ala ahte ráhkaduvvošii sámi kulturealáhusaid ovddidanprográmma. Finnmarkku fylkkagiella háliida áiggi mielde váikkuhit prográmma ovddideami.

Strategiijadokumeanta “Strategiplan for samisk kompetanse i Finnmark fylkeskommune 2011-2014” lea dokumeanta mii geatnegahtta fylkkagiellada ovddidit sámegeiela fylkkagielladas. 2012:s áigot Sámediggi ja Finnmarkku fylkkagiella bargat gáibádusa ektui mii guoská oalgegeiela oahpahussii skuvllain. Finnmarkku fylkkagiella lea ovdal ohcan ahte oahppit oččošedje oahpahusa sámegeielas dahje suomageielas amasgeiellan oalgegeiela sajis. Dán ohcama biehttaledje nationála eiseválddit. Viidáseappot barggus ferte ráhkadit oktasaš strategiijaid ja politihkalaš vuodu.

Sihke Sámediggi ja Finnmarkku fylkkagiella háliideaba árijaleappot ja eanet ulbmillaš ovttasbarggu beliid gaska. Danne galgá šiehtadusteaksta rievdaduvvot/ođasmahttojuvvot geassái.

Trøndelágačoahkkkin

Sámediggeráđđi lei Trøndelágačoahkkimis 09. -10.01.12. Dát čoahkkkin lágiduvvo jahkásaččat ja lea Trøndelága deataleamos deaivvadansadji. Dohko čoahkkanit riikapolitihkkárat ja fylkkapolitihkkárat, guovddáš mearrideaddjit ealáhusain ja máhttobirrasat ja eará almmolaš doaimmat dán guovtti fylkkas. Čoahkkima láve lágideat Trøndelágaráđđi mii lea politihkalaš ovttasbargoorgána Mátta-Trøndelága fylkkagiellada, Davvi-Trøndelága fylkkagiellada, Troanddima giellada ja Steinkjer giellada gaska.

Dán jagáš čoahkkima fáddán lei bargofápmu ja geasuheapmi. Deataleamos ságastallamat ledje movt oahpahusasahusat sáhttet heivehit ovdáneapmái bargomárkanis ja addit gelbbolašvuoda áitojuvvon surggiide nugo oljoindustriijai, visttiide ja rusttegiidda ja guolleindustriijai. Guovddášis dán ságastallamis ledje ovttasbargu politihkalaš suorggi, oahpposuorggi ja ealáhuseallima gaska dan ektui ahte ovddidit stabiila ja buriid bargosajiid. Guolástus- ja riddoministtar Lisbeth Berg-Hansen, Ealáhusministtar Trond Giske, Bargoministtar Hanne Bjurstrøm ja Norgga gávpeorganisašuvnna hálddahaslaš direktvra, John G. Bernander serve ja dolle sáhkavuoru čoahkkimis.

- Ulbmillaš ja vuoruhuvvon ovttasbargošiehtadusat
- Árijaleappo rolla gielladaid ektui
- Ollislaš politihkka gielladaid ektui
- Árijalaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte nannet sámi giela, kultuvrra ja servodateallima

10 Sámiid ovttasbargu ja riikkaidgaskasaš bargu

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš beliid ja beroštusaid mat ovddiduvvojit ja bealuštuvvojit riikkaidgaskasaš arenain. Deatalaš lea ahte álgoálbmotdimenšuvdna nationála ja riikkaidgaskasaš forain gozihuvvo, ja ahte áššit main lea mearkkašupmi álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke nationála dásis ja riikkaidgaskasaččat. Rájáid rastá bargu dahkkojuvvo earret eará nationála ja riikkaidgaskasaš foraid ja arenaid ektui mat gusket ON:ii, Davveguovlopolitihkkii, Sámi parlamentáralaš ráđđái, Barents-ovttasbargui, Davvirikkalaš ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg:ii ja EO:ii.

Ulbmil

Váldomihhtomearri

- Álgoálbmogat mearridit iežaset ahtanuššama ja sis lea vejolašvuolta gozihit iežaset beroštusaid riikkaidgaskasaččat.

Oassemihhtomearri

- Buot álbmotjoavkkuin ja goappašiin sohkabeliin davviguovlluin ovttárvosaš ovttaseallin ja ovdánanvejolašvuodat.
- Viiddis ovttasbargu sámiid gaskka riikarájaid rastá
- Sámediggi lea iešheanalís aktevra ovttasráđiid eará riikkaidgaskasaš bargguin
- Riikkaidgaskasaš álgoálbmotriekteovdáneapmi lea buorránan

Strategiijat

- Davviriikkalaš ja riikkaidgaskasaš barggu bokte nannet sámiešmearrideami.
- Váikkuhit davviguovloovddideapmái nu ahte sámiid ja eará álgoálbmogiid kultuvrra ja servodaga ovddideapmi nannejuvvošii.
- Nannet Ruošša beale sámiid dili.
- Riikkaidgaskasaš ovttasbarggu bokte háhkat buriid rámmaeavttuid eará álgoálbmogiidda.

ON máilmmekonferánssa álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra

Sámediggi lágidii jurddabargočoahkkima oddajagimánu 13. – 14. b. 2012 Københámmis, masa álgoálbmogat buot 7 álgoálbmotguovlluin serve. Áššelisttas lei movt máilmmi álgoálbmogat galget bargat ovddasgavlui ja ráhkkani ON álgoálbmogiid vuoigatvuodaid máilmmikonferánsii mii dollojuvvo 2014:s. Sámediggi lea duhtavaš go juddabargočoahkkima oasseváldit ledje hui mielas ráhkkaneaddji konferánssa lágideapmái Álttás 2013:s.

Čoahkkinoasseváldit mearridedje resolušuvdnateavstta mas bivde ahte ON váldočoahkkima presideanta nammadivččii álgoálbmogiid mieldeháččii. Álgoálbmogat nammadedje SPR stivrra ovddasteaddji John B. Henriksena álgoálbmogiid mieldeháččii.

Čoahkkimis deattuhuvvui ahte máilmmikonferánssa legitimizehta ja lihkestuvvan sorjá das ahte máilmmi álgoálbmogiidda sihkkarastojuvvo ollislaš ja árjjalaš vejolašvuohta searvat 2014 máilmmikonferánsii, ja ráhkkananprosessii. Ja ahte dát vuodđuduvvo riikkaidgaskasaš álgoálbmotriektstandárddaide, maiddái ON álgoálbmogiid riektejulggaštussii. Jurddabargočoahkkimis sohppojuvvoi ahte ášahuvvo máilmmiviidosas oktiordnenjoavku mas leat ovddasteaddjit dan čieža álgoálbmotguovllus. Dasa lassin nammaduvvojit ovddasteaddjit nuoraid ja nisssonolbmuid várás. Árkálaš guovllus nammaduvvui Hjalmar Dahl Inuit Circumpolar Council (ICC) nammasaš guovllus fásta ovddasteaddjin.

11 Ođđa áššiid almmuheapmi - čuovvoleapmi

Mo Sámediggeráđđi lea čuovvolan daid ođđa áššiid, mat almmuhuvvojedje dievasčoahkkima áššis 042/11.

Evttohus 1: Ealgabivdu Finnmárkkus

Evttohusas čuožžu ahte okta Finnmárkkuopmodaga njuolggadusain lea ahte olles bivdosearvi galgá ássat Finnmárkkus, ja evttohuvvo ahte Sámediggi ráđi bokte galgá gohččut Finnmárkkuopmodaga stivrra Sámedikki áirasiid váikkuhit dasa ahte dát njuolggadus rievdaduvvo, vai ealgabivdu Finnmárkkus rahppojuvvo buohkaide geat háliidit ohcat, beroškeahhtá ássanbáikkis.

Ii leat nu ahte Finnmárkkuopmodagas lea dakkár njuolggadusain ahte olles bivdosearvi galgá leat Finnmárkkus eret. Ná čuožžu Finnmárkkuopmodaga njuolggadusain mat gusket fuodđobivdui 2. čuoggás: Bivdit olggobealde Finnmárkku sáhttet searvat báikkálaš bivdojoavkkuide nu guhká go bivdojođiheadji ja eanetlohku bivdojoavkku miellahtuin ássat Finnmárkkus. Bivdojoavkkuide olggobealde fylkka addo dušše lohpi bivdit ealgga Finnmárkkuopmodagas jus leat báhcán guorus guovllut vel liigejuolludeami maŋŋil.

Sámediggeráđđi ii oainne dárbbu gohččut Finnmárkkuopmodaga stivrra Sámedikki áirasiid dan ektui mo Finnmárkkuopmodat čađaha ealgabivddu Finnmárkkus.

Evttohus 2: Jahki 2012 Sámedikki sámegiela jahki

Sámediggeráđđi lea ovttaoavvilis ahte lea dehálaš ovddidit sámegiela ja ahte sámegiela ovdánahttinbargu galgá leat hui guovddázis Sámedikkis.

Sámediggeráđi mielas goitge ii leat vejolaš álggahit nie stuorra prošeavtta ná oanehis áiggis.

Sámediggeráđđi oavvilda ahte jus galgá dákkár sámegiela jagi lágídit, de dasa ferte álgit buori áiggis ráhkanit vai mii duodaid nagodit bures lágídit diekkár stuora lágideami. Dan dihte leage Sámediggeráđđi evttohan ahte Sámediggi galgá lágídit giellakampánja mas guovddázis leat miellaguottut sámegiela ektui ja giela geavaheami movttiidahttin. Dán evttohussii lea Sámediggi maid miehtan go meannudedje ášši 46/11 “Sámedikki 2013 bušehtadárbu”.

Evttohus 3: Beavttálmahttin ođđa teknologijja geavahemiin

Ášši gullá dievasčoahkkinjođihangotti ovddasvástádussuorgái, ja dat lea dohko sáddejuvvon viidáset meannudeapmái.

Evttohus 4: Bellodatdoarjjaregistara ásaheapmi

Ášši gullá dievasčoahkkinjođihangotti ovddasvástádussuorgái, ja dat lea dohko sáddejuvvon viidáset meannudeapmái.

Evttohus 5: Ráhkadit registara mii čájeha áirasiid stivradoaimmaid, fitnodatoktavuođaid j.e.

Ášši gullá dievasčoahkkinjođihangotti ovddasvástádussuorgái, ja dat lea dohko sáddejuvvon viidáset meannudeapmái.

Evttohus 6: Ođđa mállat sámi giellahálddašanguvlui

Sámediggeráđđi lea sámediggepresideantta ja stáhtaráđi Rigmor Aasrud gaskasaš politihkalaš čoahkkimis 13.12.2011 váldán ovdan ášši hástalusaid ja vejolašvuodaid birra sámegiela hálddašanguovllu oktavuodas. Sámedikkis lea leamaš oktavuoha daid gielddaiguin mat háliidit dieđuid dan birra maid dat mielddisbuktá leat oassin hálddašanguovllus. Dat mii gielddaid mielas lea váttis, ja maid vejolaččat ferte geahččat heivehuvvon málliid oktavuodas gávpoigiid ja stuorát čoahkkebáikkiid ektui, leat earret eará:

- Láhkaásahus oahpahuslága paragrafii 1-1 Oahppit sámi guovlluin galget oazžut oahpu Máhttolokten sámi oahppoplánabuktosa vuodul.
- Láhkaásahus báikenammalága paragrafii 7 – Galbbain dahje kárttain ja sullasaččain main geavahuvvo eanet go okta namma, galgá mearridanorgána mearridit namaid vuoru. Vuoru mearridettiin galgá vuhtiváldit giellageavaheami báikkis. Sámegiela hálddašanguovllus galgá vuorru leat sámegiela, dárogiella, kvenagiella.

Sámediggeráđđi lea gearggus geahčadit eará čovdosiid, rievdadit hálddašanguovllu njuolggadusaid dainna ulbmiliin ahte oazžut buoret heiveheami urbána guovlluide. Dasa lassin oaidná sámediggeráđđi dárbblašlážžan guorahallat Sámelága giellanjuolggadusaid mearrádusaid árvvoštallan dihtii lea go juoga maid berre rievdadit.

Sámediggepresideantta ja Stáhtaráđi Rigmor Aasrud gaskasaš čoahkkima loahppajurdda lea ahte lei ovttamielalášvuoha dasa ahte galgá álggahuvvot giellanjuolggadusaid heiveheapmi dainna ulbmiliin ahte fuolahit daid erenoamáš diliid mat leat gávpoigiin ja čoahkkebáikkiin. Dat dahkkojuvvo dan oktavuodas go giellanjuolggadusat dál guorahallojuvvojit.

Evttohus 7: Boares boazoáiddit

Boazodoalloáiddiid mearrádusaid láhkavuodđu boahá ovdan Boazodoallolága pragrafas 24. Stáhta boazodoallohálddahus ja boazodoalu stivrenorgánat hálddašit boazodoallolága.

Jus Sámedikkis leat oainnut boazodoalu hálddašeapmái, de daid sáhtá meannudit Sámedikki jahkásaš evttohusain boazodoallošiehtadussii, ja ovddidit daid Eanandoallo- ja biebmodepartementii mas lea bajimus ovddasvástádus boazodoalu hálddašeami.

Evttohus 8: Bievlavuodjin Norggas

Miniseminára bievlavuodjima birra guovvamánus 2011 lei vuodđuduvvon prošeaktii maid Sámediggi, Finnmárkku fylkkagiella, Finnmárkku fylkkamánni ja Luondduhálddašandirektoráhta čadahedje 2010:s ja maid Birasgáhttentdepartemeanta (BD) lei álggahan. Prošeakta galgai ovddidit doaibmabidjoevttohusaid mat galget uhcidit vahátlaš bievlavuodjimiid Finnmárkkus ja vuolggasadjin ledje dat njuolggadusat mat gustojit bievlavuodjimii Finnmárkkus.

Raporta mii ovddiduvvui minisemináras lei bajábealde namuhuvvon ásašusaid ovttasbarggu boadus. Eanaš ruhtadeapmi prošeaktii bođii BD:s.

Proševtta čadaheapmi lea addán Sámediggái buori vuolggasaji viidáset digaštallamiidda dan birra mii guoská mo buoremusat fuolahit sámi meahccegeavaheami. Ráđđi oaivvilda ahte mohtorfievrruid guoddevaš geavaheapmi meahcis mii vuhtiváldá sámi luonddu- ja kulturbirrasa geavaheami lea deatalaš. Lea maiddái deatalaš ahte sámi meahcceávkkestallama ja gielddaid iešráđđenvuoigatvuoda dán áššis ii sáhte gáržžidit.

Sámediggeráđđi galgá viidáseappot konsulteret BD:in daid doaibmabijuid birra mat evttohuvvojedje proševtta bievlavuodjima birra Finnmárkkus. Sámediggeráđđi áiggu konsultašuvdnaproseassas Birasgáhttentdepartemeanttain váikkuhit dasa ahte čadahuvvo sullasaš bievlavuodjinprošeakta guovlluin máttabealde Finnmárkku.

Evttohus 9: Dárbu ovttasbargošiehtadussii gaskal Álttá suohkana ja Sámedikki

Sámediggeráđđi lea ovttaoavilis NSR:n ahte dárbbášuvvo buorre ovttasbargu Álttá suohkaniin sihkkarastin dihte buriid bálvalusaid Álttá suohkana sámi ássiide. Sámediggi lea dan dihte gulahallan ja plánemin čoahkkima Álttá suohkaniin gos áigut geahččat vejolaš ovttasbargosurggiid ja movt suohkan ja Sámediggi sáhttiba ovttasbargat buoridan dihte dili Álttá suohkana sámi ássiide.

Evttohus 10: Sámedikki jurddašanvuohki, rolla ja ovddasvástádus hálddašeami, dutkama ja rivttiid ektui go guoská olbmo biologalaš ávdnasiidda ja bioteknologiijai

Ráđdehusa ángirusšan bioteknologiijain mielddisbukta stuorra rievdadusaid iešguđet njuolggadusaide ja geavadii go guoská dearvvašvuodaregistariiid ja biobánkkuid ovddideapmái. Háliiduvvo buoret beasatlašvuohka ja eanet geavahanvejolašvuodaid nationála registariid ja biobánkkui dieđuide. Dat mearkaša ahte miljovnnaid varraiskosat, genetikalaš iskosat ja eará biologalaš ávdnasat mat lea jagiid mielde čohkkejuvvon, galget čohkkejuvvot Biobank Norge:i. Plána mielde galgá Biobank Norge leat nationála dutkaninfrastruktuvra. Ođđa diehtovuodđočovdosat ja diehtujuohkinvuogádagat dahket álkibun čatnat dearvvašvuodadieđuid biobánkoávdnasiidda. Biobank Norge ásaheapmi sáhtá láchit dilálašvuodaid dakkár dutkamii mii sáhtá buoridit buhcciiddivššu boahhteáiggis. Seammas čuožžilit mánga gažaldaga persovdnasuddjema oktavuodas ja gažaldagat čarddalašvuoda birra ja eaiggáduššama birra dakkár genetikalaš resurssaide, mat gullet sámi álbmogii. Viidáseappot plánejuvvo vejolaš bioteknologiijalága ja eará lágaid ođasmahttin, ja iešguđet láchkaásahusaid guorahallan, main lea mearkašupmi bioteknologiija suorggi viidáset ovddideapmái.

Vuolggasajis lea ovttaskas buohcci gi mieđiha dasa ahte genetikalaš iskosat válđojuvvojit ja vurkejuvvojit. Sámediggeráđđi diehtá ahte sámi genetikalaš ávdnasiidda lea stuorra beroštupmi

dutkama bealis. Mii diehtit ahte sámi servodagat leat smávvat, ja ahte ovttaskas buohcci genetikalaš ávdnasiid álkit sáhtta čatnat sámi čearddalašvuhtii. Dan oktavuodas oaidnit ahte dát rievda das ahte lea sáhka ovttaskas buohccis dasa ahte šaddá sáhka olles sámi álbmogis.

Sámediggeráđđi lea ovttaoavilis dainna ahte dárbbášuvvojit prinsihpalaš digaštallamat sámi servodagas ja Sámedikkis bioávdnasiid ja sámi vuoigatvuodaid birra dán barggus. Sámi dearvvašvuodadutkit leat maid jearahan dakkár digaštallama, ja háliidit leat mielde digaštallamis. Danne loktii Sámediggeráđđi dán fáttá sáme-parlamentariihkkáriid konferánsii Girkonjárdggas gos bodii cealkámuš loahppadokumentii:

“Bioteknologalaš ovdáneapmi buktá sámi álbmogii ođđa hástalusaid. Konferánsa deattuha ahte sámi álbmot ferte ieš hálddašit ja eaiggáduššat dieđuid iežas genaid (DNA) birra, ja ahte sámi álbmot dađistaga galgá gulahallat stáhtalaš eiseválddiiguin ja dutkanbirrasiguin vai sáhtta čuovvut dán ovdáneami ja váikkuhit dasa.”

Sámediggi áigu maiddá lágidit seminára politihkkáriidda ja fágaolbmuide fáttáin: “Guđe váikkuhusat leat bioteknologalaš ovdáneamis sámi álbmogii?” Joatkkán dása ovddiduvvo bioteknologalaš ovdáneami mearkkašupmi sámi álbmogii áššin cuoŋománu dievasčoahkkimii.

Evttohus 11: Sámi viesu organiseren Oslos

Sámediggeráđđi čujuha dasa ahte vai sámi ášahusat galget sáhttit viidáseappot ovddidit ja ollašhuhttit iežaset mihttomeari govda ja čáhkkilis doaimmain, de ferte árvvoštallat stivren- ja organisašuvdnamálle. Sámediggeráđđi lea árvvoštallan vuodđudusmálle ulbmilleamos organisašuvdnamálle eanaš sámi ášahusaide, muhto oasusearvemálle sáhtta muhtun diliin maid leat vejolaš čoavddus, geahča Davvi Álbmogiid Guovddáža. Vuodđudusmálle lea ulbmilleamos, danne go dat earret eará:

- Addá oadjebasvuoda das ahte ášahusa árvvut bissot čoahkis.
- Sihkkarastá ahte mearridanváldi lea ášahusa iežas orgánain.
- Váldá buoremusat vuhtii dan ahte berre leat hui lahka doarjjaaddiid ja hálddašandásiid.
- Fuolaha ášahusaide fágalaš integritehta.
- Váikkuha iehčanasvuhtii ja čalmmustahtta fágalaš bargamušaid.

Vaikke vel Sámediggeráđđi lea leamaš mielas dasa ahte Sámediggi sáhtta leat okta ášaheddjiin Vuodđudussii Sámi Viessu Oslos, juoga mii guorrasa Sámediggeráđđi dieđáhussii sámi ášahusovddideami birra, de oavvilda Sámediggeráđđi ahte sáhtta árvvoštallat eará organisašuvdnamálle. Oasusearvemálle sáhtta muhtumin leat vejolaš čoavddus, geahča Davvi Álbmogiid Guovddáža. Sáhttit mitalit áhte Sámediggeráđđi juolludii áššis RS 107/11 100 000 ruvdnosaš doarjaga ođđasisorganiserenprosessii. Sámediggeráđđi árvvoštallá dan láhkai ahte Searvi Sámi viessu čađaha dakkár organiserenproseassa mii addá organisašuvdnamálle mii lea heivehuvvon almmolaš rollii. Sámediggeráđđi oaidnu lea ahte stivra ieš lea rivttes orgána dán bargui. Sámediggeráđđi lea doallan čoahkkima stivrrain, mas fáddán lea leamaš sihke organiseren ja ekonomiiija. Manimus čoahkkinn lei juovlamánu 13. b. 2011 Oslos. Viidáseappot lea šiehtaduvvon čoahkkinn gaskal Sámediggeráđđi ja Oslo gieldda mas Sámi viesu dilli váldojuvvo ovdan.

Evttohus 12: Gávpot ja čoahkkebáikeplána sámiide

Sámediggeráđđi diehtá guđe hástalusat leat dain sápmelaččain geat ássat gávpogiin, ovdamearkka dihtii bajásšaddaneavttuid, čalgofálaldagaid, sáme-giela gáhttema ja ovddideami, dearvvašvuoda ja oahpu ektui.

Sámediggeráđđi čujuha dán oktavuodas čilgehussii regionála ja báikkálaš ovttasbarggu birra 2011:s, maid Sámedikki dievasčoahkkinn dohkkehi 2011:s. Sámediggái lea deatalaš ahte báikkálaš ja regionála ovttasbargu sáhtta ovddiduvvot, ja vuos mii geahčalit dan dahkat dakko bokte ahte bargat daid

strategiijaiguin mat leat mearriduvvon dán čilgehusas. Regionála politihkalaš mihttomearrin lea árijalaš ja ulbmillaš ovttasbargu regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin nannen ja ovddidan dihtii sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Dán barggus lea gulahallan ja ovttasdoaimman fylkkagielddaiguin guovddážiis, ja mihttomearrin lea háhkat doaimmavuđot ja dávgasis ovttasbarggu.

Ráddjejuvvon resurssaid geažil ii sáhte sámediggeráđđi dál álggahit barggu sierra sámi gávpot- ja čeahkkebáikeplánain.

Evttohus 13: Eurohparáđđi

Dát lea dakkár evttohus maid sámediggeráđđi sáhtá gaskkustit viidáseappot Sámi parlamentáralaš ráđđái. Sámi parlamentáralaš ráđđi lea mearridan doaimmaplána mas earret eará gieđahallojuvvojit gažaldagat mat čatnasit EO:i. Sámediggeráđđi mielas lea mávssolaš oassálastit deatalaš riikkaidgaskasaš proseassaide ja árvvoštallá dan ektui ahte guđe orgánat dalle galget ovddastit sámivuoda ja man ollu resurssaid dakkár ángiruššan gáibidivččii. Sámi parlamentáralaš ráđđi áigu čeahkkimis guovvamánu 27.-28. b. bargagoahit dainna ahte duohtan dahkat dan doaimmaplána mii mearriduvvui Sámi parlamentáralaš ráđis Girkonjárvggas. Sámi parlamentáralaš ráđi doaimma ja doaimmaplána duohtan dahkan sorjá sámedikkiid resursadilis.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čeahkis. Dán áššis ii jienastuvvon.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Egil Olli, áššejođiheaddji	Ann-Mari Thomassen
		Miriam Paulsen
		Gunn-Britt Retter
		Olaf Eliassen
	Egil Olli	
2	Aili Keskitalo	Jørn Are Gaski
		Marianne Balto
	Aili Keskitalo	
3	Willy Ørnebakk	Aili Keskitalo
		Marianne Balto
		Ann-Mari Thomassen
	Willy Ørnebakk	
4	Geir Tommy Pedersen	Jørn Are Gaski
		Willy Ørnebakk
		Marianne Balto
	Geir Tommy Pedersen	
5	Randi A. Skum	Egil Olli
		Jørn Are Gaski
	Randi A. Skum	
6	Jørn Are Gaski	Aili Keskitalo
		Marianne Balto
		Geir Tommy Pedersen
	Jørn Are Gaski	
7	Olaf Eliassen	Trond Are Anti

		Aili Keskitalo
		Ellinor Marita Jåma
	Olaf Eliassen	
8	Per Andersen Bæhr	Ellinor Marita Jåma
	Per Andersen Bæhr	
9	Anders Somby jr.	Aili Keskitalo
		Marit Kirsten Anti Gaup
	Anders Somby jr.	
10	Mariann Wollmann Magga	Jørn Are Gaski
11	Inga-Lill Sundset	
12	Silje Karine Muotka	Láilá Susanne Vars
	Silje Karine Muotka	
13	Láilá Susanne Vars	Rolf Johansen
		Geir Tommy Pedersen
		Silje Karine Muotka
	Láilá Susanne Vars	
14	Ronny Wilhelmsen	Geir Tommy Pedersen
		Silje Karine Muotka
15	Marianne Balto	Jørn Are Gaski
		Willy Ørnebakk
		Geir Tommy Pedersen
	Marianne Balto	
16	Leif Aksel Renfjell	Mariann Wollmann Magga
17	Egil Olli	
18	Ellinor Marita Jåma	
19	Gunn-Britt Retter	
20	Ann-Mari Thomassen	
21	Aili Keskitalo	
22	Olaf Eliassen	
	Per Andersen Bæhr, čoahkkinnortnegi	
23	Willy Ørnebakk	
	Egil Olli, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

- Sámediggi váldá Sámediggeráđi doaimmadiedáhusa áigodagas 12.11.11 - 07.02.12 diehtun.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 22.02.12 dii. 12.15.

Ášši/Sak DC	003/12
--------------------	---------------

Gažaldagat Sámediggeráđđái

Arkiiva	Arkiiváššennr.
SF-	12/54

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 22.02.12 dii.15.00

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namabus
1	14.02.12	Árras Gunn-Britt Retter, NSRs sámediggejoavku	Riddoguolástuslávdegotti čuovvoleapmi
2	14.02.12	Árras Aili Keskitalo, NSRs sámediggejoavku	Stivralahtuid nammadeapmi regionála ja vuollásaš dearvvašvuodadoaimmahagaide
3	15.02.12	Árras Silje Karine Muotka, NSRs sámediggejoavku	Sámi lohkanguovddáš
4	15.02.12	Árras Ann-Mari Thomassen, NSRs sámediggejoavku	Vatnjavári skuvlla, Skániin ja Billávuona skuvlla, Porsággus heaittiheapmi
5	15.02.12	Árras Randi A. Skum, NSRs sámediggejoavku	Guovllustivrraid nammadeapmi
6	15.02.12	Árras Randi A. Skum, NSRs sámediggejoavku	Sámediggeráđi diedáhusa čuovvoleapmi sámi boazodoalu birra
7	15.02.12	Árras Aud Marthinsen, Ovddádusbellodat	Ráfáidduhtin Finnmárkkus
8	15.02.12	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	2011 Sámedikki jahkediedáhus - Vuoddoohpahusa dábálaš oahpponeavvut
9	15.02.12	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	2011 Sámedikki jahkediedáhus - Bálváit álbmoga sámegeallii Sámelága giellanjuolggadusaid vuodul
10	15.02.12	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	2011 Sámedikki jahkediedáhus - Buorit rámmaeavttut sámi mánáidgárddiide
11	15.02.12	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	2011 Sámedikki jahkediedáhus - Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái
12	15.02.12	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	2011 Sámedikki jahkediedáhus - konsultašuvdna ja gulahallan guovddáš eiseválddiiguin oahpahus guoski áššiin

II Gažaldagat ja vástádusat

Gažaldat 1, Árras Gunn-Britt Retter, NSRs sámediggejoavku

Riddoguolástuslávdegotti čuovvoleapmi

Go Sámediggi giedahalai Sámediggeráđi ja Ráđdehusa šiehtadusa riddoguolásteami birra áššis 27/11 Guolástanriekti mearrasámi guovlluin, nannii Sámediggeráđdi sihke Sámedikki dievasčoahkkimii ja media bokte ahte ášši ii noga dása, muhto áigot joatkit konsulterema ráđdehusain guolástanriekti birra.

- Mii lea konkrehta dáhpuhuvvan riddoguolástusášši čuovvemiin skábmamánu rájes?
- Mákkár lávkkat leat váldon guolástusvuoigatvuođaid dohkkeheami hárrái skábmamánu rájes?

Sámediggeráđi vástádus 1.gažaldahkii

Sámediggeráđi lea dadistaga gulahallan Guolástus- ja Riddodepartemeanttain dan ektui ahte gearggahit proposišuvdnateavstta nugo leimmet soahpan maŋimus politihkalaš konsultašuvdnačoahkkimis ja mii lea dievasčoahkkinmearrádusa mielde áššis 27/11. Mii leat dál loahpahallamin dán barggu.

Sámediggeráđi rehkenastá ahte ášši farggamusat sáddejuvvo Stuorradiggái Ráđđehusas ja áigu čuovvut ášši viidáseappot meannueami. Go láhkabeali doaibmajut maid konsultašuvdnaproseassa lea buvttihan leat mearriduvvon, de áigu Sámediggeráđi álggahit čuovvolanbarggu daid ođđa lánkaásahusaid ektui mat galget ráhkaduvvot ođđa vuotnaguolástuslávdegotti ásaheami ja bargguid várás, ja konsultašuvdnabargovugiid guolástusáššiin go dat proseassat álggahuvvojit departemeanttas.

Gažaldat 2, Árras Aili Keskitalo, NSRs sámediggejoavku

Stivralahtuid nammadeapmi regionála ja vuollásaš dearvvašvuodaadoaimmahagaide

Sámedikkis lea máŋga jagi leamaš vejolašvuohta evttohit stivralahtuid regionála dearvvašvuodaadoaimmahagaide. Departemeanta nammada loahpalaččat. Dan oktavuodaš go gieskat nammaduvvui stivra Dearvvašvuohta Davvin doaimmahakkii leat media dieđuid mielde šaddan veaháš “boasttuádejumi”.

- Gean lea Sámediggi evttohan Dearvvašvuohta Davvin stivrii? Sáhttet go áirasat oažžut dan duodaštuvvot?
- Gean lea Departemeanta nammadan Dearvvašvuohta Davvin stivrii? Dohkkehuvvui go Sámediggeráđi evttohus? Jos ii dohkkehuvvon, de makkár ákkaiguin departemeanta ii dan dohkkehan?
- Mii dálpáhuvai ovddit háve go Dearvvašvuohta Davvin stivra nammaduvvui? Gean lei Sámediggeráđi evttohan? Sáhttet go áirasat oažžut dan duodaštuvvot?
- Dohkkehuvvui go Sámediggeráđi evttohus ovddit stivranammadeamis? Jos ii dohkkehuvvon, de makkár ákkaiguin departemeanta ii dan dohkkehan?
- Lea go Sámediggeráđi duhtavaš sámi stivralahtuid nammademiiguin?
- Movt doaibmá siskkáldas gulahallan Sámediggeráđis go guoská evttohusaide ja daid čuovvoleapmái? Leat go Sámediggeráđis gulahallan- ja oktiordnenváttisvuodaš?

Sámediggeráđi vástádus 2.gadžaldahkii

Stivralahtut regionála ja vuollásaš dearvvašvuodaásahusain Sámedikki hálldahus sáddii e-poastta juovlamánu 15. b. 2011 Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartementii čuovvovaš evttohusaiguin:

- Silje Karine Muotka (fásta)
- Hilde Anita Nyvoll (várrelahttu)

Davvi Dearvvašvuoda stivrii nammaduvvui Inger Jørstad stivralahtun. Sámediggi ii leat ožžon makkárga ákkastallama stivralahtuid válljemii, ii ge vuollásaš dearvvašvuodaásahusaide.

Davvi Dearvvašvuoda ovddit válggas lei Sámediggeráđi evttohus Jørn Are Gaski, várrelahtun Amund Peder Teigmo. gč. reivve Sámedikkis DFD:i beaiváduvvon juovlamánu 18. b. 2009. Dalle válljejuvui Inger Jørstad stivralahtun. Sámediggi ii ožžon makkárga ákkastallama válgi.

Sámediggeráđi ii leat leamaš duhtavaš váikkuhanfámuin go geahččá áirasiid nammadeapmái, ii regionála ii ge vuollásaš ásaheami. Dát lea ágga manin Sámediggeráđi golgotmánu 2011 bivddii politihkalaš konsultašuvnnaid DFD stivralahtuid nammadeami áššis regionála

dearvvašvuodaásahusaide. Departemeanta hilggu konsultašuvdnagáibádusa stivralahtuid nammadeami áššis regionála dearvvašvuodaásahusaide. Sin ákkastallan lei ahte ášši ii buvttu vuodu konsulterenprosessii go stivralahtuid nammadeapmi regionála dearvvašvuodaásahusaide (RDÁ) ii leat láhkabargu ii ge doaibmabidju maid ráđdehus veardádallá. Departemeanta deattuha ahte stivralahtuid nammadeapmi gahččá olggobeallái konsulterenbargovugiid doaibmaguovllu, ja ahte departemeanta ii konsultere bargiidkabála birra. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta árvvoštallá ahte sii addet stáhtalaš stivrendovddahemiid sámi dearvvašvuodabálvalusaid kvalitehtii RDÁ:id bargodokumeanttaid bokte, eai ge stivraovddastemiid čađa. Sámediggeráđdi lea vástidan departementii ahte ii leat ovttaoaivilis departemeanta árvvoštallamis.

Siskkáldas gulahallan Sámediggerádis lea hui buorre, muhto sáhttet goitge leat sierranas ipmárdusat ráđdelahitud gaskkas, earenoamážit evttohasaid oktavuodas iešguđetlágan ráđiide, lávdegottiide ja stivraide

Gažaldat 3, Árras Silje Karine Muotka, NSRs sámediggejoavku

Sámi lohkanguovddáš

Sámi lohkanguovddáš lea ožžon oasseruhtadeami Sámedikki bušehtas mánga jagi. Jagi 2012 bušehtas ii leat dasa biddjojuvvon ruhta. Manne, ja makkár váikkuhusat das leat guovddáža doibmii?

Movt lea nationála iskosiid stáhtus sámegeielain ovdánan?

Lea go Sámediggi searvan dán ovddidanbarggu ruhtadeapmái seamma dásis go várrejuvvo ruhta eará fágaide?

Sámediggerádi vástáduš 3.gažaldahkii

Oassi sámi lohkanguovddážiis lea leamaš ruhtaduvvon Sámedikki bušehtas olu jagiid badjel. 2012 bušehtas lea dat juolludus sihkkujuvvon. Mii lea das sivvan, ja makkár váikkuhusaid dat dagaha guovddáža doibmii?

Sámi lohkanguovddáš lea maŋemus jagiid ožžon 500 000 ru doarjaga Sámedikkis, ja jurdda lea leamaš ahte dat galggai šaddat bistevaš guovddážin stáhtabušehtas. 2012 rájes oačču Sámi lohkanguovddáš stáhtusa bistevaš guovddážin mii oazžu bistevaš doarjaga sámi allaskuvlabušehtas. Sámediggeráđdi ii leat várren ruđa bušehtas, danne go guovddáš galggai oazžut bistevaš stáhtusa, ja dalle galggašii departemeanta gokčat goluid maiddái. Sámediggi oaidná dan vahága mii lea geavvan dan gaskadilis. Danne áigu sámediggeráđdi geahččalit gávdnat doarjaga Sámi lohkanguovddáži 2012 ovddas maid.

Našunála geahččaleamit lohkamis davvisámegillii galget gárvanit 2012 čakčii 5. jahkeceahkkái ja 8. jahkeceahkkái. Oahppit 9. jahkeceahkis váldet seamma geahččaleami go 8. ceahki oahppit. Njukčamánuš/cuoŋománuš galget oahppit muhtin skuvllain geahččaladdat geahččalemiid. Našunála geahččaleamit lohkamis julev- ja lullisámegillii galget gárvanit 2013 čakčii.

Lea Máhtodepartemeanta mas lea ovddasvástáduš buot našunála geahččalemiin, ja leat sii geat ruhtadit barggu.

Gažaldat 4, Árras Ann-Mari Thomassen, NSRs sámediggejoavku

Vatnjavári skuvlla, Skániin ja Billávuona skuvlla, Porsáŋggus heaittiheapmi

Inna ja biras sámiid searvi – NSR lea sádden gulaskuddancealkámuša kopijain ee. Sámediggeráđdi dán proseassas, mii Skániin lea biddjon johtui ja mas galgá sestojuvvot suohkanbušehtas dainna lágiin ahte časkit skuvllaid oktii ja nu heaittihit Vatnjavári skuvlla Skániin. Gulaskuddancealkámušas cuigejuvvo daidda servodatlaš váikkuhusaide maid heaittiheapmi mielddisbuvttáši. Mediain lea gullon ahte várrepreseantta lea sádden sihke Vatnjavári skuvlla ja Billávuona skuvlla heaittihanáši ON-vuogádahkii. Sosiálamediaain oidno ahte várrepreseantta galgá váldit skuvllaid heaittihanáši ovdan

čoahkkimis stáhtačálli Elisabeth Dahlein gaskavahku guovvamánu 15. beavvi dán jagi. Mii de šattai boadusin Vatnjavári skuvlla ja Billávuona skuvlla áššis?

Sámediggeráđi vástáduš 4.gažaldahkii

Várrepreseanta lea, nu go medias mitaluvvo, dieđihan sihke Vatnjavári skuvlla ja Billávuona skuvlla heaittihemiid ON vuogádaččii. Sosiála mediaid bokte diehtit ahte várrepreseanta áiggui maiddái čoahkkimis stáhtačálliin Elisabeth Dahlein gaskavahku guovvamánu 15. b. dán jagi ovddidit skuvlla heaittihanáššiid. Mii dasto šattai boadus Vatnjavári ja Billávuona skuvllaáššiid?

Várrepreseanttas Láilá Susanne Varsai lei čoahkkinn stáhtačálliin Elisabeth Dahlein gos skuvlaheaittiheapmi lei fáddán. Stáhtačálli logai ahte skuvllat leat suohkaniid ovddasvástáduš, ja son sávai ahte báikkálaš politihkkárat leat dárkilit guorahallan makkár váikkuhusat sin mearrádušain leat. Dasto son ávžžuhii báikkálaš politihkkáriid geahčadit eará molssaevttolaš vejolašvuodaid doalahit skuvllaid. Mánngga báikkis doibmet skuvllat gelbbolašvuodabirasin ja dain lea stuora mearkkašupmi gillái, ja buohkat háliidit bisuhit skuvllaid/guovddážiid doaimma. Stáhtačálli finai Billávuona mearrasámi bajásšaddanguovddážiš/skuvllas, Bissojoga skuvllas ja Láhpoluobbala skuvllas Guovdageainnus.

Sámediggeráđdi lea politihkalaččat dorjon Skániid suohkana sierra sámi joatkkaskuvlla čielggadeami oktavuodas. Várrepreseanttas čoahkkinnasttii borgemánus 2011 Skániid ovddit sátnedođiheddjiin joatkkaskuvlla birra ja Boltás skuvlla birra.

Skuvlaheaittihemiid birra eai leat leamaš konsultašuvnnat, muhto sámediggeráđdi čuovvu ášši viidasit. Ráđdi áigu sáddet fuolastusdieđu relevánta ON orgánaide sámeskuvllaid birra maid leat áitán heaittihit, ja maid leat mearridan heaittihit.

Gažaldat 5, Áirras Randi A. Skum, NSRs sámediggejoavku

Guovllustivrraid nammadeapmi

Čujuhit ahte fylkkadikkit ja Sámediggi leat nammadan lahtuid boazodoalu guovllustivrraide áigodahkii 2012 – 2015.

Fylkkadiggi ja Sámediggi galget ovttasráđiid fuolahit ahte lea dássedeaddu sohkaheali, geografii, fága ja oppalaš eavttuid gaska stivrrain.

Makkár oktavuohka lea leamaš Sámedikki ja fylkkagielddaid gaska dán nammadeami oktavuodas? Mainna lágiin lea boazodoallofágalaš máhttu deattuhuvvon vejolaš oktavuoda váldimis?

Sámediggeráđi vástáduš 5.gažaldahkii

Vástáduš gažaldahkii dan birra makkár oktavuohka lea leamaš Sámedikki ja fylkkadikkiid gaskkas guovllustivrraid nammadeami oktavuodas.

Sámedikkis lea leamaš oktavuohka Finnmárkku, Nordlándda ja Romssa fylkkasátnedođiheddjiiguin. Go guoská Davvi-Trøndelága fylkkasuohkana evttohussii, de lea Sámediggi dorjon dán evttohusa. Lulli-Trøndelága fylkkasuohkan doalaha iežaset evttohusa ja lea cealkán ahte sii eai háliit rievdadit das maidege.

Gažaldat 6, Áirras Randi A. Skum, NSRs sámediggejoavku

Sámediggeráđi dieđáhusa čuovvleapmi sámi boazodoalu birra

Sámediggeráđi dieđáhusas sámi boazodoalu birra maid Sámediggi meannudii 2009:s leat hábmejuvvon ollu doaimbajut maid Sámediggeráđdi galgá váikkuhit/álggahit. Dieđáhusas leat váldojuvvon ovdan guokte hui áigejuovdilis ášši, maidda NSR bivdá oazžut stáhtusa.

Vuosttaš lea divadat boazodoalus. Dieđáhusas čuožžu ahte Sámediggeráđđi galgá: Váikkuhit dan ahte divatortnegat boazodoalus šaddet seamma dássái go eanadoalus leat. Dát lea ain čoavdekeahttá, ja mu gažaldat lea čuoovvoaš: Maid lea Sámediggeráđđi bargan dán ášši oktavuodas, ja mainna lágiin ráđđi lea jurddašan čoavdit ášši?

Nubbi ášši guoská boazolohkui, go ráđđi dieđáhusa mielde áigu: Váikkuhit ahte ášahuvvo sierra rievttálaš kommišuvdna mii galgá čilget siskkáldas riektediliid boazodoalus? Lea go ráđđi bargan dáinna áššiin, ja mii lea dán barggu stáhtus?

Sámediggeráđi vástádus 6.gadžaldahkii

NSR/SL váldá ovdan guokte hui guovdilis doaibmabiju min boazodoalldieđáhusas, boazodoalu divatortnegat ja siskkáldas vuoigatvuođat.

Dás lea sáhka divatortnegiin boazodoalu várás. Sámediggeráđđi oaivvilda, seamma láhkai go NSR/SL, ahte 1) boazodoallu berre oažžut divatgeahpedeami dakkár doallobiergasiid investerema oktavuodas go mohtorsihkkeliid ja skuhteriid, ja 2) oažžut divatgeahpedeami dáid doallobiergasiid geavaheami oktavuodas. Dat mañimus mearkaša konkrehta ahte boazodoalli berre fidnet divatkeahtes bensinna dáid deatalaš doallobiergasiidda.

Ii leat riehta ahte boazodoallu ii galgga oažžut divatgeahpedeami doallobiergasiid investerema ja geavaheami oktavuodas, nu guhká go eará ealáhusat, nu go eanadoallu, ožžot divatgeahpedeami. Sámediggi lea ovddidan dán gáibádusa sierra čoahkkimiin ruhtadandepartemeanttain, boazodoallošiehtadusa jahkásaš evttohusaid oktavuodas ja ráđđi lea addán doarjaga Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvái/NBR:i čađahit juridihkalaš cealkámuša dán áššái.

Sámediggeráđđi áigu joatkit gáibidemiin vearrogeahpedeami boazodollui ruhtadandepartemeantta ektui.

NSR/SL jearahit sámediggeráđi áŋgiruššama stáhtusa dan ektui ahte ášahit sierra orgána mii galgá čielggadit boazodoalu siskkáldas vuoigatvuođaid. Lea hui unohas go boazodoalus ii leat sierra orgána mii čielggada eanavuoigatvuođadili siskkáldasat boazodoalus. Sámediggeráđi čielga oaivil lea ahte dat ferta ášahuvvot nu johtilit go vejolaš. Golbma orgánamodealla orrot leamen vejolaččat; 1) sierra boazodoallokommišuvdna, 2) finnmárkkukommišuvdna viiddideapmi nu ahte dat gusto olles riikki boazodoalloáššiin, dahje 3) eananjuohkinrievtti váikkuhangaskaomiid viiddideapmi

Dan árvvoštala Duopmostuollohálddahusa bargujoavku 2011:s raporttas “ Den samiske dimensjonen i rettsvesenet”. Min 28.04.11 cealkámušas dasa dajai Sámediggi ahte Sámediggi doarju bargujoavkku árvvoštallamiid ja áddejumi das ahte boazodoallu ii beasa geavahit eananjuohkinrievtti váikkuhangaskaomiid, ja nu lea ge das váilevaš riektesihkarvuohta dan ektui ahte čoavdit siskkáldas doallovuoigatvuođariiduid. Sámediggi diehtá dán dili birra, ja atná erenoamáš ávvira daid proseassaide mat galget heivehit boazologu Finnmárkkus guohtumiidda. Ollu guovlluin lea boazodoalu siskkáldas sierramielalašvuohta das guđe areálaid iešguđet siiddat hálddašit, ja danne lea váttis šaddat ovttamielalažžan boazologu ektui go siidarájit eai leat čielggaduvvon.

Sámediggái lea deatalaš ahte dát eahpečielga riektedilit čielggaduvvojit vuosttažettiin dakko bokte ahte ášahuvvo sierra Boazodoallokommišuvdna, seamma málle mielde go Finnmárkkukommišuvdna. Eará vejolašvuođat leat ahte Finnmárkkukommišuvdna mandáhta viiddiduvvo gustot maiddáid boazodoalloáššiide riikka dásis, dahje ahte Eananjuohkinriekti oažžu návccaid fuolahit boazodoalu rievttálaš beroštusaid. Dát lea Sámedikki dálá árvvoštallamat dáid diliid ektui.

Mañná lea sámediggeráđis leamaš konsultašuvnnat seamma fáttá birra Stuorradikki eanandoallo- ja biebmodieđáhusa oktavuodas. Min oaidnu lea leamaš seamma go min gulaskuddancealkámušas.

Sámediggeráđđi lea maid ráđđádallan máhttobirrasiin, nu go Romssa universitehtain, háhkan dihtii gelbbolašvuoda das guđe organiseren livččii ávkkáleamos boazodollui. Sámediggeráđđi diehtá ahte dakkár riidočoavdinorgána boazodoalu várás berre áshuvvot johtilit, earret eará vai boazolohkoheiveheapmi lihkostuvašii. Dat čoavddus mainna seasttášii áiggi, livččii várra dat ahte viiddidit eananjuohkinrievtti gelbbolašvuoda nu ahte sii sáhttet meannudit boazodoalloássiid.

Gažaldat 7, Árras Arthur Johan Tørfoss, Ovddádusbellodat

Ráfáiduhttin Finnmárkkus

Luondduhálddašan direktoráhta lea ovddidan ráfáiduhttinevttohusa nu ahte olles Deanuvuotna, Ákšovuotna ja oasis Porsáŋgu vuonas galget ráfáidahttojuvvot. Porsáŋgu lea oktiibuot 5000 km². Luondduhálddašan direktoráhta evttohus mearkkaša ahte 80 % Porsáŋgu gielddas ráfáidahttojuvvo, suodjaluvvo dahje muđui gáržžiduvvo.

Finnmárkkus lea dál stuorra industriijaovdáneapmi. Oljo- ja gássagávdnosat olggobealde min lagaš rittu, ja go dađistaga lassánit minerálagávdnosiidda beroštumit, de fertejit gielddat heivehallat dađi mielde.

Ovddádusbellodaga mielas lea lunddolaš ahte báikegottit galget oažžut “sin” oasis dán riggodagain. Dalle leat gielddat sorjavaččat infrastruktuurras ja areálaide beassamis. Deatalaš lea beassat vutnii, ja brugga- ja hámmarusttet minerálaid lástema várás iežas regiovnas, ja várra maiddái earáid bealis, lea deatalaš.

Dan ráfáiduhttinmovtta geažil mii orru lieđdumin sierra departemeanttain, govssahallá gieldda riggodagaid ektui, ja báhcet dušše dutkit, loddegikejeaddjit ja eará sierra beroštumit main vel lea beroštupmi Finnmárkkui.

Leago Sámediggeráđđi ovttaoaivilis ahte bargosajit dat leat vuodđun ássamii Finnmárkkus?

Áigu go Sámediggeráđđi bargat dan ala ahte ráfáiduhttinplánat heahtihuvvojit, ja ahte baicce biddjojuvvot lámččojuvvon doaibmajut maid bokte Finnmárkkui báikegottit šattašedje ceavzilis váikkuheadđin sihke dálá ja boahhteáiggi sohkabuolvvaid várás fylkkas?

Sámediggeráđi vástáduš 7. gažaldahkii

Buolvvaid čađa lea luondduriggodagaid geavaheapmi ja suodjaleapmi addet vuodu sihke ássamii, bargosajiide ja kultuvrralaš árvvuide mat mearkkašit hui ollu olles sámi guovllu báikegottiide. Mun jáhkán dasa lea stuorra ovttamielalašvuodda dán áššis. Nu ahte vástáduš dán gažaldaga vuosttaš oassái lea; nu lea. Luondduriggodagat addet vuodu dakkár ealahusovddideapmái mii lea mielde ceggemin bargosajiid mat fas addet vuodu ássamii. Dát ii guoskka dušše Finnmárkkui, muhto olles riikii.

Mariidna suodjaleami áššis lea Sámediggeráđđi mielas čuovvut konsultašuvdnaproseassa mii boahťa ovdan Sámedikki ja Birasgáhttendepartemeantta gaskasaš šiehtadusas suodjalanplánabarggu njuolggadusain sámi guovlluin. Sámediggi konsulterii 2009:s Luondduhálddašandirektoráhtain ja soabaimet Nordlándda, Romssa ja Finnmárkkui oktasaš bargolávdegotti mandáhta ja čoahkádusa mariidna suodjalanplána várás. Dán bargolávdegottis lea sámi ovddastus Bivdis, mii lea mearrasámi bivdo- ja guolástusorganisašuvdna, ja mearraguolástedđiid searvvis (Fjordfiskernes Forening). Sámediggi galgá maŋŋá konsulteret mariidna suodjalanplána sisdoallu ja ráddjehusaid birra sihke Luondduhálddašandirektoráhtain ja Birasgáhttendepartemeanttain ovdalgo ráddjehus dan meannuda loahpalaččat. Sámi beroštusat leat bures fuolahuvvon evttohuovon proseassas. Sihke oktasaš bargolávdegotti ja báikkálaš referánsajoavkku bohtosat ja evttohusat šaddet deatalaš konsultašuvdnavuodđun Sámediggái guovddáš konsultašuvdnaproseassas.

Oppalaččat rievda restriksuvdnadássi mariidna suodjalanguovlluid ásaheami oktavuodas dađi mielde go lea bodni, čáhceáhta dahje čáhcegiera man áiggošedje suodjalit. Dábálaččat ii guoskkahuvvo guollebivdu passiiva bivdosiiguin. Guollebiebmama sáhtta dábálaččat suovvat. Muhto bodnerivohiid eretváldin, doapparsuhppen, vuodjudit mohti ja hukset mearrabodnái gildojuvvo iešalddis. Guolásteapmi bodnefastonuihtin mii váikkuha mearrabotni oažžu maid gáržžidusaid. Buot dat galgá čielggaduvvot ja árvoštallojuvvo áššis áššái suodjalanguovlluin.

Sámediggeráđdi áigu mariidna suodjalanplána viidáset proseassas sihkkarastit dan ahte luondduvuodas bisuhuvvo boahhteáiggi geavaheami ja fuolaheami bokte vái mearrasámi kultuvra ja ealáhusdoaimmaheapmi bisuhuvvo ja viidáset ovddiduvvo. Sihke ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš guoddevašvuohta leat čavga čadnojuvvo oktii. Doaba guoddevaš servodatovddideapmi mii sihkkarastá vejolašvuođaid boahhte buolvvaide, addá vejolašvuođa áddet ja gieđahallat dakkár lunddolaš ja kultuvrralaš vuogádagaidda go guovttebealat váikkuheami. Dat oaidnu lea deatalaš mearrasámi guovlluin gos sámi kultuvra dávjá lea hui rašši.

Gažaldat 8, Áirras Trond Are Anti, NSR/SÁB

2011 Sámedikki jahkediđáhus - Vuodđooahpahusa dábálaš oahpponeavvut

2011 várrejuvvui kr. 13 325 107 sámi oahpponeavvuide máhtoloktema mielde. Sámediggi oáččui 62 ohcama ja Sámediggi juolludii 31 ohcamii doarjaga. (Sametingets årsmelding 2011: 14).

- Makkár eavttuid mielde juolluda Sámediggi sámi oahpponeavvuide?
- Sihkkarastá go Sámediggi juolludit buot sámi lágádusaid, geat ožžot doarjaga poastta 201 Sámedikkis, doarjaga sámi oahpponeavvuide?
- Man láhkai kvalitehtasihkkarastot oahpponeavvut ovdal go deaddiluvvot ja almmuhuvvojit?
- Kvalitehta sihkkarastá go Sámediggi oahpponeavvuid maidda lea juolludan doarjaga?
- Goas sáhttit vuordit ahte leat buot fágain leat oahpponeavvut, sihke dábálaš ja erenoamáš heivehuvvon, mat gokčet buot máhttolokten gealbbuid oktan oahpahusbagadusain?
- Mii lea ráđi strategiija dán barggus?

Sámediggeráđi vástáduš 8. gažaldahkii

Sámedikki oahpponeavvoráhkadeami strategalaš plána áigodahkii 2009-2012 mearrida das movt geavahit Sámedikki ekonomalaš váikkuhangaskaomiid oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Plána mearrida mihttomeriid, vuoruhemiid ja strategiijaid áigodagas 2009 – 2012. Lagat vuoruheamit mearriduvvojit Sámedikki bušehta bokte ovttaskas bušehttajagi áigodagas.

Lea gáibáduš ahte ohcan lea boahťan mearriduvvon áigemearrái ja ahte oahpponeavvu gullá fágaide mat leat vuoruhuvvon bušehtas.

Ohcamat árvoštallojuvvojit earret eará fágalaš, ekonomalaš, tehnikkalaš ja eará relevánta beliid ektui ja vuoruhuvvojit dan vuodul, ja ii dan mielde gi lea ohcci.

Jagis 2000 heaittihuvvui kvalitehtasihkkarastinortnet Norggas. Dál lea kvalitehtasihkkarastin lágádusaid ovddasvástáduš. Okta oassi doarjagis maid Sámediggi juolluda oahpponeavvoráhkadeapmái galgá gokčet olggosgoluid referánsajoavkkuide. Referánsajoavkkut galget veahkehit oahpponeavvovttadeddjiid gielalaččat, pedagogalaččat ja fágalaččat.

Leat mánga beali mat váikkuhit sámi oahpponeavvoráhkadeami dillái. Ruhta maid Máhtodepartemeanta juolluda Sámediggái jahkásaččat sámi oahpahussii ja man olu Sámediggi várre oahpponeavvuide bušehtas bidjá rámmaid sámi oahpponeavvoráhkadeapmái. Sturimus hástalus lea oažžut doarvái oahpponeavvočáliid geat hálldašit sámegeala.

Oahpponeavvut ovtta jahkeceahkkái ovtta fágas mákset sullii 1 miljovna.

Sámediggeráđdi bargá dan ala ahte oažžut eanet olbmuid váldit alit oahpu, earenoamážit sámegealas ja maid oahpaheaddjeoahpu.

Sámediggi juolluda stipeandda sidjiide geat váldet alit oahpu fágasurggiin mat leat vuoruhuvvon bušeahtas, rávisolbmuidoahpahussii ja ohppiide joatkkaskuvllas geain lea sámegiella. Stipeanda galgá movvttidahttit olbmuid geat válljejit lohkat sámegiela.

Gažaldat 9, Áirras Trond Are Anti, NSR/SáB

2011 Sámedikki jahkediđáhus - Bálvalit álbmoga sámegillii Sámelága giellanjuolggadusaid vuodul

Sámediggi juolluda jahkásaččat doarjaga sámi ásahusaide nugo sámi museaide poasttas 210, sámi teáhteriidda poasttas 206 ja sámi girjebussiide poasttas 209. Sámediggi juolludii jagi 2011 kr. 23 767 000 Sámi museaide, kr. 17 740 000 sámi teáhteriidda ja kr. 6 975 000 sámi girjebussiide. (Sametingets regnskap 2011: 8)

- Gusto go dáid ásahusaide, geat ožžot doaibmadoarjaga sámedikkis ja leat siskkobealde sámi hálddašanguovlluid, sámelága giellanjuolggadusat?
- Lea go omd. Várjjat sámiid museas geatnegasvuohta bálvalit musea gussiid sámegillii lassin dárogillii?

Sámegiela hálddašanguovlluin leat priváhta ásahusat nugo priváhta sámi mánáidgárddit. Dát ásahusat bálvalit seamma bálvalusaid go almmolaš orgánaid bálvalusaid. Dán oktavuodas leat seamma bálvalusat go gieldda mánáidgárddiin.

- Geatnegahtta go Sámelága giellanjuolggadusat priváhta sámi mánáidgárddiid siskkobealde sámegiela hálddašanguovlluid bálvalit álbmoga/geavaheddjiid sihke dárogillii ja sámegillii?
- Juolluda go Sámediggi guovttegielalašdoarjaga priváhta sámi mánáidgárddiide gokčat daid liige olggosgoluid bálvalit geavaheddjiid guovtti gillii? Liigegolut bálvalit guovtti gilli leat nugo čálalaš dieđut/čállosat sámegilli ja dárogillii, ja simultána tulkot čeahkkimiid nugo váhnenčeahkkimiid sámegielas dárogillii dahje dárogielas sámegillii. Sámediggi gokčá dáid liige olggosgoluid gieldda mánáidgárddiid ovddas guovttegielalašvuodadoarjagiin maid juolludit gildii.

Otne juolluda Sámediggi guovttegielalašdoarjaga sámegiela báikkálaš almmolaš orgánaide hálddašanguovllus, juohke gieldda ja fylkkagieldda, gokčat lassi olggosgoluid bálvalit guovtti gillii.

- Lea go ráđđi árvoštallan strategiija buoridit rámmaeavttuid priváhta sámi ásahusaide ja eaktodáhtolaš servviide/organisašuvnnaide sámegiela hálddašanguovlluin bálvalit ja diehtjuohkkat sihke dárogillii ja sámegillii?

Sámediggeráđi vástádus 9.gažaldahkii

§ 3-10.Njuolggadusaid doaibmaguovllu viiddideapmi

Gean várás láhka lea oaivvilduvvon, gávdno Sámelága giellanjuolggadusain § 3- 1 Definišuvnnat:

§ 3-1.Definišuvnnat

Dán kapihttalas galget čuovvuvaš definišuvnnat gustot:

1. Sámegiela hálddašanguovlluin oaivvilduvvo: Dat gielddat maid Gonagas lea mearridan galget leat mielde sámegiela hálddašanguovllus
2. Almmolaš orgánain oaivvilduvvo juohke stáhta ja gieldda orgána
3. Báikkálaš almmolaš orgánain hálddašanguovllus oaivvilduvvo juohke gieldda, fylkkagieldda ja stáhta orgána mas lea bálvalanviidodahkan olles gieldda dahje oassi gielddas sámegiela hálddašanguovllus.
4. Guovllu almmolaš orgánain hálddašanguovllus oaivvilduvvo juohke fylkkagieldda ja stáhta orgána mas leat bálvalanviidodahkan ollásit dahje muhtun muddui gielddat sámegiela hálddašanguovllus, muhto mii goitge ii leat riikkaviidosáš.

Sámelága giellanjuolggadusaid ovdabargguin lei vuolggasadji sátnehámiin hálddašanorgána hálddašanlágas ja málloven. Láhka guoská earret eará guovddáš stáhta-, fylkkasuohkan- ja suohkanhálldahusaide ja sin vuollásaš orgánaide, ja hálddašanfitnodagaide nu go Televerkii, postii ja stáhtalaš oasusservviide mat erenomaš lága bokte leat ásahuvvon, duopmostuoluide, ja almmolaččat

nammaduvvon ráđiide ja lávdegottiide. Skuvllat gullet maid dán lága vuollai, muhto oahpahussii leat sierra njuolggadusat eará lágain nu ahte oahpahussii eai guoskka giellanjuolggadusat.

Vuodđudusaide eai guoskka njuolggadusat álgoálggus, muhto jus hálddašanláhka gullá dákkár vuodđudusaide, de gusket maid giellanjuolggadusat daidda.

Almmolaš foanddaide ja eará almmolaš orgánaide mat prinsihpalaččat gullet njuolggadusaid siskkobeallái, eai boađe árvalusa mielde njuolggadusat guoskat sidjiide jus eai leat erenoamážit mearriduvvon.

§ 3-10.Njuolggadusaid doaibmaguovllu viiddideapmi

Gonagas sáhtta mearridit ahte dán kapihttala mearrádusat mat leat ráddjejuvvon hálddašanguovllu báikkálaš dahje guovlulaš almmolaš orgánaide, galget ollásit dahje muhtun muddui gustot maiddái earáge almmolaš orgánaide dahje priváhta riektesubjektta go dat mearridit stáhta dahje gieldda beales.

Lágaid ovdabargguin leat Sámediggi, Sámi oahpahusráđđi, Sámi allaskuvla, stáhtalaš sámi skuvllat ja Boazodoallohálldahus namuhuvvon.

Dán vuodul mii bajábealde čuožžu, de mearrida eaiggátvuohta gusket go giellanjuolggadusat dáidda ášahusaide; ahte leat go ášahusat stáhtalaš dahje fylkkasuohkanlaš ášahusat, ja dahket go sii mearrádusaid stáhta dahje suohkana ovddas.

Várjjat Sámiid musea eaiggáda ja doaimmaha Unjárgga gieldda, gos bajimus mearridan orgána lea gielddastivra. Várjjat sámiid musea lea Sámelága giellanjuolggadusain § 3-1 definišuvvna vuodul. Jus sii dahket mearrádusaid stáhtá dahje suohkana ovddas, de gusket giellanjuolggadusat Várjjat Sámiid museii.

Almma Sámelága giellanjuolggadusaid haga ja mánáidgárdelága § 2.3 oasi ja 8.3 oasi ektui lea suohkanis dego bearráigeahččoeiseváldin ovddasvástádus addit fáldalaga sámi mánáide mánáidgárddis.

Mánáidgárdelága § 2.3 vuodul galgá vuhtiváldit sámi mánáid giela ja kultuvrra ja § 8.3 vuodul lea suohkanis ovddasvástádus ahte mánáidgárdefáldat sámi mánáide sámi guovlluin doaibmá sámi giela ja kultuvrra vuodul. Eará suohkaniin galget dilálašvuodát láchčejuvvot nu ahte sámi mánát sáhttet váfistit ja ovdánahttit iežaset giela ja kultuvrra.

Sámediggi juolluda guovttegielalašvuodadoarjaga suohkaniidda ja fylkkagielddaide. Ii juolluduvvo guovttegielalašvuodadoarjja priváhta mánáidgárdiide, muhto Sámediggi addá doarjaga sámi mánáidgárdiide. Doarjja galgá adnojuvvot gokčat liigegoluid doaimmahit sámi mánáidgárdiid.

Sámediggi lea dál bargame sámegeiela dieđáhusain. Lea dehálaš geahččat strategiijaid maiddai dan ektui mot buoridit rámmaeavttuid priváhta sámi ášahusaide ja eaktodáhtolaš servviide/organisašuvvnaide siskkobealde sámegeiela hálddašanguovllu, go galget bálvalit ja addit dieđuid sámegillii ja dárogillii.

Gažaldat 10, Árras Trond Are Anti, NSR/SÁB

2011 Sámedikki jahkedieđáhus - Buorit rámmaeavttut sámi mánáidgárdiide

Ollu sámi mánáidgárdit leat priváhta go almmolaš eiseválddit eai leat vuoruhan sámi mánáidgárdiid. Priváhta berošteaddjit leat ásahan priváhta sámi mánáidgárdiid go leat oaidnán dan árvvu ja dan dehálaš barggu maid Sámi mánáidgárdit dahket sámi mánáid bajásgeassimis, sámegeiela ja –kultuvrra ektui. Borgemánu 1. b. 2011 rájes galget priváhta mánáidgárdit oazzut uhcimusat 91% maid sullasaš gielddalaš mánáidgárdit ožžot stáhta doarjagiin.

Sámedikki jahkedieđáhusa 2011 celkojuvvo ahte ovttasbargu guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará vejolaš aktevrain sáhtta leat mielde sihkkarastimin buriid rámmaeavttuid mánáidgárddiide sámi mánáiguin (Sametingets årsmelding 2011: 9).

- Maid lea Sámediggi bargan váikkuhit ahte guovddáš eiseváldi bajida stáhtadoarjaga priváhta sámi mánáidgárddiide 91 proseanttas 100 prosentii?
- Lea go ráđis áigumuš váikkuhit ahte priváhta sámi mánáidgárddit ožžot seamma olu stáhtadoarjaga go gielddalaš sámi mánáidgárddit?
- Makkár strategijja lea ráđis bisuhit ja ovddidit sámi mánáidgárddiid?

Sámediggeráđi vástádus 10.gażaldahkii

Sámediggi lea oppalaččat lokten ášši sámi mánáidgárddiid hástalusaid birra, muhto ii leat lokten konkrehta gažaldaga ahte bajidit stáhtadoarjaga priváhta sámi mánáidgárddiide 91 proseanttas 100 prosentii.

Sámediggi sáhtta loktet dán áššin ovttasbargočoahkkimiin Máhttodepartemeanttain ja oahppodirektoráhtain, ja fievrredit dán fuolastuvvama fylkkamánniide.

Okta Sámedikki doaibmabijuin lea juolludit doarjaga mánáidgárddiide main leat sámi mánát. Doarjja galgá veahkehit mánáidgárddiid sihkkarastit fáldadaga sámi mánáide vai sis ovdána sámi giella ja kultuvra, ja iežaset identitehta. Sámedikki doarjja galgá veahkehit mánáidgárddiid main leat sámi mánát doallat alla dási sin sámi fáldadagas.

Sámediggi lea čađahan kártema makkár sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat leat mánáidgárddiin. Rapporta buktá earet eará evttohusa bidjat johtui joavkku mi galgá buktit evttohusa sámi “snakkepakke“ sisdollui. Ulbmil dainna páhkain lea nannet mánáid sámi giela.

Sámediggi fállá mánáidgárddiide main leat sámi mánát gelbbolašvuodálokten doaimmaid dego fierpmádatčoahkkimiid jođiheddjiide, giellamielbargiide ja lullisámi mánáidgárdebargiide.

Sámediggi lokte áigeguovdilis áššiid mat gusket sámi mánáidgárddiide jahkásaš ovttasbargočoahkkimiin gaskat Sámedikki ja Máhttodepartemeantta. Sámediggi addá cealkámušaid gulaskuddamiidda mat gusket mánáidgárddiide ja jus vel dárbu de čađahuvvojit čoahkkimat ja konsultašuvnnat áššiin mat leat čielggadaljojuvome.

Sámediggi lea ođasteamen Sámedikki dieđáhusa mánáidgárddiid birra main leat sámi mánát, ja dan dieđáhusas bohtá earret eará ovdan movt Sámediggi áigu bargat bisuhit ja ovddidit sámi mánáidgárddiid. Sámediggi áigu dieđáhusas válddahallat dehálaš ángiruššansurggiid, hástalusaid ja strategijjaid maiguin Sámediggi áigu bargat ovddasguvlui.

Gažaldat 11, Árras Trond Are Anti, NSR/SáB

2011 Sámedikki jahkedieđáhus - Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde lea sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mi lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut bálkáhuvvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámezielmahtu go orgána dárbaša dakkár máhtu (Sámelága giellanjuolggadusa § 3-7. Vuoigatvuohta oahppovirgelohpái).

- Gusto go dát giellanjuolggadus oahpaheddjiide?
- Oaivvilda go ráđđi ahte oahpaheadjit, geat ohcet studeret sáme giela dahje searvat sáme giela kurssa, galget oažžut virgeluomu bálkkáin čuovvut dahje searvat dasa Sámelága giellanjuolggadusa § 3-7 vuodul?
- Jos juo, oaivvilda go ráđđi ahte galgá gokčat bálkágoluid guovttegielalašvuodadoarjagiin maid Sámediggi juolluda sáme giela hálddašan gielddaide ja –fylkkagielddaide?

Sámediggeráđi vástáduš 11. gažaldahkii

Giellanjuolggadus guoská oahpaheddjiide, geat barget gieldda dahje stáhta skuvllain, gea § 3-7. Virgehas báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus.

Sis guđet barget báikkálaš dahje guovllu almmolaš orgánas mii lea hálddašanguovllus, lea vuoigatvuohta oažžut báikkáhuovvon virgelobi háhkan dihtii alcceseaset sámegeilmáhtu go orgána dárbbáša dakkár máhtu.

Gielddain ja fylkkagielddain lea vejolašvuohta gokčat báikkágoaluid guovttegielalašvuodarudain. Orgána sáhtta ieš mearridit dárbbášitgo sii dakkár máhtu ja lea juohke orgána iežas ášši mearridit addet go virgelobi báikkáin. Sámelága giellanjuolggadusaid lánkaásahusa § 1 goalmát bihtá addá ovddasvástádusa bargoadiide: Juohke orgánas lea ovddasvástádus fuolahit, ahte das leat gelbbolaš sámegeilat bargit.

Dasa lassin § 2 Almmolaš orgánaid virgelohpenjuolggadusain čuočču čuovvovaš: Gos lea geavataččat ja ruđalaččat ávkálaš, berrejit mánga orgána, maid sámelága kapihtal 3 ja dan lánkaásahus siskkildit, ovttasbarggus čađahit sámegeiela oahpaheami. Orgánaid virgehasain, geaidda addojuvvo virgelohpi oahpahallat sámegeiela oahppoinstitušuvnnas, lea vuoigatvuohta oažžut báikká oahppoáiggis. Oassálas báikkámáksámuš sáhtta addojuvvot, go oahppu siskkilda eambo go dan maid orgána dárbbáša ja go oahppu ii leat njuolggá dárbbášlaš virgái.

Oahpaheaddjis lea maiddá vejolašvuohta ohcat Stáhta oahppokantuvrras oahpporuđa oažžun dihte joatkkaohpahusa sámegeiela.

Gažaldat 12, Árras Trond Are Anti, NSR/SÁB

2011 Sámedikki jahkedieđáhus - Konsultašuvdna ja gulahallan guovddáš eiseválddiiguin oahpahus guoski áššiin

Jagi 2011 konsulterii Sámediggi guokte oahpahusa áššis stáhtain. Dát guokte ášši ledje akkrediteret álggahit ođđa doavttergrádoahppui ja Stuorradiggedieđáhus nuoraidceahki birra (Sametingets årsmelding 2011: 7). Sámedikkis leamaš golbma ovttasbargočohkkkin Máhttodepartemeanttain (Sametingets årsmelding 2011: 11).

Juovlamánu 2010 dievasčohkkimis evttohi NSR/SÁB ođđa ášši čuovvolit sámi oahpaheddjiid bargodilli. NSR oavvildii ja oavvilda ain ahte sámi skuvllaid oahpaheddjiid bargodilli lea garrasat go dáža skuvllaid oahpaheddjiin. NSR/SÁB evttohi dalle dárbbu kártet ja evalueret sámi skuvllaid oahpaheddjiid bargodili. Ulbmilin kártemin ja evalueremin lei oažžut ovdan erohusa dáža- ja sámi skuvllaid oahpaheddjiid bargodili. Dát galgga leat vuodđun diehtit mii lea erohus ja mii galgá dahkkot vai lea seamma bargodilli.

Ođđa ášši duogáš 2010:s lei ahte ollu sámi oahpaheaddjit mannet eará virggiide go oahpaheddjiin sámeskuvllaide. Muhtimat álgget ovdal dáža skuvllaide oahpaheaddjin gos lea uhcit bargonoađi ja gos buot oahpponeavvut ja oahpaheaddjibagadusat leat máhttoloktema mielde. Sámi oahpaheaddjit maid masse konverterema muhtin jagi áigge. Konverterema olis ožžo sámi oahpaheaddjit 16% vuoliduvvon oahpahusaiggi sivas go buot oahppogirjijt eai lean sámegeilli. Dát áigi geavahuvvui liige plánenbargui.

NSR/SÁB oavvilda ahte fertet oažžut konverterema ortnega ruovttoluotta ja váikkuhit loktet sámi oahpaheddjiidbáikká. Dát ortnet galget doaimmat dassáži go oahpaheddjiin sámi skuvllain lea seamma bargodilli go oahpaheddjiin dáža skuvllain.

2011 Sámedikki jahkedieđáhusas ii boađe ovdan ahte ráđđi lea čuovvulan ášši ja ii leat maid namahuvvon dieđáhusas. Dát maid ii leat leamaš áššiin go Sámediggi konsulterii stáhtain dahje ovttasbargočohkkkin Máhttodepartemeanttain.

- Maid lea ráđđi bargan áššiin?
- Lea go ráđis áigumuš bargat áššiin?
- Mii lea ráđi oaidnu sámi oahpaheddjiid bargodili birra oahpaheddjiin dáža skuvllaid ektui?
- Lea go ráđis strategiija buoridit sámi skuvllaid oahpaheddjiid bargonoadi, ja mii lea dat strategiija?

Sámediggeráđi vástádus 12.gažaldahkii

Konverteren ja lassi bálkka oahpaheddjiide geat oahpahit sámegeielas ja sámegillii 2004:s válddii KS badjelasas ovddasvástádusa gieldda ja fylkkagielddaid skuvllaid bálkkašiehtadallamiin. KS ja Oahppolihttu leat dahkan bargoáigešiehtadusa 2009:s vuodđoskuvlla, joatkkaskuvlla ja rávesolbmuid oahpahusa oahpahusvirggiid várás. Šiehtadus lea guhkiduvvon 2012 rádjai. Šiehtadussii gullet earret eará resurssat oahpaheddjiide geain lea lossa bargodilli. Resurssaid juogadeapmi ságaškuššojuvvo iešguđet skuvllas/ovttadagas válđošiehtadusa mearrádusaid vuodul. Sámediggi ii leat bealli áššis.

Daid oahpaheddjiid bargodili kárten ja árvvoštallan, geat oahpahit sámegeielas ja sámegillii Lea áshuvvon bargojoavku lahtuiguin Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttas, KS:s ja Sámedikkis, mii galgá geahčadit guđe hástalusat sámegeiela hálldášanguovllu gielddain leat fuolaheamis sámi álbmoga.

Dán joavkku Sámedikki ovddasteaddji áigu bargat viidáseappot dainna ulbmiliin ahte čuvgehit čuolmma dan ektui ahte ovdeš konverterenresursa oahpaheddjiid várás geat oahpahede sámegeielas ja sámegillii, rievdaduvvui resursan lossa oahpahusdili geažil. Sámediggeráđđi diehtá ahte dát resursa lossa oahpahusa geažil, galgá gokčat sihke ovdeš konverterenresurssa oahpaheddjiide geat oahpahit sámegeielas ja sámegillii, ja maidái ovdeš konverterenresurssa erenoamášoahpahussii. Dát resursa čuhppojuvvui garrasit maŋŋágo konverterenresursa rievdaduvvui resursan lossa oahpahusdili geažil.

Sámediggeráđđi áigu árvvoštallat mo ášši sáhtta čuovvolit stáhta eiseválddiid ektui ja vejolaš eará beliid ektui maŋŋágo bargojoavku lea geargan bargguinis ja bidjan ovdan raportta.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Dán áššis ii jienastuvvon

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Gunn-Britt Retter	
	Egil Olli	
	Gunn-Britt Retter	
	Egil Olli	
2	Aili Keskitalo	
	Ellinor Marita Jáma	
	Aili Keskitalo	
	Ellinor Marita Jáma	Silje Karine Muotka
		Jørn Are Gaski
		Toril Bakken Kåven
	Ellinor Marita Jáma	
	Rolf Johansen, čoahkkinortnegii	
3	Silje Karine Muotka	
	Láilá Susanne Vars	Aili Keskitalo

	Silje Karine Muotka	
	Láilá Susanne Vars	
4	Ann-Mari Thomassen	
	Láilá Susanne Vars	
	Ann-Mari Thomassen	
	Láilá Susanne Vars	
5	Randi A. Skum	
	Ellinor Marita Jáma	
6	Randi A. Skum	
	Ellinor Marita Jáma	Anders Somby jr.
	Randi A. Skum	
	Ellinor Marita Jáma	
7	Arthur Tørfoss	
	Marianne Balto	
	Arthur Tørfoss	
	Marianne Balto	
8	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	
	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	
9	Trond Are Anti	
	Ellinor Marita Jáma	
	Trond Are Anti	
	Ellinor Marita Jáma	
10	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	
	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	
11	Trond Are Anti	
	Ellinor Marita Jáma	
12	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	
	Trond Are Anti	
	Láilá Susanne Vars	

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 22.02.12 dii. 17.40.

Ášši/Sak DC	004/12
--------------------	---------------

Ođđa áššiid dieđiheapmi

Arkiiva

Arkiiváššennr.

SF-

12/55

Ášši meannudeapmi álggahuvvui miessemánu 2. b. 2006 dii. 09.00

I Mildosat

Nr	Beaivi	Geas/Geasa	Namahas
1	20.02.2012	Árras Anders Somby jr., Johtisápmelaččáidlistu	Davviguovlludiedáhus
2	15.02.2012	Árras Aud Martinsen, Ovddádusbellodat	Sámedikki Čoahkkinnortnet
3	21.02.2012	Árras Randi A. Skum, NSR:a sámediggejoavku	Sámi ovddastus Ungt Entreprenørskap Norge (Nuorra fitnodeapmi Norggas) stivrii ja fylkkaorganisašuvnnaide
4	21.02.2012	Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku	Sámi e-girji ánggirusšán
5	21.02.2012	Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku	Giellajahki 2013
6	21.02.2012	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Sámegiela bearráigeahččan-, bagadan- ja diehtjouhkkin orgána - sámegiela áittardeaddji
7	21.02.2012	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Guorahallat - sámegiela bálvalusa sámi ášahusain maid Sámediggi ruhtada
8	04.02.2012	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Gudnejahttit - lasihan sámegiela geavaheaddji logu
9	04.02.2012	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	Oljo- ja gássa resursadivadat Sámi riituguovllu oljo- ja gássabohkanrusttegiin
10	04.02.2012	Árras Trond Are Anti, NSR/SáB	VIVAT - sámegillii
11	04.02.2012	Árras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku	Sámegiella ja riektesihkarvuotta
12	21.02.2012	Árras Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku	Sámediggi ferte meannudit Eurohpačielggadeami
13	04.02.2012	Árrasat Rolf Johansen ja Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku	Sámediggeráddi ferte váikkuhit gávdnat čovdosiid sámi vuoddoealáhusaid areálageavaheapmái Ivgus
14	04.02.2012	Árras Silje Karina Muotka, NSR:a sámediggejoavku	Ánggirusšán háhkát eanet sámi sadjásašruovttuid
15	04.02.2012	Árras Silje Karina Muotka, NSR:a sámediggejoavku	Váikkuhusaid guorahallan daidda gielddaide mat leat mielde sámegiela hálddašanguovllus
16	21.02.2012	Árras Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku	Sámediggi berre searvat gáiccaid njoammunsanerenprošektii eastadan dihtii doaluid heaitiheami
17	21.02.2012	Árras Miriam Paulsen, NSR:a sámediggejoavku	Vuoigatvuotta geavahit sámegiela ášahusain sámegiela hálddašanguovllu suohkaniin
18	21.02.2012	Árras Ronny Wilhelmsen, Bb:a sámediggejoavku	Seminára guolásteami ja mearrageavaheami birra
19	21.02.2012	Árras Geir Johnsen, Bb:a sámediggejoavku	Oadjebas lagasbiras, addit oadjebasvuoda sámi álbmogii
20	21.02.2012	Árras Ronny Wilhelmsen, Bb:a sámediggejoavku	Boahhteáigge infrastruktuorra ruhtadeapmi davit guovlluin
21	21.02.2012	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Ođđa guorahallan sápmelaččaid vaksuuma viidodaga
22	21.02.2012	Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku	Ásahit doarjaortnega priváhta sámi skuvvlaide main lea sámi sisdoallu. Bishuhit Vátnjavári giliskovlá Sáknihis

II Evttohusat

Evttohus 1, Áirras Anders Somby jr., Johttisápmelaččaid listu

Davviguovlludiedáhus

Johttisápmelaččaid listu evttoha ahte Sámediggi ferte nammadit referánsajoavkku geat galget leat fárus hábmeme davviguovlludiedáhusa. Dat joavku ferte maid fárus konsultašuvnnaiguin.

Referánsajoavku nammadeamis fertejit fárus e.e:

- Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi
- Áirrasat fertejit välljejuvvot geográfalaš viidodagas
- Riekteguoddit

Evttohus 2, Áirras Aud Martinsen, Ovddádusbellodat

Sámedikki Čoahkkinortnet;

Sámediggi háliida rievdadit § 9 Válgalávdegoddi.

Galgá čuodjat ná;

Maŋŋágo Sámediggi lea iežas vuodđudan, de vällje dievasčoahkki 1 áirasa ja 1 várreáirasa juohke bellodagas mat leat ovddastuvvon Sámediggái. Dievasčoahkkin vällje jođiheaddji ja várrejođiheaddji. Válga dáhpáhuvvá gorrelohkoválgga vuodul.

Válgalávdegoddi ovddida evttohusa buot válggain maid dievasčoahkkin bidjá dan ráhkkanahhtit.

Evttohus 3, Áirras Randi A. Skum, NSR:a sámediggejoavku

Sámi ovddastus Ungt Entreprenørskap Norge (Nuorra fitnodeapmi Norggas) stivrii ja fylkkaorganisašuvnnaide

Ungt Entreprenørskap (UE) lea áigumuš movttiidahttet mánáid ja nuoraid jurddašit odđasit ja háhkat odđa árvvuid, gos árvoháhkkan ja odđahutkan galgá nannet báikegottiid. Dát lea dađi mielde ožžon odastuvvon áigeguovdilvuoda Ráđđehusa davviguovllóáŋgiruššama oktavuodas gos juste árvoháhkkan, máhttu ja gelbbolašvuolta leat guovddázis.

Dat lea danin buorre go Ráđđehus lea lasihan 2012 doarjaga UE:ai, mii lea hui čielga dovddahus dasa ahte galgá áŋgiruššat ealáhushutkamiin oahpahusas.

NSR mielas lea dehálaš ahte leat valjit bargosajit maiddái sámi báikegottiin, ja čuočuhit danin ahte ealáhushutkanáŋgiruššan lea dehálaš dan ektui ahte váikkuhit sámi nuoraid välljet ealáhushutkama oahpahusas.

UE lea skuvllaide dehálaš doarjjan ealáhushutkanáŋgiruššamis, ja lea danin dehálaš ahte organisašuvnnas lea sámi ovddastus stivrrain ja fylkkaorganisašuvnnain.

NSR sihtá Sámediggeráđi bidjat johtui proseassa oazžut fásta saji sámi ovddasteaddjái UE Norgga stivrii ja fylkkaorganisašuvnnaide mat gokčet buot guovlluid gos lea sámit ássat.

Evttohus 4, Áirras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku

Sámi e-girji áŋgiruššan

Ođđa teknihkalaš čovdosat dahket dábáleabbon almmuhit fága- ja čáppagirjjálašvuoda digitálahámis e-girjelohkkiide ja eará digitála vuodđovuogádagaide, nugo ”lohkanbreahtta”, dihtorat ja mobiiltelefonat. Dát sáhttet daguhit ahte girjjit leat olámuttos lohkkiide, ja maid seastit deaddilangoluid.

Lea divrasit buvttadit sámi girjjálašvuoda go ovdamearkka dihte dárogielat girjjálašvuoda, danin go mii leat unna giellajovkkoš. Ahte leat unnán lohkkat mearkkaša lea unnit deaddileami, mii fas máksá dan ahte juohke áidna sámi girji šaddá divrasit. Eanaš sámi olggosaddimiid lea almmolaš ruhtademiin ruhtaduvvon, ja dat máksá dan ahte eai almmuhuvvo nu ollu girjjit jahkásaččat. Sámi lohkkiin eai leat

de nu ollu girjjit maid gaskas välljet. Digitála juogadeapmi váikkuha dasa ahte unnot girjebuvttadangolut, ja maid dahká álkibun juogadit sámi girjjiid.

Evttohuvo ahte Sámediggi ovttasráđiid sámi lágádusaiguin čielggadit sámi e-girjeáŋgiruššama ovdal go boahhte jagá bušeahtta meannuduvvo.

Evttohus 5, Áirras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku

Giellajahki 2013

Jahki 2013 lea našunála giellajahki, ja Sámediggi ferte ovttas Máhttodepartemeanttain sihkarastit ahte lea maiddá sámi giellajahki. Mánŋa áŋgiruššamiin Sámedikki bušeahttacealkámušain ráđđehussii 2013 ovddas sáhttet leat oassin Sámedikki áŋgiruššami giellajagi 2013, earret eará giellakonferánsa, giellaambassadevra ja giellaáŋgirdeapmi.

Sámediggi ferte maiddá váldit ovddasvástádusa ja sihkarastit ahte sámi giellaguovddážit, suohkanat, organisašuvnnat ja institušuvnnat ožžot dieđuid plánejuvvon giellajagi birra, nu ahte sii sáhttet árvvoštallat searvat áŋgiruššami.

Harry Potter girjji jorgaleapmi sáhtá leat okta sámi prošeavttain. Illudahtti oallugiid go Bargiid bellodaga nubbinjodiheaddji ja parlameantáralaš jodiheaddji evttohii Harry Potter girjji jorgalit sámegillii. Dát leat nu posiitiivvalaš signálat stuorámuš ráđđejeaddji bellodagas ahte dán ferte sámediggi čuovvolit Kulturdepartemeantta ektui sihkarastin dihte ruhtadeami dakkár jorgalemiide ja almmuhemiide

Evttohus 6, Áirras Trond Are Anti, NSR/SáB

Sámegiela bearráigeahččan-, bagadan- ja diehtujuohkkin orgána sámegiela áittardeaddji

Sámelága giellanjuolggadusat bohte fápmui 1992:s, ja gusket sámegiela hálddašanguoylluide. Sámelága giellanjuolggadusaid mielde lea sámegiela hálddašanguovllu almmolaš. bálvalusaid geavaheddjiin vuoigatvuohta oažžut bálvalusa sámegillii sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Sámediggi juolluda jahkásaččat guovttegielalašvuodadoarjaga sámegiela hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide. Mannan jagi juolludii Sámediggi buohkanassii kr. 45 929 000 sámegiela hálddašanguovllu gielddaide ja fylkkagielddaide. Guovttegielalašvuoda doarjja galgá geavahuvvot gokčat daid liigegoluid maid sámelága giellanjuolggadusat gáibidit.

Sámelága giellanjuolggadusaid mielde lea olbmuiin gielalaš vuoigatvuođat go váldet oktavuoda iešguđetlágan almmolaš ásahusaiguin. Mearkkaša ahte njuolggadusat, dieđut ja skovit galget leat sámegillii, geavaheaddjis lea vuoigatvuohta oažžut vástádusa sámegillii, geavaheaddjis lea viiddiduvvon riekti geavahit sámegiela riekteásahusain, dearvvašvuodaásahusain ja sosiálasuorggis, geavaheaddji galgá oažžut sierra heivehuvvon girkolaš bálvalusaid sámegillii, ja geavaheaddjis leat vuoigatvuohta oažžut virgelobi bálkkáin ja sámegiel oahpahusa.

NSR/SáB evttoha ahte ásavuvvo sámegiela bearráigeahččan-, bagadan- ja diehtujuohkkin orgána - sámegiela áittardeaddji. Ásahusa dahje áittardeaddji doaibmá lea earret eará bearráigeahččat guovttegielalašvuoda doarjagiid geavaheami sámelága giellanjuolggadusaid ektui ja diehtujuohkkit sámegiela geavaheami birra. NSR/SáB evttoha ahte Sámediggi guorahallá ásaheami molssaeavttuid siskobealde mearriduvvon mandáhta. Guorahallan berre leat gárvvis čakčamánu dievasčoahkkimii ja biddjot dievasčoahkkima ovdii. Lea lunddolaš ahte bellodagaid joavkojodiheaddjit ožžot leat mielde bidjamen sisdoalu guorahallamii. Mihttun lea ásaheami orgána dahje áittardeaddji jagi 2013 mii lea našunála giellajahki.

Evttohus 7, Árras Trond Are Anti, NSR/Sáb

Guorahallat - sámegeiela bálvalusa sámi ásašusain maid Sámediggi ruhtada

Sámediggi ruhtada ollu almmolaš sámi ásašusaid. Vuordámuš lea ahte sámi ásašusat, mat ožžot doaibmadoarjaga Sámedikkis, bálvalit álbmoga sámegillii, sihke čálalaččat ja njálmmálaččat. Otne muhtun sámi ásašusat, mat ožžot doaibmadoarjaga Sámedikkis, eai nagot bálvalit sámegillii. NSR/Sáb ii sáhte dohkkehit ahte dilli lea nu. NSR/Sáb lea gažaldagas Sámediggeráđđái áššis 03/12 cuigen ahte Várjjat Sámi Museas lea váilevaš sámegeielat bálvalus.

NSR/Sáb evttoha ahte Sámediggi bidjá johtui viiddis guorahallama iskan dihte mo ásašusat maid Sámediggi ruhtada doaimmahit bálvalusaid sámegillii. Guorahallan berre leat gárvvis čakčamánu dievasčoahkkimii ja biddjot dievasčoahkkima ovdii. Lea lunddolaš ahte bellodagaid joavkojođiheaddjit ožžot leat mielde bidjamin sisdoalu guorahallamii.

Evttohus 8, Árras Trond Are Anti, NSR/Sáb

Gudnejahttit – lasihan sámegeiela geavaheaddji logu

1970-logus ásašuvvojedje vuosttaš sámi mánáidgárddit mat ollásit fále sámi sisdoallu, namalassii sámegillii ja sámi kultuvrra sisdoalu. Sámi mánáidgárddiid áigumuš lei seailluhit ja ovddidit sámi mánáid sámegeiela. Dát mánáidgárddit rekruterejedje, ja dahke dan otná beaivve ain, ohppiid sámi skuvllaide. Sámi mánáidgárddit leat dehálaš ásašus lasihit sámegeiela geavaheaddji logu ja lea maid dehálaš sámegeiela revitaliseren ásašus.

NSR/Sáb oaivvilda ahte lea áigi gutnejahttit daid vuosttaš sámi mánáidgárddiid bargiid ja vuolggaheddjiid. NSR/Sáb evttoha ahte Sámediggi bargá áššiin ja bellodagaid joavkojođiheaddjit leat mielde barggus. Mihttun lea gutnejahttin lágiduvvo jagi 2013 mii lea našunála giellajahki.

Evttohus 9, Árras Trond Are Anti, NSR/Sáb

Oljo- ja gássa resursadivadat Sámi rittuguovllu oljo- ja gássabohkanrusttegiin

Otne lea gássabohkan Hámmárfeastta guovllus. Leat plánejuvvon eanet oljo- ja gássabohkanrusttegat Sápmai. Dát rusttegat ásašuvvojit gos earret eará maid lea árbevirolaš sámi riddoguoásteapmi. Bohkandoaimmat váikkuhit maiddá riidoguoásteapmai seammás go váldojuvvojit resurssat Sámis.

Lea lunddolaš ahte bohkandoaimma ovddas ja go váldojuvvojit resurssat Sámis, de galgá oazžut buhtadusa. NSR/Sáb oaivvilda ahte Sámediggi galgá gáibidit jahkásaš buhtadusa oljo- ja gássabohkanrusttegiid doaimmaid ovddas ja resurssa váldima ovddas Sámis.

Evttohus 10, Árras Trond Are Anti, NSR/Sáb

VIVAT – sámegillii

VIVAT lea iešsoardin eastadeapmi ja lea Dearvvašvuodadirektoráhta iešsoardin eastadan doaibmabidju. Ulbmil lea juohkit iešsoardinvarre vuosttašveahkki gealbbu. Dan dahket go addet fágaolbmuid iešgudege duogážiin máhttu ja gearggusvuoda nu ahte sáhttet veahkehit olbmuid heahte- iešsoardindilis.

VIVAT kurssat fálojuvvojit buohkaide ja maiddá sámi guovlluin. Kurssa ii leat ráhkaduvvon sámegillii.

NSR/Sáb evttoha ahte sámediggi bargá ahte VIVAT kurssa heivehuvvo sámegillii ja –kultuvrii. Sámediggi galgá maid váikkuhit ahte oahpahit sámegeielat kursajodiheddjiid VIVAT kursajodiheddjin.

Evttohus 11, Áirras Aili Keskitalo, NSR:a sámediggejoavku

Sámi giella ja riektesihkarvuota

Lei stuora lávki sámi gillii riektevuogádagas go Sis- Finnmárkku diggegoddi áсахuvvui. Dál lea vejolaš gulahallat diggegottiin sihke sámegillii ja dárogillii, dikkástallan dulkojuvvo, ja muhtumin sáhtta čadahit áššiid eanas sámegillii, go sihke mielluopmárat, áššičuoččaldahtti, bealušteaddjit, vihtánat ja eará guoskevaš oasálatit leat sámegielagat. Dat nanne riektesihkarvuoda oasálasttiide go sáhttet geavahit iežaset giela oktavuodas riektevuogádagain.

Maiddái politiijat ja leansmánni leat geatnegahtton giellalága bokte go doibmet sámegiela hálddašanguovllu siskkobealde, Maid dahká etáhta sihkarastimis ahte rekruterejit ja váldet vára gelbbolašvuodas maid dárbbášit vai sáhttet váraváldit sápmelaččaid riektesihkarvuodas? Virgealmmuhusat čájehit dušše ahte sin mielas lea sámi giela máhttu liigegelbbolašvuota, ii ge dehálaš gelbbolašvuota dahje gáibáduš guovlluin gos eanas oassi álbmogis leat sámegielagat. Lea váidalahtti go etáhta ii beroš eanet das ahte sihkarastit buori gulahallama servodagain maid galget bálvalit, ja orru leame unnán dihtomiellalašvuota gelbbolašvuoda dehálašvuoda birra giella- ja kulturgelbbolašvuodas.

Árvaluvvo ahte Sámediggi váldá oktavuoda Justisaministariin ja politiijadirektoráhtain guorahallandihte movt sáhtta buorebut sihkarastit riektesihkarvuoda sámi álbmogii ja ovttaskas sápmelažžii oktavuodas politiijaiguin ja riektevuogádagain.

Evttohus 12, Áirras Rolf Johansen, NSR:a sámediggejoavku

Sámediggi ferte meannudit Eurohpačielggadeami

Eurohpačielggadeapmi mii aitto ovddiduvvui, NOU 2012:2 “Innenfor og utenfor” (Siskkobealde ja olggobealde), govvida Norgga šiehtadusaid EU:in áigodagas 1992-2012.

Dát fágalaš čielggadeapmi meannuduvvui 10.02.12 Eurohpapolitihkalaš forumis, mii lea Ráđđehusa gulahallanorgána suohkaniguin, fylkasuohkaniguin ja Sámedikkiin Eurohpapolitihka áššiin.

Ráđđehusas lea áigumuš almmuhit Stuoradiggediedáhusa čakčat 2012. Gulaskuddanáigemearri lea miessemánu 2012.

Sámediggi berre leat mielde Eurohpačielggadeami giedáhallamis, vai váikkuha buoret dihtomiellalašvuoda dán dehálaš politihkkasuorggi birra, ja dan bokte sihkarastit ja ovddidit sámi beroštusaid.

Evttohus 13, Áirasat Rolf Johansen ja Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku

Sámediggeráđđi ferte váikkuhit gávdnat čovdosiid sámi vuodđoealáhusaid areálageavaheapmái Ivgus

Oassin eanandoalu ovdánahttimis Ivgus, de láchčojuvvo sadi ođđagilvimii oktiibuot 2000 dekára man Romssa Eanandoallosearvi hálddaša.

Dássáži lea 450 dekára bargojuvvon eana ja válmmas gilvimii ja láddjemii 2012:s.

Prošeakta lea dehálaš go suohkana eanandoallu lea erenoamáš dilis go lea stuora ealáhusaktevra, ja mas lea optimismá ja boahhteáiggedoavva. Sámedikki áŋgiruššan doaimmarusttegiid ruhtadeamis lea dehálaš ágga dán buori dillái.

Dán čájeha omd dat go ealáhusas leat unnán buvttadanareálat. Eanandoalloareálat olahannuhttu geavahuvvojit ollásit, ja veahá ođđagilvin dáhpáhuvvá duollet dálle. Ođđagilvinprošeakta mii mielldisbuktá gilvit Eanandoallosearvi eatnamiid lea dán oktavuodas hui posiitiivvalaš veahkki doaimmanvejolašvuodaide.

Prošeavtta oktavuodas lea dahkkon váikkuhanguorahallan, masa mánga iešguđet lágan berošteaddjit serve, sihke boazodoallu ja eanandoallu.

Boazodoallohálldahusas bođii golggotmánu 2011 vuosttaldeapmi prošeaktii, ja čujuhuvvo boasttuvuodaide áššemeannudeamis masa Ivgu suohkanis lei ovddasvástádus.

Boađusin sáhtta šaddat ahte soames oapmedálut masset doaibmavuođu, ja sisaoastimat mat leat dahkkon maiddái Sámedikki doarjagiin, soitet čájehuvvot leat veadjemeahttumat geavahuvvot plánejuvvon árvoháhkamii.

Sámediggepresideanta Egil Olli ja Sámediggeráđđi fertejit jođánepmosit searvat ja bargagoahtit dáinna áššiin dáinna ulbmiliin ahte gávdnat čovdosa. Sihke eanandoallu ja boazodoallu leat guokte dehálaš sámi ealáhusa maid Sámediggeráđđi buoremus lági mielde ferte veahkehit gávdnandihte guhkesáiggi čovdosiid mat mielddisbuktet gánnáhahtti doaibmanvejolašvuođaid.

Evttohus 14, Árras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku

Ángiruššan háhkat eanet sámi sadjásašruovttuid

Lea deatalaš ahte dat sámi mánát mat dan dárbbášit, ožžot vejolašvuođa orrut sámi sadjásašruovttus. Dárbbášuvvo ángiruššan háhkat eanet sámi sadjásašruovttuid. Sámediggi ferte leat ángiruššin dán barggus ja čađahit ángiruššama ovttas ovddasvástideaddji eiseválddiiguin.

Evttohus 15, Árras Silje Karine Muotka, NSR:a sámediggejoavku

Váikkuhusaid guorahallan daidda gielddaide mat leat mielde sámegiela hálddašanguovllus

Sámediggi berre čalmmustahttit daid posiitiiva váikkuhusaid maid sámegiela hálddašanguovlui searvan lea buvttihan gielddaide váikkuhusguorahallama bokte. sivvan dasa lea go muhtun oktavuodain lea dovddahuvvon ahte hálddašangiellat eai oáččo doarvái resurssaid fuolahit iežaset bargamušaid hálddašangiellan.

Lea maiddái leamaš ollu digaštallan dan birra maid hálddašanguovlui searvan mearkkaša stuorát gávpogiidda davvin maŋimus áiggi, ja dan oktavuodas leat ekonomalaš váikkuhusat digaštallojuvvon. Viidáseappot lea maiddái maŋŋá gielldaválgga šaddan hástalussan dat ahte muhtun hálddašangiellat leat háliidan cealkit eret sámegiela hálddašanguovllus.

Váikkuhusguorahallan sáhtášii addit buoret gova das maid hálddašanguovlui searvan mearkkaša báikkálaš servodagaide.

Evttohus 16, Árras Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku

Sámediggi berre searvat gáiccaid njoammunsanerenprošeaktii eastadan dihtii doaluid heaittiheami.

Gáicca leahkin Sámis vuhtto guhkás maŋás historjjás ja lea deatalaš árbevirolaš sámi guovloávkástallamii. Ođđaset duktanbohtosat čájehit ahte gáicca dáidá leat vuosttaš ealli maid olbmot “geavahedje” šibihin háhkan dihtii mielkki ja eará bibmobuktagiid. Sáhtta namuhit ahte mearrasámit leat doallan gáicca (geahčogáican) eará sámi joavkkuide earret eará vai sii galge fidnet beaktilis mielkki. Sámi árbevirolaš geavaheamis lea gáiccamielki geavahuvvon dakkár juhkosin mii ii vuolggat allergiija, erenoamážit smávvamánáide.

Gáiccaid njoammunsanerenprošeavtta oktavuodas lea stuorra ballu das ahte ollu gáiccadoalut áitojuvvojit heaittihuvvot. Dan oktavuodas berre Sámediggi ángiruššat ovddidit gáiccaaláhusa deatalaš sámi šibitealáhussan.

Evttohus 17, Áirras Miriam Paulsen, NSR:a sámediggejoavku

Vuoigatvuohta geavahit sámegeiela ásašusain sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin

Sámi suohkanat mat leat oassin sámegeiela hálddašanguovllus leat Sámelága bokte váldán badjelaset erenoamáš ovddasvástádusa sealluhit ja ovdánahttit sámi giela. Sámelága § 1- 1 dadjá jorbasiht ahte “galgá lágideht diliid nu ahte sámi álbmot Norggas sáhttá sihkkarastit ja ovddidit iežas giela (...)” ja seamma lága § 3- 5 erenoamážit dadjá ahte mis lea viiddiduvvon vuoigatvuohta atnit sámegeiela dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggis gos “sus guhte háliida sámegeiela atnit suodjalan dihtii beroštumiidis báikkálaš ja guovlulaš almmolaš dearvvašvuođa- ja sosiáلالágádusain, lea vuoigatvuohta oazžut bálvalusa sámegeilli”.

Divttasvuona suohkan lea 2012 bušeahttameannudeamis heaittihan giellamielbargivirggi Divttasvuona buohcci- ja boarrásiidruovttus. Dát mielddisbuktá ahte ássit institušuvnnas eai šat oaččo dáhkiduvvot ja fásta giellaresurssa geainna gulahallet. Vuorrasit olbmot muitet ja ellet iežaset eallima buoremusat iežaset eatnigilli, ja dát eaktuda ahte bargit sáhttet gulahallat ja ovttasbargat gielalaš ja kultuvrralaš eavttuid mielde maid vuorrasat bidjet iežaset eallán eallima dihte ja lunddolaččat ja vuosttažin válljejuvvon giela dihte.

Vuoruheamis vuorrasiid olbmuid vejolašvuođain oazžut buoremus bálvalusa olahanmuddui lea ollu dadjamaš eallinkvalitehtii mii lea das ahte sáhttá go ipmirduvvo birrasis iežas gillii loahpageahčen eallimis. Giellavirgi guovllus gos stuora oassi vuorrasiin lea sámegeiella eatnigiellan lei muhtin muddui gokčame dákkár vuoruheami ja lávki rievttis guvlu. Dát virgi lea dál heaittihuvvon ja sámegeiela boarrásat Divttasvuona buohcci- ja boarrásiidruovttus čohkkájit sihkarvuođa haga maid eatnigiela geavahepmi ja gulahallan eatnigilli mielddisbuktá.

NSR gáibida ahte Sámediggeráđđi jođánepmosit gulahallá Divttasvuona suohkaniin dainna ulbmiliin ahte guovttegielatvuohta sihkkarastojuvvo ja vuhtiváldojuvvo suohkana ásašusain boarrásiidda.

Evttohus 18, Áirras Ronny Wilhelmsen, Bb:a sámediggejoavku

Seminára guolásteami ja mearrageavaheami birra

Mii buvttášii eanemus gánnáhahtti ovdáneami báikkálaš servodagaide mearrasámi guovlluin? Mearradoalloealáhus lea dehálaš ealáhus Norggas, ja dat stuorra ain. Seammás oaidnit ahte báikkálaččat leat eahpesihkkarat mearradoalloealáhussii ja dan viidáneapmái. Mun evttohan ahte Sámediggi lágida seminára guolásteami ja mearrageavaheami birra.

Dán seminárii galggašii de bovdet buohkaid geain leat beroštusat dán fágasuorgái, vai sii besset ovddidit oainnuideaset. Lea dehálaš ahte sihke guolásteaddjit, mearradoalloealáhusa ovddasteaddjit, birasgáhttenorganisašuvnnat ja báikkálaš geavaheaddjit dán guovlluin besset buktit iežaset fágamáhtu dán fáttá birra.

Evttohus 19, Áirras Geir Johnsen, Bb:a sámediggejoavku

Oadjebas lagasbiras, addit oadjebasvuođa sámi álbmogii.

Statistihkaid, faktadieđuid vižžojuvvon iskkademiin/ logahallamiin bokte oazžut mii dávjá dieđuid lihkohisvuođaid birra, veahkaválddálašvuođa birra ja sávatkeahces dáhpáhusaid birra maiddá sámi servodagas. Mii diehtit odne ahte jus easttada juobe 10 % dán dáhpáhusain de seastit mii servodaga 17 mrd ruvnnuin. Dá lea dat ekonomalaš beaktu áššis. Dasa lassin bohtá vel hedjonan eallin ovttaskas olbmui, ja servodahkii muđui.

Sámediggi ferte gulahallama bokte suohkaniiguin ja fylkkasuohkaniiguin ja earáiguin geaiguin lea lunddolaš ovttasbargat, álggahit barggu mii mielddisbuktá oadjebas báikkálaš servodaga.

Suohkanat ja fylkkasuohkanat leat joavdan guhkás dainna bargguin, ja Sámediggái lea dárbbalaš doallat fokusa sámi álbmogii. Dán áššis lea sámi servodat ieš mii sáhttá váikkuhit eanemusat

oadjebasvuoda ipmárdusain alccemet. Viidásit proseassas lea dehálaš viežžat, systematiseret ja duođaštit máhtu mii lea bohtán bargohárjáneamis, gaskkustit máhtolašvuoda ja fátmmastit earáid, ja lassin ásahtit deaivvadanbáikkiid gos sáhttá lasihit gelbbolašvuoda ja ovddidit máhtolašvuoda.

Evttohus 20, Árras Ronny Wilhelmsen, Bb:a sámediggejoavku

Boahhteáiggi infrastruktuurra ruhtadeapmi davit guovlluin.

Sámediggi ferte váikkuhit dasa ahte biddjo johtui ovdaprošeahta geahččat iešguđet lágan vejolašvuodaid ođđa ruhtadanmodeallain boahhteáiggi infrastruktuurháhkamiidda davit guovlluin gos olbmot orrot biedgguid. Ulbmil dákkár prošeavttain galgá leat ahte dahkko guorahallan mii guorahallá iešguđet lágan prinsihpaid/ modeallaid almmolaš infrastruktuurra ruhtadeamis. Ássanmálle, ealáhusstruktuurra ja geografijja dahket infrastruktuurra huksema váddásin davit guovlluin, erenoamážit go buohtastahttá Norggain ja Europain muđui. Geaidnohuksen mii lea vuodđuduvvon otná mielruhtadeami nala (bummaruđat) lea vátis čađahit boaittoeal- Norggas.

Evttohus 21, Árras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Ođđa guorahallan sápmelaččaid vákšuma viidodaga

Ođđa dieđut leat bohtán dan maŋŋágo sápmelaččat besse geahččat POT arkiivvaid sápmelaččaid vákšuma birra. Ii galgga leat oahpis ahte sápmelaččaid vákšo 50 jagiin juo.

Lund-kommišuvdna, mii Stuorradikki ovddas guorahalai Norgga iešguđet álbmogiid vákšuma, čuvгии hui uhccán eará vákšuma birra earret dan ahte “sámi lihkadusaid” namuha vákšunguovddáš álgoageahčen 1980-logu dakkár organisašuvdnan maid gurot bealli mahkáš galgá leat “infiltreren” seamma láhkai go fágalihkadus ja luohttámušolbmuidapparáhta Suodjalusas (Lund-raportta s. 224).

Okta Lund-kommišuvdna barggu bohtosiin lei ođđajagimánu 1. b 2000 mannosáš geahččanláhka mii, lagabui addojuvvon eavttuid vuodul, addá vejolašvuoda geahččat vákšunpolitiiija arkiivvaid ja vejolašvuoda ohat buhtadusa. Ollu sápmelaččat geavahedje dan vuoigatvuoda ahte oazžut dieđuid vákšunbálvalusas. Dat dieđut maid sii leat ožžon, orrot čájeheamen ahte vákšundoaibma lei stuorát go dan mii bođii ovdan kommišuvdna barggus.

Ođđa dieđuid vuodul sáhttá jearrat lea go Vákšunpolitiiija vákšun sápmelaččaid čearddalaš vuodul. Jus dat lea dáhpáhuvvan, de dat lea veahkaváldi sámi álbmoga vuostá.

Lea čájehuvvon ahte ovdalis áiggiid guottut leat ceavzán buorebut vákšunbirrasiin go dan maid mii leat navdán. Dat áittagovat mat dain birrasiin leat leamaš, orrot mángii leamaš badjemearálaččat. Danne šaddá eahpesihkarvuohta dain osiin álbmogis mat historjjálaččat leat vihkohallan ja geaid vuostá leat čađahuvvon negatiiva doaibmabijut. Ollu sápmelaččat eai leat bivdán beassat geahččat arkiivvaid ja ballet ahte sii sáhttet leat vákšojuvvon. Dat ahte ovttaskas sápmelaš lea ožžon vejolašvuoda gáibidit geahččama, ii leat doarvái. Ii sáhte leat ovttaskas sápmelačča ovddasvástádus oainnusmahttit veahkaválddi mii lea dahkkojuvvon sápmelaččaid vuostá álbmogiin. Sámi servodagas lea vuoigatvuohta beassat diehtit mii lea dáhpáhuvvan ja man vuodul dat lea dáhpáhuvvan.

NSR ávžžuha sámediggepresideantta Egil Olli ovddidit gáibádusa Ráđđehussii, justisaministara bokte, ahte buot guoskevaš dieđut dáid diliid birra bohtet albmosii. Dat mo Norgga eiseválddit leat vákšun sámi álbmoga, ovttaskas olbmuid, sámi ásašusaid ja sámi organisašuvnnaid lagas mannanáiggiis, ferte almmolaččat guorahallojuvvot. Ođđa dieđut arkiivvaid geahččamis dahket dan gažaldaga áigeaguovdilin ahte lea go sámi álbmot vákšojuvvon čearddalaš vuodul.

Evttohus 22, Áirras Ann-Mari Thomassen, NSR:a sámediggejoavku

Ásahit doarjjaortnega priváhta sámi skuvllaide main lea sámi sisdoallu.

Bisuhit Vátnjavári giliskovlá Sáknihis

Vátnjavári skuvla fertе bissut dego dehálaš sámi institušuvdnan Skánihis mas lea vuodđun sámi giella ja kultuvra oahpahusas. Sámediggeráđđi berre ovttasráđiid Máhttodepartemeanttain, suohkaniin ja váhnenjoavkkuin, geain leat mánát main lea sámeigiella fágasuorggis, čielggadit doarjjaortnega priváhta skuvllaide main lea sámi sisdoallu – gos Máhttolokten sámi lea vuodđun oahpahusas.

- Skánit suohkana 2012 suohkanbušehtas lea sávaldat seastit ekonomalaččat dainna ahte heaittihit Vátnjavári skuvlla, almmá vaikko suohkan ii leat geahččan servodatperspektiivvas márkogiliskuvlla heaittiheami. Ášši lea leamašan gulaskuddamis. IBSS-NSR lea sádden gulaskuddancealkámuša ja mii divvut gažaldaga dasa ahte vuhtiiváldo go sámi kulturguoddi dainna ahte sirdit ohppiid eret márkogiliskuvllas guovddášskuvlii?
- Vátnjavári skuvla lea earenoamáš dehálaš sihke bajásdoallat ja ovdánahttit sámi giella. Skuvla lea dat maŋemus skuvlabáiki márkogilážiin Skánihis/Evenášis. Davágeahčen suohkana leat skuvlaheaittiheamit daguhan ahte olbmot leat fárren eret sámi gilážiin.
- Márkogilážiin lulábealde Skánit suohkanis lea ovdáneapmi, dohko leat eambbo nuorat fárren ruovttoluotta ruovttusuohkanii go leat geargan oahpu háhkamin. Márkománák sámi mánáidgárdi ja Vátnjavári skuvla leat dehálaš faktorat ásaiduvvat márkogilážiidda, juste dan dihte go lea oadjebas bajassáddanbiras mánáide lagasbirrasis gos sámi giella ja kultuvra leat lunddolaš oassin mánáidgárddis ja giliskuvllas.
- Vátnjavári skuvllas oahpahuvvo sámeigillii buot dásiin. 80% skuvlla ohppiin lea sámeigiella fágasuorggis. Beroštupmi ja jálluvuohta hupmat sámeigiella lea lassanan. Skuvllas vuhttet dan das go ohppiid lohku geat välljejit sámeigiella, lassánit ja ahte sámeigiella gullo ja oidno skuvlaárgabeaivvis. Dat lea boadus guhkit áigge sámi giellabarggus masa sámi birrasis lea leamašan fokus. Dán fertе bisuhit ja ovddidit das ovddasgvlui.

NSR evttoha čuoovvovaččat:

1. Sámediggeráđđi berre mannat sáhkalašgaid mánáid váhneumiiguin, geain lea sámeigiella skuvllas, ja Skániha suohkaniin bisuhit ja nannet Vátnjavári skuvlla dego sámi resursaskuvlan mas lea ulbmilin doaibmi guovttegielat mánát
2. Sámediggi berre čielggadit vejolašvuodaid ásahit doarjjaortnega priváhtaskuvllaid ásaheapmái, main lea pedagogalaš vuodđu lea Máhttolokten sámi sihkkarasten dihte oahppi rievtti oahpahusa oážžut sámeigelas ja sámeigillii. Dát berre loktejuvvot Máhttodepartementii go stáhta oassi berre leat ekonomalaš bealli.

Dievasčoahkkinjođihangotti árvalus Sámediggái

- Ođđa ášši 2 sáddejuvvu dievasčoahkkinjođihangodđái meannudeapmái.
- Ođđa áššit 1 ja 3 - 22 sáddejuvvojit Sámediggeráđđái meannudeapmái.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 28 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuoovvovaš vuogi mielde:

- Dievasčoahkkinjođihangotti evttohus mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Ronny Wilhelmsen	Rolf Johansen
		Geir Tommy Pedersen
2	Ronny Wilhelmsen	Geir Johnsen
		Geir Tommy Pedersen
3	Miriam Paulsen	
4	Anders Somby jr.	
5	Arthur Tørfoss	Geir Johnsen
6	Randi A. Skum	Mariann Wollmann Magga
7	Aili Keskitalo	
8	Aili Keskitalo	Jørn Are Gaski
	Aili Keskitalo	
9	Trond Are Anti	Jørn Are Gaski
		Geir Tommy Pedersen
	Trond Are Anti	
10	Trond Are Anti	Jørn Are Gaski
	Trond Are Anti	
11	Trond Are Anti	
12	Trond Are Anti	Jørn Are Gaski
		Marit Kirsten Anti Gaup
13	Trond Are Anti	
14	Aili Keskitalo	
15	Rolf Johansen	Jørn Are Gaski
		Geir Tommy Pedersen
	Rolf Johansen	
16	Rolf Johansen	
17	Silje Karine Muotka	Jørn Are Gaski
	Silje Karine Muotka	
18	Silje Karine Muotka	
19	Geir Tommy Pedersen	Inger Jørstad
		Willy Ørnebakk
	Geir Tommy Pedersen	
20	Geir Johnsen	Ann-Mari Thomassen
	Geir Johnsen	
21	Ann-Mari Thomassen	
22	Ann-Mari Thomassen	Mariann Wollmann Magga
	Ann-Mari Thomassen	

VI Sámedikki mearrádus

- Ođđa ášši 2 sáddejuvvo dievasčoahkkinjođihangodđái meannudeapmái.
- Ođđa áššit 1 ja 3 - 22 sáddejuvvojit Sámediggeráđđái meannudeapmái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 22.02.12 dii. 19.15.

Ášši/Sak PFL	001/12
Ášši/Sak DC	005/12

Sámedikki 2011 jahkedieđáhus

Arkiivaáššennr..
11/568306 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	17.01.12	SR 08/12
Plána- ja finánsalávdegoddi	20. – 21.02.12	PFL 001/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 005/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii. 08.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namamus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámedikki 2011 jahkedieđáhus

1 Álggahus

Sámediggi lea sámiiid álbmotválljen orgána Norggas. Juohke njealját jagi välljejit sámiiid 39 áirasa sámiiid gaskkas 7 válgabiüres. Sámediggi galgá nannet sámiiid politiikkaš dili ja ovddidit sámiiid beroštumiid Norggas, váikkuhit dasa ahte sámiiid álbmot oázžu dásseárvosaš ja rievttalaš meannudeami ja láchit dili vai sápmelaččat besset sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima.

Sámediggi meannuda áššiid buot servodatsurggiin main erenoamážit lea dadjamuš sápmelaččaide, lassin dasa ahte buktit cealkámušaid ja leahkit gulahallin almmolaš eiseválddiiguin. Sámediggi hálddaša oasi ruđain mat juolluduvvojit sámiiid áššiide stáhtabušehta bokte, ja Sámedikki bokte leat sámiiid Norggas ožžon muhtin muddui eiseválddi kultuvra-, giella-, oahpahuš-, kulturmuhtosuođjalus- ja ealáhusáššiid meannudit.

Sámedikki jahkedieđáhusas lea Sámedikki politiikkaš ja hálddahušlaš doaimmaid birra 2011:s. Jahkedieđáhus raportere váldomihttomeriid ja oassemihttomeriid čuovvolemii iešguđetge fágasuorggis ja 2011 bušehta váikkuhangaskaomiid geavaheami birra.

Sámedikki 2011 rehketdoallu lea mielddusin jahkedieđáhusas.

Sámediggeválgga

2011 rievdaduvvoje sámediggeválgga láchkaásahusat. Rievdadusat mielddisbuktet ahte Sámedikki jienastuslohku maiddái hábmejuvvo dalle go leat suohkan- ja fylkkaválggat. Dát válgajienastuslohku

mearrida makkár suohkanat galget čadahit válgadikki boahhte sámediggeválggas, makkár suohkaniin lea dušše ovdagihtiijenasteapmi ja mandáhttajuohkin válgabiriin.

Láhkaásahusrievdadeamit leat 2007 dievasčoahkkinmearrádusa čuovvoleamit sámediggeválgga váлгаortnega birra.

2011:s ledje 14 162 olbmo Sámedikki jienastuslogus. 9 odđa suohkana galget čadahit válgadikki, ja 2013 sámediggeválggas galgá 56 suohkanis čadahuvvot válgadiggi.

Mandáhttajuohkin šaddá ná 2013 válggas:

Válgabiire 1 Nuortaguovlu: 6 mandáhta, ii rievdda
Válgabiire 2 Ávjovárri: 8 mandáhta, manaha ovttá
Válgabiire 3 Davveguovlu: 5 mandáhta, manaha 1
Válgabiire 4 Gáisi: 6 mandáhta, ii rievdda
Válgabiire 5 Viesttarmearra: 4 mandáhta, manaha ovttá
Válgabiire 6 Lullisámi: 4 mandáhta, oazžu ovttá
Válgabiire 7 Lulli- Norga: 6 mandáhta, oazžu 2

Sámeálbmot foanda

Stuorradiggi lea Sámeálbmotfoanddas várren 75 miljon ru oktasaš buhtadussan daid vahágiid ja eahperievtti ovddas maid dáruiduhttinpolitihkka lea dagahan sámi álbmogii. Foandda reantttu váldojuvvoje geavahussii 2008:s ja daid hálddaša Sámediggi. Stuorradiggi lea bidjan eaktun ahte sámeálbmotfoanda ii galgga geavahuvvot individuála buhtadussan.

Jahkásaš reanttuid geavaheapmi mearriduvvo bušehtas mearrádusa vuodul mas leat vuoruheamit ja ángiruššansuorggit váлгаáigodahkii, gč. ášši 47/09.

Jahkái 2011 lei várrejuvvo 5 500 000 ru sámeálbmotfoanddas.

- 1 200 000 ru giellaovddidandoaibmabijuide
- 1 300 000 ru árbedihtui
- 2 000 000 ru girjjálašvuhtii
- 800 000 ru giellaprográmmii
- 200 000 ru systemáhtalaš kártemii árbediedus

Dásseárvu

Dásseárvu ja dásseárvosašvuolta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássásašvuoda beroškeahhtá sohka beali, etnisitehta ja seksualálaš sojuid. Dásseárvu guoská buot surggiide servodagas ja galgá leat integrerejuvvon oassi Sámedikki doaimmain. Vuodđun Sámedikki doaimmaide dásseárvvuin lea iežamet dásseárvodoaibmaplána 2009- 2013 áigodahkii.

Sámediggái lea dehálaš doallat buori gulahallama sámi dásseárvuorganisašuvnnaiguin. Juohke jagi leat mis čoahkkimat singuin. Čoahkkimiin digaštallojuvvo Sámedikki doarjja organisašuvnnaide ja dábálaš dásseárvopolitihkalaš áššit. Sámedikki mielas lea buorre go organisašuvnnaat hástalit Sámedikki dásseárvogažaldagain ja go sii ovddidit dásseárvopolitihkalaš áššiid sámi servodagas muđui.

Sámediggi čalmmustahtii riikkaidgaskasaš nissonbeaivvi njukčamánu 8. beaivvi seammás go lei dievasčoahkkin Kárášjogas. Dát lei vuosttaš geardi go dollojuvvui appellašuvdna nissonbeaivvi birra Sámedikki sárdnevuolu.

Eará čuovvoleapmi doaibmaplána lea sohkaaliperspektiiva Finnmárkkukommišuvnna barggus. Sámediggi lea bivdán kommišuvnna leahkit dihtomielaččat sohkaaliperspektiivva eatnamiid ja luondduresurssa vuoigatvuođaid kártenbarggus Finnmárkkus. Sámedikki mielas lea dan dihte buorre go nissoniid ja dievdduid meahcegeavaheapmi lei okta fáttáin maid guorahalle gulaskuddančoahkkimis Unjárgga gieldda luonddugeavaheami kártemis.

Sámedikkis lea leamaš buorre gulahallan ja buorre ovttasbargu Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttain maŋimus jagi. Sámedikkis ja departemeanttas leat leamaš konsulteremat Ráđđehusa dásseárvodoaibmaplána birra sohkaaliperspektiivva gaskkas. Doaibmaplánain háliida Ráđđehus buktit eanemus lági mielde čohkkejuvvon politihkalaš mihttomeriid, strategiijaid ja doaibmajuvvuid sohkaaliperspektiivva gaska dásseárvui. Min iežamet doaibmaplána lei vuodđun Sámedikki posišuvdnii konsultašuvnnain. Sámediggái lei dehálaš ahte sámi perspektiiva searvadahttojuvvo doaibmaplánii ja Ráđđehusa viidáset bargui dásseárvvui. Konsultašuvnnaid konkrehta čuovvoleapmi lea ovttasbargoprošeakta Justiisadepartemeanttain veahkaválldi birra lagas oktavuodain ja regionálalaš konferánssa sámi dievdduide ja bártneide. Sámediggi doalai maid sáhkavuoru iežamet barggu birra dásseárvoovddasteami Sámedikkis fágasemináras mii lágiduvvui ráđđehusa doaibmaplána ovdanbuktimis.

Sámedikkis lea dasa lassin leamaš čoahkkin stáhtačállin Kirsti Bergstø:in Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttas. Čoahkkimis válddi Sámediggi áššin earret eará dan ahte leat unnán sámi geavaheaddjit geat váldet oktavuoda Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin, ja ahte sámi dásseárvoorganisašuvnnat eai leat searvadahttojuvvon dásseárvodoaimmain davviriikkalaš dásis ja movt sámi perspektiiva sáhtášii searvadahttojuvvo dásseárvolávdegotti bargguide.

Eará čuovvoleamiid birra min dásseárvodoaibmaplána gávdná fágakapihttaliin.

Konsultašuvnnat

Álbmotrievtti bokte leat Norgga eiseválddit geatnegahttojuvvon konsulteret sápmelaččaiguin áššiin main lea dadjamaš sámi servodahkii. Dan sivas leat dahkkon šiehtadusat gaskal stáhta ja Sámedikki movt dát konsultašuvnnat galget čađahuvvot. Konsulterenbargovuogit gusket buot áššesurggiide, omd. láhka bargguiguin dahje hálldahaslaš doaimmain main sáhtá dadjamaš sámiid beroštumiide njuolga. Konsultašuvnnat eai galgga loahpahuvvot nu guhká go Sámediggi ja stáhta oavvildeaba ahte lea vejolaš olahit soahpamuša.

2011:is leat čuovvovaš áššiin čađahuvvon konsultašuvnnat:

Dásseárvo

Dásseárvo 2014. Ráđđehusa doaibmaplána dásseárvvu barggus sohkaaliperspektiivva gaskkas. Mánáid -, dásseárvo - ja searvadahttindepartemeanta.

Oahpahus

Ođđa doavttergrádoahpuid álggaheami akkrediteren. Máhttodepartemeanta. Nuoraidskuvlla dási Stuoradiggedieđáhus. Máhttodepartemeanta. Našunála rekruiterenstrategija sámi alit oahpahussii. Máhttodepartemeanta.

Kultuvra

Sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeapmi. Kulturdepartemeanta.

Ealáhus

- Boraspidilli lullisámi guovlluin. Birasgáhttindepartemeanta.
- Boazodoalloláhka: Geavahanjuolggadusaid rihkkuma divada láhkaásahus og láhkaásahus bággosáhkkoheamis. Eanandoallo – ja biebmodepartemeanta.
- Stuoradikki eanandoallo- ja biebmopolitihkalaš dieđáhus.

Areálat

- 132 kV el- fápmolinjá huksen Vevelstad ja Brønnøy suohkaniin. Oljo- ja energijadepartemeanta.
- Statnett:a konsešuvdnaohcan hukset ođđa 420 kV el- fápmolinjá gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Fálesnuori bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Fálesnuori suohkanis, Finnmark fylkkas. Fred. Olsen Renewables AS. 280 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta
- Fálesrášša bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Fálesnuori suohkanis, Finnmark fylkkas. Finnmark Kraft AS. 430 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta
- Gitni bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Davvesiidda ja Gávgaviikka suohkaniin, Finnmark fylkkas. Statkraft Development DA. 750 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Kovfjellet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Vefsn suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 57 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Stortuva bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Vefsn suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 70 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Seiskalláfjellet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Rødøy suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 147 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Kvalhovudet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Rødøy suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 33 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Sjonfjellet dieđáhus Rana ja Nesna suohkaniin no I, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 436 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Sjonfjellet dieđáhus Rana ja Nesna suohkaniin, no II, Nordlándda fylkkas. Norsk Grønnkraft AS. 360 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Hamnefjell bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Báhcavuona suohkanis, Finnmark fylkkas. Statoil ASA. 120 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Dønnesfjord bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Ákŋoluovtta suohkanis, Finnmark fylkkas. Vindkraft Nord AS. 10 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Raudfjellet bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Romssa suohkanis, Romssa fylkkas. Norsk Miljøkraft Raudfjell AS. 144 MW. Norgga čázádat- ja energijadirektoráhta.
- Boraspidilli Davvi- Trøndelágas. Birasgáhtendepartemeanta.
- Láhkaásahus giljona birra vuoruhuvvon nálli luonddusuodjalanlágas, ja dasa gullevaš doaimasuorggis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Álbmotmeahcestivra Ráissa álbmotmeahcis ja Ráisuottarháldi suodjemeahcis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Suodjalanguovllu stivra Nordkvaløya-Rebbernesøy suodjemeahcis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Álbmotmeahcestivra Ånderdalen álbmotmeahcis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Álbmotmeahcestivra Lomsdal- Visten álbmotmeahcis/ Njaarken vaarjelimmiedajve ja Strauman suodjemeahcis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Suodjalanguovllu stivra Ittugáissáid suodjemeahcis. - Ittugáissáid suodjemeahcci. Birasgáhtendepartemeanta.
- Álbmotmeahcestivra - Rohkunbori álbmotmeahcis. Birasgáhtendepartemeanta.
- Stuoradiggedieđáhus petroleumdoaimmaid birra. Oljo- ja energijadepartemeanta.
- Sjunghatten álbmotmeahci hálddašanplána. Luondduhálddašandirektoráhta.
- Vuovdesuodjalus 26 luonddumeahcis Davvi- Trøndelágas. Birasgáhtendepartemeanta.

Dearvvašvuohta, sosiála ja fuolahus

Láhkaásahusa rievdadusárvalus bearráigeahččat biebmoruovttuid ja mánáidsuodjalusinstitušuvnnaid. Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahtindepartemeanta.

Vára váldin sámi divššohasaid dárbbuin ja vuoigatvuođain guovlulaš dearvvašvuođaásahusaid bargodokumeanttain 2012 ovddas. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta
Árvalus ođđa dearvvašvuođaláhkii. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

71 siidu 379 siiddus

Árvalus gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusláhkii. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta. Sámi divššohasain vára váldin Našunála dearvvašvuoda- ja fuolahusplánas 2012- 2015.

Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta.

Stuoradikki gárrenmirkodiedáhusa birra konsultašuvnnat. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta. Konsultašuvdna mánáid ovddasteaddji birra, áššin maid mánáidsuodjalus- ja sosiála fylkkalávdegoddi galget meannudit. Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta.

Buoret bálvalus

Sámediggi bijai 2010 johtui webprošeavtta mas lei ulbmil almmuhit ođđa neahttsiiddu. Mii dagaimet rámmašiehtadusa Making Waves fitnodagain vai dát duohtandahkkojuvvo. 2011:s leat mii válbmen ovdaprošeavtta, mis leat leamaš olggobealde geahččaleaddjit, ja maiddái ovdánahtán siiddu. Siidu lea heivehuvvon otná gáibádusaide ođđaáigásaš almmolaš neahttsiidui ja siidu almmuhuvvo lulli-, julev-, davvisámegillii ja dárogillii ođđajagemánus 2012.

2 Oahpahus

Sámedikki oahpahusbarggu váldomihttomearri lea ahte sámi álbmogis lea máhtolašvuolta, gelbbolašvuolta ja gálggat mat dárbbášuvvojit sámi servodaga ovddideamis. Dat mearkkaša ahte sámi álbmogis lea duohta vuoigatvuolta oahpahussii sámegealas ja sámegeallii. Olan dihte dán mihttomeari ferte sámi perspektiiva fuolahuvvot sihke mánáidgárddiin, vuodđooahpahas ja alit oahpus.

Sámedikkis leat iešguđetlágán bargovuogit daid mihttomeriid ollašuttimis. Mii ovttasbargat guovddáš eiseválddiiguin ja fállat dieđuid ja bagadallat sámi oahpahasu birra. Mii juolludit doarjagiid ja stipeanddaid, hálldašit oahpponeavvobuvttadeami, ráhkadit oahppoplánaid ja sihkkarastit mánáidgárddiid, vuodđooahpahasu, alit oahpu ja dutkama rámmaeavttuid.

Mánáidgárddit

Ovttasbargu

Ovttasbargu guovddáš, regiovnalaš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš aktevrraiguin sáhtta veahkkinn sihkkarastit buriid rámmaeavttuid mánáidgárddiide gos leat sámi mánát.

Sámediggi lea ovttasbargan iešguđetlágán aktevrraiguin áššiid birra mat gusket sámi mánáidgárdesuorgái. Daid gaskkas lea ásahuvvon foruma guoskevaš fylkkamánniiguin. Fáttát dán forumis ledje earret eará ođđa ulbmilparagrafa johtuividjan, pedagogalaš dásseárvobargu mánáidgárddis, ođđa stuoradiggediedáhus boahpteáiggi mánáidgárddi birra ja Mánáidgárdelágálávdegoddi. Sámediggi lea maiddái oassálastán Máhtodepartemeantta “Mánáidgárdesuorggi njuolggadusčoakkáldagas” gos fáttát ledje pedagogalaš bargit, seammaárvosaš meannudeapmi, bearráigeahčču ja stáhtadoarjja mánáidgárdesuorggis.

Sámediggi lea gulahallan Sámi allaskuvllain ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui rekruterema birra allaskuvlii, ja gelbbolašvuodáloktema birra bargiide mánáidgárddiin gos leat sámi mánát. Sámi allaskuvla háliidii searvevuodášiehtadusa Sámedikkiin viidásit barggu várás.

Máhtodepartemeanta lea lunddolaš ovttasbargooasálaš, ja hálldahusdásis leat leamaš čoahkkimat earret eará Sámegealaid doaimaplána čuovvoleami birra, ođđa stuoradiggediedáhus boahpteáiggi mánáidgárddi birra, bearráigeahčču mánáidgárddiin, rekruterema, ja iešguđetlágán mánáidgárdeneavvuid jorgalahttima birra.

Sámediggái lea dehálaš gulahallat sámi álbmogiin. Mii leat doallan čoahkkima sámi váhnemiiguin Mátta-Várjaga sámi váhnenfierpmádaga bokte. Čoahkkima fáttát ledje mánáidgárdefálaldat sámi mánáide, sámegealat bargiid rekruteret mánáidgárddiide, mánáidgárdesajiid juolludeapmi ja Sámedikki juolludaneavttut.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

72 siidu 379 siiddus

Mánáidgárddi nationála váhnenlávdegotti sámi áirras ja Sámediggi oidnet áhte dárbbášuvvo guovttebealat gulahallan ja diehtujuohkin. Dollui čoahkkin váhnenlávdegottiin, ja dat mielddisbuvttii fas ahte ásahuvvui ovttasbargu gaskal Sámedikki ja váhnenlávdegotti.

Sámediggi háliida maiddá doallat oktavuoda doarjjaoažžuiguin ja lea lágiidan jahkásaš gulahallančoahkkimiid doarjjaoažžuiguin sámi mánáid mánáidgárdefálaldaga birra. 2011:s leat doallan čoahkkimiid Raavrevijhke, Grong, Snåasa, Røros, Áltta ja Máttá-Várjjaga suohkaniiguin. Daid čoahkkimiid fáttát ledje earret eará sámegeilat bargiid rekrutereren, prošeaktaruhta ja oahpponeavvut. Suohkanat diedihit eanemusat ahte lea váttis rekruteret giellabargiid mánáidgárddiide, ja ahte lea hástalus ruđalaččat gokčat giellabargguid goluid.

Finnmárkku fylkkamánni lea bovden Sámedikki čohkkát dásseárvocumpes Finnmárkkus. Dát čumpe galgá vásáhusaid ja báikkálaš dárbbuid vuodul, láchit dili gelbbolašvuodadoaimmaide, báikkálaš ovdánahttinbargguide ja vásáhusjuohkimii ovddidan dihte dásseárvvu gaskal nieiddaid ja bártniid. Sii galget maiddá bidjat doaimmaid johtui maid bokte sáhtta oažžut eanet dievdduid mánáidgárddiide. Kártenbarggus mii čađahuvvui Dásseárvodoaimbaplána mánáidgárddiin ja vuodđooahpahusas 2008-2010 oktavuodas, bođi ovdan ahte mánáidgárddiin lea unnán systemáhtalaš ja joatkevaš dásseárvobargu. Vaikko mánegasat leat dihtomielalaččat dan ektui ahte addit nieiddažiidda ja bártnažiidda seamma vejolašvuodaid mánáidgárddiin, de dat dávjá vajálduvvo árgabeaivvis. Dán barggu vuolggan, lea Sámediggi searvan dásseárvokonferánssas mánáidgárdesuorggi várás.

Diehtujuohkin ja bagadallan

2011:s leat doallan 3 fierpmádatčoahkkima mánáidgárdebargiide. Fierpmádatčoahkkimiin juohkit dieđuid, doppe lea gelbbolašvuodabajideapmi, bagadallan ja fierpmádathuksen. Oktiibuot leat sullii 70 mánáidgárdebargi oassálasttán dán fierpmádatčoahkkimiin. Fáttát leat earret eará leamaš sámegeiella, luohi ja máidnasat, DGT mánáidgárddiin, njuolggadusat ja lágat luonddugeavaheamis, bajásšaddan boazodoalus, ja dievddut mánáidgárddiin.

Sámi mánáidgárdeoarjaga njuolggadusat rievdaduvvojedje veahá 2012 bušehtas. Dan oktavuodas leat juohkán dieđuid ja bagadallamiid doarjaga ja juolludannjuolggadusaid birra sihke ođđa ja ovdalaš ohcciide.

Váhnemat maiddá jearahit Sámedikkis sámi mánáid vuoigatvuodaid birra ja sámi mánáidgárdefálaldagaid birra, ja Sámediggi dávjá bagadallá váhnemiid diekkár áššiid ektui.

Sámediggi lea oassálasttán konferánssas sámi mánáidgárde- ja skuvladutkama birra Bådådjos ja Julevsámi konferánssas. Doppe lei sáhkavuorru Sámedikki rolla birra premissadahkkin sámi ja eará dutkamiin, ja Sámediggeráđi barggu birra Sámedikki oahpahusdieđáhusain.

Sámediggi lea maid leamaš Gielevierme 2011, lullisámi giellafierpmádat lullisámi guovllus ja Lullisámi konferánssas. Dat fierpmádat lea ovttasbargu gaskal Aajege Rørosas, Gielem Nastedh Snåasas ja Sámi Giellaguovddázis, Ruota Sámedikkis.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Mánáidgárdeálavdegottiin. Das ovdanbuvttiimet Sámedikki vásáhusaid ja árvoštallamiid mánáidgárdesuorggi stivremis. Mii ovddideimmet maiddá Sámedikki oainnu gustovaš lágaid ektui sámi mánáid ja mánáidgárddiid birra, ja makkár vásáhusat mis go guoská sámi mánáid vejolašvuodaid oazžut mánáidgárdefálaldagaid mii lea heivehuvvon mánáid sámi gillii ja kultuvrii. Lassin beasai lávdegoddi gullat sámi mánáidgárdehistorjjá birra, ja Sámedikki mánáidgárdeoarjaga birra. Lávdegoddi finai ovttá sámi mánáidgárddis Kárásjogas gos besse humadit mánáidgárdebargiiguin.

Sámediggi lea almmuhan guokte almmuhusa mánáidgárdeáigečállagis “Stullán”. Fáttát ledje earret eará oahpponeavvoportála Ovttas Aktan Aktesne, Mánáidgárddiid váhnenlávdegoddi, boahhtevaš sámediggediedáhhus mánáidgárddiid birra, ja jearahallan muhtun jodiheddjiin ja ovdaskuvlastudeanttain. Juohke nummáris leat fásta fáttát nugo ođđasat Sámedikkis, diedut prošeavttaid birra ja ođđa oahpponeavvuid birra. Stullán boahká buot sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, ja vel muhtun almmolaš ásahusaide.

Prošeakta sámi duhkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiin

Sámediggi čađahii 2011:s kártema das ahte makkár stoahkanhearvvat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiid leat dál. Prošeavtta mihttomearri lea ráhkadahttit eanet sámi stoahkanhearvvaid mánáidgárddiid geavahussii. Oktii buot leat kárten 11 mánáidgárddi gávccii suohkanis. Ulbmil guossástallamiin lei gávnnahit makkár sámi stoahkanhearvvat ja pedagogalaš ávdnasat sámi mánáidgárddiin leat. Prošeakta lea dál loahpahuvvon, ja lea ráhkaduvvon raporta mas viidásit bargu evttohuvvo. Iskkadeapmi čájeha ahte lea dárbu stoahkanhearvvaide ja pedagogalaš ávdnasiidda mat speadjalastet sámi servodaga girjái vuoda.

Mánáidgárdebeaivi

Mánáidgárdebeaivi čalmmustahttojuvvo juohke jagi miehtá riikka. Ulbmil dainna beivviin lea čájehit mánáidgárddi. Dan jagi čeaskutsátni lei Mii máhttit!. Sámediggi lei mielde čalmmustahttime Kárášjoga mánáidgárddiid, doppe lei oahpisteapmi ja diehtujuohkin sámi sisdoalu birra mánáidgárddis.

Sámi mánáidgárdedoarjaga evalueren

Sámediggi lea, Asplan Viaka evaluerenraportta “Sámedikki mánáidgárdedoarjaga evalueren” čuovvoleapmin, ráhkadan ja mearridan ođđa juolludannjuolggadusaid doarjagiidda mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Eavttut rievdaduvvoje nu ahte juohke doarjagis lea sierra mihttomearri, ja eavttut rievddadit doarjagis doarjagi. Muhto doarjagiin eai leat nu stuora rievdadusat ahte dat čuhcet ohccuide.

Doarjja mánáidgárdeoahpponeavvuide

Sámediggi háliida ahte mánáidgárddiide ráhkaduvvojit oahpponeavvut ja fágagirjjálašvuohta gustovaš mánáidgárderámmaplána vuodul. Danne lei 2011 bušehtas várrejuvvon 1 500 000 ru dán mihttomearrii. Bohte 10 ohcama. Juolluduvvui 2 186 000 ru guđa prošeaktii, earret eará interaktiiva girji mánáide, lávlagirji “Suga Suga Su” ođasteapmi ja ođđaprentosat ja digitála oahpponeavvu.

Doarjja sámi mánáidgárddiide

Sámediggi lea mielde sihkarastime sámi mánáide mánáidgárdefálaldaga mii lea vuodđuduvvon sámi gillii ja kultuvrii. 2011 bušehtas lei várrejuvvon 9 405 000 ru sámi mánáidgárddiide. 33 sámi mánáidgárddi ožžo doarjaga, oktiibuot 7 410 200 ru. 28 mánáidgárddi ožžo doarjaga sámegeoloahpahussii, oktiibuot 1 315 000 ru.

Ollislaččat juolluduvvui sámi mánáidgárddiide 8 875 200 ru doarjja. Bázii vel 529 800 ru. 2011:s bohte veahá unnit ohcama giellaoahpahussii eaŋkilmánáide go 2010:s.

Vuodđooahpahus ja rávisolbmuidoahpahus

Ovttasbargu

Sámediggeráđđi lea 2011:s hábmen Sámediggediedáhhusa oahpahusa ja oahpu birra, mii geigejuvvui dievasčoahkkimii skábmamánus. Dát galgá giedahallojuvvot Sámedikki dievasčoahkkimis 2012:s. Oahpahusdiedáhhusa ulbmil lea čielggadit ja nannet Sámedikki rolla oahpahuspolitihkas. Dál ii leat Sámedikki váldi ja ovddasvástádus čielggas mii guoská lága bokte mearriduvvon vuogatvuodaide oahpahusas. Sámedikki konsulterenrieki addá midjiide dál buoret vejolašvuođa váikkuhit našunála oahpahuspolitihkkii go maid ovdal konsulterenšiehtadus dahkkui 2005:s, lei vejolaš, ja Sámediggi galgá

konsulterejuvvot buot oahpahusáššiin mat guoskkahit sámi beroštumiid. Dan sivas lea dehálaš ahte Sámediggi searvá áššiide nu árrat go vejolaš, ja buorit ovttasbargovierut guovddáš eiseválddiiguin leat danin hui dehálaččat.

Sámedikkis leat leamaš golbma ovttasbargočoahkkima Máhttodepartemeanttain (MD). Dát leat šiehtadallojuvvon, fásta čoahkkimat, gos áigejuovdilis áššit váldojuvvojit bajás sihke mat gusket mánáidgárddiide ja vuodđoahpahussii. Oahpahusdirektoráhtta searvá maid dáidda čoahkkimiidda.

Áigejuovdilis áššit mat 2011:s leat meannuduvvon, leat láhkarievdadus mánáidgárdesuorggis, boahte Stuoradiggedieđáhus mánáidgárddi boahteáiggi birra, viidáset meannudeapmi fága- ja diibmojuohkima birra ohppiide geat ožžot sámejieloahpahusa, našunála geahččaleami sámejiellohkama ovdáneapmi, oahpponeavvobuvttadeapmi ja rievdadeapmi/ heiveheapmi oahppoplánain dárogielas ohppiide geain lea sámejiella vuosttašgiellan ja oahppoplánat sámejielas vuosttašgiellan ja sámejielas nubbingiellan.

Sámediggi lea maid čuvvon fásta ovttasbargočoahkkimiid mat Oahpahusdirektoráhtas ja Máhttodepartemeanttas leat stáhtalaš oahpahushálddahasain, dás oaiivilduvvot oahpahusdirektevrrat buot fylkkain riikkas. Doppe digaštallojuvvojit áigejuovdilis mánáidgárde- ja oahpahusáššit.

Sámediggi ovttasbargá maid eará aktevrraiguin oahpahusáššiin. Sámediggi lea oassálastán čoahkkimiin fylkkamánniiguin golmma davimus fylkkas ja Oahpahusdirektoráhtain, ja doppe čájehii Sámediggi oahpponeavvoportála prošeavtta Ovtta/Aktan/Aktesne ja fága- ja diibmojuogu raportta. Goappašiid prošeavttaid birra boahťa enet maŋgelis kapihttalis.

Sámediggi lea oassálastán hálddahaslaš ovttasbargojoavkkus gaskal Norgga ja Ruota, Máhttodepartemeanta miellahtuiguin ja Norgga oahpahusdirektoráhtain, Ruota Utbildningsdepartementet ja Skolverket, Sameskolstyrelsen, ja Norgga Sámediggi. Ovttasbargojoavku galgá hábmet ovttasbargošiehtadussii árvalusa gaskal Norgga ja Ruota sámejieloahpahusa birra, gos lulli- ja julevsámejielat deattuhuvvojit. Vejolaš ovttasbargu Suomain davvisámejiela searvadahttima birra sáhtta maŋgil guorahallojuvvot.

Sámediggi lea oassálastán gelbbolašvuodaforumis, mii lea ovttasbargoforum gaskal Finnmárkku fylkkamánni, Finnmárkku fylkkasuohkana, Oahppolihtu, Suohkaniid guovddášlihtu, Sámi joatkkaskuvllaid stivrra, Sámi allaskuvlla ja Sámedikki. Čoahkkimiid mihttomearri lea diehtujuohkin iešguđet plánaid birra ja oktasaš hástalusaid birra mat gusket oahpahussii ja ohppui. Dán čoahkkimis mitaluvvui ođđa ruhtadanmodealla birra mánáidgárdesuorggis, ja oahpaheddiid logu birra geat leat váldán joatkkaoahpu Finnmárkkus Našunála strategiija kvalitehta oahpahussii olis. Fáddán ledje maid našunála bearráigeahčču vuodđoskuvllas ja ođđa struktuvrra barggu plánat joatkkaskuvllaide Finnmárkkus. Dasa lassin oaččui forum vuđolaš čilgema “Ny Giv” birra, mii lea miehtá riikka áŋgiruššanprošeakta vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla rasttildeami birra. Forum beasai gullat makkár suohkanat dás leat mielde, ja ahte maiddái min guokte sámi joatkkaskuvlla lea dán prošeavttas mielde.

Sámedikki evttohusa mielde lea Laila Aleksandersen Nutti nammaduvvon sámejielat áirrasin vuodđoahpahusa váhnenlávdegoddái áigodahkii 2012- 2015. Dát lávdegoddi lea našunála lávdegoddi váhneimiidda ja váhneimiiguin geain leat mánat skuvllas ja lea Gonagas stáhtaráđis mii nammada njealji jahkái hávális. Lávdegottis leat jođiheaddji, nubbinjođiheaddji, vihtta lahtu ja guokte várrelahtu.

Stuoradiggedieđáhus nuoraidskuvlla dási birra

Ráđđehus geigii cuoŋománu 2011 ođđa dieđáhusa Stuoradiggái nuoraidskuvladási birra, St. meld. 22 (2010 – 2011) Motivering – Mestring – Muligheter. Proseassas lea Sámediggi buktán cealkámušaid, ja lea leamaš hálddahaslaš konsulteren gaskal Máhttodepartemeanta ja Sámediggeráđi. Konsultašuvnna ulbmil lei ahte sámi oahppis váldo vára ođđa Stuoradiggedieđáhusas.

Diedáhusas lea earret eará árvaluvvon geavahussii váldit válljenfága, ja Oahpahusdirektoráhtta lea sádden dán árvalusa gulaskuddamii. Sámediggi áigu čuovvolit sihke dán árvalusa ja diedáhusa viidasit čuovvoleami.

Ođđa gelbbolašvuodagáibádusat sámegeiel oahpahusas

Máhttodepartemeanta lea diedihan ahte sii leat váldán vuhtii Sámedikki cealkámuša mielde oahpahusláhkkii ja priváhtaskuvlalahkkii, mii guoská gelbbolašvuodagáibádussii sámegeiela oahpahusas. Dát mearkaša ahte biddjojot seamma gáibádusat gelbbolašvuhtii oahpaheddjiide beroškeahhtá galget go sii oahpahit sámegeiela vuosttašgiellan dahje sámegeiela nubbingiellan. Sámediggi árvoštallá ahte ohppiin geain lea sámegeiella nubbingiellan, maid lea riekti oazžut oahpahusa mas lea buorre kvalitehta ja lea duhtavaš go dát váldo mielde láhkabarggus.

Diehtujuohkin ja nevvodeapmi

Sámediggi addá čadat dieđuid ja ráđiid váhnemiidda ja skuvllaide iešguđet lágan áššiid birra oahpahussuorggis. Erenoamážit lea váhnemat ja skuvllat olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu geat váldet oktavuoda. Earret eará leat gažaldagat leamaš sámegeiela oahpahusa rievtti birra priváhta skuvllain.

Sámediggi oazžu dávjá organisašuvnnaid, universitehtaid ja skuvlaeiseválddiid eará riikkain guossái, geat háliidit dieđuid earret eará oahpahusvuogádaga birra Norggas, Sámedikki rolla ja válddi birra, guovttegielalašvuoda birra, skuvllaid ruhtadeami birra ja erenoamážit sámegeielat oahpponeavvobuvttadeami birra.

Sámediggi juohká dieđuid oahpponeavvoportála Ovtta.no bokte, ja Sámi oahpponeavvoguovddáža bokte. Sámi oahpponeavvoguovddáš váldá vuostá gussiid ja luoiká oahpponeavvuid, addá dieđuid ođđa oahpponeavvuid birra neahtas ja almmuha daid. Sámediggi lea joatkkán ortnegiin háhkat nuvttá oahpponeavvuid skuvllaide geat oahpahit sámegeilli dahje sámegeiela ja mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Dáid sáhtta diŋgot lágádusain.

Oahppoplánat

Oahppoplánaid dáfus lea Sámedikki ovddasvástádus ja rolla vuoigaduvvon oahpahuslágas. Sámediggi addá lága mielde lánkaásahusaid oahppoplánaide sámegeiela oahpahussii vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahussii ja oahppoplánaide erenoamáš sámi fágaide joatkkaoahpahusas. Lánkaásahusat galget leat viidodat- ja resursarámmaid siskkobealde maid departemeanta lea mearridan.

Lánkaásahus geatnegahtá maid addit oahpahusa sámiid ja sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra. Rámmaid siskkobealde maid departemeanta buktá, hábme Sámediggi lánkaásahusa dákkár oahpahusa sisdollui.

Departemeanta addá lánkaásahusaid eará erenoamáš oahppoplánaide oahpahussii sámi guovlluin ja ohppiide geain lea sámegeiela oahpahus, olggobealde sámi guovllu. Sámediggi sáhtta maid ovttasráđiid departemeanttain hábmet árvalusa dáidda lánkaásahusaide.

Dán vuodul lea Sámediggi 2011:s dahkan čuovvovaččat mii guoská oahppoplánaide:

Máhttodepartemeanta lea bidjan johtui hábmenbarggu válljenfága oahppoplánain nuoraidskuvladásis. Oahpahusdirektoráhtta lea ožžon barggu hábmet oahppoplánaid. Sámediggi lea árvalan lahtuid fágajoavkkuide ja lea ožžon lahtuid mángga jovkui.

Oahpahusdirektoráhtta lea 2010 rievdadan dárogieala dábalaš oahppoplána áššuide mat gusket lohkamii ja fidnohppui. Sámediggi lea 2011:s sádden gulaskuddamii árvalusa oahppoplána rievdadeapmái sámegeielas vuosttašgiellan ja sámegeielas nubbingiellan. Ovttašbarggu bokte Oahpahusdirektoráhttain sáddejuvvui maiddái rievdadus dárogieala oahppoplánas ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan

gulaskuddamii. Gulaskuddancealkámušaid čeahkkáigeassu lea dahkkon, ja viidáset meannudeapmi oahppoplánaid rievdademiin lea jođus. Rievdadusat bohtet gustot boahhte skuvlajagi rájis.

Oahpahusdirektoráhtta lea maid bidjan johtui viiddit reviderema oahppoplánain dárogielas, servodatfágas, luonddufágas, matematihkas ja engelasgielas vai buot dát fágat oktiibuot sáhttet mielddisbuktit buori ovdáneami ohppiid vuodđogálggaid ovdáneamis olles oahpahasáigái. Sámediggi lea árvalan lahtuid bargujoavkkuide mat barget oahppoplánaid rievdadeami evttohusain.

Sámediggi lea čuovvolan ávžžuhusa rievdadit oahppoplána servodatfágas – sámegiella ja luonddufága – sámegiella joatkkaohppui.

Sámediggi lea mearridan oahppoplána muorraduodjefágas ja čoarve- dákte- ja metállafágas Jo3 fidnooahpus. Viidáseappot lea Sámediggi mearridan dohkkehit doahpaga fágareive loahppagelbbolašvuohtan duodjefágain.

Fága- ja diibmojuohku

Fága- ja diibmojuohku ohppiide geain lea oahpahus sámegillii lea digaštallojuvvon máhttodepartemeanttain go Máhttolokten- sámegiella biddjui johtui ja diibmolasiheamis 2008:s. Sámediggi lea máŋgga gearddi cuiggodan ahte diibmolohku ja dárogiela oahppoplánas ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan, eai leat ovttá ládje, ja lea dan sivas bivdán sierra oahppoplána dárogielas (vuosttašgiellan) ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan.

Ášši lea meannuduvvon álgokonsultašuvnnain 2009:s, ja dalle sohpe ásahit 6 olbmo bargujoavkku, golmmas departemeanttas ja golmmas Sámedikkis.

Joavku geigii ođđajagimánu 2011 raportta fága- ja diibmojuohkima birra ohppiide geain lea sámegieloahpahus. Raporta ovddida doaimabijuid mat galget buoridit oahpahusa organiserema sidjiide ja evttoha rievdademiid oahpahaslágas, oahpahaslága lánkaásahusas, oahppoplánain dárogielas ja sámegielas ja rievdademiid fága- ja diibmojuohkimis. Sámediggeráđđi meannudii raportta miessemánu 2011, ja doarjjui evttohusaid mat bohtet ovdan raporttas. Viidáset cealká Sámediggeráđđi ahte lea hoahppu oažžut áigái fága- ja diibmojuohkima miu dagaha álkibun skuvllaide organiseret sámegieloahpahusa, muhto ahte árvalusat sáddejuvvojit gulaskuddamii ovdal Sámediggi sáhtta searvat ášši loahpalaš konsultašuvnnaide.

Máhttodepartemeanttas lea váldi mearridit eanas rievdademiid mat evttohuvojit raporttas. Oahpahusdirektoráhtta lea Departemeanta gohččuma mielde juovlamánus 2011:s sádden reivve muhtin suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda, ja bivdán cealkámuša guovddáš doaimabijuide raporttas. Cealkámušaid vuodul áigu direktoráhtta sáddet formálalaš gulaskuddanreivve fága- ja diibmojuohkima birra ohppiin geain lea sámegieloahpahus.

Golggotmánu 2011 sáddii Oahpahusdirektoráhtta gulaskuddamii fága- ja diibmojuohkima dárogielas ja engelasgielas fidnofágalaš oahpahusprográmmain joatkkaoahpusas. Raportta evttohusaid vuodul, lea Sámediggi hábmen vuogádaga fága- ja diibmojuohkima birra ohppiid várás geain lea sámegiella fidnofágalaš oahpahusprográmmas ja vuogádagaid Jo3 lasáhusa dábálaš lohkan gelbbolašvuhtii ohppiide geat leat váldán fidnofágalaš oahpahusprográmma JO1 ja JO2, ja dán vuodul buktán cealkámuša.

Ohcanvuđot doarjagat

Dábálaš oahpponeavvut vuodđooahpahussii

Sámediggi galgá veahkehit dasa ahte sámi oahpponeavvut buvttaduvvojit dálá oahppoplánaid vuodul. 2011:s lei várrejuvvon 13 325 107 ruvno dábálaš oahpponeavvuide vuodđooahpahussii. Dát lei

maŋŋil reviderejuvvon bušeahta ja ruovttoluottageassimiid maŋŋil. Ledje bohtán 62 ohcama dábalaš oahpponeavvuid buvttadeapmái. Dáin ožžo 31 doarjaga.

Oahpponeavvut ledje sihke girjjit, filmmat, cd ja neahttaresurssat. Ođđaseamos oahpponeavvuin leat earret eará lullisámegiela oahpponeavvut vuosttaš giellan 3. ceahkkái, julevsámegiela šáŋgárlohkangirji nuoraidskuvládassái ja okta girji davvisámegillii/ dárogillii šattuid birra mánáidgárddi ja 1.- 7.- luohkáid várás.

Válmmasbuvttaduvvon oahpponeavvuid juohku lea ná 2011:s:

Giella	lohku
Davvisámegillii	32
Julevsámegillii	3
Lullisámegillii	11
Submi	46

Dáin loguin lea mielde doarjja juolluduvvon 12 ođđasisprentemii oahpponeavvuin.

Erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvut

Doarjja erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvuide vuoruhuvvo sisa diedihuvvon, ovttaskas dárbbuide ja oahpponeavvuide čalmmehemiid ja bealjahemiid várás ja sin vástegain leat matematihkka- ja čállin-/ lohkanválttisvuodát ja kárten- ja nevvodanmateriálaide.

Erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvuide lei várrejuvvon 1 940 101 ruvno. Midjiide bohte 17 ohcama, ja guđas dáin ožžo juolluduvvot doarjaga.

Doaimbajut nannendihti oahpponeavvobuvttadeami

2011 bušeahtas lei várrejuvvon 4 000 000 ruvno jorgalit matematihkkagirjjiid vuodđoskuvlla várás. Matematihkkagirjjit leat davvisámegillii válbmasat 5. -7. luohkáide, jagi ovdal go lei plánejuvvon. Girjjit 1.- 4. luohkáide álggahuvvojit ođđajagis 2012 buot golmma sámegillii.

Ájluovtta skuvla lea čađahan pilohtaproševtta Resursaskuvla julevsámegiel oahpponeavvobuvttadeamis. Si leat ráhkadan oahpponeavvuid julevsámegillii, earret eará bargogirjjiid dálá oahppogirjjiide. Skuvla ii leat háliidan joatkit oahpponeavvobuvttademiin, oahpaheaddjidili dihte skuvllas. Prošakta lea dál loahpahuovon.

Sámi oahpponeavvoportála

Sámediggi lea ovttasbargguin “Senter for IKT i opplæringen” ráhkadan oahpponeavvoportála sámi oahpponeavvuid várás internehtas. Oahpponeavvoportála lea ožžon nama Ovttas | Aktan | Aktesne.

2011 bušeahtas lei várrejuvvon 3 500 000 ruvno oahpponeavvoportálii. Oahpponeavvoportála Ovttas | Aktan | Aktesne rahppojuvvui almmolaččat Guovdageainnus čakčamánu 26. b. 2011, ja dan oktavuodas lágiduvvui almmuhankonferánsa, gosa ledje bovdajuovvon logaldallit ja sárndideaddjit. Sámediggeráđđi rabai ja doalai sáhkavuoru Ovttas | Aktan | Aktesne dehálašvuodas. Almmuheami oktavuodas dollui maid oahpponeavvočájálmas gos earret eará sámi lágádusat ja Giellatekno Romssa universitehtas ledje čájjeaddjit. Seammás lágiduvvoje bargoseminárat áigeovdilis fáttáin konferánsaoassálastiide.

Proševtta doaimmahus bargá čađat oahpporesurssaid almmuhemiin, ja lea dássáži bidjan dieduid badjel 800 resurssa birra portálii. Lassin prošektajođiheaddjái leat vihtta bargi doaimmahusas, ja doppe gávdno lulli-, julev- ja davvisámegiela gelbbolašvuodas. Proševtta nuppi fásas leat guokte oahpponeavvopilohta buvttadeami vuolde. Pilohtat ráhkaduvvojit luonddufága vástegain nuoraidskuvlla

dássái ja servodatfága váste gaskadássái. Oahpponeavvopilohtaid buvttadeamis ovttasbargá prošeakta muhtin oahpponeavvočálliguin.

Gelbbolašvuodalokten

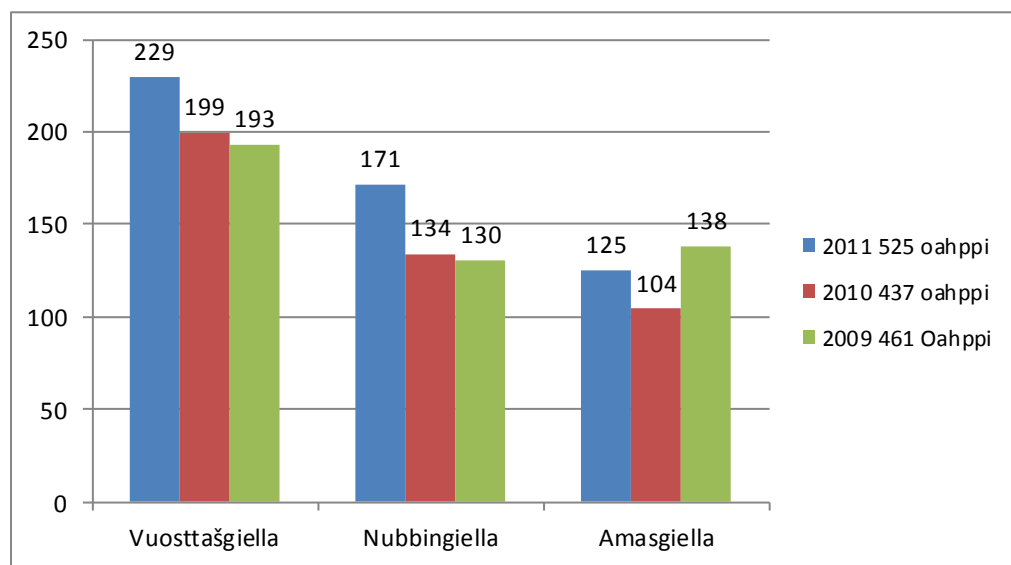
Stipeanda ohppiide geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas

Sámediggi áigu lasihit logu ohppiin joatkkaskuvllas geat válljejit sámegiela vuosttašgiellan erenoamážit ja muđui oahpahusa sámegielas. 2011 bušehtas lei danin várrejuvvon 2 400 000 ruvno stipeanddaide ohppiide geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas.

522 oahppi ožžo juolluduvvot stipeandda. Tabeallas vuolábealde bohtá ovdan stipeandda sturrodat, bušehttageavaheapmi gielladásiid gaskka, sihke ruvnon ja proseantan, ja obbalaš geavaheapmi 2011:s:

Gielladássi	Galle ohcama	Máksojuvvon juohke oahppái ru.	Bušehttageavaheapmi ruvnuin	Bušehttaoassi proseanttain
Sámegiella vuosttašgiellan	226	5 810	1 313 060	54,2 %
Sámegiella nubbingiellan	171	4 360	745 560	30,8 %
Sámegiella amasgiellan	125	2 905	363 125	15,0 %
Oktiibuot	522		2 421 745	100,0 %

Govvosis vuolábealde oaidná stipeanddaid juohkima iešguđet oahppojoavkkuide jagiin 2009, 2010 ja 2011:

Váikkuhangaskaoamit maid Sámediggi hálddaša

Verdde-prošeakta

Sámediggi lea 2011 várren 250 000 ruvno verddeprošeaktii. Mihttun dákkár prošeavttain lea čohkket mánáid, nuoraid ja vuorasolbmuid oktasaš prošeaktii main iešguđet lágan doaluin čohkkejit sámi, dárui ja kvena kultuvrraid.

Sámediggi lea maid gulahallan Álttá ja Guovdageainnu suohkaniiguin, ja goappašat suohkanat leaba áigon searvat prošeaktii. Dát guokte suohkana leaba dál ásaheame ovttasbarggu. Suohkanat leaba soahpan hábmet oktasaš prošeaktaválddahusa, mii lea vuodđun viidáset barggus.

Čállin- ja lohkanveahkki vuorrasit sápmelaččaide

Sámediggi lea várren 250 000 ruvnno ásahtit pilohtaprošeavtta mii fállá čállin- ja lohkanveahki vuorrasit sápmelaččaide. Pilohtaprošeakta lea álggos oaivvilduvvon čadahuvvot suohkaniin sámegeiela hálddašanguovllu siskobealde Finnmárkkus, ja ruđat leat juolluduvvon Guovdageainnu suohkaniin.

Giellaprográmma – sámeálbmot foanda

Sámediggi lea várren 800 000 ruvnno Sámi allaskuvlla 5- jagáš giellaprográmma čuovvoleapmái, mas olahusjoavku leat rávisolbmot geat ágot oahppat sámegeiela. Dássázi leat dán prošeavttas bohtán buorit bohtosat. Oktiibuot leat 112 rávisolbmo álgán sámegeielohppui dán guovtti jagis go prošeakta lea bistán, ja 51 olbmo leat čadahán ja nagodan eksámeniid. Oahpahusmetodaid ektui lea prošeakta ollen alla dássái. Sámi allaskuvla lea dál ohcame ovttasbargoguimmiid sihke lulli- ja bihtánsámi guovlluin. Julevsámi guovllus lea Árran- julevsáme guovdásj/ lulesamisk senter fállan rávisolbmuid oahpu, muhto giellaprošeakta sáhtá maid heivehuvvot sin dárbbuid mielde.

Dán čuovvoleamis lea Sámedikkis leamaš čoahkkin Sámi allaskuvllain, gos earret eará digaštallojuvvui movt sáhttit olahit mihttomeari ahte nu ollu rávisolbmot go vejolaš, besset čadahit sámegeiela oahpahusa.

Alit oahppu

Ođđa reviderejuvvon rámmaplána ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui

Sámedikkis lea okta fásta lahttu plánalávdegottis mii bargá ođđa reviderejuvvon rámmaplánain ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpus. Olahan dihtii mihttomeari ahte buot alit oahput ja dutkammat váldet vára sámi perspektiivvas, de lea leamaš dehálaš ahte lea okta fásta lahttu lávdegottis.

Rámmaplánalávdegottis lea leamaš rabas digaštallan dan birra ahte maid áiggis áigái leat meannudeame. Moanat gulaskuddancealkámuša leat bohtán sisa maiguin rámmaplánalávdegoddi sáhtá ávkkástallat iežaset barggus. Dasa lassin lea okta fágajoavku mii bargá buohtalaga rámmaplánalávdegottiin ođđa rámmaplána sisdoalu árvalusain.

Našunála rekruterenstrategiija sámi alitohppui

Máhtodepartemeanta attii Sámi allaskuvllii 2009:s barggu ásahtit, jodihit ja čadahit čállingoddedoaimma našunála bargajoavkkus man ulbmil lea hábmet strategiija sámi alitohppu rekruteremii, ja mas lea erenoamáš dehálaš sámi oahpaheaddjioahppu ja sámi gielat. Bargolávdegotti árvalus válbmanii loahpageahčen 2010.

Sámedikkis lea álggus 2011 leamaš konsulteren Máhtodepartemeanttain bargolávdegotti árvalusa birra našunála rekruterenstrategiijain sámi alitohppui. Bealálaččat bođiiga ovttaoaivillii mañimus konsulterenčoahkkimis movt defineret sámi alitohppu. Das deattuhuvvui ahte sámi alitohppu lea oahppočadaheapmi mas ipmárdus ja máhttu sámi giela ja kultuvrra birra leat guovddázis. Dán strategiija sisdoallu lea dasto sámi alitohppu nu go (1) profesuvdnaoahput main oahpahus čadahuvvo davvi-, julev- dahje lullisámegeilli ja/dahje dáid gielaide oahppu, ja (2) oahppu sámi girjjálašvuoda, servodateallima, árbedieđu, historijá ja kultuvrra fáttáid gaskkas, beroškeahhtá oahpahusgiela.

Sámediggi oáččui maid dohkkehuvvot rievdadusárvalusa rekruteret olbmuid mat eai leat sámegeielagat, čuovvovaš teaksta gusto:

Ovdalaš dáruiduhttinpolitihkka lea mielddisbuktán ahte odne leat unnán olbmot geain lea gelbbolašvuolta sámi gielain Norggas. Dan sivas lea čielga dárbu lasihit olbmuid logu geat máhttet sihke čállit ja lohkat sámi gielaide. Dát lea dehálaš mañgga ášši dihte, earret eará ealáskahttit, váraváldit
Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 80 siidu 379 siiddus

ja ovdánahttit sámi giela ja kultuvrra, muhto maiddá dan dihte ahte sihkarastit buori hálddašeami, álbmoga riektesihkarvuoda, ja maiddá vai olbmuin lassána máhttu sámi giela ja kultuvrra birra.

Soahpamuš dahkkui maid das ahte Sámediggeráđdi bovdejuvvo čoahkkimii gaskal Máhttodepartemeanta ja Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnna, mas regiovdna oazžu ovddasvástádusa vuoruhit doaimbajuid 2011 našunála rekruterenstrategiijas.

Dialoga sámi oahpaheaddjioahpporegiovnain

Sámediggi lea searvan čoahkkimii gaskal Máhttodepartemeanta ja Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnna (7. regiovdna). Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnna leat čuovvovaš allaskuvllat ja universitehtat searvvis: Sámi allaskuvla, Finnmarkku allaskuvla, Romssa universitehta, Nordlándda universitehta ja Davvi- Trøndelága universitehta.

Čoahkkima agenda lei regiovnna oktasaš bargosuorggit ja hástalusat ovddos guvlui, ja rekruteren lei okta fáttáin. Sámediggi buvttii ovdan makkár dárbbut leat boahtán albmosii lassioahpus ja joatkkaohpus oahpaheddjiide geat oahpahit sámegeallii ja sámi fáttáin. Sámediggi bovdejuvvui searvat buot čoahkkimiidda regiovnna institušuvnnaid gaskka.

Sámediggi lea maid oassálastán čoahkkimii gaskal Oahpahusdirektoráhta ja 7. regiovnna, gos joatkkaohppofálaldat oahpaheddjiide 2012- 2015 digaštallojuvvui. Doppe mearriduvvui ahte regiovdna sádde oktasaš ohcama Oahpahusdirektoráhtii, makkár doaimmaid sii háliidit mielde “Kompetanse for kvalitet”, mii lea našunála strategiija lassiohppui ja joatkkaohppui. Barggu jođiha Sámi allaskuvla.

Sámediggi oassálasttii 7. regiovnna rekruterenoavkku čoahkkimis Romssas. Váldoulbmil joavkku barggus lei vuoruhit doaimmaid našunála rekruterenstrategiija siskkobealde sámi alioahpus ja evttohit movt 2011 ruđat galget geavahuvvot.

Gelbbolašvuodálokten oahpaheddjiide

Sámi allaskuvla lea hábmen lohkanplána ovtastuvvon lassi-/ joatkkaohpu prinsihpaid oahpahussii – sámegeallii, muhto allaskuvla lea maŋŋonan čađahemiin. Sámediggi lea sádden ruđaid Sámi allaskuvlii, mat galget gokčat oasi skuvlaeaggáda olggosgoluin sadjásašolbmui dan botta go oahpaheaddjit ja eará bargit oassálastet oahpus.

Sámediggi lea kárten gelbbolašvuodádárbbu sámegeallii oahpaheddjiin ja oahpaheddjiin sámi skuvllain. Eanemus dárbu lea loktet gelbbolašvuoda sámegeallii, earret eará čállit ja lohkat, guovttegielatpedagogihkka ja buriid oahpahanmodeallaid geavahit sámegealloahpahas. Lassin dasa lea dárbu lasihit gelbbolašvuoda árbedieđu searvadahttima birra luonddufágas, servodatfágas, matematihkas ja eará fágain. Matematihkas lea maid dárbu loktet gelbbolašvuoda sámegeallii fáganamahusaid birra ja praktihkalaš metodaidda geavaheami birra. Viidáset lea dárbu loktet gelbbolašvuoda earret eará engelasgielas, duojois, mánggakultuvrrat ipmárdusas ja álgoálbmotpedagogihkas. Našunála gelbbolašvuodáloktenstrategiijas váldo dušše ráddjejuvvon oassi gelbbolašvuodáloktema dárbbus mielde, oahpaheddjiide sámi skuvllain ja sámegeallii oahpaheddjiide.

Miellahtuid nammadeapmi rámmaoplánalávdegoddá ođđa oahpaheaddjiohppui 8-13

Máhttodepartemeanta jearaldaga maŋŋil lea Sámediggi nammadan áirasiid rámmaoplánalávdegoddá (RPL/RPU) ođđa oahpaheaddjiohppui 8. – 13. RPL/ RPU 1, integrerejuvvon lektor/ adjunktaoahpuide ja PPU nammaduvvui ráđđeaddi Kevin Johansen. RPL/ RPU 2, golmma jagi fágaoahpaheaddjiohppui praktihkalaš ja estehtalaš fágain, nammaduvvui professor Frode Fjellheim ja RPL/ RPU 3, fidnooahpuide oahpaheaddjiohppui ja PPU- Y nammaduvvui Rektor Ellen Inga O. Hætta. Sámediggi lea dehálaš ahte našunála oahpuin lea álgoálbmotperspektiiva ja ahte buot fágain lea sámi sisdoallu, nu go maiddá lea boahtán mielde našunála vuodđoskuvlla oahpaheaddjiohppui.

Stipeanda alit ohppui

Sámediggi áigu láhčit dili nu ahte sámegeielat fágaolbmot rekruterejuvvojit iešguđet fágasuorgái. 2011 bušeahas lei várrejuvvon 2 350 000 ruvno alit oahpu stipeanddaide. Ledje bohtán 189 ohcama. 130 oahppái juolluduvvui stipeanda, oktiibuot 2 354 200 ruvno.

Tabella vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpu, galle ohcama juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

Juohkin	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Ruvno
Oahpaheaddjioahppu ja ovdaskuvlaoahpaheaddjioahppu main lea sámegeielas fágajoavkkus	10	0	0
Alit oahppu lulli-, julev- dahje davvisámegeielas.	139	126	2 253 400
Alit oahppu oahpponeavvopedagogihkas	0	0	0
Dulkaohppu sámi dulkaide ja jorgaleddjiiide	4	4	100 800
Joatkaohppu sámi mánáidgárdesuorggis	0	0	0
Rehabiliterenstipeanda	0	0	0
Vuoruhemiid olggobealde (j.n.a.)	36	0	0
Submi	189	130	2 354 200

Sin gaskkas geat ohce stipeandda alit ohppui lulli-, julev- ja davvisámegeielas lea juohkin ná:

Giellajoavku	Galle ohcama	Juohku proseanttaid mielde	Juohku ruđa mielde
Davvisámegeielas	91	56,7 %	1 587 900
Julevsámegeielas	13	14,9 %	274 500
Lullisámegeielas	22	28,4 %	391 000
Submi	74	100,0 %	2 253 400

Govus vuolábealde čájeha movt 2011 juolluduvvon stipeanddat leat juhkkjuuvvon vuoruhuvvon stipeandaortnegiid gaskkas.

Dutkan

Kandidáhtat dutkanráđi divišuvdnastivrraide

Norgga dutkanráđi lea bovdén Sámedikki evttohit kandidáhta divišuvdnastivrraide 2011-2015 áigodahkii. Dutkanrádis leat njeallje divišuvdnastivrra: dieđadivišuvdna, Innovašuvdnadivišuvdna, energiija- resurssa ja birasdivišuvdna ja servodat- ja dearvvašvuodadivišuvdna.

Dat mii deattuhuvvo go divišuvdnamiellahtut nammaduvvojit, lea earret eará áddejupmi dutkamis divišuvnna fágasuorggis ja beroštupmi dutkanstrategalaš bargui, beroštupmi mángga divišuvnna ovddasvástádusas, vásihusuogáš ja persovnnalaš iešvuodát. Muđui deattuhuvvojit ovtastusas sohkaheadeaddu, geográfalaš juohkin ja ahkeviidodat.

Máhtodepartemeanta lea nammadan professor Nils Oskala, Sámi Allaskuvllas ovttá divišuvdnastivrrii áigodahkii suoidnemánu 1. b. 2011 rájis miessemánu 31. b. 2015 rádjái. Son lea energiija-, resurssa- ja dálkkádatdivišuvnna. Lea vuosttaš geardi go Sámedikkis lea sámi ovddasteaddji ovttá divišuvdnastivrrain. Dáinna oaidnit mii vejolašvuoda oazžut sámi perspektiivva vuhttiiváldjuvot, ja sámi perspektiiva nannejuvvo dutkanrádis.

Sámi dutkan ja alitoahpu lávdegoddi

Butenschøn lávdegoddi, man professora Nils Butenschøn jodiha, lea lávdegoddi mii lea vuodduuvvon guorahallandihti ovdánahtindovdomearkkaid, dárbbuid ja mihttomeriid sámi dutkamis ja álgoálbmotdutkanis, maiddá strategalaš ovttasbarggu rámmaid, institušuvdna- ja

fierpmádathuksema. Dát lea njuolgggo čuovvoleapmi vuoruhuvvon doaibmabijus stuoradiggedieđáhusas no. 28 (2007- 2008) Sámedipolitiikka (St.meld. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken), Sámedikki institušuvdnadieđáhusas ja okta doaibmabijuin Maid Sámediggi ja departemeanta soabaiga Stuoradiggedieđáhusas no. 30 (2008- 2009) Klima for forskning. Lávdegoddi galgá maid guorahallat rekrutterendili sámi alitoahpuide vuodđun servodatovdáneapmái ja dasa ahte hukset nanu dutkanbirrašiid. Dán oktavuodas lea Našunála rekruterenstrategiija sámi alitohppui (strategiija 2011- 2014), maid Sámediggi ja departemeanta soabaiga guovvamánu 2011 maŋŋil konsulteremiid, dehálaš dokumeanta

Máhttodepartemeanta nammadii lávdegotti ja mandáhta maŋŋil konsultašuvnnaid Sámedikkiin. Sámediggerádis lei čohkkkin lávdegottiin bargguid álggus, gos Sámediggeráđdi jearai hástalusaid birra mat leat sámi servodagas viiddis perspektiivvas. Lávdegottis lei cealkámuškonferánsa Nordlándda universitehtas čakčamánu, gos várrepreseanta Laila Susanne Vars doalai sáhkavuoru sámi dutkama ja alitoahpu birra. Lávdegoddi galgá geiget iežaset čielggadusa miessemánu 2012.

Regionála dutkanfoanda

Davvi- Norgga dutkanfoanda:

Eva Josefsen lea nammaduvvon Sámedikki lahttu Davvi- Norgga foandastivrii áigodahkii 2012 – 2015, su várrelahttu lea Kevin Johansen.

Gaska- Norgga dutkanfoanda:

Arnt Erik Tjønnha lea nammaduvvon Sámedikki lahttu Gaska- Norgga foandastivrii áigodahkii 2012 – 2015, su várrelahttu lea Nora Marie Bransfjell.

Akkreditereneavttut ođđa doavttergrádaohpuid álggaheapmái

Máhttodepartemeanttas ja Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnaid akkreditereneavttuid birra doavttergrádaohpuid álggaheamis. Bealálaččat šiehtaiga čuovvovaččat:

Láhkaásahusa rievdeamis váldo čuovvovaš teaksta mielde departemeantta mearkekašumiide ođđa láhkaásahustekstii: Máhttodepartemeanta diehtá abte dát gáibádus sáhtá mielddisbuktit erenoamáš hástalusaid Sámi allaskuvlii dan sivas go allaskuvlla ulbmil lea dan duohken abte sáhtá rekrutteret bargiid ja doavttergrádaokandidáhtaid main lea sámegiel gelbbolašvuotta. Dál lea jođus stuorit guorahallan sámi dutkama birra ja alitoahpu birra mii earret eará galgá čielggadit movt Sámi allaskuvla sáhtá ovdánit. Dán čielggadeami čuovvoleami oktavuodas áigu máhttodepartemeanta ovtasráđiid Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain guorahallat lea go dárbu erenoamážit heivehit njuolggadusaid vai allaskuvla sihkekarastojuvvošii buori ovdáneami.

Jus 2011:s boahká ohcan Sámi allaskuvllas gos ohcet akkrediteret ođđa doavttergrádaohpu, de áigu Máhttodepartemeanta váldit oktavuoda lávdegottiin mii guorahallá sámi dutkamiid ja alitoahpuid. Dán dahká vai oažžu dieđuid lávdegotti veardádallamiid birra das movt Sámi allaskuvla buoremusat sáhtá ovdánit. Dan maŋŋil áigu departemeanta gulahallat Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain guorahallandihti lea go dárbu rievdadit láhkaásahusa mii guoská Sámi allaskuvlii.

Stivralahtuid nammadeapmi Sámi Allaskuvlii áigodagas 2011 - 2015

Čuovvovaš olbmot leat nammaduvvon stivralahttun borgemánu 1. b. 2011 rájis suoidnemánu 31. b. 2015 rádjái: Gunn-Britt Retter, Vuonnabahta, su persovnnalaš várrelahttu lea Outi Susanna Länsman, Anár, Suopma (sámediggi nammadan)

Roger Skarvik, Áltá, su persovnnalaš várrelahttu lea Ánde Somby, Romsa (Sámediggi nammadan)

3 Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuotta ja riekti geavahit iežaset giela. Giela seailuheapmi ja ovddideapmi lea guovddáš oassi sámi kultuvrra boahhteáiggis. Danne lea Sámedikkis váldoulbmilin ahte giella geavahuvvo aktiivvalaččat ja lea oidnosis almmolašvuodas.

Dat giellaarenat mat dál gávdnojit, fertejit bisuhuvvot ja ovdánahttot, ja ferte lámččit dili vai ođđa giellaarenat ásahuvvojit. Dain guovlluin gos sámegeiella lea hearckes dilis, doppe fertet bargat giellaealáskahttimin. Dain guovlluin gos sámegeiella lea beaivválašgiella, doppe fertet dihtomiellalaččat ain ovddos guvlui sámástit.

Sámediggi bargá iešguđet ládje joksat dáid ulbmiliid. Mii juohkit doarjagiid suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda vai sidjiide galgá leat vejolaš bálvalit álbmoga sámedigilli. Mii doarjut sámi giellaguovddážiid ja doarjut maid sihke dakkár giellaprošeavttaid mat leat sámi giela hálddašanguovllus, ja maiddái daid mat leat olggobealde. Sámediggi maid rávve ja bagadallá sámi tearpmaid ja báikenamaid birra. Dán barggus lea dárbu ovttasbargat ráđdehusain, fylkasuohkaniiguin, suohkaniiguin ja sámegeiela fágabirrasiguin.

Ovttasbargu

Sámediggi lea 2011:s oassálastán seminárain, konferánssain ja čoahkkimiin main fáddá lea leamaš sámegeiela dilli ja boahttevaš hástalusat. Diekkár giellafágalaš deaivvadeamit leat dehálaččat go dalle besset iešguđetge fágabirrasat čoahkkanit ja juogadit vásáhusaid. Dasa lassin leat diekkár čoahkkaneamit giellaarenat almmolašvuodas. Sámediggi lea erenoamáš movttet go lullisámi giellabirrasis dál leat ásahan giellafierpmádaga, ja mii oassálastit maid doppe. Lullisámegeiela fierpmádatčoahkkin čohkke buot lullisámi ásahusaid mat barget giellaoahpahusain. Dát fierpmádatčoahkkinat lágiduvvojit mángii jagis, ja lullisámegeiela oahpahusbarggut leat guovddáš fáttát dain čoahkkanemiin.

Sámedikki giellakonferánssa

Sámediggi lágidui giellakonferánssa 2011:s. Fáddán lei sámegeiela čalmmustahttin ja geavaheapmi. Diekkár konferánssa lea dehálaš čalmmustahttindihti sámegeielaide almmolašvuodas. Konferánssa lea maid dehálaš giellaarena. Konferánssa dulkojuvvui buot sámegeielaide ja dárogilli. Konferánssas ledje 160 oasseváldi.

Sámediggi lea ožžon buriid máhcahemiid konferánssa maŋjel ja oaidná dárbbu lágidit giellakonferánssaid duos dás ain. Danne áigu Sámediggi lágidit giellakonferánssaid dássedit.

Sámedikki giellastivra

Sámedikki giellastivra ásahuvvui jagi 2001. Giellastivrra bargohivvodat maŋemus jagiid čájeha ahte sis eai leat šat nu hirbmat olu barggut. Sivvan dasa leat ahte giellapolitiikalaš bargguit rámmat leat rievdan dan rájes go dat álggahuvvui. Sámedikki hálddahus lea gelbbolašvuohta nanusnuvvan. Leat mánga ođđa bargi bohtán geain lea nana gelbbolašvuohta, ja dat guoská buot sámi gielaide. Leat mánga ođđa suohkana sámegeiela hálddašanguovllus, ja leat ásahuvvon ođđa sámi giellaguovddážit. Dat mearkkaša ahte Sámedikkis leat dál eanet aktevrrat geaiguin sáhtta ságastit giellahástalusaid birra. Sámediggi lea maid ožžon buori ovttasbarggu guovddáš eiseválddiiguin. Konsultašunšiehtadus lea dehálaš ovdamearkan dasa. Dát rievdadeamit leat dagahan min bargovuogi mihá eanet proseassabealušteaddjin. Go giellastivra ii leat dan beaivválaš doaimmas mielde, de lea leamaš váddáset váldit sin searváid.

Sámedikki mielas ii leat dárbu sierra ráđdeaddi orgánii giellaáššiid várás, ja danne lea mearridan heaittihit Sámedikki giellastivrra 31.12.2011 rájes.

Davviriikkalaš ovttasbargu

Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkis leat Sámi parlamentáralaš ráđi bokte čielggadanprošeavtta davviriikkaid oktasaš sámegeiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža ásaheamis. Čielggadanprošeavtta raporta lea addon Sámi parlamentáralaš ráđái. Lea maid sáddejuvvon ruhtadanohcan Interreg IV A Davvi dán prošeaktii.

Davviriikkaid sáme giela dutkan- ja ámmát/resursaguovddážiis galget leat giellafágalaš barggut nugo giellagáhtten, giellaovddideapmi, giellanormeremat, nammabálvalusat ja dieđut sáme gielfágalaš gažaldagain. Prošeaktaáigodagas galget buot sámedikki háhkat bistevaš ruhtadeami vai guovddáš šattalii bissovaš giellaguovddážiin jagi 2014 rájes.

Sámediggi lea hui mieđas nannet davviriikkalaš sámi giellaovttasbarggu, vai ovttas sáhttit bargat giellaovddidemiin ja giellanannemiin.

Ráđđehusa sáme gielaid doaibmaplána

Ráđđehusa sáme gielaid doaibmaplána ođasmahttojuvvo jahkásaččat. Guovvamánus ovdanbuvttii Ođasmáhttin-, hálddahuš- ja girkodepartemeanta 2010 stáhtusa ja makkár vuoruheamit galget lea 2011:s. Departemeanta deattuhii ahte dehálaš boadus dán rádjái lei arvat eambo diđolašvuoha sáme gielaid birra, sihke almmolaš eiseválddiin ja muđuige servvodagas.

Doaibmaplána lea juhkkoujvvo golmma váldokapihttaliidda: OAIDNIT, OAHPPAT, GEVAHIT, main doaibmabijut leat iešguđetge dásiin juhkkoujvvo. Sámediggi lea bargagoahtán daiguin bargguiguin maidda lea ovddasvástáduš ja bargá viidáset daiguin bargguiguin mat leat álggahuvvo.

Sámedikkis lea ovddasvástáduš čadahit iešguđet lágan doaibmabijuid doaibmaplánaš, sihke akto ja ovttas eará departemeanttaiguin ja ášahusaiguin. Sámedikki loahpalaš dieđáhuš 2011 ovddas válbmana álgogeahčen jagi 2012.

Elgá skuvla

Elgá skuvla lea bargagoahtán lullisámi giella ja oahpahuš resursaguovddáža ášahemiin. Sámediggi lea čoahkkinnastán sihke Elgá skuvllain, Engerdal suohkaniin ja Ođasmáhttin, hálddahuš- ja girkodepartemeanttain sihke hálddahušlaš ja politihkalaš dásis. Sámediggi bargá viidáset dáinna áššiin ja vuordimis čovdojuvvo boahhtevaš organiseren 2012 mielde.

Terminologalaš ovttasbargu

Sámediggi bargá ovttas Ruota sámedikkiin nannet julevsáme giela. Lea mearriduvvo dollojuvvo julevsámi giellakonferánša Johkamohkis, Ruotas, guovvamánus 2012. Konferánssa fáta lea ee. giela ealáskahttin, oahpahuš ja dutkan – ja konferánša galgá gávdnat boahtteáigge áigumušaide čovdosiid.

Sámedikkis lea buorre gulahallan julevsámi-dáro/dáro-julevsámi sátnegirji čáliin ja áigumuš lea almmustahttit sátnegirji digitálahámis. Áigumuš lea soabadit ođđajagis 2012 ja almmuhit girji ođđajagimánus/guovvamánus.

Sámedikki lea oassalastan Norgga giellaráđi terminogiijakursii ja -seminárii. Semináras ledje ovdan tearbmabarggu vuodđodieđut, oahppu fágagiela birra, doahpagat, meroštallamat ja eará praktihkalaš tearbmabarggut.

Sámediggi lea oassalastan Kárásjogas Giellagiella forumii, mii lea fierpmádatčoahkkin sámi hálddašanguovllu suohkaniid giellabarggiide. Čoahkkimis ságastallui giellafágalaš áššiin mat leat ávkkálaččat giellabarggus.

Sámi giellaguovddážat

Sámediggi attii 2011:s doaibmadoarjaga 10 sámi giellaguovddáži. Sámediggi oaivvilda, ahte sámi giellaguovddážat barget buori barggu go čalmmustahttet sáme giela iežaset doaibmaguovllus, Sámedikki doarjjaortnega vuodul.

Giellaguovddážat leat mielde ráhkadeamen giellaarenaid, mat leat earenomáš dehálaččat ovddideamis sáme giela geavaheami guovlluin gos giella lea rašes dilis. Sámediggi oaidná ahte mánggáin dain guovddážiin lea hui seammálágan doaibma jagis jahkái, muhto dulko dan nu ahte giellaguovddážat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

áiggi mielde ožžot hámii ja sisdoalu man nala barget. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte giellaguovddážit čađa áiggi árvvoštallet iežaset doaimmaid nu ahte sáhttet fállat buriid fálladagaid ja doaimmaid nugo álbmot háliida.

Sámedikkis lea ulbmil oččodit eanet calli ja aktiivvalaš sámegeielarenaid. Danin juolludii Sámediggi doaimbadoarjaga Omasvuona giellaguovddáži doaimmajahkái 2011. Omasvuona giellaguovddáš rahppui almmolaččat jagis 2010 ja leamaš ruhtaduvvon ja hálddašuvvon prošeaktan. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte Omasvuona giellaguovddáži sihkkarastojuvvojit prošeaktaruđat prošeaktaáigodahkii dasságo guovddáš oazžu vuodđodoarjaga Sámedikkis.

Sámediggi oassalastá jahkásaš giellaguovddašdeaihvadeamis. Sámedikki mielas lea dehálaš deaivat giellaguovddážiid gullan dihte maid dat barget ja makkár hástalusaid sii deivet iežaset bargguin. Dán jagi giellaguovddašdeaihvadeamis lei Evenásis.

Sámediggi lea bidjan johtui barggu guorahallat daid sámi giellaguovddážiid mat ožžot vuodđodoarjaga Sámedikkis. Sámediggi háliida dainna guorahallamin oaččut vel buoret gova dan doarjaga geavaheamis maid giellaguovddážit ožžot Sámedikkis. Guorahallamis galgá čielggaduvvot leago doarjja veahkehan joksat ulbmila ja makkár čuoggát vejolaččat leat eastadan dan.

Sámediggi galgá atnit ávkin guorahallanbohtosiid buoridan dihte sámi giellaguovddážiid hálddašeami. Guorahallan guoská giellaguovddážiidda mat ožžo vuodđodoarjaga Sámedikkis áigodagas 2006-2010. Dehálaš guorahallamis šaddá gažaldat dálá giellaguovddážiid doaimmaguovllu viiddideapmi. Dat lea ášši, man ee. Álttá sámi giellaguovddáš lea váldán bájas Sámedikkiin.

Sámedikki guovttegielalašvuodadoarjja

Sámediggi lea 1993 rájes juolludan guovttegielalašvuodadoarjagiid daid gielddaide ja fylkkagielddaide, mat áiggis áigái leat gullan sámegeiela hálddašanguovlui. Doarjjaortnega mihttomearri lea ahte sámegeiela hálddašanguovllu álbmot galgá oazžut bálvalusaid sámegilli, ja addit suohkaniidda vejolašvuoda aktiivvalaččat bargat sámegeiela ovdánahttinbargguiguin.

Guovttegielalašvuoda juolludaneavttuid rievdadeamit

Sámediggi čađahii 2009:s árvvoštallama sámegeiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheamis. Dán árvvoštallamis bođii ovdan earret eará dat, ahte guovttegielalašvuodadoarjaga juolludaneavttut berresedje rievdaduvvot. Ođđa meroštallannjuolggadusat ja juolludaneavttut leat leamaš gulaskuddamis. Sámedikki dievasčoahkkin dohkkehii guovttegielalašvuodadoarjaga ođđa juolludaneavttuid njukčamánu 2011. Guovttegielalašvuodadoarjja ii stivrejuvvo šat goluid mielde nugo ovdal, muhto baicce ulbmiliid mielde. Doarjja juogaduvvo golmma oasis sámegeiela hálddašanguovllu gielddaide. Dán ođđa málles lea vuodđooassi, bálvalanoassi ja ovddidanoassi hálddašanguovllu gielddaid várás. Sámegeiela hálddašanguovllu fylkkagielddaide lea guovtteosat málle, mas lea vuodđo- ja bálvalanoassi ja ovddidanoassi.

Sámegeielaid dilli lea hui iešguđetlágan sámegeiela hálddašanguovllu gielddain ja fylkkagielddain. Danin lea Sámediggi ráhkadan individuála ovttasbargošiehtadusa juohke gielddain ja fylkkagielddain das, mo gielddat/fylkkagielddat áigot ovddidit, nannet ja ovdánahttit sámegeiela. Individuála ovttasbargošiehtadusaid vuodđun leat Sámelága giellanjuolggadusat, mat galget sihkkarastit dan, ahte sámegeiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid ássiin lea vuoigatvuohta geavahit, seailuhit, ovdánahttit ja nannet sámegeielaid geavaheami almmolaš oktavuodain. Sámegeiela hálddašanguovllus sámegeiela ja dárogiela leat dásseárvosaš gielat. Dát mearkkaša dan, ahte buohkain lea vuoigatvuohta bálvaluvvot sámegilli go sii váldet oktavuoda sámegeiela hálddašanguovllu almmolaš ásahusaide.

Sámediggi lea doallan diehtujuohkkinčoahkimiid buot gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin sámegeiela hálddašanguovllus guovttegielalašvuoda doarjaga ođđa juolludaneavttuid birra. Dát čoahkkimat láchce dehálaš vuodu viidáset bargui ovttasbargošiehtadusaid hábmemis. Sámediggi dáhtui čakčat gielddain ja Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

fylkkagielddain cealkámušaid ja evttohusaid individuála ovttasbargošiehtadusaide. Ovttasbargošiehtadusat hábmejuvvojit sierra juohke gielddain ja fylkkagielddain iešguhtege gieldda ja fylkkagieldda cealkámuša vuodul.

Sámediggi lea gulahallan gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin ovttasbargošiehtadusaid sisdoalu ja hámi birra. Dát bargu lea ádjánan guhkit go Sámediggi árvvoštalai. Muhtun gielddat/fylkkagielddat leat dieđihan, ahte eai geargga dáinna bargguin ovdal loahpageahčen 2011. Ovttasbargošiehtadusat galget dohkkehuvvot politihkalaččat sihke gieldda/fylkagielddadásis ja Sámediggerádis. Dat mearkkaša dan, ahte ovttasbargošiehtadusaid vuolláicállin maŋŋona. Sámedikki mihttomearrin lea oktasaččat vuolláicállit ovttasbargošiehtadusaid Sámedikki dievasčoahkkimis guovvamánu 2012:s.

Suohkaniid guovttagielalášvuodadoarjaga geavaheami raporteren

2010 ovddas raporterejit suohkanat ahte guovttagielalášvuodaruhta lea geavahuvvon earret eará bálvalussii, bargiid oahpahussii, jorgaleapmái, galbemii ja sámegiela visuálalaš čalmmusteapmái. Sámediggi oaidná suohkaniid ja fylkasuohkaniid raporttain ahte hálddašansuohkaniin ja fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat ja čuolmmat.

Suohkaniin leat iešguđetlágan dárbbut sámegiela nannen- ja ovddidanbargguin ja geavahit ruđaid iešguđet ládje. Muhtun suohkanat geavahit olu ruđa bálvalit álbmoga sámegillii. Seammás lea eará suohkaniin dárbu buoridit álbmoga ja bargiid sámegielgelbbolašvuoda jus galggašii šaddat dárbu sámegielbálvalussii.

Ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja suohkaniid leat buorit reaiddut sámegielbargguiguin, go ovttasbargošiehtadusat leat individuála ja heivehuvvon iešguđetge suohkana hástalusaid ja dainnaláigiin sáhtta ráhkadit heivvolaš ja sierra doaibmabijuid dáidda suohkaniidda.

2010:s Raavrhviihke suohkan ozai beassat fárrui sámegiela hálddašanguvlui, ja vurdojuvvui ahte dat galgai dáhpáhuvvat 1.1.2012 rájes. Liikká 2012 stáhtabušehtas eai lean várrejuvvon ruđat dasa, mii lei Sámediggerádi mielas šallošahti. Sámediggi lea dan dihte duhtavaš go Stuoradikki suohkan- ja hálddašankomitéa lea buktán mearkkašumi 2012 Stádabušehtii mas daddjo ahte Raavrhviihke jođánepmosit berre beassat sámi hálddašanguvlui. Romssa suohkan lei maiddái sádden ohcama beassat fárrui sámegiela hálddašanguvlui, muhto gesii dan maŋŋá eret, man Sámediggerádi šalloša. Ášši bohciidahtii stuorra digaštallama Romssas ja muđui Sámis. Sámediggi lea maid oassálastán dán digaštallamii, sihke jearahallamiid bokte ja kronihkaiguin.

Fylkasuohkaniid guovttagielalášvuodadoarjaga raporteren

2010 ovddas raporterejit fylkasuohkanat ahte guovttagielalášvuodaruhta lea geavahuvvon earret eará bálvalussii, jorgaleapmái, galbemii ja sámegiela visuálalaš čalmmusteapmái. Sámediggi oaidná fylkasuohkaniid raporttain ahte fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat ja čuolmmat. Fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan dárbbut sámegiela nannen- ja ovddidanbargguin ja geavahit ruđaid iešguđet ládje. Muhtun fylkasuohkanat geavahit olu ruđa bálvalit álbmoga sámegillii, muhto eará fylkasuohkaniin ges lea dárbu buoridit sámegiela- ja kulturgelbbolašvuoda.

Ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja fylkasuohkaniid guovttagielalášvuodaruđa geavaheamis leat buorit reaiddut sámegielbargguiguin, go ovttasbargošiehtadusat leat individuála ja heivehuvvon iešguđetge fylkasuohkana hástalusaid ja dainnaláigiin sáhtta ráhkadit sierra heivehuvvon doaibmabijuid fylkasuohkaniidda.

Sámi giellaiskkadeapmi

Sámediggi oaivvilda ahte dárbbášuvvo eanet systematiserejuvvon diehtu iešguhtege sámegiela geavaheami birra, vai livččii vejolaš hábmet rivttes giellapolitihka dál ja boahhte áiggis. Danin Sámediggi lea mearridan čađahit riikkaviidosaš giellaiskkadeami ovttas Ođasmahttin-, hálldahus – ja girkodepartemeanttain. Giellaiskkadeapmi gokčá maiddái daid báikkiid ja gávppogiid, mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

87 siidu 379 siiddus

Giellaiskkadeami ulbmilin lea čielggadit gallis máhttet lulli-, julev ja davvisámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, makkár oktavuodain sámeigiella geavahuvvo, ja man olu sámeigiella geavahuvvo gulahallangiellan mánáidgárddis, skuvllas, barggus, astoáiggis, báikkálaš servodagas ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Nordlandsforskning AS čadaha giellaiskkadeami ovttasráđiid Norut Alta AS:in. Sámediggi lea maid mielde ovttasbarggus. Iskkadeamis geavahuvvojit sihke kvantitatiivalaš ja kvalitatiivalaš metodat.

Jearahallanskovvi sáddejuvvo jagi ođđajagi- ja guovvamánu áigge boastta mielde oktiibuot 5000 olbmui, geat leat čálihuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Dasa lassin čadahuvvojit čiekŋalis jearahallamat 12 gielddas sámeigiela hálddašanguovllu olggobealde ja siskkobealde, sihke lulli-, julev- ja davvisámegiela guovlluin. Čiekŋalis jearahallamat čadahuvvojit čuovvovaš gielddain: Aarborte, Bådáddjo, Divttasvuotna, Fálesnuorri, Gáivuotna, Guovdageaidnu, Oslo, Plassje, Romsa, Skánit, Snáasa ja Unjárga.

Dutkit váldet oktavuoda maiddái iešguđetlágan institušuvnnaide ja organisašuvnnaide. Dán láhkai gártejuvvo, man ollugat hálddašit sámeigiela iešguđetge suorggis, man ollu sámeigiella geavahuvvo, makkár giellaválljeumiid vánhemat dahket mánáid ektui, ja man ollugat sáhtášedje jurddašit oahppat sámeigiela. Sámi giellaiskkadeami bohtosat galget gárvánit cuoŋománu 2012:s ja dat leat oavvilduvvon Sámedikki giellapolitihka vuodđun boahteáiggis servodaga buot surggiin sihke stáhta, guovllu ja gieldda dásis. Bohtosat galget geavahuvvot Sámedikki gielladieđáhusa hábmemii ja daid doaibmajuid hábmemii ja čadaheapmái, mat laktásit sámeigielaid seailuheapmái ja ovddideapmái.

Sámi terminologija

Sámediggi vástida beaivválaččat gažaldagaide sámeigiela birra. Gažaldagat leat sámeigiela sániid ja namahusaid geavaheamis, tearpmaid, báikenamaid, ásašusaid namaid, dieđáhustávvaliid birra ja eará giellagažaldagaid, mat bohtet álbmogis, muhto maid ásašus siskkáldasat. Lea áibbaš čielggas ahte servodagas lea dárbu daidda ráđiide maid ožžot Sámedikkis giela várás. Sámediggi addá danin sihke ráđiid ja veahkeha jorgalemiiguin davvi-, julev- ja lullisámegillii, sihke siskkobealde ja olggobealde ásašusa.

Sámediggi lea ráhkadan tearbmalisttuid dain sierranas tearbmaprošeaktamateriálain mat leat bohtán sisa ja maid Sámediggi lea ruhtadan. Sámi giellalávdegotti tearbmajoavkkut leat dađistaga dohkkehan listtuid ee. bártedikkšuntearpmaid, šaddonamahusaid ja servodatfágatearpmaid

Sámedikkis lea ovtta Sámi giellalávdegottiin leamas davviriikkalaš davvisámegiela tearbmajoavku čoahkkinn. Čoahkkimis gieđahallojuvvui Riika-antikvára kulturmuittodatabása, Askeladdena tearbmalistu, mii lei jorgaluvvon dárogielas davvisámegillii. Listu lea dál dohkkehuvvon. Sámediggi háliida, ahte ohcanprográmma áiggi mielde bohtá maid lulli- ja julevsámegillii daningo dat nanne vejolašvuoda váldit atnui min iežamet giela ođđa arenain.

Sámediggi lea árvoštallan maid mánggaid eará sátnelisttuid, mat gullet suohkanlaš bálvalusaide. Dat leat leamaš dakkárat, ahte ii leat leamaš dárbu dan árvoštallat davviriikkalaš dásis.

Sámi giellalávdegotti lullisámegiela tearbmajoavku lea gieđahallan ja dohkkehan lullisámegiela suohkanlaš ja fylkkasuohkanlaš tearpmaid, boazodoallohálldahusa tearpmaid ja vuodđoskuvlla servodatfága tearpmaid.

Sámedikki tearbmalisttuid logahallan, čájeha ahte eanas listtut leat dušše davvisámegillii. Daid galggašii maid jorgalit julev- ja lullisámegillii. Bargu gávdnat jorgaleddjiid namuhuvvon sámi giellaguovlluin lea váttis, danin go leat unnán giellabargit dain guovlluin.

Sámediggi bargá viidáseappot ásahtit ođđa ja buoret sátn- ja tearbmadatabáŋkku. Das galgá šaddat álkit, viidát ja beroštahti ohcanreaidu buohkaide, geat barget sámegielain, sihke studeanttaide, ohppiide, jorgaleddjiide, journalisttaide ja eará giellabargiide. Sámi servodat vuordá, ahte Sámedikkis lea dakkár fáaldat.

Sámi báikenamat

Sámediggi lea nevvon journalisttaid, suohkaniid ja eará berošteddjiid sámi báikenamain. Lea leamaš diehtujuohkin mearriduvvon ja dohkkehuvvon sámegiel čállivuogi birra mii guoská almmolaš čujuhusaide, báikenamaide, giliide, suohkana luottaide, gáhtaide jna.

Sámediggi lea ovttas báikenammakonsuleanttain nevvon nammaáššiin, ee. Romssa ja Finnmárkku ođđa álbmotmehciin ja luondumehciin. Lea maid evttohan sámi nama Bådåddjo doallovistái. Sámediggi lea maid nevvon muhtun báikenamain Guovdageainnu suohkanis, ja muhtun eará báikenamain ja riikarádjemarkkain Lierne ja Namsskogan suohkaniin. Sámediggi lea muđui nevvon Gáivuona ja Návuona bálldalaš báikenamain. Omasvuona suohkan lea mearridan ovcci sámi báikenama. Sámediggi lea nevvon Stáda geaidnodoaimmahat Davviregiovnna movt muhtun báikenamaid Álttás čállá sámegilli, báikenamaid maid áigot galbbaide bidjat. Sámediggi lea hui mielas dasa ahte suohkanat ja earát geavahišgohtet sámi báikenamaid. Dát váikkuha dasa ahte sámi báikenamat bohtet oidnosii ja geavahuvvojit.

Sámediggi lea maid leamaš oktavuodas eará suohkaniiguin sámi báikenamaid galbema birra. Sámediggi leage movttet go Bådåddjo lea válljen geavahit sámi báikenama gávpotgalbbas. Sámedikki mielas lea dehálaš ahte sámi giella oidno dain guovlluin gos giella lea hearkkes dilis.

Gonagas Stáhtarádis lea nannen Divttasvuona suohkana sámi báikenama. Sámediggi lea maid movttet go Hábmara suohkan lea ožžon dohkkehuvvot sámi báikenamas. Sámediggi lea veahkehan goappašat báikenamaid čállinvugiin.

Sámediggi lea Norgga giellaráđiin ságastallan Barentsábi oljobohkanbáikkiin namaid. Lea sávaldat ahte gávdnojit sámi namat dan logahallamis mas leat evttohuuvvon namat oljobohkan-báikkiin ja eará installašuvnnat Barentsábis. Sámi namat Barentsábis lea mielde čalmmustahttime sámegiela.

Sámediggi lea ságastallame Kulturdepartemeanttain, rievdadit 7.§ lánkaásahusas mánggagielat namaid geavaheami birra, nu ahte ii sáhte válljet eret sámi namaid sámi guovlluin.

Sámediggi lea digitalisereme ovddeš sámi nammanevvohaga boares báber- ja kaseahthaarkiivva. Dát mearkaša govvet áššebáhpiriid, čohkkejuvvon listtuid ja eará dokumeantaid arkiivvas, ja dološ kaseahaid digitaliseret. Dát leat divrras dokumentašuvnnat ja kulturmuittut mat eai ábut láhppot.

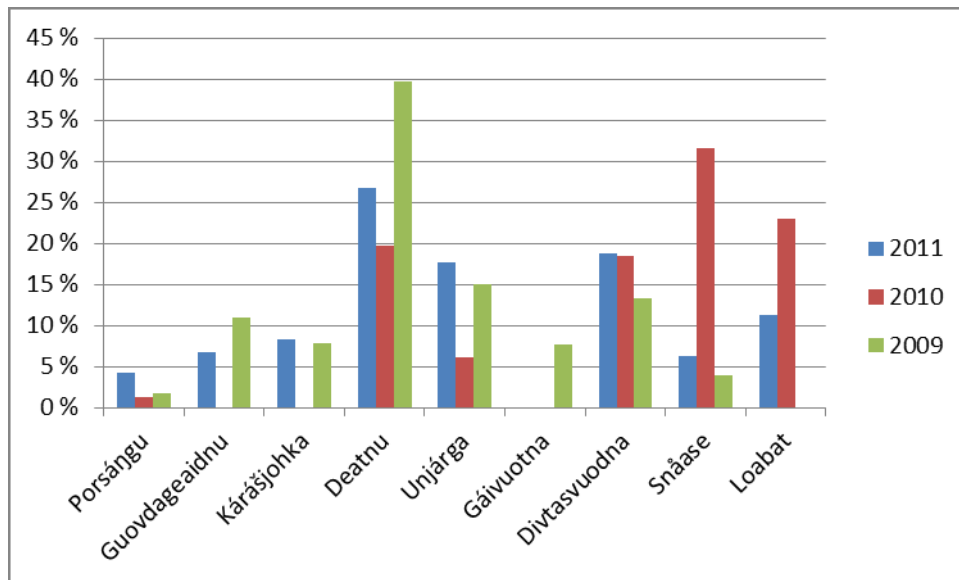
Ohcanvuđot doarjagat sámegielprošeavttaide ja doarjagat sámeálbmot foanddas

Sámedikkis leat guokte ohcanvuđot doarjjaortnegat sámegielprošeavttaide 2011 bušeahtas, oktiibuot 10 201 000 ruvnno ovddas. Dát leat jurddahuuvvon giellaprošeavttaide sihke siskkobealde ja olggobealde sámegielaid hálldašanguovllu. Dasa lassin lea várrejuvvon 1 200 000 ruvnno giellaovddideapmái sámeálbmotfoanddas. Dán guovtti ortnega ulbmilin lea nannet ja lasihit sámegiela geavaheami.

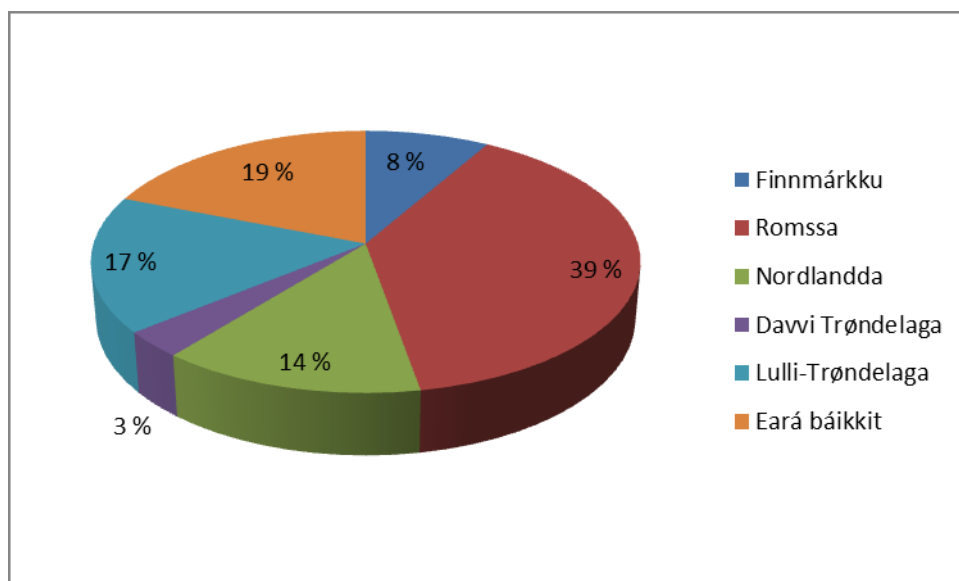
Dán jagáš juolludemiin lea lullisámegiella deattuhuvvon, ja bohtege ollu doarjjaohcamat lullisámi guovllus. Addui doarjja ee. Sámegielgursii, servvodatfága tearpmaid ovddideapmái, lullisámegiela dokumentašuvdnii, lullisámi grammatihkkii ja sátnegirjiide, mánáidspealuid ráhkadeapmái, lullisámi biibbaljorgaleapmái ja giellaleirii. Lea maid addon doarjja lágidit giellaarenaid gos giella gullo ja geavahuvvo, mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide, erenoamážit dain guovlluin gos giella ii gullo almmolačcat. Lea maid addon doarjja sámegiela čalmmustahttimii almmolašvuodas. Ii boahtán ohcan ođđa jienaid bidjat mánáid- ja nuoraidfilmmaide.

Sámediggái bohte ohcamat mat gusket vuodđoskuvlla mánáid giellanannemii nugo lohkanursii ja leaksoveahkkái. Dát eai ožžon doarjaga go gullet oahpahuslága ulbmiliidda. Ohcamat oahpponeavvoráhkadeapmái ja oahpahusvugiide maid hilgojuvvojedje. Ohcamat giellanannemii mánáidgárddiin ja ohcamat kulturdoaimmaide maid hilgojuvvojedje go dat lea doaimmat maid eará almmolaš bušeahttaboasttat galget gokčat.

Govus vuolábealde čájeha doarjjajuolludemiiid juogadeami suohkaniid mielde, sámegeiela hálddašanguovllu siskkoibealde, jagiid 2009-2011.

Diagrámma vuolábealde čájeha prošeaktadoarjagiid juogadeami fylkkaid mielde, mat leat olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, jagi 2011.

4 Kultuvra

Sámedikki váldomihttomearrin sámi kultuvrrain lea oažžut ealli ja juohkelágan sámi dáidda- ja kultureallima. Nana ja árjjalaš sámi deaivvadansajit, kulturásahusat ja museat váikkuhit ealli báikegottiid gos olbmot háliidit ássat. Mii oaidnit man deatalaččat rikkis sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš dáhpáhusat, valáštallandoaimmat, kulturdoaimmat mánáide ja nuoraide ja buorre bibliotekafálaldat leat.

Okta deataleamos váikkuhangaskaomiin min kulturpolitihka juksamis, leat ekonomalaš váikkuhangaskaoamit. Mii addit doarjaga sámi museaide, kulturorganisašuvnnaide, girjebussiide, govvasárggusráidduide, girjjálašvuhtii, musihkkii, mánáide ja nuoraide ja sámi dáiddáriidda. Mii bargat ovttas ollu aktevrraiguin nugo sámi organisašuvnnaiguin, ásahusaiguin, guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja ovttaskas olbmuiguin.

Ovttasbargu

Sámediggi oaidná ahte lea dárbu gulahallat guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin sámi kultuvrra suodjalan- ja nannenbarggu oktavuodas. Sámedikkis lea maiddá lávga ovttasbargu sámi kulturásahusaiguin ja kulturorganisašuvnnaiguin, sihke fásta čoahkkimiid bokte ja doarjagiid bokte maid mii juolludit. Dán ovttasbarggu birra válddahuvvo lagabuidda sierra fáddákapihttaliin.

Sámedikkis leat juohke jahkebealis hálddahusa dásis oktavuodačoahkkimat Kulturdepartemeanttain, gos guorahallat áigejuovdilis áššiid. Ovdamearkka dihte leat áššit nugo huksenáššit, mas mielde maiddá Nuortasámi musea ja Beaivváš Sámi Našunálateáhter teáhtera odđa visti, kulturpolitihkalaš čielggadanlávdegoddi, jagi 2012 stáhtabušeahhta, Norga-Ruošša kulturovttasbargu, doarjja sámi valáštallanulbmiliidda, ja Norgga kulturráđi ovddasvástádusa váldin sámi museain guorahallojuvvon 2011:s. Departemeanta ja Sámediggi galledii maiddá Nuortasámi musea ja Savio-musea ovta dákkár čoahkkima oktavuodas.

Sámediggi lea váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain go guoská boahttevaš bargui kulturpolitihkain maŋŋá 2014. Njukčamánu 2011 nammadii stáhtaráđdi lávdegotti dán barggu ektui. Sámediggái ii lean dieđihuvvon dán lávdegotti ásaheami birra ja dan mandáhta birra. Maŋŋá go Sámediggi lei váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain, de bohte golbma ovddasteaddji 2014 Kulturčielggadusas Kárásjohkii skábmamánu 2011. Dán čoahkkimis beasai Sámediggi ovddidit iežas hástalusaid boahtteáiggi kulturpolitihka ektui. Sámediggi ja 2014 Kulturčielggadus galget doallat oktavuoda viidáseappot dán deatalaš barggu oktavuodas.

Stáhta arkiiva, bibliotekha ja museaguovddáš, ABM-utvikling, leat 01.01.11 rájes biddjojuvvon Norgga kulturráđi vuollásažžan. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin direktevrrain Anne Aasheimain gos ságastallojuvvui makkár ovddasvástádus Norgga kulturráđis lea sámi museaide. Norgga kulturráđis galgá ain leat dát ovddasvástádus ja háliida jeavddalaččat doallat oktavuodačoahkkimiid Sámedikkiin. Dien oktavuodas ságastuvvui maiddá dávvirdihtorvuodu Primusa sámi veršuvnna ovddideami birra.

Sámediggi lea dahkan hálddahaslaš ovttasbargošiehtadusa Sámi girkoráđiin. Šiehtadusa áigumuššan lea doallat jahkásaš oktavuodačoahkkima hálddahusa dásis, man ulbmilin lea gulahallat áššiid birra maidda lea oktasaš beroštupmi, ja man oktavuodas sáhtá lonuhallat fágalaš dieđuid dárbbu mielde ja čilget daid.

Sámi ásahusat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Sámedikki bušeahhta bokte sámi kulturviesuide ja kulturgaskustanasahusaide, sámi festiválaide, sámi valáštallanorganisašuvnnaide, sámi teáhteriidda, sámi publikašuvnnaide, girjebussiide ja sámi museaide. Doarjja addojuvvo lagat eavttuid mielde bušeahsas. Ovttas muhtun kulturbargiiguin de leat sámi kulturásahusat ja – organisašuvnnat vuodđun ealli ja juohkelágan sámi dáidda- ja kultureallimii.

Sámediggi doallá jeavddalaččat oktavuodačoahkkimiid sámi kulturásahusaiguin ja – organisašuvnnaiguin mat ožžot doarjaga Sámedikki bušehta bokte. Čoahkkimiin gulahallat nubbi nuppi doaimmaid birra ja fágalaččat ságastallat, ja maid fáddán lávejit leat bušehtta ja diehtajuohkin ja ságastallan áigejuovdilis áššiid birra.

Sámediggi lea 2011:s joatkán Sámediggeráđi sámi ásašusdieđáhusa čuovvoleami. Das boahťa ovdan ahte ásašusat fertejit čađahit organiserenproseassaid man vuodul ráhkadit organisašuvdnahámi mii lea heivehuvvon dan almmolaš rollii mii sis lea njuolggodoarjaga bokte Sámedikkis, ja ahte dat válđoáššis galget leat organiserjuvvon vuodđudussan. Erenoamáš ákkaid vuodul sáhttet organiserjuvvot oasussearvin.

Sámediggi lea lágidan semináraid stivralahtuide maid Sámediggi lea nammadan sámi kulturásahusaid sierra stivrraide. Semináras ohppe stivralahtut makkár barggut sis leat ja makkár vuordamušat leat sidjiide go leat stivralahtun. Sámedikki mielas lea deatalaš buoridit sin gelbbolašvuoda geat čohkkájit Sámedikki nammadan stivralahtun, ja áigu lágidit ođđa seminára jagis 2012.

Kulturdepartemeanttain lea dollojuvvon hálddahuslaš konsultašuvdna ođđa sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami birra. Dainna vuolggasajiin go ođđa huksenproševttaid bargovuogi sáhtta juohkit guovtti sadjái ovddasvástádusa vuodul ja fápmudusa vuodul, de sohppojuvvui bargovuohki viessoláigoruhtadeapmái ođđa sámi kulturviesuide. Bargovuogis válđojuvvo vuolggasadi stáhta viessoláigoortnegis. Dat lea ceahkkálastojuvvon bargovuohki, ja ovddasvástádus juogaduvvo Sámedikki ja Kulturdepartemeantta gaskka, evttohusaid, mearrádusaid bušehtalaš váikkuhusaid ektui dan oktavuodas go ođđa viessoláigoruhtadeapmi válđojuvvo atnui sámi kulturviesuid várás.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásašusat

Sámediggi deaivvada dávja sámi kulturviesuid ovddasteddjiiguin guorahallan dihte áššiid mat gusket ásašusdieđáhusa ja áigejuovdilis áššiid čuovvoleapmái. Sámi kulturviesut leat deatalaččat sámi kultureallima oainnusmahttimis ja doibmet sámi kultuvrra ovddidanarenan.

Sámediggi lea 2011:s sirdán Sáčča sámi viesu njuolga doarjjapoasttas Sámedikki bušehtas ohcanvuodet postii “Sámi deaivvadansajit”. Dát sirdojuvvui ásašusdieđáhusa vuodul, gos čuožžu ahte Sámediggeráđi sáhtta bidjat čielga gáibádusa buot ásašusaid ja organisašuvnnaid doibmii mat ožžot njuolgadoarjaga Sámedikki bušehta bokte. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Sáčča sámi viesuin ovdal dan. Čoahkkimis ságastuvvui earret eará Sámedikki doarjjaortnega mihttomeriid ja eavttuid birra.

- Sámediggi nammada stivralahtuid sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanásašusaide. Árran julevsáme guovdásja vuodđudusa stivrui áigodahkii 2011-2015 lea Sámediggi nammadan Siv Sara ja várrelahtun fas Johan Daniel O. Hætta. Davviálbmogiid guovddáža stivrui lea Sámediggi nammadan Hilde Anita Nyvoll ja várrelahtun joatká Nils Olaf Larsen.
- Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Sijti Jarnein guovddáža organisašuvdnarievdadanbarggu birra. Guovddáš lea ožžon ođđa njuolggadusaid, maid vuodul Sámediggi lea ožžon stivrasaji. Sámediggi lea nammadan John Kappfjell Sijti Jarne stivralahtun áigodahkii 2012-2016.

Várdobáiki

Várdobáiki álggahii ođđasis organiserema 2009:s organisašuvdnaproševtta bokte masa Sámediggi attii doarjaga. Dát dahkkui maiddái Sámediggeráđi ásašusdieđáhusa vuodul. Proseassa čađa leat čađahuvvon čoahkkimat Sámedikki ja Várdobáikki gaskka ođđa stivren- ja organisašuvdnahámi välljema birra. Ođđasisorganiserenproševtta raportta vuodul 2010:s lea mearriduvvon ahte bovdejuvvo vuodđudusa ásaheapmái. Danne lea Sámediggi bovdejuvvon searvat Várdobáikki sámi guovddáža vuodđudusa ásaheapmái. Romssa ja Norlándda fylkkasuohkanat leat maiddái bovdejuvvon searvat mielde vuodđudeaddjin.

Oslo sámi viesu

Sámi viesu searvi lea álggahan ođđasis organiserenproseassa Sámedikkeráđi ásahusdieđáhusa vuodul. Jos sámi ásahusaid galggaš sáhttit ovddidit viidáseappot, ja jos dat galget sáhttit deavdit dan ulbmila mii dain lea, ahte dain galgá lea viiddis ja searvvaheaddji doaibma, de lea dárbu ođđasis árvvoštallat stivra- ja organisašuvdnavuogi. Sámedikki árvvoštallama mielde lea vuodđudushápmi heivvoleamos organisašuvdnavuohki eanaš sámi kulturásahusaide. Earret eará dan geažil go dat:

Addá oadjebasvuodá das ahte ásahusa árvvut dollojuvvojit čoahkis Sihkkarastá dan ahte mearridanváldi lea ásahusa iežas orgánain. Goziha dan ahte lea veahá gaska doarjjaaddi ja hálldašandási gaskkas.

Sámediggi lea lohpidan leat okta Oslo sámi viesu vuodđudusa ásaheddjiid gaskkas. Buorre lea go sihke Oslo gielda ja Akershus fylkkagielda bovdejuvvojit searvat mielde ásaheaddjin.

Saemien Sijte

Stáhta huksenfitnodat, Kulturdepartemeantta bargahanreivviid vuodul, lea ráhkadan huksenprográmma, analyseren duktasaji ja ráhkadahtán ovdaproševtta Saemien Sijte ođđa vistái. Ovdaprošekta čájeha ahte šaddá gelddolaš ja hui erenoamáš ođđa visti. Vistti arkitektuvra iešalddis sáhtta geasuhit. Prošekta lea bisson addojuvvon areálarámmaid siskkobealde, ja das lea mealgat unniduvvon energiijamihttomearri. Vistái galget boahit kantuvrrat Saemin Sijtei, Sámediggái, Boazodoallohálldahussii ja Snoasa suohkanii.

Proševttas leat čuovvovaš servodatmihttomearit:

- Saemien Sijte musea ja kulturguovddáš galgá duodaštit, suodjalit, ovdánahttit ja ovddidit máttasámi identitehta, giela ja kultuvrra.
- Guovddáš sáhtta šaddat arenan ja čoahkkinbáikin, ja dasto doaibmat sámi dutkan- ja gaskkustanáshussan.
- Guovddáža doaibma sáhtta leat mielde addimin sierra olahusjoavkkuide eanet máhtu ja áddejumi máttasámi kultuvrra ja leahkima birra.

Sámediggi lea dovddahan ahte Sámediggi váldá badjelelas ovddasvástádusa doaibmat láigolažžan daid areálain maid vuodđudus Saemien Sijte galgá geavahit, dainna eavttuin ahte Sámediggi bušeahsas bokte oažžu gokčojuvvo buot viessoláigogoluid ja jus maŋŋá bajidit láigomáksomeriid.

Sámediggi lea earret eará deattuhan čuovvovaš ákkaid proševtta duohtan dahkama ektui ovdaproševtta vuodul:

- Visti doaibmá arkitektonálaš čikŋan ja šaddá eahpitkeahhtá geahččan veara visti dán guovllus. Dát addá buori vejolašvuodá deattuhit, čalmmustit ja oainnusmahttit máttasámi kultuvrra árvvolaš vuogi mielde, mas sáhtta leat stuorra ávki Snoasai ja guvlui oppalaččat. Dát dávista bures ráđdehusa áŋgiruššansurggiide Kulturloktemis mas visuála dáidda, arkitektuvra ja design deattuhuvvojit.
- Geasuheaddji visti gos leat buorit bargodilit váikkuha posiitiivvalaččat rekrutteremii oažžut deatalaš virggiide olbmuid máttasámi guovllus, ja lea danne mielde nannemin fágabirrasa máttasámi giela ja kultuvrra ektui.
- Museadoaibma čájáhusaiguin ja gullevaš bagadanbájiin sámi duodjái duodašta máttasámi kultuvrra árvvolaš ja ealli vugiin.
- Oktii lokaliseren eará almmolaš doaimmaiguin main leat sámiidguoski doaimmat, oktiibuot lea buorre fágalaš movttiidahttin buohkaide.

Sámi teáhterat

- Sámi teáhterat leat deatalaš arenat kulturvásiheapmái ja kulturgaskkusteapmái, ja sáme giela geavaheapmái ja oainnusmahttimii.

Beaivváš Sámi Našunálateáhter lea guhká oččodan sierra teáhtervistti Guovdageidnui. Teáhtera stivra lea mielas ahte Stáhta huksendoaimmahat váldá badjelosas ovddasvástádusa teáhtervistti huksemis, ja ávžžuha Sámedikki sáddet barggahanreivve Stáhta huksendoaimmahakkii. Sámediggi lea bivdán Stáhta huksendoaimmahaga bargat ođđa teáhtervistti plánemiin, mii doaisttáži lea ráddjejuvnon prográmmabarggu čađaheapmái. Stáhta huksendoaimmahat lea ráhkadan huksenprográmma evttohusa. Sámedikki áigumuššan lea ahte Stáhta huksendoaimmahat váldá ovddasvástádusa barggu joatkimis dassáži go ođđa visti ceggejuvvo, ja maŋŋá ovddasvástádusa ođđa vistti doaimmas. Dat sorjá das ahte nagodit go Sámediggi ja Kulturdepartemeanta soahpat ahte prošeakta lea oassi sámi ođđa kulturviesuid viessoláigoruhtadanortnegis ja ruhtaduvvo dan badjel.

- Áarjelhsaemien Teatere lea mearridan ođđa stivren- ja organisašuvdnahámi mii goziha dieđáhusa áigumušaid. Dát lea dahkkojuvnon Sámediggeráđi sámi ásahusovddidandieđáhusa vuodul. Sámediggi lea ovttas eará beliiguin bovdjuvnon oasusearvvi, Áarjelhsaemien Teatere N O/s vuodđudeapmái. Vuodđudančoahkkin lea guovvamánus 2012.

Sámi festiválat

- Sámi festiválat leat deatalaččat sámi kultuvrra ja álgoálbmotkultuvrra oainnusmahttimii, gaskkusteapmái ja ovddideapmái. Sámedikkis leat jeavddalaččat čoahkkimat festiválaid ovddasvástideddjiguin gulahallan dihte nubbi nuppi birra ja áigeguovdilis áššiid birra ságastallama dihte.
- Márkomeanu stivra lea čilgen Sámediggái festiválaid rievdadusaid birra. Sii leat maiddái bivdán oážžut sierra buvttadeaddjivirggi festivála oktavuhtii. Sámedikkis, Romssa fylkkasuohkanis ja Márkomeanuin lea leamaš oktasaš čoahkkin festivála hástalusaid birra. Čoahkkimis ságastallojuvvui sierra čovdosiid hástalusaid birra. Márkomeannu váldá dáid mielde viidáset barggus festivála ovddidemiin.
- Riddu Riddu-festiválas ledje 20 jagi ávvudoalut geassit 2011. Festivála lea ovdánan miehtá máilmmi álgoálbmotmusihka deatalaš arenan, ja sámi dáiddáriid ja girječálliid deatalaš gaskkustanlávdiin. Ávvudeami oktavuodas rahppojuvvui Davviálbmogiid guovddáža ođđa visti. Sámediggi lea ovttas Romssa fylkkasuohkaniin, Gáivuona suohkaniin ja ráđđehusain leamaš mielde ruhtadeamen ođđa vistti.
- Guovdageainnu filmbafestivála ii leat ožžon máksot Sámedikkis njuolgodoarjaga 2011:s. Váilevaš raporterema geažil ii leat Sámediggi máksán njuolggodoarjaga, ja lea gáibidan ruđaid ruovttoluotta festiválas. Dán vuodul válđojuvvo dát filmbafestivála eret Sámedikki 2012 bušehta njuolggodoarjagis 2012:s.
- Guovdageainnu musihkkafestivála ávvudii 2011 beassážiid áiggi 40-jagi doaluiguin. Ávvudeami oktavuodas dollojuvvojedje ávvukonsearttat, MM heargevuodjimat ja Beaivváš Sámi Našunálateáhtera 30-jagi ávvudeapmi.

Karášjoga festiválat leat fas dadjan ahte Sámedikkis galgá leat fásta lahttu stivrras jagi 2011 rájes. Dat leat rievdatišgoah tán njuolggadusaid nu ahte dat dávistit Vuodđudusláhki. Bargguin galget leat geargan 2012 jahkečoahkkima rádjai. Sámediggi lea nammadan Laila Østby-Paulsen Karášjoga festiválaid stivrii áigodahkii 2011-2013, ja Rosie Holmestrand lea várrelahttu.

Girjebusset

Sámi girjebusset dievasmahttet bibliotekabálvalusaid guovlluin gos sámit ássat biedgguid, ja lea deatalaš oassi barggus bibliotekabálvalusaid fállamis buohkaide. 2011:s oaččui maiddái Mátta-Romssa girjebusse doaibmadoarjaga Sámedikkis. Dál ožžot čieža sámi girjebusse doaibmadoarjaga

Sámedikkis. Divttasvuona suohkan oačču investerendoarjaga ođđa girjebusse oastimii 2011:s.

Sámedikki girjerádju lágidii International Indigenous Librarians Foruma njukčamánu 2011. Dát forum lea lágiduvvon juohke nuppi jagi 1999 rájes. 2001:s lágidii foruma Sámi girjerádju Johkamohkis. Foruma ulbmilin lea buoridit diehtujuohkima, čoakkáldagaid ja bálvalusa minoritehtaide dan bokte ahte vuodđudit fierpmádaga ja juogadit vásihusaid iešguđetlágán álgoálbmogiid gaska.

Sámi museat

Sámediggi lea čađahan dárboisikkadeami buot sámi museaid ektui. Das boahká ovdan ahte sámi museat leat ain huksendásis. Dattetge leat dat ovdánan ja šaddan nana sámi gelbbolašvuoda áhahussan sámi servodagas. Sámediggi vuoraha sámi museaid bušehtas. Guovddáš eiseválddiid, fylkkagielddaid ja gielddaid juolludusat eai leat gal lassánan ja leat beanta jávkamin, liikká vaikko lea celkojuvnon ahte ovddasvástádus gullá nationála, guovlulaš ja báikkálaš dásiide go lea sáhka sámi museain. Dan geažil lea sámi museain váttis ovddidit nu ollu ja nanosmuvvat ain eanet, ja sáhttit čiekŋudit eanet báikkálaš ja guovllu kulturhistorjái. Dárboisikkadeapmi lea vuodđun dan museapolitiikkalaš čilgehussii mii galgá ovddiduvvot jagi 2013 álggus.

Norgga álbmotmusea álgaga mielde ahte fievrridit ruovttoluotta osiid sámi čoahkkádusain sámi museaide, lea Sámediggi álggahan čielggadit iešguđege beliid dáid ruovttoluotta fievrrideamis. Go daid galgá ruovttoluotta fievrridit de gáibiduvvo earret eará fágalaččat dohkálaš rádján ja čájáhus. Čielggadeami oktavuodas geahčaduvvojit maiddá makkár resurssat dárbbášuvvojit dán proseassas. Vurdojuvvo ahte čielggadus gárvánivččii jagi 2012 álgo jahkebealis.

Njeallje musea mat leat Deanu musea, Várjjat sámi musea, Savio-musea ja Nuortasámi musea leat ain nannenproseassas. Bealit barget láigo- ja doaibmašiehtadusaid áhahemiin, nu ahte vuodđudus formálalaččat sáhtta váldit doaimma badjelii.

Nuortasámi museavisti ii leat gárvvistuvvon ollásit. Stáhta huksefitnodat bargá váilevašvuodaid divvumiin visttis vai dat sáhtta dohkkehuvvot ja váldojuvvot geavahussii almmolaččat. Musea rahpandáhton ja vuodđočájáhus ii leat mearriduvvon, muhto dat mearriduvvo jagi 2012 álggus.

Sámi dáiddamusea

Sámediggi lea 2009:s bivdán Stáhta huksendoaimmahaga čađahit Sámi dáiddamusea prográmmabarggu. Dat bargu galgá dahkkojuvvo lávga ovtasbargguin RiddoDuottarMuseain/ Sámi dáiddamusean, mii eaiggáduššá rusttega. Stáhta huksendoaimmahat lea čađahan barggu, ja lea sádden Sámi dáiddamusea proševtta huksenprográmma.

Huksenprográmmas leat mielde earret eará dilleanalyza ja prográmmaplána. Sámi dáiddamusea galgá áhahuvvot RiddoDuottarMuseat dáláš vistái, ja dan vistti ođđa oassái. Bargu mii guoská eaiggátvuhtii, hálddašeapmái, doibmii ja dáláš rusttega bajásdoallamii ii leat vuos loahpahuuvon. Stáhta huksendoaimmahat lea dattetge dovddahan positiivvalaš miellaguottu dan ektui ahte olles rusttet sáhtta gullat Stáhta huksendoaimmahaga bargui maŋŋá go ođđa visti lea gárvvis, ja go dáláš visti lea divoduvvon/odastuvvon. Plánejuvvo barggahančoahkkinn gos geahčadit huksenprográmma ja proševtta stáhtusa.

Girjjálašvuoha

- Sámi girjjálašvuoda ja musihka/luđiid oastinortnet lea álggahuuvon 2011:s. Sámi dáiddárráđđi hálddaša ortnega Sámedikki ovddas. Lávdegoddi mii galgá árvvoštallat dieđihuvvon dahkosiid musihka ja girjjálašvuoda oktavuodas lea nammaduvvon, njuolggadusaid mielde.
- Davviriikkaid ráđi girjjálašvuoda sámi guovllu árvvoštallanlávdegoddi lea evttohan ovtta sámi girječállii ja ovtta sámi dahkosa girjjálašvuodabálkkašupmái 2011:s. Dat leat Rawdna Carita Eira

dahkosiin ruohta muzetbeallji ruohta / löp svartöra löp. Lávdegottis leat leamaš mielde Line Merete Skarvik, Elli-Sivi Näkkäljärvi ja John Erling Utsi.

Musihkka

Sámediggi lea ain dorjon proševtta Sápmi music. Sápmi music addá ovttá sámi artistii vejolašvuoda olles jagi ovddidit iežas artistan promoterema, turnedoaimma, skearruid báddema bokte jna. Ovttasbargu Sápmi musicain lea oassi ovttasbargošiehtadusas mii lea Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagiella gaskka. Prošeakta oaččui ruđaid jagi 2011 reviderejuvvon bušeahta bokte.

Mediafálaldat

- Sámediggi lea ságastallan sámi mediafálaldaga birra Kulturdepartemeanttain. Áššit mat leat válđojuvvon ovdan departemeanttain leat Riikkaidgaskasaš sámi filbmaguovddáš, sámi mánáid-tv, erenoamážit julev- ja máttasámegillii, tv-prográmmaid sámegillii teksten, rekrutteremiin ángiruššan oažžut nuorra sámi mediaolbmuid, sámi filmmaid dubben ja speallofilmmaid teksten. Bealit sohpe ain gulahallat dáid áššiid birra.
- Departemeanta ja Sámediggi leat maiddá soahpan ahte innovatiivlaš proševttaiguin nugo Nuoraj-tv berre jotkojuvvot ja geavahuvvot ovdamearkan čuovvoleapmái go guoská sámegiela geavaheapmái mediain. Deatlaš lea doarjut nuorra sámi mediaolbmuid dainna jurdagiin ahte joatkit Nuoraj-tv:in ja rekrutteret dasa. Nuoraj-tv oažžu njuolggodoarjaga Sámedikki 2012 bušeahta rájes.

Sámi girkoáššit

Sámediggi searvvai Girkočoahkkimii cuoŋománus 2011 Tønsberggas. Dán čoahkkimis mearriduvvui sámi girkoallima strategiijaplána. Sámediggi meannudii dán plána 2010:s ja buvttii dasa cealkámuša. Sámediggái lea deatlaš ahte sámi dimenšuvdna vuhtii válđojuvvo Norgga girkus, ja oaivvilda ahte mearriduvvon strategiijaplána lea buorre vuolggasadji dan očcodeapmái.

Valáštallan

Sámediggi háliida ahte sámi nuorat barget viššalit kultuvrrain ja valáštallamiin. Movttidahttin dihte lea Sámediggi 2011:s addán njeallje 25 000 ruvdnosaš stipeandda njealji nuorra kulturbargái ja valáštallái. Kultur- ja valáštallanstipeanda 2011:s addojuvvui čuovvovaččaide; Christer Kjønso Karlsenii (karate), Silje Westgård (čuoigan), Marie Sofie H. Hætta (spábbačiekčan) ja Marja Helene Fjellheim Mortensson (musihkka). Sámediggi doaivu ahte stipeanda lea mielde movttidahttimin dáid nuoraid, ja earáid, bargat viidáseappot kultuvrrain ja valáštallamiin.

Sámediggi oažžu jahkásaččat speallanruđaid Kulturdepartemeanttas. Doarjaga ulbmilin lea doarjut erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid bisuheami ja viidáseappot ovddidit erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid árbevirolaš sámi kultuvrra ovddideami oassin. Doarjja galgá geavahuvvot vuosttažettiin mánáid- ja nuoraid doaimmaide. Sámediggi lea dán vuodul juolludan buot speallanruđaid 2011:s Sámiid valáštallanlihttui, SVL-N. Organisašuvdna lea geavahan ruđaid sámi valáštallama láchima ovddideapmái mánáide ja nuoraide, ja erenoamážit lea deattuhuvvon heargevuodjima ja njoarostallama ovdánahttin.

Sámediggi lea 2011:s ain juohkán doaibma- ja aktivitehtadoarjaga golmma sámi valáštallanorganisašuvnnaide. Dat golbma organisašuvnna mat ožžot njuolga doarjaga Sámedikkis leat Sámiid valáštallanlihttu-Norga (SVL-N), Sámi spábbačiekčanlihttu (SSL) ja Sámi Heargevuodjin-Lihttu (SHL). Sámediggi gulahallá lávga sámi valáštallanorganisašuvnnaiguin, ja lea beroštupmi ahte dat ovttas galget láchit valáštallandoaimmaid maiguin gozihuvvo sihke govdotat- ja njunušdási.

Sámi nuorat servet juohke nuppi jagi Arctic Winter Games (AWG) nammasaš doaluide. AWG doalut leat árktalaš guovlluid nuoraid valáštallan- ja kulturdoalut. 2011:s lea leamaš fokus sámiid searvama

ráhkkaneapmái AWG doaluin Whitehorses Canádas 2012:s. AWG guovddáš árvvut leat kultuvrra ja kulturáddejumi goziheapmi, ustivuohta ja iežas ja earáid árvvus atnin. Sámediggi oaivvilda ahte dát leat deatalaš bealit sámi nuoraide go sii galget deaivvadit eará álgoálbmotnuoraiguin ja eará árkatalaš guovlluid nuoraiguin.

Sámi dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja Sámi Dáiddárráđđi leat dahkan ovttasbargošiehtadusa 2004:s mii mearkkaša dan ahte bealit šiehtadallet jahkásaččat sámi dáiddáršiehtadusa rámma. Borgemánus 2011 sohpe bealit ahte dáiddáršiehtadusa rámma 2012:s galgá leat 6 295 000 ru. Dás lei lassáneapmi 380 000 ru jagi 2011 dáiddáršiehtadusa ektui.

Šiehtadussii gullet čuovvovaš doaibmabijut:

dáiddafoanda 700 000 ru

stipeanda sámi dáiddáriidda 2 450 000 ru

doaibmadoarjja sámi dáiddárorganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái 2 150 000 ru

sámi govvadáidaga ja dáiddadujuid oastinortnet 370 000 ru

fágalaš bagadeapmi 275 000 ru

čájáhusbuhtadus 50 000 ru

čáppagirjjálašvuoda, luđiid ja musihka oastinortnet 300 000 ru

Sámi dáiddárráđđi hálldaša dáid ruđaid mat leat šiehtadusas, spiehkastahkan lea govvadáidaga ja dáiddaduoji oastinortnet, maid RiddoDuottarMuseat hálldaša.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) doaibmá oktavuohtalađasin sámi nuoraid ja Sámedikki gaskka, muhto maiddá gulaskuddaninstánsan ja ”goziheaddji” Sámedikki guovdu nuoraidáššiid oktavuođas. Dieinna lágiin sáhtá SNPL veahkehit Sámedikki nuoraidprofiila ja nuoraidpolitihka hábmemis.

SNPL:s leat leamaš guhtta čoahkkima 2011:s. SNPL lea searvan maiddá sierra konferánssaide ja semináraide, ja lea doallan sáhkavuoruid ja searvan paneladigáštallamiidda muhtun oktavuođain. Dasto lea SNPL juohkán dieđuid valáštallandoaluin ja lea galledan sierra joatkkaskuvllaid juohkin dihte dieđuid SNPL, Sámedikki ja Sámedikki jienastuslohkui čáliheami birra. SNPL lei mielde lágideamen nuoraidseminára ja bargobáji Riddo Riđđu festiválas.

Čoahkkimis mii dollojuvvo jahkásaččat SNPL ja Mánáidáittardeaddji gaskka ledje fáddán sámi áššit nugo oahpponeavvut, davviriikkalaš ovttasbargu ja sámi mánáid demokrátalaš searvan.

SNPL lei mielde lágideamen Sámi parlamentáralaš ráđi nuoraidseminára Suoločielggis Suomas. Konferánssa fáddán ledje árbedieđut ja turisma.

Ovdalis gielda- ja fylkkadikkeválgga ávžžuhii SNPL iežas bloggga ja FB:s nuoraid geavahit jienastanvuoigatvuohtaset. SNPL áigu čuovvolit geahččalanortnega evaluerema mii guoská 16 jahkásaččaid jienastanvuoigatvuhtii válljejuvvon gielddain, SNPL barggu ektui vuolidit ahkeráji Sámedikki jienastanlohkui čáliheapmái.

Ovttas Suoma ja Ruota sámedikki nuoraidráđiiguin lágidii SNPL miniseminára Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) nuoraidpolitihka birra. Nuoraidráđit bukte cealkámuša maiddá sámi parlamentarihkkáriid konferánssa loahppadokumentii, ja sis lei sierra áššeovddidus oktasaš sámi nuoraidráđi ásaheapmái Sámi parlamentáralaš ráđi oktavuhtii. Dat mearriduvvui maŋŋá Sámi parlamentáralaš ráđis.

SNPL jodiheaddji lei mielde dán jagáš sešuvnnas álgoálbmogiid Bissovaš Forumis. Doppe čatnui oktavuohta earret eará UN Indigenous Youth Caucus nammasaš organisašuvnnain.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

97 siidu 379 siiddus

Nuoraid váldečielggadus lea lávdegoddi mii galgá čielggadit nuoraid válldi ja searvama servodagas. Ráđđehus lea nammadan lávdegotti. SNPL lea buktán cealkámuša čielggadussii. Sii válde ovdan earret eará dan movt negatiivvalaš mediabeaggin sámi áššiid hárrái, sáhtta dagahit ahte sámi mánáide ja nuoraide šaddá váttis oččodit váikkuhanfámu sámi áššiide. Dákko čujuhedje sii áššái Romssa suohkanis sámigiela hálddašanguvlui laktima ektui. Sámi nuoraid áŋgiruššan sáhtta buktit stuorra noađi ovttaskas olbmuide. Lávdegotti raporta ovddiduvvui 2011 juovlamánus.

Ohcanvuđot váikkuhangaskaomit kultuvrii

Doarjja musihkkaalmmuhemiide

Dainna ortnegiin háliida Sámediggi lasihit doaibmabijuid sámi musihkkaalmmuhemiid siskkobealde, ja dieinna lágiin sihkarastit sámi musihka oažžuma. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 1 900 000 ru musihkkaalmmuhemiide. 1 962 000 ru juolluduvvui doarjja musihkkaalmmuhemiide ja 30 prošeavtta gaskkas ožžo 13 prošeavtta doarjaga. Ohcamat ledje oktiibuot 5 495 000 ru ovddas. Dán jagi vuoruhuvvojedje earret eará mánáid musihkka ja nuorra artisttaid musihkkaalmmuheamit. Earret eará ledje Lars Ante Kuhmunen, Rolffa, Alit Boazu, Elin Kåven, Ivvar, Axel Ante sin searvvis geat ožžo doarjaga Sámedikkis dán ortnega bokte.

Doarjja girjjálašvuhtii

Dainna ortnegiin háliida Sámediggi láchit diliid nu ahte sáhtášedje eanet almmuhit sámi girjjálašvuoda. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 4 586 000 ru girjjálašvuhtii. 2 586 000 ru juolluduvvui ohcanvuđot váikkuhangaskaomiid bokte kultuvrii, ja 2 000 000 ru addojuvvui Sámeálbmotfoandda bokte. Midjiide bohte 63 ohcama maid gaskkas 24 ohcamii juolluduvvui doarjja. Oppalaččat addojuvvui doarjja čáppagirjjálašvuhtii 64 %, fágagirjjálašvuhtii 24 % ja jietnagirjiide 12 %.

Sámediggái lea leamaš deatalaš addit doarjaga sihke julev-, mátta- ja davvisámegillii. 3 prošeaktii addojuvvui doarjja bálddalagaid almmuhemiiguin, 15 prošeaktii davvisámegillii, 3 julevsámegillii ja 3 máttasámegillii.

Mánáid ja nuoraid kulturdoaibmabijut

Sámediggi háliida láchit diliid máŋggalágan kulturdoaimmaide mánáide ja nuoraide. Danne lei 2011:s várrejuvvon 2 130 000 ru kulturdoaibmabijuide mánáide ja nuoraide, maŋŋá reviderema ja maŋŋá go doarjalohpádusat gessojuvvojedje ruovttoluotta. 2 615 000 ru juolluduvvui iešguđetlágán prošeavttaide. Ohcamat ledje oktiibuot boahtán 5 607 000 ru ovddas. 62 ohcama gaskkas juolluduvvui 34 prošeaktii doarjja. Guokte ohcama sáddejuvvojedje ruovttoluotta almmá realitehta meannudeami haga.

Sámediggi addá doarjagiid ollu máŋggalágan prošeavttaide mat leat láchčojuvvovon sámi mánáid ja nuoraid várás. Earret eará lea addojuvvovon doarjja máŋgga musihkkadoaibmabijuide maidda mánát ja nuorat servet ja main sáhttet leat árrjalaččat mielde oahppamin musihka. Dás sáhttit namuhit juoigankurssa heivehuvvovon mánáide ja nuoraide, idola sámi mánáide ja nuoraide, konseartta/vávváteáhtera, nu gohčoduvvovon Jienaš. Sámediggi oaidná maiddái ahte ohcamat sámi teáhterdoibmii lassánit.

Eará kulturdoaibmabijut

Sámediggi háliida ahte leat girjás sámi kultuvrralaš doaimmat. Danne lei 2011:s várrejuvvon 4 226 000 ru eará kulturdoaibmabijuide, maŋŋá reviderema ja go doarjalohpádusat gessojuvvojedje ruovttoluotta. 4 243 000 ru juolluduvvui doarjja prošeavttaide. Oktiibuot ohcojuvovvui prošeavttaide 14 610 000 ru. Bohte oktiibuot 171 ohcama, ja daid gaskkas ožžo 89 prošeavtta doarjaga. 17 prošeavtta eai realitehta meannuduvvovon, ja 2 ohcama gesse ohccit ieža ruovttoluotta.

Sámediggi oaidná ahte ohcamat Sámi álbmotbeaivvi čalmmusteapmái lassánit man oktavuodas doarjjaoažžut leat miehtá Sámi. Sámediggi addá doarjaga maiddái festiválaid artisttaid báلكkáide, sihke unna ja stuorra festiválaide dán ortnega bokte. Dasto oaidná Sámediggi ahte duodjeproševttat lassánit ja eanet ja eanet olbmot háliidit lágídit kurssaid. Lágiduvvojit maiddái ollu stuorra kulturdoalut main Sámediggi lea stuorra ruhtadeaddji.

Sámeielat sárggusgovvaráiddut

Sámediggi háliida ahte almmuhuvvojit sámeielat sárggusgovvaráiddut. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 460 000 ru dán ulbmili. Bohte guokte ohcama, mas nubbái juolluduvvui 460 000 ru.

Sámi girjelágádusat

Sámediggi áigu láchit diliid nu ahte šaddet árijalaš sámi lágádusat. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 2 750 000 ru daidda. Oktiibuot juolluduvvui 2 956 000 ru. Bohte guhtta ohcama. Olles submi mii lea várrejuvvon sámi lágádusaide juogaduvvo lágádusaide vuodđodoarjjan, aktivitehtadoarjjan ja doarjjan vuovdaleapmái ja juohkimii. Váiddameannudeapmi dagahii dan ahte bušehtas šattai liigegeavaheapmi. Sámediggi lea duhtavaš go lágádusat mat devdet juolludaneavttuid leat nannosat, ja go gávpejohtu lea badjel 500 000 ru ja go sámeielat almmuheamit leat unnimusat 75 % bruttogávpejohtus nugo gáibiduvvo juolludaneavttuid mielde.

Sámi deaivvadanbáikkít

Sámedikki mielas lea deatalaš ahte leat deaivvadanbáikkít mat doibmet sámi giela ja kultuvrra gaskkustan- ja ovdánahttinarenan. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 1 175 000 ru sámi deaivvadanbáikkiide. Oktiibuot bohte 13 ohcama 2 334 000 ru ovddas. Buohkat eai ožžon doarjaga dán ortnega bokte, go ohcciin eai lean doaimmat mat gusket mánáide, nuoraide ja vuorrasiidda. Doarjja addojuvvui guđa deaivvadanbáikái oktiibuot 852 050 ru ovddas maid gaskkas 3 deaivvadanbáikkis lei oktasaš duodjebáđji. Dasa lassín leat 3 deaivvadanbáikkis doaibmabijut mat njuolga čatnasit doaimmaide mat gusket mánáide, nuoraide ja vuorrasiidda. Deaivvadanbáikkít, mat ožžo doarjaga dán ortnega bokte, leat seamma go 2010:s.

Investerendoarjja sámi girjebussiide

Sámediggi áigu bisuhit ja viiddidit sámi girjebussefálaldaga. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 2 500 000 ru sámi girjebussiid oastimii. Vuoruhemiin oidno ahte sámi girjebusset julevsámi guovllus leat vuoruhuvvon. Olles várrejuvvon submi manai Divttasvuona suohkani, mas lea girjebussefálaldat julevsámi guovllus. Sis lea maiddái ovttasbargu lagaš gielddaiguin Ruota bealde.

5 Ealáhusat

Sámedikki váldomihttomearrin ealáhusaid oktavuodas lea ahte mii dáhttut nana ja juohkelágan ealáhuseallima mii vuhtii váldá sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa sámi guovlluin. Mii fertet bisuhit dan barggolašvuoda mii juo lea sierra ealáhusaid siskko-bealde. Sámi guovlluin lea stuorra eretfárren, erenoamážit nissoonolbmuid gaskkas. Danne mii sávvat eanet nissoonolbmuid fitnodeaigigádin ja ealáhusdoallin. Dát sáhtta váikkuhit nana ja ealli servodagaide gos olbmot háliidit ássat.

Sámedikkis leat mánggalágan bargovuogit movt dáid mihttomeriid juksat. Mii gulahallat viidát stáhta eiseválddiiguin, sihke čoahkkimiin, konsultašuvnnain ja ealáhusšiehtadallamiin sierra ealáhusaid hárrái. Mii gulahallat maiddái ealáhusorganisašuvnnaiguin, gielddaiguin ja doarjjaohcciguin. Sámi ealáhusat gáibidit dávjá stuorra areálaid. Ollu barggus maid Sámediggi dahká eanavuoigatvuodáiguin lea oassi sámi ealáhusovddideami rámmaeavttuin.

Sámedikki ealáhusovddidandiedáhus

Sámediggi lea ráhkadan ealáhusovddidandiedáhusa. Ealáhusovddidanbarggu váldomihttomearrin lea háhkat nana ja juohkelágan ealáhuseallima, dakkár ealáhuseallima mii vuodđuduvvo sámi kultuvrii,

lundui ja birrasii, ja mii váldá daid vuhtii, ja maid háhkat dakkár ealáhuseallima mii lea vuodđun ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Dán diedáhusas leat vihtta áŋgiruššansuorggi vuoruhuvvon. Dat lea rámmaeavttut vuodđoealáhuseain, geasuheaddji báikegottit, kulturealáhusat, ja innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkkan. Maŋimus áŋgiruššansuorgi lea gelbbolašvuodálokten ja ođđahutkamat. Boahhteáiggi ealáhuspolitihkas biddjojuvvo eanet fuomášupmi kulturealáhusaide ja sámi kultuvrii. Sámediggi lea válljen bidjat sámi mátkeealáhuseain ja duoji doahpagii kulturealáhusat. Ealáhusdiedáhusa mihttomearit ja strategiijat leat heivehuvvon doaimbajuid bokte 2012 bušeahas. Sámediggeráđđi lea juo mearridan prográmmačilgehusa lotnolasealáhuseain árvoháhkkanprográmmii ja sámi mátkeealáhusaide.

Sámediggi lea ráhkadahtán ovddidananalysa 22 gielddas sámi guovlluin. Analysa lea vuodđun bargui ealáhusovddidandiedáhuseain. Dát čájeha ahte sámi guovlluin leat stuorra hástalusat ollu surggiin. Dát hástalusat leat earret eará gánnáhahttivuođa bisuheami, innovašuvnnaid ja ásaheaddjidávjodaga ja ahtanuššama oktavuodas ealáhuseallimis. Sámi guovlluin leat hástalusat maiddá ássama bisuhemiin. Dan geažil go unnit riegiid mánat ja olbmot fárrejit distrikttain stuorát čoahkkebáikkiide. Dat mii lea buorre lea dat go oahppodási eanaš sámi guovlluin lea buoret go sámi guovlluid olggobealde. Raporta čájeha ahte eanaš sámi guovllut geasuhit unnán ássansaji ektui, muhto buorebuččat fitnodatgeasuheami ektui. Dat čájeha maiddá ahte ollu sámi guovlluin leat buoret bálvalusat nugo gávppašeami, idjajeami, bálvalusaide ja doaimmaid ektui.

Sámediggi áigu ráhkadahttit ođđa analysa ovdáneamis sámi guovlluid gielddain. Dát lea viiddiduvvon guoskat maiddá guovtti máttasámi gildii. Analysa galgá eanet bidjat guovddáži innovašuvnnaid, sisafárrema ja oahppodási.

Ovttasbargu

Stuorradiggediedáhuseain ođđa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra

Sámediggi lea buktán cealkámuša stuorradiggediedáhuseain ođđa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra. Cealkámušas deattuhii Sámediggi ahte diedáhuseain livčče galgan addit buoret ekonomalaš eavttuid boanddaide, sihkarastit rekrutterema eanadollui ja addit eavttuid juohkelágan doallostruktuvi miehtá riikka. Sámediggi háliidii maiddá ahte diedáhuseain livčče galgan deattuhit ártkalaš eanadoalu ja ahte dat gulašii davviguovlopolitihka siskkobeallái. Sámediggi evttohii regionaliseret eanadoallopolitihka, meahci buorebut geavahit sávzaguohumii ja áŋgiruššat mátkeealáhuseain. Sámediggi bivddii viiddiduvvon rollaid sámi guovlluid eanadoallopolitihka oktavuodas doppe gos konsultašuvdnašiehtadus galgá adnojuvvo.

Sámediggi bođii árrat proseassa stuorradiggediedáhuseain diehtit ahte dan sadjai go ráhkadit sierra boazodoalldiedáhuseain, válddahuvvo boazodoalu dán diedáhuseain. Ovdáneami vuodul ovddit stuorradiggediedáhuseain rájes boazodoalu birra ja daid ollu hástalusaid geažil mat boazodoalus leat dál ovddabealde, bivddii Sámediggi ahte ráhkaduvvošii sierra diedáhuseain boazodoalu birra. Sámedikki oavila mielde lea deatalaš vuđolaččat ja ollislaččat meannudit buot beliid ealáhuseain.

Sámediggi searvvai muhtun čoahkkimiidda ja konsultašuvdnačoahkkimiidda Eanadoalodepartemeanttain. Sámedikki ektui lea proseassa unnán searvvaheaddji, sihke boazodoalu ja eanadoalu dáfus.

Loahpalaš diedáhuseain mii ovddiduvvui juovlamánu 2011 oaidnit ahte Sámedikki cealkámušat eanadoalu birra leat unnán váldojuvvon mielde. Dat mat leat váldojuvvon mielde leat earret eará ártkalaš eanadoalu, eanadoalu miehtá riikka ja eanadoallopolitihka regionaliseren. Stuorradiggediedáhuseain ii leat sámi guovlluid eanadoalu namuhuvvon. Dat makkár rolla Sámedikkis galggašii leat maid ii leat váldojuvvon mielde diedáhuseain.

Nugo sámi eanadoalloberoštumiide maid Sámediggi lea ovddidan konsultašuvnnain, de gávdat unnán Sámedikki cealkámušaid boazodollui stuorradiggediedáhusas. Vaikko stuorradiggediedáhus dál lea gárvvís, de áigu Sámediggi ain bargat dan ala ahte Stuorradiggi váldá stuorát ovddasvástádusa boazodoalus ja ráhkada sierra stuorradiggediedáhusa boazodoalu birra.

Sámedikki mielas lea duođalaš ášši go konsultašuvnnat doaibmabijuid birra Stuorradikki eanadoallo- ja biebmopolitihkalaš diedáhusas eai goassige formálalaččat loahpahuvvon. Sámediggi áigu čuovvut ášši Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ektui, mas lea ovddasvástádus dán áššis, ja Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeantta ektui, man departemeanttas lea ovddasvástádus sámi áššiin.

Mariidnaealáhusat

Sámit lea bivdán guliid nu guhká go gávdnorit historjjálaš gáldut. Sámiid riekti resurssaide mearas ja jogain, ja riekti geavahit daid, lea mearrideaddji oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Sámediggi sávvá boahpteáigái čujuheaddji ja ollislaš politihka, ja ahte Sámediggi lea okta dain gi bidjá eavttuid guolástuspolitihka ovddideapmái Norggas. Sámediggi vuoruhá barggu sámiid bivdovuoigatvuodaid, mariidnaresurssaid ja jogaid ja riddo- ja vuotnaguovlluid geavaheami sihkkarastimiin. Sámediggi lea jagis 2011 čadahan konsultašuvnnaid ja čoahkkimiid gonagasreappáid hálddašeami lánkaásahusa reviderema, mearraluossabivddu sámi guovlluin ja guolástusaid ja mearrenjiččehasaid regulerema oktavuodas jagis 2011.

Riddoguolástuslávdegoddi

Konsultašuvnnaid bokte Riddoguolástuslávdegoddi árváusa (NAČ 208:5) birra, leat Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta soahpan ahte nannet álbmoga guolástanrievtti mearrasámi guovlluin, nugo Sámediggi háliidii gulaskuddancealkámušastis. Siehtadus lea unnimus čovddus mii earret eará mearkkaša dan ahte bivdovuoigatvuohta nannejuvvo dan bokte go ođđa mearrádušat váldojuvvojit mielde gustovaš lánkadahkosii.

Dán unnimus čovdosa sáhtta čoahkkáigeassit 7 čuoggá vuollái:

Mearriduvvo ođđa lánkamearráduš nu ahte oasseváldilánkii čadnojuvvo guolástanvuoigatvuohta. Mearráduša ferte geahččat fárrrolaga mearraresursalága 11. § deattuhanmearrádušain. Lánkaevttohus mearkkaša ahte lága bokte suodjalit guolástanrievtti ja seammás mearkkaša dan ahte sii geain lea vuoigatvuohta galget vuoruhuvvot ovddabeallái buot earáid go lea resursavátnivuohta. Mearriduvvo sierra deattuhanmearráduš mearraresursalágas. Deattuhanmearráduš dagaha ahte juohke lánan regulerema oktavuodas galgá erenoamážit deattuhuvvot sámiid geavaheapmi ja movt dat geavaheapmi mearkkaša sámi báikegottiide.

Mearriduvvo lánkaásahusa bokte gielddus stuorát fatnasiidda (badjel 15 mehtera) vuonaid siste.

Lánkii čadnojuvvo vejolašvuohta identifiseret ja dohkkehit báikkálaš historjjálaš vuoigatvuodaid.

Sámiid mielmearrideapmi resursahálddašeamis - vuotnabivdolávdegoddi

Lánkamearráduš álbmotrievtti ektui oasseváldilágas mearkkaša ahte oasseváldilánka galgá geavahuvvot Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodáide dávistettiin, ja ahte lánka gusto álbmotrievtti njuolggadusaid rámmaid siskkobealde álgoálbmogiid ja minoritehtaid hárrái. Mearráduša deataleamos doaibman lea čalmmustahtit daid álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid mat gávdnorit.

Doaibmabijut:

Várrejuvvo jáhkásaš vuoddoearri dorsebivdui. Sámediggi guorahallá ja realitehta meannuda dán čuoggá dalle go prinsihpaid lánkii čatnan lea sohppojuvvon vuotna- ja riddobivddu dohkkeheami ja sihkkarastima ektui árbevirolaš mearrasámi guovlluin.

Dattetge lea ovttamielalášvuohta das ahte galgá leat vejolaš birget okto guolástanrivttiin dahje buohtalaga eará doaimmain. Riekti galgá leat nuvttá ja dat galgá váikkuhit fatnasiid ja guolásteddjiid laskama guovllus.

Evttohuvvon doaibmabijuid sáhtta atnit deataláš vuosttaš lávkin sámiiid ja eará báikegoddeolbmuid vuoigatvuođaid ollislaš sihkkarastimis ja dohkkeheamis daid luondduvida mariidnaresurssaide siskkáldas ja álbmotrievtti mielde. Historjjálaš guolástanrivttiid dohkkeheapmi mat sámiin ja earáin leat mearrasámi guovlluin, lea gáibádussan viidáset proseassas mearrasámi kultuvrra ja eallinvugiid ealáskahttimiin.

Sámediggi oaidná ahte Finnmárkku, Romssa ja Norlándda stáhta ja fylkkagielddaid kantuvrrain lea stuorra hástalus fatnasiid ja guolleuvostáiváldinsajiid ruhtadeamis dainna lágiin ahte das livččii ávki ássiide nu ahte ožžot vejolašvuođa geavahit daid bivdovuoigatvuođaid maid ožžot ruovttoluotta ja besset árrjalaččat searvat guollebivdui.

Guolástusreguleremat

Guolástus- ja riddodepartemeanta ja Sámediggi leat ovttas geahčadan Guolástusdirektoráhta guolástanregulerema evttohusa jahkái 2012. Sámediggi válddii erenoamážit ovdan áššečuolmma ahte gieldit guollebivddu stuorra mearrafatnasiiguin davvinorgga vuonain.

Departemeanta áigu čuovvut direktoráhta evttohusa ahte ii diktit šákšabivddu 4 nautalaš miilla siskkobealde. Dasto árvoštallat gildosa gieldit guolástusa vuotnalinnjaid siskkobealde fatnasiidda main lea dihto sturrodas, lea okta ollu doaimmain maid dat evttohuvvon vuotnaguolástuslávdegoddi galgá árvoštallat.

Norgga riddodorskenálii lea vánis, muhto árrjalaš nállebuoridanplána geažil lea dat dál váldojuvvon eret luonddušlájaid rukseslisttas. Riddodorski hálldašeamis lea stuorra mearkkašupmi guolástussii mearrasámi guovlluin, danne go dán slájas lea olles eallingierdu vuonain ja rittus. Buoridanplána vuodđun lea gáržžiduvvon regulerenmálla ollu guovlluin. Dán vuodul lea Sámediggi joatkán barggu eiseválddiid guovdu ahte suodjalit sámii perspektiivva norgga riddodorski hálldašeamis ja buorideamis. Dát mearkkaša earret eará dan ahte fatnasat mat leat badjel 15 mehtera fertejit bivdit olggobealde vuotnalinnjaid, go fas trálárat ja stuorra fatnasat ja mearrafatnasat fertejit bivdit olggobealde 12 ja 6 nautalaš miilla eret nannámis, sturrodaga mielde.

Norgga eiseválddit leat ovttas Ruošša eiseválddiiguin mearridan ahte 2012 galgá leat lohpi bivdit šávššaid. Sámediggi lea áigodagas maŋŋá rahpama 2009:s dadjan ahte ii leat mielas addit lobi bivdit šávššaid, danne go dál eat dieđe movt dát bivdu váikkuha loahppa ekologalaš mariidnavuogá dahkki Barentsábis, rittus ja vuonain Davvi Norggas. Danne lea Sámedikki mielas deataláš ráhkadit maŋŋganállehálldašanmálla Barentsábi várás mii siskkilda maiddái áhpeguliid (sallit, šákša jna) ja mearranjihcehasat.

Gonagasreappát

Sámediggi doarju ahte gonagasreappát hálldašuvvojit lagasvuođa- ja sorjavašvuođa prinsihpa mielde, mii mearkkaša dan ahte smávva báikegottiide miehtá rittu, ja nu maiddái unnimus fatnasiidda, galgá sihkkarastojuvvot vuosttaš vuoigatvuohta bivdit, ja dasa gullá maiddái gonagasreabbábivdu iežaset lagašguovlluin. Erenoamážit guoská dát vuotnaguovlluide.

Sámediggi lea duhtavaš go Guolástus- ja riddodepartemeanta čuovvolii Sámedikki evttohusa 2010:s ahte ii addit friija lobi bivdit gonagasreappáid nuorttabealde 26 0 Ø. Sámediggi lea registreren ahte Guolástusdirektoráhtas maŋit áiggis leat ollu geahppánan dakkár áššit mat gusket lobihis gonagasreabbábivdui dán guovllus.

Sámedikki presideanta lea dovddahan skábmamánus 2011:s ahte Sámediggi áigu árvvoštallat ahte galggašii go addit gonagasreabbábivdolobi fatnasiidda mat leat vuollel 15 mehtera.

Anadromalaš luossabivdu

Guolástusreguleremat jogain ja mearas jagis 2012

Sámediggi lea 2011:s ásahan bargolávdegotti mii bargá guolástusreguleremiiguin jogain ja mearas 2012 ektui. Bargolávdegoddi lea buktán regulerenevttohusa jogain ja mearas jagi 2012 várás, ja dasto guhkes áiggi strategiija reguleremiid várás. Lávdegotti regulerenevttohus 2012 rájes lea ahte viiddidit gáidánuohti bivdoáiggi, erenoamážit Davvi-Romssas. Go guoská johkabivdui, de bidjá bargolávdegoddi vuodđun fylkkamánni evttohusa ahte bisuhit bivddu otnás dásis eanaš čázadagain. Dasto oaivvilda bargolávdegoddi ahte sáhtá geavahit ráfáidahttinávadagaid váldo váikkuhangaskaoapmin reguleren dihte guollebivddu čázadagain Finnmárkkus, gos lea heivvolaš. Bargolávdegoddi lea maiddá evttohan ahte berrešii álggahuvvot prošeakta dainna áigumušain ahte kártet ja heivehit árbedieđuid mat galget leat vuodđun luossabivddu hálldašeapmái.

Bargolávdegotti raporta lei vuodđun konsultašuvnaide Luondduhálldašan direktoráhtain reguleremiid birra. Sámediggi lea konsultašuvnnain Luondduhálldašandirektoráhtain soahpan gulaskuddancealkámuša mii sáddejuvvui gulaskuddamii, ja gulaskuddanáigemearrin lei ođđajagimánu 20. b. 2012. Bargolávdegotti raporta ja Sámedikki mearkkašumit maŋŋá konsultašuvnna dárbbu birra viiddidit guovllu ”kysten av Finnmark” lea mielddusin gulaskuddamis.

Šiehtadallamat Suomain Deanučázadaga birra

2011:s lea leamaš čoahkkin ministerdásis ođđa šiehtadallamiid álgaheami birra dan soahpamuša ektui mii lea Norgga ja Suoma gaskka Deanučázadaga hárrái. Deanu guolástanhálldahus ja sámedikkít Norgga ja Suoma bealde gessojuvvojit lávga mielde šiehtadallamiidda, mat álggahuvvojit ođđajagis. Sámediggi galgá leat mielde Norgga šiehtadallánlávdegottis. Norgga ja Suoma dutkanjoavku ovddidii dutkanbohtosiiddis Ohcejogas skábmamánus. Dasto ožžo Norgga ja Suoma vuoigatvuodoamasteaddjit ja sámedikkít Norgga ja Suoma bealde vejolašvuoda háleštit daid regionála šiehtadallamiid birra mat bohtet. Šiehtadallamat eai ovdánan dán jagi ja šiehtadallamat jotkojuvvojit nationála šiehtadallamiiguin. Sámediggi áigu boahhteáiggis ságastallat šiehtadallánvuodu birra Birasgáhttendepartemeanttain.

Njávdnáčázadaga báikkálaš hálldašeapmi

Sámedikkis lea leamaš oktavuoha Birasgáhttendepartemeanttain ja lea háleštan dan birra ahte álggahit proseassa báikkálaš hálldašeamis Njávdamis boahhte jagi.

Mearrageavahus

Sámediggi lea fuolas go leat areálariiddut árbevirolaš vuotnabivdiid ja guollebiebmanéaláhusa gaskka, ja go leat birasváikkuhusat go guoská earret eará dasa go nu ollu gárgidit biebmoguolit. Guollebiebman ii galgga áitit lunddolaš guollešlájaid ja das ferte leat dakkár doaibmavuohki mas biras váldojuvvo vuhtii. Deatlaš lea ahte guollebiebmanéaláhus doaimmahuvvo dainna lágiin ahte dat ii headuš árbevirolaš bivddu mearas dahje jogain.

Sámediggi searvvai ja doalai sáhkavuoru workshopas Salmon Voices Münchenis golgotmánus.

Workshopa oktavuodas váldojuvvui bajás movt álgoálbmogat Norggas ja Canádas vásihit guollebiebmanéaláhus. Son deattuhii ahte árbedieđut galget lea maid vuodđun luossahálldašeapmái. Son váillahii álgoálbmotperspektiivva fuomášumi guollebiebmanéaláhusa iežas bealis. Mátkki ulbmilin lei čatnat oktavuoda Canáda álgoálbmogiiguin mat vásihit sullasaš áššečuolmmaid maid Sámediggi ge vásiha luossahálldašemiin.

Mearranjihččasat

Riddonjurjuid reguleren ja hálldašeapmi lea guovddáš bealli Sámedikki riddo- ja guolástuspolitihkas. Sámediggi háliida ahte mariidna vuotnaresurssat hálldašuvvojit ollislaš ja ceavzilis vugiin. Sámediggi

doarju ahte galgá leat ceavzilis njuorjjonálli sámi guovlluin, muhto ahte nálli galgá bisuhuvvot dakkár dásis ahte báikkálaš guollenálit suodjaluvvojit main mearrasámit ja earát leat sorjavaččat bisuhan dihte ealáhusa ja kultuvrra.

Mearranjihččasráddi heaittihuvvui 31.12.2011, ja Guolástusdirektoráhta heaittihii geavahusa mii ovdal lea leamaš ahte rahpat gulaskuddama mearranjihččasaid bivdoeriid mearrideapmái ja regulerenevttohussii. Sámediggi lea 2011:s doallan čoahkkimiid ja konsultašuvnnaid Guolástusdirektoráhtain heivehan dihte geavahit báikkálaš máhtu dutkamis ja mearranjihččasaid hálddašeamis, bisuhit rabas gulaskuddamiid riddonjurjuid bivdoearre- ja hálddašanevttohusaid ektui 2012:s, ja lea dorjon ahte álggahit fas buhtadusortnegiid riddonjuorjjobivdui. Guolástusdirektoráhta lea čuovvolan Sámedikki ávžžuhusa ja lea čađahan rabas gulaskuddama evttohusa ektui mii guoská bivdoeriide ja riddonjurjuid hálddašepmái 2012:s, ja lea miehtan ahte addigoahtit buhtadusa riddonjurjuid goddima ovddas.

Økologijja – stárravuvddiid ođđasis šaddan

Mearradutkaninstituhtta lea ásahan ođđa gieddestašuvnna Finnmáarkui, mii lea Porsángguvuonas oarjabealde. Mearradutkama mihttomearrin lea bisuhit rikkis guollenáliid Davvi Norgga vuonain. Dán oktavuodas lea Porsánggu vuotna válljejuvnon čuozahtguovlun. Sámediggi lea addán 500 000 ru doarjjan proševtta ” Guorba stárravuovddi šaddadeapmi - kálkenprošeakta” čađaheapmái.

Ovttasbargu guolástusorganisašuvnnaiguin

Sámedikki presideanttas lei čoahkkin Norgga Guolástussearvvi jodihangottiin miessemánus 2011:s. Fáttáid gaskkas maid birra lei sáhka ledje guolástushálddašepmi oppalaččat ja beliid oaidnu Riddoguolástuslávdegotti evttohusaide. Goappašat bealit leigga mielas bisuhit oktavuoda ja čilget nubbi nubbái áigeovdilis guolástuspolitihkalaš áššiid birra.

Eanadoallu

Sámediggi lea addán cealkámuša eanadoallošiehtadallamiidda Eanadoallo- ja biebmodepartementii. Sámediggi deattuhii renoamážit ahte oazžut buoret gánnáhahttivuoda eanadoalus ja ahte eanadoallu ferte oazžut buoret dietnasa. Sámediggi evttohii vuolidit dan alla iežas oasi beliin šaddovahágiin ja dálvevahágiin. Sámi guovllut ledje beahttašuvvan eanadoallošiehtadusa bohtosa ektui. Veaháš buoret dienaslassáneapmi šattai, muhto ii doarvái goluid laskama ektui. Ain leat stuorra erohusat dienaslassáneamis eanadoalu ja servodaga gaska muđui.

Ođđa doaibmavisttiid ruhtadeamis leat stuorra hástalusat eanadoalus. Ruhtadanortnegat eai doala liigegoluide mat leat sámi guovlluin riikka máttaosiid ektui. Sámediggi lea ruhtadan mángga stuorra vistti, muhto hástalusat lea loahparuhtadeami oazžun mángga dán huksenáššiid oktavuodas. Deatlaš lea ahte dat doaibmavisttit main nuorat galget bargat, leat áiggi gáibádusaid mielde. Sámedikki mihttomearrin lea eanadoalu bisuheapmi sámi guovlluin.

Gáicacaláhusa oktavuodas leat hástalusat ollu dávddat mat leat leamaš maŋimus logijagis. Máttá-Norgga gáicaboanddat leat beassan eret dán dávddain go leat gurret ja buhtistan doaibmavisttiid. Oallut gáicadoalut Romssas eai leat beassan eret dán dávddain. Sámediggi lea fuolas dán ovdáneami geažil, ja Sámediggi lea bivdán gáicacaláhusa čilget ovdáneami birra midjiide.

Sámediggi lea ovttasbargguin Fylkkamanni eanadoalloossodagain, Finnmárkku fylkkagiielddain ja Innovašuvdna Norggain láchán diliid nu ahte oččodit jáhkku eanadollui Ávjovári álgoálbmotguovllus. Guoskevaš giieldat, Porsángu, Kárášjohka ja Guovdageaidnu leat joatkán dáinna ja leat ráhkadan váldoproševtta dán ángirusšama várás. Giieldat leat láchán golmma jagi proševtta. Jos proševttain lihkestuvvet, de sáhtta das leat sirdinárvu eará guovlluide.

Boazodoallu

Sámedikki cealkámuš 2012/2013 boazodoallošiehtadussii meannuduvvui dievasčoahkkimis skábmamánuš 2011. Dán cealkámušas deattuha Sámediggi ovttasbarggu ja konsultašuvnnaid departemeanttain boazodoalopolitiikka ja dan hálddašeami, šiehtadusa váikkuhangaskaoapmeortnegiid, boazodoalu areálaid, boraspiriid, divadiid boazodoalus, dearvvašvuoda, dásseárvvu, vuovdalandili ja boazologu heiveheami.

Sámediggi áigu čalmmustahttit cealkámuša šiehtadusbeliide Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvá ja stáhtii Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta bokte ođđajagis 2012.

Norgga ja Ruota gaskasaš boazoguohtonkonvenšuvdna regulere boazodoalu Norgga ja Ruota gaskasaš rádjaguovllus. Sámediggái lea deatlaš sihkkarastit buori čovdosa boazodoalu ealáhusorganisašuvnnaide maidda konvenšuvdna guoská. Norgga ja Ruota sámedikkiid presideanttaid gaskasaš čoahkkima vuodul, bivddii Norgga Sámediggi konsultašuvnnaid Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain ášši birra. Konsultašuvnnat departemeanttain dollojuvvojedje cuoŋománuš 2011. Konsultašuvnna fáddán lei bargu Norgga ja Ruota gaskasaš boazoguohtonkonvenšuvnnain viidáseappot. Sámediggi lea ságastallamin Ruota Sámedikkiin, Norgga Boazosápmelaččaid Riikaserviin ja Ruota Sámiid Riikkaserviin dan birra ahte vejolaččat oažžut oktasaš evttohusa maid čalmmustit Norgga ja Ruota ráđdehusaide.

Dásseárvu boazodoalus

Árbevirolaččat lea boazodoalus dásseárvu sohkašieliid gaskka, muhto dat lea ollu jagiid badjel geanohuvvan lánka- ja lánkaásahusregulereamiid bokte. Sámediggi lea váldán ovdan dásseárvvoáššiid ollu gerddiid boazodoallošiehtadallamiid oktavuodas. Boazodoallu dárbaša ollu bargonávccaid, ja danne lea nissonolbmui ja nuorain guovddáš sadji ealáhusoktavuodas. Sámediggeráđi 2009 dieđáhusas sámi boazodoalu birra, lea Sámediggi deattuhan ahte boazodoallu lea bearašvuodt ealáhus, gos nissonolbmui lea guovddáš sadji bargofápmun, máhtolašvuoda gaskkusteadjain ja máhtolašvuoda addin nuoraide.

2010/2011 boazodoallošiehtadusa oktavuodas sohpe šiehtadusbealit ahte biddjojuvvo bargojovku mii galggai geahčadit ja árvvoštallat daid čielggadusávdnasiid mat dál gávdnojit dásseárvvu birra boazodoalus, ja dasto evttohit doaimbajuid ovddidan dihte dásseárvvu ealáhusas. Sámediggi buvttii árvalusaid bargojovkui Sámedikki barggu birra dásseárvvu ovddidemiin boazodoalus. Bargojovku geigii raportta golggotmánus 2010. Sámediggi attii gulaskuddancealkámuša dán raportii mii geigejuvui Eanadoallo- ja biebmodepartementii 2011:s. Sámedikki bargun dán ášši čuovvoleami oktavuodas lea fuolahit ahte bargojovkku doaimbajidjevttohusat vuoruhuvvojit ja čuovvoluvvojit.

Boazodoallolága lánkaásahusat

Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain divatlánkaásahusa birra mii guoská doallonjuolggadusaid rihkkumii ja lánkaásahussii bággosáhkui ektui. Konsultašuvnnain lea Sámediggi deattuhan beliid lánkaásahusas doallonjuolggadusaid rihkkuma oktavuodas. Sámediggi ovddidii čuovvovačča:

- Sámedikki mielas lea buorre go ráhkaduvvojit lánkaásahusat sankšuvnnaid várás go doallonjuolggadusat rihkkovuvvojit ja bággosáhkui.
- Lánkaásahusat galget hábmejuvvo nu ahte ovttaskas geavaheaddji daid sáhtá lohkat álkit.
- Lánkaásahusas ferte čujuhit hálddahuslága njuolggadusaide nu ahte ovttaskas doalli čielgasit oažžu áddejumi su prosessuála vuogitvuodaid birra.
- Sámedikki mielas lea buorre go divatgáibáduš doallonjuolggadusaid rihkkumis guoská ovttaskas siidaosseamasteaddjái (-oamasteddjiide). Deatlaš prinsihppa lea ahte sankšuvdnamearrádušat ja buhtadusgáibáduš boazodoalus guoská njuolga dan boazodoallái geas lea ovddasvástáduš, iige orohakkii nugo geavahus lea leamaš dán rádjai.

- Sámediggi háliida ahte lagabuidda čilgejuvvo geas/makkár orgánas lea ovddasvástádus mearridit lea go ágga addit sáhku, mearridit sáhkkomeari, duođastangáibádusa, ja dasto čilget ja juohkit siva.
- Sámediggi háliida beassat árvvoštallat vejolašvuoda geavahit árvvoštallama divadiid mearrideami oktavuodas dan sadjái go bidjat fásta máksomeriid, ja ahte biddjojuvvo bajimus divatsubmi.
- Sámediggi lea váillahan departemeantta árvvoštallamiid jna váiddavejolašvuoda ektui, erenoamážit dan ektui go sihke guovllustivrrat ja boazodoallostivra sáhttet bidjat divada.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša ahte ferte árvvoštallat mii lea erohus sániin "forsettelig" og "uaktsomhet". Lea eahpegovttolaš jos ávvirmeahtun dahku mii čađahuvvo lihkohisvuoda dahje heahstedili oktavuodas, ránggáštuvvo seamma garrasit go eaktodáhtolaš dahku.

Sámediggi diehtá ahte departemeanta lea heivehan min oainnuid láhkaásahussii ja lea guorrasan daidda.

Proseassa ektui boazodoallohálddašeami rievdadusa ektui lea Sámediggi áiddostan ahte sáhtta leat eahpeoiddolaš bidjat fápmui ođđa sankšuvdnanjuolggadusaid boazodoalloláhkii, nu guhká go lea hui eahpesihkarvuohta das makkár boazodoallohálddašeapmi šaddá boahhteáiggis. Bealit nugo hálddašandássi ja doaimmat čuhcet láhkaásahusa sisdollui ja njuolggadusaid geavaheapmái. Dieinna lágiin sáhtta šaddat vel stuorat eahpesihkarvuohta dan ektui ahte gii dat galgá geavahit daid ođđa láhkaásahusaid ja man guhkká. Dát funida einnostanvejolašvuoda ja buktá eahpesihkarvuođa boazodolliide.

Dat go Sámediggi liikká välljii guorrasit dáid láhkaásahusaide, boahdá das go min mielas lea deatalaš oazžut sadjái njuolggadusaid maid sáhtta geavahit jos doallonjuolggadusat rihkkojuvvojit. Dat lea deatalaš ealáhussii alccesis ja birrasii. Erenoamáš deatalaš lea sihkkarastit boazodoalloorgánaide vejolašvuoda leat mielde dáid njuolggadusaid geavaheami oktavuodas.

Boazodoallohálddašeami rievdadeapmi

Sámediggi lea ođasdieđáhusa bokte cuoŋománus 2011 Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta neahttasiidduin oaidnán ahte boazodoallohálddašeapmi galgá rievdaduvvot. Rievdadusat lea ahte guovllustivrrat galget heaittihuvvot ja guovllukantuvrrat galget fárrehuvvot Fylkkamanni vuollái. Sámediggái ii leat movtge dieđihuvvon ahte nu lea árvvoštallojuvvon dahkkojuvvo.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii maŋŋá notáhta Sámediggái mas čilgejedje organiserema rievdadusaid birra. Sámediggi manai ovtta Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaservviin diehtujuohkinčoahkkimii miessemánus departemeantta mearrádusa birra. Sámediggi ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi muiteledje bealiteaset evttohusa birra lávdegoddái mii čielggada boazodoallohálddašeami organiserema. Sohppojuvvui ahte Sámediggi galgai dievasčoahkkimis meannudit ášši ovdal go departemeanta barggai maidege viidáseappot. Sámediggi dagai mearrádusa áššis dievasčoahkkimis geassemánus 2011 mas boahdá ovdan ahte departemeantta mearrádus boazodoallohálddašeami rievdadeamis lei mearriduvvon almmá ahte dat lei dahkkojuvvon konsultašuvnnaid mielde daid konsultašuvdnaprošedraid mielde mat leat Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaska. Dás fuolakeahhtá bovdejuvvui Sámediggi konsultašuvnnaide mii lei dušše dan birra mii guoská mearriduvvon rievdadusa čađaheapmái. Konsultašuvnnat juo mearriduvvon čađaheamis eai leat duohta konsultašuvnnat, danne ii sáhttán Sámediggi vuolgit diekkár čoahkkimii. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii čakčamánus evttohusa guovllustivrraid heaittiheamis gulaskuddamii. Dat meannuduvvui Sámedikki dievasčoahkkimis govvamánus 2012.

Boazodoallohálddašeami rievdadeapmi eaktuda dan sámepolitihka joatkima man ulbmilin lea ahte mearridanváldi áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii sirdojuvvo Sámediggái. Vuodđolága § 110a man vuodul galgá láchit diliid nu ahte sámít go lea sierra álbmot sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset kultuvrra, giela ja servodateallima, bidjá čielga čanastagaid movt almmolaš boazodoallohálddašeapmi organiserjuvvo. Dán joatkimis čuovvu maiddá ahte álbmotrievttálaš geatnegasvuodát iešmearrideami, ieštivrema, searvama ja vuoruheami birra iežas ovdánahttimii

biddjojuvvojit vuodđun árvoštallamiin boazodoallohálddašeami rievdadeami oktavuodas. Guđege dáin beliin ii leat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta árvoštallan ja bidjan vuodđun mearrádusaidis oktavuodas 2011:s. ILO lea ollu oktavuodain dovddahan ahte proseassa ja sisdoallu gullet lágga oktii. Duohta konsultašuvnnat buori jáhkuiin dainna ulbmilin ahte olahit ovttamielalašvuoda, ja čovdosiid mat dávistit gustovaš sámedipolitiikkii ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide sámiid guovdu dego álgoálbmot, lea mearrideaddji deatalaš dán ášši čuovvoleamis.

Boraspiret

Sámediggi lea ovddidan ovttá ášši Sámi parlamentáralaš ráđi stivrii guohtonealliealáhusa vahágiid birra dan geažil go gávdnojit ráfáidathtojuvvon boraspiret. Sámi parlamentáralaš ráđdi mearridii fakkastit dan Girkonjárdga 2011 julggaštussii, ja dasto álggahit sámediparlamentáralaš ovttasbarggu oazžun dihte nationála stáhtaid suodjalit sámi ealáhusaid guovlluin gos leat ollu boraspiret.

Boraspirepolitiikka sierra riikkain, Suomas, Norggas, Ruotas ja Ruoššas, váikkuha ollu vuodđoealáhusaide ollu sámi guovlluin. Politiikka Eurohpá uniovnna siskkobealde bidjá čanastagaid nationála boraspirepolitiikkii min riikkas. Danne áigu Sámi parlamentáralaš ráđdi bargat dan ala vai Suopma ja Ruotta iežaset miellahttovuoda bokte, buoremus vejolaš vuogi mielde vuhtii váldet sámi beroštumiid dán áššesuorggis.

SPR deattuha ahte Eurohpáráđdi dat bidjá rámmaid lahttoriikkaid bargui olmmošvuoigatvuodaiguin. Sihke Suopma, Ruotta, Norga ja Ruošša leat Eurohpáráđi lahttun, mii lea bidjan unnimus standárddaid olmmošvuoigatvuodaide ja bearráigeahččá ahte doahttaluvvojit go sierra konvenšuvnnat ja rekommendašuvnnat. Danne áigu SPR bargat dan ala ahte guoskevaš stáhtat čuovvolit iežaset geatnegasvuodaid mat guske sámi álbmogii.

Sámi parlamentáralaš ráđdi áigu ásahit lágdegotti man bargun lea hábmet oktasaš boraspirepolitiikka ja evttohit njuolggadusaid hálddašeapmái. Eaktun lea ahte guoskevaš riikkat fuolahit geavtlaš hálddašeami ja čuvvot mearriduvvon njuolggadusaid.

Muđui čujuha Sámi parlamentáralaš ráđdi Girkonjárdga julggaštussii (2011), erenoamážit 11. čuoggái ja stáhtaid geatnegasvuhtii sihkkarastit ávnnaslaš kulturvuodu sámi álbmogii.

Buhtadusortnegat bohccuid massima ovddas maid boraspiret borret

Birasgáhttendepartemeanta (BD) lea ásahan proševtta man ulbmilin lea árvoštallat ja vejolaččat evttohit rievdadusaid dáláš buhtadusortnegii bohccuid ovddas maid boraspiret goddet. Proševtta mandáhtan lei čielggadit, ja moht fertešii go dáláš buhtadusortnega bohccuid massima ovddas boraspiriide rievdadit. Prošeaktajoavku galgá erenoamážit čielggadit málle riskavuđot buhtadusortnegii. Sámediggi lea addán gaskaboddosaš cealkámuša prošektajovkui ja áigu čuovvolit ášši konsultašuvnnaid bokte Birasgáhttendepartemeanttain.

Jinjevaerie sámečearru

Jinjevaerie sámečearru lea váldán oktavuoda Sámedikkiin oazžut veahki dan oktavuodas go Statkraft áiggošii hukset bieggafámu sin guohtoneatnamiidda. Sámečearru lea vuostálastán bieggafápmoproševtta ja das lea leamaš advokáhtaveahkki. Sii leat dolvon ášši duopmostullui. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Statkraft:in čielggadan dihte bieggafápmoproševtta ja movt dat leat láhtten sámečearuin. Sámediggi lea maid váldán ášši bajás Olgoriikadepartemeanttain čoahkkimiin. Ášši lea mannan ovttá vuoru duopmostuollovuogádagas Ruotas. Ášši meannuduvvui loahpalaččat Birasgáhttenduopmostuolus, gos duopmu celkojuvvui skábamánus 2011. Sámečearru ii ožžon ulbmillaš doarjaga ahte dohkálaččat sihkkarastit sin boazoguohtoneatnamiid. Ášši ii leat vejolaš váidit maŋŋá go dat lea meannuduvvon Hoavvarievttis. Sámedikkis lea leamaš oktilaš oktavuoha sámečearuin, ja dál bargojuvvo oazžun dihte ulbmillaš čovdosa ovddidit sámečearu beroštumiid sihke nationála ja riikkaidgaskasaš dásis.

Lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusat

Sámediggi lea vuoruhan ásahuvvon fitnodagaid čuovvleami 2011:s. Guokte čuovvolanproševtta leat čuovvoluvvon, nubbi máttasámi guovllus ja nubbi fasLulli – ja Gaska-Romssas. Goappašagat proševttat leat lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusaid oasis. Olahusjoavkun ledje sámi ásaheaddjit mat leat ásahan fitnodaga mañimuš viđa jagis. Čuovvleapmi lea dáhpáhuvvan golmma čoagganeami bokte 2 beaivvi hávállasi sierra guovlluin.

Sámediggi válldii VINN ja Norges Vel čuovvolit ásaheaddjiid máttasámi guovllus. Čuovvleapmi čadahuvvui ovttas Norlándda fylkkasuohkaniin. 12 olbmo 8 fitnodagas serve. Čuovvleapmi lea váikkuhan stuorát fuomášumi fitnodatovddideapmái. Mañimuš čoagganeamis sohpe njhallje fitnodaga plánet márkanovttasbarggu 2012 rájes, dainna ulbmilin ahte juksat stuorát márkaniidda, oažžut buoret gávpejođu ja gánnáhahttivuođa.

Lulli- ja Gaska-Romssas serve 10 fitnodaga. Sin gaskkas ledje 9 nissonolbmo, mii lea 90 % oasseváldiin. PricewaterhouseCoopers AS Romssas lei ovddasvástádus dán čuovvleamis. Guovddázis lea leamaš movt galggašii duddjot identitehta ja sihkkarastit badjelbáhčaga fitnodagas, ja dieinna lágiin bidjat vuodtu fitnodahkii viidáseappot. Ruovttoluotta diehtu oasseváldiin lea leamaš ahte prográmma lea lihkestuvvan hui bures go guoská sin dárbbuide easkaálgin. Erenoamážit go sii oppa áiggi konkrehta barget iežaset fitnodaga ovddideamiin, ja ahte proseassajođiheddjiid ja plána bokte muđui buktet oidnosii eará ásaheaddjiid vásihusaid ja hástalusaid, gessojuvvojit ovdan givrodahkan.

Sámediggi lea leamaš mielde proseassas odđa strategiijaid ráhkadanbarggus Davvi-Norgga mátkeealáhusaid ovddideami oktavuodas. Sii leat doallan golbma čoagganeami. Strategiijas galgá leat ávki váikkuhangaskaoapmeapparáhta vuoruhemiide mátkeealáhusaid ángiruššama oktavuodas davvin.

Lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusaid forumis lea leamaš čoahkkin borgemánus 2011. Sihke ealáhusorganisašuvnnaid ovddasteaddjit ja almmolaš beales serve čoahkkimii ja adde doaibmabidjocealkámuša jagiide 2012 ja 2013. Dán cealkámuša vuodul lea Sámediggi mearridan odđa prográmmačilgehusa.

Duodji

Duoji šiehtadusbealit sohpe 2010:s ahte vuđolaččat geahčedit duojáriid doaibmadoarjjaortnega. Ortnega bearráigeahččan álggahuvvui 2011:s. Dan ulbmilin lea kvalitehta dáfus sihkkarastit ortnega ja dan duodaštusa maid ohccit bidjet ovdan doaibmadoarjjaohcama vuodđun. 21 duojára geat ožžo doaibmadoarjaga 2010:s gessojuvvojedje bearráigeahččama várás. Rehketdoallofitnodat Consis galgá ráhkadit raportta daid gávdnosiid birra mat dahkkojuvvojit bearráigeahččamis, ja bargu galgá loahpahuvvot 2012:s.

Asplan Viak lea ráhkadan ekonomalaš raportta duodjeealáhusa ovdáneamis. Raporta galgá geavahuvvot šiehtadallamiin ealáhusšiehtadusa hárrái. Asplan Viak deattuha ahte 47 vástádusa leat menddo unnán luohtehahti konklusuvnnaid geassimii ovdáneami birra jagis jahkái. Vástideddjiid gaskkas leat 75 % nissonolbmo. Rehketdoallojahki 2009 lea dán raportta vuodđun. Raporta čájeha ahte vuovdindienas duojára nammii ii leat rievdan jagis 2008 jahkái 2009. Doaibmaboađus lea duodai njiedjan 108 581 ruvnnus 83 684 ruvndui dien áigodagas. Vállosivvan dasa sáhttet leat lassánan golut ealáhusas, muhto muhtun oktavuodain sáhttet leat eará sivat. Duoji ekonomalaš lávdegoddi lea doallan guokte čoahkkima áigodagas. Ekonomalaš lávdegoddi sidašii vuđoleabbo raportta ja buoret reporterema duojáriid bealis.

Šiehtadusat odđa duodješiehtadusa birra álggahuvvojedje borgemánus 2011. Šiehtadusbealit leat Sámiid duodji, Duojáriid ealáhussearvi ja Sámediggi. Bealit sohpe šiehtadusrámmán 9,4 miljon ruvnnu. 3,0 miljon ruvnnu várrejuvvi investeren- ja ovddidandoaibmabijuide, 0,33 miljon ruvnnu gelbbolašvuoda bajideapmái ja 3,6 miljon ruvnnu doaibmadoarjjan. Duodjestipeandaortnet

viiddiduvvui nu ahte dál guoská maiddá allaskuvlaohppui joatkkaskuvllaid lassin. Doarjjaortnet duodjegávppiide heaittihuvvui ja sadjái bođii prošeaktadoarjja vuovdima ovdánahttima doaibmabijuide. Nugo ovddit jagiin ge de várrejuvvui 1,56 miljon ruvnnu guovtti duodjeorganisašuvdnii. Duodješiehtadusa siskkoabealde álggahuvvo vuovdin- ja márkanfievriddan prošeakta ja vel okta mearkagalvoovddideamis. Ohccit mat ožžon doaibmadoarjaga bearrágehččojuvvojit maiddá 2012:s. Sámediggi lea geatnegahttojuvvon čielggadit momssas luvvema duodjeealáhusas.

Duodjeealáhusa ovddasteaddjit válde álgaga 2011:s doallat čoaikkima Sámedikkiin duodjebáji ásaheamis Kárašjohkii ja Porsáŋgui. Čoaikkima vuolggaheddjit válde ovdan hástalusaid dan ektui ahte duodjebirrasis eai leat doarvái buori eavttut duodjebirrasa ovddideapmái dán guovtti gieiddas.

Sámediggi lea ruhtadan ovttagáš duodjeprošeavtta julevsámi guovllus. Prošeavttaid ulbmilin lea movttiidahttit eambbogiid álgit bargat dujiin ja oážžut ovttasbarggu duojátiid gaska.

Duodjeinstituhtta lea njulgen ekonomalaš beliid vuodđudusa oktavuodas. Sámediggi lea ožžon stivralahtu Duodjeinstituhtti, muhto Duojátiid ealáhussearvi ii leat vel ge ožžon makkárga sáji stivrras.

Fidnooahppiortnet duojs

Sámediggi lea ožžon Boazodoalu ja duoji oahppokantuvrra hálldašit duoji fidnooahppiortnega. 2011:s lei kantuvrras soahpamuš 15 fidnoohppiin, geaid gaskkas 14 ledje nieiddat. Bealli lea eret Guovdageainnus ja loahppa eará báikkiin Finnmárkkus, Romssas ja Davvi-Trøndelágas. Guokte fidnooahppi gearggaiga soahpamušáigodagas ja guovttis celkkiiga eret fidnooahppisoahpamuša. Hástalusas 2011:s lea leamaš ahte ollugiin ii leat doarvái teorija go ohcet sisaváldima.

Nissonolbmot fitnodateaiggádin ja ealáhusdoallin

Dat go ollu nissonolbmot leat searvan sihke go guoská ásaheddjiide Romssas ja duoji fidnooahppiortnegis lea mielde ollašuttimin mihtomeari oážžut eanet nissoniid ealáhusaide. Duoji ekonomalaš raporta čájeha maiddá ahte sii geat leat mielde iskkadeamis, leat 75 % nissonolbmot. Muđui leat sullii 3 % guolásteddjiin nissonolbmot, eanadoalus lea nissonoassi birrasii 20 % ja boazodoalus 13 %. Struktuvrralaš bealit, nugo lágat ja njuolggadusat, ja garra fysálaš bargu dagaha hehttehusaid oážžut stuorát nissonoasi dáin vuodđoealáhusain. Guovddáš eiseváldiin leat stuorát vejolašvuodát rievdadit struktuvrralaš beliid go maid Sámediggi sáhtta dahkat.

Ohcanvuodot doarjagat ealáhusovdánahttimii

Sámedikki doarjarámma oktiibuot ealáhusovdánahttimii lei 2011:s 35 063 000 ru. Dát ruđat vuoruhuvvojedje juohkelágan ealáhusaide, mariidnaealáhusaide, eanadollui, lotnolasealáhusaide ja sámi mátkeealáhusaide ja duodjái.

2011:s ledje Sámedikkis ollu ohcamat guolástusulbmiliidda, stuorra optimismma geažil ja go ain leat buorit vejolašvuodát buoridit doaibmaekonomiija ja árvoháhkama ealáhusas. Ledje doarjjaohcamat sihke fanasinvesteremiidda ja eana- ja mearrarusttegiidda. Dan bokte go juolludit doarjaga fatnasiid investeremiidda ja ođđaáigásaš vuostáiváldin- ja mearrarusttegiid ođasmahttimii leat mii lihkestuvvan háhkat buriid ekonomalaš rámmaeavttuid fanasođastemiide, guollevuostáiváldinrusttegiid bisuhemiide báikkálaččat ja ođđasis rekrutterema nannemii guolástusámmáhii.

Bušehttarámma 2011:s mariidnasuorgái lei 4 165 000 ru. Dat geavahuvvui badjelmeari 2 158 909 ru dan sivas go ledje nu ollu ohccit. 2011:s juolluduvvui doarjja lagabui 30 fanasinvesteremii, mas lei maid doarjja 5 ođđavistái nuorra aktevraide ealáhusas. Dát váikkuha ođasmahttima ja fanasođasteami dovdomassii eanadieđalaš suorggi siskkoabealde gos leat boarráset fatnasat.

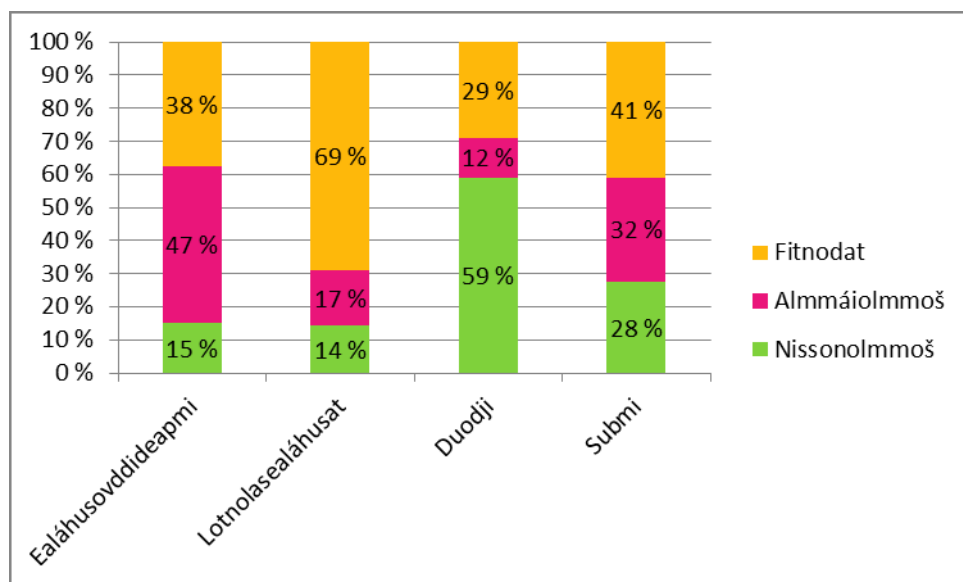
Vuostáiváldima oktavuodas lea Sámediggi addán doarjaga sihke báikkálaš vuostáiváldinrusttegiid divodeapmái ja mearrarusttegiid buorideapmái nugo bruggahukseimi ja govdubrukkaid ásaheapmái. Dát váikkuha mealgat vuovdin- ja leahkinbeliide báikkálaš riddo- ja vuotnafatnasiidda.

Sámediggi oaidná ahte leat ollu ohcamat sámi mátkeealáhusaid ovdánahttimii. Davvi Siida lea okta aktevrain márkaniš masa juolluduvvui investerendoarjja 2011:s. Fitnodaga doaibma lea válđoáššis Davvisiiddas ja fállá “Hurtigruten” turisttaide mátki Gilevuonas Donjevutnii, goas turisttat besset vásihit veaháš sámi kultuvrra ja eallinvuogi. Oktiibuot juolluduvvui 4 579 950 ru lotnolasealáhusaide ja čielggadanproševttaide ja eará doaibmabijuide.

Sámediggi lea joatkán duodjeáŋgiruššamiiguin ealáhusšiehtadusa bokte, mii lei 2011:s 9 400 000 ru. Doarjja juolluduvvui analysa čadaheapmái duodjeealáhusas, danne vai oččošeimmet eanet dieđuid man ollu duodji buvttaduvvo, jođihit go duojárát gálvuideaset vuovdimassii ja makkár márkanaht jearahit buktagiid. Dán analysa vuodul áiggošeimmet álggahit doaibmabijuid ja árvvoštallat lea go vuodđu álggahit proševtta mearkagálvohukseimi duojis. Sámediggi juolludii 457 200 ru prošektii maid duodjeorganisašuvnnat galget čadahit.

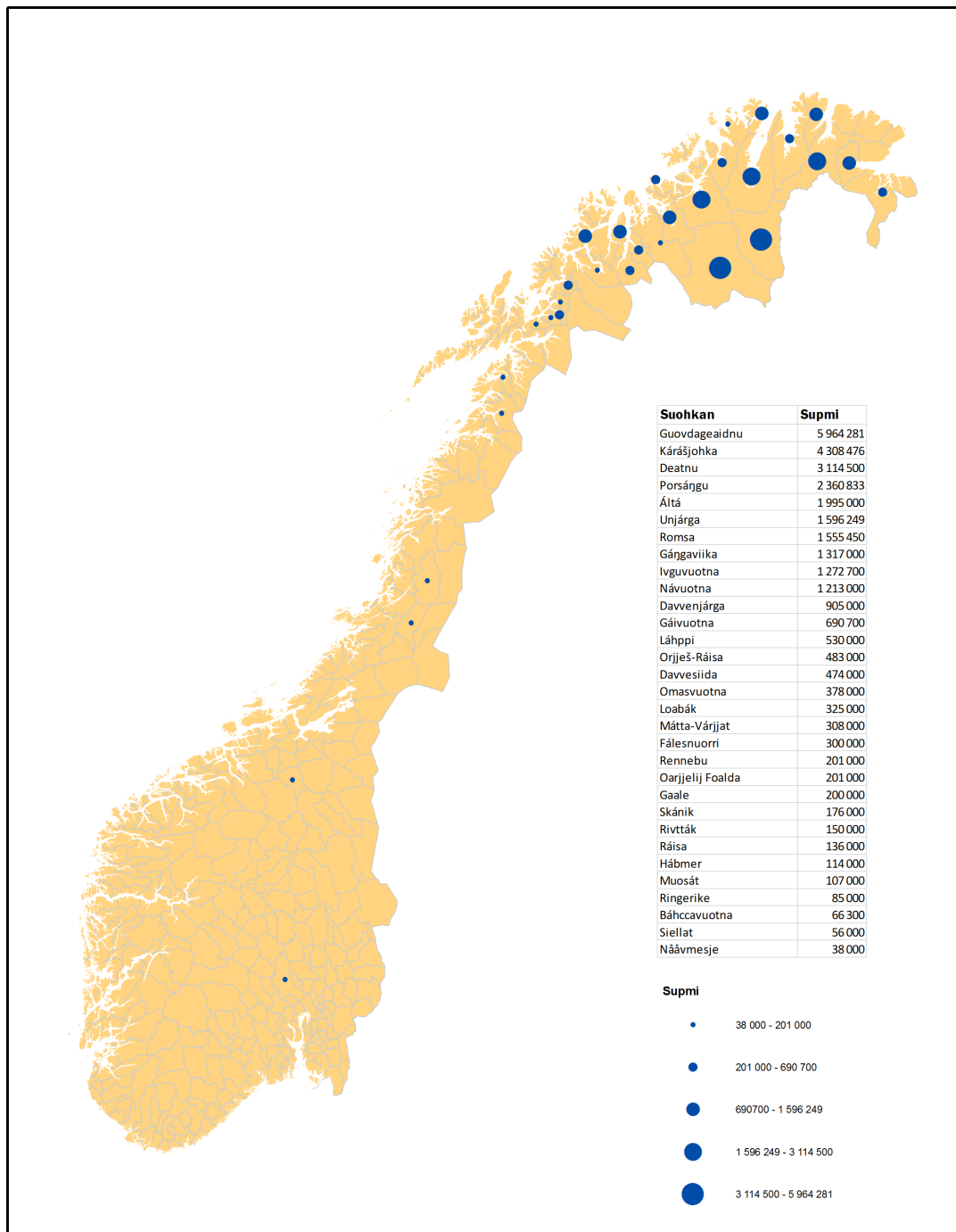
Oktiibuot juolludii Sámediggi ealáhusruđaid 32 748 290 ru jagis 2011.

Govvosiš vuolábealde oidno movt doarjagat juohkásit nissonolbmuide, almmáiolbmuide ja fitnodagaide; ealáhusovddideamis, lotnolasealáhusain ja duodješiehtadusas, ja doarjagat oktiibuot.

Kárta vuolábealde čájeha movt juolluduvvon doarjagat 2011:s juohkásit gielddaid gaskka, dás lea sáhka ohcanvuđot ortnegiin ealáhusaide.

Doarjja ealáhusaide 2011

6 Areálat, birasgáhtten ja kultursuodjaleapmi

Sámedikki váldoulbmilin barggus areálaiguin, birasgáhttemiin ja kultursuodjalemiin lea sihkarastit areálad ja resurssaid ceavzilis ávkkástallama sámi guovlluin sámi historjja ja sámi árvvuid vuodul. Dáid guovlluid ja resurssaid hálddašepmi galgá leat vuodđuduvvon sámi vuoigatvuođaide. Ceavzilis ja guhkes áiggi perspektiiva galgá deattuhuvvot.

Sámedikki areálaáššiid barggus lea sáhka das ahte sámi beroštumit galget gozihuvvot dalle go mearrádušat areálageavaheamis dahkkojuvvojit. Sámi kulturmuittut geavahuvvojit sámi leahkima duodašteapmái sámi guovlluin. Sámediggi lea gulaskuddanásahussan kulturmuittobarggus plánaáššiin ja stuorát huksenáššiin. Dán oktavuodas registrerejuvvojit ollu sámi kulturmuittut.

Areálat

Plána- ja huksenlága čuovvoleapmi

2008:s dohkkehuvvui odđa plána- ja huksenláhka. Láhka bodii fápmui 01.07.09. Lágas oáččui Sámediggi odđa rolla sihke stuorát válddiin, ja stuorát bagadallanovddasvástádusain. Dáid rievdadusaid geažil lea leamaš dárbu konkretiseret daid rámmaid, maid siskkobealde Sámediggi galgá bargat plánaáššiin, ja dárbu gaskkustit dan eará eiseválddiide ja álbmogii.

Geassemánus 2010 bodii Sámedikki plánaveahkki. Mannan jagi lei plánaveahkki buorre reaidun midjiide sihke ollašuttimis min rolla plána- ja huksenlága ektui, ja min bargui muđui plánaáššiuin. Guokte deatalaš ášši váldit dás ovdan:

Bargu Áltta suohkana 2011-2030 areálaosiin. Sámediggi vuosttaldii álggus juo arealahálddašeami njealji deatalaš suorggis. Gulahallama ja buori ovttasbarggu bokte čoavdašuvai ášši nu ahte Sámediggi sáhtii geassit ruovttoluotta buot vuosttaldemiid.

Nationála vuordámušat regionála ja gielddalaš plánemii. Plána- ja huksenlága odđa plánaoassi deattasta ahte Gonagas juohke njealját jagi ráhkada nationála vuordámušaid regionála ja gielddalaš plánemii. Vuosttaš vuordámušreive ovddiduvvui suoidnemánus 2011. Konsultašuvnnaid bokte Birasgáhttendepartemeanttain sihkarastti Sámediggi ahte vuordámušreivves gáibiduvvo ahte regionála ja gielddalaš plánen maiddái galgá sihkarastit sámi beroštusaid nu mo lea eaktuduvvon plána- ja huksenlágas.

Mii doaivut ahte plánaveahkki lea leamaš čuvgehussan eará eiseválddiide ja álbmogii ge. Áššemeannudanproseassain ja eará oktavuodáin mii leat čujuhan plánaveahkkái. Mii leat maiddái juohkán olggos plánaveahki heivvolaš oktavuodáin. Maiddái boahhteáiggis áigut mii Sámedikkis joatkit evaluerema ja buoridit diehtujuohkima ja iežamet rutiinnaid plána- ja areálaáššiin.

Finnmárkkuopmodat

Finnmárkkuopmodat, Finnmarkku fylkkagiella ja Sámediggi dollet 2 jahkasaš politihkalaš gulahallančoahkkima. Čoahkkimiid ulbmil lea láchit diliid buori ovttasdoaimmii áššeasálaččaid gaskkas. Čoahkkimat leat maiddái čuovvolančuokkis Finnmarkku fylkkagiella ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusas. Áššeasálaččat leat 2011:s hálddahušlaš dásis digaštallagohtán mo galgá geavahit badjebáhca. Dan geažil lea čohkkejuvvon hálddahušlaš ovttasbargojoavku mii galgá viidáseappot árvvoštallat mo galgá Finnmarkkuopmodaga badjebáhca geavahit.

Vuodđudus Protect

Nogga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi ja Ruota Sámiid Riikkasearvi leat Sámedikki doarjagiin 2011:s evttohan vuodđudusa Protect. Proteck galgá vuodđuduvvot vuosttaš jahkebealis 2012.

Protect šaddá sorjjasmeahttun, eahpegávppálaš vuodđudus mii galgá veahkehit sámi vuoigatvuođeáiggiid fuolahit iežaset arealberoštusaid, eana- ja resursavuoigatvuođaid ja Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 112 siidu 379 siiddus

ovdánanvejolašvuodaid. Protect:s galgá leat guovddáš norbmaaddi rolla eiseválddiid ja ealáhusdoaimmaheddjiid barggus sámi guovlluin. Protect galgá maiddáí váikkuhit dasa ahte ášahuvvo fitnolaš ovttasbargu ja čorges šiehtadallamat go árbevirolaš sámi ealáhusat/vuoigatvuodaeaggádat ja ođđa ealáhusdoaimmaheaddjit ráhkadit plánaid ja doaibmajuid mat dávjá leat areálagáibideaddjit. Dat lea danne vai buohkaide lea álkit einnostit ja fuolahit buoremus čovdosiid eanet berošteddjiid várás.

Sámediggi lea juolludan 1 miljon ru 2012 várás Protect:ii. Ođđa ealáhusdoaimmaheaddjit sámi guovlluin leat dál jo dovddahan ahte sii áigot doarjut ekonomalaččat. Sámediggi vuordá ahte stáhta eiseválddit maiddáí servet ekonomalaš doarjagiin.

Fápmohuksen

Mánngga sajis Sámis leat buorit bieggaresurssat. Danne lea bieggafámu ásaheapmi miellagiddevaš. Lea maid eanet ja eanet beroštupmi hukset smávit fápmorusttegiid. Go earret eará ođđa fápmogáldut váldojuvvojit atnui, de ferte maiddáí fápmofierpmádaga ođasmahttit, vai sáhtta fievrridit ođđa fámu mii buvttaduvvo geavaheddjiide. Sámediggi lea 2011:s meannudan badjelaš 200 fápmui guoskevaš ášši.

Bieggafápmorusttegiid huksen sáhtta leat buorre dálkkádatpolitihkka. Prinsihpalaččat Sámediggi doarju dálkkádatgássaid luoitima vuolideami ja ángiruššama ođasmuvvi energiijain váidudeaddji doaibmajidjun, vaikke vel bieggafápmu iešalddis várra ii goassege sáhte buhttet dakkár energiijabuvttadeami mas leat CO2 luoitimat. Sámediggi čujuha dattetge dasa ahte guoskevaš huksenareálat eai leat áibbas geavatkeahes guovlluin dál, dat geavahuvvojit ealáhusdoaimmaide seammás go dat leat maidai kultureanadagat. Guoskevaš guovllut bieggafápmohuksema várás leat seammás dakkár guovllut main eai leat stuorra teknihkalaš sisabahkemmat, dat guoská earret eará sullii 37 % Finnmárkku areálain. Dakkár luondduguovllut, erenoamážit stuorra joatkevaš guovllut vuonas várrái, lea vátneresursa Norggas ja Eurohpás ja lea mávssolaš vuodđu dan luonddušláddjivuhtii maid mii galgat fievrridit viidáseappot boahhte bulvii.

Danne lea deatalaš Sámediggái oážžut čielggaduvvot plánejuvvon fápmohuksema váikkuhusaid sámi kultuvrii, ealáhusaid ja servodateallimii, vai vásttolaš eiseválddiin galgá leat nu buorre mearridanvuodđu go vejolaš ovdalgo mearrádus dahkkojuvvo. Sámedikki mielas lea maid hui deatalaš ahte areálat ja resurssat Sámis geavahuvvojit dakkár vugiin mii ii hedjonahte sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima. Sihke dán fágasuorggi váldomihttomearri ja guokte oassemihttomearri dorjot dan. Vásttolaš konsešuvdnaeiseváldi lea Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta (NČE). Dakkár mearrádušat go konsešuvdnamearrádušat, gullet Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš konsultašuvdnaprošedyraide. Dasa lassin lea Sámediggi dahkan sierra šiehtadusa NČE:in mii galgá čielggasmahttit konsultašuvdnaprošedyraid aiddo fal konsešuvdnaáššiin.

Sámediggi lea 2011:s čađahan mánnga konsultašuvnna hálddahušlaš dásis NČE:in bieggafápmoproševttaid oktavuodas iešguđet muttuin konsešuvdnaprošessas.

Konsultašuvnna čielggadanprográmma birra

Konsultašuvnna váikkuhusčielggadanprográmmaid hábmema birra Čoargašnjárgga, Fálesrášša ja Fálesnuori bieggafápmorusttegiid várás Finnmárkkus ja Sjonfjellet I ja II, Seiskalláfjellet, Kvalhovudet, Kovfjellet ja Stortuva bieggafápmorusttegiid várás Nordlánddas loahpahuvojedje 2011:s.

Go guoská váikkuhusčielggadanprográmmaid hábmemii, de soabai Sámediggi NČE:in sánádeami meahcegeavaheami váikkuhusčielggadeami oktavuodas ja mo galgá čielggadit váikkuhusaid boazodollui. Dattetge eai sohppojuvvon čielggadusdilit ja sánádeamit boazologu vejolaš vuolideami hárrái plánejuvvon doaibmajuju geažil, árbedieđu geavaheapmi vuohkin, ja áigi goas dat kulturmuoitoiskadeamit galget čađahuvvot, maid kulturmuoitoiskadeami gáibida. Mii bivddiimet ahte dat galggai čielgejuvvo mearriduvvon váikkuhusčielggadanprográmmaid duogašnotáhtain. Mii guoská

boazodoalloberoštusaide, de lea Sámediggái deatalaš ahte ráhkaduvvojit ollislaš váikkuhusčielggadusat mat čájehit sihke ovddeš ja plánejuvvon sisabahkkemiid guovllus.

Dutnjesvuona bieggafápmorusttet

Dutnjesvuona bieggafápmorusttega oktavuodas čujuhii Sámediggi konsešuvdnaohcama gulaskuddancealkámušas ahte bieggafápmorusttet lea plánejuvvon boazojohtolahkii, ja ahte guoskevaš orohat ballá ahte bieggafápmorusttet sáhtta leat hehttehussan bohccuide. Sámediggi oaivvilda ahte ferte árvvoštallat vejolašvuoda rievdadit johtingeainnu. Viidáseappot čujuheimmet ohcama headjuvuhtii ahte dat ii válddat sámi meahcegeavaheami dahje eará sámi servodatberoštusaid. Gulaskuddancealkámuša maŋŋá diedihuvvui Sámediggái ahte dál lea šiehtadus doaibmabiddji ja guoskevaš orohaga gaskkas mii earret eará váldá ovdan johtolaga.

Konsultašuvdnačoahkkimis ledje Sámedikkis dattetge eahpádušat Dutnjesvuona bieggafápmorusttega plánaide. Erenoamážit árvvoštallat mii plánaguovllu sajusteami erenoamáš unohassan boazodollui. Mii diehtit dattetge ahte lea dahkkojuvvon šiehtadus gaskal guoskevaš orohaga ja doaibmabiddji plánaid duohtandahkama ektui. Mii diehtit maiddá ahte boazodoalu guovlostivra lea vuosttaldan bajábealde namuhuvvon plánaid. Dan vuodul bivddii Sámediggi ahte guovlostivrra vuosttaldahkii berre biddjojuvvo deaddu go NČE meannuda ohcama. Konsultašuvnnat eai lea loahpahuvvon formálalaččat, muhto eai leat ge diedihuvvon eanet konsultašuvdnačoahkkimat lagamus boahtteáiggis.

Hámmanoaivvi bieggafápmorusttet

Hámmanoaivvi bieggafápmorusttega oktavuodas lea Sámediggi ovddidan cealkámuša reviderejuvvon konsešuvdnaohcamii ja konsultašuvnnat leat loahpahuvvon formálalaččat. Doaibmabiddji lea Finnmárk kraft, mii lea váldán badjelassan dán proševtta ovddeš doaibmabiddjis Statoil ASA. Huksen lea plánejuvvon govttii ceahkis.

Riiddu geažil guovllu sámi kulturmuittuid alde ja ášši ovddeš konsultašuvnnaid geažil lea huksenguovlu uhciduvvon álgoplánaid ektui. Danne ii guoskka huksen njuolggá ovttá ge ovdalis registrerejuvvon sámi kulturmuittui. Muhto máŋga kulturmuittu/kulturmuittobáikki guoskkahuvvojit visuálalaččat huksemii. Danne lea Sámediggi evttohan ahte dat bieggaturbiinnat, mat leat plánejuvvon lagamusat guoskevaš kulturbirrasiidna, váldojuvvojit eret plánas. Jus dat dahkkojuvvo, de árvvoštallá Sámediggi dohkálažžan váikkuhusaid sámi kulturmuittuide ja kulturbirrasiidna. Sámediggi kulturmuitoiseiváldin lea dán vuodul dohkkehan ahte doaibmabidju sáhtta čadahuvvot reviderejuvvon konsešuvdnaohcama vuodul.

Sámediggi lea cealkámušas bidjan vuodđun ahte guoskevaš orohat dohkkeha plánejuvvon huksema. Jus huksenkonsešuvdna juolluduvvo, de čujuhii Sámediggi maiddá dasa ahte konsešuvdnaeavttut fertejit geatnegahttit huksejeddji soahpat čovdosa 7. orohagain das mo dakkár ođđa infrastruktuivrre go geainnuid ja eará ráhkkanusaid, galgá geavahit go bieggafápmorusttet doaibmagohtá

Raudfjellet bieggafápmorusttet

Sámediggi lea álggahan konsultašuvnnaid NČE:in Norsk Miljøkraft Raudfjell AS konsešuvdnaohcama birra, bieggafápmorusttega ásaheami birra Raudfjellet:ii Sálliris Romssa suohkanis. Konsultašuvnnaid guovddážis lea leamaš Raudfjellet bieggafápmorusttega ásaheami váikkuhusat boazodollui.

Raudfjellet plánejuvvon bieggafápmorusttegis leat gitta 48 bieggaturbiinna main lea oktibuot 144 MW beaktu. Lea juo addojuvvon konsešuvdna hukset bieggafápmorusttega Kvitfjelli mii lea sullii 3 km eret Raudfjellet plánaguovllus.

Guoskevaš orohat lea birrajagi orohat mas leat guokte siidaosi oktibuot 600 bohccuin. Orohat lea soahpan doaibmabiddjiin bieggafápmorusttega ásaheami birra Raudfjelli ja sii leat vel dahkan šiehtadusa Norsk Miljøkraft Raudfjell AS:in ovttagardde buhtadusa birra daid hehttehusaid ovddas maid fápmorusttet dagaha.

Boazodoalu guovlostivra lea dattetge vuosttaldan consešuvnna addima. Sii čujuhit dasa ahte guovllus leat juo ollu sisabahkemmat huksemiid geažil ja sii bivdet ahta ráhkaduvvo ollislaš plána bieggafámu dáfus Romssas.

Konsultašuvdnaproseassa ii leat vel loahpahuuvvon.

132 kV fápmolágideapmi Lulli-Helgelánddas

Sámediggi lea 2011:s maiddá čađahan loahpalaš konsultašuvnnaid Oljo- ja energiijadepartemeanttain (OED) váiddaášsis 132 kV fápmolágideami oktavuodas Lulli-Helgelánddas. Doaibmabiddji lea Helgeland Kraft. Konsultašuvnnain ii šaddan ovttamielalašvuohta gaskal Sámedikki ja OED namahuuvvon fápmolinnjá molssaeavttuid válljemis. OED lea maŋŋá nannen NČE ovddeš mearrádusa ášsis. Sámediggi lea oppa áiggi oaivvildan ahte fápmolinnjá berre huksejuvvot eará molssaeavttu vuodul mas min mielas oktiibuot leat uhcit váikkuhusat sihke sámi beroštusaide ja luonddubirrasii.

Konsultašuvnnaid boadusin OČD mearrádusa oktavuodas mearriduvvoje guokte odđa consešuvdnaeavttu. Nubbi eaktu lei ahte doaibmabiddji geatnegahttojuvvo, nu guhkás go departemeanta dan gávnnaha govttolazžan, máksit guoskevaš orohaga dárbbalaš goluid juridihkalaš- ja boazodoallofágalaš veahkkái šiehtadallamiid oktavuodas fievrriidus- ja rusttetplánaid birra, oktan ráhkkaneapmái dan oktavuodas. Nubbi eaktu dadjá ahte doaibmabiddji geatnegahttojuvvo gokčat guoskevaš orohaga vejolaš goluid liige bargiid láigoheapmái johtima oktavuodas. Dát dakkár áigodahkii mii lea ráddjejuvvon 2 jahkái rusttetáigodaga loahpa rájes. Dasa lassin ferte doaibmabiddji máksit vejolaš goluid dárbbalaš teknihkalaš veahkkeneavvuide dalle go liige bargit eai lea doarvái dasa ahte čađahit johtima.

Departemeantta mearrádus dán ášsis lei loahpalaš ii ge dan sáhttán váidit.

Regionála bieggafápmoplána Finnmárkku várás

Oktanaga dálá diedáhusaiguin ja consešuvdnaohcamiiguin bieggafámu ásaheami oktavuodas Finnmárkkus lea Finnmárkku fylkkagiela ráhkadeamen regionála bieggafápmoplána fylkka várás.

Sámedikki mielas lea plána vuosttažettiin ealahusovddidanplána mii galgá leat láiddesteaddjin huksejeddjiide, gielddaide ja guovddáš eiseválddiide. Sámediggi lea ovdal mángga oktavuodas čujuhan dasa ahte lea dárbu nannet regionála plánema ja geavahit regionála plánaid reidun sámi váikkuhanfámu sihkarastimii. Doarvái kapasitehta fievrriidanjodđasiin dat buori muddui dál stivre odđa elektrihkalaš fápmorusttegiid huksema ja sajusteami, nu go bieggafámu. Dat, ja dat ahte stáhta lea geatnegahttojuvvon meannudit buot guoskevaš huksenohcamii, dagaha ahte dávjá lea “ovddemusas millui-prinsihppa” mii mearrida dakkár fápmobuvttadeami. Dakkár vuohki šaddá álkit vuostálagaid dainna áigumušain ahte hálddašit guovllu ollislašvuođa vuodul, ja sáhttá maiddá rihkkut dan álbmotrievttálaš prinsihpa ahte suodjalit sámi kultuvrra. Danne lea Sámediggi posiitiiva dasa ahte ráhkaduvvo dakkár plána.

Lea iešvuosttildeapmin ahte álgoálbmotguovllut davvin leat dat guovllut maidda dálkkádatrievdamat čuhcet ovddimusat, seammás go dát guovllut leat dat mat fertejit gierdat stuorámus nođiid plánejuvvon dálkkádatdoaibmabijuid geažil. Danne lea Sámediggi čujuhan dasa ahte bieggafápmoplánas berre árvvoštallat molssaektosaš energiijagáldut bieggafápmui, árvvoštallojuvvon CO2 luoitimiid ektui.

Sámediggi áigu searvat Finnmárkku bieggafápmoplána váldoprošeavtta bargojovkui. Dán bargojovkui oassálastet muđui NČE, Finnmárkku fylkkamánni, FeFo, Boazodoallohálldahusa, NHO Finnmárkku, LO Finnmárkku ja Innovašuvdna Norgga ovddasteaddjit.

Mineráladoaimmat

Sámediggi oassálasttii minerálakonferánsii PDAC 2011 Kanadas ovttas daid orohagaid ovddasteddjiiguin, maiguin Sámediggi lea dahkan šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuodul. Dán jagi ledje PDAC 2011 konferánsas sierra álgoálbmotsešuvnnat, maid fáddán lei mineráladoaimmat álgoálbmotguovlluin Kanadas. Sis geat háliidit álggahit mineráladoaimmaid sámi guovlluin, leat eará hástalusat go Kanadas. Okta stuorámus erohusain lea sámi boazodoalu vuhtiiváldin. Dakkár álgoálbmotealáhus ii leat kanadalaš álgoálbmogiin. Deatalažžan lea ahte Sámediggi ja sámi servodat lea čielggas ja konkrehta das guđe gáibádusaid ferte bidjat boahteáiggi mineráladoaimmaide sámi guovlluin.

Sámediggái lea deatalaš ahte minerálasearvvit ja váldeorgánat dovdet min oainnu dakkár áššiin mat gusket minerálaohcamii ja –roggamii sámi guovlluin. Danne lea Sámedikkis leamaš sáhkavuorru čoahkkimis NHO-stivrrain Finnmárkkus, Finnmárkku fylkkagieldda fáddáčoahkkimis minerálaávkástallama birra, ja semináras Oslos davveguovloáŋiruššama ja mineráladoaimmaid birra. Seminára Oslos lei Olgoriikadepartemeantta ja Sámedikki oktasáš álgga, ja čađahuvvui Norsk Bergindustri jahkečoahkkima oktavuodas. Doppe bodii ovdan ahte ráđđehus áigu ráhkadit strategiija minerálaid hálddašeami várás. Sámediggi áigu čuovvolit dán barggu ja bivdit dollojuvot konsultašuvnnaid jus ráhkaduvvojit doaibmabijuid mat sáhttet váikkuhit sámi beroštusaid njuolggas.

Sámediggi lea šiehtadallamin Store Norske Gull AS:in sin minerálaohcandoaimmaid birra Kárášjogas, Sámedikki minerálaplánaveahki vuodul. Sámediggi lea dahkan dakkár šiehtadusaid Arctic Gold AS:in ja Nussir ASA:in, ja vuordá ahte šiehtadus Store Norske Gull AS:in lea gárvvis 2012 vuosttaš jahkebealis.

Birasgáhtten

Biologalaš šláddjivuodakonvenšuvdna

Sámediggi oassálasttii Norgga sáttagottis čihččet bargočoahkkimii biologaš šláddjivuodakonvenšuvnna (CBD), artihkal 8j árbedieđuid birra Montrealas.

Čoahkkimis lei Sámedikkis sáhkavuorru vugiid birra mo álgoálbmogat sáhttet beaktileappot oassálastit CBD bargui ja mii leimmet mielde digašallamin ekovuogátvuodot hálddašeami, ekovuogátbálvalusaid ja suodjalanguovlluid. Digašallanraporttas bohtet ovdan Sámedikki konsultašuvdnaortnegat mat čatnasit suodjalanguovlluide ja álbmotmehciid báikkálaš hálddašeapmái. Raporttas namuhuvvojit maiddái hástalusat mat čatnasit proseassaide Finnmárkku loahppasuodjalanguovlluid oktavuodas, giđđaloddemii ja luossahálddašeapmái mearas ja jogain.

Sámediggi lážii dili dasa ahte Ávjovári álgoálbmotguovlu ja Sámi bivdo- ja meahcástansearvi sáhtte oalgelágideamis mitalit árbevirolaš giđđaloddema birra Guovdageainnus. Sii muitaledje maid giđđalodden mearkkaša Guovdageainnu álbmogii. Sámediggi fas mitalit oppalaččat Sámedikki birra, ja dan birra guđe njuolggadusat gustojit giđđaloddemii dál.

Muđui váldojuvvui ovdan dat ođđa gelbbolašvuohta mánggajahkásaš bargoprográmmas suodjalit ja movttiidahttit biologalaš resurssaid (artihkal 10c) boaresvirolaš geavaheami, mii čuovvu guoddevašvuodaprinsihpa. Viidáseappot váldojuvvojedje ovdan árbedieđu mihtilmasvuodát, árbedieđu suodjaleami ja ruovttoluottafievrrideami vuogádagat ja ON álgoálbmotáššiid bistevas foruma rávvagat.

Sámedikki oassálastin dáidda 8j bargočoahkkimiidda maid ON lágida, lea ávkin Sámedikki árbediehtobargui. Dat guoská sihke daidda hálddašanbargguide main Sámediggi oaivvilda ferte váldit buorebut vuhtii árbedieđu, ja politihkkahábmen dasa mo mii duodaštit ja gaskkustit árbedieđu. Muhtumin go mii oassálastit Norgga sáttagoddái čoahkkimiin, de suvvet guovddáš eiseválddit min ovddidit dakkár evttohusaid mat midjiide leat deatalaččat. Muhto lea seamma deatalaš ahte doppe lea

dakkár deaivvadansadji mas mii beassat gullat maid norgga eiseválddit, eará riikkaid eiseválddit, eará álgoálbmogat ja eará joavkkut oavvildit árbedieđu birra ja dan birra mo árbediehtu berre gieđahallojuvvot.

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Sámediggeráđđi oassálasttii Norgga sáttagoddái oasálaščoahkkimis, COP 17, ON dálkkádatkonvenšuvnna juovlamánu 2011 Durbanis Lulli-Afrihkás. Biras- ja ovddidanministtar Erik Solheim jođihii sáttagotti.

Dálkkádatkonvenšuvnna bajimus mihttomearri lea uhcidit máilmmiviidosáš liegganeami dainna lágiin ahte uhcidit dálkkádatgássaluoitimiid. Dálkkádatpáhkka Durbanis mearkkaša plána mo oazžut buot riikkaid dohkkehit boahttevaš juridihkalaš dálkkádatšiehtadusa. Dat galgá leat šiehtaduvvon ovdal 2015 ja doaibmagoahtit 2020 rájes. Kyotoprotokolla guhkiduvvo viđain jagiin ja ruoná foanda ášahuvvo dálkkádatdoaibmabijuid ruhtadeami várás ovdáneaddji riikkain. Eará osiin leat earret eará njuolggadusat mo gozihit ja hálddašit luoitimiid, suodjalit arvevuoddiid, teknologijafievrrideapmi ovdáneaddji riikkaide ja dálkkádatheiveheapmi.

Dálkkádatrievdamat čuhcet hui garrasit álgoálbmogiidda go álgoálbmogiin lea dávjá hui lagas oktavuoha luondduin ja nu sii leat lagamusat dálkkádatrievdamiid. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, ja eará álgoálbmogiidda Ártkasis gos dálkkádatgárat rivdet johtilepmosit. Bjerkenes dálkkádatdutkanuovddáza odđa meroštallamat čájehit 4-6 lieggaceahki liegganeami Ártkasis 2050:s jus CO2 luoitimat eai uhciduvvo. Danne lei šállošahtti go álgoálbmotoaidnu ii boahťan baljo ovdan go COP 17 mearrádusain. Doppe leat dušše eahpečielga ja uhccán geatnegahtti čujuhusat álgoálbmogiidda mearrádusain mat čatnasit dálkkádatheivehemiide ja ruoná dálkkádatfondii. COP 17 mearrádusat vuovdeálgaga REDD+ oktavuodas leat dattetge ain fámus. Das lea sáhka sihkkarastinvugiin álgoálbmogiid vuoigatvuodaid, árbedieđuid ja ollesárvosaš álgoálbmotoassálastima ektui.

Bievlavuodjin Finnmárkkus

Birasgáhttendepartemeantta prošeakta bievlavuodjima birra Finnmárkkus loahpahuvvui juovlamánu 2010. Sámediggi oassálasttii prošeaktii dakko bokte ahte lei mielde stivrenjoavkkus ovtta Luondduhálddašandirektoráhtain, Finnmárkku fylkkagielddain ja Finnmárkku fylkkamánniin. Stivrenjoavkkui lei deatalaš ahte referánsajoavkkus ledje mielde buohkat geain sáhtii lea beroštupmi ja oavilat dán fáttás. Earret buot sámi organisašuvnnaid ja politihkkárat mat ledje mielde, de lea Sámediggi erenoamážit duhtavaš go maiddái sámi nissonorganisašuvdna Sáráhkka ja Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lágdegoddi/SNPL ledje mielde prošeavttas. Sihkkarastin dihtii stuorra doarjaga Sámedikki ársiid bealis, lágidii Sámediggi sierra seminára dán fáttá birra Sámedikki guovvamánu dievasčoahkkima oktavuodas 2011:s. Sámediggi čuoovola prošeaktajoavkku evttohan doaibmabijuid. Dat dahkkojuvvo konsultašuvnnain Luondduhálddašandirektoráhtain ja Birasgáhttendirektoráhtain.

Kultursuodjalus

Statistihkka mii čájeha doaimmaid

Sámediggi meannuda areálaáššiid plána- ja huksenlága, ja kulturmuitalága, vuodul. Sámediggi lea hálddašaneiseváldin geatnegahttojuvvon ollašuhttit iskkadangeatnegasvuoda kulturmuitalága vuodul. Danne čađaha Sámediggi báikediđoštallamiid doppe gos plánejuvvojit huksemat. Jagi mielde mii meannudit ollu muddenplánaid ja giellaplánaid lassin mángga duhát eaŋkiláššái, maid gaskkas leat ollu huksenáššit.

Sámedikkis sámi kulturmuittuid hálddašaneiseváldin leat ollu doaimmat, maid kulturmuittosuodjalusa doaibmastatistihkka 2011:s čájeha: 6489 dokumeantta vuostáiváldojuvvon, 2481 dokumeantta sáddejuvvon ja 211 čađahuvvon báikediđoštallamat. 744 eaŋkil kulturmuittu leat biddjojuvvon Askeladdenii 2011:s.

Báikediđoštallamat

2011:s dieđihii ja čađahii Sámediggi vuosttaš geardde báikediđoštallama Møre og Romsdalas. Báikediđoštallan guoskkai bartaguvlui Rindal suohkanis. Sivvan manne dieđihuvvui báikediđoštallan, lei ahte eará sajiin Rindal suohkanis leat registrerejuvvon sámi kulturmuittut, mat čatnasit Trollheimenii. Mii háliideimmet iskat stuorát guovllu gos Sámediggi ii leat ovdal leamaš registrereme. Báikediđoštallamis eai dahkkojuvvon registreremat.

Mii guoská áitojuvvon kulturmuittuide, de lea čađahuvvon báikediđoštallan Skarpdalenis Tyldalas dárkkistan, registreren ja odđa registreren dihtii kulturmuittuid dakkár guovllus maid Saanti Sijte geavahit. Goahtesadji árvvoštallojuvvi leat hui áitojuvvon go dat lei aiddo johtolagas Saanti Sijte boazogárdái. Dat lea dieđihuvvon Dieđamuseii vejolaš sihkkarastinroggamii 2012 geasi. Guovllus leat ollu sámi kulturmuittut, ja olles guovllus berrešii čađahit dárkileappot registreremiid.

Dasa lassin dieđihuvvui geasset oaffaruššansadji Reevhtse lahka Aarbortes mii áitojuvvi billistuvvot dulvadeami geažil. Dan rádjai leat bohtán ovdan ruovde-, dákte- ja čoarvegávdnosat mat gártet guhkkelebbui ja guhkkelebbui čáhcai. Danne lea sadji dieđihuvvon Dieđamuseii vejolaš sihkkarastinroggamii 2012:s.

Geasset 2011 fuomášuhttojuvvi Sámediggi oaiveskálžžu birra mii gávdnui Skrovkjosenis Divttasvuona suohkanis. 2009:s ráhkadii Sámediggi, Riikkaantikvára ruhtademiin, dikšunplána fuolahan dihtii ovdalis registrerejuvvon dološhávdesaji guovllus. Dát oaiveskálžu bođii Divttasvuona leansmánnekantuvrii, gosa dat vurkejuvvo dassážiigo Sámediggi, Romssa musea ja Riikkaantikvára sohpet mo dan galgá áimmahuššat. Sámediggi áigu dán ášši vuoruhit maiddái 2012:s vai sáhtášii buori láhkai fuolahit Skrovkjosena dološhávdesaji. Bargu dahkkojuvvo lagaš fágalaš ovttaráđiin Romssa museain ja Riikkaantikvárain.

Plánaprográmma odđa ruvkedoaimma ásaheami várás Biedjovággái Sámediggi lea 2011:s addán cealkámuša plánaprográmmii odđa ruvkedoaimma ásaheami várás Biedjovággái Guovdageainnus. Plánaprográmma ja plánabarggu álggaheapmi guoská veaike- ja golleroggamiidda guovlluin boares Biedjovákki ruvkiid lahka. Plánaguvlui gullet areálat sihke Guovdageainnu ja Ráisa suohkaniin. Doaibmabiddji lea ruođa prospekteren- ja ruvkeovddidanfitnodat Arctic Gold AB.

2011 geasi ja čavčča čađahii Sámediggi kulturmuitoiskkadeemi plánaguovllus kulturमितolága vuodul. 32 kulturमितobáikki registrerejuvvojedje oktiibuot 51 earškilmuittuin mat leat plánaguovllus dahje hui lahka plánaguovllu. Dáin leat 40 earškilmuittu mat árvvoštallojuvvojit leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturमितolága mearrádusaid vuodul. Doaibmabiju ja gaskaboddasaš areálahálldašeami válddahusa vuodul orru leamen nu ahte dat lea njuolgga vuostálagaid ovttain dahje mánggáin kulturमितobáikkiin.

Danne válddaheimmet iežamet plánaprográmmas golbma sierranas vuogi mo dán sáhtá giedahallat viidáset proseassas. De vuos sáhtá Sámediggi dieđihit ja vejolaččat ovddidit vuosttaldeami plánaevttohussii. Ja de sáhtá doalahit plánaevttohusa dainna sávaldagain ahte addojuvvo sierralohpi duohtadit daid kulturमितuidda maid plána guoská kulturमितolága § 8 njealját lađđasa vuodul. Goalmmádassii sáhttet doaibmabiddji ja plánaeiseváldi árvvoštallat bidjat doaibmabiju eará sadjai plánaguovllus, nu ahte dat ii gártta vuostálagaid kulturमितobáikkiiguin, dás ovdamearkka dihtii buhtes eatnanvuloš doaimma dakkár roggamiin mii ii leat vuostálagaid kulturमितolágain.

Sámediggi áigu dahkat loahpalaš oaivila dáidda gažaldagaide go oazžut dárkilet muddenplánaevttohusa oktan válljejuvvon areálahálldašemiiguin plánejuvvon ruvkedoaimma várás.

Ođđa 420 kv-fápmolinnjá gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta:

Statnett ođđa kv420-fápmolinnjá konsešuvdnaohcama oktavuodas gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta čadahuvvui 2010:s prošeakta čielggadit váikkuha go ja man muddui váikkuha vejolaš huksen automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittuid. Vuosttaš gieddeáigodat čadahuvvui 2010:s. 2011:s jotkojuvvui gieddebargu ja dán áigodagas didoštuvvojedje buot linnjaspáittut. Čujuhuvvojedje mánga saji gokko huksema lea váttis čađahit almmá dan haga ahte billistit dahje vaháguhttit kulturmuittuid/kulturbirrasiid.

2011:s registrerejuvvojedje 522 kulturmuittu. Dat leat lassin mannanjagáš registreremiidda. Nu leat registrerejuvvon lagabui 900 kulturmuittu dán guovtti gieddeáigodagas. Sullii goalmmás kulturmuittuin adnojuvvojit leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittolága vuodul. Daid kulturmuittuid suodjalanstáhtus, mat vel báhcet, ii juogo čielggaduvvon dahje dat leat ođđaset áiggis. Sáhttit namuhit dakkár kulturmuittuid go árran, iešguđet lágan vuorkkát, čilat, boazoáiddit geađggis, állit ja bearjasat, mielkevuorkkát eatnama siste, geađgeopmanat, bivdorokkit, hávddit, goahtesajit, urat, bihkkaboaldinhávddit (vuollegis vuovdeguovlluin), sieiddit ja oaffarsajit. Mángga sajit leat registrerejuvvon geađgekonstrukšuvnnat maid doaibma ii leat čielggas. Mánga registrerejuvvon kulturmuittu, erenoamážit badjosiin, leat ovdešáiggiid boazodoalu áigodatássansajiid ja iešguđet dološ boazodoalloaaimmaid bázahasat.

Ođđa 420 kv-fápmolinnjá gaskal Ofuohta ja Báhcavuona

Statnett ođđa kv420-fápmolinnjá konsešuvdnaohcama oktavuodas gaskal Ofuohta ja Báhcavuona čadahuvvui 2011:s gieddebargu čielggadit gártá go plánejuvvon spáitu vuostálagaid automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittuiguin. Linnjaspáittut ja fievrridangeainnut didoštallojuvvojedje ollásit ja oktiibuot sullii 350 kulturmuittu registrerejuvvojedje guoskkahuvvon guđa gielddas. Dain leat 117 automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittu, 100 leat ođđa áiggis dahje daid stáhtus ii leat čielggas ja 133 leat soahtemuittu mat buori muddui čatnasit soahtái Narviikkas 1940:s. Kulturmuittoregistreremiidda lassin čadahuvvojedje gieddeáigodagas badjel 50 jearahallama main leat ožžon hui mávssolaš dieđuid sámi geavaheami ja leahkima birra davit Nordlánddas, ja Lulli- ja Gaska-Romssas. Prošeavttaid bokte leat mii ožžon eanet máhtu sihke sámi boazodoalu ja márkasámi historjjá birra dakkár guovlluin maid mii leat uhccán iskkadan ovdal.

Gaskaboddasaš árvoštallamat čájehit ahte lea leamaš uhccán njuolggá riiddut gaskal kulturmuittut ja plánejuvvon huksema. 2011/2012 dálvvi áigut bargat hui lahkalaš Statnett:in ja Nordlándda ja Romssa fylkkasuohkaniiguin gávdnat čovdosiid mat suodjalit kulturmuittuid vahágiid vuostá sihke linnjahuksema ja boahhteáiggi linnjačorgema oktavuodas. Prošeavtta loahpparaporta geigejuvvon cuoŋománus 2012.

Vuosttaldeamit kulturmuittoláhkii ja dan rihkkumat

Finnmárkkus leat ovddiduvvon 3 vuosttaldeami plánaáššiid kulturmuittolága vuodul. Dat leat Nussir ruvkedoaimma muddenplánii Fálesnuoris, Sáltesáivosullo muddenplánii Davvesiiddas ja Čáhcesullo gieldda gielddaplána areáloassái. Vuosttaldeapmi Sáltesáivosullo muddenplánii ja Čáhcesullo gieldda gielddaplána areáloassái leat maŋŋá gessojuvvon ruovttoluotta.

Romssas lea ovddiduvvon vuosttaldeapmi Pikstein fápmorusttega vuostá Romssas.

Sámediggi lea 2011:s váidán kulturmuittolága rihkkuma Láhpi suohkanis. Láhkarihkkun lei dahkkojuvvon dainna lágiin ahte báikái gos ledje automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittut, lei vuojihuvvon deavddamássa mássavuorkká ásaheami oktavuodas. Vuorkkás lei sullii gaskal 800 ja 1000 m² eana, geađgi ja darfi. Kulturmuittobáiki lea Cuovccovuonjoga gáttis – Sandbakken Cuovccovuonas Láhpi suohkanis. Báikkis ledje ovdal registrejuvvon čieža goahtesaji mat leat boarráset go 100 jagi. Vurkejuvvon deavddamássat gokčēt osiid kulturmuittobáikkis, okta goahtesadji lea ollásit gokčojuvvon ja okta goahtesadji lea belohakkii gokčojuvvon.

Sii geain lei ovddasvástáduš deavddamássavuorkás leat maŋŋá váldán ovddasvástádusa ja čorgen eret olles mássavuorkká ja čorgen ja ožžon guovllu fas seammalágánin go ovdal. Dattetge ii leat Sámedikkis leamaš vejolašvuohta čađahit báikediđoštallama dan maŋŋá, nu ahte mii eat áibbas dieđe mo dat loahpalaččat šattai. Daid dieđuid vuodul maid mii leat ožžon, de lea čorgenbargu lihkestuvvan ja mássavuorkká ásaheapmi ii leat dagahan bistevaš vahága kulturmuittobáikái. Muđui ii leat Sámediggi gullan maidege váiddaeiseválddis min váidima birra.

Vistesuodjalus ja dikšun

Sámediggi lea álggahan proševtta Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid registreren. Guokte olbmo leat bálkáhuvvon ja bargan registreremiid ráhkkanemiin. Riikkaantikvára lea váldán proševtta mielde iežaset ovddidanpláni ja proševtta ruhtaduvvon Riikkaantikvára bušeahas. Dán barggu oktavuodas lea Birasgáhttentdepartemeanta várren guokte miljon liige ruvnu 2012 bušehetti automáhtalaččat ráfáiduhttojuvvon sámi visttiid ovdešteamái.

Sirpmá vistesuodjalusproševtta lea jotkojuvvon dán jagi ja jotkojuvvo maiddái boahhte jagi. Dán rádjai leat 5 vistti divvojuvvon ja guđat ceggejuvvo fas iežas vistesadjái boahhte geasi. Guokte jagi leat guokte duojára bargan proševttain. Soai leaba maiddái gealbudeamen ovdeštanduojáriid.

Nuortalaš siidda muddenplána lea gárvis ja sáddejuvvon Máttá-Várjjat gildii dohkeheapmái. Gielda lea dieđihan ahte dat galgá gárvasit meannuduvvot ođđajagimánus 2012. Sámediggi lea ráhkadahtán párkensaji rusttetplána nuortalaš siiddas.

Halonenvisti nuortalaš siiddas lea gárvasit ovdeštuvvon ja ovdeštanbarggut leat čađahuvvon guovtti smávit visttis doppe. Hávdemuittuid ovdešteampi Sandeng girkoárddis Kálfjorðas lea jotkojuvvon maiddái dán jagi.

Sámediggi lea čađahan dikšuma nuortalaš siidda ja Ceavccageađggi kulturmuittoguovlluin. Dat dahkkojuvvo doarjagiiguin Várjjat Sámi Musea ja Nuortasámi musea bušeahas. Museain lea geavatalaš ovddasvástáduš dikšumis.

2009:s jugiimet 2 miljon ru stáhta barggolašvuodadoarjagis, mas guhtta doaibmabiddji ožžo doarjaga. Dain leat guovttis čuovvoluvvon 2011:s, mas Várjjat sámi musea oáčui liige ruđaid Ceavccageađgeguovllu dikšumii.

Sámediggi lea ožžon 35 000 ruvdnošaš doarjaga Riikkaantikváras bálgá ja báktesárgonbáikki dikšumii ja láchimii Aldon bassi várís Várjavuonas Unjárgga gielddas. Sámediggi lea oastán dihkáid Unjárgga gielddas ja bálkahan valáštallansearvi dihkáidit bálgá Aldonai, čorget doabbariid, čorget vuovddi bálgá guoras ja báktesárgoguovllus. Bálggis Aldonai lea gieldda ássiide bivnuhis bálggis ja Sámediggi oaidná positiivan ahte báikkálaš searvvit leat mielde fuolaheamen iežaset historijá.

Suoidnemánus 2011 rahppojuvvui Husjordøya láchin Lodegiid suohkanis. Husjordøya lea áidnalunddot kulturbiras mas leat sihke sámi ja norrøna kulturmuittut, man goahtesajit ja guhkesvisti leat áigemeroštallojuvvon 1100-lohkui maŋŋá Kristusa riegádeami. Áramus mearkkat olbmuid geavaheamis leat áigemeroštallojuvvon 400-lohkui ovdal Kristusa riegádeami. Nordlándda fylkkasuohkan, Sámediggi ja Stáhta geaidnodoaimmahat leat ovttasbargan láchimiin.

Meavrresgári, gievrie, bázahasat buktojuvvojedje borgemánus gávnussajis. Gievrie dolvojuvvui álggos Raavrevijhke guovddáži vai olbmot besse dan oaidnit. Maŋŋá dat dolvojuvvui Snoasai gos maid čájehuvvui ovdalgo dolvojuvvui Troandimii konserveremii. Gievrie galgá dolvojuvvot ruovttoluotta Saemien Sijti go ođđa musea lea gárvis. Čakčamánus dollojuvvui Gievrie-seminára Raavrevijhkes gos guovttis Sámedikkis oassálaste.

Ođđasis hávdádeapmi Nuortalaš siidii

Sámediggi lea oassálastán bargojovkui maid Oslo universitehta nammadii ráhkkanan dihtii ođđasis hávdádit 94 indiviidu Nuortalaš siida hávdesadjái. Ášši vuolggahii Norgga ortodoksa girku. Girku ja báikkálaš ovddasteaddjit leat maid leamaš mielde joavkkus. Sámediggi lea juolludan ruđaid lágideapmái ođđasis hávdádeami oktavuodas. Ođđasis hávdádeapmi dáhpáhuvai 25.9.2011. Sámedikki presideanta doalai sártni lágideamis.

Ceavccageađgi máilmmiárbelisttas

Sámediggi lea nammadan bargojoavkku mii galgá evttohit Ceavccageađgi máilmmiárbelistui. Joavkkus lea Romssa universitehta, Bioforsk Nord, Finnmárkku fylkkagieldda ja Sámedikki ovddasteaddjit. Dasa lassin lea Riikkaantikvára mielde dárkojeaddjin. Unjárgga gieldda/Várjjet Sámi Musea ovddasteaddji lea čállin.

Bargojoavkku bargamuššan lea ráhkadit strategiija, ákkaid, diehtujuohkin- ja promoterendoaimbajuid ja evttohit guovllu viidáset ovddideami. Joavku galgá viidáseappot vuolggahit synergijabeavttu gaskal máilmmiárbe barggu ja barggu Várnjargga ođđa álbmotmehciin, dás maiddá árvvoštallat galget go ja mo galget Várnjargga bivdomuittut leat mielde máilmmiárbe barggu. Bargojoavku lea earret eará fitnan diđoštallamin guoskevaš báikkiid. Lea maid dollojuvvon čoahkkin mas Unjárgga gieldda sátnejodiheadji, ovttas Sámediggeráđiin, bovdejedje Birasgáhttendepartemeantta ja Riikkaantikvára diehtujuohkin- ja promoterenčoahkkimii.

Norgga UNESCO-kommišuvnna galledeami oktavuodas Finnmárkkus biddjojuvvui semináras Áltta museas ovdan dat áigumuš ahte evttohit Ceavccageađgi máilmmiárbelistui.

Árktalaš ráđđi lea nammadan áššedovdijoavkku mii galgá välljet muhtun áidnalunddot kulturbáikkiid Árkttis. Sámediggi oassálasttii Sámiráđi evttohusa vuodul. Sámiráđđi lea evttohan ahte Ceavccageađgi váldjuvvo mielde dán listui.

Geahččalanprošeakta gaskaboddasaš válddi fápmudeami birra kulturmuitalága vuodul

Birasgáhttendepartemeantta lea 2011:s bovdn Sámedikki ja buot fylkkagielddaid searvat geahččalanprošeaktii mas váldi mearridit sierralohpeáššiid kulturmuitalága 8. § vuosttaš, nuppi ja njealját lađđasiid vuodul, gaskaboddasaččat fápmuduvvo regionála kulturmuithálddašepmái. Dat guoská ohcamiidda oazžut lobi jávkadit dihto kulturmuithálldajaid dihto eavttuid vuodul. Nu ahte gaskaboddasaš váldi lea ráddjejuvvon.

Iešalddis lea buorre go regionála kulturmuithálddašepmi oazžu viiddiduvvon válddi kulturmuitalága vuodul. Seammás lea eahpáduš das man ollu lassebargu dat buvttiha Sámediggái ja lea maid eahpesihkarvuohhta das makkár buhtadusa Sámediggi sáhtta vuordit dán lassebarggu ovddas. Ja vel lea Sámedikki dievasčoahkkin mearridan áššis 37/07 ahte Sámediggi ferte oazžut válddi njuolggá kulturmuitalágas sámi kulturmuittuid hálddašeamis. Dat gaskaboddasaš ortnet mii mis lea odne, fápmuduvvon válddi čadaheadjin, gáržžida Sámedikki doaimma álbmotválljen parlameantan. Min oainnu mielde dat ii guorras álbmotriektái.

Dán vuodul dieđihii Sámediggi Birasgáhttendepartementii ahte mii eat háliit searvat vel ovttá gaskaboddasaš hálddašanortnegii. Mii leat baicce čielgasit dovddahan Birasgáhttendepartementii ahte berre álggahuvvot konsultašuvdnaproseassa gaskal Sámedikki ja stáhta, man áigumuš lea soahpat bastevaš hálddašanortnega sámi kulturmuittuid hálddašeamis.

Ovttasbargu

Sámedikkis ja Riikkaantikváras lea jeavddalaš gulahallan guoskevaš áššiid birra. Dán jagi lea Sámediggi oččodan davvisámegiela Askeladden kulturmuitháhtovuodu ođđa veršuvdnii, mii galgá rahppojuvvot ođđajagamánus 2012. Sámediggi lea addán cealkámuša Riikkaantikvára gulaskuddamii

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

121 siidu 379 siiddus

stáhta kulturhistorjjálaš visttiid ráfáiduhttima birra ja bivdán konsultašuvnnaid lánkaásahusa 1. § hábmema oktavuodas. Konsultašuvnnaid čađahuvvojedje ja min oaidnu váldojuvvui vuhtii. Sámediggi lea maid addán cealkámušaid Riiikkaantikvára jagi 2011 vuoruhaneivvi.

Ovttasbargu Finnmárkku fylkkagiielddain Finnmárkku oktasaš regionála kulturmuittoplána birra álggahuvvui 2011 vuosttaš jahkebealis. Earret eará lágiduvvojedje diehtujuohkin- ja evttohusčoahkkimat máŋgga giielddain. Finnmárkku fylkkagiielddas lea bargoaddivoddasvástádus prošeaktajodiheamis. Vurdojuvvo ahte prošeakta loahpahuvo gaskkamuttus 2013 ja plána doaimmaáigodat muddejuvvo dan mielde.

Sámedikkis lea jeavddalaš gulahallan fylkkagiielddain. Sámediggi lea mielde fylkkagiieldda areálaplánaforumas ja bargá ovttas beaivválaš áššemeannudeamis. Lullisámi guovllus leat earret eará čađahuvvon oktasaš báikediđostallamat Opplándda, Davvi-Trøndelága ja Hedmárkku fylkkasuohkaniiguin. Viimmat čađahuvvui ovttasbargočoahkkinn Nordlánddas gaskal Sámedikki ja Nordlándda fylkkasuohkana ovttasbargošiehtadusa vuodul.

Sámedikkis lea oktilis ovttasbargu Norgga kulturmuittofonddain. Sámediggi addá cealkámušaid guoskevaš ohcamiidda maid foanda oazžu ja dárkkista antikváralaččat čađahuvvon barggaid.

Ohcanvuđot doarjagat kulturmuittosudjalussii

2011 várás lei várrejuvvon 2 000 000 ru. Oktii buot juogaduvvui 2 583 000 ru prošeavttaide kulturmuittosudjalusas 2011:s. Dan lei vejolaš dahkat go gessojuvvojedje ruovttoluotta earret eará ruđat ovddeš jagiin mat eai lean atnon. Leat ožžon 32 ohcama ja 26 ohcama leat ožžon lohpadusa. Ortnega ohcansubmi lea oktii buot 3 681 547 ru.

Dán áigodagas leat 12 prošeavtta álggahuvvon, ja 31 prošeavtta leat fas loahpahuvo.

Dás mii namuhit máŋga prošeavtta maid Bådádđjo suohkan Skjerstad vistesuodjalusprošeavtta bokte lea čađahan. Arnstein Brekke lea leamaš áŋgiruššin ja antikváralaš ovddešteaddjin. 2011:s son oáččui Nordlándda kultureanadatbálkkašumi earret eará go son lea deattuhan sámi vistehistorjjá bihtánsámi guovllus. Sámediggi lea dorjon máŋga su prošeavttain.

Dán jagi ožžot golbma prošeavtta doarjaga duodástit bihtánsámi historjjá, guokte registrerenprošeavtta ja okta ovddeštanprošeakta.

Mo dat ohcamat, mat leat ožžon lohpadusa, juohkásit guovlluide ja vuoruhemiide 2011:s:

Guovlu	Registreren	Dikšu	Ovddešteapmi	Buohkanassii
Davvisámi	4	4	7	15
Julevsámi	2	0	6	8
Lullisámi	2	0	1	3
Buohkanassii	8	4	14	26

Julevsámi guovllus lea addojuvvon lohpadus 1 ovddeštanprošeaktii ja 2 registrerenprošeaktii mat čatnasit bihtánsámi guovlui. Ovddeštanprošeavttaid gaskkas lea máŋga smávva ovddeštanprošeavtta davvisámi guovllus ja máŋga stuorra ovddeštanprošeavtta julevsámi guovllus. 2 lohpadusa vulget ovddeš lohpadusain ráhkadit antikváralaš ovddeštanplánaid 2010 várás. Ain lea nu ahte ovddeš jagiid ášahusvuđot ovddeštanbarggut julevsámi guovllus jotkojuvvojit main Árran julevsámi guovddáš ja Bådádđjo suohkan leat mielde. Mii mihttet maiddái ahte eanet go bealli lohpadusain lea addojuvvon davvisámi guovlui, muhto ahte juolluduvvon submi buohkanassii lea stuorát julevsámi guovlui. Lullisámi guovllus lea ohcciid lohku uhci eará guovlluide ektui ja danne lea lohpadusaid lohku ja submi uhcit.

7 Dearvvašvuolta, sosiála ja fuolahus

Sámedikki váldomihttomearrin lea sihkkarastit ovttadássásaš dearvvašvuolta-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid sámi álbmogii. Bálvalusaid vuolggasadjin galgá leat sámi giella ja kultuvra. Dearvvašvuolta-, sosiála- ja fuolahusfálaldagat fertjit heivehuvvot sámi álbmoga dárbbuide. Dearvvašvuolta-, sosiála- ja fuolahusbargiide miehtá riikka ferte addit oahpahusa sámi gielas ja kultuvrras.

Sámediggi bargá máŋgga láhkai olahan dihte dáid mihttomeriid. Gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin, bargá Sámediggi dan ala ahte sihkkarastit Sámedikki váikkuhanfámu dearvvašvuolta-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid hábmemei sámi álbmoga várás. Mii gozihit earret eará sámi mánáid vuoigatvuoltaid mánáidsuodjalusbálvalusain deaivvadeamis, veahkehit heivehit rihkusfuolahusa sámi fáŋggaid dárbbuide ja ovddidit sámi boarrásiid- ja fuolahusfálaldaga. Dasa lassin addit mii doarjaga sierra dearvvašvuolta- ja sosiálaprošeavttaide.

Ovttasbargu

Sámediggi nationála álbmotválljen orgánan lea eanemus guovddáš eavttuid biddji eiseválddiid guovdu ovttárvosaš dearvvašvuolta- ja sosiálabálvalusaid ovddideami oktavuolta sámi álbmogii, ja dat ferte danne gessojuvvot mielde proseassaide main lea njuolga mearkkašupmi sámi álbmogii.

Sámediggi gulahallá guovddáš eiseválddiiguin, gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin, ja eará aktevrraiguin barggus dearvvašvuolta-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldaga sihkkarastimis sámi álbmoga várás. Earret eará čadahit mii konsultašuvnnaid eiseválddiiguin dan oktavuolta go gustovaš lágat ja dahje láhkaásahusat rievdaduvvojit dahje ođastuvvojit, main lea njuolga mearkkašupmi dearvvašvuolta-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldahkii sámi álbmoga várás. Sámediggi addá maiddái čálalaš cealkámušaid dieđáhusbargui ja čielggadusaide. Lávgadeappo ovttasbargu fágainstánssaiguin ja earáiguin, gelbbolašvuolta buoridaemi dihte, ja dasto leat maiddái oainnusmahttindárbu ja bálvalusaid ovddideapmi deatalaččat.

Ovttasdoaimanodastus lea deatalaš dearvvašvuoltaodastus sámi pasieanttaide. Sámediggi lea konsultašuvnnaid bokte Dearvvašvuolta- ja fuolahusdepartemeanttain geahččalan oainnusmahttit sámi pasieanttaid vuoigatvuoltaid ja dárbbu lágain ja guovddáš stivrendokumeanttain.

Sámi ovddastus dearvvašvuoltaoaimmahagaid stivrrain

Sámedikkis lea riekti evttohit evttohasaid dan njealji regionála dearvvašvuoltaoaimmahaga stivraide ja muhtun vuollásaš doaimmahagaid stivraide. ILO- konvenšuvnna nr 169 art. 25 artihkkalis daddjojuvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuolta hábmet iežaset dearvvašvuolta- ja sosiálabálvalusa. Danne áigu Sámediggi searvat sámi ovddasteddjiid nammadeapmái regionála ja vuollásaš dearvvašvuoltaoaimmahaga stivraide. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid Dearvvašvuolta- ja fuolahusdepartemeanttain ášši birra.

Sámi mánáid vuoigatvuoltaid mánáidsuodjalusbálvalusas

Sámedikki mihttomearrin lea ahte sámi mánát galget beassat deaivvadit mánáidsuodjalusain man vuolggasadjin lea sámi giella ja kultuvra. Dat ahte sámi mánáin leat vuoigatvuoltaid oažžut dakkár mánáidsuodjalusbálvalusa mas lea gelbbolašvuolta gielas ja kultuvrras čuovvu Mánáidkonvenšuvnna ja mánáidsuodjaluslága. Dasto gusket sámi mánáide sámegejala hálddašanguovllu siskkobealde sámelága njuolggadusat. Dát mearkkaša dan ahte sámi mánáin dáin gielddain lea vuoigatvuolta oažžut bálvalusa sámegeilli mánáidsuodjalanbálvalusas, maiddái dalle go biddjojuvvojit institušuvdnii dahje biebmoruktui olggobealde ruovttugieldda. Sámediggái lea deatalaš oainnusmahttit mánáid rivttiid ja ahte dát rievttit gozihuvvojit mánáidsuodjalusbálvalusas. Ollu áššit sámi mánáid ektui mánáidsuodjalusas maiguin Sámediggi lea bargan 2011:s, leat dakkár áššit maiguin Sámediggi lea bargan juo guhkkit áiggi. Dás lea sáhka earret eará áššis láhkaásahusa rievdadeamis bearráigeahčus mii

guoská biebmoruovttuide ja mánáidsuodjalusásahusaide, áššis sámi mánáid goziheamis Mánáidviesus ja gelbbolašvuoda buoridanbarggus mánáidsuodjalusbálvalusas.

Sámediggi lea 2010:s álggahan konsultašuvnnaid Mánáid-, dásseárvo- ja

searvadahttindepartemeanttain dan ektui ahte rievadahttit lánkaásahusa biebmoruovttu ja mánáidsuodjalusásahusaid bearráigeahču birra. Sámedikki mihttomearrin lea ahte sámi mánáid vuoigatvuohta suodjaluvvot giela ja kultuvrra dáfus galgá jerrojuvvot árjjalaččat dalle go gártet ášahussii ja biebmoruktui. Maŋŋá konsultašuvnnaid sáddejuvvui lánkaásahusa rievdadusevttotus gulaskuddamii. Gulaskuddanvástádusain oidno ahte Sámediggi lea ožžon doarjaga dán oidnui dán áššis. Dainna lea Sámediggi duhtavaš, ja dat čájeha maiddái ahte leat rivttes bálgá alde. Sámediggi ja Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta jotket dainna bargguin 2012:s.

Mánáidviesu lea fáladat mánáide ja sin oapmahaččaide geat deaivvadit riekteásahusain maŋŋá go leat gártan gillát veahkaválddi dahje seksuála vearredaguid. Sámi mánáid vuoigatvuođaid dihte ferte Mánáidviesus leat gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras go galget gažadit sámi mánáid. Danne lea Sámediggi konsulteren Justiisa- ja politiijadepartemeanttain go guoská sámi mánáid vuoigatvuođaid goziheapmái Mánáidviesus. Dál lea Politiijadirektoráhtas ovddasvástádus bargat dainna áššiin viidáseappot. Dat leat doallan čoahkkima Sámedikkiin, SANAG:in ja sáme-gielat politiijabálvváiguin mas konklusuvdnan lei earret eará ahte Romssa Mánáidviesus ferte leat nationála ovddasvástádus sámi mánáin. Politiijadirektoráhta áigu dál evttohit dán Justiisa- ja politiijadepartementii. Sámediggi áigu bargat viidáseappot áššiin nu ahte mii oažžut ovttá Mánáidviesu mas lea nationála ovddasvástádus sámi mánáin.

Oainnusmahttin dihte sámi mánáid dárbbu ja vuoigatvuođaid oažžut ovttárvosaš mánáidsuodjalanbálvalusa, lágidi Sámediggi sámi mánáidsuodjaluskonferánsas Álttás. Konferánsa lágiduvvui ovttaráđiid Norlánda, Romssa ja Finnmárkku fylkkamanniiguin, Buf-ossodagain regiovdna davvi ja Finnmárkku allaskuvllain. Konferánsa fáddán lei “mánáidsuodjalus buoremusat ávkin sámi mánáide”. Sámediggi lea duhtavaš konferánsain, ja lea ožžon buriid dieđuid ruovttoluotta sihke oasseváldiin ja sáhkavuorrodolliin dan birra ahte konferánsas loktejuvvojedje guovddáš ja deatalaš fáttat mánáidsuodjalusa siskkobealde mat gusket sámi mánáide.

Ráđdehusa plánejuvvon stuorradiggedieđáhusa oktavuodas mánáidsuodjalusa birra, lea biddjojuvvon panela mas leat fágabirrasat ja olbmot geain leat vásihusat mánáidsuodjalusas ja dan birra, ja dat lea Mánáidsuodjaluspanela. Sámedikkis lei čoahkkim mánáidsuodjaluspanelain geassemánu 2011. Čoahkkima fáddán ledje sámi mánáid vuoigatvuođat mánáidsuodjalusbálvalusa oktavuodas, dárbu ahte mánáidsuodjalusbálvalusas lea giella ja kulturáddejupmi, ja hástalusat maid sámi mánát ja bearrášat ožžot deaivvadeamiin mánáidsuodjalusbálvalusain. Mánáidsuodjaluspanela lea addán raportta mii galgá addit rávvagiid politihkkáriidda ahte maid berrešii dahkat buoridan dihte mánáidsuodjalusa jagiin ovddasguvlui. Sámediggi lea duhtavaš go fokus mánáidsuodjaluspanelas lea sámi mánáid vuoigatvuođaid ektui go deaivvadit mánáidsuodjalusain.

Deatalaš eaktun jos galggaš oažžut ovttárvosaš mánáidsuodjalusbálvalusa sámi mánáide lea ahte bargi lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Danne lea Sámediggi vuoruhán searvat sihke referánsajovkui mii lea ášahuvvon Stuorradiggedieđáhusa várás oahpahusa birra čálgobálvalusaide ja referánsajovkui plánejuvvon masteroahpu várás mánáidsuodjalusas Romssa universitehtas. Sámedikki cealkámušat goappašiid dáid bargguide leat leamaš ahte kulturáddejupmi ferte biddjojuvvot vuodđun dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa buot oahpuide. Sihkkarastin dihte ahte sámi mánáid vuoigatvuođat gozihuvvojit deaivvadeamis mánáidsuodjalusain.

Psykalaš dearvvašvuohta

Sámi servodat deaivida hástalusaiiguin mat sáhttet addit dearvvašvuoda dáfus váikkuhusaid. Deatalaš lea ahte dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas lea máhtolašvuohta dáid birra ja váikkuhusaid birra mat dain sáhttet leat ovttaskas olbmo dearvvašvuhtii. Árbevirolaš sámi ealáhusat barget garra deattu vuolde servodaga ektui olggobealde. Areáladuohtadeamit, riiddut ja boraspirevahádat leat dušše oassi dain hástalusain maiguin sii maid rahčtet. Dát bealit váikkuhit maid ealáhusdolliid fysalaš ja psykalaš dearvvašvuhtii. Doallit leat oppa áiggi huššadilis, go leat fuolas sin iežaset ja ealáhusa boahhteáiggi

geažil. Dan go fertejit bealuštit ealáhusa vuoigadahttojumi dovdet sii noadđin. Dasto lea dutkan gieskat čájehan ahte ollu olbmot sámi álbmoga beales dieđihit ahte sii vealahuvvojit, ja ahte dat čuohcá sin dearvvašvuodadillái. Konsultašuvnnain Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain ođđa álbmotdearvvašvuodalága ektui lea Sámediggi čujuhan makkár hástalusat árbevirolaš sámi ealáhusain leat. Seamma cealkámuša leat mii buktán Stuorradikki dearvvašvuoda- ja fuolahuslávdegoddái, dalle go dat galgga meannudit evttohusa ođđa álbmotdearvvašvuodalága birra.

Guovddáš eiseválddit fertejit bidjat johtui doaibmabijuid eastadan dihte dávddaid dan geažil go ovttaskas doliin lea váttis dilli. Danne lea Sámediggi cealkámušas jagiid 2012 – 2013 bozodoallošiehtadussii čujuhan man deatalaš lea dutkat sámi dearvvašvuoda, erenoamážit daid stuorra hástalusaid ektui mat bozodoalus leat ovddabealde. Earret eará dan geažil go sis lea dárbu suodjalit guohtoneatnamiid, go leat ollu boraspiret ja masset ollu elliid ja beaggin lea heittot.

Buoridan dihte min iežamet gelbbolašvuoda iešsoardimiid birra, lea Sámediggi doallan vuosttašveahkkekurssa iešsoardimiid birra Sámedikki politihkkariidda ja hálddahussii. Kursa dollojuvvui Vivat olis mii lea riikaviidosaš oahpahasprográmma maid Davvi-Norgga universitehta buohcciviessu lea ásahan 2000:s.

Gárrendilli

Sámediggi oaivvilda ahte sámi gárrenmirkkuid boasttogeavaheddjiin lea riekti ja dárbu gulahallat sámeielain ja deaivdit kulturgelbbolašvuoda sihke divššus ja maŋŋásuodjalusas. Ráđđehus galgá bidjat ovdan stuorradiggedieđáhusa gárrenávnnaspolitihka birra 2012:s. Sihkkarastin dihte ahte sámi gárrenávnnas boasttogeavaheddjiid vuoigatvuodát ja dárbbut gozihuvvojit dán dieđáhusas, lea Sámediggi álggahan konsultašuvnnaid Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain dán dieđáhusbarggu birra. Bargu dáinna dieđáhusain jotkojuvvo 2012:s. Jos galggaš oazžut buorre fáaldaga sámi gárrenávnnas boasttogeavaheddjiid dillái, de lea maiddá deatalaš oazžut buoret ovttasbarggu riikarájaid rastá. Danne lea Sámediggi searvan seminárii maid Blåe Bånd, Suomas ja Blå Kors, Norggas lágidedje. Seminára mihttomearrin lei gulahallan olbmuiguin rádjaguovllus Suomas/ Norggas geat barget ja beroštit barggus gárrenávdnasiid ja gárrenávnnasáššičuolmmaid dán guovllus.

Ovttasdoaimanodastus

Ovttasdoaimanodastusas lea Ráđđehusa oaivila mielde čoahkkáigessojuvnon dat deatalemos dearvvašvuoda hástalusat mat leat dálá servodagas: Stuorát dárbu eastadeaddji bargui, dárbu oazžut viidodatgelbbolašvuoda ja ollislaš bálvalusaid, ja ceavzilis dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid sihkkarastin boahhteáiggi álbmotčoahkkádusa ja dávdagova ektui. Stuorradiggi mearridii Ovttasdoaimanodastusa njukčamánu 2010. Ođastusa guovddáš jurddan lea ahte dearvvašvuodaveahkki galgá addojuvvot nu lahka pasieantta go vejolaš, ja ahte gielddat ožžot stuorát ovddasvástádusa pasieanttaid ollislaš dikšumis.

Gielddat ávžžuhuvvojit lagabui ovttasbargat sierra dikšunmáliid ektui. Giđdat 2011 mearridii Stuorradiggi ođđa álbmotdearvvašvuodalága, lága gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusain ja Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána.

Sámediggái lea leamaš deatalaš sihkkarastit ahte ovttasdoaiman doaibmabijuid vuoruheapmi ja ortnegat mat dahkkojuvvojit galget addit buriid čuozašusaid maiddá sámi álbmogii, dakko bokte ahte sámi álbmoga vuoigatvuodta ovttaárvosaš bálvalusaide jerrojuvvo ja gozihuvvo guovddáš dearvvašvuoda- ja sosiálapolitihkalaš ángirusšamiin. Ovttasdoaimanodastusa čuovvoleamis ovddidii Ráđđehus evttohusa ođđa nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplánii, ođđa álbmotdearvvašvuoda lága, ja ođđa gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvaluslága. Sámediggi searvvai rabas gulaskuddamii Stuorradikkis Ovttasdoaimanodastusa birra ja ovddidii evttohusa rievdadusaid ođđa álbmotdearvvašvuoda láchkii ja gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusláchkii.

Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána

Sámedikki áigumuššan lea ahte Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána galgá válldahit hástalusaid, strategiijaid ja doaibmajuid addin dihte sámi pasieanttaide dakkár dearvvašvuodabálvalusa mas sámi giella ja kultuvra leat lunddolaš sajis.

Ođđa lánka álbmotdearvvašvuodas

Boahnteáiggi dearvvašvuodabálvalusaid ovddideami oktavuodas biddjojuvvo stuorra fuomášupmi álbmotdearvvašvuhtii. Dan julggaštusa vuodul ahte dearvvašvuodta ii vuolgge vuosttažettiin dearvvašvuodasuorggis, muhto eallindili, eallineavttuid ja eallindábiid bokte. Eastadeapmi ja álbmotdearvvašvuodabargu galgá danne dahkkojuvvot surggiid ja hálddašandásiid rastá.

Máhtolašvuodta birasmirkkuid leavvamis, lea áinnas áigeovdilis ášši sámi álbmogii Norggas. Dutkan čájeha ahte álbmot Árkttis oazžu iežas sisa birasmirkkuid vuosttažettiin biebmui ja juhkamusa bokte, muhto maiddá áimmus. Báikkálaš industriija nuoskkideapmi mii luoitá rišša ja lossametállaid, ja dasto báikkálaččat váralaš bázahusaid guođđin guovlluin davvin lea váraleamos guhkkit áiggi vuollái, go dat sáhtta addit hormonvigiid, ohkevigiid, borasdávadára ja dávdavuostálastinvigiid. Dát birasmirkkot levvet, ja sáhttet leat áittan álgoálbmogiidda maiddá Norgga bealde.

Álgoálbmogiid eallindáhpedávddat leat hástalusain ja dat gáibidit erenoamáš gelbbolašvuoda. Deatalaš álbmotdearvvašvuodadoaibmajuid lea gelbbolašvuoda buorideapmi álbmotdearvvašvuodabarggu siskkabealde sámi álbmoga ektui. Stuorra álbmotdávddaid árrat fuomášeami oktavuodas nugo gárrendili, psykalaš váttuid, geahpesdávddaid, badjelmeari deattu, sohkarváddaid ja váibmodávddaid oktavuodas, ferte olbmuid deaividit kultuvrralaččat heivehuvvon málliguin ja lahkonašvugiiguin.

Sámiid álbmotdearvvašvuodadilli lea unnán dutkojuvvon, ja unnán lea dutkojuvvon maiddá dat movt boahnteáiggi hástalusat sámi árbevirolaš ealahusain sáhttet váikkuhit álbmotdearvvašvuhtii. Diehtit ahte sierra etnalaš joavkkuide sáhtta leat dárbu geavahit sierralágan lahkonašvugiid álbmotdearvvašvuodabarggu/ diehtjoahkinbarggu oktavuodas, sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Go galggaš juksat etnalaš veahádagaid, nugo sápmelaččaid, ja eará nationála minoritehtaid, de ferte álbmotdearvvašvuodabarggu erenoamážit heivehit dáid joavkkuide, sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Dutkan lea vealtameahtun deatalaš dan oktavuodas go galgá árvvoštallat dárbbaslaš gaskaomiid gielddaid ja fylkkagielddaid bargui álbmotdearvvašvuodain sámi álbmoga várás.

Dán vuodul bivddii Sámediggi ahte čuoovvovás sátnehápmi biddjojuvvošii ođđa álbmotdearvvašvuodaláhkii: ” Kommunen skal i sin planstrategi sikre at den samiske befolkning blir ivaretatt.”

Stuorradiggi ii čuoovolan dán evttohusa. Sámediggi áigu joatkit barggu sámi álbmotdearvvašvuoda hástalusaid oainnusmahttimiin.

Gielddalaš- ja fuolahusbálvalusláhka

Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid lánka lea guovddáš lánka sámi pasieanttaid várás. Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusfálaldat lea deatalaš oassi dearvvašvuoda- ja fuolahusfálaldagain sámi pasieanttaide. Sámediggái lea leamaš deatalaš konsultašuvnnain Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain sihkarastit sámi pasieanttaid vuoigatvuodaid ja dárbbuid ođđa lágas. Sámi pasieanttain sáme giella hálddašanguovllus, lea vuoigatvuodta geavahit sáme giella dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain, ja dat lea mearriduvvon sámelágas. Sámi pasieanttain olggobealde sáme giella hálddašanguovllu lea maiddá dárbu oazžut dakkár bálvalusaid main sámi giella ja kultuvra váldojuvvu vuhtii.

Sámediggi livččii háliidan dovddahit lága hámis ahte sámi pasieanttain sihke siskkabealde ja olggobealde sáme giella hálddašanguovllu, lea gáibáduš ahte lánččojuvvon bálvalusat deattuhuvvojit

bálvalusaid hábmedettiin. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ii sáhttán vuhtii váldit dán gáibádusa, muhto evttohii ođđa čuoggá gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusláhkaevttohussii, mii lea ná: ” Kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, skal i tillegg til det som fremgår av første og andre ledd, sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utforming av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk språk i helse- og omsorgstjenesten etter sameloven § 3-5.” Lága mearkkašumiin dovddahuvvui ahte sámi pasieanttaid geat ášset sámegiela hálddašanguovllu olggobealde, berre guldalit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid hábmemma oktavuodas.

Sámediggi áigu ain joatkit barggu dan ektui ahte sámi pasieanttain siskabealde ja olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, galget leat seammalágan vejolašvuoddat oažžut dakkár dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid main lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoha.

Kvalitehta ja pasieantasihkarvuoha

Ovttasdoaimmanodastusa čuovvleapmin ovddidii ráđđehus Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána (2011-2015) 2011:s. Das daddjojuvvui ahte ráđđehus áigu 2012:s ovddidit stuorradiggedieđáhusa kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda birra. Dieđáhusas galgá biddjojuvvot vuodđun viiddis kvalitehtadoaba ja movt dan sáhttá láhčit ávkin vai pasieanta/geavaheaddji ieš sáhtášii árjjalaččat searvat iežas dikšui/fuolahussii.

Sámediggi lea searvan cealkámuščoahkkimii gos dieđáhusa áigeguovdilis fáttát čalmustuvvojedje, ja gos čilgejuvvui movt proseassa dieđáhusbargguin galgá leat. Sámedikki bealis lea deattuhuvvon earret eará sámi giella ja kultuvra kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda beallin. Sámedikki oaivila mielde fuonida sámi giela ja kultuvrra gelbbolašvuoda váilun sámi pasieanttaid pasieantasihkarvuoda ja dearvvašvuodafálaldagaid kvalitehta. Kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda eaktun lea ahte pasieanta ja divššárat áddehallet gaskaneaset. Dát bidjá vuodu diehtjuohkinlonuhallamii mii lea dárbbášlaš jos galgá sáhttit addit buoremus ja rivttes divššu. Sámediggi oaivvilda ahte sámi pasieanttaid kvalitehta ja sihkarvuoha sin divššus dávjá lea gitta sámi giela ja kultuvrra máhtolašvuodas. Danne lea deatalaš addit stuorát fuomášumi gulahallamii ja gillii kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda mihtideamis. Sámediggi lea ožžon diehtit ahte dát čuovvoluvvo guovddáš dearvvašvuodaieiseváldiid bealis. Sámediggi bargá viidáseappot fáttáin maiddá min jahkásaš konsultašuvnnaid oktavuodas Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain guovlulaš dearvvašvuodadoaimmahagaid barggahandokumeanttaid hárrái.

Sámediggi áigu leat mielde viidáseappot dieđáhusbarggus, ja earret eará loktejuvvo fáddá Sámedikki dievasčoahkkimii meannudeapmái.

Nationála bioteknologiijastrategiija

Sámediggi lea addán cealkámuša ráđđehusa bargui nationála bioteknologiija ektui. Sámedikki mielas lea bargu nationála strategiijain bioteknologiija ektui deatalaš ja das lea mearkkašupmi sámi álbmogii. Sámediggi čujuha cealkámušas ahte Sámediggi, ovttas mánggain departemeanttain, lea searvan proseassaide main lea mearkkašupmi bargui nationála strategiijain bioteknologiija ektui. Earret eará čujuhuvvo bargui luondduvalljivuodálágain 2009 rájes ja Nagoya-protokollii 2010 rájes biologalaš eatnatgeardáivuoda konvenšuvnna vuolde. Dán barggus leat ráhkaduvvon njuolggadusat genehtalaš resurssaid oažžumii ja govttolaš ja ovtaárvosaš juogadeapmái mii čuovvu dán lágan resurssaid ávkástallama. Sámediggi vuordá ahte dát heivehuvvo nationála strategiijai bioteknologiija ektui. Sámediggi čujuha maiddá álgoálbmogiid vuoigatvuodaide, gč. ILO-konvenšuvnna nr 169 ja ON álgoálbmotvuoigatvuodaide julggaštusa.

Sámediggi čujuha dasto cealkámušastis ahte Nationála strategiija bioteknologiija ektui lea mielde dahkamin rivttes válljejumiid áššiin makkár dutkama mii dárbbášit ja mainna lágiin min servodat galgá hálddašit dan máhtolašvuoda maid dutkan addá midjiide. Dan oktavuodas lea dalle sámi álbmogis veaháš erenoamáš hástalusat. Sámi genaávdnasiin ollu surggiin leat erohusat majoritehta genaávdnasiid Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 127 siidu 379 siiddus

ektui Norggas, ja danne sáhttet leat miellagiddevaččat dutkanoktavuođas. Sámediggi diehtá ahte genaávdnasat dál eai registrerejuvvo etnalaš dovdomearkkaiguin. Muhto ovttaskas guovlluin Norggas ii leat váttis nannet ahte genaávdnasat dán guovllus vulget sámi álbmogis.

Sámediggi lea bidjan merkii ahte Nationála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána rahpá vejolašvuođa rievdadit njuolggadusaid ja geavahusa go guoská dearvvašvuođaregistoriid ja bio-bánjkkuid ovddideapmái. Háliidit oaneheappo gaskka dihtorávdnasiidda mat leat nationála registariin ja bio-bánjkkuin. Dát bargu guoská juo eandalii juste sámi álbmogii. Sámediggi lea ožžon signálaid Bioteknologiijalávdegottis ahte sámi genat leat miellagiddevaččat boahhteáiggi dutkamis. Eaiggátvuohta genaresurssaide ja buriid dutkanprošeavttaid hábmen, lea politihkalaš ášši mii barggaha Sámedikki. Nationála strategija bioteknologiija várás galgá ráhkaduvvot 2011:s. Dasto galgá bioteknologiijaláhka ođasmahttojuvvo. Sámediggi háliida searvat dán bargui, ja bivdá danne beassat searvat prosessii viidáseappot.

Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta searvat proseassaide mat gusket sin boahhteáigái. Nu lea maiddá áššis mii guoská etihkalaš standárddaid hábmemii ja eaiggátvuhtii bioteknologalaš áššiin.

Heahtedieđihanbálvalus

Sámediggi lea 2011:s konsulteren Justiisadepartemeanttain sámi geavaheddjiid ovdduid goziheamis heahtedieđihanbálvalusas. Čuovvu Sámelága giellanjuolggadusaid ahte sámi geavaheddjiin sámegeiela hálddašanguovllu siskabealde lea vuoigatvuohta bálvaluvvot sámegeilli heahtedieđihanbálvalusas. Sámi geavaheddjiin lea seamma stuorra dárbu, sihke siskabealde ja olggobealde hálddašanguovllu, beassat gulahallat eatnigillii heahtediliin. Justiisadepartemeanta lea gulahallan hálddašanguovllu gielddaiguin ášši birra. Sámediggi vuordá dán čilgema, ja áigu de konsulteret viidáseappot ášši birra.

Ohcanvuđot doarjagat dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaide

Sámediggi hálddaša ohcanvuđot váikkuhangaskaomiid main addojuvvo doarjja dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide maid mihttomearrin lea bargat buoret dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid láchimiin sámi geavaheddjiid várás. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvo 2 850 000,- ru dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Ohcamiid submi oktiibuot lei 8 290 935,- ru. 15 prošektii juolluduvvui 3 118 160,- ru.

Dán jagáš juolludusas lea eanaš prošeavttaid mihttomearrin leamaš ovddidit máhtolašvuođa sámi gielas ja kultuvrras dálá dearvvašvuođa- ja sosiálafálaldagain. Dát dávista doarjjaortnega váldomihttomearrái, ja lea mielde sihkkarastimin ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámi álbmoga várás. Dasa lassin leat mii välljen addit doarjaga ovdaprošeavttaide maid mihttomearrin lea leamaš ovddidit dutkanjurdagiid ja prošektaevttohusaid. Go dát proševttat gárvánit de addet daid bohtosat Sámediggái ávkkálaš máhtu dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka viidáseappot ovddideapmái sámi álbmoga guovdu.

8 Regionálaovddideapmi

Sámedikki váldomihttomearrin regionálaovddideamis lea ealli sámi kultuvrra, giela ja servodateallima bisuheapmi ja ovddideapmi dain surggiin maidda ovttasbargošiehtadusat, mat leat Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskka gusket. Geatnegahtti ovttasbargu Sámedikki ja stáhta ja regionála eiseválddiid gaskka váikkuha sámi giela, kultuvrra ja servodateallima nannema ja oainnusmahttima.

Ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin leat deataleamos gaskaoamit maiguin juksat mihttomeriid dán bargosuorggis. Bealit dollet čoahkkimiid jeavddalaččat, ja siehtadusaid doaibmabijuid birra raporterejuvvo. Sámedikkis lea maiddá sierra doarjjapoasta mainna ruhtadit ovttasbargodoaibmabijuid Sámedikki ja fylkkagielddaid gaskka. Guovttegielalašvuođadoarjaga oktavuođas lea Sámediggi ráhkadan individuála ovttasbargošiehtadusaid juohke gielddain ja fylkkagielddain sierra go guoská dasa movt dat galget ovdánahttit, nannet ja ovddidit sámi gielaid.

Regionála ja báikkálaš ovttasbargu

Sámediggi lea 2011:s bidjan ovdan čilgehusa regionála ja báikkálaš ovttasbarggu birra. Čilgehusa ulbmilin lei geahčadit vejolašvuodaid ja hástalusaid dán barggus, ja movt dán ovttasbarggu sáhtáši ovdidit viidáseappot.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin Hedmárkku rájes davás guvlui. Ovttasbargošiehtadusaid bokte šiehttojuvvo makkár ovddasvástádus regionála eiseválddiin galgá leat go guoská sámi gillii, kultuvrii ja servodatovddideapmái. Ollu buorit bohtosat leat bohtán dán ovttasbarggus. Dattetge oaiivilda Sámediggi ahte ovttasbargu fylkkagielddaiguin galgá leat eanet ulbmildidolaš ja ahte bealit berrejit bidjat stuorát fuomášumi politihkalaš ovttasbargui. Ovttasbarggus sierra fylkkagielddaiguin háliida danne Sámediggi vuđolaččat geahčadit buot ovttasbargošiehtadusaid, ja revideret šiehtadusteavsttaid dađi mielde.

Gielddat leat Sámedikki politihka deataleamos vuolggaheddjiid searvvis go guoská servodatsurggiide nugo oahpahus, mánáidgárddit, giella, kultuvra, arealahálldašepmi ja ealáhusat. Sámedikkis lea dál unnán formaliserejuvvon ovttasbargu gielddaiguin. Dasto ii leat mis kapasitehta eige resurssat viidát bargat ovttas. Danne signalisere Sámediggi regionála ja báikkálaš čilgehusas ahte mii áigut oazžut buoret vásihusaid ovttasbarggus gielddaiguin dihto áššesurggiin. Dát bargu lea álggahuvvon ovttasbargošiehtadusaid bokte guovttegielalašruđaid oktavuodas.

Ovttasbargošiehtadus Finnmárkku fylkkagielddain

Sámedikkis ja Finnmárkku fylkkagielddas lea jagis 2011 leamaš politihkalaš čoahkkinn gos čađahuvvon doaibmabijut geahčaduvvojedje ja makkár doaibmabijut galget čađahuvvot 2011:s. Jagi 2011 várás leat Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagielda ráhkadan gaskaraporterema mas geahčadit makkár doaibmabijut leat čađahuvvon 2011:s ja makkár doaibmabijut leat báhcán. Jagi 2012 álggus galget geahčaduvvot buot jagi 2011 doaibmabijut politihkalaš čoahkkimis beliid gaskka.

Finnmárkku fylkkagielda ja Sámediggi leat ovttaoavilis ahte ovttasbargu doaibmá bures daid resurssaid vuodul mat leat geavahusas. Ovttasbargošiehtadus váikkuha sámi giela, kultuvra ja servodateallima oainnusmahttima. Bealit leat ságaškuššan ovttasbargošiehtadusa hámi birra ja leat ovttaoavilis ahte revideregoahtit šiehtadusteavstta.

9 Riikkaidgaskasaš ja sámi ovttasbargu

Sámedikki mihttomearri iežamet riikkaidgaskasaš ángiruššamiin lea ahte álgoálbmogat galget beassat mearridit iežaset ovdáneami ja iežaset beroštumiin váldit vára riikkaidgaskasaččat. Mii háliidit viiddis ovttasbarggu sápmelaččaid gaskkas riikkarájaid rastá. Seammás galgá Sámediggi leat iešheanalaš aktevra ovttasbarggus earáiguin riikkaidgaskasaš doaimmain. Sámediggi ángiruššá maid buoridit álgoálbmogiidda riikkaidgaskasaš riekteovdáneami

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davvirikkaid ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg ja Davit dimenšuvdna (EU) olahan dihte dáid mihttomeriid.

Sámedikki riikkaidgaskasaš ángiruššan

Eai leat dušše našunála áššit mat gusket sámi álbmogii Norggas. Riikkaidgaskasaš politihkalaš proseassat gusket eanet ja eanet njuolga sámi servodahkii. Jus Sámediggi galgá sáhttit vuhtiiváldit sámi álbmoga beroštumiid ja vuoigatvuodaid, de ferte maddái Sámedikkis ángiruššan riikkaidgaskasaččat. Dáinna vuoduin lea Sámediggi nannen iežas riikkaidgaskasaš ángiruššama, earret eará go lea ođđasisorganiseren hálldahusa ja go politihkalaččat lea nammadan riikkaidgaskasaš áirasa. Sámediggeráđđi lea dieđihan ahte ođđa riikkaidgaskasaš dieđáhus ráhkaduvvo, mii galgá leat vuodđun min viidáset bargui riikkaidgaskasaččat.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

129 siidu 379 siidus

Sámedikki riikkaidgaskasaš áirras galgá váldit vára ja ovddidit Sámedikki beroštumiid ja oainnu riikkaidgaskasaš áššiin ja proseassain mat leat áigequovdilát Sámediggái, Sámedikki otná politihka mielde.

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid iešguđet lágan riikkaidgaskasaš arenain. Dehálaš lea maiddá ahte álgoálbmotdimenšuvdna vuhtiiváldojuvvo našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat, ja ahte áššit main lea mearkkašupmi álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke riikkadásis ja riikkaidgaskasaččat. Sámediggi atná dehálažžan gulahallama ja oktavuodáfierpmádaga huksema, bargguin riikkaidgaskasaš arenain. 2011:s leat mii danin oasálastán čoaččimiiin ja eará arenain gos álgoálbmotvuoigatvuođat dahje sámiid vuoigatvuođat leat leamaš áigequovdilát fáttát.

Čoaččimat guovddáš eiseválddiiguin

- Sámedikkis leat guokte konsulterenčoaččima jagis Olgoriikadepartemeanttain. Čoaččimiid sisdoallu lea leamaš Sámedikki riikkaidgaskasaš barggut ja oktiiveiveheapmi departemeanttaiguin dán oktavuodas. Áššit mat leat digaštallojuvvo leat vuostazettiin leamaš áššit mat gusket davviriikkapolitihkkii, dása gullet ealahusovdaneapmi ja minerálabohkan sámi guovlluin, Barentsovttasbargu, Arktalaš Ráđđi ja olmmošvuoigatvuođagažaldagat ja álgoálbmotáššit ON:s.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša stuoradiggediedáhussii davviguovlluid birra, mii geigejuvvui skábmanánu 2011. Cealkámušas lea Sámediggi deattuhan earret eará ahte álgoálbmotvuoigatvuođat fertejit ovddiduvvot ja doahttaluvvot ja ahte álgoálbmogat galget sihkkarastojuvvot iešmearrideami ja váikkuheami davviguovlluid ovdáneamis. Álgoálbmogat fertejit maiddá oazžut ekonomalaš resurssaid vai sáhttet searvat friddja ja iešheanaláš aktevrán riikkaidgaskasaš mearridanproseassain ja ovttasbargoorgánain mat gusket davviguovlluide. Sámediggi lea duhtavaš gulahallamiin Olgoriikadepartemeanttain ja go eanet Sámedikki cealkámušain leat váldon mielde diedáhussii.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša ođđa stuoradiggediedáhussii stáhtalaš eaiggátvuođa birra. Cealkámušas deattuhuvvui ehtalaš njuolggadusaid dehálašvuohta ja ealahuseallima servodatovddasvástádus álgoálbmotguovlluin.

Davvi dimenšuvdna (EO)

Sámediggi ovddida áššiid EO:i, earret eará Davvi dimenšuvdna bokte. Davvi dimenšuvdna lea doaimmaguoibmevuohta mas EO, Ruošša, Islánda ja Norga leat searvvis. Dálkkádat, kultuvra, dearvvašvuohta ja fievrreapmi davviguovlluin leat ángiruššansuorggit. Doaimmaguoibmevuođa Parlamentariihkkárkonferánssas Romssas 2011:s deattuhii Sámediggi ahte álgoálbmogat davvin fertejit vuhtiiváldojuvvot ja gullojuvvo go mearrádusat main lea dajamuš sidjiide, dahkkojit. Sámediggi oaivvilda maiddá ahte ferte áhahuvvot sierra bargojoavku álgoálbmogiid várás Davvidimenšuvdna rámmaid sikkobealde. Dát lea ovdal evttohuvvon Raipon álgoálbmotorganisašuvnnas.

Sámediggi lea danin duhtavaš go álgoálbmogiid beroštupmi lea sisaváldojuvvon konferánssa loahppajulggastussii. Loahppajulggastusas bivdojuvvojit ráđđehusat bealálašriikkain Davit dimenšuvnnas ovttasbargat álgoálbmogiiguin hábmendihti vuogádaga mii nanne álgoálbmogiid searvama Davit dimenšuvdna politihkas.

Barentsovttasbargu

Sámediggi lea addán 100 000 ruvdnosaš doarjaga Barentsčállingotti álgoálbmotbargái, geahča rámmašiehtadusa Olgoriikadepartemeanttain. Olgoriikadepartemeanta ja Sámediggi leat 2011:s joatkán álgoálbmotbargivirggi ovttain jagiin, ja áigot 2012.s árvoštallat joatkima maiddá 2013 rádjai.

Sámediggepresideanta oassálasttii go Norga válddii badjelassas Barentsráđi ovdagotti golggotmánus 2011. Sámediggepresideanta oassálasttii Norgga sáttagoddái ja oáčui moadde minuhta Norgga olgoriikaministara sárđnunaiggiis. Sártnis deattuhii sámediggepresideanta ahte álgoálbmotovddastus Barentsovttasbarggus ferte ovddiduvvot viidáseappot. Son rámidii Barentsráđi go sii leat háhkan álgoálbmotoainnuid Joint Comminque nr 25 oktavuodas. Viidáseappot deattuhii ahte stáhtat fertejit váldit mielde daid ON rávvagiid, mat earret eará bohtet ovdan ON erenoamášdieđiheadđji Anaya raporttas sápmelaččaid birra Suomas, Norggas ja Ruoŋas, ON erenoamášdieđiheadđji Anaya jahkásaš raporttain industriijadoaimmaid birra álgoálbmotguovlluin dahje daid lahka ja ON erenoamášáirasa Ruggie láidesteaddji prinsihpain industriijadoaimmaid ja olmmošvuoigatvuodaid birra. Sámediggi deattuhii ahte go váldá vuhtii dákkár rávvagiid, de sáhtá gávdnat buriid čovdosiid stáhtaide, álgoálbmogiidda ja industriijadoaimmaide Barentsguovllus.

Árktalaš ráđđi

Sámediggi lea oassálastán Árktalaš ráđi ministtarčoahkkimii Ruonáeatnamis. Čoahkkimis deattuhii Sámediggi man deatalaš ovttasbargu Árktisas lea álgoálbmogiidda davvin, ja čujuhii dasa ahte dat máhttovuodđu maid Árktalaš ráđđi háhká, lea deatalaš Sámedikki mearrádusaide. Vuosttaš juridihkalaččat čadni siehtadus Árktalaš ráđi bokte, ohcama ja gádjuma birra Árktisas, mearriduvvui ministtarčoahkkimis. Sohppojuvvui bargat viidáseappot ođđa čadni siehtadusaiguin dás duohko. Viidáseappot mearriduvvui ahte bistevas čállingoddi ráđđái galgá ásaheavvot Romsii. Sámediggái lea deatalaš ahte čállingottis lea gelbbolašvuohta álgoálbmogiid vuoigatvuodaid ja beroštusaidda birra. Dát lei okta eavttuin dasa ahte Ruoŋa, Norgga ja Suoma sámedikkat dorjo čállingotti ásaheami Romsii.

Oassálastin Norgga ja Kanada gaskasaš bistevas bilaterála gulahallančoahkkimii

Sámediggi oassálasttii Norgga sáttagoddái Norgga ja Kanada gaskasaš bistevas bilaterála gulahallančoahkkimii davviguovlluid birra. Čoahkkima fáddán ledje mearrahálldašepmi ekovuogádaga vuodul ja olju ja gássa Árktisas.

Sámediggi lea duhtavaš go lea oassálastán. Mii beasaimet guoskevaš, riikkaidgaskasaš foras vejolašvuođa muitalit Sámedikki barggu ja oainnu birra mii guoská sápmelaččaide erenoamážit deatalaš áššuide ja hástalusaide, ja árktalaš guvlui oppalaččat. Danne lea dákkár oassálastin mielde čalmmustahttimin Sámedikki barggu riikkaidgaskasaččat, ja maiddá buorideamen oktavuodá Árktisa eará álgoálbmogiiguin.

Sáttagoddi galledeamen Ruonáeatnama

Sámediggepresideanta oassálasttii stáhtačáli Erik Lahnsteina sáttagoddái galledit Ruonáeatnama golggotmánus. Áigumuš Sámedikki oassálastimiin lei oččodit lagat ovttasbarggu ealáhusovddidemiin álgoálbmotguovlluin. Presideanttas lei sáhkavuorru semináras Ruonáeatnama – Norga Lihtolaččat davvin, álgoálbmogiid beroštumiid birra ja mo dat fuolahuvvojit. Presideanta deattuhii sakka man deatalaš lea hálldašit luondduriggodagaid guoddevaččat ja evttohii ahte ferte ráhkadit njuolggadusaidda dasa mo luondduriggodagaid galgá geavahit árktalaš guovlluin. Presideanttas lei maid čoahkkin Ruonáeatnama riikadikki (landstinget) ovdagottiin ja oassálasttii čoahkkimiidda ealáhus- ja álgoávvinnasministariin, finánsaministariin ja oahpahus- ja dutkanministariin.

Eará álgoálbmogat guossin

Guatemala mayaálbmoga ovddasteaddjit fitne galledeamen Sámedikki. Čoahkkima fáddán lei oktiigulleašvuohta ja Sámedikki riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargu. Sámediggi, álgoálbmotparlameantan, lea deatalaš ovdagovvan mayaálbmogii. Guatemala ambassadevra Norggas lei maid mielde dán čoahkkimis.

Chile mapucheálbmoga ovddasteaddjit fitne maid galledeamen Sámedikki. Čoahkkima fáddán lei oktiigulleašvuohta ja Sámedikki riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargu.

Sámediggepresideanta Chiles

Sámediggepresideanta finai Chiles hállamin ILO-konvenšuvnna nr. 169 ja álgoálbmogiid konsulterenvuoigatvuoda birra. Presideanta muitali sápmelaččaid vásáhusaid birra kultuvrraid rastásas ovttasdoaimamiin Norggas ja Davviriikkain, ja Sámedikki vásáhusaid birra konsultašuvdnašiehtadusain. Sáhkavuorustis deattuhii presideanta ahte konsultašuvdnavuogiatvuoha lea deatalaš reaidun oazžut stáhtaid iežaset politihkkahábmemis árvvusatnit álgoálbmogiid sierra oainnuid ja beroštusaid álbmogin. Konsultašuvdnaortnet lea mielde nannemin álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid. Dán mátkkis finai presideanta galledeamen mapucheservodaga Araucanías.

Sámi parlamentáralaš ráđđi

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkiid gaskasaš parlamentáralaš ovttasbargoorgána. Ruoššabeale sámit lea bistevaš oasseváldit ráđis. SPR galgá fuolahit sápmelaččaid beroštumiid riikkarájiid rastá ja lea sámi jietna riikkaidgaskasaččat. Sámediggái juolluduvvo 500 000 ru SPRii stáhtabušehta bokte. Juolludeapmi manná dan sámediggái mas lea ráđi čállingoddi. Iešguđet sámedikkit mákset sáttagottiid čoahtkin- ja ovddastangoluid.

Sámi parlamentáralaš ráđđi lea mearridan odđa doaibmaplána mii bistá 2013 jahkemolsumii. SPR mihttomearri lea nannet ráđi ovttasbarggu ja rámmaevttuid. SPR áigu maiddá nannet sámegeielaid geavaheami ja sámegeieloahpahusa vuodđoskuvllas. Okta doaibmabijuin mii galgá čađahuvvot, lea evttohit oktasaš oahppoplána sámegeielas ja duojsis buot davviriikkain. SPR galgá ain bargat dainna ahte ásahuvvo sierra sámi universitehta. Maiddá dat bargu ahte oazžut buot davviriikkaid dohkkehjit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna, galgá jotkojuvvot.

Norgga beale Sámediggi válddi skábmamánu 2011 badjelasas Sámi parlamentáralaš ráđi jodiheami 16 mánu áigodahkii.

Sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa Girkonjárdggas

Norgga beale Sámediggi lágidi goalmmát sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa, mii dán jagi lei Girkonjárdggas. Suoma, Norgga ja Ruota beale sámedikkit oassálaste, ja Sámi/Kola Suobbar (Ruošša beale sámit) ledje bovdjuvvo ja oassálaste konferánsii. Olles 72 parlamentariihkkára oassálaste konferánsii.

Sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa boadusin lei 24 artihkkala sturrosaš loahppajulggaštus mii dorjojuvvui measta ovttajienalaččat. Julggaštus čuovvola ollu fáttáid mat ledje guovtti ovddit julggaštusain. Julggaštus lea maid sierra teakstaoassi Ruošša beale sápmelaččaid birra. Parlamentariihkkarat leat fuolastuvvan Ruošša stáhta álgoálbmotpolitihka geažil ja mo dat giedáhalla Ruošša beale sápmelaččaid. Danne sii bivdet Norgga, Ruota ja Suoma ovttas ovddidit Ruošša beale sápmelaččaid dili álgoálbmotpolitihkaset bokte.

Konferánssa fáddán lei árbediehtu. Loahppajulggaštusas deattuhuvvui ahte stáhtat leat geatnegahttojuvvo árvvusatnit ja sihkkarastit sámi álbmoga vuoigatvuoda beassat hálldašit iežas árbedieđu ja iežaset árbevirolaš kulturovdanbuktima.

ON

Proseassat ovdal ON álgoálbmogiid máilmmikonferánssa 2014

Sámediggi oassálasttii ON Álgoálbmotáššiid bistevaš forumii 2011. Bistevaš forumis bovdii Sámediggi álgoálbmogiid ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsii 2013 Áltái, ovdal ON Máilmmikonferánssa 2014.

Presideantta bovdhusa duogáš lei ahte ON bealis ii lean jurddašuvvon lágidit formálalaš ráhkkaneami máilmmikonferánsii. Seammas leat álgoálbmogat ovddastuvvo juohkehaš iežas riikka bokte dán konferánssas. Danne livččii váttis álgoálbmogiidda oazžut sáni saji máilmmikonferánssas.

Ráhkkaneaddji konferánssa galgá addit álgoálbmogiidda vejolašvuoda digaštallat áššiid ja oktiordnet Čoahtkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

árvalusaid ovdal máilmmikonferánsa. Erenoamáš deatalaš lea ahte geahččala ollašuttit álgoálbmotjulggaštusa ulbmiliid, ja ahte álgoálbmogiid ulbmilat ja áigumušat bohtet ovdan Máilmmi álgoálbmotkonferánsa 2014 loahppadokumeanttas.

Bistevaš foruma 2011 raporttas sávvojuvvo Sámedikki bovdehus ráhkkaneaddji konferánsii 2013 Áltái. Maŋŋá leat sihke ON álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) ja ON olmmošvuoigatvuođaidráđđi (HRC) dahkan dan seammá.

Dál leat ráhkkaneamet Máilmmi álgoálbmotkonferánsii 2014 álggahuvvon. Lea evttohuvvon ahte álgoálbmogat čadahit regionála proseassaid, ja dan maŋŋá oktasaš proseassa masa regiovnnaid álgoálbmogat oassálastet. Viidáseappot evttohuvvui ahte nammaduvvo oktiordnenlávdegoddi 2013 ja 2014 várás, mii berrešii ovddastit buot 7 álgoálbmotregiovnna, ja mas galgá leat ovddasvástádus das ahte hábmet oktasaš strategijaid ja oainnuid.

2011 EMRIP-sešuvnnas lágidii Sámediggi mállásiid, mas digaštallojuvuvui álgoálbmogiid ráhkkaneapmi ovdal Máilmmikonferánsa 2014. 7 álgoálbmotregiovnna álgoálbmogat oassálaste. Boađusin sohpe ráhkadit evttohusdokumeantta, masa earret eará álgoálbmotráhkkaneami strategijaevttohus válđojuvvo mielde. Dát evttohus válđojuvuvui ovdan beaivvi maŋŋá, ja das miedihuvvui čadahit evttohusdokumeantta evttohuvvon proseassa. Okta dain strategijain lea ahte Sámediggi čadaha ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsa Álttás 2013:s.

Sámediggi lea ovttas IWGIA:in (International Working Group for Indigenous Affairs) ja Ruonáeatnama ruovttustivrrain bovden čeahkkimii máilmmikonferánsa birra ođđajagimánus 2012, masa buot 7 álgoálbmotregiovnna čeahkkinoassálastit bovdejuvvojit searvat. Čeahkkin dollojuvvo Københavnas.

Sámi parlamentáralaš ráđi stivra lea nammadan áirasa ovddastit Suoma, Norgga ja Ruota beale sámedikkiid álgoálbmogiid máilmmiviidosas ráhkkananproseassain, mat čadahuvvojit ovdal ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014:s.

ON Álgoálbmotjulggaštus

ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra dohkkehuvvui 2007:s. Mánŋa álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliin leat juo bohtán fápmui eará čadni juridihkalaš instrumeanttaid bokte, nu go ovdamearkka dihtii ILO konvenšuvnna nr. 169, ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna ja ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš konvenšuvnna vuoigatvuođaid bokte, dahje dakkár nationála lágaid bokte go Vuodđolága ja olmmošvuoigatvuođalága. Dasa lassin bohtá álgoálbmotjulggaštusas ovdan riikkaidgaskasaš virolašvuohta, masa lea máilmmiviidosáččat ovttamielalašvuohta ja maid dalle ferte atnit čadni norbman olles máilmmiservodahkii. Stáhtat leat geatnegahtán iežaset ovddidit julggaštusa mearrádusaid dievaslaš čadaheami.

Sámedikkis lea sierra ovddasvástádus das ahte oainnusmahttit álgoálbmotjulggaštusa ja oazžut dan geavahuvvot juridihkalaččat láidesteaddji ja dohkkehuvvon reaidun. Sámediggi oaiivvilda ahte ON álgoálbmotjulggaštusa sisdoallu dávista ja ovddasta álgoálbmotrievtti rievttálaš ovdáneami. Sámediggi oaiivvilda ahte ON álgoálbmotjulggaštusa implementerema ferte čalmmustahttit. Julggaštusa mearrádusaid nationála ferte čuovvolit riikka lágain ja hálddahuslaš dásis. Sámediggi oaidná ahte dárbbášuvvo dieđihit man muddui duođaid bargojuvvo álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliid čadahemiin nationála dásis.

Álgoálbmotjulggaštusa erenoamáš čuovvolanvuogit leat biddjojuvvon ON Álgoálbmogiid bistevaš forumii, ON álgoálbmogiid erenoamášdieđiheaddjái ja ON Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanismii, ja daidda ON-orgánaide muđui mat barget álgoálbmotáššiguin.

ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya raporta sápmelaččaid birra Suomas, Norggas ja Ruotas

Árrat jagis 2011 bijai ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya ovdan raportta Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra. Okta su rávvagiin lea ahte Suopma ja Ruotta dohkkehit ILO-konvenšuvnna nr. 169. Son lea duhtavaš dainna ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvnna šiehtadallamat jotkojuvvojit fas 2011:s, ja son rávve davviriikkaid joatkit ja ángiruššat garraseappot dainna ahte oažžut sámi álbmoga iešmearrideami čađahuvvot.

Anaya čujuhan raporttas ahte dat oahppu maid sámi mánát ožžot davviriikkain, lea menddo headju. Son rávve davviriikkaid ja sáme parlameanttaid ovttasbargat doaibmabijuid nannemin ođđasis ealáskahttimin sáme giela ja nannemin prográmmaid sámi giela ja kultuvrra oahpaheami várás.

Norga rávvejuvvo váldit vuhtii Riddoguoelástuslávdegotti loahppajurdagiid ja čađahit beaktillis doaibmabijuid sihkkarastin dihtii guolástanvuoigatvuođaid sámi riddoálbmogii. Erenoamášdieđiheadđi deattuha viidáseappot ahte lágaaddin ja hálldahuslaš doaibmabijut mat addet vejolašvuođa ávkkástallat luondduriggodagaiguin sámi guovlluin, berrejit dávistit relevánta riikkaidgaskasaš standárddaide.

Viidáseappot dovddahii erenoamášdieđiheadđi ahte davviriikkat berrejit, ovttrasáđiid sámi parlameanttaiguin, nannet doaibmabijuid maid bokte sáhtta váldit ovdan dálkkádatrievdamiid negatiiva váikkuhusaid sámi álbmogii, ja ahte davviriikkat berrejit geahččalit doalahit boraspire máddodagaid boazoguohtunguovlluin, dakkár dásis maid boazodoalloservodagat sáhttet gierdat, ja sii berrejit buhtadit ollásit boazodolliide boraspirevahágiid ovddas.

ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya raporta Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra biddjojuvvui ovdan ON olmmošvuoigatvuođaráđi 18. sešuvnna. 2011:s lea leamaš vuogas geavahit raportta dakkár dokumeantan masa sáhtta čujuhit ja maid sáhtta geavahit maidái eará oktavuodain, nu go ovdamearkka dihtii sierra artihkalin Sámi parlamentariihkkáriid Girkonjárggajulggastusas.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) doallá jahkásaš sešuvnnaid masa Sámediggi oassálastá. 2011 váldofáttat ledje EMRIP guorahallan álgoálbmogiid vuoigatvuođa birra beassat searvat mearrádušproseassaide ja ON álgoálbmotjulggastussii.

EMRIP loahpalaš raporta dohkkehuvvui sešuvnna. Das boahatá ovdan EMRIP evttohus Olmmošvuoigatvuođaráđi 18. sešuvdnii. Čuovvovaš golmma evttohusas lea njuolggá mearkkašupmi Sámedikki riikkaidgaskasaš bargui ovddasgavlui:

- Boahhte jági guorahallama evttohuvvon fáttat ledje joatkit geahčadit álgoálbmogiid vuoigatvuođa oassálastit mearridanproseassaide, muhto dalle daid industriijadoaimmaid oktavuodas mat leat vuodđuduvvon resursaávkástallamii/ovddideapmái.
- Viidáseappot evttohii EMRIP ahte Olmmošvuoigatvuođaráđi ávžžuha Váldochoahkkima farggamusat nannet álgoálbmogiid vuoigatvuođa beassat oassálastit ONii, mas earret eará álgoálbmotparlameanttat (nu go Sámediggi) oažžot uhcimusat seamma stáhtusa go NGOat ON vuogádagas.
- EMRIP ávžžuha Olmmošvuoigatvuođaráđi dohkkehit Norgga beale Sámedikki evttohusa ahte lágideit ráhkanankonferánssa 2013:s Álttás ja bivdá ahte Váldochoahkkin ja stáhtat sihkkarastet ahte dakkár konferánssa loahppajurdagat váldojuvvojit mielde ON Máilmmikonferánssa 2014 bohtosii.

Sámedikkis lei sáhkavuorru mas mii dovddaheimmet doarjaga EMRIP loahpparaportii. Sáhkavuorus ávžžuhii Sámediggi Norgga geassit ruovttoluotta dan jienastanvárrehusa maid dat lei bidjan álgoálbmotjulggastusa mearrideami oktavuodas.

Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvdna

Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvdna dollojuvvui čakčat ja Sámediggi lei mielde go álgoálbmotáššit ON Álgoálbmotvuoigatvuodaid áššedovdimekanismma (EMRIP) ja ON erenoamášdieđiheadđji James Anaya raportta oktavuodas meannuduvvojedje. Norgga sáttagoddi, masa Sámediggi oassálasttii, bijai ovdan guokte oktasaš sáhkavuoru sáttagottis, mas nubbi sáhkavuorru lei vuosttažettiin erenoamášdieđiheadđji barggu birra 2011:s ja nubbi lei dan birra mo álgoálbmogiid giella ja kultuvra lea deatlaš dasa ahte suodjalit álgoálbmogiid identitehta ja čálggu.

ON erenoamášdieđiheadđji James Anaya bijai ovdan iežas jahkásaš raportta mii lei industriijafitnodagaid doaimmaid birra álgoálbmotguovlluin dahje dain guovlluin mat gusket álgoálbmotguovlluide. Erenoamášdieđiheadđji áigu joatkit barggus dán suorggis, masa son 2013.s galgá leat ráhkadan njuolggadusaid dahje prinsihpaid dán suorggi birra. Viidáseappot bijai erenoamášdieđiheadđji ovdan raporttas Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra. Dađibahábut ii šaddan dat oalgelágideapmi dollojuvvot maid Sámiráđđi lei plánen sivas go Olmmošvuoigatvuodaráđi áigeplána rievdaduvvui. Mii leat maŋŋá ožžon dan dieđu ahte dat galgá čadahuvvot goas nu maŋŋá.

Olmmošvuoigatvuodaráđđi ávžžuhii ON-čállingotti ráhkkanahhtit dokumeantta daid vugiid birra mo searvvahit álgoálbmotáirasiid oassálastit ON vuogádahkii dain áššiin mat gusket sidjiide. Vurdojuvvo ahte dán barggus lea njuolggá mearkkašupmi Sámediggái ja ahte Sámedikkis lea beroštus dasa, go dát guoská boahteáiggi oassálastimii ON-orgánain ja iešheanaláš konsultašuvdnastáhtusii. Dát ovdáneapmi dávista Sámedikki mielas ollásit ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa mearrádusaide, mas earret eará deattastuvvo ahte dárbblašá doaimbábijut galget čadahuvvot sihkkarastin dihtii álgoálbmogiid oassálastima daidda riikkaidgaskasaš proseassaide mat gusket sidjiide.

Ráhkkananproseassa plánejuvvon ráhkkanankonferánssa oktavuodas Álttás 2013:s ovdal Máilmmikonferánssa 2014 ii leat namuhuvvon sierra Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvdna resolušuvdnateavsttas, muhto sii sávvet álgoálbmotoassálastima buresboahhtin Máilmmikonferánsii 2014 ja ráhkkananprosessii.

Sámedikki hálddahas

Sámedikki hálddahas leat váldoáššis golbma sierra rolla álbmotválljejuvvon olbmuide ja álbmogi:

- Sámedikki parlameantahálddašeapmi
- Sámediggeráđi politihkalaš čállingoddi
- Hálddašanáššiid ráhkkaneapmi Sámedikki sierra politihkalaš mearridanorgánaide

Sámedikkis lea sihke parlameanta, politihkalaš jodíheapmi ja hálddašeapmi čohkkejuvvon ovttá organisašuvdnii. Sámedikki hálddahas lea 2011:s čadahuvvon viiddis odđasisorganiseren.

Hálddahas leat dál 7 fagaossodaga ja 2 stába:

- Giellaossodat (GIE)
- Bajásšaddan- ja oahpahasossodat (BOA)
- Ealáhus-, kultur- ja dearvvašvuođaossodat (EKD)
- Vuoigatvuoda- ja riikkaidgaskasašossodat (VUOR)
- Kulturmuoto-, areála- ja birasossodat (KAB)
- Hálddahasossodat (HÁL)
- Gulahallanosossodat (GUL)
- Direktivrra bargoveahka (DIR)
- Dievasčoahkkinbargoveahka (DIS)

Ossodagat barget áššemeannudemiin ja fáallet bálvalusaid sihke politihkalaš eiseválddiide ja álbmogii. Juohke ossodagas lea erenoamáš ovddasvástádus fágapolitihkalaš čállingoddin Sámediggeráđđái. Dievasčoahkkinbargoveagas lea ovddasvástádus lávdegodde- ja dievasčoahkkimiin ja áirasiidda láchčimis.

Dievasčoahkkinbargoveahka lea oassi Sámedikki hálddahas, muhto politihkalaččat gullá dievasčoahkkinjodiheaddji vuollásažžan, iige sámediggeráđi. Dievasčoahkkinbargoveagas lea hálddahaslaš ovddasvástádus Sámedikki parlamentáralaš doaimmas, maidái lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid plánemis ja čadaheamis. Dievasčoahkkinbargoveagas leat golbma bargi ja danne fertjit lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid oktavuodas oážžut veahki eará ossodagain namuhuvvon čoahkkimiid čállinbálvalusaide, jorgalanbálvalusaide jna.

Sámedikkis leat kanturbáikkat Snoasas, Ájluovttas, Evenáššis, Olmmáivákkis, Guovdageainnus, Kárášjogas ja Unjárggas.

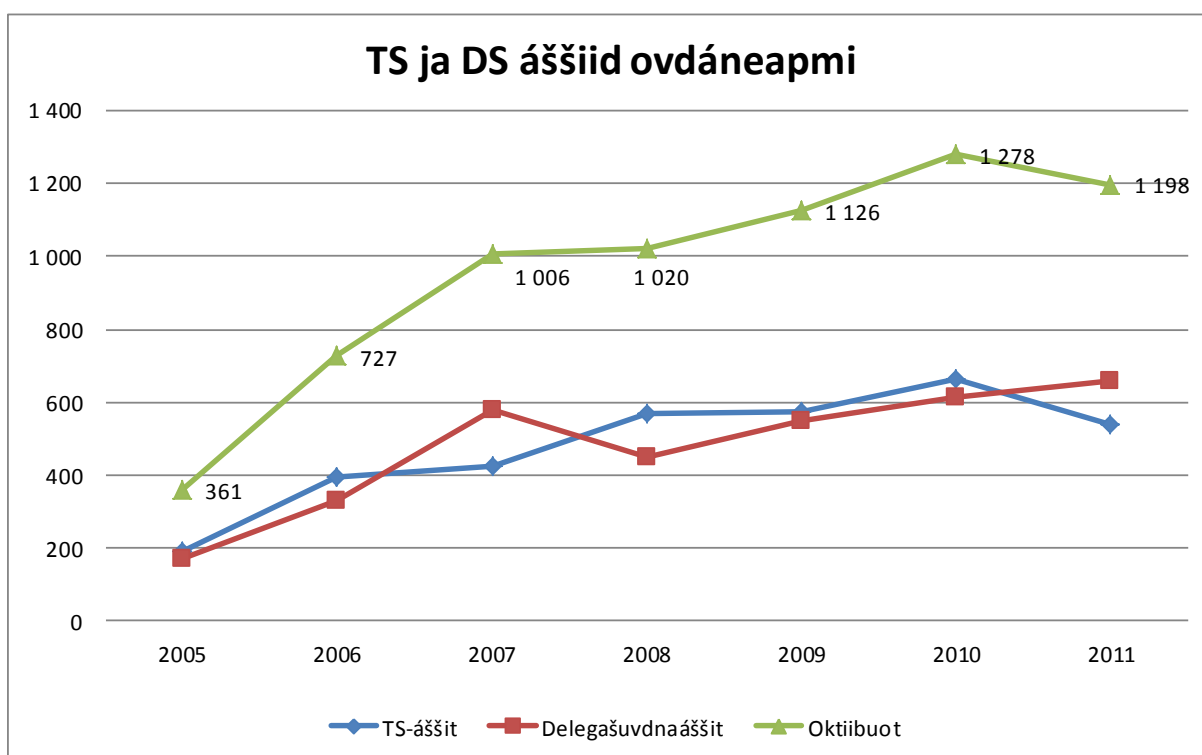
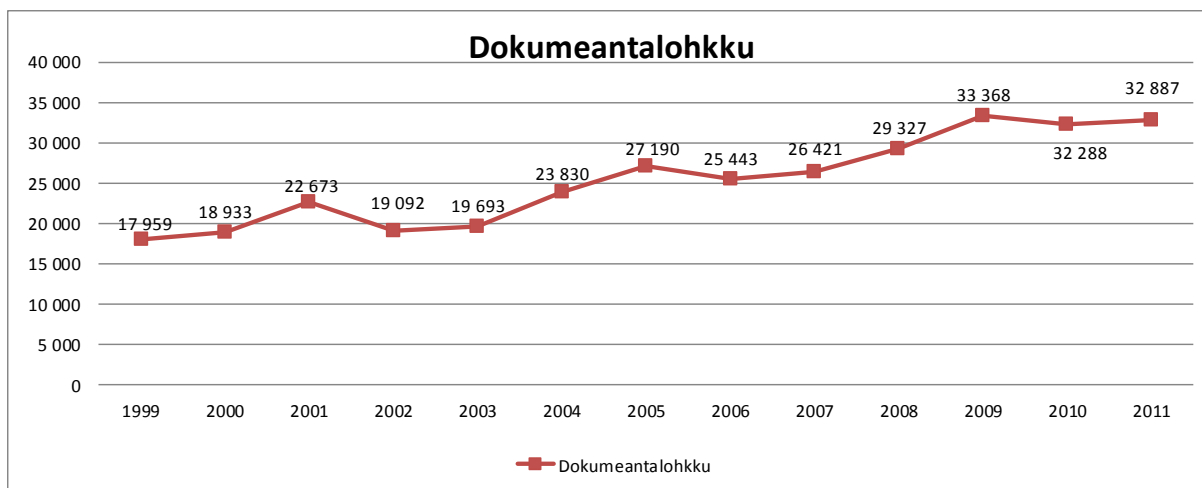
Strategijat 2011 bušeahtas addet gova doaimmas iešguđege politihkka- ja hálddašanguovllus. Bargu áššiid politihkalaččat ovddidemiin ja čuovvolemiin, lassánan hálddašandoaimmat ja vuordamušat servodagas gáibidit kapasitehta ja alla fágalaš gelbbolašvuoda ollu surggiin. Jagi 2011 reviderejuvnon bušeahtas lei várrejuvnon 90 560 000 ru hálddahas dási doaibmagoluide. 31.12.2011 nammii ledje Sámedikki hálddahas 137 jahkedoaimma. Tabeallas vuolábealde oidno man ollu leat bargit ja movt dat juohkásit nissonolbmuid ja almmáiolbmuid gaskka.

	31.12.2009		31.12.2010		31.12.2011	
	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimm a oktiibuot
Almmáiolbmot	6	83	5	79	5	87
Nissonolbmot	6	43	7	50	4	50
Oktiibuot	12	126	12	129	9	137
Nissonproseanta	50	65,9	41,7	61,2	55,5	63,5
Almmáiproseanta	50	34,1	58,3	38,8	44,5	36,5

Bealit Sámedikkis, bargoaddi ja bargiidorganisašuvnnat, leat ovttasráđiid ásahan Sámedikki bargiid- ja bálkápolitihka, mii earret eará guoská oktavuhtii beliid gaskka. Báikkálaš bálkášiehtadallamiid bokte leat bealit buktán albmosii ja dássen bálkáerohusaid nissonolbmuid ja almmáiolbmuid gaskka, iešguđege virjeoavkkuid siskkobealde.

Sámediggi lea nu gohčoduvvon “IA-bedrift” ja čuovvu daid njuolggadusaid mat leat mearriduvvon šiehtadusas čáhkkilis bargoeallima birra. Bargit geain leat láchčindárbbut bargosaji ja bargguid ektui ožžot fáldadaga das. Dat lokálat maid Sámediggi geavaha galget hábmejuvnot nu ahte olbmot geain lea fuotnánan doaibmanávccat váldojuvvot vuhtii. Bargiidpolitihkalaš mihttomearrin lea dássedettolaš ahke- ja sohabeallečoahkkádus, ja olbmuid rekrutteren geain lea minoritehta- ja álgoálbmotduogáš. Dát váldojuvvo vuhtii buot almmuhemiid ja bargiid rekrutterema oktavuodas.

Áššehivvodat Sámedikkis lea lassánan jagis jahkái. Dasa lassin go duohtavuodas lea dokumeentalohku lassánan, de leat maid ollu áššit, maid Sámediggi meannuda viidon ja váttásmuvvan sakka mañimus jagiid. Govvosat vuolábealde čájehit man ollu dokumeanttat, maid Sámediggi jahkásaččat meannuda journálavuogádaga bokte, leat lassánan ja man ollu áššit meannuduvvot doarjjahálddašeamis.

Hástalusat

Sámediggi ášahuvvui dan dihte vai sámiide sihkarastojuvvošii ovtadássásaš meannudeapmi. Sámi giella ja kultuvrra leat leamaš álggu rájes Norggas, ja danne das leat seamma vuoigatvuohta suodjaluvvot ja ovddiduvvot go dáža kultuvra ja dárogiella. Dan 20 jagis maid Sámediggi lea doaibman, leat mii olahan ollu. Riekteovdáneapmi lea posiitiivvalaččat ovdáneamen ollu surggiin. Sámi giella ja kultuvra leat ožžon buoret stáhtusa. Sámi mánát leat ožžon vuoigatvuođa oazzut oahpahusa sámegeallat ja sámegeallat.

Dattetge leat mis ollu hástalusat. Vuoigatvuođadilli lea buorránan, muhto go Sámedikki doaibmamunni čuovvolit dáid vuoigatvuođaid geavtlaš politihkas measta ii oppa leatge, de jotkojuvvo sámi álbmoga vealaheapmi Norggas.

Sámedikkis ferte leat friijavuohhta bidjat eavttuid, hábmet ja hálddašit sámeapolitihka Norggas. Ovttasdoaimanprosedyrat Stuorradikki, ráđđehusa ja Sámedikki gaska galget sihkkarastit ahte Sámediggi sáhtá gozihit dan rolla.

Konsultašuvdnašiehtadus Sámedikki ja Ráđđehusa gaska váikkuha dan ahte ovttasdoaiman oassebeliid gaska lea buorre. Dattetge lea deatlaš ahte goappašat bealit dollet konsultašuvdnašiehtadusa, ja vai beliin lea oktasaš áddejupmi movt konsultašuvdnašiehtadus galgá geavahuvvot geavahasas.

Sámediggái livčče erenoamáš dárbu oazžut friijavuohđa bušehta dáfus sihkkarastin dihte dan ahte Sámedikkis livčče autoritehta ja álggahanvuoigatvuohhta sámeapolitihkas. Dán sihkkarastima dihte lea dárbu oazžut sadjái bušehttaprosedyraid ja jahkásaš bušehttarámmaid mat dávistit Sámedikki rollii sámeapolitihkas.

Mii vásihit ahte Sámedikki oassi nationála áŋgiruššamiin ii dávis eará lasáhusaide Stáhtabušehtas ja lasáhusaide mat čatnasit nationála ođastusaide. Dát lea čuohean erenoamážit sámi kultuvrii, museaođastussii ja Kulturloktemi ovdamearkka dihte. Sámi kulturbargu lea mielde addimin gullevašvuohđa, loaktima, identitehta ja eallinkvalitehta. Dasa lassin addet dat deatlaš bargosajiid smávva servodagain. Danne lea kultuvra vuoruhuvvon bajás Sámedikkis.

Sámediggi vuorjašuvvá dainna go ohppiidlohku geain lea sámegealla nubbingiellan ain njiedjá. Oahppit geain lea sámegealla nubbin giellan eai oahpa giela doarvái bures nu ahte šattašedje doaimbi guovttegielagin, ja leat ollu hástalusat mat čatnasit sámegealla oahpahussii, mii dagaha dan ahte ollu oahppit atnet dan liige noadđin skuvlaárgabeaivvis. Sámediggi háliida jorgalahttit dán ovdáneami earret eará oahpahusmálliid geahčadeami bokte fágas sámegealla nubbingiellan.

Olmmošlohku sámi guovlluin njiedjá ain. Erenoamážit nuorra nissonolbmot fárrejit eret. Danne lea deatlaš fievrridit dakkár politihka mii geasuhišgoahtá eanet nissonolbmuid sámi guovlluide. Okta sivva manne olbmot háliidit ássat sámi ássanguovlluin, lea oktavuohhta sohkkii ja sámi gillii ja kultuvrii. Olbmuin ferte dattetge maiddá leat juoga mainna birget.

Eanet áŋgiruššan sámi ealáhusain buktá ássama giliide. Barggolašvuohđa oassi vuodđoealáhusain lea njiedjan, seammás leat unnit ođđa ásaheamit ealáhusovddidandoaimmaguovllus. Sámedikki ealáhuspolitihkas deattuhuvvo eanet báikegottiid ovddideapmi, ođđahákan, gelbbolašvuohđa ovddidandoaimmabijut ja ealáhusšutkan. Sámi guovlluin ferte movttiidahttit ásaheamiide. Seammás ferte vuodđoealáhusaide sihkkarastit buriid rámmaeavttuid.

Sámiid eana- ja resursavuoigatvuohđaid lága bokte nannen ja vuoigatvuohhta ealáhusbargui mearkkaša ollu ássami sámi guovlluin, sámi kultuvrii ja kulturovddideapmái. Danne leat Sámedikkis stuorra vuordámušat viidáset bargui Sámi vuoigatvuohđalávdegotti II čuoovolemiin ja Riddoguolástuslávdegotti čuoovolemiin.

Sámi servodat lea rievdamin. Eanet ja eanet sápmelaččat välljejit ásaidevvat gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Danne ferte Sámediggi maiddá bargat dan ala ahte šaddet oadjebas ja buorit ássan- ja eallineavttut sámiide gávpogiin, ja ovddidit daid. Dát gáibida árjjalaš ja heivehuvvon politihka, ja gáibida buori gulahallama báikkálaš eiseválddiiguin.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álggahus

Sámelága § 1-3 vuohđul, mas daddjojuvvo ahte “Sámedikki jahkedieđáhus sáddejuvvo Gonagassii”, bidjá Sámediggi ovdan jahkedieđáhusas.

Sámedikki jahkedieđáhus, oktan Sámedikki 2011 rehketdoaluin, válddaha Sámedikki politihkalaš ja hálddahaslaš doaimma 2011:s. Sámedikki iešguđet doarjjaortnegiid hálddašeapmi válddahuvvo muhtumassii dain kapihttaliin mat giedáhallet guoskevaš fágasuorggi, ja muhtumassii rehkedoalu komeanttaid vuolde.

Sámedikki jahkedieđáhus čujuha maiddáid daidda boahhtevaš hástalusaid maid Sámediggi ferte dustet.

Mearkašumit

Lávdegotti eanetlohku, Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb) labttut Aina Kristine Kant, Willy Ornebakke, Ronny Wilhelmsen, Ragnbild Melleby Aslaksen, Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) labttut Ann-Mari Thomassen, Aili Keskitalo, Rolf Jobansen, Jarle Jonassen, Árja labttu Alf Isaksen, Ovddádusbellodaga labttu (FrP) Arthur Torfoss ja Sámit Máttá-Norggas labttu Monica Balto ovddidit čuovvovaš mearkašumi:

Jahkedoaimma 2011

Siiddus 73 “geahčastat jahkedoaimmain” sáhtta orrut ahte virggiid lohku lea lassánan viehka ollu jagis 2010 jahkái 2011. Virgelohku ii leat bissovaččat lassánan, muhto lea boadus oanehis áiggi bargguin konkrehta hálddašandoaimmaid geažil.

Vuogas livčče dárkileappot čilget maid dát lasáhus mearkkaša. Sámedikki bargguide ja resursageavaheapmái váikkuhit hálddahaslaš barggut mat bohtet servodaga beales. 2011:s lea kulturmuittuid registreren ja daid geahčadeapmi plánejuvvon el-rávdnjelinjás Ofuohta-Báhccavuona ja Báhccavuona-Hammerfeasta gaska buvttihan ollu doaimmaid geassit 2011. Sámediggi lea váldán hui ollu olbmuid bargui oanehis áigái, mii dahká sullii 8 jahkedoaimma, sámi kulturmuittuid registreremii dan plánejuvvon linjás Ofuohtas Hammerfestii. Dasa lassin go dađistaga eanet áshuvvojit ovdamearkka dihte bieggamillopárkkat lea mearrideaddji dasa ahte šaddá eanet fealtabargu kulturmuittuid ektui. Dát čájeha maid ahte jahkedoaimmat Sámedikkis livčče lassánan.

Lávdegotti Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb) labttut, Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) labttut, Árja labttu Alf Isaksen ja Sámit Máttá-Norggas labttu ovddidit čuovvovaš mearkkašumi: FrP doarju teakstaasi "2011 Rehketdoallu" rádjai.

Váilevaš buseahtameannudeapmi.

Sámediggi šalloša ahte ii leat vel dakkár čielggadus mii sihkkarasttášii Sámediggái váikkuhanfámi bušeahhtaprosessi. Dat lea duođalaš go Sámedikki ja stáhta gaskasaš ovttasdoaimman lea deatalaš sámi iešmearrideami ovdáneapmái. Sámediggi oaihvilda ain ahte vuodđo eaktun ovdáneapmái daid hástalusaid ektui mat leat bušeahttaášsis, lea ahte ovttasdoaimman ráđdehusa ja Sámedikki gaskkas nannejuvvo. Dan ii sáhte juksat bušeahttaášsis konsultašuvdna- dahje šiehtadallanprosedyraid haga gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki. Dát áshahvččii formálalaš vuođu ja rámma daidda gáibideaddji hástalusaid maid ferte dustet iešmearridanvuoigatvuođa ekonomalaš beliid ektui.

Sámi vuoigatvuođalávdegotti II čuovvoleapmi

Sámediggi šalloša váilevaš ovdáneami Sámi vuoigatvuođalávdegotti II čuovvoleami ektui. Sámi vuoigatvuođalávdegoddi geigii čielggadusas juo juovlamánus 2007, ja čuovvolanbargu ii leat ovdánan nu mo lei vurdojuvvon.

Sámedikki guottut sámi bázasaid dutkama ektui

Sámediggi ii leat prinsihpalaš vuođuš vuostá DNA-dutkama, ii ge dakteriggedutkama nu guhká go dat dáhpáhuvvá etihkalaš norpmaid vuođuš. Danne leat maid sihkkarastán dárbbaslaš ávdnasiid DNA-dutkama várás dain dakterikkiin mat leat ođđasis hávdáduvvon Njávdamii. Dattetge lea Sámedikki oaidnu ahte čearddalaš identitehta ii sáhte gávdnat genain. Dakkár dutkama mii almmá man ge haga lohka ahte genehtalaš profiila lea seamma go čearddalaš identitehta, sáhtta buohtastahttit dakkár dutkamiin mii dadjá ahte oaiveskálžohápmi lea seamma go čearda. Muhto sihke genehtalaš

sohkavuoda, álbmotfárreimid ja eará čuolbmačilgehusaid sáhtte čuvgehit DNA-analysaiguin, ja maddái buohtastahttit dálá álbmogiguin.

Riddoguolástuslávdegoddi

Áššedovdijoavku mii čielggadii guolástanvuoigatvuođa olggobealde Finnmárkku dr. juris Carsten Smith jodiheami vuolde, lea čadahan vuđolaš barggu, ja lávdegoddi rávida lávdegotti dan barggu geažil maid sii leat čadahan dán oktavuodas. Máhttovuođđu riddoálbmoga vuoigatvuođaid birra resurssaide lea áibbas eará go dan mii lei 2005:s go Finnmárkkuláhka dohkkehuvvui. Njunuš áššedovdit lea ovttajenalaš evttohusa vuodul nagodan ovddidit evttohusa mii lea vuodduvuvvon sámi guolástanvuoigatvuođaide. Riddoguolástuslávdegotti jodiheaddji Carsten Smith dajai dalle go lávdegotti evttohus geigejuvvui Deanodagas guovvamánu 18. b 2008 ahte lei sáhka mearrasámi kultuvrra ceavzimis. Lávdegoddi lea nannen ahte sámi historjjálaš vuoigatvuođat gávdnojit ja ahte vuoigatvuođaid ferte dohkkehít lágaid bokte. Lávdegoddi lea viidáseappot evttohan guovlovuodot hálddašantortnegiid. Lávdegoddi šálloša go Guolástus- ja riddodepartemeanta lea hilgon deatalaš rávvagiid Riddoguolástuslávdegotti evttohusas.

2011 rehketdoallu

Rehketdoallu čuovvu mielddusin jahkedieđáhussii. Sáhtášii sávvat dakkár rehkedoalu ovdanbuktime man álkit buohtastahttit bušehtain, dás maddái eavttuid ja evttohusaid mat leat bohtán bušehttabarggus.

Sámediggi čujuha muđui dasa ahte livččii ávkkálaš oazžut ollislaš visogova das mo Sámediggeráđđi geavaha dan muddenfápmudusa maid dat lea ožžon, mii dahká vejolažžan eará láhkai hálddašit gitta 20 % rádjai várrejuvvon ruđain. Dakkár ollislaš visogovva buoridivččii jahkedieđáhusa rehketdoalloasi, ja dagahivččii ahte dokumeantta sáhtášii buorebut geavahit Sámedikki doibmii.

Lávdegotti Ovdádusbellodaga lahttu, Arthur Tørfoss ovddidii čuovvovaš mearkkašumi:

Lahttu oaidná ahte doaibmabiddji golut báikediđoštallamiid oktavuodas ledje mannan jagi sullii 4,5 miljon ruvnnu. Lahttu oaidnu lea ahte go almmolaš eiseválddit gáibidit báikediđoštallamii ja iskkademiid, de berre almmolašvuohta máksit goluid ieš, ii ge noađuhit eanaeaiggáda ja doaibmabiddji dan geažil. Beroškeahttá das ležžet dal doaibmabiddjit NČE, gielddat dahje ovttaskasat.

Lahttu háliida ahte mii boahhteáiggis máksit goluid ieža, ja ahte dat váldojuvvo mielde boahttevaš bušehtaide. Ii leat makkárge ágga dasa ahte galggašii divrudit dárbbasmeahttumit dakkár proševttaid, mat leat ávkin servodahkii.

Evttohusat

Evttohus 1

Bargiibbellodaga sámediggejoavkke (Bb), Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) ja Sámit Máttá-Norggas:

Siidu 38 bajilčállaga Mariidnaealáhusat vuolde – ođđa teaksat maŋŋá vuosttaš cealkaga, evttohusa vuosttaš teakstaoasi eará cealkagat doalahuvvojit maŋŋá čuovvovaš teavstta:

Sámediggi deattuha viidáseappot ahte ferte vuhtiiváldit boares lágaid dán suorggis, ovdamearkka dihtii 1775 mannosas eanančujuhancealkámuša (Jordutvisningsresolusjonen) mii nanne finnmárkolaččaid vuosttašvuoigatvuođa guolásteapmái. Sámediggi muittuha ahte Gáivuona duopmu maddái manná guhkás dan guvlui ahte dovddahit ahte das lea sáhka vieruiduvvanvuoigatvuođas mas báikkálaš guolásteaddjit ožžo buhtadusa, dannego sin guolástanguovlluide lei váddáset beassat go fápmohusken buvttihii eanet jieŋa vutnii. Sámediggi čujuha viidáseappot dasa ahte oahppa ”friddja guolásteami” birra ii goassege ožžon coavcci Norgga rittus. Duopmu čájeha ahte historjjálaš geavaheapmi mii lea duodaštuvvon rittus báikkálaš vieruiduvvanjuolggadusain, lei hui deatalaš mearrádussii. Dáid

historjjálaš duohtavuodaid ferte maid árvvoštallat Norgga geatnegasvuodaid ektui earret eará ON Álgoálbmotjulggaštusa 37. artihkkala vuodul.

Siidu 38 bajilčállaga Mariidnaealáhusat vuolde – evttohusa 3. cealkagii lasihuvvo sátni historjjálaš ja nu dat šaddá ná:

Sámediggi vuorua barggu sámiiid historjjálaš bivdovuoigatvuodaid, mariidnaresurssaid ja jogaid ja riddo- ja vuotnaguovlluid geavaheami sihkkarastimiin.

Evttohus 2

Bargiibellodaga sámediggejoavkke (Bb), Norgga sámiiid riikasearvvi (NSR) ja Sámit Máttá-Norggas:

Lassevttohus s. 8 ovdal “Buoret bálvalus”

Váilevaš prosedyrat bušeahttakonsultašuvnnaide.

Sámedikki 2010 jahkediedáhusas deattuhii Sámediggi garrasit dárbbu oažžut konsultašuvnaprosedyraid Ráđđehusain bušeahttaáššiid oktavuodas. Sámediggi oinnii dan Ráđđehusa ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa lunddolaš joatkkan.

Sámediggi oaivvilda ain ahte vuodđo eaktun dasa ahte juksat ovdáneami hástalusaid ektui bušeahttaáššiin, lea ahte ráđđehusa ja Sámedikki gaskasaš ovttasdoaimman nannejuvvo. Dan ii sáhte juksat konsultašuvdna- dahje siehtadallanprosedyraid haga gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki bušeahttaáššiin. Dat ášahivččii formálalaš vuodu ja rámma daidda gáibideaddji hástalusaid maid ferte dustet iešmearridanvuogitvuoda ekonomalaš beliid ektui.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi árvalusevttohusa.

Mearkašumit, Bargiibellodat sámediggejoavkku, áirras Willy Ørnebakk ja Árja lahttu Alf Isaksen ovddiidii čuovvovaš mearkkašumi:

Sámegiella lea áitojuvvon ja jápmá jus eai geavahuvvo eanet ja váikkuhangaskaoamit giela gáhttemii ja ovddideapmái. Stáhta eiseválddit fertejit oaidnit man álki orru leamen heaittihit skuvllaid sámi giliin seastin dihtii ruđaid gieldda bealis. Skuvla lea geađgejuolgin sámegiela áimmahuššamis giliin.

Sámediggi lea hui balus go nu mánga vuodđoskuvlla sámi guovlluin leat áitojuvvon heaittihuvvot dahje heaittihuvvon juo. Sámedikki mielas lea earenoamáš vuorjašuhhti ahte sámi resursaskuvllat dakkár báikkiin gos sámegiella lea rašši, nugo mearrasámi guovlluin, julev- ja lullisámi ja márkosámi guovlluin, heaittihuvvojit ekonomalaš sivaidda geažil. Das sáhtta namuhit ahte Billávuona sámi bajásšaddanguovddáš ja Bissojoga bajásšaddanguovddáš Porsággus gielddas, Vátnjavári skovlá Skániid suohkanis, Láhpoluobbala skuvla Guovdageainnus ja Prahke skuvle leat muhtun dain skuvllain maid leat mearridan heaittihit dahje maid áigot heaittihit fargga. Lea hui šallošahti go nana sámi gealbobirrasat háddjejuvvojit, sámi mánáid bajásšaddaneavttut hedjonit giliservodagain ja oahppit fertejit gillát guhkes skuvlamátkki geažil gielddaguovddášii oažžun dihtii oahpahusa. Dat danne go gielddat háliidit seastit ruđaid dahje daidda geavahit eará láchkai. Dat skuvllat maidda dás čujuhuvvo, leat sámegiela gáhttema ja ovddideami váldoguoovddášiiin ja skuvllat dárbbasit doarjaga ja miediheami gieldda ja stáhta eiseválddiin. Mánga sámegiela leat dan UNESCO listtas, mii čájeha máilmmi áitojuvvon gielaide. Skuvllaid giellaovdáneami árvvoštallan čájeha ahte giellaovdáneapmi lea leamaš posiitiiva ja dat uhcimusat lávdaduvvon sámegiela ja giliservodagat muđui leat ovdáneamen. Dat čájeha ahte giellaovdáneapmi sorjá das ahte skuvllat bissot giliin. Guovddušteapmi nu mo dat orru leamen, dagaha ahte sámegiella fas vásiha hedjoneami ja jápmigoahtá.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

141 siidu 379 siiddus

Sámediggi háliida ahte stáhta eiseválddit čuvvot bures mielde Sámedikki evttohusain ja rávvagiin buot beliid oktavuodas mat gusket sámegielaide gáhttemii ja ovddideapmái ja dan šláddjivuodas mii lea rikkis gielas buot geavahanvugiid dáfus ja sániid ja dajaldagaid geavaheami dáfus sámi ealáhusaid doaimmaheamis ja eará oktavuodain. Sámediggi háliida ahte stáhta eiseválddit veahkehit čadahit doaibmabijuid mat suodjalit daid sámi guovlluid skuvllat mat leat áitojuvvon heaittihuvvot.

Evttohus 3, Norgga sámiid riikasearvvi (NSR) - Sámeálbmotbellodat (Sáb) áirras Geir Tommy Pedersen

Teakstaoasi sadjái gáiccaid birra galgá biddjojuvvot:

Gáicacaláhus lea nuppástuvvan ja lea nuppástuvvamin dainna lágiin ahte stuorra oassi gáiccain Norggas galget sanerejuvvot, ja ulbmilin lea luottahuhttit muhtun dávdmaid maid gáiccat ožžot. Sámediggi ballá erenoamážit daid doalloheaittihemiid geažil maid sanerenprošeakta mielddisbuktá ja deattuha ahte ferte álggahit odđa doaibmabijuid mat sihkkarastet viidáset eallinfámolaš gáicacaláhusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čeahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.
- Evttohus 2 mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.
- Evttohus 3 mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.
- Plána- ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Ragnhild Melleby Aslaksen, áššejođiheaddji	Aili Keskitalo
		Ann-Mari Thomassen
		Alf Isaksen
	Ragnhild Melleby Aslaksen	
2	Arthur Tørfoss	
3	Geir Tommy Pedersen	Ragnhild Melleby Aslaksen
	Geir Tommy Pedersen	
4	Rolf Johansen	Ragnhild Melleby Aslaksen
	Rolf Johansen	
5	Willy Ørnebakk	Aili Keskitalo
		Rolf Johansen
		Ann-Mari Thomassen
	Willy Ørnebakk	
6	Ann-Mari Thomassen	Mariann Wollmann Magga
	Ann-Mari Thomassen	
7	Olaf Eliassen	Trond Are Anti
		Rolf Johansen
		Willy Ørnebakk
	Olaf Eliassen	
8	Geir Johansen	Trond Are Anti

		Geir Tommy Pedersen
		Silje Karine Muotka
	Geir Johnsen	
9	Per Andersen Bæhr	Olaf Eliassen
		Ronny Wilhelmsen
	Per Andersen Bæhr	
10	Aili Keskitalo	
11	Willy Ørnebakk	
12	Ronny Wilhelmsen	
13	Mariann Wollmann Magga	
14	Anders Somby jr.	
15	Aili Keskitalo	
16	Willy Ørnebakk	
17	Alf Isaksen	
18	Ann-Mari Thomassen	
19	Egil Olli	
	Ragnhild Melleby Aslaksen, áššejođiheadji	
	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinnortnegii	
	Alf Isaksen, čoahkkinnortnegii	
	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinnortnegii	
	Rolf Johansen, čoahkkinnortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

1 Álggahus

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas. Juohke njealját jagi válljejit sámit 39 áirasa sámiid gaskkas 7 válgabiires. Sámediggi galgá nannet sámiid politihkalaš dili ja ovddidit sámiid beroštumiid Norggas, váikkuhit dasa ahte sámi álbmot oažžu dásseárvosaš ja rievttalaš meannudeami ja láchit dili vai sápmelaččat besset sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima.

Sámediggi meannuda áššiid buot servodatsurggiin main erenoamážit lea dadjamuš sápmelaččaide, lassin dasa ahte buktit cealkámušaid ja leahkit gulahallin almmolaš eiseválddiiguin. Sámediggi hálddaša oasi ruđain mat juolluduvvojit sámi áššiide stáhtabušehta bokte, ja Sámedikki bokte leat sámit Norggas ožžon muhtin muddui eiseválddi kultuvra-, giella-, oahpahus-, kulturmuittosuođjalus- ja ealáhusáššiid meannudit.

Sámedikki jahkediđáhusas lea Sámedikki politihkalaš ja hálddahušlaš doaimmaid birra 2011:s. Jahkediđáhus raportere váldomihttomeriid ja oassemihttomeriid čuovvoleami iešguđetge fágasuorggis ja 2011 bušehta váikkuhangaskaomiid geavaheami birra.

Sámedikki 2011 rehketoallu lea mielddusin jahkediđáhusas.

Sámediggeválgga

2011 rievdaduvvoje sámediggeválgga lánkaásahusat. Rievdadusat mielddisbuktet ahte Sámedikki jienastuslohku maiddái hábmejuvvo dalle go leat suohkan- ja fylkkaválggat. Dát válgajienastuslohku mearrida makkár suohkanat galget čadáhít válgadikki boahhte sámediggeválggas, makkár suohkaniin lea dušše ovdagihitijienasteapmi ja mandáhttuohkin válgabiriin.

Lánkaásahusrievdadeamit leat 2007 dievasčoahkkinmearrádusa čuovvleamit sámediggeválgga váлгаortnega birra.

2011:s ledje 14 162 olbmo Sámedikki jienastuslogus. 9 odđa suohkana galget čadáhít válgadikki, ja 2013 sámediggeválggas galgá 56 suohkanis čadáhuvvot válgadiggi.

Mandáhttuohkin šaddá ná 2013 válggas:

Válgabiire 1 Nuortaguovlu: 6 mandáhta, ii rievdda
Válgabiire 2 Ávjovárri: 8 mandáhta, manaha ovttá
Válgabiire 3 Davveguovlu: 5 mandáhta, manaha 1
Válgabiire 4 Gáisi: 6 mandáhta, ii rievdda
Válgabiire 5 Viesttarmearra: 4 mandáhta, manaha ovttá
Válgabiire 6 Lullisámi: 4 mandáhta, oazžu ovttá
Válgabiire 7 Lulli- Norga: 6 mandáhta, oazžu 2

Sámeálbmot foanda

Stuorradiggi lea Sámeálbmotfoanddas várren 75 miljon ru oktasaš buhtadussan daid vaháigiid ja eahperievttii ovddas maid dáruiduhttinpolitihkka lea dagahan sámi álbmogii. Foandda reantttu váldojuvvoje geavahussii 2008:s ja daid hálddaša Sámediggi. Stuorradiggi lea bidjan eaktun ahte sámeálbmotfoanda ii galgga geavahuvvot individuála buhtadussan.

Jahkásaš reanttuid geavaheapmi mearriduvvo bušeahtas mearrádusa vuodul mas leat vuoruheamit ja ángiruššansuorggit váлгаáigodahkii, gč. ášši 47/09.

Jahkái 2011 lei várrejuvvo 5 500 000 ru sámeálbmotfoanddas.

- 1 200 000 ru giellaovddidandoaibmabijuide
- 1 300 000 ru árbedihtui
- 2 000 000 ru girjjálašvuhtii
- 800 000 ru giellaprográmmii
- 200 000 ru systemáhtalaš kártemii árbedieđus

Dásseárvu

Dásseárvu ja dásseárvosašvuohhta leat vuodđun Sámedikki doibmii. Sámediggi áigu dan dihte ovddidit dásseárvvu ja ovttadássásašvuohđa beroškeahtá sohkaheali, etnisitehta ja seksualálaš sojuid. Dásseárvu guoská buot surggiide servodagas ja galgá leat integrerejuvvon oassi Sámedikki doaimmain. Vuodđun Sámedikki doaimmaide dásseárvvuin lea iežamet dásseárvodoaibmaplána 2009- 2013 áigodahkii.

Sámediggái lea dehálaš doallat buori gulahallama sámi dásseárvuorganisašuvnnaiguin. Juohke jagi leat mis čoahkkimat singuin. Čoahkkimiin digaštallojuvvo Sámedikki doarjja organisašuvnnaide ja dábálaš dásseárvopolitihkalaš áššit. Sámedikki mielas lea buorre go organisašuvnnaat hástalit Sámedikki dásseárvogažaldagáin ja go sii ovddidit dásseárvopolitihkalaš áššiid sámi servodagas muđui.

Sámediggi čalmmustahtii riikkaidgaskasaš nissonbeaivvi njukčamánu 8. beaivvi seammás go lei dievasčoahkkin Kárašjogas. Dát lei vuosttaš geardi go dollojuvvui appellašuvdna nissonbeaivvi birra Sámedikki sárđneustuolus.

Eará čuovvoleapmi doaibmaplánas lea sohka-bealiperspektiiva Finnmárkkukommišuvnna barggus. Sámediggi lea bivdán kommišuvnna leahkit dihtomielaččat sohka-bealiperspektiivva eatnamiid ja luondduresurssa vuoigatvuodaid kártenbarggus Finnmárkkus. Sámedikki mielas lea dan dihte buorre go nissoniid ja dievdduid meahcegeavaheapmi lei okta fáttáin maid guorahalle gulaskuddančoahkkimis Unjárgga gieldda luonddugeavaheami kártemis.

Sámedikkis lea leamaš buorre gulahallan ja buorre ovttasbargu Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttain maŋimus jagi. Sámedikkis ja departemeanttas leat leamaš konsulteremat Ráđđehusa dásseárvodoaibmaplána birra sohka-bealiid gaskkas. Doaibmaplánain háliida Ráđđehus buktit eanemus lági mielde čohkkejuvvon politihkalaš mihttomeriid, strategiijaid ja doaibmabijuid sohka-bealiid gaskka dásseárvui. Min iežamet doaibmaplána lei vuodđun Sámedikki posišuvdnii konsultašuvnnain. Sámediggái lei dehálaš ahte sámi perspektiiva searvadahttojuvvo doaibmaplánii ja Ráđđehusa viidáset bargui dásseárvvui. Konsultašuvnnaid konkrehta čuovvoleapmi lea ovttasbargoprošakta Justiisadepartemeanttain veahkaválddi birra lagas oktavuodain ja regionálalaš konferánša sámi dievdduide ja bártneide. Sámediggi doalai maid sáhkavuoru iežamet barggu birra dásseárvoovddasteami Sámedikkis fágasemináras mii lágduvvui ráđđehusa doaibmaplána ovdanbuktimis.

Sámedikkis lea dasa lassin leamaš čoahkkin stáhtačalliin Kirsti Bergstø:in Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanttas. Čoahkkimis válddi Sámediggi áššin earret eará dan ahte leat unnán sámi geavaheaddjit geat váldet oktavuoda Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin, ja ahte sámi dásseárvoorganisašuvnnat eai leat searvadahttojuvvon dásseárvodoaimmain davvirikkalaš dásis ja movt sámi perspektiiva sáhtášii searvadahttojuvvot dásseárvolávdegotti bargguide.

Eará čuovvoleamiid birra min dásseárvodoaibmaplánas gávdná fágakapihttaliin.

Konsultašuvnnat

Álbmotrievtti bokte leat Norgga eiseválddit geatnegahttojuvvon konsulteret sápmelaččaiguin áššiin main lea dadjamaš sámi servodahkii. Dan sivas leat dahkkon šiehtadusat gaskal stáhta ja Sámedikki movt dát konsultašuvnnat galget čađahuvvot. Konsulterenbargovuogit gusket buot áššesurggiide, omd. láhkabargguiguin dahje hálldahuslaš doaimmain main sáhtta dadjamaš sámiid beroštumiide njuolga. Konsultašuvnnat eai galgga loahpahuvvot nu guhká go Sámediggi ja sáhtta oavvildeaba ahte lea vejolaš olahit soahpamuša.

2011:is leat čuovvovaš áššiin čađahuvvon konsultašuvnnat:

Dásseárvu

Dásseárvu 2014. Ráđđehusa doaibmaplána dásseárvvu barggus sohka-bealiid gaskkas. Mánáid -, dásseárvo - ja searvadahttindepartemeanta.

Oahpahus

Ođđa doavttergrádaohpuid álggaheami akkrediteren. Máhttodepartemeanta. Nuoraidskuvlla dási Stuoradiggedieđáhus. Máhttodepartemeanta. Našunála rekrutterenstrategija sámi alit oahpahussii. Máhttodepartemeanta.

Kultuvra

Sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeapmi. Kulturdepartemeanta.

Ealáhus

- Boraspiredilli lullisámi guovlluin. Birasgáhttendepartemeanta.
- Boazodoalloláhka: Geavahannjuolggadusaid rihkkuma divada láhkaásahus og láhkaásahus bággosáhkkoheamis. Eanandoallo – ja biebmodepartemeanta.
- Stuoradikki eanandoallo- ja biebmopolitihkalaš dieđáhus.

Areálat

- 132 kV el- fápmolinjá huksen Vevelstad ja Brønnøy suohkaniin. Oljo- ja energiijadepartemeanta.
- Statnett:a konsešuvdnaohcan hukset ođđa 420 kV el- fápmolinjá gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Fálesnuori bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Fálesnuori suohkanis, Finnmark fylkkas. Fred. Olsen Renewables AS. 280 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta
- Fálesrášša bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Fálesnuori suohkanis, Finnmark fylkkas. Finnmark Kraft AS. 430 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta
- Gitni bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Davvesiidda ja Gáŋgaviikka suohkaniin, Finnmark fylkkas. Statkraft Development DA. 750 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Kovfjellet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Vefsn suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 57 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Stortuva bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus Vefsn suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 70 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Seiskalláfjellet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Rødøy suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 147 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Kvalhovudet bieggamillo- elfápmorusttega dieđáhus, Rødøy suohkanis, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 33 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Sjonfjellet dieđáhus Rana ja Nesna suohkaniin no I, Nordlándda fylkkas. Nord-Norsk Vindkraft AS. 436 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Sjonfjellet dieđáhus Rana ja Nesna suohkaniin, no II, Nordlándda fylkkas. Norsk Grønnkraft AS. 360 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Hamnefjell bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Báhcavuona suohkanis, Finnmark fylkkas. Statoil ASA. 120 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Dønnesfjord bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Ákŋoluovtta suohkanis, Finnmark fylkkas. Vindkraft Nord AS. 10 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Raudfjellet bieggamillo- elfápmorusttega ohcan Romssa suohkanis, Romssa fylkkas. Norsk Miljøkraft Raudfjell AS. 144 MW. Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta.
- Boraspiredilli Davvi- Trøndelágas. Birasgáhttendepartemeanta.
- Láhkaásahus giljona birra vuoruhuvvon nálli luonddusuodjalanlágas, ja dasa gullevaš doaimasuorggis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Álbmotmeahccestivra Ráissa álbmotmeahcis ja Ráisduottarháldi suodjemeahcis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Suodjalanguovllu stivra Nordkvaløya-Rebbernesøy suodjemeahcis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Álbmotmeahccestivra Ånderdalen álbmotmeahcis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Álbmotmeahccestivra Lomsdal- Visten álbmotmeahcis/ Njaarken vaarjelimmiedajve ja Strauman suodjemeahcis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Suodjalanguovllu stivra Ittugáissáid suodjemeahcis. - Ittugáissáid suodjemeahcci. Birasgáhttendepartemeanta.
- Álbmotmeahccestivra - Rohkunbori álbmotmeahcis. Birasgáhttendepartemeanta.
- Stuoradiggedieđáhus petroleumdoaimmaid birra. Oljo- ja energiijadepartemeanta.
- Sjunghatten álbmotmeahci hálddašánplána. Luondduhálddašandirektoráhta.
- Vuovdesuodjalus 26 luonddumeahcis Davvi- Trøndelágas. Birasgáhttendepartemeanta.

Dearvvašvuohta, sosiála ja fuolahus

Láhkaásahusa rievdadusárvalus bearráigeahččat biebmoruovttuid ja mánáidsuodjalusinstitušuvnnaid. Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta.

Vára váldin sámi divššohasaid dárbbuin ja vuoigatvuođain guovlulaš dearvvašvuođaásahusaid bargodokumeanttain 2012 ovddas. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta

Árvalus ođđa dearvvašvuođaláhki. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta

Árvalus gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusláhki. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta.

Sámi divššohasain vára váldin Našunála dearvvašvuođa- ja fuolahusplánas 2012- 2015.

Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta.

Stuoradikki gárrenmirkodieđáhusa birra konsultašuvnnat. Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta.

Konsultašuvdna mánáid ovddasteaddji birra, áššin maid mánáidsuodjalus- ja sosiála fylkkalávdegoddi galget meannudit. Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta.

Váilevaš prosedyrat bušeahhtakonsultašuvnnaide.

Sámedikki 2010 jahkedieđáhusas deattuhii Sámediggi garrasit dárbbu oazžut

konsultašuvdnaproseyraid Ráđđehusain bušeahttaáššiid oktavuodas. Sámediggi oinnii dan Ráđđehusa ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa lunddolaš joatkkan.

Sámediggi oaivvilda ain ahte vuođđo eaktun dasa ahte juksat ovdáneami hástalusaid ektui

bušeahttaáššiin, lea ahte ráđđehusa ja Sámedikki gaskasaš ovttasdoaimman nannejuvvo. Dan ii sáhte

juksat konsultašuvdna- dahje šiehtadallanproseyraid haga gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

bušeahttaáššiin. Dat áhahivččii formálalaš vuođu ja rámma daidda gáibideaddji hástalusaid maid ferte dustet iešmearridanvuoigatvuođa ekonomalaš beliid ektui.

Buoret bálvalus

Sámediggi bijai 2010 johtui webproševtta mas lei ulbmil almmuhit ođđa neahttsiiddu. Mii dagaimet rámmašiehtadusa Making Waves fitnodagain vai dát duohtandahkkojuvvo. 2011:s leat mii válbmen ovdaproševtta, mis leat leamaš olggobealde geahččaleaddjit, ja maiddái ovdánahtán siiddu. Siidu lea heivehuvvon otná gáibádusaid ođđaáigásaš almmolaš neahttsiidui ja siidu almmuhuvvo lulli-, julev-, davvisámegillii ja dárogillii ođđajagemánus 2012.

2 Oahpahus

Sámedikki oahpahusbarggu váldomihttomearri lea ahte sámi álbmogis lea máhtolašvuohta, gelbbolašvuohta ja gálggat mat dárbbášuvvojit sámi servodaga ovddideamis. Dat mearkkaša ahte sámi álbmogis lea duohta vuoigatvuohta oahpahussii sámeielas ja sámegillii. Olan dihte dán mihttomeari ferte sámi perspektiiva fuolahuvvot sihke mánáidgárddiin, vuođđooahpahas ja alit oahpus.

Sámedikkis leat iešguđetlágán bargovuogit daid mihttomeriid ollašuttimis. Mii ovttasbargat guovddáš eiseválddiiguin ja fállat dieđuid ja bagadallat sámi oahpahas birra. Mii juolludit doarjagid ja stipeandaid, hálldašit oahpponeavvovuttadeami, ráhkadit oahppoplánaid ja sihkkarastit mánáidgárddiid, vuođđooahpahas, alit oahpu ja dutkama rámmaeavttuid.

Mánáidgárddit

Ovttasbargu

Ovttasbargu guovddáš, regiovnalaš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará guoskevaš aktevrraiguin sáhtta veahkkin sihkkarastit buriid rámmaeavttuid mánáidgárddiide gos leat sámi mánát.

Sámediggi lea ovttasbargan iešguđetlágán aktevrraiguin áššiid birra mat gusket sámi mánáidgárdesuorgái. Daid gaskkas lea áhahuvvon foruma guoskevaš fylkkamánniiguin. Fáttát dán forumis ledje earret eará ođđa ulbmilparagrafa johtuividjan, pedagogalaš dásseárvobargu mánáidgárddis, ođđa stuoradiggedieđáhus boahpteáiggi mánáidgárddi birra ja

Mánáidgárdelágalávdegoddi. Sámediggi lea maiddái oassálastán Máhttodepartemeantta “Mánáidgárdesuorggi njuolggadusčoakkáldagas” gos fáttát ledje pedagogalaš bargit, seammaárvosáš meannudeapmi, bearráigeahčču ja stáhtadoarjja mánáidgárdesuorggis.

Sámediggi lea gulahallan Sámi allaskuvllain ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui rekruterema birra allaskuvlii, ja gelbbolašvuodáloktema birra bargiide mánáidgárddiin gos leat sámi mánát. Sámi allaskuvla háliidii searvevuodašiehtadusa Sámedikkiin viidásit barggu várás.

Máhttodepartemeanta lea lunddolaš ovttasbargooasálaš, ja hálddahusdásis leat leamaš čoahkkimat earret eará Sámegeielaiddoaimaplána čuovvoleami birra, ođđa stuoradiggedieđáhus boahhteáiggi mánáidgárddi birra, bearráigeahčču mánáidgárddiin, rekruterema, ja iešguđetlágan mánáidgárdeneavvuid jorgalahttima birra.

Sámediggái lea dehálaš gulahallat sámi álbmogiin. Mii leat doallan čoahkkima sámi váhnemiiguin Máttá-Várjjaga sámi váhnenfierpmádaga bokte. Čoahkkima fáttát ledje mánáidgárdefálaldat sámi mánáide, sámegeielat bargiid rekruteret mánáidgárddiide, mánáidgárdesajiid juolludeapmi ja Sámedikki juolludaneavttut.

Mánáidgárddi nationála váhnenlávdegotti sámi áirras ja Sámediggi oidnet áhte dárbbášuvvo guovttebealat gulahallan ja diehtujuohkin. Dollui čoahkkinn váhnenlávdegottiin, ja dat mielddisbuvttii fas áhte ášahuvvui ovttasbargu gaskal Sámedikki ja váhnenlávdegotti.

Sámediggi háliida maiddái doallat oktavuoda doarjjaoažžuiiguin ja lea lágiidan jahkásaš gulahallančoahkkimiid doarjjaoažžuiiguin sámi mánáid mánáidgárdefálaldaga birra. 2011:s leat doallan čoahkkimiid Raavrevijhke, Grong, Snåasa, Røros, Áltá ja Máttá-Várjjaga suohkaniiguin. Daid čoahkkimiid fáttát ledje earret eará sámegeielat bargiid rekrutereren, prošeaktaruhta ja oahpponeavvut. Suohkanat dieđihit eanemusat áhte lea váttis rekruteret giellabargiid mánáidgárddiide, ja áhte lea hástalus ruđalaččat gokčat giellabargguid goluid.

Finnmárkku fylkkamánni lea bovden Sámedikki čohkkát dásseárvvočumppes Finnmarkkus. Dát čumpe galgá vásáhusaid ja báikkálaš dárbbuid vuodul, láchit dili gelbbolašvuodadoaimmaide, báikkálaš ovdánahttinbargguide ja vásáhusjuohkimii ovddidan dihte dásseárvvu gaskal nieiddaid ja bártniid. Sii galget maiddái bidjat doaimmaid johtui maid bokte sáhtta oažžut eanet dievdduid mánáidgárddiide. Kártenbarggus mii čadahuvvui Dásseárvodoaimaplána mánáidgárddiin ja vuodđoahpahusas 2008-2010 oktavuodas, bođi ovdan áhte mánáidgárddiin lea unnán systemáhtalaš ja joatkevaš dásseárvobargu. Vaikko mángasat leat dihtomielaččat dan ektui áhte addit nieiddažiidda ja bártnažiidda seamma vejolašvuodaid mánáidgárddiin, de dat dávjá vajálduvvo árgabeaivvis. Dán barggu vuolggan, lea Sámediggi searvan dásseárvokonferánsas mánáidgárdesuorggi várás.

Diehtujuohkin ja bagadallan

2011:s leat doallan 3 fierpmádatčoahkkima mánáidgárdebargiide. Fierpmádatčoahkkimiin juohkit dieđuid, doppe lea gelbbolašvuodabajideapmi, bagadallan ja fierpmádatuhsen. Oktiibuot leat sullii 70 mánáidgárdebargi oassálastán dán fierpmádatčoahkkimiin. Fáttát leat earret eará leamaš sámegeiella, luohi ja máidnasat, DGT mánáidgárddiin, njuolggadusat ja lágat luonddugeavaheamis, bajásšaddan boazodoalus, ja dievddut mánáidgárddiin.

Sámi mánáidgárdedoarjaga njuolggadusat rievdaduvvojedje veahá 2012 bušeahtas. Dan oktavuodas leat juohkán dieđuid ja bagadallamiid doarjaga ja juolludannjuolggadusaid birra sihke ođđa ja ovdalaš ohccuide.

Váhnemat maiddái jearahit Sámedikkis sámi mánáid vuogitvuodaid birra ja sámi mánáidgárdefálaldagaid birra, ja Sámediggi dávjá bagadallá váhnemiid diekkár áššiid ektui.

Sámediggi lea oassálasttán konferánssas sámi mánáidgárde- ja skuvladutkama birra Bådádjos ja Julevsámi konferánssas. Doppe lei sáhkavuorru Sámedikki rolla birra premissadahkkin sámi ja eará dutkamiin, ja Sámediggeráđi barggu birra Sámedikki oahpahusdieđáhusain.

Sámediggi lea maid leamaš Gielevierme 2011, lullisámi giellafierpmádat lullisámi guovllus ja Lullisámi konferánssas. Dat fierpmádat lea ovttasbargu gaskal Aajege Rørosas, Gielem Nastedh Snáasas ja Sámi Giellaguovddázis, Ruota Sámedikkis.

Sámedikkis lea leamaš čoahkkin Mánáidgárdelágalávdegottiin. Das ovdanbuvttiimet Sámedikki vásáhusaid ja árvoštallamiid mánáidgárdesuorggi stivremis. Mii ovddideimmet maiddái Sámedikki oainnu gustovaš lágaid ektui sámi mánáid ja mánáidgárddiid birra, ja makkár vásáhusat mis go guoská sámi mánáid vejolašvuodáide oazžut mánáidgárdefálaldagaid mii lea heivehuvvon mánáid sámi gillii ja kultuvrii. Lassin beasai lávdegoddi gullat sámi mánáidgárdehistorjjá birra, ja Sámedikki mánáidgárdedoarjaga birra. Lávdegoddi finai ovttá sámi mánáidgárddis Kárášjogas gos besse humadit mánáidgárdebargiiguin.

Sámediggi lea almmuhan guokte almmuhusa mánáidgárdeáigečállagis “Stullán”. Fáttát ledje earret eará oahpponeavvoportála Ovttas Aktan Aktesne, Mánáidgárddiid váhnenlávdegoddi, boahntevaš sámediggedieđáhus mánáidgárddiid birra, ja jearahallan muhtun jođiheddjiin ja ovdaskuvlastudeanttain. Juohke nummáris leat fásta fáttát nugo ođđasat Sámedikkis, dieđut prošeavttaid birra ja ođđa oahpponeavvuid birra. Stullán bohtá buot sámi mánáidgárddiide ja mánáidgárddiide gos leat sámi mánát, ja vel muhtun almmolaš ásahusaide.

Prošeakta sámi dukkorasat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiin

Sámediggi čađahii 2011:s kártema das ahte makkár stoahkanhearvvat ja pedagogalaš ávdnasat mánáidgárddiid leat dál. Prošeavtta mihttomearri lea ráhkadahttit eanet sámi stoahkanhearvaid mánáidgárddiid geavahussii. Oktii buot leat kárten 11 mánáidgárddi gávccii suohkanis. Ulbmil guossástallamiin lei gávnnahit makkár sámi stoahkanhearvvat ja pedagogalaš ávdnasat sámi mánáidgárddiin leat. Prošeakta lea dál loahpahuuvon, ja lea ráhkaduvvon raporta mas viidásit bargu evttohuvvo. Iskkadeapmi čájeha ahte lea dárbu stoahkanhearvvaide ja pedagogalaš ávdnasiidda mat speadjalastet sámi servodaga girjái vuodá.

Mánáidgárdebeaivi

Mánáidgárdebeaivi čalmmustahttojuvvo juohke jagi miehtá riikka. Ulbmil dainna beivviin lea čájehit mánáidgárddi. Dan jagi čeaskkutsátni lei Mii máhttit!. Sámediggi lei mielde čalmmustahttime Kárášjoga mánáidgárddiid, doppe lei oahpisteapmi ja diehtujuohkin sámi sisdoalu birra mánáidgárddis.

Sámi mánáidgárdedoarjaga evalueren

Sámediggi lea, Asplan Viaka evaluerenraportta “Sámedikki mánáidgárdedoarjaga evalueren” čuovvoleapmin, ráhkadan ja mearridan ođđa juolludannjuolggadusaid doarjagiidda mánáidgárddiide gos leat sámi mánát. Eavttut rievdaduvvoje nu ahte juohke doarjagis lea sierra mihttomearri, ja eavttut rievddadit doarjagis doarjagii. Muhto doarjagiin eai leat nu stuora rievdadusat ahte dat čuhcet ohcciide.

Doarjja mánáidgárdeoahpponeavvuide

Sámediggi háliida ahte mánáidgárddiide ráhkaduvvojit oahpponeavvut ja fágagirjjálašvuolta gustovaš mánáidgárderámmaplána vuodul. Danne lei 2011 bušeahas várrejuvnon 1 500 000 ru dán mihttomearrii. Bohte 10 ohcama. Juolluduvvu 2 186 000 ru guđa prošeaktii, earret eará interaktiiva girji mánáide, lávllagirjii “Suga Suga Su” ođasteapmi ja ođđaprentosat ja digitála oahpponeavvu.

Doarjja sámi mánáidgárddiide

Sámediggi lea mielde sihkkarastime sámi mánáide mánáidgárdefálaldaga mii lea vuodđuduvvon sámi gillii ja kultuvrii. 2011 bušehtas lei várrejuvvon 9 405 000 ru sámi mánáidgárddiide. 33 sámi mánáidgárddi ožžo doarjaga, oktiibuot 7 410 200 ru. 28 mánáidgárddi ožžo doarjaga sámegieloahpahussii, oktiibuot 1 315 000 ru.

Ollislaččat juolluduvvui sámi mánáidgárddiide 8 875 200 ru doarjja. Bázi vel 529 800 ru. 2011:s bohte veahá unnit ohcama giellaoahpahussii earhkilmánáide go 2010:s.

Vuodđooahpahuš ja rávisolbmuidoahpahuš

Ovttasbargu

Sámediggeráđđi lea 2011:s hábmen Sámediggediedáhusa oahpahuš ja oahpu birra, mii geigejuvvui dievasčoahkkimii skábmamánus. Dát galgá gieđahallojuvvot Sámedikki dievasčoahkkimis 2012:s. Oahpahušdiedáhusa ulbmil lea čielggadit ja nannet Sámedikki rolla oahpahušpolitihkas. Dál ii leat Sámedikki válđi ja ovddasvástádus čielggas mii guoská lága bokte mearriduvvon vuoigatvuođaide oahpahušas. Sámedikki konsulterenriektii addá midjiide dál buoret vejolašvuođa váikkuhit našunála oahpahušpolitihkkii go maid ovdal konsulterenšiehtadus dahkkui 2005:s, lei vejolaš, ja Sámediggi galgá konsulterejuvvot buot oahpahušáššiin mat guoskkahit sámi beroštumiid. Dan sivas lea dehálaš ahte Sámediggi searvá áššiide nu árrat go vejolaš, ja buorit ovttasbargovierut guovddáš eiseválddiiguin leat danin hui dehálaččat.

Sámedikkis leat leamaš golbma ovttasbargočoahkkima Máhttodepartemeanttain (MD). Dát leat šiehtadallojuvvon, fásta čoahkkimat, gos áigejuovdilis áššit váldojuvvot bajás sihke mat gusket mánáidgárddiide ja vuodđooahpahušsii. Oahpahušdirektoráhtta searvá maid dáidda čoahkkimiidda.

Áigejuovdilis áššit mat 2011:s leat meannuduvvon, leat láhkarievdadus mánáidgárdesuorggis, boahhte Stuoradiggediedáhus mánáidgárddi boahteáiggi birra, viidáset meannudeapmi fága- ja diibmojuohkima birra ohppiide geat ožžot sámegieloahpahuš, našunála geahččaleami sámegiellohkama ovdáneapmi, oahpponeavvobuvttadeapmi ja rievdadeapmi/ heiveheapmi oahppoplánain dárogielas ohppiide geain lea sámegielas vuosttašgiellan ja oahppoplánat sámegielas vuosttašgiellan ja sámegielas nubbingiellan.

Sámediggi lea maid čuvvon fásta ovttasbargočoahkkimiid mat Oahpahušdirektoráhtas ja Máhttodepartemeanttas leat stáhtalaš oahpahušhálldahusain, dás oaivilduvvot oahpahušdirektevrrat buot fylkkain riikkas. Doppe digaštallojuvvot áigejuovdilis mánáidgárde- ja oahpahušáššit.

Sámediggi ovttasbargá maid eará aktevrraiguin oahpahušáššiin. Sámediggi lea oassálastán čoahkkimiin fylkkamánniiguin golmma davimus fylkkas ja Oahpahušdirektoráhtain, ja doppe čájehii Sámediggi oahpponeavvoportála proševtta Ovttas/Aktan/Aktesne ja fága- ja diibmojuogu raportta. Goappašiid proševttaid birra boahťa eanet maŋgelis kapihttalis.

Sámediggi lea oassálastán hálldahuslaš ovttasbargojoavkkus gaskal Norgga ja Ruota, Máhttodepartemeanta miellahtuiguin ja Norgga oahpahušdirektoráhtain, Ruota Utbildningsdepartementet ja Skolverket, Sameskolstyrelsen, ja Norgga Sámediggi. Ovttasbargojoavku galgá hábmet ovttasbargošiehtadussii árvalusa gaskal Norgga ja Ruota sámegieloahpahuš birra, gos lulli- ja julevsámegielat deattuhuvvot. Vejolaš ovttasbargu Suomain davvisámegielas searvadahttima birra sáhtta maŋgil guorahallojuvvot.

Sámediggi lea oassálastán gelbbolašvuođafórumis, mii lea ovttasbargoforum gaskal Finnmárkku fylkkamánni, Finnmárkku fylkkasuohkana, Oahppolihtu, Suohkaniid guovddášlihtu, Sámi joatkaskuvllaid stivrra, Sámi allaskuvlla ja Sámedikki. Čoahkkimiid mihttomearri lea diehtujuohkin iešguđet plánaid birra ja oktasaš hástalusaid birra mat gusket oahpahušsii ja ohppui. Dán čoahkkimis Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

muitaluvvui ođđa ruhtadanmodealla birra mánáidgárdesuorggis, ja oahpaheddjiid logu birra geat leat váldán joatkkaoahpu Finnmárkkus Našunála strategiija kvalitehta oahpahussii olis. Fáddán ledje maid našunála bearráigeahčču vuodđoskuvllas ja ođđa struktuvrra barggu plánat joatkkaskuvllaide Finnmárkkus. Dasa lassin oačču forum vuđolaš čilgema “Ny Giv” birra, mii lea miehtá riikka ánggiruššanprošeakta vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla rasttildeami birra. Forum beasai gullat makkár suohkanat dás leat mielde, ja ahte maiddái min guokte sámi joatkkaskuvlla lea dán prošeavttas mielde.

Sámedikki evttohusa mielde lea Laila Aleksandersen Nutti nammaduvvon sámegielat áirrasin vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddái áigodahkii 2012- 2015. Dát lávdegoddi lea našunála lávdegoddi váhneimidda ja váhneimiguin geain leat mánat skuvllas ja lea Gonagas stáhtaráđis mii nammada njealji jahkái hávális. Lávdegottis leat jodiheaddji, nubbinjodiheaddji, vihtta lahtu ja guokte várrelahtu.

Stuoradiggedieđáhus nuoraidskuvlla dási birra

Ráđđehus geigii cuoŋománu 2011 ođđa dieđáhusa Stuoradiggái nuoraidskuvladási birra, St. meld. 22 (2010 – 2011) Motvering – Mestring – Muligheter. Proseassas lea Sámediggi buktán cealkámušaid, ja lea leamaš hálldahaslaš konsulteren gaskal Máhtodepartemeanta ja Sámediggeráđi. Konsultašuvnna ulbmil lei ahte sámi oahppis váldo vára ođđa Stuoradiggedieđáhusas.

Dieđáhusas lea earret eará árvaluvvon geavahussii váldit válljenfága, ja Oahpahusdirektoráhtta lea sádden dán árvalusa gulaskuddamii. Sámediggi áigu čuoovvolit sihke dán árvalusa ja dieđáhusa viidasit čuoovvoleami.

Ođđa gelbbolašvuodagáibádusat sámegiel oahpahusas

Máhtodepartemeanta lea dieđihan ahte sii leat váldán vuhtii Sámedikki cealkámuša mielde oahpahušláhkii ja priváhtaskuvlalahkii, mii guoská gelbbolašvuodagáibádussii sámegiela oahpahusas. Dát mearkkaša ahte biddjojit seamma gáibádusat gelbbolašvuhtii oahpaheddjiide beroškeahttá galget go sii oahpahit sámegiela vuosttašgiellan dahje sámegiela nubbingiellan. Sámediggi árvoštallá ahte ohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan, maid lea riekti oažžut oahpahusa mas lea buorre kvalitehta ja lea duhtavaš go dát váldo mielde láhkabarggus.

Diehtujuohkin ja nevvodeapmi

Sámediggi addá čađat dieđuid ja ráđiid váhneimidda ja skuvllaide iešguđet lágan áššiid birra oahpahussuorggis. Erenoamážit lea váhneimat ja skuvllat olggobealde sámegiela hálldašanguovllu geat váldet oktavuoda. Earret eará leat gažaldagat leamaš sámegieloahpahusa rievtti birra priváhta skuvllain.

Sámediggi oažžu dávjá organisašuvnnaid, universitehtaid ja skuvlaeiseválddiid eará riikkain guossái, geat háliidit dieđuid earret eará oahpahusvuogádaga birra Norggas, Sámedikki rolla ja válddi birra, guovttegielalašvuoda birra, skuvllaid ruhtadeami birra ja erenoamážit sámegielat oahpponeavvobuvttadeami birra.

Sámediggi juohká dieđuid oahpponeavvoportála Ovtta.no bokte, ja Sámi oahpponeavvoguovddáža bokte. Sámi oahpponeavvoguovddáš váldá vuostá gussiid ja luoiká oahpponeavvuid, addá dieđuid ođđa oahpponeavvuid birra neahtas ja almmuha daid. Sámediggi lea joatkkán ortnegiin háhkat nuvttá oahpponeavvuid skuvllaide geat oahpahit sámegillii dahje sámegiela ja mánáidgárddiide gos leat sámi mánat. Dáid sáhtta diŋgot lágádusain.

Oahppoplánat

Oahppoplánaid dáfus lea Sámedikki ovddasvástáduš ja rolla vuoigaduvvon oahpahušlágas. Sámediggi addá lága mielde lánkaásahusaid oahppoplánaide sámegieloahpahussii vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahussii ja oahppoplánaide erenoamáš sámi fágaide joatkkaoahpahusas. Lánkaásahusat galget leat viidodat- ja resursarámmaid siskkoibealde maid departemeanta lea mearridan.

Láhkaásahus geatnegahtta maid addit oahpahusa sámiid ja sámii giela, kultuvrra ja servodateallima birra. Rámmaid siskkobealde maid departemeanta buktá, hábme Sámediggi láhkaásahusa dákkár oahpahusa sisdollui.

Departemeanta addá láhkaásahusaid eará erenoamáš oahppoplánaide oahpahussii sámii guovlluin ja ohppiide geain lea sámegiela oahpahus, olggobealde sámii guovllu. Sámediggi sáhtta maid ovttasráđiid departemeanttain hábmet árvalusa dáidda láhkaásahusaide.

Dán vuodul lea Sámediggi 2011:s dahkan čuovvovaččat mii guoská oahppoplánaide: Máhttodepartemeanta lea bidjan johtui hábmenbarggu välljenfága oahppoplánain nuoraidskuvladásis. Oahpahusdirektoráhtta lea ožžon barggu hábmet oahppoplánaid. Sámediggi lea árvalan lahtuid fágajoavkkuide ja lea ožžon lahtuid mángga jovkui.

Oahpahusdirektoráhtta lea 2010 rievddan dárogiela dábbalaš oahppoplána áššiid mat gusket lohkamii ja fidnoohppui. Sámediggi lea 2011:s sádden gulaskuddamii árvalusa oahppoplána rievddadeapmái sámegiela vuosttašgiellan ja sámegiela nubbingiellan. Ovttasbarggu bokte Oahpahusdirektoráhttain sáddejuvvui maiddái rievddadus dárogiela oahppoplánas ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan gulaskuddamii. Gulaskuddancealkámušaid čeahkkáigeassu lea dahkon, ja viidáset meannudeapmi oahppoplánaid rievddademiin lea jođus. Rievddadusat bohtet gustot boahhte skuvlajagi rájis.

Oahpahusdirektoráhtta lea maid bidjan johtui viidit reviderema oahppoplánain dárogielas, servodatfágas, luonddufágas, matematihkas ja engelasgielas vai buot dát fágat oktiibuot sáhttet mielddisbuktit buori ovdáneami ohppiid vuodđogálggaid ovdáneamis olles oahpahusaigái. Sámediggi lea árvalan lahtuid bargajoavkkuide mat barget oahppoplánaid rievddadeami evttohusain.

Sámediggi lea čuovvolan ávžžuhusa rievddat oahppoplána servodatfágas – sámegiella ja luonddufága – sámegiella joatkkaohppui.

Sámediggi lea mearridan oahppoplána muorraduodjefágas ja čoarve- dákte- ja metállafágas Jo3 fidnooahpus. Viidáseappot lea Sámediggi mearridan dohkkehit doahpaga fágareive loahppagelbbolašvuohtan duodjefágain.

Fága- ja diibmojuohku

Fága- ja diibmojuohku ohppiide geain lea oahpahus sámegillii lea digaštallojuvvon máhttodepartemeanttain go Máhttolokten- sámegiella biddjui johtui ja diibmolasiheamis 2008:s. Sámediggi lea mángga gearddi cuiggodan ahte diibmolohku ja dárogiela oahppoplánas ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan, eai leat ovttá ládje, ja lea dan sivas bivdán sierra oahppoplána dárogielas (vuosttašgiellan) ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan.

Ášši lea meannuduvvon álgokonsultašuvnnain 2009:s, ja dalle sohpe ásaht 6 olbmo bargajoavkku, golmmas departemeanttas ja golmmas Sámedikkis.

Joavku geigii ođđajagimánu 2011 raportta fága- ja diibmojuohkima birra ohppiide geain lea sámegiela oahpahus. Raporta ovddida doaimbajuid mat galget buoridit oahpahusa organiserema sidjiide ja evttoha rievddademiid oahpahuslágas, oahpahuslága láhkaásahusas, oahppoplánain dárogielas ja sámegiela ja rievddademiid fága- ja diibmojuohkimis. Sámediggeráđdi meannudii raportta miessemánu 2011, ja doarjjui evttohusaid mat bohtet ovdan raporttas. Viidáset cealká Sámediggeráđdi ahte lea hoahppu oažžut áigái fága- ja diibmojuohkima mii dagaha álkibun skuvllaide organiseret sámegiela oahpahusa, muhto ahte árvalusat sáddejuvvojit gulaskuddamii ovdal Sámediggi sáhtta searvat ášši loahpalaš konsultašuvnaide.

Máhttodepartemeanttas lea váldi mearridit eanas rievddademiid mat evttohuvojit raporttas. Oahpahusdirektoráhtta lea Departemeanta gohččuma mielde juovlamánu 2011:s sádden reivve

muhtin suohkaniidda ja fylkkasuohkaniidda, ja bivdán cealkámuša guovddáš doaibmabijuide raporttas. Cealkámušaid vuodul áigu direktoráhtta sáddet formálalaš gulaskuddanreivve fága- ja diibmojuohkima birra ohppiin geain lea sámegieloahpahas.

Golggotmánu 2011 sáddii Oahpahasdirektoráhtta gulaskuddamii fága- ja diibmojuohkima dárogielas ja engelasgielas fidnofágalaš oahpahasprográmmain joatkkaoahpusas. Raportta evttohusaid vuodul, lea Sámediggi hábmen vuogádaga fága- ja diibmojuohkima birra ohppiid várás geain lea sámegiella fidnofágalaš oahpahasprográmmas ja vuogádagaid Jo3 lasáhusa dábálaš lohkaengelbbolašvuhtii ohppiide geat leat váldán fidnofágalaš oahpahasprográmma JO1 ja JO2, ja dán vuodul buktán cealkámuša.

Ohcanvuđot doarjagat

Dábálaš oahpponeavvut vuodđooahpahussii

Sámediggi galgá veahkehit dasa ahte sámi oahpponeavvut buvttaduvvojit dálá oahppoplánaid vuodul. 2011:s lei várrejuvvon 13 325 107 ruvno dábálaš oahpponeavvuide vuodđooahpahussii. Dát lei maŋŋil reviderejuvvon bušeahta ja ruovttoluottageassimiid maŋŋil. Ledje boahtán 62 ohcama dábálaš oahpponeavvuid buvttadeapmái. Dáin ožžo 31 doarjaga.

Oahpponeavvut ledje sihke girjjit, filmmat, cd ja neahttaressurat. Ođđaseamos oahpponeavvuin leat earret eará lullisámegiela oahpponeavvut vuosttaš giellan 3. ceahkkái, julevsámegiela šaŋgárlohkaŋgirji nuoraidskuvladássái ja okta girji davvisámegillii/ dárogillii šattuid birra mánáidgárddi ja 1.- 7.- luohkáid várás.

Válmmasbuvttaduvvon oahpponeavvuid juohku lea ná 2011:s:

Giella	lohku
Davvisámegillii	32
Julevsámegillii	3
Lullisámegillii	11
Submi	46

Dáin loguin lea mielde doarjja juolluduvvon 12 ođđasisprentemii oahpponeavvuin.

Erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvut

Doarjja erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvuide vuoruhuvvo sisa dieđihuvvon, ovttaskas dárbbuide ja oahpponeavvuide čalmmehemiid ja bealjememiid várás ja sin váste geain leat matematihkka- ja čállin-/ lohkanválttisvuodát ja kárten- ja nevodanmateriálaide.

Erenoamážit heivehuvvon oahpponeavvuide lei várrejuvvon 1 940 101 ruvno. Midjiide bohte 17 ohcama, ja guđas dain ožžo juolluduvvot doarjaga.

Doaibmabijut nannendihti oahpponeavvobuvttadeami

2011 bušeahtas lei várrejuvvon 4 000 000 ruvno jorgalit matematihkkagirjjiid vuodđoskuvlla várás. Matematihkkagirjjit leat davvisámegillii válbmasat 5. -7. luohkáide, jagi ovdal go lei plánejuvvon. Girjjit 1.- 4. luohkáide álggahuvvojit ođđajagis 2012 buot golmma sámegillii.

Ájluovtta skuvla lea čađahan pilohtaproševtta Resursaskuvla julevsámegiela oahpponeavvobuvttadeamis. Sii leat ráhkadan oahpponeavvuid julevsámegillii, earret eará bargogirjjiid dálá oahppogirjjiide. Skuvla ii leat hálidan joatkit oahpponeavvobuvttadeamiin, oahpaheaddjidiile dihte skuvllas. Prošeahta lea dál loahpahuvvon.

Sámi oahpponeavvoportála

Sámediggi lea ovttasbargguin “Senter for IKT i opplæringen” ráhkadan oahpponeavvoportála sámi oahpponeavvuid várás internehtas. Oahpponeavvoportála lea ožžon nama Ovttas | Aktan | Aktesne.

2011 bušehtas lei várrejuvvon 3 500 000 ruvdno oahpponeavvoportálii. Oahpponeavvoportála Ovttas | Aktan | Aktesne rahppojuvvui almmolaččat Guovdageainnus čakčamánu 26. b. 2011, ja dan oktavuodas lágiduvvui almmuhankonferánsa, gosa ledje bovdejuvvon logaldallit ja sárndideaddjit. Sámediggeráđđi rabai ja doalai sáhkavuoru Ovttas | Aktan | Aktesne dehálašvuodas. Almmuheami oktavuodas dollui maid oahpponeavvočájalmas gos earret eará sámi lágádusat ja Giellatekno Romssa universitehtas ledje čájeheaddjit. Seammás lágiduvvoje bargoseminárat áigejuovdilis fáttáin konferánsaoassálastiide.

Prošeavtta doaimmahus bargá čadat oahpporesurssaid almmuhemiin, ja lea dássáži bidjan dieđuid badjel 800 resurssa birra portálii. Lassin prošeaktajodiheaddjái leat vihtta bargi doaimmahusas, ja doppe gávdno lulli-, julev- ja davvisámegiela gelbbolašvuodas. Prošeavtta nuppi fásas leat guokte oahpponeavvopilohta buvttadeami vuolde. Pilohtat ráhkaduvvojit luonddufága vástu nuoraidskuvlla dássái ja servodatfága vástu gaskadássái. Oahpponeavvopilohtaid buvttadeamis ovttasbargá prošeakta muhtin oahpponeavvočálliguin.

Gelbbolašvuodálokten

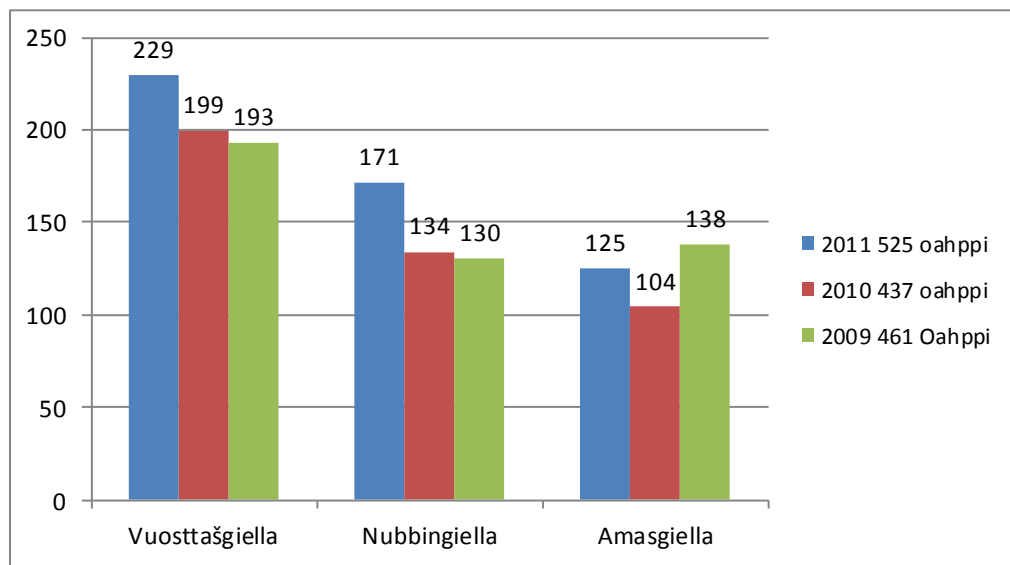
Stipeanda ohppiide geain lea sámegealla fágan joatkkaskuvllas

Sámediggi áigu lasihit logu ohppiin joatkkaskuvllas geat välljejit sámegealla vuosttašgiellan erenoamážit ja muđui oahpahusa sámegeallas. 2011 bušehtas lei danin várrejuvvon 2 400 000 ruvdno stipeanddaide ohppiide geain lea sámegealla fágan joatkkaskuvllas.

522 oahppi ožžo juolluduvvot stipeandda. Tabeallas vuolábealde boahká ovdan stipeandda sturrodas, bušehttageavaheapmi gielladássiid gaska, sihke ruvdnon ja proseantán, ja obbalaš geavaheapmi 2011:s:

	Galle ohcama	Máksojuvvon juohke oahppái ru.	Bušehttageavaheapmi ruvdnuin	Bušehttaoassi proseanttain
Gielladássi				
Sámegealla	226			
vuosttašgiellan		5 810	1 313 060	54,2 %
Sámegealla nubbingiellan	171	4 360	745 560	30,8 %
Sámegealla amasgiellan	125	2 905	363 125	15,0 %
Oktiibuot	522		2 421 745	100,0 %

Govvosis vuolábealde oaidná stipeandaid juohkima iešguđet oahppojoavkkuide jagiin 2009, 2010 ja 2011:

Váikkuhangaskaoamit maid Sámediggi hálddaša

Verdde-prošeakta

Sámediggi lea 2011 várren 250 000 ruvno verddeprošeaktii. Mihttun dákkár prošeavttain lea čohkket mánáid, nuoraid ja vuorasolbmuid oktasaš prošeaktii main iešguđet lágan doaluin čohkkejit sámi, dárú ja kvena kultuvrraid.

Sámediggi lea maid gulahallan Álttá ja Guovdageainnu suohkaniiguin, ja goappašat suohkanat leaba áigon searvat prošeaktii. Dát guokte suohkana leaba dál ásaheame ovttasbarggu. Suohkanat leaba soahpan hábmet oktasaš prošeaktaválddahusa, mii lea vuodđun viidáset barggus.

Čállin- ja lohkanveahkki vuorrasit sápmelaččaide

Sámediggi lea várren 250 000 ruvno ásaht pilohatprošeavtta mii fállá čállin- ja lohkanveahki vuorrasit sápmelaččaide. Pilohatprošeakta lea álggos oavvilduvvon čađahuvvot suohkaniin sámegiela hálddašanguovllu siskkoabealde Finnmárkkus, ja ruđat leat juolluduvvon Guovdageainnu suohkaniin.

Giellaprográmma – sámeálbmot foanda

Sámediggi lea várren 800 000 ruvno Sámi allaskuvlla 5- jagáš giellaprográmma čuovvoleapmái, mas olahusjoavku leat rávisolbmot geat áigot oahppat sámegiela. Dássázi leat dán prošeavttas bohtán buorit bohtosat. Oktii buot leat 112 rávisolbmo álgán sámegiellohppui dán guovtti jagis go prošeakta lea bistán, ja 51 olbmo leat čađahan ja nagodan eksámeniid. Oahpahasmetodaid ektui lea prošeakta ollen alla dássái. Sámi allaskuvla lea dál ohcame ovttasbargoguimmiid sihke lulli- ja bihtánsámi guovlluin. Julevsámi guovllus lea Árran- julevsáme guovdásj/ lulesamisk senter fállan rávisolbmuidoahpu, muhto giellaprošeakta sáhtá maid heivehuvvot sin dárbbuid mielde.

Dán čuovvoleamis lea Sámedikkis leamaš čoahttin Sámi allaskuvllain, gos earret eará digaštallojuvvui movt sáhttit olahit mihttomeari ahte nu ollu rávisolbmot go vejolaš, besset čađahit sámegielloahpahusa.

Alit oahppu

Ođđa reviderejuvvon rámmaplána ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppui

Sámedikkis lea okta fásta lahttu pláanalávdegottis mii bargá ođđa reviderejuvvon rámmaplánain ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpus. Olahan dihtii mihttomeari ahte buot alit oahput ja dutkamát váldet vára sámi perspektiivvas, de lea leamaš dehálaš ahte lea okta fásta lahttu lávdegottis.

Rámmapláanalávdegottis lea leamaš rabas digaštallan dan birra ahte maid áiggis áigái leat meannudeame. Moanat gulaskuddancealkámuša leat bohtán sisa maiguin rámmapláanalávdegoddi sáhtta ávkkástallat iežaset barggus. Dasa lassin lea okta fágajoavku mii bargá buohtalaga rámmapláanalávdegottiin ođđa rámmaplána sisdoalu árvalusain.

Našunála rekruterenstrategiija sámi alitohppui

Máhttodepartemeanta attii Sámi allaskuvlii 2009:s barggu áсахit, jodihit ja čađahit čállingoddedoaimma našunála bargjoavkkus man ulbmil lea hábmet strategiija sámi alitohppu rekruteremii, ja mas lea erenoamáš dehálaš sámi oahpaheaddjioahppu ja sámi gielat. Bargolávdegotti árvalus válbmanii loahpageahčen 2010.

Sámedikkis lea álggus 2011 leamaš konsulteren Máhttodepartemeanttain bargolávdegotti árvalusa birra našunála rekruterenstrategiijain sámi alitohppui. Bealálaččat bođiiga ovttaoavili mañimus konsulterenčoahkkimis movt defineret sámi alitohppu. Das deattuhuvvui ahte sámi alitohppu lea oahppočađaheapmi mas ipmárdus ja máhttu sámi giela ja kultuvrra birra leat guovddázis. Dán strategiija sisdoallu lea dasto sámi alitohppu nu go (1) profešuvdnaoahput main oahpahus čađahuvvo davvi-, julev- dahje lullisámegilli ja/dahje dáid gielaide oahppu, ja (2) oahppu sámi girjjálašvuoda, servodateallima, árbedieđu, historijá ja kultuvrra fáttáid gaskkas, beroškeahhtá oahpahusgiela.

Sámediggi oaččui maid dohkkehuvvot rievdadusárvalusa rekruteret olbmuid mat eai leat sáme-gielagat, čuovvovaš teaksta gusto:

Ovdalaš dáruiduhttinpolitihkka lea mielddisbuktán ahte odne leat unnán olbmot geain lea gelbbolašvuolta sámi gielain Norggas. Dan sivas lea čielga dárbu lasihit olbmuid logu geat máhttet sihke čállit ja lohkat sámi gielaide. Dát lea dehálaš mángga ášši dihte, earret eará ealaskahttit, váraváldit ja ovdánahttit sámi giela ja kultuvrra, muhto maiddái dan dihte ahte sihkarastit buori hálddašeami, álbmoga riektesihkarvuoda, ja maiddái vai olbmui lassána máhttu sámi giela ja kultuvrra birra.

Soahpamuš dahkkui maid das ahte Sámediggeráđđi bovdejuvvo čoahkkimii gaskal Máhttodepartemeanta ja Sámi oahpaheaddjioahpporegiovna, mas regiovna oažžu ovddasvástádusa vuoruhit doaimbijuid 2011 našunála rekruterenstrategiijas.

Dialoga sámi oahpaheaddjioahpporegiovnnain

Sámediggi lea searvan čoahkkimii gaskal Máhttodepartemeanta ja Sámi oahpaheaddjioahpporegiovna (7. regiovna). Sámi oahpaheaddjioahpporegiovnas leat čuovvovaš allaskuvllat ja universitehtat searvvis: Sámi allaskuvla, Finnmárkku allaskuvla, Romssa universitehta, Nordlándda universitehta ja Davvi- Trøndelága universitehta.

Čoahkkima agenda lei regiovna oktasaš bargosuorggit ja hástalusat ovddos guvlui, ja rekruteren lei okta fáttáin. Sámediggi buvttii ovdan makkár dárbbut leat bohtán albmosii lassioahpus ja joatkkaoahpus oahpaheddjiide geat oahpahit sáme-gilli ja sámi fáttáin. Sámediggi bovdejuvui searvat buot čoahkkimiidda regiovna institušuvnnaid gaska.

Sámediggi lea maid oassálastán čoahkkimii gaskal Oahpahusdirektoráhta ja 7. regiovna, gos joatkkaoahppofálaldat oahpaheddjiide 2012- 2015 digaštallojuvui. Doppe mearriduvvui ahte regiovna sádde oktasaš ohcama Oahpahusdirektoráhtii, makkár doaimmaid sii háliidit mielde Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

“Kompetanse for kvalitet”, mii lea našunála strategiija lassiohppui ja joatkkaohppui. Barggu jođiha Sámi allaskuvla.

Sámediggi oassálasttii 7. regiovnna rekruterenjoavkku čoahkkimis Romssas. Váldoulbmil joavkku barggus lei vuoruhit doaimmaid našunála rekruterenstrategiija siskkobealde sámi alitoahpus ja evttohit movt 2011 ruđat galget geavahuvvot.

Gelbbolašvuodálokten oahpaheddjiide

Sámi allaskuvla lea hábmen lohkanplána ovtastuvvon lassi-/ joatkkaohpu prinsihpaid oahpahussii – sámegeiella, muhto allaskuvla lea maŋŋonan čadahemiin. Sámediggi lea sádden ruđaid Sámi allaskuvlii, mat galget gokčat oasi skuvlaaigáda olggosgoluin sadjásašolbmui dan botta go oahpaheaddjit ja eará bargit oassálastet oahpus.

Sámediggi lea kárten gelbbolašvuodáárbbu sámegeiel oahpaheddjiin ja oahpaheddjiin sámi skuvllain. Eanemus dárbu lea loktet gelbbolašvuoda sámegeielas, earret eará čállit ja lohkat, guovttegielatpedagogihkka ja buriid oahpahanmodeallaid geavahit sámegeieloahpahasas. Lassin dasa lea dárbu lasihit gelbbolašvuoda árbedieđu searvadahttima birra luonddufágas, servodatfágas, matematihkas ja eará fágain. Matematihkas lea maid dárbu loktet gelbbolašvuoda sámegeiela fáganamahasaid birra ja praktihkalaš metodaidda geavaheami birra. Viidáset lea dárbu loktet gelbbolašvuoda earret eará eŋgelasgeielas, duojis, máŋggakultuvrrat ipmárdusas ja álgoálbmotpedagogihkas. Našunála gelbbolašvuodáloktenstrategiijas váldo dušše ráddjejuvvon oassi gelbbolašvuodáloktema dárbbus mielde, oahpaheddjiide sámi skuvllain ja sámegeiel oahpaheddjiide.

Miellahtuid nammadeapmi rámmaplánalávdegoddái ođđa oahpaheaddjiohppui 8-13

Máhtodepartemeanta jearaldaga maŋŋil lea Sámediggi nammadan áirasiid rámmaplánalávdegoddái (RPL/RPU) ođđa oahpaheaddjiohppui 8. – 13. RPL/ RPU 1, integrerejuvvon lektor/ adjunktaoahpuide ja PPU nammaduvvui rádddeaddi Kevin Johansen. RPL/ RPU 2, golmma jagi fágaoahpaheaddjiohppui praktihkalaš ja estehtalaš fágain, nammaduvvui professor Frode Fjellheim ja RPL/ RPU 3, fidnooahpuide oahpaheaddjiohppui ja PPU- Y nammaduvvui Rektor Ellen Inga O. Hætta. Sámediggái lea dehálaš ahte našunála oahpuin lea álgoálbmotperspektiiva ja ahte buot fágain lea sámi sisdoallu, nu go maiddái lea bohtán mielde našunála vuodđoskuvlla oahpaheaddjiohppui.

Stipeanda alit ohppui

Sámediggi áigu láchit dili nu ahte sámegeielat fágaolbmot rekruterejuvvot iešguđet fágasuorgái. 2011 bušeahtas lei várrejuvvon 2 350 000 ruvnno alit oahpu stipeanddaide. Ledje bohtán 189 ohcama. 130 oahppái juolluduvvui stipeanda, oktiibuot 2 354 200 ruvnno.

Tabella vuolábealde čájeha juohkimiid gaskal oahpu, galle ohcama juolluduvvon ja ruđaid juohkima:

Juohkin	Galle ohcama	Galle juolluduvvon	Ruvnno
Oahpaheaddjiohppu ja ovdaskuvlaoahpaheaddjiohppu main lea sámegeiella fágajoavkkus	10	0	0
Alit oahppu lulli-, julev- dahje davvisámegeielas.	139	126	2 253 400
Alit oahppu oahpponeavvopedagogihkas	0	0	0
Dulkaoahppu sámi dulkaide ja jorgaleddjiide	4	4	100 800
Joatkkaohppu sámi mánáidgárdesuorggis	0	0	0
Rehabiliterenstipeanda	0	0	0
Vuoruhemiid olggobealde (j.n.a.)	36	0	0
Submi	189	130	2 354 200

Sin gaskkas geat ohce stipeandda alit ohppui lulli-, julev- ja davvisámegielas lea juohkin ná:

Giellajoavku	Galle ohcama	Juohku proseanttaid mielde	Juohku ruđa mielde
Davvisámegiella	91	56,7 %	1 587 900
Julevsámegiella	13	14,9 %	274 500
Lullisámegiella	22	28,4 %	391 000
Submi	74	100,0 %	2 253 400

Govus vuolábealde čájeha movt 2011 juolluduvvon stipeanddat leat juhkkovuvvon vuoruhuvvon stipeandaortnegiid gaskkas.

Dutkan

Kandidáhtat dutkanráđi divišuvdnastivrraide

Norgga dutkanráđi lea bovdén Sámedikki evttohit kandidáhta divišuvdnastivrraide 2011-2015 áigodahki. Dutkanrádis leat njeallje divišuvdnastivrra: dieđadivišuvdna, Innovašuvdnadivišuvdna, energiija- resurssa ja birasdivišuvdna ja servodat- ja dearvvašvuodadivišuvdna.

Dat mii deattuhuvvo go divišuvdnamiellahtut nammaduvvojit, lea earret eará áddejupmi dutkamis divišuvnna fágasuorggis ja beroštupmi dutkanstrategalaš bargui, beroštupmi mángga divišuvnna ovddasvástádusas, vásihusduogáš ja persovnnalaš iešvuodát. Muđui deattuhuvvojit ovtastusas sohabealedeaddu, geografalaš juohkin ja ahkeviidodat.

Máhtodepartemeanta lea nammadan professor Nils Oskala, Sámi Allaskuvllas ovttá divišuvdnastivrrii áigodahki suoidnemánu 1. b. 2011 rájis miessemánu 31. b. 2015 rádjái. Son lea energiija-, resurssa- ja dálkkádatdivišuvnna. Lea vuosttaš geardi go Sámedikkis lea sámi ovddasteaddji ovttá divišuvdnastivrrain. Dáinna oaidnit mii vejolašvuoda oazžut sámi perspektiivva vuhtiváldojuvvot, ja sámi perspektiiva nannejuvvo dutkanrádis.

Sámi dutkan ja alitoahpu lávdegoddi

Butenschønlávdegoddi, man professora Nils Butenschøn jođiha, lea lávdegoddi mii lea vuodđuduvvon guorahallandihti ovdánahtindovdomearkkaid, dárbbuid ja mihttomeriid sámi dutkamis ja álgoálbmotdutkanis, maiddái strategalaš ovttasbarggu rámmaid, institušuvdna- ja fierpmádathuksema. Dát lea njuolgo čuovvoleapmi vuoruhuvvon doaibmabijus stuoradiggedieđáhusas no. 28 (2007- 2008) Sámpolitikka (St.meld. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken), Sámedikki institušuvdnadieđáhusas ja okta doaibmabijuin Maid Sámediggi ja departemeanta soabaiga Stuoradiggedieđáhusas no. 30 (2008- 2009) Klima for forskning. Lávdegoddi galgá maid guorahallat rekrutterendili sámi alitoahpuide vuodđun servodatovdáneapmái ja dasa ahte hukset nanu dutkanbirrašiid. Dán oktavuodas lea Našunála rekruterestrategiija sámi alitoahppui (strategiija 2011- 2014), maid Sámediggi ja departemeanta soabaiga guovvamánu 2011 maŋŋil konsulteremiid, dehálaš dokumeanta

Máhtodepartemeanta nammadii lávdegotti ja mandáhta maŋŋil konsultašuvnnaid Sámedikkiin. Sámediggerádis lei čeahkkin lávdegottiin bargguid álggus, gos Sámediggeráđi jearai hástalusaid birra mat leat sámi servodagas viiddis perspektiivvas. Lávdegottis lei cealkámuškonferánsa Nordlándda universitehtas čakčamánu, gos várrepreseanta Laila Susanne Vars doalai sáhkavuoru sámi dutkama ja alitoahpu birra. Lávdegoddi galgá geiget iežaset čielggadusa miessemánu 2012.

Regionála dutkanfoanda

Davvi- Norgga dutkanfoanda:

Eva Josefsen lea nammaduvvon Sámedikki lahttu Davvi- Norgga foandastivrii áigodahkii 2012 – 2015, su várrelahttu lea Kevin Johansen.

Gaska- Norgga dutkanfoanda:

Arnt Erik Tjønnhaug lea nammaduvvon Sámedikki lahttu Gaska- Norgga foandastivrii áigodahkii 2012 – 2015, su várrelahttu lea Nora Marie Bransfjell.

Akkreditereneavttut ođđa doavttergrádaoahpuid álggaheapmái

Máhtodepartemeanttas ja Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat akkreditereneavttuid birra doavttergrádaoahpuid álggaheamis. Bealálaččat šiehtaiga čuovvovaččat:

Láhkaásahusa rievdadeamis váldo čuovvovaš teaksta mielde departemeantta mearkkašumiide ođđa lánkaásahustekstii: Máhtodepartemeanta diehtá abte dat gáibádus sáhtta mielddisbuktit erenoamáš hástalusaid Sámi allaskuvlii dan sivas go allaskuvlla ulbmil lea dan duohken abte sáhtta rekrutteret bargiid ja doavttergráda kandidáhtaid main lea sámegeiel gelbollašvuohta. Dál lea jođus stuorit guorahallan sámi dutkama birra ja alitoahpu birra mii earret eará galgá čielggadit movt Sámi allaskuvla sáhtta ovdánit. Dán čielggadeami čuovvoleami oktavuodas áigu máhtodepartemeanta ovttrasáhtiid Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain guorahallat lea go dárbu erenoamážit heivehit njuolggadusaid vai allaskuvla sáhkkarastojuvvošii buori ovdáneami.

Jus 2011:s boahká ohcan Sámi allaskuvllas gos ohcet akkrediteret ođđa doavttergrádaoahpu, de áigu Máhtodepartemeanta váldit oktavuodá lándegottiin mii guorahallá sámi dutkamiid ja alitoahpuid. Dán dahká vai oažžu dieđuid lándegotti veardádallamiid birra das movt Sámi allaskuvla buoremusat sáhtta ovdánit. Dan maŋŋil áigu departemeanta gulahallat Sámedikkiin ja Sámi allaskuvllain guorahallandihti lea go dárbu rievdadit lánkaásahusa mii guoská Sámi allaskuvlii.

Stivralahtuid nammadeapmi Sámi Allaskuvlii áigodagas 2011 - 2015

Čuovvovaš olbmot leat nammaduvvon stivralahttun borgemánu 1. b. 2011 rájis suoidnemánu 31. b. 2015 rádjái: Gunn-Britt Retter, Vuonnabahta, su persovnnalaš várrelahttu lea Outi Susanna Länsman, Anár, Suopma (sámediggi nammadan)

Roger Skarvik, Áltá, su persovnnalaš várrelahttu lea Ánde Somby, Romsa (Sámediggi nammadan)

3 Giella

Sámi álbmogis galgá leat vejolašvuohta ja riekti geavahit iežaset giela. Giela seailuheapmi ja ovddideapmi lea guovddáš oassi sámi kultuvrra boahhteáiggis. Danne lea Sámedikkis váldoulbmilin ahte giella geavahuvvo aktiivvalaččat ja lea oidnosis almmolašvuođas.

Dat giellaarenat mat dál gávdnojit, fertejit bisuhuvvot ja ovdánahttot, ja ferte lánččit dili vai ođđa giellaarenat ásahuvvojit. Dain guovlluin gos sámegeiella lea hearkkes dilis, doppe fertet bargat giellaaláskahttimin. Dain guovlluin gos sámegeiella lea beaivválašgiella, doppe fertet dihtomielaččat ain ovddos guvlui sámástit.

Sámediggi bargá iešguđet lánje joksat dáid ulbmiliid. Mii juohkit doarjagiid suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda vai sidjiide galgá leat vejolaš bálvalit álbmoga sámegeilli. Mii doarjut sámi giellaguovddážiid ja doarjut maid sihke dakkár giellaproševttaid mat leat sámi giella hálddašanguovllus, ja maidái daid mat leat olggobealde. Sámediggi maid rávve ja bagadallá sámi tearpmaid ja báikenamaid birra. Dán barggus lea dárbu ovttasbargat ráđdehusain, fylkasuohkaniiguin, suohkaniiguin ja sámegeiella fágabirrasiguin.

Ovttasbargu

Sámediggi lea 2011:s oassálastán seminárain, konferánsain ja čoahkkimiin main fáddá lea leamaš sámegiela dilli ja boahttevaš hástalusat. Diekkár giellafágalaš deaivvadeamit leat dehálaččat go dalle besset iešgudetge fágabirrasat čoahkkanit ja juogadit vásáhusaid. Dasa lassin leat diekkár čoahkkaneamit giellaarenat almmolašvuodas. Sámediggi lea erenoamáš movttet go lullisámi giellabirrasis dál leat ásahan giellafierpmádaga, ja mii oassálastit maid doppe. Lullisámegiela fierpmádatčoahkkin čohkke buot lullisámi ásahusaid mat barget giellaoahpahusain. Dát fierpmádatčoahkkimat lágiduvvojit mángii jagis, ja lullisámegiela oahpahusbarggut leat guovddáš fáttát dain čoahkkanemiin.

Sámedikki giellakonferánssa

Sámediggi lágidii giellakonferánssa 2011:s. Fáddán lei sámegiela čalmmustahttin ja geavaheapmi. Diekkár konferánssa lea dehálaš čalmmustahttindihti sámegielaide almmolašvuodas. Konferánssa lea maid dehálaš giellaarena. Konferánssa dulkojuvvui buot sámegielaide ja dárogilli. Konferánsas ledje 160 oasseváldi.

Sámediggi lea ožžon buriid máhcaheamiid konferánssa maŋjel ja oaidná dárbbu lágidit giellakonferánssaid duos dás ain. Danne áigu Sámediggi lágidit giellakonferánssaid dássedit.

Sámedikki giellastivra

Sámedikki giellastivra ásahuvvui jagi 2001. Giellastivrra bargohivodat maŋemus jagiid čájeha ahte sis eai leat šat nu hirbmat olu barggut. Sivvan dasa leat ahte giellapolitiikkaš bargguid rámmat leat rievdan dan rájes go dat álggahuvvui. Sámedikki hálldahusas lea gelbbolašvuhta nanusnuvvan. Leat máŋga ođđa bargi bohtán geain lea nana gelbbolašvuhta, ja dat guoská buot sámi gielaide. Leat máŋga ođđa suohkana sámegiela hálldašanguovllus, ja leat ásahuvvon ođđa sámi giellaguovddážit. Dat mearkkaša ahte Sámedikkis leat dál eanet aktevrrat geaiguin sáhttit ságastit giellahástalusaid birra. Sámediggi lea maid ožžon buori ovttasbarggu guovddáš eiseválddiiguin. Konsultašunšiehtadus lea dehálaš ovdamearkan dasa. Dát rievdadeamit leat dagahan min bargovuogi mihá eanet proseassabealušteaddjin. Go giellastivra ii leat dan beaivválaš doaimmas mielde, de lea leamaš váddáset váldit sin searvái.

Sámedikki mielas ii leat dárbu sierra ráđdeaddi orgánii giellaáššiid várás, ja danne lea mearridan heaittihit Sámedikki giellastivrra 31.12.2011 rájes.

Davviriikkalaš ovttasbargu

Norgga, Ruota ja Suoma Sámedikkis leat Sámi parlamentáralaš ráđi bokte čielggadanprošeavtta davviriikkaid oktasaš sámegiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddáža ásaheamis. Čielggadanprošeavtta raporta lea addon Sámi parlamentáralaš ráđđái. Lea maid sáddejuvvon ruhtadanohcan Interreg IV A Davvi dán prošeaktii.

Davviriikkaid sámegiela dutkan- ja ámmát/resursaguovddážis galget leat giellafágalaš barggut nugo giellagáhtten, giellaovddideapmi, giellanormeremat, nammabálvalusat ja dieđut sámegielfágalaš gažaldagain. Prošeaktaáigodagas galget buot sámedikkis háhkat bistevas ruhtadeami vai guovddáš šattalii bissovas giellaguovddážiin jagi 2014 rájes.

Sámediggi lea hui miedas nannet davviriikkalaš sámi giellaovttasbarggu, vai ovttas sáhttit bargat giellaovddidemiin ja giellanannemiin.

Ráđdehusa sámegielaide doaibmaplána

Ráđdehusa sámegielaide doaibmaplána ođasmahttojuvvo jahkásaččat. Guovvamánus ovdanbuvttii Ođasmáhttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2010 stáhtusa ja makkár vuoruheamit galget lea

2011:s. Departemeantta deattuhii ahte dehálaš boadus dán rádjái lei arvat eambo diđolašvuohta sámegeielaid birra, sihke almmolaš eiseválddiin ja muđuige servvodagas.

Doaibmaplána lea juhkkojuvvon golmma váldokapihttaliidda: OAIDNIT, OAHPPAT, GEAVAHTT, main doaibmajut leat iešguđetge dásiin juhkkojuvvon. Sámediggi lea bargagoahtán daiguin bargguiguin maidda lea ovddasvástádus ja bargá viidáset daiguin bargguiguin mat leat álggahuvvon.

Sámedikkis lea ovddasvástádus čadahit iešguđet lágan doaibmajuid doaibmaplána, sihke akto ja ovttas eará departemeanttaiguin ja ášahusaiguin. Sámedikki loahpalaš dieđáhus 2011 ovddas válbmana álgogeahčen jagi 2012.

Elgá skuvla

Elgá skuvla lea bargagoahtán lullisámi giella ja oahpahas resursaguovddáža ášahemiin. Sámediggi lea čoahkkinnastán sihke Elgá skuvllain, Engerdal suohkaniin ja Ođasmáhttin, hálldahus- ja girkodepartemeanttain sihke hálldahuslaš ja politihkalaš dásis. Sámediggi bargá viidáset dáinna áššiin ja vuordimis čovdojuvvo boahhtevaš organiseren 2012 mielde.

Terminologalaš ovttasbargu

Sámediggi bargá ovttas Ruota sámedikkiin nannet julevsámegeiela. Lea mearriduvvon dollojuvvot julevsámi giellakonferánssa Johkamohkis, Ruotas, guovvamánus 2012. Konferánssa fáta lea ee. giela ealáskahttin, oahpahas ja dutkan – ja konferánssa galgá gávdnat boahhteáigge áigumušaide čovdosiid.

Sámedikkis lea buorre gulahallan julevsámi-dáro/dáro-julevsámi sátnegirji čalliin ja áigumuš lea almmustahttit sátnegirji digitálahámis. Áigumuš lea soabadit ođđajagis 2012 ja almmuhit girji ođđajagimánus/guovvamánus.

Sámedikki lea oassalastan Norgga giellaráđi terminogijakursii ja -seminárii. Semináras ledje ovdan tearbmabarggu vuodđodieđut, oahppu fágagiela birra, doahpagat, meroštallamat ja eará praktihkalaš tearbmabarggut.

Sámediggi lea oassalastan Kárášjogas Giellagiella forumii, mii lea fierpmádatčoahkkin sámi hálldašanguovllu suohkaniid giellabarguide. Čoahkkimis ságastallui giellafágalaš áššiin mat leat ávkkálaččat giellabarggus.

Sámi giellaguovddážit

Sámediggi attii 2011:s doaibmadoarjaga 10 sámi giellaguovddáži. Sámediggi oaihvilda, ahte sámi giellaguovddážit barget buori barggu go čalmmustahttet sámegeiela iežaset doaibmaguovllus, Sámedikki doarjjaortnega vuodul.

Giellaguovddážit leat mielde ráhkadeamen giellaarenaid, mat leat earenomáš dehálaččat ovddideamis sámegeiela geavaheami guovlluin gos giella lea rašes dilis. Sámediggi oaidná ahte mánggain dain guovddážiin lea hui seammálágan doaibma jagis jahkái, muhto dulko dan nu ahte giellaguovddážit áiggi mielde ožžot hámi ja sisdoalu man nala barget. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte giellaguovddážit čađa áiggi árvoštallet iežaset doaimmaid nu ahte sáhttet fállat buriid fálladagaid ja doaimmaid nugo álbmot háliida.

Sámedikkis lea ulbmil oččodit eanet ealli ja aktiivvalaš sámegeielarenaid. Danin juolludii Sámediggi doaibmadoarjaga Omasvuona giellaguovddáži doaibmajahkái 2011. Omasvuona giellaguovddáš rahppui almmolaččat jagis 2010 ja leamaš ruhtaduvvon ja hálldašuvvon prošeaktan. Sámediggi oaidná dehálažžan ahte Omasvuona giellaguovddáži sihkkarastojuvvojit prošeaktaruđat prošeaktaáigodahkii dasságo guovddáš oazžu vuodđodoarjaga Sámedikkis.

Sámediggi oassalastá jahkásaš giellaguovddašdeaivvadeamis. Sámedikki mielas lea dehálaš deaivat giellaguovddážiid gullan dihte maid dat barget ja makkár hástalusaid sii deivet iežaset bargguin. Dán jagi giellaguovddašdeaivvadeamis lei Evenásis.

Sámediggi lea bidjan johtui barggu guorahallat daid sámi giellaguovddážiid mat ožžot vuoddoarjaga Sámedikkis. Sámediggi háliida dáinna guorahallamin oáččut vel buoret gova dan doarjaga geavaheamis maid giellaguovddážat ožžot Sámedikkis. Guorahallamis galgá čielggaduvvot leago doarjja veahkehan joksat ulbmila ja makkár čuoggát vejolaččat leat eastadan dan.

Sámediggi galgá atnit ávkin guorahallanbohtosiid buoridan dihte sámi giellaguovddážiid hálddašeami. Guorahallan guoská giellaguovddážiidda mat ožžo vuoddoarjaga Sámedikkis áigodagas 2006-2010. Dehálaš guorahallamis šaddá gažaldat dálá giellaguovddážiid doaimmaguovllu viiddideapmi. Dat lea ášši, man ee. Álttá sámi giellaguovddaš lea váldán bájas Sámedikkiin.

Sámedikki guovttegielalašvuodadoarjja

Sámediggi lea 1993 rájes juolludan guovttegielalašvuodadoarjagiid daid gielddaide ja fylkkagielddaide, mat áiggis áigái leat gullan sámegiela hálddašanguovlui. Doarjjaortnega mihttomearri lea ahte sámegiela hálddašanguovllu álbmot galgá oažžut bálvalusaid sámegilli, ja addit suohkaniidda vejolašvuoda aktiivvalaččat bargat sámegiela ovdánahttinbargguiguin.

Guovttegielalašvuoda juolludaneavttuid rievdadeamit

Sámediggi čađahii 2009:s árvvoštallama sámegiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheamis. Dán árvvoštallamis bođii ovdan earret eará dat, ahte guovttegielalašvuodadoarjaga juolludaneavttut berrešedje rievdaduvvot. Ođđa meroštallannjuolggadusat ja juolludaneavttut leat leamaš gulaskuddamis. Sámedikki dievasčoahkkin dohkkehii guovttegielalašvuodadoarjaga ođđa juolludaneavttuid njukčamánu 2011.

Guovttegielalašvuodadoarjja ii stivrejuvvo šat goluid mielde nugo ovdal, muhto baicce ulbmiliid mielde. Doarjja juogaduvvo golmma oasis sámegiela hálddašanguovllu gielddaide. Dán ođđa málles lea vuoddooassi, bálvalanoassi ja ovddidanoassi hálddašanguovllu gielddaid várás. Sámegiela hálddašanguovllu fylkkagielddaide lea guovtteosat málle, mas lea vuoddo- ja bálvalanoassi ja ovddidanoassi.

Sámegielaid dilli lea hui iešguđetlágan sámegiela hálddašanguovllu gielddain ja fylkkagielddain. Danin lea Sámediggi ráhkadan individuála ovttasbargošiehtadusa juohke gielddain ja fylkkagielddain das, mo gielddat/fylkagielddat áigot ovddidit, nannet ja ovdánahttit sámegiela. Individuála ovttasbargošiehtadusaid vuodđun leat Sámelága giellanjuolggadusat, mat galget sihkkarastit dan, ahte sámegiela hálddašanguovllu gielddaid ja fylkkagielddaid ássiin lea vuoigatvuohta geavahit, seailuhit, ovdánahttit ja nannet sámegielaid geavaheami almmolaš oktavuodain. Sámegiela hálddašanguovllus sámegiella ja dárogiella leat dásseárvosaš gielat. Dát mearkkaša dan, ahte buohkain lea vuoigatvuohta bálvaluvvot sámegilli go sii váldet oktavuoda sámegiela hálddašanguovllu almmolaš ásahusaide.

Sámediggi lea doallan diehtujuohkkinčoahkkimiid buot gielldaiguin ja fylkkagielldaiguin sámegiela hálddašanguovllus guovttegielalašvuoda doarjaga ođđa juolludaneavttuid birra. Dát čoahkkimat láhce dehálaš vuodu viidaset bargui ovttasbargošiehtadusaid hábmemis. Sámediggi dáhtui čakčat gielddain ja fylkkagielddain cealkámušaid ja evttohusaid individuála ovttasbargošiehtadusaide.

Ovttasbargošiehtadusat hábmejuvvojit sierra juohke gielddain ja fylkkagielddain iešguhtege gieldda ja fylkkagieldda cealkámuša vuodul.

Sámediggi lea gulahallan gielldaiguin ja fylkkagielldaiguin ovttasbargošiehtadusaid sisdoalu ja hámi birra. Dát bargu lea ádjánan guhkit go Sámediggi árvvoštalai. Muhtun gielddat/fylkkagielddat leat diedihán, ahte eai geargga dáinna bargguin ovdal lohpageahčen 2011. Ovttasbargošiehtadusat galget dohkkehuvvot politihkalaččat sihke gieldda/fylkagieldadásis ja Sámediggerádis. Dat mearkkaša dan, ahte ovttasbargošiehtadusaid vuolláičállin maŋŋona. Sámedikki mihttomearriin lea oktasaččat vuolláičállit ovttasbargošiehtadusaid Sámedikki dievasčoahkkimis guovvamánu 2012:s.

Suohkaniid guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheami raportereren

2010 ovddas raporterejit suohkanat ahte guovttegielalašvuodaruhta lea geavahuvvon earret eará bálvalussii, bargiid oahpahussii, jorgaleapmái, galbemii ja sámegiela visuálalaš čalmmusteapmái. Sámediggi oaidná suohkaniid ja fylkasuohkaniid raporttain ahte hálddašansuohkaniin ja fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat ja čuolmmat.

Suohkaniin leat iešguđetlágan dárbbut sámegiela nannen- ja ovddidanbargguin ja geavahit ruđaid iešguđet ládje. Muhtun suohkanat geavahit olu ruđa bálvalit álbmoga sámegilli. Seammás lea eará suohkaniin dárbu buoridit álbmoga ja bargiid sámegiellgelbbolašvuoda jus galggašii šaddat dárbu sámegiellbálvalussii.

Ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja suohkaniid leat buorit reaiddut sámegiellbargguiguin, go ovttasbargošiehtadusat leat individuála ja heivehuvvon iešguđetge suohkana hástalusaide ja dainnalágiin sáhtta ráhkadit heivvolaš ja sierra doaimbajuid dáidda suohkaniidda.

2010:s Raavrhviihke suohkan ozai beassat fárrui sámegiela hálddašanguvlui, ja vurdojuvvui ahte dat galggai dáhpáhuvvat 1.1.2012 rájes. Liikká 2012 stáhtabušehtas eai lean várrejuvvon ruđat dasa, mii lei Sámediggeráđi mielas šállošahti. Sámediggi lea dan dihte duhtavaš go Stuoradikki suohkan- ja hálddašankomittea lea buktán mearkkašumi 2012 Stádabušehtti mas daddjo ahte Raavrhviihke jođánepmosit berre beassat sámi hálddašanguvlui. Romssa suohkan lei maiddái sádden ohcama beassat fárrui sámegiela hálddašanguvlui, muhto gesii dan maŋŋá eret, man Sámediggeráđi šálloša. Ášši bohciidahtii stuorra digaštallama Romssas ja muđui Sámis. Sámediggi lea maid oassálastán dán digaštallamii, sihke jearahallamiid bokte ja kronihkaiguin.

Fylkasuohkaniid guovttegielalašvuodadoarjaga raportereren

2010 ovddas raporterejit fylkasuohkanat ahte guovttegielalašvuodaruhta lea geavahuvvon earret eará bálvalussii, jorgaleapmái, galbemii ja sámegiela visuálalaš čalmmusteapmái. Sámediggi oaidná fylkasuohkaniid raporttain ahte fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan hástalusat ja čuolmmat. Fylkasuohkaniin leat iešguđetlágan dárbbut sámegiela nannen- ja ovddidanbargguin ja geavahit ruđaid iešguđet ládje. Muhtun fylkasuohkanat geavahit olu ruđa bálvalit álbmoga sámegilli, muhto eará fylkasuohkaniin ges lea dárbu buoridit sámegiela- ja kulturgelbbolašvuoda.

Ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja fylkasuohkaniid guovttegielalašvuodaruđa geavaheamis leat buorit reaiddut sámegiellbargguiguin, go ovttasbargošiehtadusat leat individuála ja heivehuvvon iešguđetge fylkasuohkana hástalusaide ja dainnalágiin sáhtta ráhkadit sierra heivehuvvon doaimbajuid fylkasuohkaniidda.

Sámi giellaikkadeapmi

Sámediggi oaivvilda ahte dárbbášuvvo eanet systematiserejuvvon diehtu iešguhtege sámegiela geavaheami birra, vai livččii vejolaš hábmet rivttes giellapolitihka dál ja boahhte áiggis. Danin Sámediggi lea mearridan čađahit riikkaviidosas giellaikkadeami ovttas Ođasmahttin-, hállddahus – ja girkodepartemeanttain. Giellaikkadeapmi gokčá maiddái daid báikkiid ja gávpogiid, mat leat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde.

Giellaikkadeami ulbmilin lea čielggadit gallis máhttet lulli-, julev ja davvisámegiela njálmmálaččat ja čálalaččat, makkár oktavuodain sámegiella geavahuvvo, ja man olu sámegiella geavahuvvo gulahallangiellan mánáidgárddis, skuvllas, barggus, astoáiggis, báikkálaš servodagas ja eaktodáhtolaš dahje politihkalaš bargguin.

Nordlandsforskning AS čađaha giellaikkadeami ovttasráđiid Norut Alta AS:in. Sámediggi lea maid mielde ovttasbarggus. Iskkadeamis geavahuvvojit sihke kvantitatiivalaš ja kvalitatiivalaš metodat.

Jearahallanskovvi sáddejuvvo jagi ođđajagi- ja guovvamánu áigge boastta mielde oktiibuot 5000 olbmui, geat leat čálihuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Dasa lassin čađahuvvojit čieknális jearahallamat 12 gielddas sámegiela hálddašanguovllu olggobealde ja siskkobealde, sihke lulli-, julev- ja davvisámegielat guovlluin. Čieknális jearahallamat čađahuvvojit čuovvovaš gielddain: Aarborte, Bådáddjo, Divttasvuotna, Fálesnuorri, Gáivuotna, Guovdageaidnu, Oslo, Plassje, Romsa, Skánit, Snáasa ja Unjárga.

Dutkit váldet oktavuoda maiddá iešguđetlágan institušuvnnaide ja organisašuvnnaide. Dán láhkai gártejuvvo, man ollugat hálddašit sámegiela iešguđetge suorggis, man ollu sámegiella geavahuvvo, makkár giellaválljeumiid vanhemat dahket mánáid ektui, ja man ollugat sáhtášedje jurddašit oahppat sámegiela. Sámi giellaiskkadeami bohtosat galget gárvánit cuoŋománu 2012:s ja dat leat oavvilduvvon Sámedikki giellapolitiikka vuodđun boahteáiggis servodaga buot surggiin sihke stáhta, guovllu ja gieldda dásis. Bohtosat galget geavahuvvot Sámedikki gielladieđáhusa hábmemei ja daid doaibmajiid hábmemei ja čađaheapmái, mat laktásit sámegielaid sealluheapmái ja ovddideapmái.

Sámi terminologija

Sámediggi vástida beaivválaččat gažaldagaide sámegiela birra. Gažaldagat leat sámegiela sániid ja namahusaid geavaheamis, tearpmad, báikenamaid, ášahusaid namaid, dieđáhustávvaliid birra ja eará giellagažaldagaid, mat bohtet álbmogis, muhto maid ášahusas siskkáldasat. Lea áibbaš čielggas ahte servvodagas lea dárbu daidda ráđiide maid ožžot Sámedikkis giela várás. Sámediggi addá danin sihke ráđiid ja veahkeha jorgalemiiguin davvi-, julev- ja lullisámegilli, sihke siskkobealde ja olggobealde ášahusa.

Sámediggi lea ráhkadan tearbmalisttuid dain sierranas tearbmaprošeaktamateriálain mat leat bohtán sisa ja maid Sámediggi lea ruhtadan. Sámi giellalávdegotti tearbmajoavkkut leat dađistaga dohkkehan listtuid ee. bártedikkšuntearpmad, šaddonamahusaid ja servodatfágatearpmad

Sámedikkis lea ovttas Sámi giellalávdegottiin leamas davviriikkalaš davvisámegiela tearbmajoavku čoahkkin. Čoahkkimis gieđahallojuvvui Riika-antikvára kulturmuutodatabása, Askeladdena tearbmalistu, mii lei jorgaluvvon dárogielas davvisámegilli. Listu lea dál dohkkehuvvon. Sámediggi háliida, ahte ohcanprográmma áiggi mielde bohtá maid lulli- ja julevsámegilli daningo dat nanne vejolašvuoda váldit atnui min iežamet giela ođđa arenain.

Sámediggi lea árvoštallan maid mánggaid eará sátnelisttuid, mat gullet suohkanlaš bálvalusaide. Dat leat leamaš dakkárat, ahte ii leat leamaš dárbu dan árvoštallat davviriikkalaš dásis.

Sámi giellalávdegotti lullisámegiela tearbmajoavku lea gieđahallan ja dohkkehan lullisámegiela suohkanlaš ja fylkkasuohkanlaš tearpmad, boazodoallohálldahusa tearpmad ja vuodđoskuvlla servodatfága tearpmad.

Sámedikki tearbmalisttuid logahallan, čájeha ahte eanas listtut leat dušše davvisámegilli. Daid galggašii maid jorgalit julev- ja lullisámegilli. Bargu gávdnat jorgaleddjiid namuhuvvon sámi giellaguovlluin lea váttis, danin go leat unnán giellabargit dain guovlluin.

Sámediggi bargá viidáseappot ášahit ođđa ja buoret sátn- ja tearbmadatabáŋkku. Das galgá šaddat álkit, viidat ja beroštahti ohcanreaidu buohkaide, geat barget sámegielain, sihke studeanttaide, ohppiide, jorgaleddjiide, journalisttaide ja eará giellabargiide. Sámi servodat vuordá, ahte Sámedikkis lea dakkár fáladat.

Sámi báikenamat

Sámediggi lea nevvon journalisttaid, suohkaniid ja eará berošteddjiid sámi báikenamain. Lea leamaš diehtajuohkin mearriduvvon ja dohkkehuvvon sámegiel čállivuogi birra mii guoská almmolaš čujuhusaide, báikenamaide, giliide, suohkana luottaide, gáhtaide jna.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

164 siidu 379 siiddus

Sámediggi lea ovttas báikenammakonsuleanttain nevvon nammaáššiin, ee. Romssa ja Finnmárkku ođđa álbmotmehciin ja luonddumehciin. Lea maid evttohan sámi nama Bådádđjo doallovistái. Sámediggi lea maid nevvon muhtun báikenamain Guovdageainnu suohkanis, ja muhtun eará báikenamain ja riikarádjemearkkain Lierne ja Namsskogán suohkaniin. Sámediggi lea muđui nevvon Gáivuona ja Návuoana bálddalaš báikenamain. Omasvuona suohkan lea mearridan ovcci sámi báikenama. Sámediggi lea nevvon Stáda geaidnodoaimmahat Davviregiovnna movt muhtun báikenamaid Álttás čállá sámegilli, báikenamaid maid áigot galbbaide bidjat. Sámediggi lea hui mielas dasa ahte suohkanat ja earát geavahišgohtet sámi báikenamaid. Dát váikkuha dasa ahte sámi báikenamat bohtet oidnosii ja geavahuvvojit.

Sámediggi lea maid leamaš oktavuodas eará suohkaniiguin sámi báikenamaid galbema birra. Sámediggi leage movttet go Bådádđjo lea válljen geavahit sámi báikenama gávpotgalbbas. Sámedikki mielas lea dehálaš ahte sámi giella oidno dain guovlluin gos giella lea hearckes dilis.

Gonagas Stáhtarádis lea nannen Divttasvuona suohkana sámi báikenama. Sámediggi lea maid movttet go Hábmera suohkan lea ožžon dohkkehuvvot sámi báikenamas. Sámediggi lea veahkehan goappašat báikenamaid čállinvugiin.

Sámediggi lea Norgga giellaráđiin ságastallan Barentsábi oljobohkanbáikkiin namaid. Lea sávaldat ahte gávdnojit sámi namat dan logahallamis mas leat evttohuvvon namat oljobohkan-báikkiin ja eará installašuvnnat Barentsábis. Sámi namat Barentsábis lea mielde čalmmustahttime sámegiela.

Sámediggi lea ságastallame Kulturdepartemeanttain, rievdadit 7.§ lánkaásahasas mánggagielat namaid geavaheami birra, nu ahte ii sáhte válljet eret sámi namaid sámi guovlluin.

Sámediggi lea digitalisereme ovddeš sámi nammanevvohaga boares báber- ja kaseahhtaarkiivva. Dát mearkkaša govvet áššebáhpiriid, čohkkejuvvon listtuid ja eará dokumeanttaid arkiivvas, ja dološ kaseahtaid digitaliseret. Dát leat divrras dokumentašuvnnat ja kulturmuittut mat eai ábut láhppot.

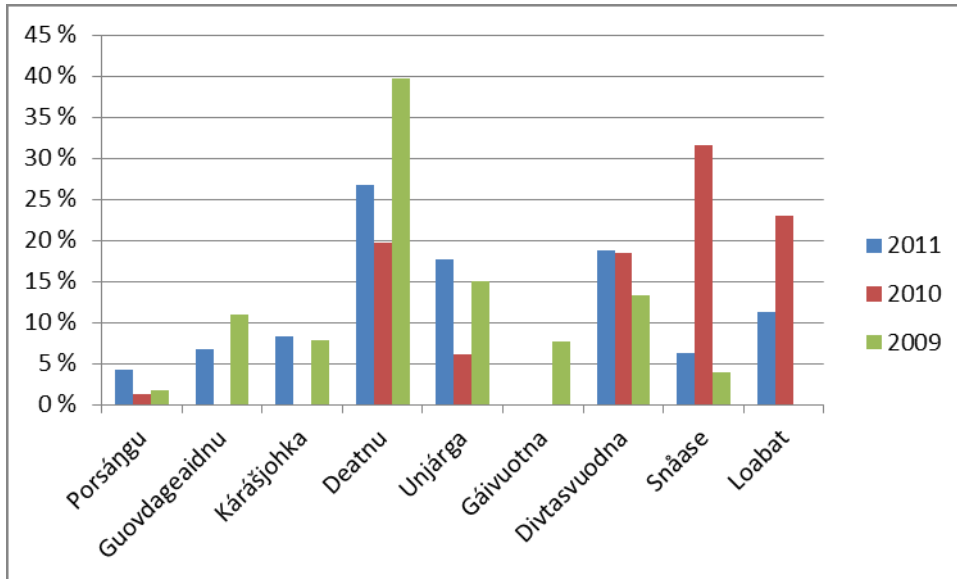
Ohcanvuđot doarjagat sámegielprošeavttaide ja doarjagat sámeálbmot foanddas

Sámedikkis leat guokte ohcanvuđot doarjjaortnegat sámegielprošeavttaide 2011 bušeahtas, oktiibuot 10 201 000 ruvnno ovddas. Dát leat jurddahuvvon giellaprošeavttaide sihke siskkobeaide ja olggobealde sámegielaide hálddašanguovllu. Dasa lassin lea várrejuvvon 1 200 000 ruvnno giellaovddideapmái sámeálbmotfoanddas. Dán guovtti ortnega ulbmilin lea nannet ja lasihit sámegiela geavaheami.

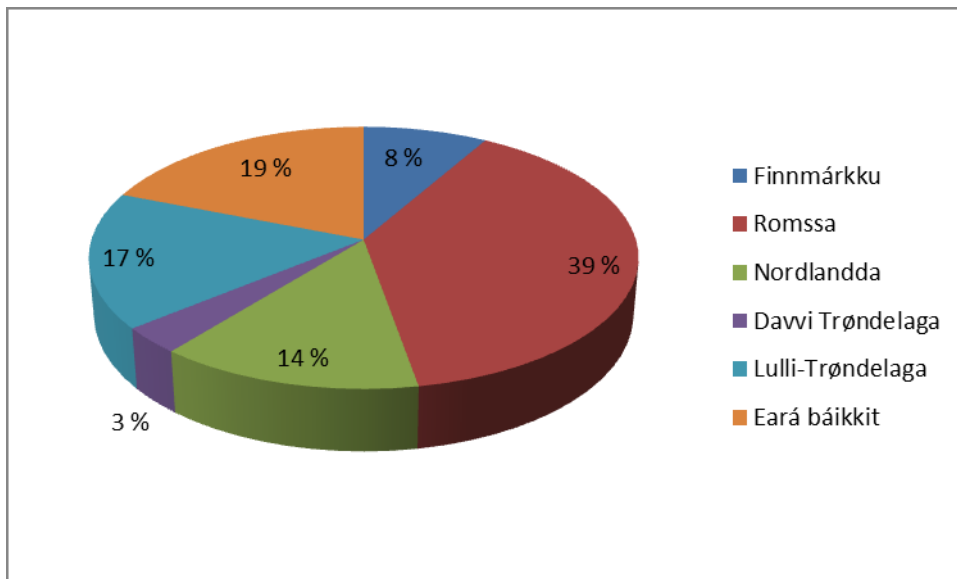
Dán jagáš juolludemiin lea lullisámegiella deattuhuvvon, ja bohtege ollu doarjjaohcamat lullisámi guovllus. Addui doarjja ee. Sámeielgursii, servvodatfága tearpmaid ovddideapmái, lullisámegiela dokumentašuvdnii, lullisámi grammatihkkii ja sátnegirjiide, mánáidspealuid ráhkadeapmái, lullisámi biibbaljorgaleapmái ja giellaleirii. Lea maid addon doarjja lágidit giellaarenaid gos giella gullo ja geavahuvvo, mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide, erenoamážit dain guovlluin gos giella ii gullo almmolaččat. Lea maid addon doarjja sámegiela čalmmustahttimii almmolašvuodas. Ii bohtán ohcan ođđa jienaid bidjat mánáid- ja nuoraidfilmmaide.

Sámediggái bohte ohcamat mat gusket vuodđoskuvlla mánáid giellanannemii nugo lohkanursii ja leaksoveahkkái. Dát eai ožžon doarjaga go gullet oahpahuslága ulbmiliidda. Ohcamat oahpponeavvoráhkadeapmái ja oahpahusvugiide maid hilgojuvvojedje. Ohcamat giellanannemii mánáidgárddiin ja ohcamat kulturdoaimmaide maid hilgojuvvojedje go dat lea doaimmat maid eará almmolaš bušeahttaboasttat galget gokčat.

Govus vuolábealde čájeha doarjjajuolludemiid juogadeami suohkaniid mielde, sámegiela hálddašanguovllu siskkobeaide, jagiid 2009-2011.

Diagrámma vuolábealde čájeha prošeaktadoarjagiid juogadeami fylkkaid mielde, mat leat olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, jagi 2011.

4 Kultuvra

Sámedikki váldomihttomearrin sámi kultuvrrain lea oazžut ealli ja juohkelágan sámi dáidda- ja kultureallima. Nana ja árjjalaš sámi deaivvadansajit, kulturásahusat ja museat váikkuhit ealli báikegottiid gos olbmot háliidit ássat. Mii oaidnit man deatalaččat rikkis sámi dáiddalaš ja kultuvrralaš dáhpáhusat, valáštallandoaimmat, kulturdoaimmat mánáide ja nuoraide ja buorre bibliotekafálaldat leat.

Okta deataleamos váikkuhangaskaomiin min kulturpolitihka juksamis, leat ekonomalaš váikkuhangaskaomait. Mii addit doarjaga sámi museaide, kulturorganisašuvnnaide, girjebussiide, govvasárggusráidduide, girjjálašvuhtii, musihkkii, mánáide ja nuoraide ja sámi dáiddáriidda. Mii bargat

ovttas ollu aktevrraiguin nugo sámi organisašuvnnaiguin, ásašusaiguin, guovddáš, regionála ja báikkálaš eiseválddiiguin ja ovttaskas olbmuiguin.

Ovttasbargu

Sámediggi oaidná ahte lea dárbu gulahallat guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin sámi kultuvrra suodjalan- ja nannenbarggu oktavuodas. Sámedikkis lea maiddá lávga ovttasbargu sámi kulturásahusaiguin ja kulturorganisašuvnnaiguin, sihke fásta čoahkkimiid bokte ja doarjagiid bokte maid mii juolludit. Dán ovttasbarggu birra válddahuvvo lagabuidda sierra fáddákapihttaliin.

Sámedikkis leat juohke jahkebealis hálddahusa dásis oktavuodačoahkkimat Kulturdepartemeanttain, gos guorahallat áigejuovdilis áššiid. Ovdamearka dihte leat áššit nugo huksenáššit, mas mielde maiddá Nuortasámi musea ja Beaivváš Sámi Našunálateáhter teáhtera ođđa visti, kulturpolitihkalaš čielggadanlávdegoddi, jagi 2012 stáhtabušeahhta, Norga-Ruošša kulturovttasbargu, doarjja sámi valástallanulbmiliidda, ja Norgga kulturráđi ovddasvástádusa váldin sámi museain guorahallojuvvon 2011:s. Departemeanta ja Sámediggi galledii maiddá Nuortasámi musea ja Savio-musea ovttá dákkár čoahkkima oktavuodas.

Sámediggi lea váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain go guoská boahttevaš bargui kulturpolitihkain maŋŋá 2014. Njukčamánu 2011 nammadii stáhtaráđdi lávdegotti dán barggu ektui. Sámediggái ii lean dieđihuvvon dán lávdegotti ásaheami birra ja dan mandáhta birra. Maŋŋá go Sámediggi lei váldán oktavuoda Kulturdepartemeanttain, de bohte golbma ovddasteaddji 2014 Kulturčielggadusas Kárášjohkii skábmamánu 2011. Dán čoahkkimis beasai Sámediggi ovddidit iežas hástalusaid boahtteáiggi kulturpolitihka ektui. Sámediggi ja 2014 Kulturčielggadus galget doallat oktavuoda viidáseappot dán deatalaš barggu oktavuodas.

Stáhta arkiiva, bibliotehka ja museaguovddáš, ABM-utvikling, leat 01.01.11 rájes biddjojuvvon Norgga kulturráđi vuollásažžan. Sámedikkis lea leamaš čoahkkin direktivrrain Anne Aasheimain gos ságastallojuvvui makkár ovddasvástádus Norgga kulturráđis lea sámi museaide. Norgga kulturráđis galgá ain leat dát ovddasvástádus ja háliida jeavddalaččat doallat oktavuodačoahkkimiid Sámedikkiin. Dien oktavuodas ságastuvvui maiddá dávvirdihtorvuodu Primusa sámi veršuvnna ovddideami birra.

Sámediggi lea dahkan hálddahaslaš ovttasbargošiehtadusa Sámi girkoráđiin. Šiehtadusa áigumuššan lea doallat jahkásaš oktavuodačoahkkima hálddahusa dásis, man ulbmilin lea gulahallat áššiid birra maidda lea oktasaš beroštupmi, ja man oktavuodas sáhtta lonuhallat fágalaš dieđuid dárbbu mielde ja čilget daid.

Sámi ásašusat

Sámediggi addá njuolggodoarjaga Sámedikki bušehta bokte sámi kulturviesuide ja kulturgaskustanásašusaide, sámi festiválaide, sámi valástallanorganisašuvnnaide, sámi teáhteriidda, sámi publikašuvnnaide, girjebussiide ja sámi museaide. Doarjja addojuvvo lagat eavttuid mielde bušehtas. Ovttas muhtun kultur barguiguin de leat sámi kulturásahusat ja – organisašuvnnaat vuodđun ealli ja juohkelágan sámi dáidda- ja kultureallimii.

Sámediggi doallá jeavddalaččat oktavuodačoahkkimiid sámi kulturásahusaiguin ja – organisašuvnnaiguin mat ožžot doarjaga Sámedikki bušehta bokte. Čoahkkimiin gulahallat nubbi nuppi doaimmaid birra ja fágalaččat ságastallat, ja maid fáddán lávejit leat bušehtta ja diehtujuohkin ja ságastallan áigejuovdilis áššiid birra.

Sámediggi lea 2011:s joatkán Sámediggeráđi sámi ásašusdieđáhusa čuovvoleami. Das boahká ovdan ahte ásašusat fertejit čadahit organiserenproseassaid man vuodul ráhkadit organisašuvdnahámi mii lea heivehuvvon dan almmolaš rollii mii sis lea njuolggodoarjaga bokte Sámedikkis, ja ahte dat válđoáššis galget leat organiserjuvvon vuodđudussan. Erenoamáš ákkaid vuodul sáhttet organiserjuvvoat oasusearvin.

Sámediggi lea lágidan semináraid stivralahtuide maid Sámediggi lea nammadan sámi kulturásahusaid sierra stivrraide. Semináras ohppe stivralahtut makkár barggut sis leat ja makkár vuordamušat leat sidjiide go leat stivralahttun. Sámedikki mielas lea deatalaš buoridit sin gelbbolašvuoda geat čohkkájit Sámedikki nammadan stivralahttun, ja áigu lágidit odđa seminára jagis 2012.

Kulturdepartemeanttain lea dollojuvvon hálddahaslaš konsultašuvdna odđa sámi kulturviesuid viessoláigoruhtadeami birra. Dainna vuolggasajiin go odđa huksenprošeavttaid bargovuogi sáhtta juohkit guovtti sadjái ovddasvástádusa vuodul ja fápmudusa vuodul, de sohppojuvvui bargovuohki viessoláigoruhtadeapmái odđa sámi kulturviesuide. Bargovuogis váldojuvvo vuolggasadji stáhta viessoláigoortnegis. Dat lea ceahkkálastojuvvon bargovuohki, ja ovddasvástádus juogaduvvo Sámedikki ja Kulturdepartemeantta gaskka, evttohusaid, mearrádusaid bušehtalaš váikkuhusaid ektui dan oktavuodas go odđa viessoláigoruhtadeapmi váldojuvvo atnui sámi kulturviesuid várás.

Sámi kulturviesut ja kulturgaskkustanásahusat

Sámediggi deaivvada dávjá sámi kulturviesuid ovddasteddjiiguin guorahallan dihte áššiid mat gusket ásahusdieđáhusa ja áigejuovdilis áššiid čuovvleapmái. Sámi kulturviesut leat deatalaččat sámi kultureallima oainnusmahttimis ja doibmet sámi kultuvrra ovddidanarenan.

Sámediggi lea 2011:s sirdán Sáčča sámi viesu njuolga doarjjapoasttas Sámedikki bušehtas ohcanvuodot postii “Sámi deaivvadansajit”. Dát sirdojuvvui ásahusdieđáhusa vuodul, gos čuožžu ahte Sámediggeráđdi sáhtta bidjat čielga gáibádusa buot ásahusaid ja organisašuvnnaid doibmii mat ožžot njuolgadoarjaga Sámedikki bušehta bokte. Sámedikkis lea leamaš čoaččkin Sáčča sámi viesuin ovdal dan. Čoaččkimis ságastuvvui earret eará Sámedikki doarjjaortnega mihttomeriid ja eavttuid birra.

- Sámediggi nammada stivralahtuid sámi kulturviesuide ja kulturgaskkustanásahusaide. Árran julevsáme guovdásja vuodđudusa stivrui áigodahkii 2011-2015 lea Sámediggi nammadan Siv Sara ja várrelahttun fas Johan Daniel O. Hætta. Davviálbmogiid guovddáža stivrui lea Sámediggi nammadan Hilde Anita Nyvoll ja várrelahttun joatká Nils Olaf Larsen.
- Sámedikkis lea leamaš čoaččkin Sijti Jarnein guovddáža organisašuvdnarievdadanbarggu birra. Guovddáš lea ožžon odđa njuolggadusaid, maid vuodul Sámediggi lea ožžon stivrasaji. Sámediggi lea nammadan John Kappfjell Sijti Jarne stivralahttun áigodahkii 2012-2016.

Várdobáiki

Várdobáiki álggahii odđasis organiserema 2009:s organisašuvdnaprošeavtta bokte masa Sámediggi attii doarjaga. Dát dahkkui maiddái Sámediggeráđi ásahusdieđáhusa vuodul. Proseassa čađa leat čađahuvvon čoaččkimat Sámedikki ja Várdobáikki gaskka odđa stivren- ja organisašuvdnahámi välljema birra. Odđasisorganiserenprošeavtta raportta vuodul 2010:s lea mearriduvvon ahte bovdejuvvo vuodđudusa ásaheapmái. Danne lea Sámediggi bovdejuvvon searvat Várdobáikki sámi guovddáža vuodđudusa ásaheapmái. Romssa ja Norlánda fylkkasuohkanat leat maiddái bovdejuvvon searvat mielde vuodđudeaddjin.

Oslo sámi viessu

Sámi viesu searvi lea álggahan odđasis organiserenproseassa Sámedikkeráđi ásahusdieđáhusa vuodul. Jos sámi ásahusaid galggaš sáhttit ovddidit viidáseappot, ja jos dat galget sáhttit deavdit dan ulbmila mii dain lea, ahte dain galgá lea viiddis ja searvvaheaddji doaibma, de lea dárbu odđasis árvvoštallat stivra- ja organisašuvdnavuogi. Sámedikki árvvoštallama mielde lea vuodđudushápmi heivvoleamos organisašuvdnavuohki enaš sámi kulturásahusaide. Earret eará dan geažil go dat:

Addá oadjebasvuoda das ahte ásahusa árvvut dollojuvvojit čoaččis Sihkkarastá dan ahte mearridanváldi lea ásahusa iežas orgánain. Goziha dan ahte lea veahá gaska doarjjaaddi ja hálddašandási gaskkas.

Sámediggi lea lohpidan leat okta Oslo sámi viesu vuodđudusa ásaheđđiid gaskkas. Buorre lea go sihke Oslo gieldda ja Akershus fylkkagieldda bovdejuvvojit searvat mielde ásaheđđijn.

Saemien Sijte

Stáhta huksenfitnodat, Kulturdepartemeantta bargahanreivviid vuodul, lea ráhkadan huksenprográmma, analyseren duktasaji ja ráhkadahtán ovdaprošeavtta Saemien Sijte ođđa vistái. Ovdaprošeakta čájeha ahte šaddá gelddolaš ja hui erenoamáš ođđa visti. Visti arkitektuvra iešalddis sáhtta geasuhit. Prošeakta lea bisson addojuvvon areálarámmaid siskkobealde, ja das lea mealgat unniduvvon energiijamihttomearri. Vistái galget boahit kantuvrrat Saemin Sijtei, Sámediggái, Boazodoallohálldahussii ja Snoasa suohkanii.

Prošeavttas leat čuovvovaš servodatmihttomearit:

- Saemien Sijte musea ja kulturguovddáš galgá duođaštit, suodjalit, ovdánahttit ja ovddidit máttasámi identitehta, giela ja kultuvrra.
- Guovddáš sáhtta šaddat arenan ja čoahkkinbáikin, ja dasto doaibmat sámi dutkan- ja gaskkustanasahussan.
- Guovddáža doaibma sáhtta leat mielde addimin sierra olahusjoavkkuide eanet máhtu ja áddejumi máttasámi kultuvrra ja leahkima birra.

Sámediggi lea dovddahan ahte Sámediggi váldá badjelas ovddasvástádusa doaibmat láigolažžan daid areálain maid vuodđudus Saemien Sijte galgá geavahit, dainna eavttuin ahte Sámediggi bušehtas bokte oažžu gokčojuvvo buot viessoláigogoluid ja jus maŋŋá bajidit láigomáksomeriid.

Sámediggi lea earret eará deattuhan čuovvovaš ákkaid prošeavtta duohtan dahkama ektui ovdaprošeavtta vuodul:

- Visti doaibma arkitektonálaš čikŋan ja šaddá eahpitkeahttá geahččan veara visti dán guovllus. Dát addá buori vejolašvuoda deattuhit, čalmmustit ja oainnusmahttit máttasámi kultuvrra árvvolaš vuogi mielde, mas sáhtta leat stuorra ávki Snoasai ja guvlui oppalaččat. Dát dávista bures ráđdehusa áŋgiruššansurggiide Kulturloktemis mas visuála dáidda, arkitektuvra ja design deattuhuvvojit.
- Geasuheđđi visti gos leat buorit bargodilit váikkuha posiitivvalaččat rekrutteremii oažžut deatalaš virggiide olbmuid máttasámi guovllus, ja lea danne mielde nannemin fágabirrasa máttasámi giela ja kultuvrra ektui.
- Museadoaibma čájáhusaiguin ja gullevaš bagadanbájiin sámi duodjái duođašta máttasámi kultuvrra árvvolaš ja ealli vugiin.
- Oktii lokaliseren eará almmolaš doaimmaiguin main leat sámiidguoski doaimmat, oktiibuot lea buorre fágalaš movttiidahttin buohkaide.

Sámi teáhterat

- Sámi teáhterat leat deatalaš arenat kulturvásiheapmái ja kulturgaskkusteapmái, ja sáme giela geavaheapmái ja oainnusmahttimii.

Beaivváš Sámi Našunálateáhter lea guhká oččodan sierra teáhtervistti Guovdageidnui. Teáhtera stivra lea mielas ahte Stáhta huksendoaimmahat váldá badjelas ovddasvástádusa teáhtervistti huksemis, ja ávžžuha Sámedikki sáddet bargahanreivve Stáhta huksendoaimmahahki. Sámediggi lea bivdán Stáhta huksendoaimmahaga bargat ođđa teáhtervistti plánemiin, mii doaisttázi lea ráddjejuvvon prográmmabarggu čađaheapmái. Stáhta huksendoaimmahat lea ráhkadan huksenprográmma evttohusa. Sámedikki áigumuššan lea ahte Stáhta huksendoaimmahat váldá ovddasvástádusa barggu joatkimis dassázi go ođđa visti ceggejuvvo, ja maŋŋá ovddasvástádusa ođđa vistti doaimmas. Dat sorjá das ahte nagodit go Sámediggi ja Kulturdepartemeanta soahpat ahte prošeakta lea oassi sámi ođđa kulturviesuid viessoláigoruhtadanortnegis ja ruhtaduvvo dan badjel.

- Áarjelhsaemien Teatere lea mearridan ođđa stivren- ja organisašuvdnahámi mii goziha diedáhusa áigumušaid. Dát lea dahkkojuvvon Sámediggeráđi sámi ásahusovddidandiedáhusa vuodul. Sámediggi lea ovttas eará beliiguin bovdejuvvon oasussearvvi, Áarjelhsaemien Teatere N O/s vuodđudeapmái. Vuodđudančoahkkin lea guovvamánus 2012.

Sámi festiválat

- Sámi festiválat leat deatalaččat sámi kultuvrra ja álgoálbmotkultuvrra oainnusmahttimii, gaskkusteapmái ja ovddideapmái. Sámedikkis leat jeavddalaččat čoahkkimat festiválad ovddasvástideddjiguin gulahallan dihte nubbi nuppi birra ja áigejuovdilis áššiid birra ságastallama dihte.
- Márkomeanu stivra lea čilgen Sámediggái festiválad rievdadusaid birra. Sii leat maiddáid bivdán oazzut sierra buvttadeaddjivirggi festivála oktavuhtii. Sámedikkis, Romssa fylkkasuohkanis ja Márkomeanuin lea leamaš oktasaš čoahkkin festivála hástalusaid birra. Čoahkkimis ságastallojuvvui sierra čovdosiid hástalusaid birra. Márkomeannu váldá dáid mielde viidáset barggus festivála ovddidemiin.
- Riddu Riđđu-festiválas ledje 20 jagi ávvudoalut geassit 2011. Festivála lea ovdánan miehtá máilmmi álgoálbmotmusihka deatalaš arenan, ja sámi dáiddáriid ja girječálliid deatalaš gaskkustanlávdiin. Ávvudeami oktavuodas rahppojuvvui Davviálbmogiid guovddáža ođđa visti. Sámediggi lea ovttas Romssa fylkkasuohkaniin, Gáivuona suohkaniin ja ráđđehusain leamaš mielde ruhtadeamen ođđa vistti.
- Guovdageainnu filbmafestivála ii leat ožžon máksot Sámedikkis njuolgadoarjaga 2011:s. Váilevaš raporterema geažil ii leat Sámediggi máksán njuolggodoarjaga, ja lea gáibidan ruđaid ruovttoluotta festiválas. Dán vuodul váldojuvvo dát filbmafestivála eret Sámedikki 2012 bušehta njuolggodoarjagis 2012:s.
- Guovdageainnu musihkkafestivála ávvudii 2011 beassážiid áiggi 40-jagi doaluiguin. Ávvudeami oktavuodas dollojuvvojedje ávvukonsearttat, MM heargevuodjimat ja Beaiiváš Sámi Našunálateáhtera 30-jagi ávvudeapmi.
- Kárášjoga festiválat leat fas dadjan ahte Sámedikkis galgá leat fásta lahttu stivrras jagi 2011 rájes. Dat leat rievdašgohtán njuolggadusaid nu ahte dat dávistit Vuodđudusláhki. Bargguin galget leat geargan 2012 jahkečoahkkima ráđjai. Sámediggi lea nammadan Laila Østby-Paulsen Kárášjoga festiválad stivrii áigodahki 2011-2013, ja Rosie Holmestrand lea várrelahttu.

Girjebusset

Sámi girjebusset dievasmahttet bibliotekabálvalusaid guovlluin gos sámít ássat biedgguid, ja lea deatalaš oassi barggus bibliotekabálvalusaid fállamis buohkaide. 2011:s oáččui maiddáid Mátta-Romssa girjebusse doaibmadoarjaga Sámedikkis. Dál ožžot čieža sámi girjebusse doaibmadoarjaga Sámedikkis. Divttasvuona suohkan oáččui investerendoarjaga ođđa girjebusse oastimii 2011:s.

Sámedikki girjeráđju lágidii International Indigenous Librarians Foruma njukčamánu 2011. Dát forum lea lágiduvvon juohke nuppi jagi 1999 rájes. 2001:s lágidii foruma Sámi girjeráđju Johkamohkis. Foruma ulbmilin lea buoridit diehtujuohkima, čoakkáldagaid ja bálvalusa minoritehtaide dan bokte ahte vuodđudit fierpmádaga ja juogadit vásihusaid iešguđetlágán álgoálbmogiid gaska.

Sámi museat

Sámediggi lea čađahan dárboisikkadeami buot sámi museaid ektui. Das bohtá ovdan ahte sámi museat leat ain huksendásis. Dattetge leat dat ovdánan ja šaddan nana sámi gelbbolašvuoda ásahussan Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

sámi servodagas. Sámediggi vuoruha sámi museaid bušehtas. Guovddáš eiseválddiid, fylkkagielddaid ja gielddaid juolludusat eai leat gal lassánan ja leat beanta jávkamin, liikká vaikko lea celkojuvvon ahte ovddasvástáduš gullá nationála, guovluláš ja báikkáláš dásiide go lea sáhka sámi museain. Dan geažil lea sámi museain váttis ovddidit nu ollu ja nanosmuvvat ain eanet, ja sáhttit čiekŋudit eanet báikkáláš ja guovllu kulturhistorjái. Dárboiskadeapmi lea vuodđun dan museapolitiikalaš čilgehussii mii galgá ovddiduvvot jagi 2013 álggus.

Norgga álbmotmusea álgaga mielde ahte fievrridit ruovttoluotta osiid sámi čoahkkádusain sámi museaide, lea Sámediggi álggahan čielggadit iešguđege beliid dáid ruovttoluotta fievrrideamis. Go daid galgá ruovttoluotta fievrridit de gáibiduvvo earret eará fágalaččat dohkálaš rádján ja čájáhus. Čielggadeami oktavuodas geahčaduvvojit maiddá makkár resurssat dárbašuvvojit dán proseassas. Vurdojuvvon ahte čielggadus gárvánivččii jagi 2012 álggo jahkebealis.

Njeallje musea mat leat Deanu musea, Várjjat sámi musea, Savio-musea ja Nuortasámi musea leat ain nannenproseassas. Bealit barget láigo- ja doaibmašiehtadusaid ásahemiin, nu ahte vuodđudus formálalaččat sáhttá váldit doaimma badjelii.

Nuortasámi museavisti ii leat gárvvistuvvon ollásit. Stáhta huksefitnodat bargá váilevasvuodaid divvumiin visttis vai dat sáhttá dohkkehuvvot ja váldojuvvot geavahussii almmolaččat. Musea rahpandáhton ja vuodđočájáhus ii leat mearriduvvon, muhto dat mearriduvvo jagi 2012 álggus.

Sámi dáiddamusea

Sámediggi lea 2009:s bivdán Stáhta huksendoaimmahaga čađahit Sámi dáiddamusea prográmmabarggu. Dat bargu galgá dahkkojuvvot lávga ovttasbargguin RiddoDuottarMuseain/ Sámi dáiddamusean, mii eaiggáduššá rusttega. Stáhta huksendoaimmahat lea čađahan barggu, ja lea sádden Sámi dáiddamusea proševtta huksenprográmma.

Huksenprográmmas leat mielde earret eará dilleanalyša ja prográmmaplána. Sámi dáiddamusea galgá áshuvvot RiddoDuottarMuseat dáláš vistái, ja dan vistti ođđa oassái. Bargu mii guoská eaiggátvuhtii, hálddašeapmái, doibmii ja dáláš rusttega bajásdoallamii ii leat vuos loahpahuvvon. Stáhta huksendoaimmahat lea dattetge dovddahan positiivvaláš miellaguottu dan ektui ahte olles rusttet sáhttá gullat Stáhta huksendoaimmahaga bargui maŋŋá go ođđa visti lea gárvvis, ja go dáláš visti lea divoduvvon/ođastuvvon. Plánejuvvon barggahančoahkkinn gos geahčadit huksenprográmma ja proševtta stáhtusa.

Girjjálašvuohta

- Sámi girjjálašvuođa ja musihka/luđiid oastinortnet lea álggahuvvon 2011:s. Sámi dáiddárráđđi hálddaša ortnega Sámedikki ovddas. Lávdegoddi mii galgá árvvoštallat dieđihuvvon dahkosiid musihka ja girjjálašvuođa oktavuodas lea nammaduvvon, njuolggadusaid mielde.
- Davviriikkaid ráđi girjjálašvuođa sámi guovllu árvvoštallanlávdegoddi lea evttohan ovttá sámi girječálli ja ovttá sámi dahkosa girjjálašvuođabálkkašupmái 2011:s. Dat leat Rawdna Carita Eira dahkosiin ruohta muzetbeallji ruohta / löp svartöra löp. Lávdegottis leat leamaš mielde Line Merete Skarvik, Elli-Sivi Näkkäljärvi ja John Erling Utsi.

Musihkka

Sámediggi lea ain dorjon proševtta Sápmi music. Sápmi music addá ovttá sámi artistii vejolašvuođa olles jagi ovddidit iežas artistan promoterema, turnedoaimma, skearruid báddema bokte jna. Ovttasbargu Sápmi musicain lea oassi ovttasbargošiehtadusas mii lea Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagieldda gaskka. Prošeakta oáččui ruđaid jagi 2011 reviderejuvvon bušehta bokte.

Mediafálaldat

- Sámediggi lea ságastallan sámi mediafálaldaga birra Kulturdepartemeanttain. Áššit mat leat válđojuvvon ovdan departemeanttain leat Riikkaidgaskasaš sámi filbmaguovddáš, sámi mánáid-tv, erenoamážit julev- ja máttasámegillii, tv-programmaid sámegillii teksten, rekrutteremiin ánggirusšán oažžut nuorra sámi mediaolbmuid, sámi filmmaid dubben ja speallofilmmaid teksten. Bealit sohpe ain gulahallat dáid áššiid birra.
- Departemeanta ja Sámediggi leat maiddá soahpan ahte innovatiivvalaš prošeavttaiguin nugo Nuoraj-tv berre jotkojuvvot ja geavahuvvot ovdamearkan čuovvoleapmái go guoská sámegeala geavaheapmái mediain. Deatlaš lea doarjut nuorra sámi mediaolbmuid dainna jurdagiin ahte joatkit Nuoraj-tv:in ja rekrutteret dasa. Nuoraj-tv oažžu njuolggodoarjaga Sámedikki 2012 bušeahta rájes.

Sámi girkoáššit

Sámediggi searvvai Girkočoahkkimii cuoŋománus 2011 Tønsberggas. Dán čoahkkimis mearriduvvui sámi girkoallima strategiijaplána. Sámediggi meannudii dán plána 2010:s ja buvttii dasa cealkámuša. Sámediggái lea deatlaš ahte sámi dimenšuvdna vuhtii válđojuvvo Norgga girkus, ja oaiyvilda ahte mearriduvvon strategiijaplána lea buorre vuolggasadji dan očcodeapmái.

Valáštallan

Sámediggi háliida ahte sámi nuorat barget viššalit kultuvrrain ja valáštallamiin. Movttidahttin dihte lea Sámediggi 2011:s addán njeallje 25 000 ruvdnosaš stipeandda njealji nuorra kultur bargái ja valáštallái. Kultur- ja valáštallanstipeanda 2011:s addojuvvui čuovvovaččaide; Christer Kjønso Karlsenii (karate), Silje Westgård (čuoigan), Marie Sofie H. Hætta (spábbačiekčan) ja Marja Helene Fjellheim Mortensson (musihkka). Sámediggi doaivu ahte stipeanda lea mielde movttidahttimin dáid nuoraid, ja earáid, bargat viidáseappot kultuvrrain ja valáštallamiin.

Sámediggi oažžu jahkásaččat speallanruđaid Kulturdepartemeanttas. Doarjaga ulbmilin lea doarjut erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid bisuheami ja viidáseappot ovddidit erenoamáš sámi valáštallandoaimmaid árbevirolaš sámi kultuvrra ovddideami oassin. Doarjja galgá geavahuvvot vuosttažettiin mánáid- ja nuoraid doaimmaide. Sámediggi lea dán vuodul juolludan buot speallanruđaid 2011:s Sámiid valáštallanlihttu, SVL-N. Organisašuvdna lea geavahan ruđaid sámi valáštallama láchima ovddideapmái mánáide ja nuoraide, ja erenoamážit lea deattuhuvvon heargevuodjima ja njoarostallama ovdánahttin.

Sámediggi lea 2011:s ain juohkán doaimma- ja aktivitehtadoarjaga golmma sámi valáštallanorganisašuvnnaide. Dat golbma organisašuvnna mat ožžot njuolga doarjaga Sámedikkis leat Sámiid valáštallanlihttu-Norga (SVL-N), Sámi spábbačiekčanlihttu (SSL) ja Sámi Heargevuodjin-Lihttu (SHL). Sámediggi gulahallá lágga sámi valáštallanorganisašuvnnaiguin, ja lea beroštupmi ahte dat ovtta galget láchit valáštallandoaimmaid maiguin gozihuvvo sihke govdotat- ja njunušdási.

Sámi nuorat servet juohke nuppi jagi Arctic Winter Games (AWG) nammasaš doaluide. AWG doalut leat ártalaš guovlluid nuoraid valáštallan- ja kulturdoalut. 2011:s lea leamaš fokus sámiid searvama ráhkkaneapmái AWG doaluin Whitehorses Canádas 2012:s. AWG guovddáš árvvut leat kultuvrra ja kulturáddejumi goziheapmi, ustivuohta ja iežas ja earáid árvvus atnin. Sámediggi oaiyvilda ahte dát leat deatlaš bealit sámi nuoraide go sii galget deaivvadit eará álgoálbmotnuoraiguin ja eará ártalaš guovlluid nuoraiguin.

Sámi dáiddáršiehtadus

Sámediggi ja Sámi Dáiddárráđdi leat dahkan ovttasbargošiehtadusa 2004:s mii mearkkaša dan ahte bealit šiehtadallet jahkásaččat sámi dáiddáršiehtadusa rámma. Borgemánus 2011 sohpe bealit ahte

dáiddáršiehtadusa rámma 2012:s galgá leat 6 295 000 ru. Dás lei lassáneapmi 380 000 ru jagi 2011 dáiddáršiehtadusa ektui.

Šiehtadussii gullet čuovvovaš doaibmabijut:

dáiddafoanda 700 000 ru

stipeanda sámi dáiddáriidda 2 450 000 ru

doaibmadoarja sámi dáiddárganisašuvnnaide ja Sámi dáiddárráđđái 2 150 000 ru

sámi govvadáidaga ja dáiddadujiid oastinortnet 370 000 ru

fágalaš bagadeapmi 275 000 ru

čájáhusbuhtadus 50 000 ru

čáppagirjjálašvuoda, luđiid ja musihka oastinortnet 300 000 ru

Sámi dáiddárráđđi hálddaša dáid ruđaid mat leat šiehtadusas, spiehkastahkan lea govvadáidaga ja dáiddaduoji oastinortnet, maid RiddoDuottarMuseat hálddaša.

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi

Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lávdegoddi (SNPL) doaibmá oktavuohtalađasin sámi nuoraid ja Sámedikki gaska, muhto maiddái gulaskuddaninstánsan ja ”goziheaddji” Sámedikki guovdu nuoraidáššiid oktavuođas. Dieinna lágiin sáhttá SNPL veahkehit Sámedikki nuoraidprofíila ja nuoraidpolitihka hábmemis.

SNPL:s leat leamaš guhtta čoahkkima 2011:s. SNPL lea searvan maiddái sierra konferánssaide ja semináraide, ja lea doallan sáhkavuoruid ja searvan paneladigáštallamiidda muhtun oktavuođain. Dasto lea SNPL juohkán dieđuid valáštallandoaluin ja lea galledan sierra joatkkaskuvllaid juohkin dihte dieđuid SNPL, Sámedikki ja Sámedikki jienastuslohkui čáliheami birra. SNPL lei mielde lágideamen nuoraidseminára ja bargobáji Riddu Riđđu festiválas.

Čoahkkimis mii dollojuvvo jahkásačcat SNPL ja Mánáidáittardeaddji gaska ledje fáddán sámi áššit nugo oahpponeavvut, davviriikkalaš ovttasbargu ja sámi mánáid demokrátalaš searvan.

SNPL lei mielde lágideamen Sámi parlamentáralaš ráđi nuoraidseminára Suoločielggis Suomas. Konferánssa fáddán ledje árbedieđut ja turisma.

Ovdalis gielda- ja fylkkadikkeválgga ávžžuhii SNPL iežas bloggias ja FB:s nuoraid geavahit jienastanvuogitvuohťaset. SNPL áigu čuovvolit geahččalanortnega evaluerema mii guoská 16 jahkásaččaid jienastanvuogitvuhtii válljejuvvon gielddain, SNPL barggu ektui vuolidit ahkeráji Sámedikki jienastanlohkui čáliheapmái.

Ovttas Suoma ja Ruota sámedikki nuoraidráđiiguin lágidii SNPL miniseminára Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) nuoraidpolitihka birra. Nuoraidráđit bukte cealkámuša maiddái sámi parlamentarihkkáriid konferánssa loahppadokumentii, ja sis lei sierra áššeovddidus oktasaš sámi nuoraidráđi ásaheapmái Sámi párlamentáralaš ráđi oktavuhtii. Dat mearriduvvui maŋŋá Sámi parlamentáralaš ráđis.

SNPL jodiheaddji lei mielde dán jagáš sešuvnnas álgoálbmogiid Bissovaš Forumis. Doppe čatnui oktavuohta earret eará UN Indigenous Youth Caucus nammasaš organisašuvnain.

Nuoraid váldečielggadus lea lávdegoddi mii galgá čielggadit nuoraid válldi ja searvama servodagas. Ráđđehus lea nammadan lávdegotti. SNPL lea buktán cealkámuša čielggadussii. Sii válde ovdan earret eará dan movt negatiivvalaš mediabeaggin sámi áššiid hárrái, sáhttá dagahit ahte sámi mánáide ja nuoraide šaddá váttis oččodit váikkuhanfámu sámi áššide. Dákko čujuhedje sii áššái Romssa suohkanis sámigiela hálddašanguvlui laktima ektui. Sámi nuoraid áŋgiruššan sáhttá buktit stuorra noađi ovttaskas olbmuide. Lávdegotti raporta ovddiduvvui 2011 juovlamánus.

Ohcavuđot váikkuhangaskaomit kultuvrii

Doarjja musihkkaalmmuhemiide

Dainna ortnegiin háliida Sámediggi lasihit doaibmabijuid sámi musihkkaalmmuhemiid siskkobealde, ja dieinna lágiin sihkkarastit sámi musihka oažžuma. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 1 900 000 ru musihkkaalmmuhemiide. 1 962 000 ru juolluduvvui doarjja musihkkaalmmuhemiide ja 30 prošeavtta gaskkas ožžo 13 prošeavtta doarjaga. Ohcamat ledje oktiibuot 5 495 000 ru ovddas. Dán jagi vuoruhuvvojedje earret eará mánáid musihkka ja nuorra artisttaid musihkkaalmmuheamit. Earret eará ledje Lars Ante Kuhmunen, Rolffa, Alit Boazu, Elin Kåven, Ivvar, Axel Ante sin searvvis geat ožžo doarjaga Sámedikkis dán ortnega bokte.

Doarjja girjjálašvuhtii

Dainna ortnegiin háliida Sámediggi láchit diliid nu ahte sáhtášedje eanet almmuhit sámi girjjálašvuoda. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 4 586 000 ru girjjálašvuhtii. 2 586 000 ru juolluduvvui ohcavuđot váikkuhangaskaomiid bokte kultuvrii, ja 2 000 000 ru addojuvvui Sámeálbmotfoandda bokte. Midjiide bohte 63 ohcama maid gaskkas 24 ohcamii juolluduvvui doarjja. Oppalaččat addojuvvui doarjja čáppagirjjálašvuhtii 64 %, fágagirjjálašvuhtii 24 % ja jietnagirjjiide 12 %.

Sámediggái lea leamaš deatalaš addit doarjaga sihke julev-, mátta- ja davvisámegillii. 3 prošeaktii addojuvvui doarjja bálddalagaid almmuhemiiguin, 15 prošeaktii davvisámegillii, 3 julevsámegillii ja 3 máttasámegillii.

Mánáid ja nuoraid kulturdoaibmabijut

Sámediggi háliida láchit diliid mánggalágan kulturdoaimmaide mánáide ja nuoraide. Danne lei 2011:s várrejuvvon 2 130 000 ru kulturdoaibmabijuide mánáide ja nuoraide, maŋŋá reviderema ja maŋŋá go doarjjalohpádusat gessojuvvojedje ruovttoluotta. 2 615 000 ru juolluduvvui iešguđetlágán prošeavttaide. Ohcamat ledje oktiibuot bohtán 5 607 000 ru ovddas. 62 ohcama gaskkas juolluduvvui 34 prošeaktii doarjja. Guokte ohcama sáddejuvvojedje ruovttoluotta almmá realitehta meannudeami haga.

Sámediggi addá doarjagiid ollu mánggalágan prošeavttaide mat leat láchčojuvvovon sámi mánáid ja nuoraid várás. Earret eará lea addojuvvovon doarjja mángga musihkkadoaibmabijuide maidda mánát ja nuorat servet ja main sáhttet leat árrjalaččat mielde oahppamin musihka. Dás sáhttit namuhit juoigankurssa heivehuvvovon mánáide ja nuoraide, idola sámi mánáide ja nuoraide, konseartta/vávváteáhtera, nu gohčoduvvovon Jienaš. Sámediggi oaidná maiddá ahte ohcamat sámi teáhterdoibmii lassánit.

Eará kulturdoaibmabijut

Sámediggi háliida ahte leat girjás sámi kultuvrralaš doaimmat. Danne lei 2011:s várrejuvvon 4 226 000 ru eará kulturdoaibmabijuide, maŋŋá reviderema ja go doarjjalohpádusat gessojuvvojedje ruovttoluotta. 4 243 000 ru juolluduvvui doarjja prošeavttaide. Oktiibuot ohcojuvovvui prošeavttaide 14 610 000 ru. Bohte oktiibuot 171 ohcama, ja daid gaskkas ožžo 89 prošeavtta doarjaga. 17 prošeavtta eai realitehta meannuduvvovon, ja 2 ohcama gesse ohccit ieža ruovttoluotta.

Sámediggi oaidná ahte ohcamat Sámi álbmotbeaivvi čalmmusteapmái lassánit man oktavuodas doarjjaoažžut leat miehtá Sámi. Sámediggi addá doarjaga maiddá festiválaide artisttaid báلكkáide, sihke unna ja stuorra festiválaide dán ortnega bokte. Dasto oaidná Sámediggi ahte duodjeprošeavttat lassánit ja eanet ja eanet olbmot háliidit lágídit kurssaid. Lágiduvvojit maiddá ollu stuorra kulturdoalut main Sámediggi lea stuorra ruhtadeaddji.

Sámegeielat sárggusgovvaráiddut

Sámediggi háliida ahte almmuhuvvojit sámegeielat sárggusgovvaráiddut. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 460 000 ru dán ulbmili. Bohte guokte ohcama, mas nubbái juolluduvvui 460 000 ru.

Sámi girjelágádusat

Sámediggi áigu láhčit diliid nu ahte šaddet árjjalaš sámi lágádusat. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 2 750 000 ru daidda. Oktiibuot juolluduvvui 2 956 000 ru. Bohte guhtta ohcama. Olles submi mii lea várrejuvvon sámi lágádusaide juogaduvvo lágádusaide vuoddoarjjan, aktivitehtadoarjjan ja doarjjan vuovdaleapmái ja juohkimii. Váiddameannudeapmi dagahii dan ahte bušehtas šattai liigegeavaheapmi. Sámediggi lea duhtavaš go lágádusat mat devdet juolludaneavttuid leat nannosat, ja go gávpejohtu lea badjel 500 000 ru ja go sámegeielat almmuheamit leat unnimusat 75 % bruttogávpejođus nugo gáibiduvvo juolludaneavttuid mielde.

Sámi deaivvadanbáikkít

Sámedikki mielas lea deatalaš ahte leat deaivvadanbáikkít mat doibmet sámi giela ja kultuvrra gaskkustan- ja ovdánahttinarenan. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 1 175 000 ru sámi deaivvadanbáikkiide. Oktiibuot bohte 13 ohcama 2 334 000 ru ovddas. Buohkat eai ožžon doarjaga dán ortnega bokte, go ohccin eai lean doaimmat mat gusket mánáide, nuoraide ja vuorrasiidna. Doarjja addojuvvui guđa deaivvadanbáikái oktiibuot 852 050 ru ovddas maid gaskkas 3 deaivvadanbáikkis lei oktasaš duodjebádji. Dasa lassin leat 3 deaivvadanbáikkis doaibmabijut mat njuolga čatnasit doaimmaide mat gusket mánáide, nuoraide ja vuorrasiidna. Deaivvadanbáikkít, mat ožžo doarjaga dán ortnega bokte, leat seamma go 2010:s.

Investerendoarjja sámi girjebussiide

Sámediggi áigu bisuhit ja viiddidit sámi girjebussefálaldaga. Jagi 2011 bušehtas lei danne várrejuvvon 2 500 000 ru sámi girjebussiid oastimii. Vuoruhemiin oidno ahte sámi girjebusset julevsámi guovllus leat vuoruhuvvon. Olles várrejuvvon submi manai Divttasvuona suohkanii, mas lea girjebussefálaldat julevsámi guovllus. Sis lea maiddá ovttasbargu lagaš gielddaiguin Ruota bealde.

5 Ealáhusat

Sámedikki váldomihttomearrin ealáhusaid oktavuodas lea ahte mii dáhttu nana ja juohkelágan ealáhuseallima mii vuhtii váldá sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa sámi guovlluin. Mii fertet bisuhit dan barggolašvuoda mii juo lea sierra ealáhusaid siskkoalbe. Sámi guovlluin lea stuorra eretfárren, erenoamážit nissonolbmuid gaskkas. Danne mii sávvat eanet nissonolbmuid fitnodateaggádin ja ealáhusdoallin. Dát sáhtta váikkuhit nana ja ealli servodagaide gos olbmot háliidit ássat.

Sámedikkis leat mánggalágan bargovuogit movt dáid mihttomeriid juksat. Mii gulahallat viidát stáhta eiseválddiiguin, sihke čoahkkimiin, konsultašuvnnain ja ealáhusšiehtadallamiin sierra ealáhusaid hárrái. Mii gulahallat maiddá ealáhusorganisašuvnnaiguin, gielddaiguin ja doarjjaohcciguin. Sámi ealáhusat gáibidit dávjá stuorra areálaid. Ollu barggus maid Sámediggi dahká eanavuoigatvuodaiguin lea oassi sámi ealáhusovddideami rámmaeavttuin.

Sámedikki ealáhusovddidandiedáhhus

Sámediggi lea ráhkadan ealáhusovddidandiedáhhusa. Ealáhusovddidanbarggu váldomihttomearrin lea háhkat nana ja juohkelágan ealáhuseallima, dakkár ealáhuseallima mii vuodduvvo sámi kultuvrii, lundui ja birrasii, ja mii váldá daid vuhtii, ja maid háhkat dakkár ealáhuseallima mii lea vuodduvvo ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Dán diedáhhusas leat vihtta ánggiruššansuorggi vuoruhuvvon. Dat lea rámmaeavttut vuoddoealáhusain, geasuheaddji báikegottit, kulturealáhusat, ja innovašuvdna, dutkan ja árvoháhkan. Maŋimus ánggiruššansuorgi lea gelbbolašvuodalokten ja ođđahutkamat. Boahhteáiggi ealáhuspolitihkas biddjojuvvo eanet fuomášupmi kulturealáhusaide ja sámi kultuvrii. Sámediggi lea välljen bidjat sámi Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

mátkealáhusaid ja duoji doahpagii kulturealáhusat. Ealáhusdieđáhusa mihttomearit ja strategijat leat heivehuvvon doaibmabijuid bokte 2012 bušehtas. Sámediggeráđđi lea juo mearridan prográmmačilgehusa lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmmii ja sámi mátkealáhusaide.

Sámediggi lea ráhkadahtán ovddidananalysa 22 gielddas sámi guovlluin. Analysa lea vuodđun bargui ealáhusovddidandiedáhusain. Dát čájeha ahte sámi guovlluin leat stuorra hástalusat ollu surggiin. Dát hástalusat leat earret eará gánnáhahttivuođa bisuheami, innovašuvnnaid ja ásaheaddjidávjodaga ja ahtanuššama oktavuodas ealáhuseallimis. Sámi guovlluin leat hástalusat maiddái ássama bisuhemiin. Dan geažil go unnit riegádit mánát ja olbmot fárrejit distrivttain stuorát čoahkkebáikkiide. Dat mii lea buorre lea dat go oahppodási eanaš sámi guovlluin lea buoret go sámi guovlluid olggobealde. Raporta čájeha ahte eanaš sámi guovllut geasuhit unnán ássansaji ektui, muhto buorebuččat fitnodatgeasuheami ektui. Dat čájeha maiddái ahte ollu sámi guovlluin leat buoret bálvalusat nugo gávppašeami, idjadeami, bálvalusaid ja doaimmaid ektui.

Sámediggi áigu ráhkadahttit ođđa analysa ovdáneamis sámi guovlluid gielddain. Dát lea viiddiduvvon guoskat maiddái guovtti máttasámi gildii. Analysa galgá eanet bidjat guovddázii innovašuvnnaid, sisafárrema ja oahppodási.

Ovttasbargu

Stuorradiggedieđáhus ođđa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra

Sámediggi lea buktán cealkámuša stuorradiggedieđáhusii ođđa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra. Cealkámušas deattuhii Sámediggi ahte dieđáhusas livčče galgan addit buoret ekonomalaš eavttuid boanddaide, sihkarastit rekrutterema eanadollui ja addit eavttuid juohkelágan doallostruktuvrii miehtá riikka. Sámediggi háliidii maiddái ahte dieđáhusas livčče galgan deattuhit ártkalaš eanadoalu ja ahte dat gulašii davviguovlopolitihka siskkobeallái. Sámediggi evttohii regionaliseret eanadoallopolitihka, meahci buorebut geavahit sávzaguohtumii ja ánggiruššat mátkealáhusaiguin. Sámediggi bivddii viiddiduvvon rollaid sámi guovlluid eanadoallopolitihka oktavuodas doppe gos konsultašuvdnašiehtadus galgá adnojuvvot.

Sámediggi bođii árrat proseassas stuorradiggedieđáhusain diehtit ahte dan sadjái go ráhkadit sierra boazodoalldieđáhusa, válddahuvvo boazodoallu dán dieđáhusas. Ovdáneami vuodul ovddit stuorradiggedieđáhusa rájes boazodoalu birra ja daid ollu hástalusaid geažil mat boazodoalus leat dál ovddabealde, bivddii Sámediggi ahte ráhkaduvvošii sierra dieđáhus boazodoalu birra. Sámedikki oaivila mielde lea deatalaš vuđolaččat ja ollislaččat meannudit buot beliid ealáhusas.

Sámediggi searvvai muhtun čoahkkimiidda ja konsultašuvdnačoahkkimiidda Eanadoalodepartemeanttain. Sámedikki ektui lea proseassa unnán searvvaheaddji, sihke boazodoalu ja eanadoalu dáfus.

Loahpalaš dieđáhusas mii ovddiduvvui juovlamánus 2011 oaidnit ahte Sámedikki cealkámušat eanadoalu birra leat unnán váldojuvvon mielde. Dat mat leat váldojuvvon mielde leat earret eará ártkalaš eanadoallu, eanadoallu miehtá riikka ja eanadoallopolitihka regionaliseren. Stuorradiggedieđáhusas ii leat sámi guovlluid eanadoallu namuhuvvon. Dat makkár rolla Sámedikkis galggašii leat maid ii leat váldojuvvon mielde dieđáhusas.

Nugo sámi eanadoalloberoštumiide maid Sámediggi lea ovddidan konsultašuvnnain, de gávdnat unnán Sámedikki cealkámušaid boazodollui stuorradiggedieđáhusas. Vaikko stuorradiggedieđáhus dál lea gárvvis, de áigu Sámediggi ain bargat dan ala ahte Stuorradiggi váldá stuorát ovddasvástádusa boazodoalus ja ráhkada sierra stuorradiggedieđáhusa boazodoalu birra.

Sámedikki mielas lea duodalaš ášši go konsultašuvnnat doaibmabijuid birra Stuorradikki eanadoallo- ja biebmopolitihkalaš dieđáhusas eai goassige formálalaččat loahpahuvvon. Sámediggi áigu čuovvut ášši

Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ektui, mas lea ovddasvástádus dán áššis, ja Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeantta ektui, man departemeanttas lea ovddasvástádus sámi áššiin.

Mariidnaealáhusat

Sámit lea bivdán guliid nu guhká go gávdnojit historjjálaš gáldut. Sámediggi deattuha viidáseappot ahte ferte vuhtiiváldit boares lágaid dán suorggis, ovdamearkka dihtii 1775 mannosáš eanančujuhancealkámuša (Jordutvisningsresolusjonen) mii nanne finnmárcolaččaid vuosttašvuoigatvuođa guolásteapmái. Sámediggi muittuha ahte Gáivuona duopmu maiddá manná guhkás dan guvlui ahte dovddahit ahte das lea sáhka vieruiduvvanvuoigatvuođas mas báikkálaš guolásteaddjit ožžo buhtadusa, dannego sin guolástanguovlluide lei vaddáset beassat go fápmohusken buvttihii eanet jieŋa vutnii. Sámediggi čujuha viidáseappot dasa ahte oahppa ”friddja guolásteami” birra ii goassege ožžon coavcci Norgga rittus. Duopmu čájeha ahte historjjálaš geavaheapmi mii lea duodaštuvvon rittus báikkálaš vieruiduvvanjuolggadusain, lei hui deatlaš mearrádussii. Dáid historjjálaš duohtavuođaid ferte maid árvoštallat Norgga geatnegasvuođaid ektui earret eará ON Álgobmotjulggaštusa 37. artihkkala vuodul.

Sámiid riekti resurssaide mearas ja jogain, ja riekti geavahit daid, lea mearrideaddji oassi sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodus. Sámediggi sávvá boahteáigái čujuheadji ja ollislaš politihka, ja ahte Sámediggi lea okta daid gii bidjá eavttuid guolástuspolitihka ovddideapmái Norggas. Sámediggi vuoruhá barggu sámiid historjjálaš bivdovuoigatvuođaid, mariidnaresurssaid ja jogaid ja riddo- ja vuotnaguovlluid geavaheami sihkkarastimiin. Sámediggi lea jagis 2011 čađahan konsultašuvnnaid ja čoahkkimiid gonagasreappáid hálldašemi lánkaásahusa reviderema, mearraluossabivddu sámi guovlluin ja guolástusaid ja mearrenjiččehasaid regulerema oktavuodas jagis 2011.

Riddoguoalástuslávdegoddi

Konsultašuvnnaid bokte Riddoguoalástuslávdegoddi árvallusa (NAČ 208:5) birra, leat Sámediggi ja Guolástus- ja riddodepartemeanta soahpan ahte nannet álbmoga guolástanrievtti mearrasámi guovlluin, nugo Sámediggi háliidii gulaskuddancealkámušastis. Siehtadus lea unnimus čoavddus mii earret eará mearkkaša dan ahte bivdovuoigatvuohta nannejuvvo dan bokte go ođđa mearrádusat váldojuvvojit mielde gustovaš lánkadahkosii.

Dán unnimus čovdosa sáhtá čoahkkáigeassit 7 čuoggá vuollái:

Mearriduvvo ođđa lánkamearrádus nu ahte oasseváldiláhkii čadnojuvvo guolástanvuoigatvuohta. Mearrádusa ferte geahččat fárrolaga mearraresursalága 11. § deattuhanmearrádusain. Lánkaevttohus mearkkaša ahte lága bokte suodjalit guolástanrievtti ja seammás mearkkaša dan ahte sii geain lea vuoigatvuohta galget vuoruhuvvot ovddabeallái buot earáid go lea resursavátnivuohta. Mearriduvvo sierra deattuhanmearrádus mearraresursalágas. Deattuhanmearrádus dagaha ahte juohke lágan regulerema oktavuodas galgá erenoamážit deattuhuvvot sámiid geavaheapmi ja movt dat geavaheapmi mearkkaša sámi báikegottiide.

Mearriduvvo lánkaásahusa bokte gielddus stuorát fatnasiidda (badjel 15 mehtera) vuonaid siste.

Láhkii čadnojuvvo vejolašvuohta identifiseret ja dohkkehit báikkálaš historjjálaš vuoigatvuođaid.

Sámiid mielmearrideapmi resursahálldašemis - vuotnabivdolávdegoddi

Lánkamearrádus álbmotrievtti ektui oasseváldilágas mearkkaša ahte oasseváldilánka galgá geavahuvvot Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuođaide dávistettiin, ja ahte lánka gusto álbmotrievtti njuolggadusaid rámmaid siskkobalde álgobmogiid ja minoritehtaid hárrái. Mearrádusa deataleamos doaibman lea čalmmustahttit daid álbmotrievttálaš geatnegasvuođaid mat gávdnojit.

Doaimbajut:

Várrejuvvo jahkásaš vuodđoearri dorskbevdui. Sámediggi guorahallá ja realitehta meannuda dán čuoggá dalle go prinsihpaid láhkii čatnan lea sohppojuvvon vuotna- ja riddobivddu dohkkeheami ja sihkkarastima ektui árbevirolaš mearrasámi guovlluin.

Dattetge lea ovttamielalášvuohta das ahte galgá leat vejolaš birget okto guolástanrivttiin dahje buohtalaga eará doaimmain. Riekti galgá leat nuvttá ja dat galgá váikkuhit fatnasiid ja guolásteddjiid laskama guovllus.

Evttohuvvon doaimbajuid sáhtttá atnit deatalaš vuosttaš lávkin sámiid ja eará báikegoddeolbmuid vuoigatvuođaid ollislaš sihkkarastimis ja dohkkeheamis daid luondduvida mariidnaresurssaide siskkáldas ja álbmotrievtti mielde. Historjijálaš guolástanrivttiid dohkkeheapmi mat sámiin ja earáin leat mearrasámi guovlluin, lea gáibádussan viidáset proseassas mearrasámi kultuvrra ja eallinvugiid ealáskahttimiin.

Sámediggi oaidná ahte Finnmárkku, Romssa ja Norlánda stáhta ja fylkkagieldmaid kantuvrrain lea stuorra hástalus fatnasiid ja guolle vuostáiváldinsajiid ruhtadeamis dainna lágiin ahte das livččii ávki ássiide nu ahte ožžot vejolašvuođa geavahit daid bivdovuoigatvuođaid maid ožžot ruovttoluotta ja besset árjalaččat searvat guollebivdui.

Guolástusreguleremat

Guolástus- ja riddodepartemeanta ja Sámediggi leat ovttas geahčadan Guolástusdirektoráhta guolástanregulerema evttohusa jahkái 2012. Sámediggi válddii erenoamážit ovdan áššečuolmma ahte gieldit guollebivddu stuorra mearrafatnasiiguin davvinorgga vuonain.

Departemeanta áigu čuovvut direktoráhta evttohusa ahte ii diktit šákšabivddu 4 nautalaš miilla siskkobealde. Dasto árvoštallat gildosa gieldit guolástusa vuotnalinnjaid siskkobealde fatnasiidda main lea dihto sturrodat, lea okta ollu doaimmain maid dat evttohuvvon vuotnaguolástuslávdegoddi galgá árvoštallat.

Norgga riddodorskenáli lea vánis, muhto árjjalaš nállebuoridanplána geažil lea dat dál váldojuvvon eret luonddušlájaid rukseslisttas. Riddodorski hálldašeamis lea stuorra mearkkašupmi guolástussii mearrasámi guovlluin, danne go dán slájas lea olles eallingierdu vuonain ja rittus. Buoridanplána vuodđun lea gáržžiduvvon regulerenmálla ollu guovlluin. Dán vuodul lea Sámediggi joatkán barggu eiseválddiid guovdu ahte suodjalit sámi perspektiivva norgga riddodorski hálldašeamis ja buorideamis. Dát mearkkaša earret eará dan ahte fatnasat mat leat badjel 15 mehtera fertejit bivdit olggobealde vuotnalinnjaid, go fas trálárat ja stuorra fatnasat ja mearrafatnasat fertejit bivdit olggobealde 12 ja 6 nautalaš miilla eret nannámis, sturrodaga mielde.

Norgga eiseválddit leat ovttas Ruošša eiseválddiiguin mearridan ahte 2012 galgá leat lohpi bivdit šávššaid. Sámediggi lea áigodagas maŋŋá rahpama 2009:s dadjan ahte ii leat mielas addit lobi bivdit šávššaid, danne go dál eat dieđe movt dát bivdu váikkuha loahppa ekologalaš mariidnavuogádahkii Barentsábis, rittus ja vuonain Davvi Norggas. Danne lea Sámedikki mielas deatalaš ráhkadit máŋgganállehálldašanmálla Barentsábi várás mii siskkilda maiddái áhpeguliid (sallit, šákša jna) ja mearranjihcehasat.

Gonagasreappát

Sámediggi doarju ahte gonagasreappát hálldašuvvojit lagasvuođa- ja sorjavašvuođa prinsihpa mielde, mii mearkkaša dan ahte smávva báikegottiide miehtá rittu, ja nu maiddái unnimus fatnasiidda, galgá sihkkarastojuvvot vuosttaš vuoigatvuohta bivdit, ja dasa gullá maiddái gonagasreabbábivdu iežaset lagašguovlluin. Erenoamážit guoská dát vuotnaguovlluide.

Sámediggi lea duhtavaš go Guolástus- ja riddodepartemeanta čuovvolii Sámedikki evttohusa 2010:s ahte ii addit friija lobi bivdit gonagasreappáid nuorttabealde 26 0 Ø. Sámediggi lea registreren ahte Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

Guolástusdirektoráhtas maŋit áiggis leat ollu geahppánan dakkár áššit mat gusket lobihis gonagasreabbábivdui dán guovllus.

Sámedikki presideanta lea dovddahan skábmamánu 2011:s ahte Sámediggi áigu árvvoštallat ahte galggašii go addit gonagasreabbábivdolobi fatnasiidda mat leat vuollel 15 mehtera.

Anadromalaš luossabivdu

Guolástusreguleremat jogain ja mearas jagis 2012

Sámediggi lea 2011:s ásahan bargolávdegotti mii bargá guolástusreguleremiiguin jogain ja mearas 2012 ektui. Bargolávdegoddi lea buktán regulerenevttohusa jogain ja mearas jagi 2012 várás, ja dasto guhkes áiggi strategiija reguleremiid várás. Lávdegotti regulerenevttohus 2012 rájes lea ahte viiddidit gáidánuohti bivdoáiggi, erenoamážit Davvi-Romssas. Go guoská johkabivdui, de bidjá bargolávdegoddi vuodđun fylkkamánni evttohusa ahte bisuhit bivddu otnáš dásis eanaš čázadagain. Dasto oaivvilda bargolávdegoddi ahte sáhtá geavahit ráfáidahttinávadagaid váldo váikkuhangaskaoapmin reguleren dihte guollebivddu čázadagain Finnmárkkus, gos lea heivvolaš. Bargolávdegoddi lea maiddái evttohan ahte berrešii álggahuvvot prošeakta dainna áigumušain ahte kártet ja heivehit árbedieđuid mat galget leat vuodđun luossabivddu hálddašeapmái.

Bargolávdegotti raporta lei vuodđun konsultašuvnnaide Luondduhálddašan direktoráhtain reguleremiid birra. Sámediggi lea konsultašuvnnain Luondduhálddašandirektoráhtain soahpan gulaskuddancealkámuša mii sáddejuvvui gulaskuddamii, ja gulaskuddanáigemearrin lei ođđajagimánu 20. b. 2012. Bargolávdegotti raporta ja Sámedikki mearkkašumit maŋŋá konsultašuvnna dárbbu birra viiddidit guovllu ”kysten av Finnmark” lea mielddusin gulaskuddamis.

Šiehtadallamat Suomain Deanučázádaga birra

2011:s lea leamaš čoaškin ministerdásis ođđa šiehtadallamiid álggaheami birra dan soahpamuša ektui mii lea Norgga ja Suoma gaskka Deanučázádaga hárrái. Deanu guolástanhálddašus ja sámedikkít Norgga ja Suoma bealde gessojuvvojit lávga mielde šiehtadallamiidda, mat álggahuvvojit ođđajagis. Sámediggi galgá leat mielde Norgga šiehtadallánávdegottis. Norgga ja Suoma dutkanjoavku ovddidii dutkanbohtosiiddis Ohcejogas skábmamánu. Dasto ožžo Norgga ja Suoma vuoigatvuodaoamasteaddjit ja sámedikkít Norgga ja Suoma bealde vejolašvuoda háleštit daid regionála šiehtadallamiid birra mat bohtet. Šiehtadallamat eai ovdánan dán jagi ja šiehtadallamat jotkojuvvojit nationála šiehtadallamiiguin. Sámediggi áigu boahhteáiggis ságastallat šiehtadallanvuodu birra Birasgáhttendepartemeanttain.

Njávdnáčázádaga báikkálaš hálddašeapmi

Sámedikkis lea leamaš oktavuoha Birasgáhttendepartemeanttain ja lea háleštan dan birra ahte álggahit proseassa báikkálaš hálddašeamis Njávdamis boahhte jagi.

Mearrageavahus

Sámediggi lea fuolas go leat areálariiddut árbevirolaš vuotnabivdiid ja guollebiebmanaláhusa gaskka, ja go leat birasváikkuhusat go guoská earret eará dasa go nu ollu gárgidit biebmoguohtit. Guollebiebman ii galgga áitit lunddolaš guollešlájaid ja das ferte leat dakkár doaibmavuohki mas biras váldojuvvo vuhtii. Deatlaš lea ahte guollebiebmanaláhus doaimmahuvvo dainna lágiin ahte dat ii headuš árbevirolaš bivddu mearas dahje jogain.

Sámediggi searvvai ja doalai sáhkavuoru workshopas Salmon Voices Münchenis golggotmánus. Workshopa oktavuodas váldojuvvui bajás movt álgoálbmogat Norggas ja Canádas vásihit guollebiebmanaláhus. Son deattuhii ahte árbedieđut galget lea maid vuodđun luossahálddašeapmái. Son váillahii álgoálbmotperspektiivva fuomášumi guollebiebmanaláhusa iežas bealis. Mátkki ulbmilin lei čatnat oktavuoda Canáda álgoálbmogiiguin mat vásihit sullasaš áššečuolmmaid maid Sámediggi ge vásiha luossahálddašemiin.

Mearranjihččehasat

Riddonjurjuid reguleren ja hálldašeapmi lea guovddáš bealli Sámedikki riddo- ja guolástuspolitihkas. Sámediggi háliida ahte mariidna vuotnaresurssat hálldašuvvojit ollislaš ja ceavzilis vugiin. Sámediggi doarju ahte galgá leat ceavzilis njuorjjonáli sámi guovlluin, muhto ahte nálli galgá bisuhuvvot dakkár dásis ahte báikkálaš guollenálit suodjaluvvojit main mearrasámit ja earát leat sorjavaččat bisuhan dihte ealáhusa ja kultuvrra.

Mearranjihččehasráđđi heaittihuvvui 31.12.2011, ja Guolástusdirektoráhta heaittihii geavahusa mii ovdal lea leamaš ahte rahpat gulaskuddama mearranjihččehasaid bivdoeriid mearrideapmái ja regulerenevttohussii. Sámediggi lea 2011:s doallan čoahkkimiid ja konsultašuvnnaid Guolástusdirektoráhtain heivehan dihte geavahit báikkálaš máhtu dutkamis ja mearranjihččehasaid hálldašeamis, bisuhit rabas gulaskuddamiid riddonjurjuid bivdoearre- ja hálldašanevttohusaid ektui 2012:s, ja lea dorjon ahte álggahit fas buhtadusortnegiid riddonjuorjjobivdui. Guolástusdirektoráhta lea čuovvolan Sámedikki ávžžuhusa ja lea čađahan rabas gulaskuddama evttohusa ektui mii guoská bivdoeriide ja riddonjurjuid hálldašeapmái 2012:s, ja lea miehtan ahte addigoahtit buhtadusa riddonjurjuid goddima ovddas.

Økologiiija – stárravuvddiid ođđasis šaddan

Mearradutkaninstituhtta lea ásahan ođđa gieddestašuvnna Finnmáarkui, mii lea Porsángguvuonas oarjjabealde. Mearradutkama mihttomearrin lea bisuhit rikkis guollenáliid Davvi Norgga vuonain. Dán oktavuodas lea Porsánggu vuotna välljejuvnon čuozahtaguovlun. Sámediggi lea addán 500 000 ru doarjjan proševtta ” Guorba stárravuovddi šaddadeapmi - kálkenprošeakta” čađaheapmái.

Ovttasbargu guolástusorganisašuvnnaiguin

Sámedikki presideanttas lei čoahkkin Norgga Guolástussearvvi jodihangottiin miessemánus 2011:s. Fáttáid gaskkas maid birra lei sáhka ledje guolástushálldašeapmi oppalaččat ja beliid oaidnu Riddoguolástuslávdegotti evttohusaide. Goappašat bealit leigga mielas bisuhit oktavuoda ja čilget nubbi nubbái áigejuovdilis guolástuspolitihkalaš áššiid birra.

Eanadoallu

Sámediggi lea addán cealkámuša eanadoallošiehtadallamiidda Eanadoallo- ja biebmodepartementii. Sámediggi deattuhii erenoamážit ahte oazžut buoret gánnáhahttivuoda eanadoalus ja ahte eanadoallu ferte oazžut buoret dietnasa. Sámediggi evttohii vuolidit dan alla iežas oasi beliin šaddovahágiin ja dálvehahágiin. Sámi guovllut ledje beahttašuvvan eanadoallošiehtadusa bohtosa ektui. Veaháš buoret dienaslassáneapmi šattai, muhto ii doarvái goluid laskama ektui. Ain leat stuorra erohusat dienaslassáneamis eanadoalu ja servodaga gaskka muđui.

Ođđa doaibmavisttiid ruhtadeamis leat stuorra hástalusat eanadoalus. Ruhtadanortnegat eai doala liigegoluide mat leat sámi guovlluin riikka máttaosiid ektui. Sámediggi lea ruhtadan mángga stuorra vistti, muhto hástalusat lea loahparuhtadeami oazžun mángga dain huksenáššiid oktavuodas. Deatlaš lea ahte dat doaibmavisttit main nuorat galget bargat, leat áiggi gáibádusaid mielde. Sámedikki mihttomearrin lea eanadoalu bisuheapmi sámi guovlluin.

Gáicacaláhus lea nuppástuvvan ja lea nuppástuvvamin dainna lágiin ahte stuorra oassi gáiccain Norggas galget sanerejuvnot, ja ulbmilin lea luottahuhttit muhtun dávdmaid maid gáiccat ožžot. Sámediggi ballá erenoamážit daid doalloheaittihemiid geažil maid sanerenprošeakta mielddisbuktá ja deattuha ahte ferte álggahit ođđa doaibmabijuid mat sihkkarastet viidáset eallinfámolaš gáicacaláhusa.

Sámediggi lea ovttasbargguin Fylkkamanni eanadoalloossodagain, Finnmárkku fylkkagielddain ja Innovašuvdna Norggain láchán diliid nu ahte oččodit jáhkku eanadollui Ávjovári álgoálbmotguovllus. Guoskevaš giełldat, Porsángu, Kárašjohka ja Guovdageaidnu leat joatkán dainna ja leat ráhkadan

váldoproševtta dán ángirusšama várás. Gielddat leat láchčán golmma jagi proševtta. Jos proševttain lihkostuvvet, de sáhtta das leat sirdinárvu eará guovlluide.

Boazodoallu

Sámedikki cealkámuš 2012/2013 boazodoallošiehtadussii meannuduvvui dievasčoahkkimis skábmamánu 2011. Dán cealkámušas deattuha Sámediggi ovttasbarggu ja konsultašuvnnaid departemeanttain boazodoallopolitihka ja dan hálddašeami, šiehtadusa váikkuhangaskaoapmeortnegiid, boazodoalu areálaid, boraspiriid, divadiid boazodoalus, dearvvašvuoda, dásseárvvu, vuovdalandili ja boazologu heiveheami.

Sámediggi áigu čalmmustahttit cealkámuša šiehtadusbeliide Norgga Boazosápmelaččaid Ríikkasearvá ja stáhtii Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta bokte ođđajagis 2012.

Norgga ja Ruota gaskasaš boazoguohtonkonvenšuvdna regulere boazodoalu Norgga ja Ruota gaskasaš rádjaguovllus. Sámediggái lea deatalaš sihkkarastit buori čovdosa boazodoalu ealáhusorganisašuvnnaide maidda konvenšuvdna guoská. Norgga ja Ruota sámedikkiid presideanttaid gaskasaš čoahkkima vuodul, bivddii Norgga Sámediggi konsultašuvnnaid Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain ášši birra. Konsultašuvnnat departemeanttain dollojuvvojedje cuoŋománu 2011. Konsultašuvnna fáddán lei bargu Norgga ja Ruota gaskasaš boazoguohtonkonvenšuvnnain viidáseappot. Sámediggi lea ságastallamin Ruota Sámedikkiin, Norgga Boazosápmelaččaid Ríikaserviin ja Ruota Sámiid Ríikkaserviin dan birra ahte vejolaččat oažžut oktasá evttohusa maid čalmmustit Norgga ja Ruota ráđđehusaide.

Dásseárvu boazodoalus

Árbevirolaččat lea boazodoalus dásseárvu sohkašielid gaskka, muhto dat lea ollu jagiid badjel geanohuvvan láchka- ja láchkaásahusregulereimiid bokte. Sámediggi lea váldán ovdan dásseárvoáššiid ollu gerddiid boazodoallošiehtadallamiid oktavuodas. Boazodoallu dárbbasa ollu bargonávccaid, ja danne lea nissonolbmui ja nuorain guovddáš sadi ealáhusoktavuodas. Sámediggeráđi 2009 dieđáhusas sámi boazodoalu birra, lea Sámediggi deattuhan ahte boazodoallu lea bearašvuodot ealáhus, gos nissonolbmui lea guovddáš sadi bargofápmun, máhtolašvuoda gaskkusteaddjin ja máhtolašvuoda addin nuoraide.

2010/2011 boazodoallošiehtadusa oktavuodas sohpe šiehtadusbealit ahte biddjojuvvo bargujoavku mii galggai geahčadit ja árvvoštallat daid čielggadusávdnasiid mat dál gávdnojit dásseárvvu birra boazodoalus, ja dasto evttohit doaimbajuid ovddidan dihte dásseárvvu ealáhusas. Sámediggi buvttii árvalusaid bargojovkui Sámedikki barggu birra dásseárvvu ovddidemiin boazodoalus. Bargujoavku geigii raportta golggotmánus 2010. Sámediggi attii gulaskuddancealkámuša dán raportii mii geigejuvui Eanadoallo- ja biebmodepartementii 2011:s. Sámedikki bargun dán ášši čuovvoleami oktavuodas lea fuolahit ahte bargujoavkku doaimbajuohtohusat vuoruhuvvojit ja čuovvoluvvojit.

Boazodoallolága láchkaásahusat

Sámedikkis leat leamaš konsultašuvnnat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain divatláchkaásahusa birra mii guoská doallonjuolggadusaid rihkkumii ja láchkaásahussii bággosáhku ektui.

Konsultašuvnnain lea Sámediggi deattuhan beliid láchkaásahusas doallonjuolggadusaid rihkkuma oktavuodas. Sámediggi ovddidii čuovvovačča:

- Sámedikki mielas lea buorre go ráhkaduvvojit láchkaásahusat sankšuvnnaid várás go doallonjuolggadusat rihkkojuvvojit ja bággosáhkkui.
- Láchkaásahusat galget hábmejuvvot nu ahte ovttaskas geavaheaddji daid sáhtta lohkat álkit.
- Láchkaásahusas ferte čujuhit hálldahuslága njuolggadusaide nu ahte ovttaskas doalli čielgasit oažžut áddejumi su prosessuála vuogitvuodaid birra.
- Sámedikki mielas lea buorre go divatgáibáduš doallonjuolggadusaid rihkkumis guoská ovttaskas sáddoasseoamasteaddjái (-oamasteddjái). Deatalaš prinsihppa lea ahte sankšuvdnamearrádušat ja

buhtadusgáibádus boazodoalus guoská njuolga dan boazodoallái geas lea ovddasvástádus, iige orohahkii nugo geavahus lea leamaš dán rádjai.

- Sámediggi háliida ahte lagabuidda čilgejuvvo geas/makkár orgánas lea ovddasvástádus mearridit lea go ágga addit sáhku, mearridit sáhkkomeari, duođastangáibádusa, ja dasto čilget ja juohkit siva.
- Sámediggi háliida beassat árvvoštallat vejolašvuoda geavahit árvvoštallama divadiid mearrideami oktavuodas dan sadjái go bidjat fásta máksomeriid, ja ahte biddjojuvvo bajimus divatsubmi.
- Sámediggi lea váillahan departemeantta árvvoštallamiid jna váiddavejolašvuoda ektui, erenoamážit dan ektui go sihke guovllustivrrat ja boazodoallostivra sáhttet bidjat divada.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša ahte ferte árvvoštallat mii lea erohus sániin "forsettelig" og "uaktsomhet". Lea eahpegovttolaš jos ávvirmeahttun dahku mii čađahuvvo lihkohisvuoda dahje heahstedili oktavuodas, ránggástuvvo seamma garrasit go eaktodáhtolaš dahku.

Sámediggi diehtá ahte departemeanta lea heivehan min oainnuid lánkaásahussii ja lea guorrasan daidda.

Proseassa ektui boazodoallohálldašeami rievdadusa ektui lea Sámediggi áiddostan ahte sáhtta leat eahpeiddolaš bidjat fápmui ođđa sankšuvdnanjuolggadusaid boazodoalloháhkii, nu guhká go lea hui eahpesihkarvuota das makkár boazodoallohálldašeapmi šaddá boahhteáiggis. Bealit nugo hálldašandássi ja doaimmat čuhcet lánkaásahusa sisdollui ja njuolggadusaid geavahepmái. Dieinna lágiin sáhtta šaddat vel stuorat eahpesihkarvuota dan ektui ahte gii dat galgá geavahit daid ođđa lánkaásahusaid ja man guhkká. Dát fuonida einnostanvejolašvuoda ja buktá eahpesihkarvuoda boazodolliide.

Dat go Sámediggi liikká válljii guorrasit dáid lánkaásahusaide, boahdá das go min mielas lea deatalaš oazžut sadjái njuolggadusaid maid sáhtta geavahit jos doallonjuolggadusat rihkkojuvvojit. Dat lea deatalaš ealáhussii alccesis ja birrasii. Erenoamáš deatalaš lea sihkarastit boazodoalloorgánaide vejolašvuoda leat mielde dáid njuolggadusaid geavaheami oktavuodas.

Boazodoallohálldašeami rievdadeapmi

Sámediggi lea ođasdieđáhusa bokte cuoŋománus 2011 Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta neahttasiidduin oaidnán ahte boazodoallohálldašeapmi galgá rievdaduvvot. Rievdadusat lea ahte guovllustivrrat galget heaittihuvvot ja guovllukantuvrrat galget fárrehuvvot Fylkkamanni vuollái. Sámediggái ii leat movtge dieđihuvvon ahte nu lea árvvoštallojuvvon dahkkojuvvo.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii maŋŋá notáhta Sámediggái mas čilgejedje organiserema rievdadusaid birra. Sámediggi manai ovttas Norgga Boazosápmelaččaid Riikkaservviin diehtujuohkinčoahkkimii miessemánus departemeantta mearrádusa birra. Sámediggi ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi muiteledje bealiteaset evttohusa birra lándegoddá mii čielggada boazodoallohálldašeami organiserema. Sohppojuvvui ahte Sámediggi galgai dievasčoahkkimis meannudit ášši ovdal go departemeanta barggai maidege viidáseappot. Sámediggi dagai mearrádusa áššis dievasčoahkkimis geassemánus 2011 mas boahdá ovdan ahte departemeantta mearrádus boazodoallohálldašeami rievdadeamis lei mearriduvvon almmá ahte dat lei dahkkojuvvon konsultašuvnnaid mielde daid konsultašuvdnaprošedraid mielde mat leat Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskka. Dás fuolakeahttá bovdejuvvui Sámediggi konsultašuvnnaide mii lei dušše dan birra mii guoská mearriduvvon rievdadusa čađahepmái. Konsultašuvnnat juo mearriduvvon čađaheamis eai leat duohta konsultašuvnnat, danne ii sáhttán Sámediggi vuolgit diekkár čoahkkimii. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta sáddii čakčamánus evttohusa guovllustivrraid heaittiheamis gulaskuddamii. Dat meannuduvvui Sámedikki dievasčoahkkimis goovvamánus 2012.

Boazodoallohálldašeami rievdadeapmi eaktuda dan sámpolitiikka joatkima man ulbmilin lea ahte mearridanváldi áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii sirdojuvvo Sámediggái. Vuodđolága § 110a man vuodul galgá lánčit diliid nu ahte sámit go lea sierra álbmot sáhttet sihkarastit ja ovddidit iežaset kultuvrra, giela ja servodateallima, bidjá čielga čanastagaid movt almmolaš Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

boazodoallohálddašeapmi organiserejuvvo. Dán joatkimis čuovvu maiddái ahte álbmotrievttálaš geatnegasvuodát iešmearrideami, iešstivrema, searvama ja vuoruheami birra iežas ovdánahttimii biddjojuvvojit vuodđun árvoštallamiin boazodoallohálddašeami rievdadeami oktavuodas. Guđege dain beliin ii leat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta árvoštallan ja bidjan vuodđun mearrádusaidis oktavuodas 2011:s. ILO lea ollu oktavuodain dovddahan ahte proseassa ja sisdoallu gullet lávga oktii. Duohta konsultašuvnnat buori jáhkuiin dainna ulbmilin ahte olahit ovttamielalašvuoda, ja čovdosiid mat dávstitit gustovaš sámeapolitiikkii ja riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide sámiiid guovdu dego álgoálbmot, lea mearrideaddji deatalaš dán ášši čuovvoleamis.

Boraspiret

Sámediggi lea ovddidan ovttá ášši Sámi parlamentáralaš ráđi stivrii guohtonealliealáhusa vahágiid birra dan geažil go gávdnojit ráfáidahttojuvvon boraspiret. Sámi parlamentáralaš ráđđi mearridii fakkastit dan Girkonjárdga 2011 julggaštussii, ja dasto álggahit sámeaparlamentáralaš ovttasbarggu oazžžun dihte nationála stáhtaid suodjalit sámi ealáhusaid guovlluin gos leat ollu boraspiret.

Boraspirepolitiikka sierra riikkain, Suomas, Norggas, Ruotas ja Ruoššas, váikkuha ollu vuodđoealáhusaide ollu sámi guovlluin. Politihkka Eurohpá uniovnna siskkobealde bidjá čanastagaid nationála boraspirepolitiikkii min riikkas. Danne áigu Sámi parlamentáralaš ráđđi bargat dan ala vai Suopma ja Ruotta iežaset miellahttovuoda bokte, buoremus vejolaš vuogi mielde vuhtii váldet sámi beroštumiid dán áššesuorggis.

SPR deattuha ahte Eurohpáráđđi dat bidjá rámmaid lahttoriikkaid bargui olmmošvuoigatvuodaiguin. Sihke Suopma, Ruotta, Norga ja Ruošša leat Eurohpáráđi lahttun, mii lea bidjan unnimus standárddaid olmmošvuoigatvuodaide ja bearráigeahččá ahte doahttaluvvojit go sierra konvenšuvnnat ja rekommandašuvnnat. Danne áigu SPR bargat dan ala ahte guoskevaš stáhtat čuovvolit iežaset geatnegasvuodaide mat guske sámi álbmogii.

Sámi parlamentáralaš ráđđi áigu ásahit lávdegotti man bargun lea hábmet oktasaš boraspirepolitiikka ja evttohit njuolggadusaid hálddašeapmái. Eaktun lea ahte guoskevaš riikkat fuolahit geavtlaš hálddašeami ja čuvvot mearriduvvon njuolggadusaid.

Muđui čujuha Sámi parlamentáralaš ráđđi Girkonjárdga julggaštussii (2011), erenoamážit 11. čuoggái ja stáhtaid geatnegasvuhtii sihkkarastit ávnnaslaš kulturvuodu sámi álbmogii.

Buhtadusortnegat bohccuid massima ovddas maid boraspiret borret

Birasgáhttendepartemeanta (BD) lea ásahan proševtta man ulbmilin lea árvoštallat ja vejolaččat evttohit rievdadusaid dáláš buhtadusortnegii bohccuid ovddas maid boraspiret goddet. Proševtta mandáhtan lei čielggadit, ja moht ferthešii go dáláš buhtadusortnega bohccuid massima ovddas boraspiriide rievdadit. Prošeaktajoavku galgá erenoamážit čielggadit málle riskavuđot buhtadusortnegii. Sámediggi lea addán gaskaboddosaš cealkámuša prošektajovkui ja áigu čuovvolit ášši konsultašuvnnaid bokte Birasgáhttendepartemeanttain.

Jinjevaerie sámečearru

Jinjevaerie sámečearru lea váldán oktavuoda Sámedikkiin oazžut veahki dan oktavuodas go Statkraft áiggošii hukset bieggafámu sin guohtoneatnamiidda. Sámečearru lea vuostálastán bieggafápmoproševtta ja das lea leamaš advokáhtaveahkki. Sii leat dolvon ášši duopmostullui. Sámedikkis lea leamaš čoahtkin Statkraft:in čielggadan dihte bieggafápmoproševtta ja movt dat leat láhtten sámečearuin. Sámediggi lea maid váldán ášši bajás Olgoriikadepartemeanttain čoahtkimiin. Ášši lea mannan ovttá vuoru duopmostuollovuogádagas Ruotas. Ášši meannuduvvui loahpalaččat Birasgáhttenduopmostuolus, gos duopmu celkojuvvui skábamánus 2011. Sámečearru ii ožžon ulbmillaš doarjaga ahte dohkálaččat sihkkarastit sin boazoguohtoneatnamiid. Ášši ii leat vejolaš váidit maŋŋá go dat lea meannuduvvon Hoavvarievttis. Sámedikkis lea leamaš oktilaš oktavuoha

sámečearuin, ja dál bargojuvvo oažžun dihte ulbmillaš čovdosa ovddidit sámečearu beroštumiid sihke nationála ja riikkaidgaskasaš dásis.

Lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusat

Sámediggi lea vuoruhan ásahuvvon fitnodagaid čuovvoleami 2011:s. Guokte čuovvolanprošeavtta leat čuovvoluvvon, nubbi máttasámi guovllus ja nubbi fasLulli – ja Gaska-Romssas. Goappašagat prošeavttat leat lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusaid oasit. Olahusjoavkun ledje sámi ásaheaddjit mat leat ásahan fitnodaga mañimuš viđa jagis. Čuovvoleapmi lea dáhpáhuvvan golmma čoagganeami bokte 2 beavivi háválassii sierra guovlluin.

Sámediggi válldii VINN ja Norges Vel čuovvolit ásaheddjiid máttasámi guovllus. Čuovvoleapmi čađahuvvui ovttas Norlánda fylkkasuohkaniin. 12 olbmo 8 fitnodagas serve. Čuovvoleapmi lea váikkuhan stuorat fuomášumi fitnodatovddideapmái. Mañimuš čoagganeamis sohpe njeallje fitnodaga plánet márkanovttasbarggu 2012 rájes, dainna ulbmilin ahte juksat stuorat márkaniidda, oažžut buoret gávpejođu ja gánnáhahttivuođa.

Lulli- ja Gaska-Romssas serve 10 fitnodaga. Sin gaskkas ledje 9 nissonolbmo, mii lea 90 % oasseváldiin. PricewaterhouseCoopers AS Romssas lei ovddasvástádus dán čuovvoleamis. Guovddázis lea leamaš movt galggašii duddjot identitehta ja sihkkarastit badjelbáhčaga fitnodagas, ja dieinna lágiin bidjat vuodu fitnodahkii viidáseappot. Ruovttoluotta diehtu oasseváldiin lea leamaš ahte prográmma lea lihkestuvvan hui bures go guoská sin dárbbuide easkaálgin. Erenoamážit go sii oppa áiggi konkrehta barget iežaset fitnodaga ovddideamiin, ja ahte proseassajodiheddjiid ja plána bokte muđui buktet oidnosii eará ásaheddjiid vásihusaid ja hástalusaid, gessojuvvojit ovdan givrodahkan.

Sámediggi lea leamaš mielde proseassas ođđa strategiijaid ráhkadanbarggus Davvi-Norgga mátkeealáhusaid ovddideami oktavuodas. Sii leat doallan golbma čoagganeami. Strategiijas galgá leat ávki váikkuhangaskaoapmeapparáhta vuoruhemiide mátkeealáhusaid ángirusšama oktavuodas davvin.

Lotnolasealáhusaid árvoháhkkanprográmma ja sámi mátkeealáhusaid forumis lea leamaš čoaččim borgemánus 2011. Sihke ealáhusorganisašuvnnaid ovddasteaddjit ja almmolaš beales serve čoaččimii ja adde doaibmabidjoealkámuša jagiide 2012 ja 2013. Dán cealkámuša vuodul lea Sámediggi mearridan ođđa prográmmačilgehusa.

Duodji

Duodji šiehtadusbealit sohpe 2010:s ahte vuđolaččat geahčadit duojáriid doaibmadoarjaortnega. Ortnege bearráigeahččan álggahuvvui 2011:s. Dan ulbmilin lea kvalitehta dáfus sihkkarastit ortnega ja dan duodaštusa maid ohccit bidjet ovdan doaibmadoarjaohcama vuodđun. 21 duojára geat ožžo doaibmadoarjaga 2010:s gessojuvvojedje bearráigeahččama várás. Rehketdoallofitnodat Consis galgá ráhkadit raportta daid gávdnosiid birra mat dahkkojuvvojit bearráigeahččamis, ja bargu galgá loahpáhuvvot 2012:s.

Asplan Viak lea ráhkadan ekonomalaš raportta duodjeealáhusa ovdáneamis. Raporta galgá geavahuvvot šiehtadallamiin ealáhusšiehtadusa hárrái. Asplan Viak deattuha ahte 47 vástádusa leat menddo unnán luohthahti konklusuvnnaid geassimii ovdáneami birra jagis jahkái. Vástideddjiid gaskkas leat 75 % nissonolbmo. Rehketdoallojahki 2009 lea dán raportta vuodđun. Raporta čájeha ahte vuovdindienas duojára nammii ii leat rievdan jagis 2008 jahkái 2009. Doaibmadoarjus lea duodai njiedjan 108 581 ruvnnus 83 684 ruvndui dien áigodagas. Válidosivvan dasa sáhttet leat lassánan golut ealáhusas, muhto muhtun oktavuodain sáhttet leat eará sivat. Duodji ekonomalaš lávdegoddi lea doallan guokte čoaččima áigodagas. Ekonomalaš lávdegoddi siđášii vuđoleabbo raportta ja buoret reporterema duojáriid bealis.

Šiehtadusat ođđa duodješiehtadusa birra álggahuvvojedje borgemánus 2011. Šiehtadusbealit leat Sámiid duodji, Duojáriid ealáhussearvi ja Sámediggi. Bealit sohpe šiehtadusrámmán 9,4 miljon Čoačkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

ruvnnu. 3,0 miljon ruvnnu várrejuvvui investeren- ja ovddidandoaibmabijuide, 0,33 miljon ruvnnu gelbbolašvuoda bajideapmái ja 3,6 miljon ruvnnu doaibmadoarjjan. Duodjestipeandaortnet viiddiduvvui nu ahte dál guoská maiddái allaskuvlaohppui joatkkaskuvllaid lassin. Doarjjaortnet duodjegávppiide heaittihuvvui ja sadjai bođii prošeaktadoarjja vuovdima ovdánahttima doaibmabijuide. Nugo ovddit jagiin ge de várrejuvvui 1,56 miljon ruvnnu guovtti duodjeorganisašuvdnii. Duodješiehtadusa siskkobealde álggahuvvo vuovdin- ja márkanfievrridan prošeakta ja vel okta mearkagálvoovddideamis. Ohccit mat ožžon doaibmadoarjaga bearrágehččojuvvojit maiddái 2012:s. Sámediggi lea geatnegahttojuvvon čielggadit momssas luvvema duodjealáhusas.

Duodjealáhusa ovddasteaddjit válde álgaga 2011:s doallat čoahkkima Sámedikkiin duodjebáji ásaheamis Kárásjohkii ja Porsáŋgui. Čoahkkima vuolggaheddjit válde ovdan hástalusaid dan ektui ahte duodjebirrasis eai leat doarvái buori eavttut duodjebirrasa ovddideapmái dán guovtti gielddas.

Sámediggi lea ruhtadan ovttajagáš duodjeprošeavtta julevsámi guovllus. Prošeavttaid ulbmilin lea movvttidahttit eambbogiid álgit bargat dujiin ja oažžut ovttasbarggu duojáruid gaskka.

Duodjeinstituhtta lea njulgen ekonomalaš beliid vuodđudusa oktavuodas. Sámediggi lea ožžon stivralahtu Duodjeinstituhtti, muhto Duojáruid ealáhussearvi ii leat vel ge ožžon makkárga saji stivrras.

Fidnooahppiortnet duojs

Sámediggi lea ožžon Boazodoalu ja duoji oahppokantuvrra hálddašit duoji fidnooahppiortnega. 2011:s lei kantuvrras soahpamuš 15 fidnooahppiin, geaid gaskkas 14 ledje nieiddat. Bealli lea eret Guovdageainnus ja loahppa eará báikkiin Finnmarkkus, Romssas ja Davvi-Trøndelágas. Guokte fidnooahppi gearggaiga soahpamušáigodagas ja guovttis celkkiiga eret fidnooahppisoahpamuša. Hástalusas 2011:s lea leamaš ahte ollugiin ii leat doarvái teorija go ohcet sisaváldima.

Nissonolbmot fitnodateaggádin ja ealáhusdoallin

Dat go ollu nissonolbmot leat searvan sihke go guoská áseheddjiide Romssas ja duoji fidnooahppiortnegis lea mielde ollašuttimin mihttomeari oažžut eanet nissoniid ealáhusaide. Duoji ekonomalaš raporta čájeha maiddái ahte sii geat leat mielde iskkadeamis, leat 75 % nissonolbmot. Muđui leat sullii 3 % guolásteddjiin nissonolbmot, eanadoalus lea nissonoassi birrasii 20 % ja boazodoalus 13 %. Struktuvrralaš bealit, nugo lágat ja njuolggadusat, ja garra fysálaš bargu dagaha hehttehusaid oažžut stuorát nissonoasi dán vuodđoealáhusain. Guovddáš eiseválddiin leat stuorát vejolašvuodát rievdadit struktuvrralaš beliid go maid Sámediggi sáhtta dahkat.

Ohcanvuodot doarjagat ealáhusovdánahttimii

Sámedikki doarjjarámma oktiibuot ealáhusovdánahttimii lei 2011:s 35 063 000 ru. Dát ruđat vuoruhuvvojedje juohkelágan ealáhusaide, mariidnaealáhusaide, eanadollui, lotnolasealáhusaide ja sámi mátkeealáhusaide ja duodjai.

2011:s ledje Sámedikkis ollu ohcamat guolástusulbmiliidda, stuorra optimismma geažil ja go ain leat buorit vejolašvuodát buoridit doaibmaekonomiija ja árvoháhkama ealáhusas. Ledje doarjjaohcamat sihke fanasinvesteremiidda ja eana- ja mearrarusttegiidda. Dan bokte go juolludit doarjaga fatnasiid investeremiidda ja ođđaáigásaš vuostáiváldin- ja mearrarusttegiid ođasmahttimii leat mii lihkestuvvan háhkat buriid ekonomalaš rámmaeavttuid fanasođastemiide, guollevuostáiváldinrusttegiid bisuhemiide báikkálaččat ja ođđasis rekrutterema nannemii guolástusámmáhii.

Bušehtarámma 2011:s mariidnasuorgái lei 4 165 000 ru. Dat geavahuvvui badjelmeari 2 158 909 ru dan sivas go ledje nu ollu ohccit. 2011:s juolluduvvui doarjja lagabui 30 fanasinvesteremii, mas lei maid doarjja 5 ođđavistái nuorra aktevrraide ealáhusas. Dát váikkuha ođasmahttima ja fanasođasteami dovdomassii eanadieđalaš suorggi siskkobealde gos leat boarráset fatnasat.

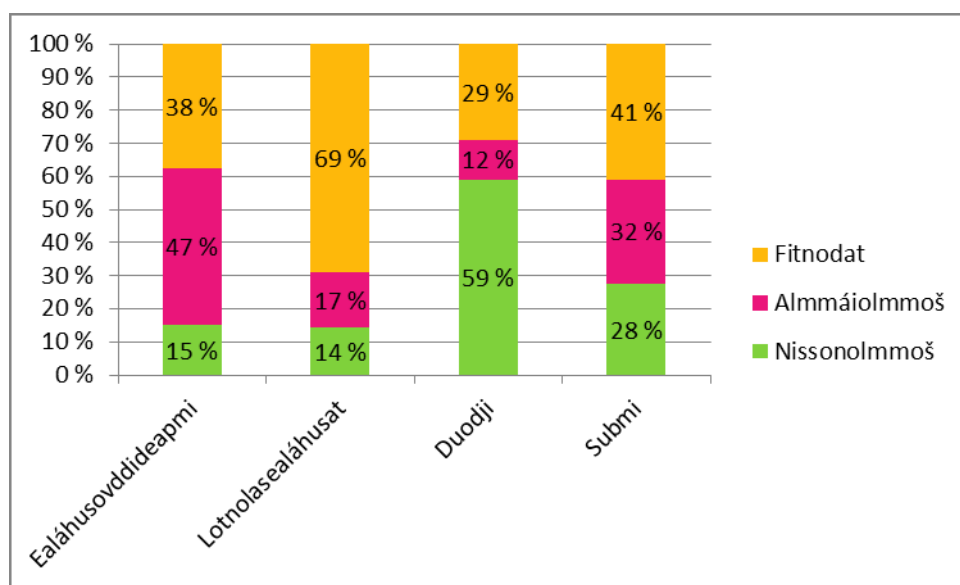
Vuostáiváldima oktavuodas lea Sámediggi addán doarjaga sihke báikkálaš vuostáiváldinrusttegiid divodeapmái ja mearrarusttegiid buorideapmái nugo bruggahuksemaid ja govdubrukkaid ásaheapmái. Dát váikkuha mealgat vuovdin- ja leahkinbeliide báikkálaš riddo- ja vuotnafatnasiidda.

Sámediggi oaidná ahte leat ollu ohcamat sámi mátkeealáhusaid ovdánahttimii. Davvi Siida lea okta aktevrain márkaniis masa juolluduvvui investerendoarjja 2011:s. Fitnodaga doaibma lea válđoáššis Davvisiiddas ja fállá “Hurtigruten” turisttaide mátki Gilevuonas Donjevutnii, goas turisttat besset vásihit veaháš sámi kultuvrra ja eallinvuogi. Oktiibuot juolluduvvui 4 579 950 ru lotnolasealáhusaide ja čielggadanproševttaide ja eará doaibmabijuide.

Sámediggi lea joatkán duodjeángeruššamiiguin ealáhusšiehtadusa bokte, mii lei 2011:s 9 400 000 ru. Doarjja juolluduvvui analysa čadaheapmái duodjeealáhusas, danne vai oččošeimmet eanet dieđuid man ollu duodji buvttaduvvo, jođihit go duojárat gálvvuideaset vuovdimassii ja makkár márkanaht jearahit buktagiid. Dán analysa vuodul áiggošeimmet álggahit doaibmabijuid ja árvoštallat lea go vuodđu álggahit proševtta mearkagálvohuksemaid duojis. Sámediggi juolludii 457 200 ru prošektii maid duodjeorganisašuvnnat galget čadahit.

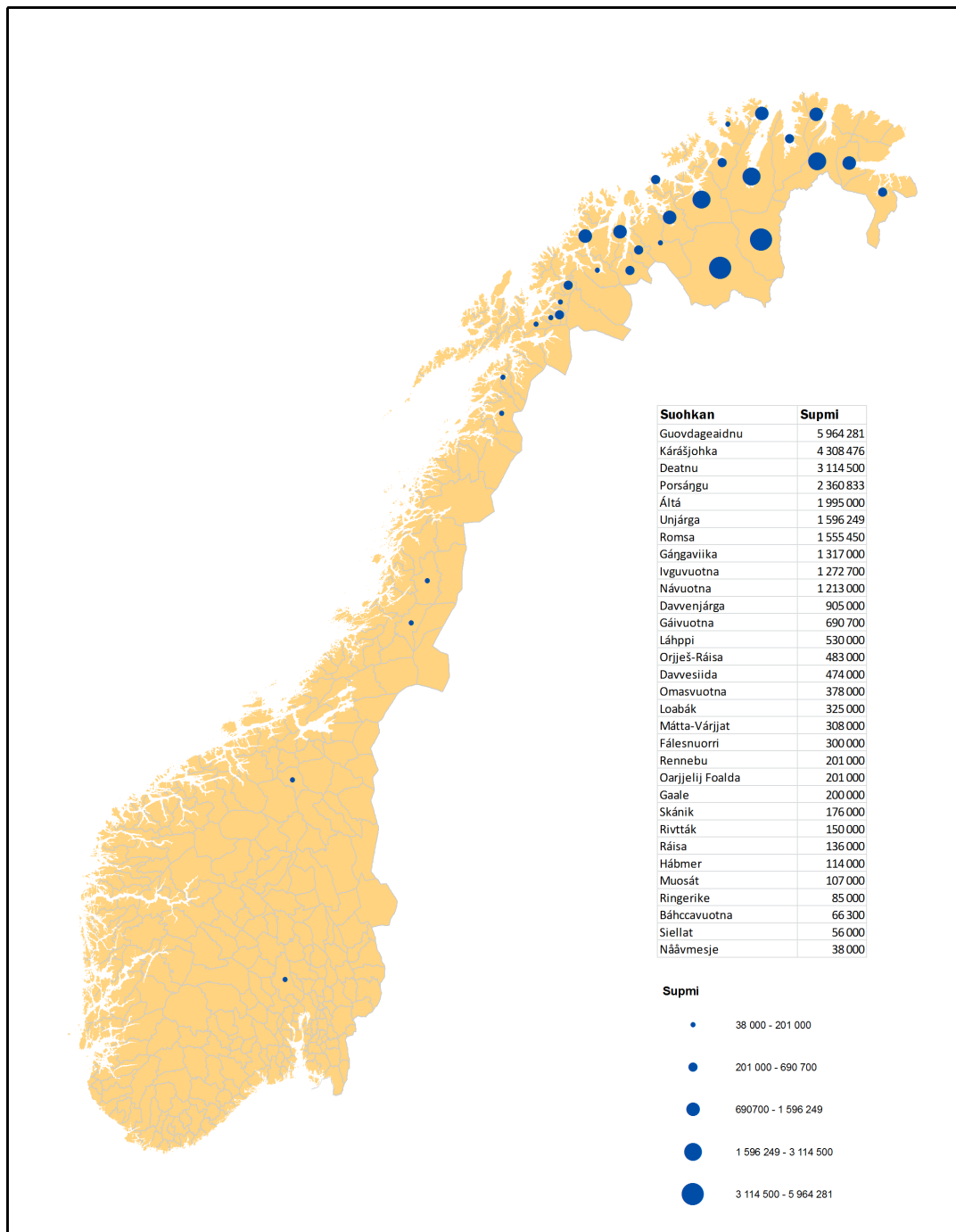
Oktiibuot juolludii Sámediggi ealáhusruđaid 32 748 290 ru jagis 2011.

Govvosis vuolábealde oidno movt doarjagat juohkásit nissonolbmuide, almmáiolbmuide ja fitnodagaide; ealáhusovddideamis, lotnolasealáhusain ja duodješiehtadusas, ja doarjagat oktiibuot.

Kárta vuolábealde čájeha movt juolluduvvon doarjagat 2011:s juohkásit gielddaid gaskka, dás lea sáhka ohcanvuđot ortnegiin ealáhusaide.

Doarjja ealáhusaide 2011

6 Areálat, birasgáhtten ja kultursuodjaleapmi

Sámedikki váldoulbmilin barggus areálaiguin, birasgáhttemiin ja kultursuodjalemiin lea sihkarastit areálad ja resurssaid ceavzilis ávkkástallama sámi guovlluin sámi historjja ja sámi árvvuid vuodul. Dáid guovlluid ja resurssaid hálddašepmi galgá leat vuodđuduvvon sámi vuoigatvuođaide. Ceavzilis ja guhkes áiggi perspektiiva galgá deattuhuvvot.

Sámedikki areálaáššiid barggus lea sáhka das ahte sámi beroštumit galget gozihuvvot dalle go mearrádusat areálageavaheamis dahkkojuvvojit. Sámi kulturmuittut geavahuvvojit sámi leahkima duodašteapmái sámi guovlluin. Sámediggi lea gulaskuddanásahussan kulturmuittobarggus plánaáššiin ja stuorát huksenáššiin. Dán oktavuodas registrerejuvvojit ollu sámi kulturmuittut.

Areálat

Plána- ja huksenlága čuovvoleapmi

2008:s dohkkehuvvui odđa plána- ja huksenláhka. Láhka bodii fápmui 01.07.09. Lágas oáččui Sámediggi odđa rolla sihke stuorát válddiin, ja stuorát bagadallanovddasvástádusain. Dáid rievdadusaid geažil lea leamaš dárbu konkretiseret daid rámmaid, maid siskkobealde Sámediggi galgá bargat plánaáššiin, ja dárbu gaskkustit dan eará eiseválddiide ja álbmogii.

Geassemánus 2010 bodii Sámedikki plánaveahkki. Mannan jagi lei plánaveahkki buorre reaidun midjiide sihke ollašuttimis min rolla plána- ja huksenlága ektui, ja min bargui muđui plánaáššiiguin. Guokte deatalaš ášši váldit dás ovdan:

Bargu Áltta suohkana 2011-2030 areálaosiin. Sámediggi vuosttaldii álggus juo areálahálddašeami njealji deatalaš suorggis. Gulahallama ja buori ovttasbarggu bokte čovdašuvai ášši nu ahte Sámediggi sáhtii geassit ruovttoluotta buot vuosttaldemiid.

Nationála vuordámušat regionála ja gielddalaš plánemii. Plána- ja huksenlága odđa plánaoassi deattasta ahte Gonagas juohke njealját jagi ráhkada nationála vuordámušaid regionála ja gielddalaš plánemii. Vuosttaš vuordámušreive ovddiduvvui suoidnemánus 2011. Konsultašuvnnaid bokte Birasgáhttendepartemeanttain sihkarasttii Sámediggi ahte vuordámušreivves gáibiduvvo ahte regionála ja gielddalaš plánen maiddái galgá sihkarastit sámi beroštusaid nu mo lea eaktuduvvon plána- ja huksenlágas.

Mii doavut ahte plánaveahkki lea leamaš čuvgehussan eará eiseválddiide ja álbmogii ge. Áššemeannudanproseassain ja eará oktavuodáin mii leat čujuhan plánaveahkkái. Mii leat maiddái juohkán olggos plánaveahki heivvolaš oktavuodáin. Maiddái boahhteáiggis áigut mii Sámedikkis joatkit evaluerema ja buoridit diehtujuohkima ja iežamet rutiinnaid plána- ja areálaáššiin.

Finnmárkkuopmodat

Finnmárkkuopmodat, Finnmark fylkkagiella ja Sámediggi dollet 2 jahkasaš politihkalaš gulahallančoahkkima. Čoahkkimiid ulbmil lea láchit diliid buori ovttasdoaimmii áššeasálaččaid gaskkas. Čoahkkimat leat maiddái čuovvolančuokkis Finnmark fylkkagiella ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadusas. Áššeasálaččat leat 2011:s hálddahušlaš dásis digaštallagohtán mo galgá geavahit badjebáhčaga. Dan geažil lea čohkkejuvvon hálddahušlaš ovttasbargojoavku mii galgá viidáseappot árvvoštallat mo galgá Finnmarkkuopmodaga badjebáhčaga geavahit.

Vuodđudus Protect

Nogga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi ja Ruota Sámiid Riikkasearvi leat Sámedikki doarjagiin 2011:s evttohan vuodđudusa Protect. Proteck galgá vuodđuduvvot vuosttaš jahkebealis 2012.

Protect šaddá sorjjasmeahttun, eahpegávppálaš vuodđudus mii galgá veahkehit sámi vuoigatvuođeáiggiid fuolahit iežaset areálberoštusaid, eana- ja resursavuoigatvuođaid ja Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 188 siidu 379 siiddus

ovdánanvejolašvuodaid. Protect:s galgá leat guovddáš norbmaaddi rolla eiseválddiid ja ealáhusdoaimmaheddjiid barggus sámi guovlluin. Protect galgá maiddáí váikkuhit dasa ahte ášahuvvo fitnolaš ovttasbargu ja čorges šiehtadallamat go árbevirolaš sámi ealáhusat/vuoigatvuodaeaggádat ja ođđa ealáhusdoaimmaheaddjit ráhkadit plánaid ja doaimbajuid mat dávjá leat areálagáibideaddjit. Dat lea danne vai buohkaide lea álkit einnostit ja fuolahit buoremus čovdosiid eanet berošteddjiid várás.

Sámediggi lea juolludan 1 miljon ru 2012 várás Protect:ii. Ođđa ealáhusdoaimmaheaddjit sámi guovlluin leat dál jo dovddahan ahte sii áigot doarjut ekonomalaččat. Sámediggi vuordá ahte stáhta eiseválddit maiddáí servet ekonomalaš doarjagiin.

Fápmohuksen

Mánngga sajis Sámis leat buorit bieggaresurssat. Danne lea bieggafámu ásaheapmi miellagiddevaš. Lea maid eanet ja eanet beroštupmi hukset smávit fápmorusttegiid. Go earret eará ođđa fápmogáldut váldojuvvojit atnui, de ferte maiddáí fápmofierpmádaga ođasmahttit, vai sáhtta fievrridit ođđa fámu mii buvttaduvvo geavaheddjiide. Sámediggi lea 2011:s meannudan badjelaš 200 fápmui guoskevaš ášši.

Bieggafápmorusttegiid huksen sáhtta leat buorre dálkkádatpolitihkka. Prinsihpalaččat Sámediggi doarju dálkkádatgássaid luoitima vuolideami ja ángiruššama ođasmuvvi energiijain váidudeaddji doaimbajidjun, vaikke vel bieggafápmu iešalddis várra ii goassege sáhte buhttet dakkár energiijabuvttadeami mas leat CO2 luoitimat. Sámediggi čujuha dattetge dasa ahte guoskevaš huksenareálat eai leat áibbas geavatkeahes guovlluin dál, dat geavahuvvojit ealáhusdoaimmaide seammás go dat leat maidai kultureanadagat. Guoskevaš guovllut bieggafápmohuksema várás leat seammás dakkár guovllut main eai leat stuorra teknihkalaš sisabahkemmat, dat guoská earret eará sullii 37 % Finnmárkku areálain. Dakkár luondduguovllut, erenoamážit stuorra joatkevaš guovllut vuonas várrái, lea vátneresursa Norggas ja Eurohpás ja lea mávssolaš vuodđu dan luonddušláddjivuhtii maid mii galgat fievrridit viidáseappot boahhte bulvii.

Danne lea deatalaš Sámediggái oážžut čielggaduvvot plánejuvvon fápmohuksema váikkuhusaid sámi kultuvrii, ealáhusaid ja servodateallimii, vai vásttolaš eiseválddiin galgá leat nu buorre mearridanvuodđu go vejolaš ovdalgo mearrádus dahkkojuvvo. Sámedikki mielas lea maid hui deatalaš ahte areálat ja resurssat Sámis geavahuvvojit dakkár vugiin mii ii hedjonahte sámi kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima. Sihke dán fágasuorggi váldomihttomearri ja guokte oassemihttomeari dorjot dan. Vásttolaš konsešuvdnaeiseváldi lea Norgga čázádat- ja energiijadirektoráhta (NČE). Dakkár mearrádusat go konsešuvdnamearrádusat, gullet Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš konsultašuvdnaprošedyraide. Dasa lassin lea Sámediggi dahkan sierra šiehtadusa NČE:in mii galgá čielggasmahttit konsultašuvdnaprošedyraid aiddo fal konsešuvdnaáššiin.

Sámediggi lea 2011:s čađahan mánnga konsultašuvnna hálddahušlaš dásis NČE:in bieggafápmoproševttaid oktavuodas iešguđet muttuin konsešuvdnaprošessas.

Konsultašuvnnat čielggadanprográmma birra

Konsultašuvnnat váikkuhusčielggadanprográmmaid hábmema birra Čoargašnjárgga, Fálesrášša ja Fálesnuori bieggafápmorusttegiid várás Finnmárkkus ja Sjonfjellet I ja II, Seiskalláfjellet, Kvalhovudet, Kovfjellet ja Stortuva bieggafápmorusttegiid várás Nordlánddas loahpahuvojedje 2011:s.

Go guoská váikkuhusčielggadanprográmmaid hábmemii, de soabai Sámediggi NČE:in sánádeami meahcegeavaheami váikkuhusčielggadeami oktavuodas ja mo galgá čielggadit váikkuhusaid boazodollui. Dattetge eai sohppojuvvon čielggadusdilit ja sánádeamit boazologu vejolaš vuolideami hárrái plánejuvvon doaimbajiu geažil, árbedieđu geavaheapmi vuohkin, ja áigi goas dat kulturmuoitoiskadeamit galget čađahuvvot, maid kulturmuoitoisáhkka gáibida. Mii bivddiimet ahte dat galggai čilgejuvvo mearriduvvon váikkuhusčielggadanprográmmaid duogašnotáhtain. Mii guoská

boazodoalloberoštusaide, de lea Sámediggái deatalaš ahte ráhkaduvvojit ollislaš váikkuhusčielggadusat mat čájehit sihke ovddeš ja plánejuvvon sisabahkkemiid guovllus.

Dutnjesvuona bieggafápmorusttet

Dutnjesvuona bieggafápmorusttega oktavuodas čujuhii Sámediggi konsešuvdnaohcama gulaskuddancealkámušas ahte bieggafápmorusttet lea plánejuvvon boazojohtolahkii, ja ahte guoskevaš orohat ballá ahte bieggafápmorusttet sáhttá leat hehttehussan bohccuide. Sámediggi oaivvilda ahte ferte árvvoštallat vejolašvuoda rievdadit johtingeainnu. Viidáseappot čujuheimmet ohcama headjuvuhtii ahte dat ii válddat sámi meahcegeavaheami dahje eará sámi servodatberoštusaid. Gulaskuddancealkámuša maŋŋá diedihuvvui Sámediggái ahte dál lea šiehtadus doaibmabiddji ja guoskevaš orohaga gaskkas mii earret eará váldá ovdan johtolaga.

Konsultašuvdnačoahkkimis ledje Sámedikkis dattetge eahpádušat Dutnjesvuona bieggafápmorusttega plánaide. Erenoamážit árvvoštallat mii plánaguovllu sajusteami erenoamáš unohassan boazodollui. Mii diehtit dattetge ahte lea dahkkojuvvon šiehtadus gaskal guoskevaš orohaga ja doaibmabiddji plánaid duohtandahkama ektui. Mii diehtit maiddá ahte boazodoalu guovlostivra lea vuosttaldan bajábealde namuhuvvon plánaid. Dan vuodul bivddii Sámediggi ahte guovlostivrra vuosttaldahkii berre biddjojuvvo deaddu go NČE meannuda ohcama. Konsultašuvnnat eai lea loahpahuvvon formálalaččat, muhto eai leat ge diedihuvvon eanet konsultašuvdnačoahkkimat lagamus boahtteáiggis.

Hámmanoaivvi bieggafápmorusttet

Hámmanoaivvi bieggafápmorusttega oktavuodas lea Sámediggi ovddidan cealkámuša reviderejuvvon konsešuvdnaohcamii ja konsultašuvnnat leat loahpahuvvon formálalaččat. Doaibmabiddji lea Finnmárk kraft, mii lea váldán badjelassan dán prošeavtta ovddeš doaibmabiddjis Statoil ASA. Huksen lea plánejuvvon govvti ceahkis.

Riiddu geažil guovllu sámi kulturmuittuid alde ja ášši ovddeš konsultašuvnnaid geažil lea huksenguovlu uhciduvvon álgoplánaid ektui. Danne ii guoskka huksen njuolggá ovttá ge ovdalis registrerejuvvon sámi kulturmuittui. Muhto máŋga kulturmuittu/kulturmuittobáikki guoskkahuvvojit visuálalaččat huksemii. Danne lea Sámediggi evttohan ahte dat bieggaturbiinnat, mat leat plánejuvvon lagamusat guoskevaš kulturbirrasiidna, váldojuvvojit eret plánas. Jus dat dahkkojuvvo, de árvvoštallá Sámediggi dohkálažžan váikkuhusaid sámi kulturmuittuide ja kulturbirrasiidna. Sámediggi kulturmuittoeiseváldin lea dán vuodul dohkkehan ahte doaibmabidju sáhttá čadahuvvot reviderejuvvon konsešuvdnaohcama vuodul.

Sámediggi lea cealkámušas bidjan vuodđun ahte guoskevaš orohat dohkkeha plánejuvvon huksema. Jus huksenkonsešuvdna juolluduvvo, de čujuhii Sámediggi maiddá dasa ahte konsešuvdnaeavttut fertejit geatnegahttit huksejeddji soahpat čovdosa 7. orohagain das mo dakkár ođđa infrastruktuurra go geainnuid ja eará ráhkkanusaid, galgá geavahit go bieggafápmorusttet doaibmagohtá

Raudfjellet bieggafápmorusttet

Sámediggi lea álggahan konsultašuvnnaid NČE:in Norsk Miljøkraft Raudfjell AS konsešuvdnaohcama birra, bieggafápmorusttega ásaheami birra Raudfjellet:ii Sálliris Romssa suohkanis. Konsultašuvnnaid guovddážis lea leamaš Raudfjellet bieggafápmorusttega ásaheami váikkuhusat boazodollui.

Raudfjellet pláneduvvon bieggafápmorusttegis leat gitta 48 bieggaturbiinna main lea oktiibuot 144 MW beaktu. Lea juo addojuvvon konsešuvdna hukset bieggafápmorusttega Kvitfjelli mii lea sullii 3 km eret Raudfjellet plánaguovllus.

Guoskevaš orohat lea birrajagi orohat mas leat guokte siidaosi oktiibuot 600 bohccuin. Orohat lea soahpan doaibmabiddjiin bieggafápmorusttega ásaheami birra Raudfjelli ja sii leat vel dahkan šiehtadusa Norsk Miljøkraft Raudfjell AS:in ovttagardde buhtadusa birra daid hehttehusaid ovddas maid fápmorusttet dagaha.

Boazodoalu guovlostivra lea dattetge vuosttaldan consešuvnna addima. Sii čujuhit dasa ahte guovllus leat juo ollu sisabahkemmat huksemiid geažil ja sii bivdet ahta ráhkaduvvo ollislaš plána bieggafámu dáfus Romssas.

Konsultašuvdnaproseassa ii leat vel loahpahuuvvon.

132 kV fápmolágideapmi Lulli-Helgelánddas

Sámediggi lea 2011:s maiddá čađahan loahpalaš konsultašuvnnaid Oljo- ja energiijadepartemeanttain (OED) váiddaášsis 132 kV fápmolágideami oktavuodas Lulli-Helgelánddas. Doaibmabiddji lea Helgeland Kraft. Konsultašuvnnain ii šaddan ovttamielalašvuohta gaskal Sámedikki ja OED namahuuvvon fápmolinnjá molssaeavttuid válljemis. OED lea maŋŋá nannen NČE ovddeš mearrádusa ášsis. Sámediggi lea oppa áiggi oaivvildan ahte fápmolinnjá berre huksejuvvot eará molssaeavttu vuodul mas min mielas oktiibuot leat uhcit váikkuhusat sihke sámi beroštusaide ja luonddubirrasii.

Konsultašuvnnaid boadusin OČD mearrádusa oktavuodas mearriduvvoje guokte odđa consešuvdnaeavttu. Nubbi eaktu lei ahte doaibmabiddji geatnegahttojuvvo, nu guhkás go departemeanta dan gávnnaha govttolazžan, máksit guoskevaš orohaga dárbbalaš goluid juridihkalaš- ja boazodoallofágalaš veahkkái šiehtadallamiid oktavuodas fievrridus- ja rusttetplánaid birra, oktan ráhkkaneapmái dan oktavuodas. Nubbi eaktu dadjá ahte doaibmabiddji geatnegahttojuvvo gokčat guoskevaš orohaga vejolaš goluid liige bargiid láigoheapmái johtima oktavuodas. Dát dakkár áigodahkii mii lea ráddjejuvvon 2 jahkái rusttetáigodaga loahpa rájes. Dasa lassin ferte doaibmabiddji máksit vejolaš goluid dárbbalaš teknihkalaš veahkkeneavvuide dalle go liige bargit eai lea doarvái dasa ahte čađahit johtima.

Departemeantta mearrádus dán ášsis lei loahpalaš ii ge dan sáhttán váidit.

Regionála bieggafápmoplána Finnmárkku várás

Oktanaga dálá diedáhusaiguin ja consešuvdnaohcamiiguin bieggafámu ásaheami oktavuodas Finnmárkkus lea Finnmárkku fylkkagiela ráhkadeamen regionála bieggafápmoplána fylkka várás.

Sámedikki mielas lea plána vuosttažettiin ealáhusovddidanplána mii galgá leat láiddesteaddjin huksejeddjiide, gielddaide ja guovddáš eiseválddiide. Sámediggi lea ovdal mángga oktavuodas čujuhan dasa ahte lea dárbu nannet regionála plánema ja geavahit regionála plánaid reidun sámi váikkuhanfámu sihkarastimii. Doarvái kapasitehta fievrridanjođđasiin dat buori muddui dál stivre odđa elektrihkalaš fápmorusttegiid huksema ja sajusteami, nu go bieggafámu. Dat, ja dat ahte stáhta lea geatnegahttojuvvon meannudit buot guoskevaš huksenohcamii, dagaha ahte dávjá lea “ovddemusas millui-prinsihppa” mii mearrida dakkár fápmobuvttadeami. Dakkár vuohki šaddá álkit vuostálagaid dainna áigumušain ahte hálddašit guovllu ollislašvuođa vuodul, ja sáhttá maiddá rihkkut dan álbmotrievttálaš prinsihpa ahte suodjalit sámi kultuvrra. Danne lea Sámediggi posiitiiva dasa ahte ráhkaduvvo dakkár plána.

Lea iešvuosttildeapmin ahte álgoálbmotguovllut davvin leat dat guovllut maidda dálkkádatrievdamat čuhcet ovddimusat, seammás go dát guovllut leat dat mat fertejit gierdat stuorámus nođiid plánejuvvon dálkkádatdoaibmabijuid geažil. Danne lea Sámediggi čujuhan dasa ahte bieggafápmoplánas berre árvvoštallat molssaektosaš energiijagáldut bieggafápmui, árvvoštallojuvvon CO2 luoitimiid ektui.

Sámediggi áigu searvat Finnmárkku bieggafápmoplána váldoprošeavtta bargojovkui. Dán bargojovkui oassálastet muđui NČE, Finnmárkku fylkkamánni, FeFo, Boazodoallohálldahusa, NHO Finnmárkku, LO Finnmárkku ja Innovašuvdna Norgga ovddasteaddjit.

Mineráladoaimmat

Sámediggi oassálasttii minerálakonferánsii PDAC 2011 Kanadas ovttas daid orohagaid ovddasteddjiiguin, maiguin Sámediggi lea dahkan šiehtadusa Sámedikki minerálaplánaveahki vuodul. Dán jagi ledje PDAC 2011 konferánsas sierra álgoálbmotsešuvnnat, maid fáddán lei mineráladoaimmat álgoálbmotguovlluin Kanadas. Sis geat háliidit álggahit mineráladoaimmaid sámi guovlluin, leat eará hástalusat go Kanadas. Okta stuorámus erohusain lea sámi boazodoalu vuhtiiváldin. Dakkár álgoálbmotealáhus ii leat kanadalaš álgoálbmogiin. Deatalažžan lea ahte Sámediggi ja sámi servodat lea čielggas ja konkrehta das guđe gáibádusaid ferte bidjat boahhteáiggi mineráladoaimmaide sámi guovlluin.

Sámediggái lea deatalaš ahte minerálasearvvit ja váldeorgánat dovdet min oainnu dakkár áššiin mat gusket minerálaohcamii ja –roggamii sámi guovlluin. Danne lea Sámedikkis leamaš sáhkavuorru čoahkkimis NHO-stivrrain Finnmárkkus, Finnmárkku fylkkagieldda fáddáčoahkkimis minerálaávkástallama birra, ja semináras Oslos davveguovloáŋiruššama ja mineráladoaimmaid birra. Seminára Oslos lei Olgoriikadepartemeantta ja Sámedikki oktasaš álgga, ja čađahuvvui Norsk Bergindustri jahkečoahkkima oktavuodas. Doppe bođii ovdan ahte ráđdehus áigu ráhkadit strategiija minerálaid hálldašeami várás. Sámediggi áigu čuovvolit dán barggu ja bivdit dollojuvot konsultašuvnnaid jus ráhkaduvvojit doaimbajuid mat sáhttet váikkuhit sámi beroštusaid njuolggas.

Sámediggi lea šiehtadallamin Store Norske Gull AS:in sin minerálaohcandoaimmaid birra Kárášjogas, Sámedikki minerálaplánaveahki vuodul. Sámediggi lea dahkan dakkár šiehtadusaid Arctic Gold AS:in ja Nussir ASA:in, ja vuordá ahte šiehtadus Store Norske Gull AS:in lea gárvvis 2012 vuosttaš jahkebealis.

Birasgáhtten

Biologalaš šláddjivuodakonvenšuvdna

Sámediggi oassálasttii Norgga sáttagottis čihččet bargočoahkkimii biologaš šláddjivuodakonvenšuvnna (CBD), artihkal 8j árbedieđuid birra Montrealas.

Čoahkkimis lei Sámedikkis sáhkavuorru vugiid birra mo álgoálbmogat sáhttet beaktileappot oassálastit CBD bargui ja mii leimmet mielde digašallamin ekovuogátvuodot hálldašeami, ekovuogátbálvalusaid ja suodjalanguovlluid. Digašallanraporttas bohtet ovdan Sámedikki konsultašuvdnaortnegat mat čatnasit suodjalanguovlluide ja álbmotmehciid báikkálaš hálldašeapmái. Raporttas namuhuvvojit maiddái hástalusat mat čatnasit proseassaide Finnmárkku loahppasuodjalanguovlluid oktavuodas, giđđaloddemii ja luossahálldašeapmái mearas ja jogain.

Sámediggi lážii dili dasa ahte Ávjovári álgoálbmotguovlu ja Sámi bivdo- ja meahcástansearvi sáhtte oalgelágideamis mitalit árbevirolaš giđđaloddema birra Guovdageainnus. Sii muitaledje maid giđđalodden mearkkaša Guovdageainnu álbmogii. Sámediggi fas mitalit oppalaččat Sámedikki birra, ja dan birra guđe njuolggadusat gustojit giđđaloddemii dál.

Muđui váldojuvvui ovdan dat ođđa gelbbolašvuolta mánggajahkásaš bargoprográmmas suodjalit ja movttiidahttit biologalaš resurssaid (artihkal 10c) boaresvirolaš geavaheami, mii čuovvu guoddevašvuodaprinsihpa. Viidáseappot váldojuvvojedje ovdan árbedieđu mihtilmasvuodát, árbedieđu suodjaleami ja ruovttoluottafievrrideami vuogádagat ja ON álgoálbmotáššiid bistevas foruma rávvagat.

Sámedikki oassálastin dáidda 8j bargočoahkkimiidda maid ON lágida, lea ávkin Sámedikki árbediehtobargui. Dat guoská sihke daidda hálldašanbargguide main Sámediggi oaivilda ferte váldit buorebut vuhtii árbedieđu, ja politihkkahábmen dasa mo mii duodaštit ja gaskkustit árbedieđu. Muhtumin go mii oassálastit Norgga sáttagoddái čoahkkimiin, de suvvet guovddáš eiseválddit min ovddidit dakkár evttohusaid mat midjiide leat deatalaččat. Muhto lea seamma deatalaš ahte doppe lea

dakkár deaivvadansadji mas mii beassat gullat maid norgga eiseválddit, eará riikkaid eiseválddit, eará álgoálbmogat ja eará joavkkut oavvildit árbedieđu birra ja dan birra mo árbediehtu berre gieđahallojuvvot.

ON dálkkádatkonvenšuvdna

Sámediggeráđđi oassálasttii Norgga sáttagoddái oasálaščoahkkimis, COP 17, ON dálkkádatkonvenšuvnna juovlamánu 2011 Durbanis Lulli-Afrihkás. Biras- ja ovddidanministtar Erik Solheim jođihii sáttagotti.

Dálkkádatkonvenšuvnna bajimus mihttomearri lea uhcidit máilmmiviidosáš liegganeami dainna lágiin ahte uhcidit dálkkádatgássaluoitimiid. Dálkkádatpáhkka Durbanis mearkkaša plána mo oazžut buot riikkaid dohkkehit boahttevaš juridihkalaš dálkkádatšiehtadusa. Dat galgá leat šiehtaduvvon ovdal 2015 ja doaibmagoahtit 2020 rájes. Kyotoprotokolla guhkiduvvo viđain jagiin ja ruoná foanda ášahuvvo dálkkádatdoaibmabijuid ruhtadeami várás ovdáneaddji riikkain. Eará osiin leat earret eará njuolggadusat mo gozihit ja hálddašit luoitimiid, suodjalit arvevuoddiid, teknologijafievrrideapmi ovdáneaddji riikkaide ja dálkkádatheiveheapmi.

Dálkkádatrievdamat čuhcet hui garrasit álgoálbmogiidda go álgoálbmogiin lea dávjá hui lagas oktavuoha luondduin ja nu sii leat lagamusat dálkkádatrievdamiid. Dát guoská erenoamážit sápmelaččaide, ja eará álgoálbmogiidda Ártkasis gos dálkkádatgáttat rivdet johtilepmosit. Bjerkenes dálkkádatdutkanuovddáza odđa meroštallamat čájehit 4-6 lieggaceahki liegganeami Ártkasis 2050:s jus CO2 luoitimat eai uhciduvvo. Danne lei šállošahtti go álgoálbmotoaidnu ii boahťan baljo ovdan go COP 17 mearrádusain. Doppe leat dušše eahpečielga ja uhccán geatnegahtti čujuhusat álgoálbmogiidda mearrádusain mat čatnasit dálkkádatheivehemiide ja ruoná dálkkádatfondii. COP 17 mearrádusat vuovdeálgaga REDD+ oktavuodas leat dattetge ain fámus. Das lea sáhka sihkkarastinvugiin álgoálbmogiid vuoigatvuodaid, árbedieđuid ja ollesárvosaš álgoálbmotoassálastima ektui.

Bievlavuodjin Finnmárkkus

Birasgáhttendepartemeantta prošeakta bievlavuodjima birra Finnmárkkus loahpahuvvui juovlamánu 2010. Sámediggi oassálasttii prošeaktii dakko bokte ahte lei mielde stivrenjoavkkus ovtta Luondduhálddašandirektoráhtain, Finnmárkku fylkkagielddain ja Finnmárkku fylkkamánniin. Stivrenjoavkkui lei deatalaš ahte referánsajoavkkus ledje mielde buohkat geain sáhtii lea beroštupmi ja oavilat dán fáttás. Earret buot sámi organisašuvnnaid ja politihkkárat mat ledje mielde, de lea Sámediggi erenoamážit duhtavaš go maiddái sámi nissonorganisašuvdna Sáráhkka ja Sámedikki nuoraidpolitihkalaš lágdegoddi/SNPL ledje mielde prošeavttas. Sihkkarastin dihtii stuorra doarjaga Sámedikki ársiid bealis, lágidi Sámediggi sierra seminára dán fáttá birra Sámedikki guovvamánu dievasčoahkkima oktavuodas 2011:s. Sámediggi čuovvola prošeaktajoavkku evttohan doaibmabijuid. Dat dahkkojuvvo konsultašuvnain Luondduhálddašandirektoráhtain ja Birasgáhttendirektoráhtain.

Kultursuodjalus

Statistihkka mii čájeha doaimmaid

Sámediggi meannuda areálaáššiid plána- ja huksenlága, ja kulturmuitalága, vuodul. Sámediggi lea hálddašaneiseváldin geatnegahttojuvvon ollašuhttit iskkadangeatnegasvuoda kulturmuitalága vuodul. Danne čađaha Sámediggi báikediđoštallamiid doppe gos plánejuvvojit huksemat. Jagi mielde mii meannudit ollu muddenplánaid ja giellaplánaid lassin mángga duhát eaŋkiláššái, maid gaskkas leat ollu huksenáššit.

Sámedikkis sámi kulturmuittuid hálddašaneiseváldin leat ollu doaimmat, maid kulturmuittosuodjalusa doaibmastatistihkka 2011:s čájeha: 6489 dokumeantta vuostáiváldojuvvon, 2481 dokumeantta sáddejuvvon ja 211 čađahuvvon báikediđoštallamat. 744 eaŋkil kulturmuittu leat biddjojuvvon Askeladdenii 2011:s.

Báikediđoštallamat

2011:s dieđihii ja čađahii Sámediggi vuosttaš geardde báikediđoštallama Møre og Romsdalas. Báikediđoštallan guoskkai bartaguvlui Rindal suohkanis. Sivvan manne dieđihuvvui báikediđoštallan, lei ahte eará sajiin Rindal suohkanis leat registrerejuvvon sámi kulturmuittut, mat čatnasit Trollheimenii. Mii háliideimmet iskat stuorát guovllu gos Sámediggi ii leat ovdal leamaš registrereme. Báikediđoštallamis eai dahkkojuvvon registreremat.

Mii guoská áitojuvvon kulturmuittuide, de lea čađahuvvon báikediđoštallan Skarpdalenis Tyldalas dárkkistan, registreren ja odđa registreren dihtii kulturmuittuid dakkár guovllus maid Saanti Sijte geavahit. Goahtesadji árvvoštallojuvvi leat hui áitojuvvon go dat lei aiddo johtolagas Saanti Sijte boazogárdái. Dat lea dieđihuvvon Dieđamuseii vejolaš sihkkarastinroggamii 2012 geasi. Guovllus leat ollu sámi kulturmuittut, ja olles guovllus berrešii čađahit dárkileappot registreremiid.

Dasa lassin dieđihuvvui geasset oaffaruššansadji Reevhtse lahka Aarbortes mii áitojuvvi billistuvvot dulvadeami geažil. Dan rádjai leat boahán ovdan ruovde-, dákte- ja čoarvegávdnosat mat gártet guhkkelebbui ja guhkkelebbui čáhcai. Danne lea sadji dieđihuvvon Dieđamuseii vejolaš sihkkarastinroggamii 2012:s.

Geasset 2011 fuomášuhttojuvvi Sámediggi oaiveskálžžu birra mii gávdnui Skrovkjosenis Divttasvuona suohkanis. 2009:s ráhkadii Sámediggi, Riikkaantikvára ruhtademiin, dikšunplána fuolahan dihtii ovdalis registrerejuvvon dološhávdesaji guovllus. Dát oaiveskálžu bođii Divttasvuona leansmánnekantuvrii, gosa dat vurkejuvvo dassážiigo Sámediggi, Romssa musea ja Riikkaantikvára sohpet mo dan galgá áimmahuššat. Sámediggi áigu dán ášši vuoruhit maiddái 2012:s vai sáhtášii buori láhkai fuolahit Skrovkjosena dološhávdesaji. Bargu dahkkojuvvo lagaš fágalaš ovttaráđiin Romssa museain ja Riikkaantikvárain.

Plánaprográmma odđa ruvkedoaimma ásaheami várás Biedjovággái Sámediggi lea 2011:s addán cealkámuša plánaprográmmii odđa ruvkedoaimma ásaheami várás Biedjovággái Guovdageainnus. Plánaprográmma ja plánabarggu álggaheapmi guoská veaike- ja golleroggamiidda guovlluin boares Biedjovákki ruvkiid lahka. Plánaguvlui gullet areálat sihke Guovdageainnu ja Ráisa suohkaniin. Doaibmabiddji lea ruođa prospekteren- ja ruvkeovddidanfitnodat Arctic Gold AB.

2011 geasi ja čavčča čađahii Sámediggi kulturmuitoiskkadeemi plánaguovllus kulturमितolága vuodul. 32 kulturमितobáikki registrerejuvvojedje oktiibuot 51 eaŋkilmuittuin mat leat plánaguovllus dahje hui lahka plánaguovllu. Dáin leat 40 eaŋkilmuittu mat árvvoštallojuvvojit leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturमितolága mearrádusaid vuodul. Doaibmabiju ja gaskaboddasaš areálahálldašeami válddahusa vuodul orru leamen nu ahte dat lea njuolgga vuostálagaid ovttain dahje mánggáin kulturमितobáikkiin.

Danne válddaheimmet iežamet plánaprográmmas golbma sierranas vuogi mo dán sáhtá giedahallat viidáset proseassas. De vuos sáhtá Sámediggi dieđihit ja vejolaččat ovddidit vuosttaldeami plánaevttohussii. Ja de sáhtá doalahit plánaevttohusa dainna sávaldagain ahte addojuvvo sierralohpi duohtadit daid kulturमितuidda maidda plána guoská kulturमितolága § 8 njealját lađđasa vuodul. Goalmmádassii sáhttet doaibmabiddji ja plánaeiseváldi árvvoštallat bidjat doaibmabiju eará sadjai plánaguovllus, nu ahte dat ii gártta vuostálagaid kulturमितobáikkiiguin, dás ovdamearka dihtii buhtes eatnanvuloš doaimma dakkár roggamiin mii ii leat vuostálagaid kulturमितolágain.

Sámediggi áigu dahkat loahpalaš oaivila dáidda gažaldagaide go oazžut dárkilet muddenplánaevttohusa oktan válljejuvvon areálahálldašemiiguin plánejuvvon ruvkedoaimma várás.

Ođđa 420 kv-fápmolinnjá gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta:

Statnett ođđa kv420-fápmolinnjá konsešuvdnaohcama oktavuodas gaskal Báhcavuona ja Hámmárfeastta čadahuvvui 2010:s prošeakta čielggadit váikkuha go ja man muddui váikkuha vejolaš huksen automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittuid. Vuosttaš gieddeáigodat čadahuvvui 2010:s. 2011:s jotkojuvvui gieddebargu ja dán áigodagas didoštuvvojedje buot linnjaspáittut. Čujuhuvvojedje mánga saji gokko huksema lea váttis čađahit almmá dan haga ahte billistit dahje vaháguhttit kulturmuittuid/kulturbirrasiid.

2011:s registrerejuvvojedje 522 kulturmuittu. Dat leat lassin mannanjagáš registreremiidda. Nu leat registrerejuvvon lagabui 900 kulturmuittu dán guovtti gieddeáigodagas. Sullii goalmmás kulturmuittuin adnojuvvojit leat automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittolága vuodul. Daid kulturmuittuid suodjalanstáhtus, mat vel báhcet, ii juogo čielggaduvvon dahje dat leat ođđaset áiggis. Sáhttit namuhit dakkár kulturmuittuid go árran, iešguđet lágan vuorkkát, čilat, boazoáiddit geađggis, állit ja bearjasat, mielkevuorkkát eatnama siste, geađgeopmanat, bivdorokkit, hávddit, goahtesajit, urat, bihkkaboaldinhávddit (vuollegis vuovdeguovlluin), sieiddit ja oaffarsajit. Mángga sajit leat registrerejuvvon geađgekonstrukšuvnnat maid doaibma ii leat čielggas. Mánga registrerejuvvon kulturmuittu, erenoamážit badjosiin, leat ovdešáiggiid boazodoalu áigodatássansajiid ja iešguđet dološ boazodoalloaaimmaid bázahasat.

Ođđa 420 kv-fápmolinnjá gaskal Ofuohta ja Báhcavuona

Statnett ođđa kv420-fápmolinnjá konsešuvdnaohcama oktavuodas gaskal Ofuohta ja Báhcavuona čadahuvvui 2011:s gieddebargu čielggadit gártá go plánejuvvon spáitu vuostálagaid automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon kulturmuittuiguin. Linnjaspáittut ja fievriddangeainnut didoštallojuvvojedje ollásit ja oktiibuot sullii 350 kulturmuittu registrerejuvvojedje guoskkahuvvon guđa gielddas. Dain leat 117 automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittu, 100 leat ođđa áiggis dahje daid stáhtus ii leat čielggas ja 133 leat soahtemuittu mat buori muddui čatnasit soahtái Narviikkas 1940:s. Kulturmuittoregistreremiidda lassin čadahuvvojedje gieddeáigodagas badjel 50 jearahallama main leat ožžon hui mávssolaš dieđuid sámi geavaheami ja leahkima birra davit Nordlánddas, ja Lulli- ja Gaska-Romssas. Prošeavttaid bokte leat mii ožžon eanet máhtu sihke sámi boazodoalu ja márkasámi historjjá birra dakkár guovlluin maid mii leat uhccán iskkadan ovdal.

Gaskaboddasaš árvoštallamat čájehit ahte lea leamaš uhccán njuolggá riiddut gaskal kulturmuittut ja plánejuvvon huksema. 2011/2012 dálvvi áigut bargat hui lahkalaš Statnett:in ja Nordlándda ja Romssa fylkkasuohkaniiguin gávdnat čovdosiid mat suodjalit kulturmuittuid vahágiid vuostá sihke linnjahuksema ja boahhteáiggi linnjačorgema oktavuodas. Prošeavtta loahpparaporta geigejuvvon cuoŋománus 2012.

Vuosttaldeamit kulturmuittoláhkii ja dan rihkkumat

Finnmárkkus leat ovddiduvvon 3 vuosttaldeami plánaássiide kulturmuittolága vuodul. Dat leat Nussir ruvkedoaimma muddenplánii Fálesnuoris, Sáltesáivosullo muddenplánii Davvesiiddas ja Čáhcesullo gieldda gielddaplána areáloassái. Vuosttaldeapmi Sáltesáivosullo muddenplánii ja Čáhcesullo gieldda gielddaplána areáloassái leat maŋŋá gessojuvvon ruovttoluotta.

Romssas lea ovddiduvvon vuosttaldeapmi Pikstein fápmorusttega vuostá Romssas.

Sámediggi lea 2011:s váidán kulturmuittolága rihkkuma Láhpi suohkanis. Láhkarihkkun lei dahkkojuvvon dainna lágiin ahte báikái gos ledje automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi kulturmuittut, lei vuojihuvvon deavddamássa mássavuorkká ásaheami oktavuodas. Vuorkkás lei sullii gaskal 800 ja 1000 m² eana, geađgi ja darfi. Kulturmuittobáiki lea Cuovccovuonjoga gáttis – Sandbakken Cuovccovuonas Láhpi suohkanis. Báikkis ledje ovdal registrejuvvon čieža goahtesaji mat leat boarráset go 100 jagi. Vurkejuvvon deavddamássat gokčēt osiid kulturmuittobáikkis, okta goahtesadji lea ollásit gokčojuvvon ja okta goahtesadji lea belohakkii gokčojuvvon.

Sii geain lei ovddasvástádus deavddamássavuorkás leat maŋŋá váldán ovddasvástádusa ja čorgen eret olles mássavuorkká ja čorgen ja ožžon guovllu fas seammalágánin go ovdal. Dattetge ii leat Sámedikkis leamaš vejolašvuohta čađahit báikediđoštallama dan maŋŋá, nu ahte mii eat áibbas dieđe mo dat loahpalaččat šattai. Daid dieđuid vuodul maid mii leat ožžon, de lea čorgenbargu lihkestuvvan ja mássavuorkká ásaheapmi ii leat dagahan bistevaš vahága kulturmuítobáikái. Muđui ii leat Sámediggi gullan maidege váiddaeiseválddis min váidima birra.

Vistesuodjalus ja dikšun

Sámediggi lea álggahan proševtta Automáhtalaččat ráfáidahttojuvvon sámi visttiid registreren. Guokte olbmo leat bálkáhuvvon ja bargan registreremiid ráhkkanemiin. Riikkaantikvára lea váldán proševtta mielde iežaset ovddidanpláni ja prošekta ruhtaduvvon Riikkaantikvára bušehtas. Dán barggu oktavuodas lea Birasgáhttendepartemeanta várren guokte miljon liige ruvnnu 2012 bušehtii automáhtalaččat ráfáiduhttojuvvon sámi visttiid ovdešteapmái.

Sirpmá vistesuodjalusprošekta lea jotkojuvvon dán jagi ja jotkojuvvo maiddá boahhte jagi. Dán rádjai leat 5 vistti divvojuvvon ja guđat ceggejuvvo fas iežas vistesadjái boahhte geasi. Guokte jagi leat guokte duojára bargan proševttain. Soai leaba maiddá gealbudeamen ovdeštanduojáriid.

Nuortalaš siidda muddenplána lea gárvis ja sáddejuvvon Máttá-Várjjat gildii dohkkeheapmái. Gielda lea dieđihan ahte dat galgá gárvasit meannuduvvot ođđajagimánus 2012. Sámediggi lea ráhkadahtán párkensaji rusttetplána nuortalaš siiddas.

Halonenvisti nuortalaš siiddas lea gárvasit ovdeštuvvon ja ovdeštanbarggut leat čađahuvvon guovtti smávit visttis doppe. Hávdemuittuid ovdešteapmi Sandeng girkogárddis Kálfjorðas lea jotkojuvvon maiddá dán jagi.

Sámediggi lea čađahan dikšuma nuortalaš siidda ja Ceavccageađggi kulturmuítoguovlluin. Dat dahkkojuvvo doarjagiiguin Várjjat Sámi Musea ja Nuortasámi musea bušehtain. Museain lea geavtlaš ovddasvástádus dikšumis.

2009:s jugiimet 2 miljon ru stáhta barggolašvuodadoarjagis, mas guhtta doaibmabiddji ožžo doarjaga. Dain leat guovttis čuovvoluvvon 2011:s, mas Várjjat sámi musea oačču liige ruđaid Ceavccageađgeguovllu dikšumii.

Sámediggi lea ožžon 35 000 ruvdnosáš doarjaga Riikkaantikváras bálgá ja báktesárgonbáikki dikšumii ja láchimii Aldon bassi várís Várjavuonas Unjárgga gielddas. Sámediggi lea oastán dihkáid Unjárgga gielddas ja bálkahan valáštallansearvi dihkáidit bálgá Aldonai, čorget doabbariid, čorget vuovddi bálgá guoras ja báktesárgoguovllus. Bálggis Aldonai lea gieldda ássiide bivnnuhis bálggis ja Sámediggi oaidná positiivan ahte báikkálaš searvvit leat mielde fuolaheamen iežaset historijá.

Suoidnemánus 2011 rahppojuvvui Husjordøya láchin Lodegiid suohkanis. Husjordøya lea áidnalunddot kulturbiras mas leat sihke sámi ja norrøna kulturmuittut, man goahtesajit ja guhkesvisti leat áigemeroštallojuvvon 1100-lohkui maŋŋá Kristusa riegádeami. Áramus mearkkat olbmuid geavaheamis leat áigemeroštallojuvvon 400-lohkui ovdal Kristusa riegádeami. Nordlándda fylkkasuohkan, Sámediggi ja Stáhta geaidnodoaimmahat leat ovttasbargan láchimiin.

Meavrresgári, gievrie, bázahasat buktojuvvojedje borgemánus gávnussajis. Gievrie dolvojuvvui álggos Raavrevijhke guovddáži vai olbmot besse dan oaidnit. Maŋŋá dat dolvojuvvui Snoasai gos maid čájehuvvui ovdalgo dolvojuvvui Troandimii konserveremii. Gievrie galgá dolvojuvvot ruovttoluotta Saemien Sijtii go ođđa musea lea gárvis. Čakčamánus dollojuvvui Gievrie-seminára Raavrevijhkes gos guovttis Sámedikkis oassálaste.

Ođđasis hávdádeapmi Nuortalaš siidii

Sámediggi lea oassálastán bargojovkui maid Oslo universitehta nammadii ráhkkanan dihtii ođđasis hávdádit 94 indiviidu Nuortalaš siida hávdesadjái. Ášši vuolggahii Norgga ortodoksa girku. Girku ja báikkálaš ovddasteaddjit leat maid leamaš mielde joavkkus. Sámediggi lea juolludan ruđaid lágideapmái ođđasis hávdádeami oktavuodas. Ođđasis hávdádeapmi dáhpáhuvai 25.9.2011. Sámedikki presideanta doalai sártni lágideamis.

Ceavccageađgi máilmmiárbelisttas

Sámediggi lea nammadan bargojoavkku mii galgá evttohit Ceavccageađgi máilmmiárbelistui. Joavkkus lea Romssa universitehta, Bioforsk Nord, Finnmárkku fylkkagieldda ja Sámedikki ovddasteaddjit. Dasa lassin lea Riikkaantikvára mielde dárkojeaddjin. Unjárgga gieldda/Várjjet Sámi Musea ovddasteaddji lea čállin.

Bargojoavkku bargamuššan lea ráhkadit strategiija, ákkaid, diehtujuohkin- ja promoterendoaimbijuid ja evttohit guovllu viidáset ovddideami. Joavku galgá viidáseappot vuolggahit synergijabeavttu gaskal máilmmiárbe barggu ja barggu Várnjargga ođđa álbmotmehciin, dás maiddá árvoštallat galget go ja mo galget Várnjargga bivdomuittut leat mielde máilmmiárbe barggu. Bargojoavku lea earret eará fitnan diđoštallamin guoskevaš báikkiid. Lea maid dollojuvvon čoahkkin mas Unjárgga gieldda sátnejodiheadji, ovttas Sámediggeráđiin, bovdejedje Birasgáhttendepartemeantta ja Riikkaantikvára diehtujuohkin- ja promoterenčoahkkimii.

Norgga UNESCO-kommišuvnna galledeami oktavuodas Finnmárkkus biddjojuvvui semináras Áltta museas ovdan dat áigumuš ahte evttohit Ceavccageađgi máilmmiárbelistui.

Árktalaš ráđđi lea nammadan áššedovdijoavkku mii galgá välljet muhtun áidnalunddot kulturbáikkiid Árkttis. Sámediggi oassálasttii Sámiráđi evttohusa vuodul. Sámiráđđi lea evttohan ahte Ceavccageađgi váldjuvvo mielde dán listui.

Geahččalanprošeakta gaskaboddasaš válddi fápmudeami birra kulturmuitalága vuodul

Birasgáhttendepartemeantta lea 2011:s bovdn Sámedikki ja buot fylkkagielddaid searvat geahččalanprošeaktii mas váldi mearridit sierralohpeáššiid kulturmuitalága 8. § vuosttaš, nuppi ja njealját lađđasiid vuodul, gaskaboddasaččat fápmuduvvo regionála kulturmuitalága. Dat guoská ohcamiidda oazžut lobi jávkadit dihto kulturmuitalága dihto eavttuid vuodul. Nu ahte gaskaboddasaš váldi lea ráddjejuvvon.

Iešalddis lea buorre go regionála kulturmuitalága oazžu viiddiduvvon válddi kulturmuitalága vuodul. Seammás lea eahpádus das man ollu lassebargu dat buvttiha Sámediggái ja lea maid eahpesihkarvuolta das makkár buhtadusa Sámediggi sáhtta vuordit dán lassebarggu ovddas. Ja vel lea Sámedikki dievasčoahkkin mearridan áššis 37/07 ahte Sámediggi ferte oazžut válddi njuolggá kulturmuitalágas sámi kulturmuittuid hálddašeamis. Dat gaskaboddasaš ortnet mii mis lea odne, fápmuduvvon válddi čadaheadjin, gáržžida Sámedikki doaimma álbmotválljen parlameantan. Min oainnu mielde dat ii guorras álbmotriektái.

Dán vuodul dieđihii Sámediggi Birasgáhttendepartementii ahte mii eat háliit searvat vel ovttá gaskaboddasaš hálddašanortnegii. Mii leat baicce čielgasit dovddahan Birasgáhttendepartementii ahte berre álggahuvvot konsultašuvdnaproseassa gaskal Sámedikki ja stáhta, man áigumuš lea soahpat bastevaš hálddašanortnega sámi kulturmuittuid hálddašeamis.

Ovttasbargu

Sámedikkis ja Riikkaantikváras lea jeavddalaš gulahallan guoskevaš áššiid birra. Dán jagi lea Sámediggi oččodan davvisámegiela Askeladden kulturmuitalága vuodun ođđa veršuvdnii, mii galgá rahppojuvvo ođđajagamánus 2012. Sámediggi lea addán cealkámuša Riikkaantikvára gulaskuddamii

Čoahkkingirjii čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

197 siidu 379 siiddus

stáhta kulturhistorjjálaš visttiid ráfáiduhttima birra ja bivdán konsultašuvnnaid láhkaásahusa 1. § hábmema oktavuodas. Konsultašuvnnaid čađahuvvojedje ja min oaidnu váldojuvvui vuhtii. Sámediggi lea maid addán cealkámušaid Riikkaantikvára jagi 2011 vuoruhaneivvi.

Ovttasbargu Finnmárkku fylkkagiieldain Finnmárkku oktasaš regionála kulturmuittoplána birra álggahuvvui 2011 vuosttaš jahkebealis. Earret eará lágiduvvojedje diehtujuohkin- ja evttohusčoahkkimat mángga giieldain. Finnmárkku fylkkagiieldas lea bargoaddiovdasvástádus prošeaktajodiheamis. Vurdojuvvo ahte prošeakta loahpahuvo gaskkamuttus 2013 ja plána doaimmaáigodat muddejuvvo dan mielde.

Sámedikkis lea jeavddalaš gulahallan fylkkagiieldain. Sámediggi lea mielde fylkkagieldda areálaplánaforumas ja bargá ovttas beaivválaš áššemeannudeamis. Lullisámi guovllus leat earret eará čađahuvvon oktasaš báikediđostallamat Opplándda, Davvi-Trøndelága ja Hedmárkku fylkkasuohkaniiguin. Viimmat čađahuvvui ovttasbargočoahkkinn Nordlánddas gaskal Sámedikki ja Nordlándda fylkkasuohkana ovttasbargošiehtadusa vuodul.

Sámedikkis lea oktilis ovttasbargu Norgga kulturmuittofondain. Sámediggi addá cealkámušaid guoskevaš ohcamiidda maid foanda oazžu ja dárkkista antikváralaččat čađahuvvon barggaid.

Ohcanvuđot doarjagat kulturmuittosudjalussii

2011 várás lei várrejuvvon 2 000 000 ru. Oktii buot juogaduvvui 2 583 000 ru prošeavttaide kulturmuittosudjalusas 2011:s. Dan lei vejolaš dahkat go gessojuvvojedje ruovttoluotta earret eará ruđat ovddeš jagiin mat eai lean atnon. Leat ožžon 32 ohcama ja 26 ohcama leat ožžon lohpadusa. Ortnega ohcansubmi lea oktii buot 3 681 547 ru.

Dán áigodagas leat 12 prošeavtta álggahuvvon, ja 31 prošeavtta leat fas loahpahuvon.

Dás mii namuhit mánga prošeavtta maid Bådádđjo suohkan Skjerstad vistesuodjalusprošeavtta bokte lea čađahan. Arnstein Brekke lea leamaš ángiruššin ja antikváralaš ovddešteaddjin. 2011:s son oáččui Nordlándda kultureanadatbálkkašumi earret eará go son lea deattuhan sámi vistehistorjjá bihtánsámi guovllus. Sámediggi lea dorjon mánga su prošeavttain.

Dán jagi ožžot golbma prošeavtta doarjaga duodaštit bihtánsámi historjjá, guokte registrerenprošeavtta ja okta ovddeštanprošeakta.

Mo dat ohcamat, mat leat ožžon lohpadusa, juohkásit guovlluide ja vuoruhemiide 2011:s:

Guovlu	Registreren	Dikšu	Ovddešteapmi	Buohkanassii
Davvisámi	4	4	7	15
Julevsámi	2	0	6	8
Lullisámi	2	0	1	3
Buohkanassii	8	4	14	26

Julevsámi guovllus lea addojuvvon lohpadus 1 ovddeštanprošeaktii ja 2 registrerenprošeaktii mat čatnasit bihtánsámi guovlui. Ovddeštanprošeavttaid gaskkas lea mánga smávva ovddeštanprošeavtta davvisámi guovllus ja mánga stuorra ovddeštanprošeavtta julevsámi guovllus. 2 lohpadusa vulget ovddeš lohpadusain ráhkadit antikváralaš ovddeštanplánaid 2010 várás. Ain lea nu ahte ovddeš jagiid ášahusvuđot ovddeštanbarggut julevsámi guovllus jotkojuvvojit main Árran julevsámi guovddáš ja Bådádđjo suohkan leat mielde. Mii mihttet maiddá ahte eanet go bealli lohpadusain lea addojuvvon davvisámi guovlui, muhto ahte juolluduvvon submi buohkanassii lea stuorát julevsámi guovlui. Lullisámi guovllus lea ohcciid lohku uhci eará guovlluide ektui ja danne lea lohpadusaid lohku ja submi uhcit.

7 Dearvvašvuohta, sosiála ja fuolahus

Sámedikki váldomihttomearrin lea sihkkarastit ovttadássásaš dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid sámi álbmogii. Bálvalusaid vuolggasadjin galgá leat sámi giella ja kultuvra. Dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusfálaldagat fertjit heivehuvvot sámi álbmoga dárbbuide. Dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbargiide miehtá riikka ferte addit oahpahusa sámi gielas ja kultuvrras.

Sámediggi bargá máŋgga láhkai olahan dihte dáid mihttomeriid. Gulahallama ja ovttasbarggu bokte guovddáš eiseválddiiguin ja eará aktevrraiguin, bargá Sámediggi dan ala ahte sihkkarastit Sámedikki váikkuhanfámu dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid hábmemei sámi álbmoga várás. Mii gozihit earret eará sámi mánáid vuoigatvuođaid mánáidsuodjalusbálvalusain deaivvadeamis, veahkehit heivehit rihkusfuolahusa sámi fáŋggaid dárbbuide ja ovddidit sámi boarrásiid- ja fuolahusfálaldaga. Dasa lassin addit mii doarjaga sierra dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide.

Ovttasbargu

Sámediggi nationála álbmotválljen orgánan lea eanemus guovddáš eavttuid biddji eiseválddiid guovdu ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid ovddideami oktavuodas sámi álbmogii, ja dat ferte danne gessojuvvot mielde proseassaide main lea njuolga mearkkašupmi sámi álbmogii.

Sámediggi gulahallá guovddáš eiseválddiiguin, gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin, ja eará aktevrraiguin barggus dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldaga sihkkarastimis sámi álbmoga várás. Earret eará čadahit mii konsultašuvnnaid eiseválddiiguin dan oktavuodas go gustovaš lágat ja dahje láhkaásahusat rievdaduvvojit dahje ođastuvvojit, main lea njuolga mearkkašupmi dearvvašvuođa-, sosiála- ja mánáidsuodjalusfálaldahkii sámi álbmoga várás. Sámediggi addá maiddái čálalaš cealkámušaid dieđáhusbargui ja čielggadusaide. Lávgadeappo ovttasbargu fágainstánssaiguin ja earáiguin, gelbbolašvuođa buorideami dihte, ja dasto leat maiddái oainnusmahttindárbu ja bálvalusaid ovddideapmi deatalaččat.

Ovttasdoaimanodastus lea deatalaš dearvvašvuođadoastus sámi pasieanttaide. Sámediggi lea konsultašuvnnaid bokte Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain geahččalan oainnusmahttit sámi pasieanttaid vuoigatvuođaid ja dárbbu lágain ja guovddáš stivrendokumeanttain.

Sámi ovddastus dearvvašvuođadoaimmahagaid stivrrain

Sámedikkis lea riekti evttohit evttohasaid dan njealji regionála dearvvašvuođadoaimmahaga stivraide ja muhtun vuollásaš doaimmahagaid stivraide. ILO- konvenšuvnna nr 169 art. 25 artihkkalis daddjojuvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta hábmet iežaset dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusa. Danne áigu Sámediggi searvat sámi ovddasteddjiid nammadeapmái regionála ja vuollásaš dearvvašvuođadoaimmahaga stivraide. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain ášši birra.

Sámi mánáid vuoigatvuođat mánáidsuodjalusbálvalusas

Sámedikki mihttomearrin lea ahte sámi mánát galget beassat deaivvadit mánáidsuodjalusain man vuolggasadjin lea sámi giella ja kultuvra. Dat ahte sámi mánáin leat vuoigatvuođat oažžut dakkár mánáidsuodjalusbálvalusa mas lea gelbbolašvuohta gielas ja kultuvrras čuovvu Mánáidkonvenšuvnna ja mánáidsuodjaluslága. Dasto gusket sámi mánáide sámegeiela hálddašanguovllu siskkobearde sámelága njuolggadusat. Dát mearkkaša dan ahte sámi mánáin dáin gielddain lea vuoigatvuohta oažžut bálvalusa sámegeilli mánáidsuodjalanbálvalusas, maiddái dalle go biddjojuvvojit institušuvdnii dahje biebmoruktui olggobealde ruovttugiella. Sámediggái lea deatalaš oainnusmahttit mánáid rivttiid ja ahte dát rievttit gozihuvvojit mánáidsuodjalusbálvalusas. Ollu áššit sámi mánáid ektui mánáidsuodjalusas maiguin Sámediggi lea bargan 2011:s, leat dakkár áššit maiguin Sámediggi lea bargan juo guhkkit áiggi. Dás lea sáhka earret eará áššis láhkaásahusa rievdadeamis bearráigeahčus mii

guoská biebmoruovttuide ja mánáidsuodjalusásahusaide, áššis sámi mánáid goziheamis Mánáidviesus ja gelbbolašvuoda buoridanbarggus mánáidsuodjalusbálvalusas.

Sámediggi lea 2010:s álggahan konsultašuvnnaid Mánáid-, dásseárvo- ja

searvadahttindepartemeanttain dan ektui ahte rievadahttit lálkaásahusa biebmoruovttu ja mánáidsuodjalusásahusaide bearráigeahču birra. Sámedikki mihttomearrin lea ahte sámi mánáid vuoigatvuohta suodjaluvvot giela ja kultuvrra dáfus galgá jerrojuvvot árjjalaččat dalle go gártet ášahussii ja biebmoruktui. Maŋŋá konsultašuvnnaid sáddejuvvui lálkaásahusa rievdadusevttotus gulaskuddamii. Gulaskuddanvástádusain oidno ahte Sámediggi lea ožžon doarjaga dán oidnui dán áššis. Dainna lea Sámediggi duhtavaš, ja dat čájeha maidái ahte leat rivttes bálgá alde. Sámediggi ja Mánáid-, dásseárvo- ja searvadahttindepartemeanta jotket dainna bargguin 2012:s.

Mánáidviesu lea fáladat mánáide ja sin oapmahaččaide geat deaivvadit riekteásahusain maŋŋá go leat gártan gillát veahkaválddi dahje seksuála vearddaguid. Sámi mánáid vuoigatvuođaid dihte ferte Mánáidviesus leat gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras go galget gažadit sámi mánáid. Danne lea Sámediggi konsulteren Justiisa- ja politiijadepartemeanttain go guoská sámi mánáid vuoigatvuođaid goziheapmái Mánáidviesus. Dál lea Politiijadirektoráhtas ovddasvástádus bargat dainna áššiin viidáseappot. Dat leat doallan čoahkkima Sámedikkiin, SANAG:in ja sámegeielat politiijabálvváiguin mas konklusuvdnan lei earret eará ahte Romssa Mánáidviesus ferte leat nationála ovddasvástádus sámi mánáin. Politiijadirektoráhta áigu dál evttohit dán Justiisa- ja politiijadepartementii. Sámediggi áigu bargat viidáseappot áššiin nu ahte mii oažžut ovttá Mánáidviesu mas lea nationála ovddasvástádus sámi mánáin.

Oainnusmahttin dihte sámi mánáid dárbbu ja vuoigatvuođaid oažžut ovttárvosaš mánáidsuodjalanbálvalusa, lágidi Sámediggi sámi mánáidsuodjaluskonferánsas Álttás. Konferánssa lágiduvvui ovttaráđiid Norlánda, Romssa ja Finnmárkku fylkkamanniiguin, Buf-ossodagain regiovdna davvi ja Finnmárkku allaskuvllain. Konferánssa fáddán lei “mánáidsuodjalus buoremusat ávkin sámi mánáide”. Sámediggi lea duhtavaš konferánsain, ja lea ožžon buriid dieđuid ruovttoluotta sihke oasseváldiin ja sáhkavuorrodolliin dan birra ahte konferánsas loktejuvvojedje guovddáš ja deatalaš fáttat mánáidsuodjalusa siskkobealde mat gusket sámi mánáide.

Ráđdehusa plánejuvvon stuorradiggedieđáhusa oktavuodas mánáidsuodjalusa birra, lea biddjojuvvon panela mas leat fágabirrasat ja olbmot geain leat vásihusat mánáidsuodjalusas ja dan birra, ja dat lea Mánáidsuodjaluspanela. Sámedikkis lei čoahkkim mánáidsuodjaluspanelain geassemánu 2011. Čoahkkima fáddán ledje sámi mánáid vuoigatvuođat mánáidsuodjalusbálvalusa oktavuodas, dárbu ahte mánáidsuodjalusbálvalusas lea giella ja kulturáddejupmi, ja hástalusat maid sámi mánát ja bearrášat ožžot deaivvadeamiin mánáidsuodjalusbálvalusain. Mánáidsuodjaluspanela lea addán raportta mii galgá addit rávvagiid politihkkáriidda ahte maid berrešii dahkat buoridan dihte mánáidsuodjalusa jagiin ovddasgolvui. Sámediggi lea duhtavaš go fokus mánáidsuodjaluspanelas lea sámi mánáid vuoigatvuođaid ektui go deaivvadit mánáidsuodjalusain.

Deatalaš eaktun jos galggaš oažžut ovttárvosaš mánáidsuodjalusbálvalusa sámi mánáide lea ahte bargi lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Danne lea Sámediggi vuoruhán searvat sihke referánsajovkui mii lea ášahuvvon Stuorradiggedieđáhusa várás oahpahusa birra čálgobálvalusaide ja referánsajovkui plánejuvvon masteroahpu várás mánáidsuodjalusas Romssa universitehtas. Sámedikki cealkámušat goappašiid dáid bargguide leat leamaš ahte kulturáddejupmi ferte biddjojuvvot vuodđun dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusa buot oahpuide. Sihkkarastin dihte ahte sámi mánáid vuoigatvuođat gozihuvvojit deaivvadeamis mánáidsuodjalusain.

Psykalaš dearvvašvuohta

Sámi servodat deaivida hástalusaiiguin mat sáhttet addit dearvvašvuoda dáfus váikkuhusaide. Deatalaš lea ahte dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas lea máhtolašvuohta dáid birra ja váikkuhusaide birra mat dain sáhttet leat ovttaskas olbmo dearvvašvuhtii. Árbevirolaš sámi ealáhusat barget garra deattu vuolde servodaga ektui olggobealde. Areáladuohtadeamit, riiddut ja boraspirevahádat leat dušše oassi dain hástalusain maiguin sii maid rahčet. Dát bealit váikkuhit maid ealáhusdoliid fysalaš ja psykalaš dearvvašvuhtii. Doallit leat oppa áiggi huššadilis, go leat fuolas sin iežaset ja ealáhusa boahhteáiggi

geažil. Dan go fertejit bealuštit ealáhusa vuoigadahttojumi dovdet sii noadđin. Dasto lea dutkan gieskat čájehan ahte ollu olbmot sámi álbmoga beales dieđihit ahte sii vealahuvvojit, ja ahte dat čuohcá sin dearvvašvuođadillái. Konsultašuvnnain Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain ođđa álbmotdearvvašvuođalága ektui lea Sámediggi čujuhan makkár hástalusat árbevirolaš sámi ealáhusain leat. Seamma cealkámuša leat mii buktán Stuorradikki dearvvašvuođa- ja fuolahuslávdegoddái, dalle go dat galggai meannudit evttohusa ođđa álbmotdearvvašvuođalága birra.

Guovddáš eiseválddit fertejit bidjat johtui doaibmabijuid eastadan dihte dávddaid dan geažil go ovttaskas doliin lea váttis dilli. Danne lea Sámediggi cealkámušas jagiid 2012 – 2013 boazodoallošiehtadussii čujuhan man deatalaš lea dutkat sámi dearvvašvuođa, erenoamážit daid stuorra hástalusaid ektui mat boazodoalus leat ovddabealde. Earret eará dan geažil go sis lea dárbu suodjalit guohtoneatnamiid, go leat ollu boraspiret ja masset ollu elliid ja beaggin lea heittot.

Buoridan dihte min iežamet gelbbolašvuođa iešsoardimiid birra, lea Sámediggi doallan vuosttašveahkkekurssa iešsoardimiid birra Sámedikki politihkkariidda ja hálddahussii. Kursa dollojuvvui Vivat olis mii lea riikaviidosaš oahpahasprográmma maid Davvi-Norgga universitehta buohcciviessu lea ásahan 2000:s.

Gárrendilli

Sámediggi oaivvilda ahte sámi gárrenmirkkuid boasttogeavaheddjiin lea riekti ja dárbu gulahallat sámeielain ja deaivdit kulturgelbbolašvuođa sihke divššus ja maŋŋásuodjalusas. Ráđđehus galgá bidjat ovdan stuorradiggedieđáhusa gárrenávnnaspolitihka birra 2012:s. Sihkkarastin dihte ahte sámi gárrenávnnas boasttogeavaheddjiid vuoigatvuođat ja dárbbut gozihuvvojit dán dieđáhusas, lea Sámediggi álggahan konsultašuvnnaid Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanttain dán dieđáhusbarggu birra. Bargu dáinna dieđáhusain jotkojuvvo 2012:s. Jos galggaš oazžut buorre fáldalaga sámi gárrenávnnas boasttogeavaheddjiid dillái, de lea maiddá deatalaš oazžut buoret ovttasbarggu riikarájaid rastá. Danne lea Sámediggi searvan seminárii maid Blåe Bånd, Suomas ja Blå Kors, Norggas lágidedje. Seminára mihttomearrin lei gulahallan olbmuiguin rádjaguovllus Suomas/ Norggas geat barget ja beroštit barggus gárrenávdnasiid ja gárrenávnnasáššičuolmmaid dán guovllus.

Ovttasdoaibmanodastus

Ovttasdoaibmanodastusas lea Ráđđehusa oaivila mielde čoahtkái gessojuvvon dat deatalemos dearvvašvuođa hástalusat mat leat dálá servodagas: Stuorát dárbu eastadeaddji bargui, dárbu oazžut viidodatgelbbolašvuođa ja ollislaš bálvalusaid, ja ceavzilis dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid sihkkarastin boahhteáiggi álbmotčoahtkádusa ja dávdagova ektui. Stuorradiggi mearridii Ovttasdoaibmanodastusa njukčamánu 2010. Ođastusa guovddáš jurddan lea ahte dearvvašvuođaveahkki galgá addojuvvot nu lahka pasieantta go vejolaš, ja ahte gielddat ožžot stuorát ovddasvástádusa pasieanttaid ollislaš dikšumis.

Gielddat ávžžuhuvvojit lagabui ovttasbargat sierra dikšunmáliid ektui. Giđdat 2011 mearridii Stuorradiggi ođđa álbmotdearvvašvuođalága, lága gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain ja Nationála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána.

Sámediggái lea leamaš deatalaš sihkkarastit ahte ovttasdoaibman doaibmabijuid vuoruheapmi ja ortnegat mat dahkkojuvvojit galget addit buriid čuozašusaid maiddá sámi álbmogii, dakko bokte ahte sámi álbmoga vuoigatvuohta ovttaárvosaš bálvalusaide jerrojuvvo ja gozihuvvo guovddáš dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihkalaš ángirusšamiin. Ovttasdoaibmanodastusa čuovvoleamis ovddidii Ráđđehus evttohusa ođđa nationála dearvvašvuođa- ja fuolahusplánii, ođđa álbmotdearvvašvuođa lága, ja ođđa gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvaluslága. Sámediggi searvvai rabas gulaskuddamii Stuorradikkis Ovttasdoaibmanodastusa birra ja ovddidii evttohusa rievdadusaid ođđa álbmotdearvvašvuođa láchkii ja gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusláchkii.

Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána

Sámedikki áigumuššan lea ahte Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána galgá válddahit hástalusaid, strategijaid ja doaibmajuid addin dihte sámi pasieanttaide dakkár dearvvašvuodabálvalusa mas sámi giella ja kultuvra leat lunddolaš sajis.

Ođđa lánka álbmotdearvvašvuodas

Boahnteáiggi dearvvašvuodabálvalusaid ovddideami oktavuodas biddjojuvvo stuorra fuomášupmi álbmotdearvvašvuhtii. Dan julggaštusa vuodul ahte dearvvašvuodta ii vuolgge vuosttažettiin dearvvašvuodasuorggis, muhto eallindili, eallineavttuid ja eallindábiid bokte. Eastadeapmi ja álbmotdearvvašvuodabargu galgá danne dahkkojuvvot surggiid ja hálddašandásiid rastá.

Máhtolašvuodta birasmirkkuid leavvamis, lea áinnas áigeguovdilis ášši sámi álbmogii Norggas. Dutkan čájeha ahte álbmot Árkttis oazžu iežas sisa birasmirkkuid vuosttažettiin biebmui ja juhkamusa bokte, muhto maiddá áimmus. Báikkálaš industriija nuoskkideapmi mii luoitá rišša ja lossametállaid, ja dasto báikkálaččat váralaš bázahusaid guođđin guovlluin davvin lea váraleamos guhkkit áiggi vuollái, go dat sáhtta addit hormonvigiid, ohkevigiid, borasdávadára ja dávdavuostálastinvigiid. Dát birasmirkkot levvet, ja sáhttet leat áittan álgoálbmogiidda maiddá Norgga bealde.

Álgoálbmogiid eallindáhpédávdad leat hástalusain ja dat gáibidit erenoamáš gelbbolašvuoda. Deatalaš álbmotdearvvašvuodadoaibmajuid lea gelbbolašvuoda buorideapmi álbmotdearvvašvuodabarggu siskkabealde sámi álbmoga ektui. Stuorra álbmotdávddaid árrat fuomášeami oktavuodas nugo gárrendili, psykalaš váttuid, geahpesdávddaid, badjelmeari deattu, sohkarávddaid ja váibmodávddaid oktavuodas, ferte olbmuid deaividit kultuvrralaččat heivehuvvon málliguin ja lahkonaavgugiiguin.

Sámiid álbmotdearvvašvuodadilli lea unnán dutkojuvvon, ja unnán lea dutkojuvvon maiddá dat movt boahnteáiggi hástalusat sámi árbevirolaš ealahusain sáhttet váikkuhit álbmotdearvvašvuhtii. Diehtit ahte sierra etnalaš joavkkuid sáhtta leat dárbu geavahit sierralágan lahkonaavgugiid álbmotdearvvašvuodabarggu/ diehtjoahkinbarggu oktavuodas, sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Go galggaš juksat etnalaš veahádagaid, nugo sápmelaččaid, ja eará nationála minoritehtaid, de ferte álbmotdearvvašvuodabarggu erenoamážit heivehit dáid joavkkuid, sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Dutkan lea vealtameahtun deatalaš dan oktavuodas go galgá árvvoštallat dárbbaslaš gaskaomiid gielddaid ja fylkkagielddaid bargui álbmotdearvvašvuodain sámi álbmoga várás.

Dán vuodul bivddii Sámediggi ahte čuoovvovs sátnehápmi biddjojuvvošii ođđa álbmotdearvvašvuodaláhkii: ” Kommunen skal i sin planstrategi sikre at den samiske befolkning blir ivaretatt.”

Stuorradiggi ii čuoovvolan dán evttohusa. Sámediggi áigu joatkit barggu sámi álbmotdearvvašvuoda hástalusaid oainnusmahttimiin.

Gielddalaš- ja fuolahusbálvalusláhka

Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid lánka lea guovddáš lánka sámi pasieanttaid várás. Gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusfálaldat lea deatalaš oassi dearvvašvuoda- ja fuolahusfálaldagain sámi pasieanttaide. Sámediggái lea leamaš deatalaš konsultašuvnnain Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain sihkarastit sámi pasieanttaid vuoigatvuodaid ja dárbbuid ođđa lágas. Sámi pasieanttain sámeagiela hálddašanguovllus, lea vuoigatvuodta geavahit sámeagiela dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain, ja dat lea mearriduvvon sámelágas. Sámi pasieanttain olggobealde sámeagiela hálddašanguovllu lea maiddá dárbu oazžut dakkár bálvalusaid main sámi giella ja kultuvra váldojuvvo vuhtii.

Sámediggi livččii háliidan dovddahit lága hámis ahte sámi pasieanttain sihke siskkabealde ja olggobealde sámeagiela hálddašanguovllu, lea gáibáduš ahte lánččojuvvon bálvalusat deattuhuvvot

bálvalusaid hábmedettiin. Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanta ii sáhttán vuhtii váldit dán gáibádusa, muhto evttohii ođđa čuoggá gielddalaš dearvvašvuoda- ja fuolahusláhkaevttohussii, mii lea ná: ” Kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, skal i tillegg til det som fremgår av første og andre ledd, sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utforming av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk språk i helse- og omsorgstjenesten etter sameloven § 3-5.” Lága mearkkašumiin dovddahuvvui ahte sámi pasieanttaid geat ášset sámegiela hálddašanguovllu olggobealde, berre guldalit dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid hábmemma oktavuodas.

Sámediggi áigu ain joatkit barggu dan ektui ahte sámi pasieanttain siskkabealde ja olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, galget leat seammalágan vejolašvuoddat oažžut dakkár dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid main lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuoha.

Kvalitehta ja pasieantasihkarvuoha

Ovttasdoaimmanodastusa čuovvoleapmin ovddidii ráđđehus Nationála dearvvašvuoda- ja fuolahusplána (2011-2015) 2011:s. Das daddjojuvvui ahte ráđđehus áigu 2012:s ovddidit stuorradiggedieđáhusa kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda birra. Dieđáhusas galgá biddjojuvvot vuodđun viiddis kvalitehtadoaba ja movt dan sáhttá láhčit ávkin vai pasieanta/geavaheaddji ieš sáhtášii árjjalaččat searvat iežas dikšui/fuolahussii.

Sámediggi lea searvan cealkámuščoahkkimii gos dieđáhusa áigeguovdilis fáttát čalmmustuvvojedje, ja gos čilgejuvvui movt proseassa dieđáhusbargguin galgá leat. Sámedikki bealis lea deattuhuvvon earret eará sámi giella ja kultuvra kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda beallin. Sámedikki oaivila mielde fuonida sámi giela ja kultuvrra gelbbolašvuoda váilun sámi pasieanttaid pasieantasihkarvuoda ja dearvvašvuodafálaldagaid kvalitehta. Kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda eaktun lea ahte pasieanta ja divššárat áddehallet gaskaneaset. Dát bidjá vuodu diehtjuohkinlonuhallamii mii lea dárbbášlaš jos galgá sáhttit addit buoremus ja rivttes divššu. Sámediggi oaivvilda ahte sámi pasieanttaid kvalitehta ja sihkarvuoha sin divššus dávjá lea gitta sámi giela ja kultuvrra máhtolašvuodas. Danne lea deatalaš addit stuorat fuomášumi gulahallamii ja gillii kvalitehta ja pasieantasihkarvuoda mihtideamis. Sámediggi lea ožžon diehtit ahte dát čuovvoluvvo guovddáš dearvvašvuodaieiseváldiid bealis. Sámediggi bargá viidáseappot fáttáin maiddá min jahkásaš konsultašuvnnaid oktavuodas Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttain guovlulaš dearvvašvuodadoaimmahagaid barggahandokumeanttaid hárrái.

Sámediggi áigu leat mielde viidáseappot dieđáhusbarggus, ja earret eará loktejuvvo fáddá Sámedikki dievasčoahkkimii meannudeapmái.

Nationála bioteknologiijastrategiija

Sámediggi lea addán cealkámuša ráđđehusa bargui nationála bioteknologiija ektui. Sámedikki mielas lea bargu nationála strategiijain bioteknologiija ektui deatalaš ja das lea mearkkašupmi sámi álbmogii. Sámediggi čujuha cealkámušas ahte Sámediggi, ovttas mánggain departemeanttain, lea searvan proseassaide main lea mearkkašupmi bargui nationála strategiijain bioteknologiija ektui. Earret eará čujuhuvvo bargui luondduvalljivuodálágain 2009 rájes ja Nagoya-protokollii 2010 rájes biologalaš eatnatgeardáivuoda konvenšuvnna vuolde. Dán barggus leat ráhkaduvvon njuolggadusat genehtalaš resurssaid oažžumii ja govttolaš ja ovtaárvosaš juogadeapmái mii čuovvu dán lágan resurssaid ávkástallama. Sámediggi vuordá ahte dát heivehuvvo nationála strategiijai bioteknologiija ektui. Sámediggi čujuha maiddá álgoálbmogiid vuoigatvuodaide, gč. ILO-konvenšuvnna nr 169 ja ON álgoálbmotvuoigatvuodaide julggaštusa.

Sámediggi čujuha dasto cealkámušastis ahte Nationála strategiija bioteknologiija ektui lea mielde dahkamin rivttes válljejumii áššiin makkár dutkama mii dárbbášit ja mainna lágiin min servodat galgá hálddašit dan máhtolašvuoda maid dutkan addá midjiide. Dan oktavuodas lea dalle sámi álbmogis veaháš erenoamáš hástalusat. Sámi genaávdnasiin ollu surggiin leat erohusat majoritehta genaávdnasiid Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 203 siidu 379 siiddus

ektui Norggas, ja danne sáhttet leat miellagiddevaččat dutkanoktavuođas. Sámediggi diehtá ahte genaávdnasat dál eai registrerejuvvo etnalaš dovdomearkkaiguin. Muhto ovttaskas guovlluin Norggas ii leat váttis nannet ahte genaávdnasat dán guovllus vulget sámi álbmogis.

Sámediggi lea bidjan merkii ahte Nationála dearvvašvuođa- ja fuolahusplána rahpá vejolašvuođa rievdadit njuolggadusaid ja geavahusa go guoská dearvvašvuođaregistoriid ja bio-bánjkkuid ovddideapmái. Háliidit oaneheappo gaska dihtorávdnasiidda mat leat nationála registariin ja bio-bánjkkuin. Dát bargu guoská juo eandalii juste sámi álbmogii. Sámediggi lea ožžon signálaid Bioteknologiijalávdegottis ahte sámi genat leat miellagiddevaččat boahhteáiggi dutkamis. Eaiggátvuohta genaresurssaide ja buriid dutkanprošeavttaid hábmen, lea politihkalaš ášši mii barggaha Sámedikki. Nationála strategija bioteknologiija várás galgá ráhkaduvvot 2011:s. Dasto galgá bioteknologiijaláhka ođasmahttojuvvo. Sámediggi háliida searvat dán bargui, ja bivdá danne beassat searvat prosessii viidáseappot.

Sámi álbmogis lea vuoigatvuohta searvat proseassaide mat gusket sin boahhteáigái. Nu lea maiddá áššis mii guoská etihkalaš standárddaid hábmemii ja eaiggátvuhtii bioteknologalaš áššiin.

Heahtedieđihanbálvalus

Sámediggi lea 2011:s konsulteren Justiisadepartemeanttain sámi geavaheddjiid ovdduid goziheamis heahtedieđihanbálvalusas. Čuovvu Sámelága giellanjuolggadusaid ahte sámi geavaheddjiin sámegeiela hálddašanguovllu siskabealde lea vuoigatvuohta bálvaluvvot sámegeilli heahtedieđihanbálvalusas. Sámi geavaheddjiin lea seamma stuorra dárbu, sihke siskabealde ja olggobealde hálddašanguovllu, beassat gulahallat eatnigilli heahtediliin. Justiisadepartemeanta lea gulahallan hálddašanguovllu gielddaiguin ášši birra. Sámediggi vuordá dán čilgema, ja áigu de konsulteret viidáseappot ášši birra.

Ohcanvuđot doarjagat dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusprošeavttaide

Sámediggi hálddaša ohcanvuđot váikkuhangaskaomiid main addojuvvo doarjja dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide maid mihttomearrin lea bargat buoret dearvvašvuođa-, sosiála- ja fuolahusbálvalusaid láchimiin sámi geavaheddjiid várás. Jagi 2011 bušehtas lei várrejuvvon 2 850 000,- ru dearvvašvuođa- ja sosiálaprošeavttaide. Ohcamiid submi oktiibuot lei 8 290 935,- ru. 15 prošektii juolluduvvui 3 118 160,- ru.

Dán jagáš juolludusas lea eanaš prošeavttaid mihttomearrin leamaš ovddidit máhtolašvuođa sámi gielas ja kultuvrras dálá dearvvašvuođa- ja sosiálafálaldagain. Dát dávista doarjjaortnega váldomihttomearrái, ja lea mielde sihkkarastimin ovttárvosaš dearvvašvuođa- ja sosiálabálvalusaid sámi álbmoga várás. Dasa lassin leat mii välljen addit doarjaga ovdaprošeavttaide maid mihttomearrin lea leamaš ovddidit dutkanjurdagiid ja prošektaevttohusaid. Go dát proševttat gárvánit de addet daid bohtosat Sámediggái ávkálaš máhtu dearvvašvuođa- ja sosiálapolitihka viidáseappot ovddideapmái sámi álbmoga guovdu.

8 Regionálovddeapmi

Sámedikki váldomihttomearrin regionálovddeamis lea ealli sámi kultuvrra, giela ja servodateallima bisuheapmi ja ovddideapmi dain surggiin maidda ovtasbargošiehtadusat, mat leat Sámedikki ja fylkkagielddaid gaska gusket. Geatnegahtti ovtasbargu Sámedikki ja stáhta ja regionála eiseválddiid gaska váikkuha sámi giela, kultuvrra ja servodateallima nannema ja oainnusmahttima.

Ovtasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin leat deataleamos gaskaoamit maiguin juksat mihttomeriid dán bargosuorggis. Bealit dollet čoahkkimiid jeavddalaččat, ja siehtadusaid doaibmabijuid birra raporterejuvvo. Sámedikkis lea maiddá sierra doarjjapoasta mainna ruhtadit ovtasbargodoaibmabijuid Sámedikki ja fylkkagielddaid gaska. Guovttegielalašvuođadoarjaga oktavuođas lea Sámediggi ráhkadan individuála ovtasbargošiehtadusaid juohke gielddain ja fylkkagielddain sierra go guoská dasa movt dat galget ovdánahttit, nannet ja ovddidit sámi gielaid.

Regionála ja báikkálaš ovttasbargu

Sámediggi lea 2011:s bidjan ovdan čilgehusa regionála ja báikkálaš ovttasbarggu birra. Čilgehusa ulbmilin lei geahčadit vejolašvuodaid ja hástalusaid dán barggus, ja movt dán ovttasbarggu sáhtáši ovdiddit viidáseappot.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat fylkkagielddaiguin Hedmárkku rájes davás guvlui. Ovttasbargošiehtadusaid bokte šiehttojuvvo makkár ovddasvástádus regionála eiseválddiin galgá leat go guoská sámi gillii, kultuvrii ja servodatovddideapmái. Ollu buorit bohtosat leat bohtán dán ovttasbarggus. Dattetge oaiivvilda Sámediggi ahte ovttasbargu fylkkagielddaiguin galgá leat eanet ulbmildidolaš ja ahte bealit berrejit bidjat stuorát fuomášumi politihkalaš ovttasbargui. Ovttasbarggus sierra fylkkagielddaiguin háliida danne Sámediggi vuđolaččat geahčadit buot ovttasbargošiehtadusaid, ja revideret šiehtadusteavsttaid dađi mielde.

Gielddat leat Sámedikki politihka deataleamos vuolggaheddjiid searvvis go guoská servodatsurggiide nugo oahpahus, mánáidgárddit, giella, kultuvra, arealahálldašepmi ja ealáhusat. Sámedikkis lea dál unnán formaliserejuvvon ovttasbargu gielddaiguin. Dasto ii leat mis kapasitehta eige resurssat viidát bargat ovttas. Danne signalisere Sámediggi regionála ja báikkálaš čilgehusas ahte mii áigut oazžut buoret vásihusaid ovttasbarggus gielddaiguin dihto áššesurggiin. Dát bargu lea álggahuvvon ovttasbargošiehtadusaid bokte guovttegielalašruđaid oktavuodas.

Ovttasbargošiehtadus Finnmárkku fylkkagielddain

Sámedikkis ja Finnmárkku fylkkagielddas lea jagis 2011 leamaš politihkalaš čoahkkin gos čađahuvvon doaibmabijut geahčaduvvojedje ja makkár doaibmabijut galget čađahuvvot 2011:s. Jagi 2011 várás leat Sámediggi ja Finnmárkku fylkkagielda ráhkadan gaskaraporterema mas geahčadit makkár doaibmabijut leat čađahuvvon 2011:s ja makkár doaibmabijut leat báhcán. Jagi 2012 álggus galget geahčaduvvot buot jagi 2011 doaibmabijut politihkalaš čoahkkimis beliid gaska.

Finnmárkku fylkkagielda ja Sámediggi leat ovttaoavilis ahte ovttasbargu doaibmá bures daid resurssaid vuodul mat leat geavahusas. Ovttasbargošiehtadus váikkuha sámi giela, kultuvra ja servodateallima oainnusmahttima. Bealit leat ságaškuššan ovttasbargošiehtadusa hámi birra ja leat ovttaoavilis ahte revideregoahtit šiehtadusteavstta.

9 Riikkaidgaskasaš ja sámi ovttasbargu

Sámedikki mihttomearri iežamet riikkaidgaskasaš ángiruššamiin lea ahte álgoálbmogat galget beassat mearridit iežaset ovdáneami ja iežaset beroštumiin váldit vára riikkaidgaskasaččat. Mii háliidit viiddis ovttasbarggu sápmelaččaid gaskkas riikkarájaid rastá. Seammás galgá Sámediggi leat iešheanalaš aktevra ovttasbarggus earáiguin riikkaidgaskasaš doaimmain. Sámediggi ángiruššá maid buoridit álgoálbmogiidda riikkaidgaskasaš riekteovdáneami

Sámediggi njulge iežas riikkaidgaskasaš bargguid našunála ja riikkaidgaskasaš forain ja arenain mat gusket ON:i, davviguovllupolitihkkii, Sámi Parlamentáralaš ráđđái, Barentsovttasbargui, davvirikkaid ovttasbargui, Árktalaš ovttasbargui, Interreg ja Davit dimenšuvdna (EU) olahat dihte dáid mihttomeriid.

Sámedikki riikkaidgaskasaš ángiruššan

Eai leat dušše našunála áššit mat gusket sámi álbmogii Norggas. Riikkaidgaskasaš politihkalaš proseassat gusket eanet ja eanet njuolga sámi servodahkii. Jus Sámediggi galgá sáhttit vuhtiváldit sámi álbmoga beroštumiid ja vuoigatvuodaid, de ferte maddái Sámedikkis ángiruššan riikkaidgaskasaččat. Dáinna vuoduin lea Sámediggi nannen iežas riikkaidgaskasaš ángiruššama, earret eará go lea ođđasisorganiseren hálldahusa ja go politihkalaččat lea nammadan riikkaidgaskasaš áirasa. Sámediggeráđđi lea dieđihan ahte ođđa riikkaidgaskasaš dieđáhus ráhkaduvvo, mii galgá leat vuodđun min viidáset bargui riikkaidgaskasaččat.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

205 siidu 379 siidus

Sámedikki riikkaidgaskasaš áirras galgá váldit vára ja ovddidit Sámedikki beroštumiid ja oainnu riikkaidgaskasaš áššiin ja proseassain mat leat áigequovdilát Sámediggái, Sámedikki otná politihka mielde.

Sámediggi hálddaša prinsihpalaš oaiviliid iešguđet lágan riikkaidgaskasaš arenain. Dehálaš lea maiddá ahte álgoálbmotdimenšuvdna vuhtiiváldojuvvo našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat, ja ahte áššit main lea mearkkašupmi álgoálbmogiidda ovddiduvvojit sihke riikkadásis ja riikkaidgaskasaččat. Sámediggi atná dehálažžan gulahallama ja oktavuodafierpmádaga huksema, bargguin riikkaidgaskasaš arenain. 2011:s leat mii danin oasálastán čoahkkimiin ja eará arenain gos álgoálbmotvuoigatvuođat dahje sámiid vuoigatvuođat leat leamaš áigequovdilát fáttát.

Čoahkkimat guovddáš eiseválddiiguin

- Sámedikkis leat guokte konsulterenčoahkkima jagis Olgoriikadepartemeanttain. Čoahkkimiid sisdoallu lea leamaš Sámedikki riikkaidgaskasaš barggut ja oktiiveiveheapmi departemeanttaiguin dán oktavuodas. Áššit mat leat digaštallojuvvon leat vuostazettiin leamaš áššit mat gusket davviriikkapolitihkkii, dása gullet ealahusovdaneapmi ja minerálabohkan sámi guovlluin, Barentsovttasbargu, Arktalaš Ráđđi ja olmmošvuoigatvuođagažaldagat ja álgoálbmotáššit ON:s.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša stuoradiggediedáhussii davviguovlluid birra, mii geigejuvvui skábmanánu 2011. Cealkámušas lea Sámediggi deattuhan earret eará ahte álgoálbmotvuoigatvuođat fertejit ovddiduvvot ja doahttaluvvot ja ahte álgoálbmogat galget sihkkarastojuvvot iešmearrideami ja váikkuheami davviguovlluid ovdáneamis. Álgoálbmogat fertejit maiddá oazžut ekonomalaš resurssaid vai sáhttet searvat friddja ja iešheanaláš aktevrán riikkaidgaskasaš mearridanproseassain ja ovttasbargoorgánain mat gusket davviguovlluide. Sámediggi lea duhtavaš gulahallamiin Olgoriikadepartemeanttain ja go eanet Sámedikki cealkámušain leat váldon mielde diedáhussii.
- Sámediggi lea buktán cealkámuša ođđa stuoradiggediedáhussii stáhtalaš eaiggátvuođa birra. Cealkámušas deattuhuvvui ehtalaš njuolggadusaid dehálašvuohta ja ealahuseallima servodatovddasvástádus álgoálbmotguovlluin.

Davvi dimenšuvdna (EO)

Sámediggi ovddida áššiid EO:i, earret eará Davvi dimenšuvnna bokte. Davvi dimenšuvdna lea doaimbagoibmevuohta mas EO, Ruošša, Islánda ja Norga leat searvvis. Dálkkádat, kultuvra, dearvvašvuohta ja fievrreapmi davviguovlluin leat ángiruššansuorggit. Doaimbagoibmevuođa Parlamentariihkkárkonferánssas Romssas 2011:s deattuhii Sámediggi ahte álgoálbmogat davvin fertejit vuhtiiváldojuvvo ja gullojuvvo go mearrádusat main lea dajamuš sidjiide, dahkkojit. Sámediggi oaivvilda maiddá ahte ferte áhahuvvot sierra bargojoavku álgoálbmogiid várás Davvidimenšuvnna rámmaid sikkobealde. Dát lea ovdal evttohuvvon Raipon álgoálbmotorganisašuvnna.

Sámediggi lea danin duhtavaš go álgoálbmogiid beroštupmi lea sisaváldojuvvon konferánssa loahppajulggastussii. Loahppajulggastusas bivdojuvvojit ráđđehusat bealálašriikkain Davit dimenšuvnna ovttasbargat álgoálbmogiiguin hábmendihti vuogádaga mii nanne álgoálbmogiid searvama Davit dimenšuvnna politihkas.

Barentsovttasbargu

Sámediggi lea addán 100 000 ruvdnosaš doarjaga Barentsčállingotti álgoálbmotbargái, geahča rámmašiehtadusa Olgoriikadepartemeanttain. Olgoriikadepartemeanta ja Sámediggi leat 2011:s joatkán álgoálbmotbargivirggi ovttain jagiin, ja áigot 2012.s árvvoštallat joatkima maiddá 2013 rádjai.

Sámediggepresideanta oassálasttii go Norga válldii badjelas Barentsráđi ovdagotti golggotmánus 2011. Sámediggepresideanta oassálasttii Norgga sáttagoddái ja oáčui moadde minuhta Norgga olgoriikaministara sárđnunaiggiis. Sártnis deattuhii sámediggepresideanta ahte álgoálbmotovddastus Barentsovttasbarggus ferte ovddiduvvot viidáseappot. Son rámidii Barentsráđi go sii leat háhkan álgoálbmotoainnuid Joint Comminque nr 25 oktavuodas. Viidáseappot deattuhii ahte stáhtat fertejit váldit mielde daid ON rávvagiid, mat earret eará bohtet ovdan ON erenoamášdieđiheadđji Anaya raporttas sápmelaččaid birra Suomas, Norggas ja Ruoŧas, ON erenoamášdieđiheadđji Anaya jahkásaš raporttain industriijadoaimmaid birra álgoálbmotguovlluin dahje daid lahka ja ON erenoamášáirasa Ruggie láidesteaddji prinsihpain industriijadoaimmaid ja olmmošvuoigatvuodaid birra. Sámediggi deattuhii ahte go váldá vuhtii dákkár rávvagiid, de sáhtá gávdnat buriid čovdosiid stáhtaide, álgoálbmogiidda ja industriijadoaimmaide Barentsguovllus.

Árktalaš ráđđi

Sámediggi lea oassálastán Árktalaš ráđi ministtarčoahkkimii Ruonáeatnamis. Čoahkkimis deattuhii Sámediggi man deatalaš ovttasbargu Árkttis lea álgoálbmogiidda davvin, ja čujuhii dasa ahte dat máhttovuodđu maid Árktalaš ráđđi háhká, lea deatalaš Sámedikki mearrádusaide. Vuosttaš juridihkalaččat čadni siehtadus Árktalaš ráđi bokte, ohcama ja gádjuma birra Árkttis, mearriduvvui ministtarčoahkkimis. Sohppojuvvui bargat viidáseappot odđa čadni siehtadusaiguin dás duohko. Viidáseappot mearriduvvui ahte bistevas čállingoddi ráđđái galgá ásaheavvot Romsii. Sámediggái lea deatalaš ahte čállingottis lea gelbbolašvuohta álgoálbmogiid vuoigatvuodaid ja beroštusaidda birra. Dát lei okta eavttuin dasa ahte Ruoŧa, Norgga ja Suoma sámedikkat dorjo čállingotti ásaheami Romsii.

Oassálastin Norgga ja Kanada gaskasaš bistevas bilaterála gulahallančoahkkimii

Sámediggi oassálasttii Norgga sáttagoddái Norgga ja Kanada gaskasaš bistevas bilaterála gulahallančoahkkimii davviguovlluid birra. Čoahkkima fáddán ledje mearrahálldašepmi ekovuogádaga vuodul ja olju ja gássa Árkttis.

Sámediggi lea duhtavaš go lea oassálastán. Mii beasaimet guoskevaš, riikkaidgaskasaš foras vejolašvuođa muitalit Sámedikki barggu ja oainnu birra mii guoská sápmelaččaide erenoamážit deatalaš áššuide ja hástalusaide, ja árktalaš guvlui oppalaččat. Danne lea dákkár oassálastin mielde čalmustahttimin Sámedikki barggu riikkaidgaskasaččat, ja maiddá buorideamen oktavuodá Árkttisa eará álgoálbmogiiguin.

Sáttagoddi galledeamen Ruonáeatnama

Sámediggepresideanta oassálasttii stáhtačáli Erik Lahnsteina sáttagoddái galledit Ruonáeatnama golggotmánus. Áigumuš Sámedikki oassálastimiin lei oččodit lagat ovttasbarggu ealáhusovddidemiin álgoálbmotguovlluin. Presideanttas lei sáhkavuorru semináras Ruonáeatnama – Norga Lihtolaččat davvin, álgoálbmogiid beroštumiid birra ja mo dat fuolahuvvojit. Presideanta deattuhii sakka man deatalaš lea hálldašit luondduriggodagaid guoddevaččat ja evttohii ahte ferte ráhkadit njuolggadusaidda dasa mo luondduriggodagaid galgá geavahit árktalaš guovlluin. Presideanttas lei maid čoahkkin Ruonáeatnama riikadikki (landstinget) ovdagottiin ja oassálasttii čoahkkimiidda ealáhus- ja álgoávvnasministariin, finánsaministariin ja oahpahus- ja dutkanministariin.

Eará álgoálbmogat guossin

Guatemala mayaálbmoga ovddasteaddjit fitne galledeamen Sámedikki. Čoahkkima fáddán lei oktiigulleašvuohta ja Sámedikki riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargu. Sámediggi, álgoálbmotparlameantan, lea deatalaš ovdagovvan mayaálbmogii. Guatemala ambassadevra Norggas lei maid mielde dán čoahkkimis.

Chile mapucheálbmoga ovddasteaddjit fitne maid galledeamen Sámedikki. Čoahkkima fáddán lei oktiigulleašvuohta ja Sámedikki riikkaidgaskasaš álgoálbmotbargu.

Sámediggepresideanta Chiles

Sámediggepresideanta finai Chiles hállamin ILO-konvenšuvnna nr. 169 ja álgoálbmogiid konsulterenvuoigatvuoda birra. Presideanta muitali sápmelaččaid vásáhusaid birra kultuvrraid rastásas ovttasdoaimamiin Norggas ja Davviriikkain, ja Sámedikki vásáhusaid birra konsultašuvdnašiehtadusain. Sáhkavuorustis deattuhii presideanta ahte konsultašuvdnavuogiatvuoha lea deatalaš reaidun oazžut stáhtaid iežaset politihkkahábmemis árvvusatnit álgoálbmogiid sierra oainnuid ja beroštusaid álbmogin. Konsultašuvdnaortnet lea mielde nannemin álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid. Dán mátkkis finai presideanta galledeamen mapucheservodaga Araucanías.

Sámi parlamentáralaš ráđđi

Sámi parlamentáralaš ráđđi (SPR) lea Suoma, Norgga ja Ruota sámedikkiid gaskasaš parlamentáralaš ovttasbargoorgána. Ruoššabeale sámit lea bistevaš oasseváldit ráđis. SPR galgá fuolahit sápmelaččaid beroštumiid riikkarájiid rastá ja lea sámi jietna riikkaidgaskasaččat. Sámediggái juolluduvvo 500 000 ru SPRii stáhtabušeakta bokte. Juolludeapmi manná dan sámediggái mas lea ráđi čállingoddi. Iešguđet sámedikkit mákset sáttagottiid čoahtkin- ja ovddastangoluid.

Sámi parlamentáralaš ráđđi lea mearridan odđa doaibmaplána mii bistá 2013 jahkemolsumii. SPR mihttomearri lea nannet ráđi ovttasbarggu ja rámmaevttuid. SPR áigu maiddá nannet sámegeielaid geavaheami ja sámegeieloahpahusa vuodđoskuvllas. Okta doaibmabijuin mii galgá čađahuvvot, lea evttohit oktasaš oahppoplána sámegeielas ja duojis buot davviriikkain. SPR galgá ain bargat dainna ahte ásahuvvo sierra sámi universitehta. Maiddá dat bargu ahte oazžut buot davviriikkaid dohkkehjit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna, galgá jotkojuvvot.

Norgga beale Sámediggi válddi skábmamánu 2011 badjelasas Sámi parlamentáralaš ráđi jodiheami 16 mánu áigodahkii.

Sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa Girkonjárdggas

Norgga beale Sámediggi lágidi goalmmát sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa, mii dán jagi lei Girkonjárdggas. Suoma, Norgga ja Ruota beale sámedikkit oassálaste, ja Sámi/Kola Suobbar (Ruošša beale sámit) ledje bovdejuvvon ja oassálaste konferánsii. Olles 72 parlamentariihkkára oassálaste konferánsii.

Sáme-parlamentariihkkáriid konferánssa boadusin lei 24 artiikkala sturrosas loahppajulggaštus mii dorjojuvvui measta ovttajienalaččat. Julggaštus čuovvola ollu fáttáid mat ledje guovtti ovddit julggaštusain. Julggaštus lea maid sierra teakstaoassi Ruošša beale sápmelaččaid birra. Parlamentariihkkarat leat fuolastuvvan Ruošša stáhta álgoálbmotpolitihka geažil ja mo dat giedáhallá Ruošša beale sápmelaččaid. Danne sii bivdet Norgga, Ruota ja Suoma ovttas ovddidit Ruošša beale sápmelaččaid dili álgoálbmotpolitihkaset bokte.

Konferánssa fáddán lei árbediehtu. Loahppajulggaštus deattuhuvvui ahte stáhtat leat geatnegahttojuvvon árvvusatnit ja sihkkarastit sámi álbmoga vuoigatvuoda beassat hálldašit iežas árbedieđu ja iežaset árbevirolaš kulturovdanbuktima.

ON

Proseassat ovdal ON álgoálbmogiid máilmmikonferánssa 2014

Sámediggi oassálastii ON Álgoálbmotáššiid bistevaš forumii 2011. Bistevaš forumis bovdii Sámediggi álgoálbmogiid ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsii 2013 Áltái, ovdal ON Máilmmikonferánssa 2014.

Presideantta bovdehusa duogáš lei ahte ON bealis ii lean jurddašuvvon lágidit formálalaš ráhkkaneami máilmmikonferánsii. Seammas leat álgoálbmogat ovddastuvvon juohkehaš iežas riikka bokte dán konferánssas. Danne livččii váttis álgoálbmogiidda oazžut sáni saji máilmmikonferánssas.

Ráhkkaneaddji konferánssa galgá addit álgoálbmogiidda vejolašvuoda digaštallat áššiid ja oktiordnet Čoahtkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

árvalusaid ovdal máilmmikonferánsa. Erenoamáš deatalaš lea ahte geahččala ollašuttit álgoálbmotjulggaštusa ulbmiliid, ja ahte álgoálbmogiid ulbmilat ja áigumušat bohtet ovdan Máilmmi álgoálbmotkonferánsa 2014 loahppadokumeanttas.

Bistevaš foruma 2011 raporttas sávvojuvvo Sámedikki bovdehus ráhkkaneaddji konferánsii 2013 Áltái. Maŋŋá leat sihke ON álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) ja ON olmmošvuoigatvuođaidráđđi (HRC) dahkan dan seammá.

Dál leat ráhkkaneamet Máilmmi álgoálbmotkonferánsii 2014 álggahuvvon. Lea evttohuvvon ahte álgoálbmogat čadahit regionála proseassaid, ja dan maŋŋá oktasaš proseassa masa regiovnnaid álgoálbmogat oassálastet. Viidáseappot evttohuvvui ahte nammaduvvo oktiordnenlávdegoddi 2013 ja 2014 várás, mii berrešii ovddastit buot 7 álgoálbmotregiovna, ja mas galgá leat ovddasvástádus das ahte hábmet oktasaš strategijaid ja oainnuid.

2011 EMRIP-sešuvnnas lágidi Sámediggi mállásiid, mas digaštallojuvui álgoálbmogiid ráhkkaneapmi ovdal Máilmmikonferánsa 2014. 7 álgoálbmotregiovna álgoálbmogat oassálaste. Boađusin sohpe ráhkadit evttohusdokumeantta, masa earret eará álgoálbmotráhkkaneami strategijaevttohus válđojuvvo mielde. Dát evttohus válđojuvui ovdan beaivvi maŋŋá, ja das miedihuvvui čadahit evttohusdokumeantta evttohuvvon proseassa. Okta dain strategijain lea ahte Sámediggi čadaha ráhkkaneaddji álgoálbmotkonferánsa Álttás 2013:s.

Sámediggi lea ovttas IWGIA:in (International Working Group for Indigenous Affairs) ja Ruonáeatnama ruovttustivrrain bovden čoaikkimii máilmmikonferánsa birra ođđajagimánus 2012, masa buot 7 álgoálbmotregiovna čoaikkinoassálastit bovdejuvvojit searvat. Čoaikkii dollojuvvo Københavnas.

Sámi parlamentáralaš ráđi stivra lea nammadan áirasa ovddastit Suoma, Norgga ja Ruota beale sámedikkiid álgoálbmogiid máilmmiviidosas ráhkkananproseassain, mat čadahuvvojit ovdal ON álgoálbmogiid máilmmikonferánsa 2014:s.

ON Álgoálbmotjulggaštus

ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuođaid birra dohkkehuvvui 2007:s. Mánŋa álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliin leat juo boahtán fápmui eará čadni juridihkalaš instrumeanttaid bokte, nu go ovdamearkka dihtii ILO konvenšuvnna nr. 169, ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna ja ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš konvenšuvnna vuoigatvuođaid bokte, dahje dakkár nationála lágaid bokte go Vuodđolága ja olmmošvuoigatvuođalága. Dasa lassin boahtá álgoálbmotjulggaštusas ovdan riikkaidgaskasaš virolašvuohta, masa lea máilmmiviidosáččat ovttamielalašvuohta ja maid dalle ferte atnit čadni norbman olles máilmmiservodahkii. Stáhtat leat geatnegahtán iežaset ovddidit julggaštusa mearrádusaid dievaslaš čadaheami.

Sámedikkis lea sierra ovddasvástádus das ahte oainnusmahttit álgoálbmotjulggaštusa ja oazžut dan geavahuvvot juridihkalaččat láidesteaddji ja dohkkehuvvon reaidun. Sámediggi oaiivvilda ahte ON álgoálbmotjulggaštusa sisdoallu dávista ja ovddasta álgoálbmotrievtti rievttálaš ovdáneami. Sámediggi oaiivvilda ahte ON álgoálbmotjulggaštusa implementerema ferte čalmmustahttit. Julggaštusa mearrádusaid nationála ferte čuoovvot riikka lágain ja hálddahuslaš dásis. Sámediggi oaidná ahte dárbbášuvvo dieđihit man muddui duođaid bargojuvvo álgoálbmotjulggaštusa artihkkaliid čadaheamiin nationála dásis.

Álgoálbmotjulggaštusa erenoamáš čuoovolanvuogit leat biddjojuvvon ON Álgoálbmogiid bistevaš forumii, ON álgoálbmogiid erenoamášdieđiheaddjái ja ON Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanismii, ja daidda ON-orgánaide muđui mat barget álgoálbmotáššiguin.

ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya raporta sápmelaččaid birra Suomas, Norggas ja Ruotas Árrat jagis 2011 bijai ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya ovdan raportta Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra. Okta su rávvagiin lea ahte Suopma ja Ruotta dohkkehit ILO-konvenšuvnna nr. 169. Son lea duhtavaš dainna ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvnna šiehtadallamat jotkojuvvojit fas 2011:s, ja son rávve davviriikkaid joatkit ja ángiruššat garraseappot dainna ahte oažžut sámi álbmoga iešmearrideami čađahuvvot.

Anaya čujuhan raporttas ahte dat oahppu maid sámi mánát ožžot davviriikkain, lea menddo headju. Son rávve davviriikkaid ja sáme parlameanttaid ovttasbargat doaibmabijuid nannemin oddasis ealáskahttimin sáme giela ja nannemin prográmmaid sámi giela ja kultuvrra oahpaheami várás.

Norga rávvejuvvo váldit vuhtii Riddoguoelástuslávdegotti loahppajurdagiid ja čađahit beaktillis doaibmabijuid sihkkarastin dihtii guolástanvuoigatvuođaid sámi riddoálbmogii. Erenoamášdieđiheadđi deattuha viidáseappot ahte lágaaddin ja hálldahuslaš doaibmabijut mat addet vejolašvuođa ávkkástallat luondduriggodagaiguin sámi guovlluin, berrejit dávistit relevánta riikkaidgaskasaš standárddaide.

Viidáseappot dovddahii erenoamášdieđiheadđi ahte davviriikkat berrejit, ovttasráđiid sámi parlameanttaiguin, nannet doaibmabijuid maid bokte sáhtta váldit ovdan dálkkádatrievdamiid negatiiva váikkuhusaid sámi álbmogii, ja ahte davviriikkat berrejit geahččalit doalahit boraspire máddodagaid boazoguohtunguovlluin, dakkár dásis maid boazodoalloservodagat sáhttet gierdat, ja sii berrejit buhtadit ollásit boazodolliide boraspirevahágiid ovddas.

ON erenoamášdieđiheadđi James Anaya raporta Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra biddjojuvvui ovdan ON olmmošvuoigatvuođaráđi 18. sešuvnna. 2011:s lea leamaš vuogas geavahit raportta dakkár dokumeantan masa sáhtta čujuhit ja maid sáhtta geavahit maidái eará oktavuodain, nu go ovdamearkka dihtii sierra artihkalin Sámi parlamentariihkkáriid Girkonjárggajulggastusas.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) doallá jahkásaš sešuvnnaid masa Sámediggi oassálastá. 2011 váldofáttat ledje EMRIP guorahallan álgoálbmogiid vuoigatvuođa birra beassat searvat mearrádušproseassaide ja ON álgoálbmotjulggastussii.

EMRIP loahpalaš raporta dohkkehuvvui sešuvnna. Das boahťa ovdan EMRIP evttohus Olmmošvuoigatvuođaráđi 18. sešuvdnii. Čuovvovaš golmma evttohusas lea njuolggá mearkkašupmi Sámedikki riikkaidgaskasaš bargui ovddasgavlui:

- Boahťe jági guorahallama evttohuvvon fáttat ledje joatkit geahčadit álgoálbmogiid vuoigatvuođa oassálastit mearridanproseassaide, muhto dalle daid industriijadoaimmaid oktavuodas mat leat vuodđuduvvon resursaávkástallamii/ovddideapmái.
- Viidáseappot evttohii EMRIP ahte Olmmošvuoigatvuođaráđi ávžžuha Váldochoahkkima farggamusat nannet álgoálbmogiid vuoigatvuođa beassat oassálastit ONii, mas earret eará álgoálbmotparlameanttat (nu go Sámediggi) oažžot uhcimusat seamma stáhtusa go NGOat ON vuogádagas.
- EMRIP ávžžuha Olmmošvuoigatvuođaráđi dohkkehit Norgga beale Sámedikki evttohusa ahte lágideit ráhkanankonferánssa 2013:s Álttás ja bivdá ahte Váldochoahkkin ja stáhtat sihkkarastet ahte dakkár konferánssa loahppajurdagat váldojuvvojit mielde ON Máilmmikonferánssa 2014 bohtosii.

Sámedikkis lei sáhkavuorru mas mii dovddaheimmet doarjaga EMRIP loahpparaportii. Sáhkavuorus ávžžuha Sámediggi Norgga geassit ruovttoluotta dan jienastanvárrehusa maid dat lei bidjan álgoálbmotjulggastusa mearrideami oktavuodas.

Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvdna

Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvdna dollojuvvui čakčat ja Sámediggi lei mielde go álgoálbmotáššit ON Álgoálbmotvuoigatvuodaid áššedovdimekanismma (EMRIP) ja ON erenoamášdieđiheadđji James Anaya raportta oktavuodas meannuduvvojedje. Norgga sáttagoddi, masa Sámediggi oassálasttii, bijai ovdan guokte oktasaš sáhkavuoru sáttagottis, mas nubbi sáhkavuorru lei vuosttažettiin erenoamášdieđiheadđji barggu birra 2011:s ja nubbi lei dan birra mo álgoálbmogiid giella ja kultuvra lea deatlaš dasa ahte suodjalit álgoálbmogiid identitehta ja čálgu.

ON erenoamášdieđiheadđji James Anaya bijai ovdan iežas jahkasaš raportta mii lei industriijafitnodagaid doaimmaid birra álgoálbmotguovlluin dahje dain guovlluin mat gusket álgoálbmotguovlluide. Erenoamášdieđiheadđji áigu joatkit barggus dán suorggis, masa son 2013.s galgá leat ráhkadan njuolggadusaid dahje prinsihpaid dán suorggi birra. Viidáseappot bijai erenoamášdieđiheadđji ovdan raporttas Suoma, Norgga ja Ruota beale sápmelaččaid birra. Dađibahábut ii šaddan dat oalgelágideapmi dollojuvvot maid Sámiráđđi lei plánen sivas go Olmmošvuoigatvuodaráđi áigeplána rievdaduvvui. Mii leat maŋŋá ožžon dan dieđu ahte dat galgá čadahuvvot goas nu maŋŋá.

Olmmošvuoigatvuodaráđđi ávžžuhii ON-čállingotti ráhkkanahhtit dokumeantta daid vugiid birra mo searvvahit álgoálbmotáirasiid oassálastit ON vuogádahkii dain áššiin mat gusket sidjiide. Vurdojuvvo ahte dán barggus lea njuolggá mearkkašupmi Sámediggái ja ahte Sámedikkis lea beroštus dasa, go dát guoská boahteáiggi oassálastimii ON-orgánain ja iešheanalaš konsultašuvdnastáhtusii. Dát ovdáneapmi dávista Sámedikki mielas ollásit ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa mearrádusaide, mas earret eará deattastuvvo ahte dárbbášlaš doaibmajijut galget čadahuvvot sihkkarastin dihtii álgoálbmogiid oassálastima daidda riikkaidgaskasaš proseassaide mat gusket sidjiide.

Ráhkkananproseassa plánejuvvon ráhkkanankonferánssa oktavuodas Álttás 2013:s ovdal Máilmmikonferánssa 2014 ii leat namuhuvvon sierra Olmmošvuoigatvuodaráđi 18. sešuvnna resolušuvdnateavsttas, muhto sii sávvet álgoálbmotoassálastima buresboahhtin Máilmmikonferánsii 2014 ja ráhkkananprosessii.

Sámedikki hálddahus

Sámedikki hálddahus leat váldoáššis golbma sierra rolla álbmotválljejuvvon olbmuide ja álbmogi:

- Sámedikki parlameantahálddašeapmi
- Sámediggeráđi politihkalaš čállingoddi
- Hálddašanáššiid ráhkkanepmi Sámedikki sierra politihkalaš mearridanorgánaide

Sámedikkis lea sihke parlameanta, politihkalaš jodiheapmi ja hálddašeapmi čohkkejuvvon ovttá organisašuvdnii. Sámedikki hálddahus lea 2011:s čadahuvvon viiddis odđasisorganiseren.

Hálddahus leat dál 7 fágaossodaga ja 2 stába:

- Giellaossodat (GIE)
- Bajásšaddan- ja oahpahuossodat (BOA)
- Ealáhus-, kultur- ja dearvvašvuođaossodat (EKD)
- Vuoigatvuoda- ja riikkaidgaskasašossodat (VUOR)
- Kulturmuoto-, areála- ja birasossodat (KAB)
- Hálldahusossodat (HÁL)
- Gulahallanossodat (GUL)
- Direktivrra bargoveahka (DIR)
- Dievasčoahkkinbargoveahka (DIS)

Ossodagat barget áššemeannudemiin ja fáallet bálvalusaid sihke politihkalaš eiseválddiide ja álbmogii. Juohke ossodagas lea erenoamáš ovddasvástádus fágapolitihkalaš čállingoddin Sámediggeráđđái. Dievasčoahkkinbargoveagas lea ovddasvástádus lávdegodde- ja dievasčoahkkimiin ja áirasiidda láchčimis.

Dievasčoahkkinbargoveahka lea oassi Sámedikki hálddahas, muhto politihkalaččat gullá dievasčoahkkinjodiheaddji vuollásažžan, iige sámediggeráđi. Dievasčoahkkinbargoveagas lea hálddahaslaš ovddasvástádus Sámedikki parlamentáralaš doaimmas, maiddái lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid plánemis ja čadaheamis. Dievasčoahkkinbargoveagas leat golbma bargi ja danne fertejit lávdegodde- ja dievasčoahkkimiid oktavuodas oážžut veahki eará ossodagain namuhuvvon čoahkkimiid čállinbálvalusaide, jorgalanbálvalusaide jna.

Sámedikkis leat kanturbáikkat Snoasas, Ájluovttas, Evenáššis, Olmmáivákkis, Guovdageainnus, Kárášjogas ja Unjárggas.

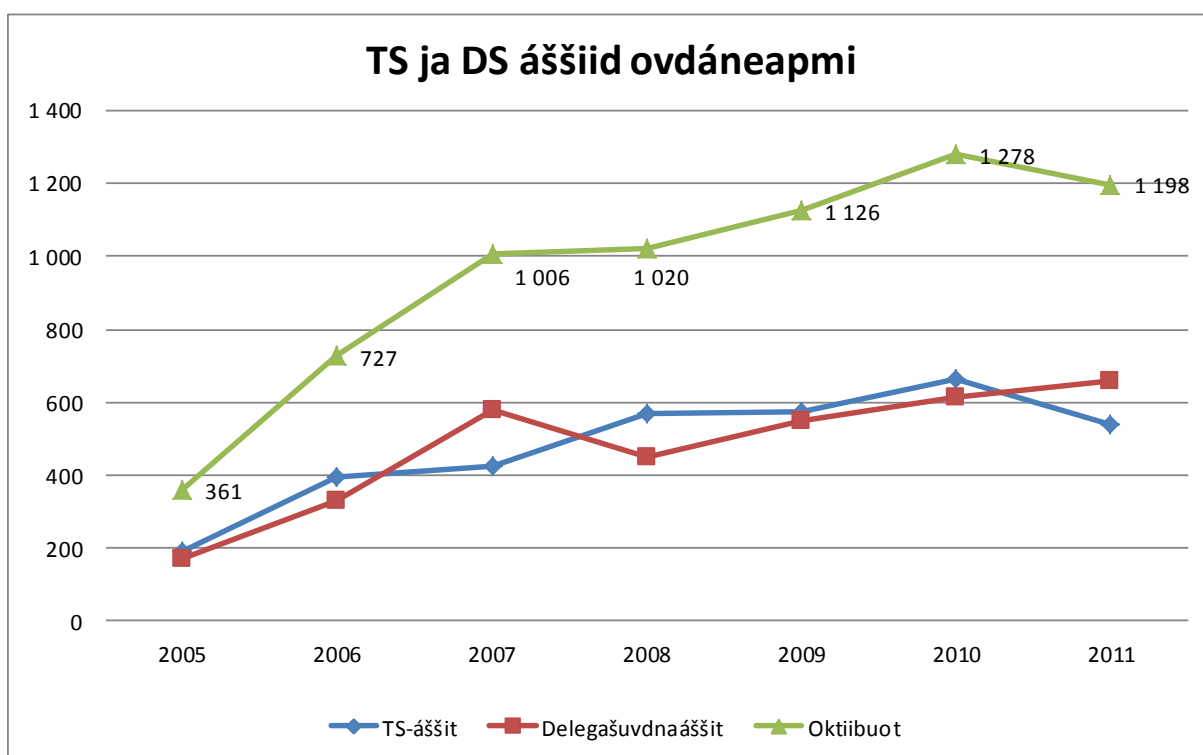
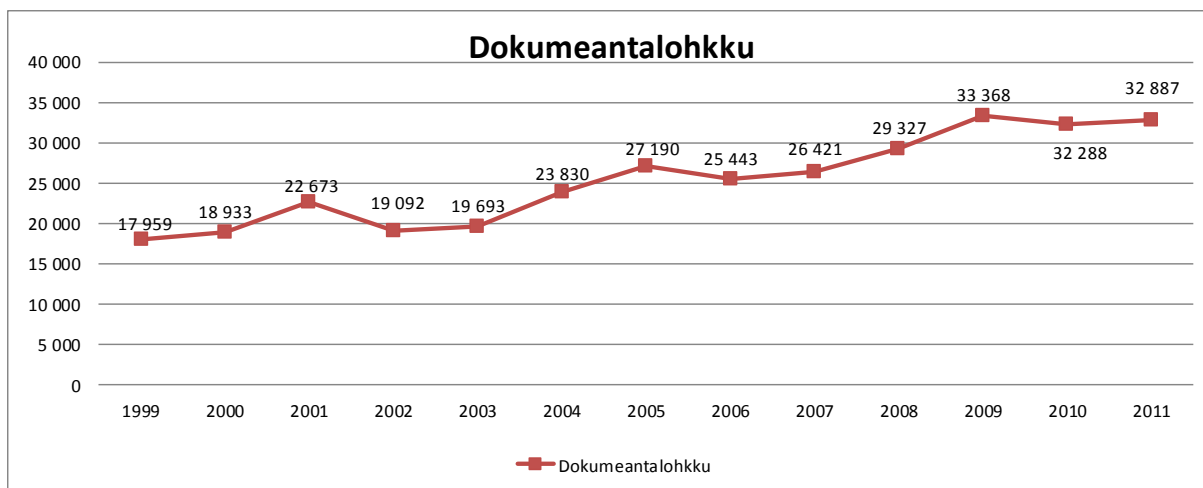
Strategijat 2011 bušeahtas addet gova doaimmas iešguđege politihkka- ja hálddašanguovllus. Bargu áššiid politihkalaččat ovddidemiin ja čuovvemiin, lassánan hálddašandoaimmat ja vuordamušat servodagas gáibidit kapasitehta ja alla fágalaš gelbbolašvuoda ollu surggiin. Jagi 2011 reviderejuvnon bušeahtas lei várrejuvnon 90 560 000 ru hálddahas dási doaibmagoluide. 31.12.2011 nammii ledje Sámedikki hálddahas 137 jahkedoaimma. Tabeallas vuolábealde oidno man ollu leat bargit ja movt dat juohkásit nissonolbmuid ja almmáiolbmuid gaskka.

	31.12.2009		31.12.2010		31.12.2011	
	Jođih.	Jahkedoaimma oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimma oktiibuot	Jođih.	Jahkedoaimma oktiibuot
Almmáiolbmot	6	83	5	79	5	87
Nissonolbmot	6	43	7	50	4	50
Oktiibuot	12	126	12	129	9	137
Nissonproseanta	50	65,9	41,7	61,2	55,5	63,5
Almmáiproseanta	50	34,1	58,3	38,8	44,5	36,5

Bealit Sámedikkis, bargoaddi ja bargiidorganisašuvnnat, leat ovttasráđiid ásahan Sámedikki bargiid- ja bálkápolitihka, mii earret eará guoská oktavuhtii beliid gaskka. Báikkálaš bálkášiehtadallamiid bokte leat bealit buktán albmosii ja dássen bálkáerohusaid nissonolbmuid ja almmáiolbmuid gaskka, iešguđege virjejoavkkuid siskkoibealde.

Sámediggi lea nu gohčoduvvon “IA-bedrift” ja čuovvu daid njuolggadusaid mat leat mearriduvvon šiehtadusas čáhkkiis bargoeallima birra. Bargit geain leat láchčindárbbut bargosaji ja bargguid ektui ožžot fáldadaga das. Dat lokálat maid Sámediggi geavaha galget hábmejuvnot nu ahte olbmot geain lea fuotnánan doaibmanávccat váldojuvvojit vuhtii. Bargiidpolitihkalaš mihttomearrin lea dássedettolaš ahke- ja sohkaeallečoahkkádus, ja olbmuid rekrutteren geain lea minoritehta- ja álgoálbmotduogáš. Dát váldojuvvo vuhtii buot almmuhemiid ja bargiid rekrutterema oktavuodas.

Áššehivvodat Sámedikkis lea lassánan jagis jahkái. Dasa lassin go duohtavuodas lea dokumeentalohku lassánan, de leat maid ollu áššit, maid Sámediggi meannuda viidon ja váttásmuvvan sakka mañimus jagiid. Govvosat vuolábealde čájehit man ollu dokumeanttat, maid Sámediggi jahkásaččat meannuda journálavuogádaga bokte, leat lassánan ja man ollu áššit meannuduvvojit doarjjahálddašeamis.

Hástalusat

Sámediggi ášahuvvui dan dihte vai sámiide sihkarastojuvvošii ovtadássásaš meannudeapmi. Sámi giella ja kultuvrra leat leamaš álggu rájes Norggas, ja danne das leat seamma vuoigatvuohta suodjaluvvot ja ovddiduvvot go dáža kultuvra ja dárogiella. Dan 20 jagis maid Sámediggi lea doaibman, leat mii olahan ollu. Riekteovdáneapmi lea posiitiivvalaččat ovdáneamen ollu surggiin. Sámi giella ja kultuvra leat ožžon buoret stáhtusa. Sámi mánát leat ožžon vuoigatvuođa oažžut oahpahusa sámegeallat ja sámegeallii.

Dattetge leat mis ollu hástalusat. Vuoigatvuođadilli lea buorránan, muhto go Sámedikki doaibmamunni čuovvolit dáid vuoigatvuođaid geavtlaš politihkas measta ii oppa leatge, de jotkojuvvo sámi álbmoga vealaheapmi Norggas.

Sámedikkis ferte leat friijavuolta bidjat eavttuid, hábmet ja hálldašit sámedipolitiikka Norggas. Ovttasdoaimanprosedyrat Stuorradikki, ráđđehusa ja Sámedikki gaska galget sihkkarastit ahte Sámediggi sáhtá gozihit dan rolla.

Konsultašuvdnašiehtadus Sámedikki ja Ráđđehusa gaska váikkuha dan ahte ovttasdoaiman oassebeliid gaska lea buorre. Dattetge lea deatlaš ahte goappašat bealit dollet konsultašuvdnašiehtadusa, ja vai beliin lea oktasaš áddejupmi movt konsultašuvdnašiehtadus galgá geavahuvvot geavahasas.

Sámediggái livčče erenoamáš dárbu oazžut friijavuolta bušeahta dáfus sihkkarastin dihte dan ahte Sámedikkis livčče autoritehta ja álggahanvuoigatvuohta sámedipolitiikkas. Dán sihkkarastima dihte lea dárbu oazžut sadjái bušeahttaprosedyraid ja jahkasaš bušeahttarámmaid mat dávistit Sámedikki rollii sámedipolitiikkas.

Mii vásihit ahte Sámedikki oassi nationála áŋgiruššamiin ii dávis eará lasáhusaide Stáhtabušeahtas ja lasáhusaide mat čatnasit nationála ođastusaide. Dát lea čuohtan erenoamážit sámi kultuvrii, museaođastussii ja Kulturloktemi ovdamearkka dihte. Sámi kulturbargu lea mielde addimin gullevašvuođa, loaktima, identitehta ja eallinkvalitehta. Dasa lassin addet dat deatlaš bargosajiid smávva servodagain. Danne lea kultuvra vuoruhuvvon bajás Sámedikkis.

Sámediggi vuorjašuvvá dainna go ohppiidlohku geain lea sámegealla nubbingiellan ain njiedjá. Oahppit geain lea sámegealla nubbin giellan eai oahpa giela doarvái bures nu ahte šattašedje doaimbi guovttegielagin, ja leat ollu hástalusat mat čatnasit sámegealla oahpahussii, mii dagaha dan ahte ollu oahppit atnet dan liige noadđin skuvlaárgabeaivvis. Sámediggi háliida jorgalahttit dán ovdáneami earret eará oahpahusmálliid geahčadeami bokte fágas sámegealla nubbingiellan.

Olmmošlohku sámi guovlluin njiedjá ain. Erenoamážit nuorra nissonolbmot fárrejit eret. Danne lea deatlaš fievrridit dakkár politiikka mii geasuhišgoahtá eanet nissonolbmuid sámi guovlluide. Okta sivva manne olbmot háliidit ássat sámi ássanguovlluin, lea oktavuolta sohkkii ja sámi gillii ja kultuvrii. Olbmuin ferte dattetge maiddá leat juoga mainna birget.

Eanet áŋgiruššan sámi ealáhusain buktá ássama gilliide. Barggolašvuođa oassi vuodđoealáhusain lea njiedjan, seammás leat unnit ođđa ásaheamit ealáhusovddidandoaimmaguovllus. Sámedikki ealáhuspolitiikkas deattuhuvvo eanet báikegottiid ovddideapmi, ođđaháhkkan, gelbbolašvuođa ovddidandoaimmabijut ja ealáhusšutkan. Sámi guovlluin ferte movttiidahttit ásaheamiide. Seammás ferte vuodđoealáhusaide sihkkarastit buriid rámmaeavttuid.

Sámiid eana- ja resursavuoigatvuođaid lága bokte nannen ja vuoigatvuohta ealáhusbargui mearkkaša ollu ássami sámi guovlluin, sámi kultuvrii ja kulturovddideapmái. Danne leat Sámedikkis stuorra vuordámušat viidáset bargui Sámi vuoigatvuođalávdegotti II čuoovvemiin ja Riddoguolástuslávdegotti čuoovvemiin.

Sámi servodat lea rievdamin. Eanet ja eanet sápmelaččat válljejit ásaidevvat gávpogiidda ja čoahkkebáikkiide. Danne ferte Sámediggi maiddá bargat dan ala ahte šaddet oadjebas ja buorit ássan- ja eallineavttut sámiide gávpogiin, ja ovddidit daid. Dát gáibida árjjalaš ja heivehuvvon politiikka, ja gáibida buori gulahallama báikkálaš eiseválddiiguin.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 23.02.12 dii.11.00.

Vuodđogiella: Dárogiella

Ášši/Sak PFL	002/12
Ášši/Sak DC	006/12

Ovttasbargošiehtadus Sámedikki ja Stáhtavuvddiid gaska

Arkiivaáššennr..
10/618906 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	17.01.12	SR 011/12
Plána- ja finánsalávdegoddi	20. – 21.02.12	PFL 002/12
Sámedikki dievasčoahkkinn	22. – 24.02.12	DC 006/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii.11.00

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	17.01.12	Sámediggeráđdi/Sametingráđdet	Ášši/Sak 011/12 Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF / Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Statskog SF
2	20.01.12	Sámediggepresideanta Egil Olli ja Statskog SF stivrajodiheaddji Marit Arnstad / Sametingpresiden Egil Olli og styreleder i Statskog SF Marit Arnstad	Ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statskog SF/Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Statskog SF
3		Sámediggi/Sametinget/Statskog SF	Komeantaoassi Ovttasbargošiehtadussii gaskal Sámedikki ja Statskog SF/ Kommentardel til Samarbeidsavtale mellom Sametinget og Statskog SF
4		Sámediggi / Sametinget	Ášši 21/10 Sámedikki minerálaplánaveahkki minerálaressursaid iskkadeapmái ja doaimmaheapmái/Sak 21/10 Sametinget mineralveileder for undersøkelser og drift på mineralressurser
5	17.06. 2010	Sámedikkis Statskog SF:ii/ Sametinget til Statskog SF	Sámedikki minerálaplánaveahkki minerálaressursaid iskkadeapmái ja doaimmaheapmái / Sametingets mineralveileder for undersøkelser og drift på mineralressurser

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámediggi dohkkeha ovttasbargošiehtadusa gaskal Sámedikki ja Statskog SF maid sámediggepresideanta Egil Olli ja Statskog SF stivrajodiheaddji Marit Arnstad soabaiga ođđajagimánu 20. b. 2012.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álgu

Sámediggeráđđi ja Statsskog SF leat šiehtadallan ovttasbargošiehtadusa areálahálddašanáššiid oktavuodas. Dát šiehtadus ovddiduvvo dál Sámediggái dohkkeheapmái.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus Norgga sámiid riikkasearvvis (NSR):

Lasseevttohus ráđi evttohusa ektui:

Sámediggi lea guhkit áiggi moaitán ollu Statsskoga vuodđohálddašemiid, erenoamážit daid mat mearkkašit eahpemáhcahahtti sisabahkkemiid daidda guovlluide gos sámi vuoigatvuodát eai leat vel čielgasat. Go ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Statsskog SF dahkkojuvvui, de deattuhii Sámediggi čuoovvovačča:

- Sámediggi šálloša go váilevaš ovdáneapmi Sámi vuoigatvuodálávdegotti II čuoovvolemis dahká dárbbaslašžan gávdnat gaskaboddasaš čovdosiid mat eai mearkkaš sámi vuoigatvuodáid dohkkeheami. Vuoigatvuodáid ja hálddašemi čielggadeami ovdáneapmi sámi guovlluid várá Romssa fylkka rájes máttás guvlui ferte vuoruhuvvot bajás sihke Sámedikki ja Ráđđehusa bealis. Dán ovttasbargošiehtadusa dahkan ii galgga man ge láhkai áddejuvvot molssaeaktun vuoigatvuodádohkkeheapmái..
- Sámediggi atná moaittehahttin go Statsskog čađaha daid opmodagaid arronderenvuovdimiid maid dat odne hálddaša, muhto gos vuoigatvuodáid eai leat loahpalaččat čielggaduvvon.
- Ferte deattuhit ahte Sámedikkis eai leat fápmudusat konsulteret areálahálddašemiid birra ja vejolaččat miedihit daidda, guoskevaš guovlluid vejolaš vuoigatvuodáeaiggádiid ektui. Dán oktavuodas deattuhuvvo maiddái ahte oasis dain eatnamiin maid Statsskog hálddaša, leat areálat main lea ráđjerastideaddji boazodoallu.
- Go galgá árvoštallat rievdaduvvon areálageavaheami váikkuhusaid, de galget biddjojuvvot vuodđun dat Sámedikki njuolggadusat mat gusket dasa mo galgá árvoštallat sámi beroštusaid vuhtiiváldima rievdaduvvon meahccegeavaheami oktavuodas Finnmárkkus, danne go sámi vuoigatvuodáin ii galgga leat heajut riektesuodjalus guovlluin máttabealde Finnmárkku go Finnmárkkus.
- Šiehtadus ii sáhte man ge láhkai gáržžidit Sámedikki vejolašvuoda vuosttaldit plánaáššiid Plána- ja huksenlága vuodul. Šiehtadus ii čilge áššejođu dakkár diliin go Sámediggi ii mieda areálahálddašemiide. Livččii buorre sihke Sámediggái ja Statsskogii ahte dakkár diliin lea oktasaš áddejupmi das mo áššit galget meannuduvvot viidáseappot.
- Ii šiehtadus ii ge ášši ollislaččat mital makkár vuodđu konsultašuvnnain galgá leat siskkáldasat Sámedikkis. Dasa ferte gávdnat čovdosa ovdal go šiehtadus boahá fápmui.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuoovvovačča:

Sámediggi doarju muđui Sámediggeráđi árvalusevttohusa.

Johttisápmelaččaidlisttu Per A. Bær evttohus:

Ášši mañiduvvo boahhte dievasčoahkkimii.
Evttohus gessojuvvui ruovttoluotta.

NSR áirras Aili Keskitalo evttohus:

Jienasteapmi mañiduvvo bearjadahkii 24.02.12.
Áigemearri ovddidit mearkkašumiid/evttohusaid mañiduvvui bearjadahkii 24.02.12.

Mearradus:

Jienasteapmi mañiduvvo bearjadahkii 24.02.12.
Áigemearri ovddidit mearkkašumiid/evttohusaid mañiduvvui bearjadahkii 24.02.12 dii.08.30

Evttohus 2 Áirras Geir Tommy Pedersen, NSR/SáB, BB:a sámediggiejoavku, Árjá, Samer bosatt i Sør-Norge, Áarjel-Saemiej Gïelh evttohus:

Ođđa lasseevttohus:

Sámediggi ii leat dohkkehan Statsskog SF vuoigatvuoda hálddašit eatnamiid máttabealde Finnmárkku, muhto Sámediggi diehtá ahte Stuorradiggi Stuorradikki eanetlohkomearkkašumis Innst. 153 S (2010-2011) Om kapitalforhøyelse og statlig lån til Statskog SF addá ráđdehussii vejolašvuoda árvvoštallat bieđggus mihtádusaid arronderenvuodima Nordlánddas ja Romssa fylkkas. Sámediggi lea guhkit áiggi moaitán ollu Stáhtavuddiid eanahálddašemiid, erenoamážit go sisabahkkemiid ii sáhte máhcahit dakkár guovlluin gos sámi vuoigatvuodát eai vel leat čielgasat. Ođđajagi 20. b. 2012 mannosá ovttasbargošiehtadusa oktavuodas gaskal Sámedikki ja Statsskog SF deattuhii Sámediggi čuovvovačča:

Sámediggi čujuha dasa ahte ovdáneapmi vuoigatvuodaid ja hálddašemi čielggadeamis sámi guovllus máttabealde Finnmárkku ferte vuoruhuvvot hui bajás, sihke Sámedikki ja Ráđdehusa bealis. Sámediggi šálloša go váilevaš ovdáneapmi Sámi vuoigatvuodálávdegotti II čuovvolemis. Dát addá dakkár dárbbu ahte gávdnat gaskaboddasaš čovdosiid eanahálddašemiid oktavuodas, ja ođasmuvvi resurssaid geavaheami oktavuodas dain guovlluin.

Sámediggi áiddostahtá ahte vejolaš miediheapmi Statsskog SF eanahálddašemiide ii sáhte áddejvovot sámi vuoigatvuodaid čielggadeapmin. Čujuhuvvo dán oktavuodas maiddá EBD aiddostahttimiidda (EBD neahttasuiddut 03.06.2011) ahte vuodima oktavuodas dakkár guovlluin mat gusket Sámi vuoigatvuodálávdegotti 2:ii galgá dahkkojuvovot čielggasin oastái ahte daidda vuoigatvuodaide mat das ležžet vuovdemihtádussii, ii gusto vuovdin, ja ahte Statskog ii sáhte váldit ovddasvástádusa dain vejolaš hehttehusain maid dát mielddisbuktá oastái boahteáiggi. Ferte deattuhit ahte Sámedikkis ii leat váldi dahkat šiehtadusaid mat gáržžidit dahje hilgot vuoigatvuodaeaiggádiid doaimmaid guoskevaš guovlluin. Deattuhuvvo maiddá ahte osiin dain eatnamiin maid Statsskog hálddaša, doaimmahuvvo rájiidrasttideaddji boazodoallu.

Go guoská dan árvvoštallamii váikkuhusaid areálaid rievdaduvvon geavaheamis, de ii galgga sámi vuoigatvuodain guovlluin máttabealde Finnmárkku leat heajut riektesuodjalus go guovlluin Finnmárkkus.

Šiehtadus ii sáhte man ge láhkai gáržžidit Sámedikki vejolašvuoda vuosttaldit plánaáššiid Plána- ja huksenlága vuodul.

Berre čielggaduvvot mo vejolaš konsultašuvnnaid bohtosat galget dieđihuvvot Sámediggái.

Šiehtadus ii čilge áššejođu dakkár diliin go Sámediggi ii mieda arealahálddašemiide. Livččii buorre sihke Sámediggái ja Statsskogii ahte dakkár diliin lea oktasá áddejupmi das mo áššit galget meannuduvvot viidáseappot.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 gessojuvvui ruovttoluotta.
- Evttohus 2 - Odda lasseevttohus mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.
- Plána- ja finánsalávdegotti ráva mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkvuorrolistu ja replihkat

	Sáhkvuorru	Replihkka
1	Aili Keskitalo, áššejođiheaddji	
2	Willy Ørnebakk	Aili Keskitalo
		Geir Tommy Pedersen
	Willy Ørnebakk	
3	Geir Tommy Pedersen	Ronny Wilhelmsen
		Ann-Mari Thomassen
		Willy Ørnebakk
	Geir Tommy Pedersen	
4	Randi A. Skum	Geir Tommy Pedersen
	Randi A. Skum	
5	Per Andersen Bæhr	Geir Tommy Pedersen
	Per Andersen Bæhr	
6	Ragnhild Melleby Aslaksen	Geir Tommy Pedersen
		Jørn Are Gaski
		Anders Somby jr.
	Ragnhild Melleby Aslaksen	
7	Jarle Jonassen	Aili Keskitalo
		Geir Tommy Pedersen
		Willy Ørnebakk
	Jarle Jonassen	
8	Egil Olli	
9	Willy Ørnebakk	
10	Arthur Tørfoss	
11	Toril Bakken Kåven	
12	Geir Tommy Pedersen	
13	Toril Bakken Kåven	
14	Per Andersen Bæhr	
	Willy Ørnebakk, čoahkkinortnegii	
	Willy Ørnebakk, čoahkkinortnegii	
	Aili Keskitalo, čoahkkinortnegii	
	Per Andersen Bæhr, čoahkkinortnegii	
	Aili Keskitalo, áššejođiheaddji	
	Jarle Jonassen, čoahkkinortnegii	
	Willy Ørnebakk, čoahkkinortnegii	

	Geir Tommy Pedersen, čoahkkinortnegii	
15	Aili Keskitalo, áššejodiheaddji	
16	Willy Ørnebakk	
17	Per Andersen Bæhr	
18	Alf Isaksen	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi dohkkeha ovttasbargošiehtadusa gaskal Sámedikki ja Statskog SF maid sámediggepresideanta Egil Olli ja Statskog SF stivrajodiheaddji Marit Arnstad soabaiga ođđajagimánu 20. b. 2012.

Sámediggi ii leat dohkkehan Statsskog SF vuoigatvuoda hálldašit eatnamiid máttabealde Finnmárkku, muhto Sámediggi diehtá ahte Stuorradiggi Stuorradikki eanetlohkomearkkašumis Innst. 153 S (2010-2011) Om kapitalforhøyelse og statlig lån til Statskog SF addá ráđđehussii vejolašvuoda árvvoštallat bieđggus mihtádusaid arronderenvuodima Nordlánddas ja Romssa fylkkas. Sámediggi lea guhkit áiggi moaitán ollu Stáhtavuddiid eanahálldašemiid, erenoamážit go sisabahkkemiid ii sáhte máhcahit dakkár guovlluin gos sámi vuoigatvuodát eai vel leat čielgasat. Ođđajagi 20. b. 2012 mannosá ovttasbargošiehtadusa oktavuodas gaskal Sámedikki ja Statsskog SF deattuhii Sámediggi čuovvovačča:

Sámediggi čujuha dasa ahte ovdáneapmi vuoigatvuodaid ja hálldašemi čielggadeamis sámi guovllus máttabealde Finnmárkku ferte vuoruhuvvot hui bajás, sihke Sámedikki ja Ráđđehusa bealis. Sámediggi šálloša go váilevaš ovdáneapmi Sámi vuoigatvuodálávdegotti II čuovvoleamis. Dát addá dakkár dárbbu ahte gávdat gaskaboddasaš čovdosiid eanahálldašemiid oktavuodas, ja ođasmuvvi resurssaid geavaheami oktavuodas dain guovlluin.

Sámediggi áiddostahtá ahte vejolaš miediheapmi Statsskog SF eanahálldašemiide ii sáhte áddejvot sámi vuoigatvuodaid čielggadeapmin. Čujuhuvvo dán oktavuodas maiddái EBD aiddostahttimiidda (EBD neahttsiiddut 03.06.2011) ahte vuodima oktavuodas dakkár guovlluin mat gusket Sámi vuoigatvuodálávdegotti 2:ii galgá dahkkojvot čielggasin oastái ahte daidda vuoigatvuodaide mat das ležžet vuovdemihádussii, ii gusto vuovdin, ja ahte Statskog ii sáhte váldit ovddasvástádusa dain vejolaš hehttehusain maid dát mielddisbukta oastái boahteáiggis. Ferte deattuhit ahte Sámedikkis ii leat váldi dahkat siehtadusaid mat gáržžidit dahje hilgot vuoigatvuodaeaggádiid doaimmaid guoskevaš guovlluin. Deattuhuvvo maiddái ahte osiin dain eatnamiin maid Statsskog hálldaša, doaimmahuvvo rájiidrastideaddji boazodoallu.

Go guoská dan árvvoštallamii váikkuhusaid areálaid rievdaduvvon geavaheamis, de ii galgga sámi vuoigatvuodain guovlluin máttabealde Finnmárkku leat heajut riektesuodjalus go guovlluin Finnmárkkus.

Šiehtadus ii sáhte man ge láhkai gáržžidit Sámedikki vejolašvuoda vuosttaldit plánaáššiid Plána- ja huksenlága vuodul.

Berre čielggaduvvot mo vejolaš konsultašuvnnaid bohtosat galget dieđihuvvot Sámediggái.

Šiehtadus ii čilge áššejodu dakkár diliin go Sámediggi ii mieda arealahálldašemiide. Livččii buorre sihke Sámediggái ja Statsskogii ahte dakkár diliin lea oktasaš áddejupmi das mo áššit galget meannuduvvot viidáseappot.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 24.02.12 dii.10.10

Ášši/Sak BFOL	001/12
Ášši/Sak DC	007/12

Sámedikki diedáhhus oahpahusa ja oahpu birra

Arkiivaáššennr..
10/248006 / 25 - 58

Meannudeamit

Politihkalaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđi	23.08.11	SR 088/11
Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegoddi	20. – 21.02.12	BFOL 001/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 007/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii.15.55

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámediggi lea digaštallan sámediggediedáhhusa oahpahusa ja oahpu birra. Diedáhhus lea mielde čoahkkingirjjiis.

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus:

Álgu

Sámediggi lea ovdanbuktán Sámedikki oahpahusdiedáhhusa. Skuvla lea okta min dehálemosservodatinstitušuvnnain. Dat lea čanastuvvon vássan áiggiide ja galgá ráhkkanahit min boahtteáigái.

Mearkašumit

Mearkašupmi Bargiidbellodaga Sámediggejoavkkus, Geir Johnsen, Mariann Wollmann Magga, Jørn Are Gaski ja Marit Kirsten A. Gaup, Árjjas, Odd Iver Sara ja Áarjel-Saemiej Gielhas, Leif Aksel Renfjell:

Lávdegoddi lea meannudan Sámedikki oahpahusdiedáhhusa, ja áigu deattihit ahte lávdegotti váldofokus anjke lea seamma riekti oahpahussii buot sámiide vaikko gos sii oroš.

Lávdegoddi oaivvilda ahte eai leat stuora rievdadusat oahpahusas ovdal ja maŋŋel go Máhttolokten – Sámi doaimmagodii. Ollislaš perspektiiva oahpaheami ja oahpu birra 13- ja 18-jagi skuvlavázzimiin lea dárbašlaš jus galga sáhttit čađahit dárbašlaš doaimmaid vuoi ohppiide lea álkibut plánet oahpu, vejolašvuohta čađahit oahpu ja atnit dan alit oahpus. Seammá dehálaš lea ahte oahppit geain leat

čanastagat vuodđoaláhusaide besset praktihkalaš oahpu oažžut bearrašis ja ahte dat oahppu adnojuvvo árvvus sihke fágalaččat ja servodatperspektiivvas. Lea dehálaš ahte máhttoloktema olis oahppu sámi servodatdilálašvuodaid, giela ja kultuvrra birra váldojuvvo vuhtii. Dan sáhtta sihkkarastit jus dat šaddet oassin eksámenbihtáin ja jus gelbbolašvuodamihttomearri šaddá oassin našunála geahččalemiin. Dieinna lágiin nannejuvvo fokus našunalalaččat ja váikkuha oahppoviidáneapmái.

Vuoi sihke sámi ja dáčča oahppit ožžot oahpu sámi ealáhuseallima, valáštallama ja kultuvrra birra fertejit eiseválddit ipmirdit ahte oahppogirjiin ii baljo leat čállon sámiid birra, dat dagaha váttisin dáčča oahpaheddjiide čadahit sámi sisdoalu Máhttoloktemis. Lea maid dárbblaš ahte skuvllaid ráđdeaddiin ja fidnobagadalliin lea oahppu sámi servodaga birra, nu ahte oahppit ožžot doarvái oahpu iešguđetge fidnogeainnuid birra.

Lávdegoddi áigu maid deattuhit ahte guđe guovllus riikas sámi mánát ja nuorat bajásšaddet sáhtta váikekuhit sin identitehtii ja gullelašvuhtii, ja dat mot diedáhus gorve sámi kultuvrra ii dárbbáš leat aiddolaš.

Lávdegoddi oaivvilda ahte virgejoavkkut nugo servodatplánejeaddjit, juristtat, dearvvašvuodabargit ja oahpaheaddjit fertejit dovdat sámi servodateallima, kultuvrra ja ealáhusaid. Danne fertesedje dat deattuhuvvot allaskuvla- ja universitehtaohpuin dáin surggiin.

Lávdegoddi lea oaidnán ja oaivvilda ahte lea vuorjašuhhti go sámegiela 2-ohppiid lohku (sii geat ožžot oahpahusa sámegielas) lea unnon 40 %ain. Maiddái sámegiela 1 ohppiid lohku (sii geat ožžot oahpahusas sámegielas ja sámegillii) unnu jagis jahkái. Dies lea čielga oktavuoha Máhttolokten 06 johtuvidjamiin, go vejolašvuoha välljet fága sámegiella ja sámi kultuvra váldui eret. Dát lei vuolimus fáldat sidjiide geain ii lean sámi giellabiras. Lei riehta nannet sámegiela 2, muhto lea digaštallanveara ahte lei go fága- ja diibmojuogus nu heajos váikkuheapmi ahte oallugat luhpe sámegieloahpahusas. Okta doaibmajuiin lei bidjat sámegiela dárogiea sadijái muhtun osiin diibmologus, heivetkeahttá dárogiefága gáibáhusaid ja mihttomeriid sámi ohppiide. *Oahpahusa ja oahpu váldobástalus odne lea ahte oahpahus sámegielas ja sámegillii, mii lea dehálaš identitehtafáktor mii čatná oktii sin geat máhttet giela, lea dan muttus buorre ahte oahppit ja vábnemat välljejit sámegiela, lea kvalitatiivalaččat buorre oahpahus šaddat sámegielagin. Nubbi bástalus dan mihttomeari ektui ahte dat sápmelaččat geat báliidit, ožžot dárbblaš oahpahusa, lea ahte orru leamen nu ahte unnit bártnit go nieiddat välljejit sámegiela. Nu go dilli lea odne, de sirre giella sámi álbmoga. Giella addá oktasaš identitehta.*

Fága- ja diibmojuohku lea vuodđun movt skuvllat ja skuvlaeaiggádat nagodit organiseret ja čadahit sámegieloahpahusa. Heajumus váikkuheapmi lea dás ohppiide olggobealde sámegiela hálddašanguovllu, geain lea sámegiella nubbingiellan. Komitéa oaivvilda ahte dát ferte rievdaduvvot vai fas šaddá vejolaš addit olahtti fáldadaga sámegielas ja sámegillii vuodđoskuvllaohppiide.

Nuortalaš-/skoaltasámegiela geavaheami ferte kártet, vai lea vuodđu bidjat johtui oahpahusa. Dakkár kártemis sáhtta oažžut dárbblaš gova das ahte makkár dárbbut leat. Ferte bidjat johtui ovttasbarggu oahpahuseiseválddiin- ja ásahusaiguin Suomas ja Ruoššas, muhto maiddái ovttasbargu gaskal daid skuvllaid mat lunddolaččat berrejit ovttasbargat go leat lahkalaaga. Ferte maiddái nammadit Resursaskuvllaid nuorta-/skoaltasámi oahpahusa várás, mat gozihit dárbblaš oahpahusa dáin gielain, vai bastet fas ealáskahttit. Sáhtta viežžat vásáhusaid rájaidrastideaddji ovttasbarggus ja oahpahusmodeallain eará guovlluin, omd lullisámi guovlluin, muhto ferte gal váldit vuodu dain vásáhusain mat leat anársámegielas, gos lea seammalágan servodatbiras. Ferte maiddái deattuhit guovttegielat vejolašvuodaid oaidnit ealáskahttinbarggus. Giellaealáskahttin ferte šaddat oassin dábálaš oahpahusfáldadagas nuorta-/skoaltasámi álbmogii. Jus galgá lihkostuvvat giela ealáskahttimiin, de lea dehálaš dadjat ahte maiddái rávisolbmot fertejit oažžut vejolašvuoda oahppat dan giela.

Lávdegoddi báliida buot abkejoavkekuide buoridit vejolašvuoda oahppat sámegiela.

Oahpaheaddjit

Jus galgá sáhttit sámi mánáide ja nuoraide buori oahpahusa mas lea buorre kvalitehta, dálá oahppoplánaid ja fága- ja diibmojuohkima rámmaid siskkobealde de lea okta deháleamos fáktoriin ahte oahppofámus leat olahanmutter. Seammás oaidná lávdegoddi ahte 2011:s eai lean doarvái dohkálaš ohccit sámi oahpaheaddjiohppui Sámi allaskuvllas, sáhttit dan bidjat johtui. Dan sivas ferte čielggaduvvot mii lea sivean go ohcamat sámi oahpaheaddjiohppui leat nu unnán. Viidáseappot ferte kártejuvvot movt Sámediggi sáhtta váikkuhit dasa ahte oazžut eanet sámegeielat oahpaheddjiid. Dat ahte sámegeieloahpaheaddjibargu oidnojuvvo geasuheaddji bargun, ferte lea mearrideaddjin rekruteremii. Jus otná oahppit galget sávvat dákkár oahpu váldit, de ferte sin iežaset oahpahus leat posiitiiva, dehálaš ja gelddolaš. Lávdegoddi diehtá maid ahte Romssa universitehta bargá sámi sisdoalu ovdánahttimiin odđá 5- jagá oahpaheaddjioahpu váldofágaoahpus maid UIT fállá. Sámegeiela sisdoallu bidjat fokusa oahpaheaddjioahpus, lea dehálaš dahkku oahpaheaddjioahppoinstitušuvnnain.

Lávdegoddi lea dehálaš, ahte sii geat háliidit dan, galget beassat oahppat sámegeiela. Joatkkaskuvlaoahpus leat oallugat geain lea leamaš veahá sámegeieloahpahus ovdal, muhto ii leat doarvái vuodđu álgit sámegeiela 2:ži. Lea dehálaš ahte oahppit sáhttet válljet sámegeiela 3:ža (sámegeiela vierisgeiellan), vai dovdet sámegeiela go galget viidáset oahpu váldit. Dá lea fáldat masa eai leat stuora gáibádusat, mii maid sáhtta fálojuvvot gáiddusoahpahussan mángga joatkkaskuvllas. Eaktun lihkestuvvat dáinna, lea ahte geavaheddjiin leat doarvái teknihkalaš rusttegit, máhttu daid geavahit ja máhttu gáiddusoahpahusa prinsihpaid birra.

Gáiddusoahpahus lea oahpahusmetoda mii sisttisdoallá earret eará pedagogihka, teknologija ja bagadallanapparáhta mii lea ovttaiduvvan ja heivehuvvon oahppái ja oahpaheaddjái. Odne fálojuvvo gáiddusoahppu sámi gielain sihke vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas. Gáiddusoahpahusas leat eará lágan hástalusat go luohkkálanjaoahpahusas, ja danin dárbašcaba sihke oahpaheaddji ja oahppi oahpu čađahit gáiddusoahpahusa.

Oahpaheaddjioahpus ferte maid addot oahppu čađahit gáiddusoahpahusa. Dát lea mielde sihkarastime bálvalusaid kvalitehta ja sihkarvuodá geavaheddjiide. Gelbbolašvuohta lea dehálaš bargiid oahpaheami ektui ja fáldaga evalueremii ja ovdánahttimii ohppiide.

Jus dán galgá sáhttit fállat, de lea dehálaš ahte refušuvdnaortnet maiddá gokčá dán fága.

Oahpahusvuogádagat

Lávdegotti mielas Sámediggi ferte aktiivvalaččat bargat bidjat johtui odđá, nu gohčoduvvon garra oahpahusvuogádagaid, sámi skuvllas. Prošeavttat mat leat čađahuvvon, fertejit adnot vejolaš čoavddusin. Máhttu daid vuogádagaid birra, ferte háddjejuvvot Norgga skuvlavuogádahkii. Sámediggi doarju ja ain áigu váikkuhit dasa ahte ovdánahttit vuogádagaid, vai sáhttit sajustit ja maiddá heivehit vuogádagaid nu ahte heivejit sihke siskkobealde ja olggobealde sámegeiela hálddašanguovlluid. Wales-vuogádat, mii lea okta garra oahpahusvuogádat gos giella oahpahuvvo árrat, ja gos unnitlogugiella lasihuvvo dađistaga skuvlaáigodagas, lea vuogádat man sáhtta heivehit mánáidgárde- ja skuvlavuogádahkii Norggas. Sámegeiella nubbingiellan ferte jotkojuvvot doppe gos ii leat vejolaš atnit garra oahpahusmodealla, muhto fágii mihttomearit fertejit rievdaduvvot nu ahte šattašii eanet vejolažžan duohtandahkkojuvvot.

Sámi giellaarenat - giellačoagganeamit vuodđoskuvllaid ja joatkkaskuvllaid várás

Giellabeasit ja giellalávgunvuogádagat leat vuogádagat mat váikkuhit posiitiivvalaččat sámi ohppiide. Vejolašvuohta deaivat eará sápmelaččaid, ja oahpahusa oazžut stuorit birrasis sáhttet leat mielde movttidahttimis.

- Sámi giela bidjat kultuvrralaš oktavuhtii
- Hukset fierpmádaga ja sosiálalaš oktavuodá sámi ohppiide guovllus

- Lasihit identitehta- ja oktavuodadovddu sámivuoda ektui
- Eanet movttiidahttin viidásat ohppui sámegielas

Vuogádat sáhtta mielddisbuktit aktiivvalaš fierpmádathuksema skuvllaide, sámii oahpaheddjiide, ohppiide ja váhnemiidda guovllus. Giellalávgun ja giellabeasit leat dehálaš ovttasbargobáikkid skuvllaide, oahpaheddjiide ja sámii mánáid váhnemiidda.

Oahpponeavvut

Jus galgá joksat máhttoloktema ulbmiliid, de dat eaktuda ahte leat oahpponeavvut. Lea vuoruhuvvon ovdánahttit ja juohkit skuvllaide nuvttá oahpponeavvuid. Lávdegoddi diehtá ahte oallugiid skuvlavuogádagas oaivvildit ahte dát lea dat deháleamos doaibmabidju maid Sámediggi lea bidjan johtui daid maŋŋemus jagiid. Lávdegoddi doarju dieđáhusa sisdoalu dasa ahte leat suohkanat ja fylkkasuohkanat geain lea ovddasvástádus čađahit oahpahusa, ja nu maid rábidit oahpponeavvuid. Lihkká lea okta dehálaš doaibmabidju sihkkarastindihte ahte sámii oahppit ja oahpaheaddjit ožžot seamma mađe oahpponeavvuid go earát. Lávdegoddi čujuha dasa ahte oahpponeavvut joatkkaoahpussii lulli – ja julevsámegilli fertejit vuoruhuvvot.

Viidáseappot lea lávdegoddi fuobmán ahte sámii váhnemiin ii leat leamaš vejolašvuohta bargat sámegiela oahpahaspolitihkain. Lávdegoddi ipmárdus lea ahte Sámediggi ferte váldit ovddasvástádusa ásahit ráđđeaddi lávdegoddi váhnemiid várás, vai šaddá systemáhtalaš bargu sihkkarastit ahte sámii váhnemat gullojit. Dát geahpeda maid viidásit barggu oahpahasain, oahpuin, gielain ja alitoahpuin.

Boazodoallu ja duodji leat dehálaš giella- kultuvrralaš- ja máhttoarenat. Ealáhusutkan ja innovašuvdnaprográmmat fertejit ráhkaduvvot dáin surggiin joatkkaskuvlla dásis, vai nanne sámii giela, kultuvrra ja vásihusaid nala huksejuvvon máhtu ealáhusaide ja arenaide.

Doaibmabijut fertejit biddjot johtui mat nannejit, ovdánahttet ja mielddisbuktet eanet sámegiela arenaid. Barggut sámii ealáhusain boazodoalus ja duojis leat dehálaš sámegiela arenat, muhto maiddáid dehálaččat sámii ealáhusovdánahttimii. Lávdegoddi áigu maid namuhit ahte sámii giella geavahuvvui aktiivvalaččat vuodđoealáhusain dego eanandoalus ja guolásteamis ja ahte dáin surggiin fertejit doaibmabijut biddjot johtui ealáskahttindihte sámii giela. Dán sáhtta dahkat joatkkaskuvlaoahpu bokte dáid iešguđet fágain. Dáin arenain ferte váldit vára ja nannet aktiivvalaš giellabargguid bokte. Ja duodje- ja boazodoallo fágabargu oahpahusa ferte vuoruhit.

Eará dehálaš doaimmat leat háhkat ođđa arenaid olggobealde skuvlla ja bearraša gos sámegiella hubmojuvvo ja čalmustahttojuvvo. Ferte láchit dili sáhttit eanet atnit sámegiela árgabeaigiellan. Lea maid dehálaš čalmustahttit sámii giela almmolašvuodas. Dan sivas ferte háhkat buoret rutinnaid almmolaš oktavuodain sámii giela ektui. Ovttasbargu riikkarájáid rastá lea hui dehálaš dán oktavuodas go dat sáhttet ovddidit lunddolaš sámegiela arenaid.

Go bidjá johtui ja čađaha doaibmabijuid de ferte atnit ávkki fágaolbmui ja eará fágabirrašin sámii guovllus, dát mearkkaša maiddáid fylkka- ja riikkarájáid rastá.

Lávdegoddi miehtá dieđáhussii joatkkaskuvllain eaiggátvuoda birra, ja oaivvilda ahte stáhta ain berre eaiggádit stáhtalaš joatkkaskuvllaid. Dása lasihuvvo vel ahte lea maiddáid dehálaš ahte fokus joatkkaskuvlaoahpahas buot guoskevaš diliin sámii giela, ealáhusaid ja servodatdiliid ektui Sámis fertejit nannejuvvot. Lávdegoddi oaidná dárbbu resursaskuvllaide joatkkaoahpaha siskobealde. Resursaskuvllii čovdosiid ferte ohat min guovtti stáhtalaš joatkkaskuvllaid bokte ja fylkkasuohkaniid bokte mat leat skuvlaeaiggádat.

Viidásit barggus ferte loktet árvvu lulli- ja julevsámegiela, oazžut daid goalmát dássái Eurohpalaš giellacharteris.

Máhttu duddjo boahhteáiggi

Álggahus

Sámediggi lea dan rájes go Sámediggi áсахuvvui čalmmustuhttán sámi skuvlla sihke Máhttodepartemeantta ja Oahpahusdirektoráhta ektui ja eará oassálastiid ektui. Ovdáneapmi lea earret eará mielddisbuktá rievdadusaid oahpahušláhki ja dasa gulli láhkaásahusaide, fápmudan válddi Sámediggái mearridit sámi oahppoplánaid, ovddeš Sámi oahpahušráđi (SOR) sirdima Sámediggái, Ođastusa 97-sámi, Máhttoloktema - sámi ja viidáseappot ahte sámi sisdoallu lea mearriduvvon ođđa GLU 1-7 ja 5-10 cehkiid njuolggadusain. Viidáseappot lea Sámediggi guhkit áiggi vuoruhan stipeandaid daidda ohppiide geain lea sámegeiella, stipeandda dakkár oahpuide maidda lea dárbu skuvlasuorggis ja prošeavttaid mat ovddidit fálddagaid skuvllas main leat sámi fáttát. Vuoruhuvvon lea maid ovddidit vuogi lohkamii sámegeielas, prošeavttat mat nannejit sámi sisdoalu skuvlaastoáiggiortnegis ja oahpponeavvovráhkadeapmi ja terminologijaovddideapmi.

Lea hui buorre go Sámediggi ovddida sámediggediedáhusa oahpaheami ja oahpu birra, go oahppu ja oahpaheapmi lea nu deatalaš servodatovdáneapmái. Skuvla mearkkaša ollu sihke ovttaskas olbmui ja olles servodahki. Ángiruššan skuvllain ja oahpuin lea mearrideaddjin dasa ahte sámi servodat galgá ovdánit sámi álbmoga iežas višuvnnaid, vuoruhemiid ja resurssaid vuodul.

Sámedikki oahpahuš- ja oahppodiedáhusa váldofokus ferte leat ahte sámi oahppi galgá leat guovddázis ja ahte veahkehit nannet, ovddidit ja sihkarastit sámi skuvlla kvalitehta. Diedáhusevttohusas daddjojuvvo: Sámi oahppin sáhtá viiddis ipmárdusas gohčodit buot ohppiid sámegeiela hálddašanguovllus, beroškeahttá čearddalaš gullevašvuodas ja gielladuogázis. Dán oktavuodas lea deatalaš aiddostahttit ahte sámi oahppi viidáseamos áddejumis ferte mearkkašit buot sámi oahppit, orošedjet dal sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde vai olggobealde.

Sámedikki politihka oahpahuš ja oahpu ektui berre váldit vuolggasaji das ahte oahppu ja oahpahuš lea dakkár suorgi mas siskkáldas sámi iešmearrideami sáhtá čađahit mealgat viidábun go dan mii dál dahkkojuvvo. Sámediggi berre iešmearridanperspektiivvas ieš mearridit dakkár áššiin go oahppu ja oahpahuš, ja Sámediggi berre viidáseappot beassat mearridit dan sisdoalu ja organiserema. Álgoálbmotjulggaštusa (UNDRIP) art. 14 deattasta ahte álgoálbmogiin lea vuoiatvuohka ásahtit stivret iežaset oahpahušásahusaid.

Sámi skuvlla dili sáhtá dál govvidit oahpes dajaldagain: **lea guhki plánas geavadii**. Dakkár prinsihpalaš politihkalaš vuodu oktavuodas livččii ávkkálaš jus mis livččii iskkadeapmi mii čájeha dálá sámi skuvlla kvalitehta ja dili. Iskkadeamit maid earret eará Nordlandsforskning, Norut ja Finnmárkku allaskuvla leat čađahan go sii leat árvvoštallan Máhttoloktema sámi Oahpahušdirektoráhta ovddas, čájeha visogova mii váldá ovdan muhtun guovlluid ja muhtun čuolbmačilgehusaid mat leat čuožžilan maŋŋá skuvlaodastusa Máhttoloktema. Dát árvvoštallamat eai dieđusge sáhte addit dievaslaš visogova, muhto dat leat dattetge mávssolaččat dan bargui maid Sámediggi galgá čađahit ovddidemiin prinsihpalaš ja bajimus sámi skuvla- ja oahpahušpolitihka. Maiddái ovdalis árvvoštallamat leat almmustahttán deatalaš hástalusaid. Mearrideaddjin lea ahte sámi skuvlla dilat dutkojuvvojit eanet. Dakkár máhtu haga lea hástaleaddjin hábmet ja ásahtit ulbmillaš ja váikkuhanfámolaš sámi oahpahušpolitihka bajimus dásis.

Mii diehtit, vaikke vel eai leat ge sámi skuvlla dálá sierranas hástalusat duodaštuvvon viiddes ollislaš dutkama vuodul, ahte ovttaskas sámi oahppi vásiha skuvladili iešguđet láhki, ja ahte lea stuorát erohus gaskal daid ohppiid geat ožžot oahpahuš sámegeielas ja sámegeilli sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde, ja daid ohppiid geat ožžot oahpahuš sámegeielas ja sámegeilli sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Viidáseappot leat maiddái stuorra earut sámi oahppoeanadagas iešguđet sámi guovlluid dili ektui, gos leat ravdamearálaš hástalusat daidda joavkkuide mat leat Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

minoritehtan minoritehtas, ovdamearkka dihtii julev- ja lullisámi guovlluin. Maiddái dain guovlluin maid sáhtta gohčodit mearrasámi guovlun, leat sierra oahppo- ja oahpahushástalusat maid lea váttis dustet jus ii leat dilleválddahus. Dán vuodul čuožžilit maiddái áibbas sierra hástalusat dan politihkkaovddideapmái maid Sámediggi galgá čađahit. Dakkár šláddjás hástalusaidguin sámi skuvlaenanadagas ferte geahččat barggu dainna oahpahus- ja oahppodiedáhusain guhkes áiggi perspektiivvas mas ferte ovddidit politihka dan máhtu ja daid vejolašvuodaid vuodul mat leat servodagas.

Sámi skuvla gilvvohallá dál mángga dáfus dáža skuvllain. Váhnemat ja oahppit fertejit árvvoštallat lea go sámi skuvllas seamma buorre kvalitehta ja sisdoallu go dáža skuvllas. Dat mielddisbuktá eahpesihkarvuoda ja gažaldaga sámi skuvlla resursadillái ja mearrida dan ahte oažžot go sámi oahppit sámi skuvlafálaldaga. Válljenfriijavuolta sáhtta leat buorre ja dárbbaslaš, muhto ii leat govtolaš ahte dáža skuvllas leat mealgat ollu eanet resurssat go sámi skuvllas – sihke olbmuid, ekonomii, rámmaid ektui ja politihkalaš vuoruheami ja fuomášumi dáfus. Dat ahte sihke guovddáš eiseváldiin ja báikkálaš skuvlaeaggáidii ja skuvlajodiheddjiin lea eahpevuoggalaš oktavuolta sámi skuvlii ja sámi oahppái, lea áittan sámi mánáid vejolašvuodaide ja vuoigatvuodaide beassat oahppat iežaset giela ja oažžut vuodđooahpu man vuodđun lea oahppi sámi duogáš. Sámedikki politihkka ferte bihtit dán čuolbmačilgehusas dainna lágiin ahte sihkarastit buot sámi mánáide dakkár oahppofálaldaga mas lea kvalitehta ja sisdoalu dáfus seamma árvu go dan fálaldagas maid buot oahppit Norggas ožžot.

Lea iešvuosttaldeaddjin go oahpahus sámegeielfágas ja oahpahus sámi skuvllaš ii leat ovdamearkan máilmmis dakkár lámčimii ja heiveheapmái álgoálbmogiidda mii lea lihkestuvvan. Duohtavuodas das lea sáhka dihto meari skuvllain, oahpaheddjiin ja ohppiin mat gullet sámi skuvlii, ja Norgga stáhta ovtta Sámedikkiin berrešedje beaktilit sáhttit čađahit ulbmillaš ja deaivilis doaibmabijuid sihkarastin dihtii dan ahte sámi skuvla ovddiduvvo ja sámegeiella nannejuvvo. Fuomášanneara lea maid ahte dakkár riikat go Skottland, Wales ja Israel leat čađahan eará doaibmabijuid go dáppe vai sii lihkestuvvet gielalaš minoritehtaid ektui. Gielladutkiid gaskkas lea dábaláččat dohkkehuvvon ahte systemáhtalaš oahpahus heajos giellamodealla ektui ii dárbbas buvttihit doaibmi guovttegielalašvuoda daidda ohppiide geain lea minoritehtagiellalaš duogáš. Danne ferte sáhttit dadjat ahte odđa politihkka oahppo- ja oahpahussuorggis ferte deattuhit metodaovddideami, earret eará daid metodalaš prošeavttaid vuodul maid Sámediggi ieš lea leamaš mielde ruhtadeamen. Okta ovdamearka lea Elgá-prošeakta, nubbi prošeakta lea prošeakta sámi álgooahpaha birra 2005:si. Danne mii fertet rahčat vai gávdnat odđa čovdosiid ja duddjot viidáseappot buriid čovdosiid ala vai mii lihkestuvvat mealgat buorebut sámi skuvllas.

Sámedikki politihkka ferte ja galgá čađahuvvot dainna mihttomeriin ahte juohke sámi oahppi vuoigatvuodát, dárbbut ja máhttoovdáneapmi galgá fuolahuvvot kvalitehta vuodul skuvllas beroškeahtá ássanbáikkis ja guovllus.

Rámmat ja dálá hálddašeapmi oahpahussuorggis

Ángiruššansuorgi 1: Sámi skuvlla sisdoallu ja árvovuodđu

Politiikkasuorggi bajimus politihkalaš mihttomearit:

Sámi oahppi galgá oažžut oahpaha mii lea vuodđuduvvon sámi árvvuide ja mii čájeha dakkár sisdoalu mii lea vuodđuduvvon sámi servodahkii, kultuvrii ja gillii.

Sámi skuvlaii galgá addit oahppái oadjebas čatnaseami iežas identitehtii (*Dán oktavuodas lea doaba sámi skuvla oassi oktasašskuvllas ja guoská skuvlii dahje jovkui mii čuovvu Máhttoloktema oahppoplánadahkosa – sámi*). Máhttu, gullelašvuolta ja lagašvuolta iežas kultuvrii addá sihke oadjebasvuoda, givrodaga ja hápmašuvvama mainna hábmet boahpteáiggi. LK06 ja LK 06-S lea vuodđun dan vuodđoohppui mii dál addojuvvo. Oahppoplánaid oppalaš oasis, oahpahusprinsihpain – skuvlapiakáhtas ja oahppoplánain iešguđet fágain lea máhtto- ja gelbbolašvuodamihttomearri mii galgá

duohtandahkkojuvvot vuodđooahpus. Dan oahpahas mii addojuvvo sámi ohppiide odne, lea váldoearru gaskal daid ohppiid geat ožžot oahpahusa LK06-S vuodul ja daid ohppiid geat ožžot oahpahusa LK06 vuodul. Sámi oahpput berrejit vuolggasajis oazžut oahpahusa LK06-S vuodul beroškeahhtá gos dal ásašit. Oahpahaslága § 1-3 prinsihppa vuoigatvuođa birra oazžut heivehuvvon oahpahas ja riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat nu go ON mánáidkonvenšuvdna (earret eará § 30) ja ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra, ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra ja olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna. Mánáidkonvenšuvdna gusto earret eará ovddabealde Norgga rievtti. ON álgoálbmotjulggastusa art. 14 dadjá earret eará 3. čuoggás ahte:

Stáhtat galget, ovttas álgoálbmogiiguin, gávdnat beaktilis doaibmabijuid vai indiviida mii guollá álgoálbmogiidda, renoamážjit mánát, maiddá sii geat orrot olggobealde iežaset báikkálaš birra, olahit ožžot oahpu iežaset kultuvrras sin iežaset gillii, dalle go dat lea vejolaš.

Skuvllas galget sámi oahppit oazžut duođaštuvvot iežaset áddejumi das ahte sii leat oassi stuorát oktavuoda mas sii leat čadnojuvvon buot dasa mii lea sin birrasis, sihke bearrašii, olbmuide, servodahkii, ássanguovlluide, šattuide, elliiide ja lundui. Skuvlla sisdoallu ja rámmat galget lea vuodđuduvvon sámi árvvuide mas váldogedjejuolgin lea ovddasvástádus alccesis, birrasiin ja buohkain earáin.

Sámi árvvut galget gaskkustuvvot sámi mánáid oahpahas. Dát árvvut galget duođaštuvvot sámegeiela, jurddašeami, kultuvrra ja árbevieruid aktiivvalaš geavaheami bokte sámi skuvllas. Oahpahas galget sámi oahppit oahppat man mávssolaš dat lea beassat válljet ieš ja man mávssolaš dat lea váldit ovddasvástádusa. Skuvla galgá ávžžuhit ohppiid geahččaladdat čovdosiid ja ieš hálddašit juoidá. Oahppit galget oahppat ahte beassá sihke geahččaladdat ja meaddit (olmmaiduvvat).

Sámi skuvllas galget oahppit dovdat ahte sii ieža oassálastet ja leat eaktobiddjit mearrádusaide mat gusket sihke iežaset ja ohppiidjoavkku oahppamii. Ohppiid mielváikkuhus galgá fuolahuvvot sámi skuvllas ja lea čadnojuvvon dan sámi árvvui ahte oahppis lea iešmearridanvuoigatvuohta ja ahte skuvla vuogádahkan galgá árvvusatnit ovttaskas oahppi iešalddis ja máná ovdanbuktinvugiid. Oahppi galgá oahppat ahte sii galget árvvusatnit buohkaid earáid seamma láchkai go sii ge árvvusadnojuvvojit. Oahppi sáhkkiiuohta ja beroštus máhttui galgá movttiidahttojuvvo ja skuvla galgá maiddá ávžžuhit ohppiid ovddidit buriid gažadanvugiid dálá máhtu dahje geavadiid birra huksejeadđi vugiin. Skuvla galgá nannet oahppi iešdovddu ja hálddašangálgga dakko bokte ahte oahppi oazžu ovddasvástádusa ja beassá geavahit oahppanstrategiijaid hálddašit juoidá mii lea ođas. Oahppit galget vásihit friijavuoda ja jálluvuoda ovddidit iežaset máhtu, návccaid ja taleanttaid lassin dasa mii gullá skuvlla mihttomearrái ja rámmaide (iešbirgejupmi, jabalas).

Skuvlavázzima bokte galget oahppit oazžut duođaštuvvot ahte lea buorre váldit álgaga (roahkkat), leat viššal (viššalvuohta) ja ahte lea deatalaš árvu ahte diehtit ollu ja ahte geavahit ođđa vugiid ja reaidduid gávdnat čovdosiid (deavil). Skuvla galgá duođaštit ahte lea buorre go oahppit birgejit okto, ja ahte lea buorre geavahit iežas ja iežas máhtolašvuođa sihke teorehtalaš ja geavatlaš oktavuodain (searravuoha). Oahppit galget oahppat man mávssolaš dat lea ahte ii geavat luonddu eahpekritihkalaččat, muhto birget dainna mii dárbbasuvvo luonddu ja resurssaid guoddevašvuođa siskkobealde (birget). Sámi mánát ja nuorat galget sáhttit hálddašit eahpesihkarvuođa ja rievdaduvvon eavttuid seammás go sii leat oadjebasat iežaset identitehtas, iežaset gielas ja iežaset kultuvrras.

Sámi skuvla galgá ávžžuhit ohppiid árvvusatnit boarrásiid ja sin máhtolašvuođa. Oahppit galget oahppa ovttasbargat gaskaneaset ja earáiguin dakkár vugiin mii fuola earáid gutnálašvuođa ja iehčanasvuođa

(birgehallet, ovttasbargu, gulahallan ja soabalašvuohta). Gulahallannávccat ja giellagelbbolašvuođat mángga gielas lea deatalaš ja árvun iešalddis. Oahpahusa mihttomearri lea ahte oahppit galget beassat ovddidit máhtu, gierdevašvuođa, oadjebasvuođa, árvvusatnima, giellagálggaid ja

ovttasdoaimmannávccaid. Dásseárvu sohkkabeliid gaskkas lea vuodđo árvu, ja oahppit galget oažžut buriid vejolašvuodaid čuovvut iežaset beroštusaid ja atnit iežaset ovttadássásažžan earáiguin. Ohppiin galgá leat mánggakultuvrralaš gelbbolašvuolta ja buorre máhtolašvuolta šláddjivuoda birra. Árbediehtu galgá addit oadjebasvuoda iežas kultuvrras ja nannet oahppi iešárvodovddu.

Oahppit galget dovdat gullelašvuoda ja sis galgá leat máhtolašvuolta báikkálaš geavadiid birra ja buot sápmelaččaid dili birra. Sii galget oahpahusa bokte oažžut máhtolašvuoda gullelašvuoda birra sihke iežaset álbmogii ja stáhtii gos sii ássat, ja vejolašvuoda dovdat dán gullelašvuoda. Oahpahuš galgá leat vuodđuduvvon dasa ahte ovddidit oahppi máhtolašvuoda riidoeastadeami birra, gulahallama birra ja dan birra ahte čájehit fuola sihke alccesis, earáide, lundui ja searvevuhtii.

Oahppu ja oahpahussuorgi siskkáldas sámi iešmearrideami dovddahuš

Politiikkasuorggi bajimus mihttomearri:

Sámedikkis lea sihke vuoigatvuolta ja geatnegasvuolta bargat dainna ulbmiliin ahte oažžut stuorát váikkuhanfámu oahppovuogádagas, ja ovttas stáhtaiguin sihkkarastit ahte sámi oahppit ožžot dakkár skuvlafálaldaga mii ollašuhtá nátionála ja riikkaidgaskasaš standárddaid ja mii fuolaha ohppiid identitehtaovdáneami ja sámi servodaga gealbodárbbu.

Oahpposuorgi ja oahppopolitiikka lea áibbas deatalaš bealli juohke servodahkii mii galgá hábmet iežas iehčanasvuoda ja demokrátalaš vuoigatvuodaid. Sápmelaččain lea álbmogin vuoigatvuolta iežaset oahppoásahusaide ja oahppovuogádahkii mii čatná mii oktii. Dát vuoigatvuolta lea vuodđuduvvon guovddáš riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaide, ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštussii (UNDRIP), muhto maiddá sámi servodaga gealbodárbbu.

Boahhteáiggi sámi servodat ferte vuodđuduvvot máhtolašvuhtii, sihke odđáiggi akademalaš máhtolašvuhtii, muhto maiddá sámi árbediehtui. Sámi skuvla galgá ain vuodđuduvvot árbevieruide ja oktasaš árvvuide, ja lágideat min boahhteáigái, sihke ovttaskas olmmožin ja álbmogin. Gelbbolašvuolta lea sámi servodaga deataleamos resursa, danne ferte Sámediggi vuoruhit mánáidgárddi, oahpu ja dutkama sihke politiikkaovddideamis ja geavatalaš politiikka. Vai sámi kultursearvevuolta ovdánivččii, ja vai sámi oahppit galget ovddidit iežaset sámi identitehta, de ferte oahppovuogádat váikkuhit ovddideami, ođasmahtima ja rievdadusaid sámi servodagas.

Oahppu lea áibbas deatalaš sámi servodaga ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneapmái, ja danne lea ge deatalaš ahte sámi álbmot beassá stivret oahpu hámi ja sisdoalu. Dat mearkkaša ahte sámi álbmotválljen orgánain ferte leat váikkuhanfápmu sámi skuvlla sisdollui, sámi oahpaheddjiid gealbudeapmái ja sámi skuvlla hálddašeapmái.

Sámi álbmoga dálá dili, ássat njealji iešguđet nátionála stáhtain, ja sihke guovlluin gos sápmelaččat leat eanetlogus ja guovlluin gos sii leat unnitlogus, addá stuorra hástalusaid sámi oahppopolitiikka ja sámi skuvlageavada ovddideamis. Dattetge lea sámi álbmotválljen orgánain sihke vuoigatvuolta ja geatnegasvuolta bargat dainna ulbmiliin ahte oažžut stuorát váikkuhanfámu oahppovuogádagas, ja ovttas stáhtaiguin sihkkarastit ahte sámi oahppit ožžot skuvlafálaldaga mii ollašuhtá nátionála ja riikkaidgaskasaš standárddaid ja mii maiddá fuolaha ohppiid identitehtaovdáneami ja sámi servodaga gealbodárbbu.

Nátionála hálddašeapmi, lágat ja nátionála oahppoplánat

Bajit mihttomearri politiikkasuorgái:

Sámi oahppi ja ovddasteaddji vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát galget vuodustuvvon lágain ja lánkaásahusain sihkkarastindihte buohkaide lihka ollu rievtti kvalitehtalaš oahpahussii mii lea heivehuvvon sámi ohppiide.

Diedáhusas lea čujuhuvvon ahte oahpahuslága §6-2 ja §6-3 eai čielggat man muddui ohppiin lea vuoigatvuohta oahpahussii bihtán- ja nuortasámegillii. Lea deatalaš ahte Sámediggi váikkuha dasa ahte dat čielggaduvvo.

Hálddašanguovllu olggobealde lea sápmelaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegillii go uhcimusat 10 oahppi háliidit dan ja nu guhká joavkkus leat 6 oahppi. Dán oktavuodas lea deatalaš čujuhít dasa ahte njuolggadusat nu mo dat leat hábmejuvvon dál, addet fuolaheddjiide ovddasvástádusa kártet/váldit oktavuoda eará váhnemiiguin ja čielggadit lea go sis beroštupmi oažžut skuvlafálaldaga sámegillii. Čálihit máná vuodđooahpahussii lea dábálaččat stuorra dáhpáhus bearrašiidda. Dál čálihuvojit mánát vuodđoskuvlii, ja dieđut addojuvojit giđa bealde daidda ohppiide geat galget álgit skuvlii čakčat. Dan paragrafas mas dás lea sáhka, namalassii oahpahuslága §6-2, 2. lađđasis ožžot váhnemat stuorra ovddasvástádusa das ahte fidnet oahpahusa sámegiela ja sámegillii sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Stuorra gávpgiin ja čoahkkebáikkiin dát lea gáibideaddjin fuolaheddjiide. Ii gávdno ollislaš visogovva das guđe oahppit galggašedje čálihuvojit skuvlii gielddas, ja lea maiddá vátis go fuolaheaddji ii sáhte diehtit makkár skuvlafálaldagas lea sáhka organiserema dáfus, struktuvrraid dáfus ja erenoamážit maid dat mearkkaša oažžut oahpahusa sámi oahppoplánaid vuodul, go dát lea dakkár ovddasvástádussuorgi man birra giela skuvlaeaggádin lea dat lagamus mii galggašii dan muitalit. Dat mearkkaša ahte ovddasvástádus kártet ja fállat oahpahusa sámegiela ja sámegillii ferte gullat skuvlaeaggáidii. Dát ferte boahit čielgasit ovdan lágain, ja danne dárbbasuvo oahpahuslága ođasmahttin.

Politiikkaš hástalusat oahpahussuorggis

Sámi skuvla: Koloniseremis eret gelbbolašvuodaloktemii

Politiikkasuorggi bajimus mihttomearri:

Sámediggi čielggada mii vuodđuda kvalitehta dáfus sámi skuvlla dan mihttomeari vuodul ahte buot sámi oahppit galget oažžut dásseárvosaš oahpahusa ja oahpu.

Dat gažaldat ahte mii lea kvalitehta dáfus sámi skuvla, lea deatalaš digaštallan Sámediggái.

Mii lea dat mii vuodđuda dan maid Sámediggi atná sámi skuvlan, - lea go sáhka dain skuvllain main leat oahppit geain lea sámegiella fágan, - main vedjet leat oahppit geat hállet sámegiela vai skuvllat sámegiela hálddašanguovllu siskkoibealde, skuvllat Sámedikki ealahusvuodot váikkuhangaskaopmeortnegiid siskkoibealde (ovddeš SOF-guovllut) vai leat go eará definišuvdnaeavttut mat gustojit?

Seamma láhkai berre digaštallat gi dat lohkkovuvo leat sámi oahppin, lea oahppi sámegiela hálddašanguovllu siskkoibealde vai juohke sámi oahppi beroškeahhtá skuvllas? Galle oahppi dárbbasuvojit go galgá sihkkarastit ohppiide buori oahppanbirrasa mas sii besset ovdánit sosiálalaččat ovttasdoaimmamis eará ohppiiguin ja besset oahppat ovtta eará ohppiiguin?

Viidáseappot ferte čielggadit maid buorre sámi skuvla sisttisoallá? Mii lea kvalitehta sámi skuvllas? Man kvalitehta lea dat oahpahus mii addojuvo sámi skuvllas odne? Maid váldá rekrutteret sámi oahpaheddjiid, ja mo šaddá sámi oahpaheaddji okta dain buot buoremus oahpaheddjiin?

Lea go ovdamearkka dihtii dohkálaš ahte sámi skuvlapolitiikkár ja sámi skuvla álo galget digaštallojuvvo dáža skuvlla ja dáža skuvlla sisdoalu ektui? Mo mii sihkkarastit ahte oahppit fidnejit sámi oahpponeavvuid ja ahte dain leat oahppanarenat? Manne beassá heaitit sámegielfágas, muhto ii fal eará fágain vuodđooahpus? Makkár skuvlastruktuvra dárbbasuvo vai oahppit ožžot buori skuvlafálaldaga?

Sámedikki válodoovddasvástádussan lea sihkkarastit buot sámi ohppiide vejolašvuoda fidnet kvalitehta oahpu ja oahpahusa sihke sámegiela ja sámegillii buot oahppamis maid ovttaskas sámi

oahppi oažžu. Dan oktavuodas berre viiddidit doahpagiid mat biddjojuvvojit vuodđun dan politihkkii maid Sámediggi čađaha, go Sámediggi lea álbmotválljen orgána mii galgá bargat buot sápmelaččaid ovddas. Dat mearkkaša ahte Sámediggi fáttmasta buot sámi ohppiid ulbmiljoavkun dan politihkkii mii hábmejuvvo, dan vuodul ássat go sii sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde vai olggobealde, leat go sii sámegeihállit vai eai ja čuvvot go sii sámi oahppoplána vai eai. Dat politihkka maid sámi álbmotválljen orgána bidjá vuodđun, ferte bidjat ollislaš perspektiivva vuodđun, ja politihka doaibmaguovlu ferte fáttmastit buot sámi ohppiid.

Oahpahus- ja oahppodieđáhusa evttohusas lea deattuhuvvon ahte čalmmustahttinsuorgi politihkas galgá leat dat ahte sihkkarastit eanet ohppiide vejolašvuoda oažžut sámegeielaohpahusa dáža skuvllas. Dát lea posiitiiva mihttomearri, muhto lea deatalaš ahte ovddasvástideaddji Norgga eiseválddiin lea ovddasvástádus sihkkarastit dáža ohppiide doarvái máhtu sámi fáttáin ja vejolašvuoda oažžut sámegeielaohpahusa. Jus dát ovddasvástádus gullá Sámediggái, de ferte Sámediggái sihkkarastojuvvot govddit váldesuorgi ja ekonomalaš vuodđu čađahit dakkár politihka man váldo ulbmiljoavku lea dáža oahppit oppalaččat.

Dat mii lea čielggas lea ahte sámi ohppiin galgá leat ovttaárvosaš skuvlafálaldat eará ohppiiguin dáža skuvllas mas sii ožžot oahpahusa ja láchčojumi dan ektui ahte sii leat sámi oahppit.

Sámi oahpaheddiid rekrutteren

Bajit mihttomearri politihkkasuorgái:

Buot oahpposajit sámi oahpaheaddjioahpus devdojuvvojit. Eanemus lági mielde studeanttat gárvvistit oahpu

Lea deatalaš ahte Sámedikki politihkka lea mielde sihkkarastimin rekrutterema oahpaheaddjiohppui, ja lea deatalaš gulahallat Sámi allaskuvllain ja Máhttodepartemeanttain hástalusaid birra rekrutteremis gelbbolaš ohcciid oahpaheaddjiohppui. Manimus moatti jagis lea digaštallojuvvo dat ášši ahte oahpaheaddjiohppui sisaváldimis Sámi allaskuvlii oahppo jagis 2011/2012 ledje 21 ohccii ohppui, ja ahte dušše njealjis ledje gelbbolaččat. Lea deatalaš fuolahit daid geat háliidit váldit oahpaheaddjioahpu, ja danne ferte digaštallat mo sáhtta sihkkarastit ahte ohccit geat vuolggasajis eai leat gelbbolaččat, besset čuovvut dakkár oahppolágideami mii gealbuda sin.

Dasa lassin lea boahtán ovdan ahte leat leamaš hástalusat eksámenbohtosiid oktavuodas matematihkas Sámi allaskuvllas ovtta jagi. Dakkár oktavuodain lea deatalaš čuovvolit dáid studeanttaid sihkkarastin dihtii ahte sii nannejit gelbbolašvuoda matematihkas ja ahte sii nu sáhttet ollehit oahpaheaddjioahpuset.

Earret Sámi allaskuvlla dála oahppofálaldaga lea deatalaš ahte eará alit oahppoásahusat vuoruhit sámi fáttáid oahpaheaddjioahpus. Sámediggi berre bargat árjjalaččat dainna ulbmiliin ahte oažžut alit oahppoásahusaid sihkkarastit ahte dakkár fáttat váldojuvvojit mielde oahpuide, ja ahte sámegeiella čiekŋudeapmin fálojuvvo oahpaheaddjioahpu studeanttaide. Ferte maid juohkit eanet dieđuid stipeandaortnegiid birra oahpaheaddjistudenttaide geain oahpus leat 30 oahppočuoggá sámegeiela, go 2011:s ledje dušše 5 studeantta geat ožžo ruovttoluotta máksujuvvo 50 000 ru. dán ortnega vuodul mii lea rehkenastojuvvon guoskat olles 30 studentii, geahča juolludemiid sámi áigumušaide stáhtabušeahsas.

Ođđa GLU 1-7 ceahki ja 5-10 ceahki njuolggadusain boahtá ovdan čuovvovaš sámi ohppiid vuoigatvuodaid birra;

Vuoddoskuvlaohpaheaddjioahppu galgá gealbudit studeanttaid fuolahit oahpahusa sámi diliid birra, sámi mánáid vuoigatvuodaid birra ja sámi álbmoga birra dohkekehuvvon álgoálbmogin. Sámi kultuvra ja servodateallin lea deatalaš oasi oktasaš kulturárbbis. Sámi ohppiid oahpabeapmi lea erenoamáš dilis norgga vuoddoahpabeamis. Danne fertejit oahpaheaddjistudenttat oažžut máhtolašvuoda sámi sisdoalu birra vuoddoahpabusa nátionála oahppoplánain ja sámi ohppiid vuoigatvuodaid birra.

Danne ferte Sámedikki politihka mihttomearrin leat sihkkarastit ahte oahpaheaddjioahpu njuolggadusaid mihttomearri duohtandahkkojuvvo, mii illá sáhtta dáhpáhuvvat almmá stuorát ángiruššama haga sihke danne vai sidjiide geat oahpahit oahpaheaddjioahpus, doaibmi oahpaheddjiide ja oahpaheaddjistudeanttaide sihkkarastojuvvo guoskevaš oahppofálaldat. Dasa gullet sihke viidáset- ja lasseoahppofálaldagat, doavttergrádakurssat ja fáttát mat leat válđojuvvon mielde oahpaheaddjiohppui. Dan vuodđuda maiddái gieskat čadahuvvon doavttergrádadutkkus Oslo universitehtas mas okta riektesosiologa Hade Lili dutkanbohtosiin lei ahte oahpahas rihkku olmmošvuoigatvuodaid ja mánáidkonvenšuvnna dakko bokte ahte plánadagus lea menddo headju sámi kultuvrra ja historjja ektui ja ahte dáruiduhtináigodat lea systemáhtalaččat guđđojuvvon fáddán oahpahas. Viidáseappot duođašta doavttergrádadutkkus ahte ovdagáttut leat garrasat sihke oahpaheddjiid bealis ja ohppiid bealis ovttaskas skuvllas. Dát gávdnosat dahket dan ahte lea deatlaš kártet čuolbmačilgehusa viidodaga, ja erenoamážit čadahit eastadandoaibmabijuid. Proseassain Máhttoloktema oahppoplánaid ráhkadeami oktavuodas ledje ollu digaštallamat Sámedikki ja Máhttodepartemeantta gaskkas dakkár fágaid birra go historjja ja servodatfágat. Digaštallamiin ledje oahpahusa fáttát ja sisdoallu. Máhttodepartemeanta ferte gulahaladettiin Sámedikkiin sihkkarastit ahte vuodđoahpu oahpahas lea vuodđuduvvon máhttui ja ahte dat ii ovddit ovdagáttuid.

Viidáset- ja lasseoahppofáttáid birra nu go sámegeilla ja oahppofálaldat sámi kultuvrras ja duojis, berrejit juhkkujuvvo dieđut ollu fidnojoavkkuide, sihke sidjiide geat leat válđimin oahpu ja sidjiide geat leat geargan oahpuineaset ja leat barggus. Berre árvvoštallat galgá go sáhttit addit stipeandda sidjiide geat välljejit dakkár oahppofálaldaga, seamma dásis go dat evttohus ahte rávesolbmot geat čuvvot dan rávesolbmuid oahppoprográmma maid Sámediggi ovttas Sámi allaskuvllain ja giellaguovddážiiguin lea álggahan. Sullasaš árvvoštallamiid berre dahkat go guoská stáhtabušehta kap 2410, poastta 73 ortnegiidda daid studeanttaid ektui geat ovttastáhttet giellaoahpuid ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpuin, vuodđoskuvlaoahpaheaddjioahpuin ja geavatlaš pedagogalaš oahpuin, ahte sii ožžot vuoliduvvot oahppoloana 50 000 ruvnnuin. Ornet lea rehkenastojuvvon gustot 30 studentii stáhtabušehtas, muhto dušše 5 studeantta leat ávkkástallan dáinna ortnegiin 2011:s. Dan vuodul go oahpposajiid lohku sámegeilla alit oahpus lea ráddjejuvvon, de berre árvvoštallat berrejit go maiddái dat studeanttat geat válđet dihto meari oahpu sámegeillas oktanaga profešuvnaoahpuiguin, berrejit oazžut dán vejolašvuoda.

Sivvan dasa ahte maiddái eará joavkkuide berre árvvoštallat stipeandda, lea ahte ollu surggiin dat mearkkaša ollugiidda lea go fitnolaš bargiin gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Ovdamearkan leat oahpaheaddjit, buohccedivššárat, fuolahusbargit, doaktárat, psykologat ja eará fidnojoavkkut main lea oktavuoha sápmelaččaiguin beaivválaš barggus. Lea maid deatlaš ahte ovddasvástádusdilit alit oahppoásahusaid gaskkas guorahallojuvvojit. Ášši mii vuodđuduvvo Butenshon-lávdegotti loahppajurdagiidda, go dat bohtet, berre ovddiduvvot Sámedikki dievasčoahkkimii.

Danne ferte vuoruhit viidáset- ja lasseoahppovejolašvuodát sámi oahpaheddjiide. Dát guoská sihke fálaldahkii fágalaš čiekŋudeamis, vuodđogálggain, lohkamis, erenoamášpedagogihkas ja metodihkas. Dakkár fáttát go gáiddusoahpahusa ja didaktihkka leat deatlaš fáttát maiguin ferte ángiruššat eanet.

Diedáhusas deattuhuvvo ahte lea leamaš gulahallan Máhttodepartemeanttain dan birra ahte sámi ofelaččaid mandáhtii ferte maid gullat diehtujuohkin sámi oahppofálaldagaid birra ja eallima birra studeantan maŋŋá joatkkaskuvlla. Dan oktavuodas ferte dadjat ahte sámi ofelaččat galledit skuvllaid ja birrasiid go dát birrasat bovdejit sin boahtit. Dat mielddisbuktá ahte lea erohus das guđe skuvllat/guovllut mat dalle ožžot dieđuid daid sámi oahppofálaldagaid birra, maid ferte juohkit daidda ohppiide geat gullet sámi oahppofálaldagaid ulbmiljovkui.

Muđui lea karriearabagadallan dál dakkár suorgi mas gáibiduvvo eanet ja eanet sierra formálalaš oahppu skuvllaid bagadalliin, gos dábálaččat lea nu ahte ráđdeaddiin berre leat ráđdeaddioahppu juogo fidnobagadallama ektui dahje sosiálapedagogalaš ráđdeaddima ektui. Diedáhusas eai leat skuvllaid Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 230 siidu 379 siidus

ráddeaddit namuhuvvon dađi eanet. Lea deatlaš sihkkarastit ahte fidno- ja karricarádđeaddiin sihke skuvllain ja muđui servodagas leat buorit dieđut sámi oahppofálaldagaid birra. Danne lea dakkár strategijja deatlaš, mas dát fidnojoavkkut leat guovddážiis.

Sámi oahpaheaddji – deháleamos premissadahkki kvalitehtalaš ja áššeguovdil sámi skuvlla sisdoalu ektui

Bajit mihttomearri politihkkasuorgái:

Sámi oahpaheddjiide galgá sihkkarastojuvvot liige- ja joatkkaoahppovejolašvuohta. Oahpaheaddjit sámi skuvllain geain ii leat fágaoahppu, galget oazžut vejolašvuođa čadahit oahpaheaddjioahpu dahje pedagogalaš oahpu.

Skuvladutkan čájeha ahte oahpaheaddji lea okta guovddáš premissadahkkin ohppiid oahppansállašii ja ohppiid vejolašvuhtii ávkkástallat iežas resurssain skuvlavázzima oktavuodas. Oahpaheaddjis lea stuora mearkašupmi oahpaheaddjin, bagadallin ja ovdagovvan, mat leat mielde sihkkarastime oahppi rolla iežas oahppamis.

Lea dehálaš bisuhit ja váldit vára oahpaheddjiin mat mis leat odne sámi skuvllain. Dávjá čájehuvvo ahte oahppoásahusat addet sámi oahpaheddjiide oahpu, muhto oallut oahpaheaddjit válljejit eará bargguid go oahpaheaddjibarggu guhkit dahje oanehit áiggis. Oassin našunála ángiruššamis GNIST lea TNS Gallup jođihan márkaniskadeami2011:s Máhtodepartemeanta ovddas man namma lea “oahpaheddjiid liigeveahka oahppan oahpaheaddjit geat eai bargga skuvllas (*GNIST lea vida jagi ovttasbargu Máhtodepartemeantta, Oahppolihtu, , Oahpaheaddjioahpu nátionála ráđi, Skuvllaid riikasearvvi, Gielddaid lihtu, NHO, LO, Pedagogastudeantaid, Norgga Studeandaorganisašuvnna, Ohppiidorganisašuvnna, Norga Lektorsearvvi ja Skuvlajođiheaddjilihtu gaskka. GNIST lea viiddis ángiruššan nannen dihte oahpaheaddjioahpu kvalitehta ja ovddidan dihte oahpaheaddjiámmáha. Dát searvervuohta bargá buoridan dihte oahpaheddjiid stáhtusa ja rekrutteren dihte eanet buriid oahpaheddjiid boahpteáigái. Kampánja lea okta ollu doaibmabijuid gaskkas*). Mii sáhtta sin buktit ruovttoluotta?”. Raporttas boahotá ovdan ahte njealjádasoassi riikka oahppan oahpaheddjiin válljejit guođdit oahpaheaddjibarggu iešguđet sivaidd geažil. Ii leat dahkkon buohtastahtti guorahallan sámi oahpaheddjiin ii ge sámi oahpaheddjiide leat biddjon eanet fokus dán raporttas, muhto lea árvidahtti ahte dá lea suorgi man galggašii guorahallat lagabui dilis gos čájehuvvo ahte lea stuora váilevuohta oahppan oahpaheaddjifámuin sámi skuvllain.

Fáktorat mat bohtet ovdan iskkadeamis mitalit manin olbmot válljejit guođdit oahpaheaddjivirggi eará virggiid sadjái, dán fáktoriin lea árvideamis maiddái dadjamuš sámi oahpaheddjiide geat eai šat bargga oahpaheaddjin. Raporttas bohtet ovdan iešguđet lágan vejolaš doaibmabijut mat sáhttet mielddisbuktit ahte oahppan oahpaheaddjit geat dál leat eará bargguin, válljejit boahtit ruovttoluotta oahpaheaddjivirgái. Viidáseappot sáhtta árvidit ahte dát doaibmabijut mat árvaluvvot raporttas, maiddái sáhttet leat movttiidahtti dábaláš rekruteremii odđa oahpaheddjiid oazžut. Earret eará sáhtta leat dehálaš rekruteremii ahte buorit ovdagovat geain lea fágalaš gelbbolašvuohta ja geat loktet áiggi barggus, čalmmustahttojuvvojit almmolašvuođas. Dát mielddisbuktá eanet stáhtusa oahpaheaddjibargui ja vejolašvuođaide mat dán barggus leat. “Gollevirgi” kampánja sullásaš kampánjaid bokte sáhtta ovdánahttit ovttasbarggus eará ovddasvástideaddji eiseválddiiguin.

Dál eai oáččo sámi oahpaheaddjit buvttadusa eanetbarggu ovddas maid váilevaš oahpponeavvut mielddisbuktet seamma ládje go ovdal. 1997 rádjái ožžo oahpaheaddjit geat oahpahedje sámegilli/sámegielas áigelasáhusa mii lei 10,75 % diibmologus dákkár oahpahussii/konverterenresursa). Oahpaheaddjit sáhtte earret eará atnit konverterenresurssa dahje osiid das buvttadit oahpponeavvuid. 1997 rájis časkojuvvo konverterenresursa erenoamášoahpahussii ja oahpahussii sámegielas/sámegilli oktii ja addojuvvo skuvlii searveruhtan, mii de juogaduvvui oahpaheddjiid gaskkas báikkálaš árvoštallama mielde skuvllas. 2001 rájis rievdaduvvui konverterenresursa lossa oahpahusdili geažil resursan ja vuoliduvvui 15 %. Movt dát resurssa galgá geavahuvvot, mearriduvvo skuvllas digaštallamiin luohttámušolbmuiguin. Máhtodepartemeanttas lei ovdal ovddasvástádus šiehtadusaide

nu go lohkeangeatnegasvuohta oahpaheddjiide, ja maiddái konverterenortnegiidda. KS válddi badjelajas ovddasvástádusa dáidda ortnegiidda 2004:S suohkanlaš ja fylkkasuohkanlaš skuvllaid hárrái.

Sámi skuvllaide lea stáhtas ain ovddasvástádus resurssaide mat addojit lossa oahpahusdili geažil. Obbalaš doarjja mii addo skuvllaide, lea unnán vuoliduvvon sámi skuvllaide. 10,75 % diibmologus mii addo oahpahussii sámegeielas/ sámegilli, ja das geassit eret 15 %, loahppalogu hálddašit ain skuvllat ja sáhttet addot vuolidussan lohkeangeatnegasvuhtii oahpaheddjiide geat oahpahit sámi giela/ sámegilli.

Ovttasbargu skuvla- ruoktu

Bajit mihttomearri politihkkasuorgái:

Ovttasbargu gaskal ruovttu ja skuvlla nannejuvvo vai sihkkarastit sámi ohppiide buoremus lági mielde eavttuid bákkolaš vuodđooahpahussii.

Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu lea guovddáš ášši jus galgá sáhttit lihkestuvvat addit buoremus kvalitehtalaš ja áššáiguoski vuodđooahpahusa. Lea hirbmat buorre go dál lea sihkkarastojuvvon sámi ovddasteapmi ráđdeaddi orgánas “Vuodđooahpahusa váhnenlávdegottis”. Go son guhte lea nammaduvvon dán bargui, oažžu vejolašvuođa searvat fierpmádatbargguide maid Sámediggi organisere iešguđet ládje, de das lea dadjamaš bargui mii galgá dahkkot lávdegottis. Dat veahkeha su go addá sutnje oainnuid ja mearkkašumiid mat sáhttet ávkin lávdegottebarggus.

Sámi váhnenfierpmádagaid organiseren leat odne báikkálaš fierpmádatorganiseremat váhneimiin geat háliidit ovttasbargat ja earret eará sihkkarastit sámi giela eavttuid skuvllain. Dáin báikkálaš fierpmádagain lei oktasašorganiseren mas lei našunála stivra mii juovlamánu 2009 heaittihii iežas doaimma earret eará dainna ákkain ahte lei váttis rekruteret ođđa jođiheddjiid oktasašfierpmádahkii. Bellodatpolitihkalaš čanaskeahhtá váhnenorganisererejuvvon joavkkut leat dehálaš doarjjan sámi skuvllaid buori ovdánahttinbarggus. Dan sivas ferte láchit dili nu ahte sámi váhnenfierpmádagat mat gávdnojit earret eará Máttá- Várjagis, Álttás ja Romssas, addojuvvojit vejolašvuođa ásahit oktasašorganiserema fierpmádatbargguide ja vai sihkkarastit ahte ain sáhttet biddjot johtui dákkár fierpmádagat maid váhneamat jođihit doppe gos dat lea áigejuovdil. Luohttámušolbmuid rekruteren dákkár doaimmaide lea ollu dan birra ahte heivehit buori organisašuvdnabarggu. Hukset bajás organisašuvnna vuodá rájis ja jođihit dan eaktodáhtolaš fámuiguin lea váttis. Dán oktavuodas ferte Sámediggi geahčastit dan organiseremii mii lea vuodđun Vuodđoskuvlla Váhnenlávdegottis guorahalladihte sáhtta go dákkár váhnenčohkkejuvvon lávdegoddi leat ovdáneapmi mii nanne sámi oahpahuspolitihka Sámedikki ovddas VVL čájeha man guovddáš dákkár váhnenorganisererejuvvon lávdegoddi lea skuvlla ovdánahttimis.

Viidáseappot berre Sámediggi guorahallat geahčadit oahpahuslága § 2- 11 gos vuoigaduvvo ahte juohke oahppi sáhtta váldit guokte vahku permišuvnna oahpahusas go dat lea dohkálaš, sorjjasmeahhtun masa permišuvdna adno. Eaktun dasa lea ahte váhneamat/ ovddasteaddjit bearráigehččet ahte mánná oažžu dárbbalaš oahpahusa. Dat buktá hástalusaid sámi ohppiide geat bohtet bearrásiin mat ellet vuodđoealáhusain gos háhkan, viežžan,boazodoallu ja eará jahkodatáigedoaimmat leat ja main lea stuora dadjamaš bearraša eallimii. Árbevirolaš máhttu oahpahuvvo vásihusaid bokte ja persovnnalaš oktavuodaid bokte (*Dutkanetihkalaš lávdegottis, definišuvdna: “Arbedieđut lea dákkár máhttu, gálggat, geavabus ja ovdanbuktin mat leat bisubuvvon ja ovddiduvvon olbmuid gaskkas geain lea gubkes vásibus luondduin ovttasdoaimmamis. Dat leat dákkár áddejumiid mat leat čadnojuvvon báikkái ja diliide, vuodđiduvvon muhtun sosiála joavkkein vásihusaide main leat bui oktasaš beroštumiid ja eallindilit, ja gaskkastit árbevieruid ja persovnnalaš oktavuodá bokte, mas informánttaid jábkeahhtivuohda ja vásibusduogáš lea dohkekejuimi kritihkalaš lassá. Álgóálbmogiid gaskkas leat árbedieđut dán láganat, muhto mii gávdnat dán lágan árbedieđuid buot servodagain. Vaikko dat máhttovuogit eai heivege dábbalaš dieđalaš máhttu standárddaide, de sáhttet dat ávkkálaččat dievasmahttit dalle go dieđalaš dahje teknologalaš máhttu geavahuvvo. Árbediehtovuogádagain mearkkašupmi dohkekehuvvo eamet ja eamet dieđalaš birrašiin. Dasa lassán leat ollu riikkaidgaskkasaš organisašuvnmat ja ášahusat earret eará ON ja Árttalaš ráđdi deattuhan ahte gudnejahhtit álgóálbmogiid máhttu ja geavahusa birasdukkamis. Gáldu: <http://www.etikekom.no/no/Forskningsetike/Etiske-retningslinjer/Naturvitenskap-og>*

teknologi/ Forhold-til-tradisjonelle-og-alternative-kunnskapskilder/ (31.10.2011). Árbevirolaš máhttui gullá maid báikkálaš máhttu ja jávohis máhttu. Dát oahpahuvvo seamma ládje go buot eará máhtu ja dáiddut: guhkit áiggi ja dávjá hárhallama bokte, oáččudettiin nevvodemiid ja veahki soapmásis geas lea gelbbolašvuohta fágasuorggis ja ieš háhkat vásihusaid bargguid bokte iešguđet lágan diliin ja oktavuodain, seammás go juogada iežas ja oázžu earáin oahppat vásihusaid ja ráđiud bargguid birra iešguđet lágan diliin.

Sámi ohppiin lea danin dárbu sáhttit čuovvut iežas bearraša jahkodatbargguin, vaikko leat ge skuvlaoahppit. Dát mielddisbukta dárbbu jávkat skuvllas vai beassá fárrui váhnemiiguin dahje fulkkiiguin vai beassá oahppat árbevirolaš bargguid ja árbevirolaš máhtu dan áigodagas go lea lunddolaš doaimmaide, juoga mii álo ii dárbbášlaččat heive skuvlla jahkeplánaide dahje dan viidodahkii maid oahpahusláhka dadjá. Oahpahus árbevirolaš máhtus eaktuda ahte mánnán juo oahppagoahtá bargguid sisdoalu, bargomálliid ja máhtu ja čehppodaga mii dárbbášuvvo bargguin juste dan áiggi jagis go barggut lunddolaččat galget čađahuvvot.

Permišuvnna dárbu sáhtta dákkár oktavuodain leat stuorit go dat maid oallut skuvlaeaggádat oaivvildit odne. Dákkár jávkamat skuvlajagis leat muhtumin váttisindahkkon iešguđet lágan skuvlaeiseválddiin. Skuvladutkan deattuha ahte skuvla arenan lea sihke vuđolaš persovnnalašhábmén faktor seammás go lea vuogádat mii galgá viidásetfievrridit buolvvaid kulturriggodaga (*Anton Hoem: "Samenes skolegang. En analyse av undervisningssituasjonen med forslag til styrking av denne i fire kommuner i Finnmark" 1965, Anton Hoem: "Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?" 2986, Asle Høgmo: "Er en flerkulturell skole mulig?" 2995, Inger Marie Kristine Nystad: "Mannen mellom myte og modernitet" 2003, Jens Ivar Nergård: "Den levende erfaring" 2006*). Dan sivas lea oktavuodaga gaskal ruovttu ja skuvlla mihttomeriin ollu dadjamaš ohppiid persovnnalaš ovdáneapmái ja oahppamii. Dalle go skuvlla ja ruovttu mihttomearit heivejit oktii, boahtá ruovttu ja skuvlla oahppan nannet ja gievruđit nubbi nuppi. Dát mielddisbukta ahte sámi ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu fertejit vuoruhuvvot ovdánahttinuorgin. Ovtta váldofágačállosis 2008:s iv guorahallojuvvojit dákkár gažaldagat gos vuolggasadjin leat sámi skuvlabirrasat Romssas ja Nordlánddas. Vaikko dat hástalus lea oahpis mángga sámi guovllus – de lea lahkoneapmi iešguđet lágan skuvlaeaggádis skuvlaeaggádii, ja lea dárbu stuorit systemáhtalaš ovdánahttinbargui dán áššis. Mihttomearrin dákkát barggus ferte leat buoridit rámmaeavttuid vai dárbbášlaš praktihkalaš oahppu maid vuhtiiváldojuvvo skuvlla ektui vuogádaškan. Ipmárdus ahte ruovttubiras lea eará lágan go skuvla ja kultuvra maid skuvla ovddasta sáhtta mielddisbuktit heajut skuvlabohtosiid, ja dan sivas lea das stuora mearkašupmi.

Dát mielddisbukta viidáseappot ahte Sámediggi ferte sihkkarastit guovttegvlui gulahallama eará skuvlaeiseválddiiguin jus lea dárbu nannendihtii fokusa skuvlla- ruovttu ovttasbarggu sámi guovlluin, ja dat bargu ferte váikkuhit dasa ahte ohppiid oahppanovdáneapmi oahppoplánaid ektui ain vuhtiiváldojuvvo vaikko mánás lea riekti ja duodas vejolašvuohta oázžut viiddiduvvot permišuvnna bearraša vuodđoealáhusa oktavuodas.

Giellabargu mii lea oaivvilduvvon váhnemiidda lea maid guovddázis doarjut sámegiela giellaovdánahttima vuolábealde ja ovttasbarggu gaskal ruovttu ja skuvlla. Rávisolbmuidoahpahus SAAL lea earret eará dehálaš oassi dás, muhto maiddái gelbbolašvuođaovdánahttinuodaimmas man ulbmil lea nannet čállinčehppodaga sámegielas váhnenbuolvvas lea ollu dadjamaš.

Oahpponeavvut

Bajit mihttomearri politihkkasuorgái:

Sámi ohppiin galget kvalitehtalaččat buorit oahpponeavvut olahanmuttus buot fágain vuodđooahpahusas. Ferte rahčat oázžut odđa teknologijja vai sámi skuvla lea ovddemusaid searvvis heiveheamis ja odđa digitála oahpponeavvuid geavaheamis.

Ferte bidjat searaid sihkkarastit ahte gáiddusoahpahusas leat lasihuvvon resurssat dohkálaš teknologalaš čovdosiid ja resursa sihkkarastit buriid lasihuvvon fysalaš oahppoarenaid oassin dás.

Go máhttolokten – Sámegeiella biddjui johtui 2006:s de deattuhii departemeanta ahte dát ii leat oahpponeavvoreforbma, ja Sámedikki politihkalaš ángiruššama maŋŋil juolluduvvui 1 miljovdna lassin Sámediggái Máhttolokten – Sámegeiella oktavuodas.

2007: evaluerejuvvui Sámedikki bargu suorggis. Dán evaluatoremis álggahuvvui ođđa politihkalaš linjá Sámedikkis ortnet gos skuvllat ožžot nuvttá oahpponeavvuid. Lea dehálaš mearkkašit ahte skuvllat dán bokte eai golat ruđa sámi oahpponeavvuide (eará go poastagoluid oahpponeavvuid sáddemii ja doaimmahusgoluide), vaikko sis ain lea geatnegasvuohta gokčat dárogielat oahpponeavvuid goluid.

Buot ohppiin Norgga vuodđoskuvllain galget leat, “nuvttá oahpponeavvut”, ja dat lea skuvlaeaiggát – suohkanat- geain lea ovddasvástádus máksit oahpponeavvuid háhkama álgoálggus. Okta váivi nuvttá oahpponeavvuin skuvlaeaiggádiidda politihkas lea ahte vátni ruđat mat livčče galgan mannat oahpponeavvuid ođđabuvttadeapmái manne doarjut suohkaniid ekonomii ja ovdalii go vuoruhit dan mii lei Sámedikki geatnegasvuohta, namalassii sihkkarastit ođđa ja buorebut heivehuvvon áigái oahpponeavvuid buvttadeapmái. Dát heittotvuohta čuvgejuvvo bargojoavkkus mii lea veardádallan vejolašvuodaid beaktilit oahpponeavvobuvttadeapmái 2010:s, ja raporttas rávvejuvvo danin ahte skuvlaeaiggádat fertejit váraváldit iežaset geatnegasvuođas sámegeielat ohppiide seamma ládje go dárogielat ohppiide, dakko bokte ahte skuvlaeaiggádat gokčat goluid oahpponeavvuid háhkamis, vai Sámedikki resurssat sáhte mannat oahpponeavvuid ođđaráhkadeapmái ja dáid buvttadeapmái. Jus politihkka nuvttá oahpponeavvut suohkaniidda joatkkašuvvá, sáhtta dat mielddisbuktit ahte geatnegasvuohta mii skuvlaeaiggádiin lea sámi mánáid ovddas seamma ládje go dárogielat mánáide, veahttá.

Oahpponeavvut leat dehálaš reaidun oahpaheddjiide ja ohppiide sihkkarastindihti vai oahppit olahit daid gelbbolašvuodamihttuid ja vuodđogálggaid maid oahppit galget háhkat alceset oahpahusaiggis Máhttoloktema mielde. Sámegeielat ohppiin leat seamma vuoigatvuodát go dárogielat mánáin beassat atnit sámegeielat oahpponeavvuid. Odne, 6 jagi maŋŋil go skuvlareforbma Máhttolokten biddjui johtui, lea dilli nu ahte eai vel gávdno sámegeielat oahpponeavvut ođđa oahppoplána mielde. Válđoášši Sámedikki oahpahus- ja oahppopolitihkas ferte danin leat ahte vuoigatvuodát sámegeielat oahpponeavvuide lágalaččat nannejuvvojit seamma ládje go dárogielat mánáide gávdno lálhkamearriduvvon vuoigatvuohta oahpponeavvuide (*Oahpahuslága lálhkaásabus FOR 2006-06-23 nr 724: §17-1 geabča oahpahuslága §9-4*).

Sámi lágádusain lea guovddáš rolla sámi oahpponeavvuid buvttadeamis. Dán oktavuodas lea hástalussan ahte otná ortnet lágádusdoarjagiin sámi lágádusaide sáhtta heaittihuvvot jus gávnnašuvvo ahte ortnet lea EEO- šiehtadusa vuostá. Dán oktavuodas leat proseassat ovdalgihtii kvalifiserema sihkkarastimis sámi lágádusaid oahpponeavvobuvttadeamis ja čuovvovaš rámmašiehtadusain stuora beroštumis (*Ovdakvalifiserema ja rámmašiehtadusortnega sárggus mii lea Sámedikkei ja sámi lágádussuorggi gaska, notáhta beainváduvvon geassemánu 3. b. 2011 K. Johnsen konsulentselskapet Noodt & Reiding*). Ferte ain leat mihtun ahte Sámediggi váikkuha dasa ahte sihkkarastit ahte lágádusat mat main lea gelbbolašvuohta ja dohkálaš aktevrrat ain sáhttet doalahit otná doaimmaheami ja dan bokte sihkkarastit ahte oahpponeavvobuvttadeapmi joatkkašuvvá vaikko rahčat dainna ahte ruđat leat čadnon ovddeš juolludemiin oahpponeavvoproševttaide mat ieš guđet sivaid geažil eai leat ovdánan nu go lei jurddašuvvon. Sámediggi ferte vaikko makkár guorahallamat dahkkojit sámi lágádusdoarjagiin sihkkarastit ahte ášahuvvo ovdalgihtii dohkkehanortnet sámi lágádusain, ja ahte rámmašiehtadusat dahkkojit mat doibmet ovttas ohcanvuodot ortnegiiguin. Ná sáhtta sihkkarastit buoriduvvon kvalitehta sámi lágádusain, ja fállat sámi lágádusaide muhtin muddui sihkarvuoda buvttadeami ovddas, seammás go goziha ahte almmolaš njuolggadusat háhkama ja gilvaleami birra dollojuvvojit.

Dilli mii guoská sámi oahpponeavvuide lea ain ahte buvttadeapmi eaktuda:

- Doarvái juolludeamit ain sáhttit ollásit ruhtadit buvttadeami (earret eará Sámedikki politihka ektui ahte sámi oahpponeavvut galget leat nuvttá skuvlaeaiggádiidda – mii mielddisbuktá ahte márkan ii gávdno dábalaš mearkkašumiin)
- Doarvái oahppan ja gelbbolaš oahpponeavvočállit
- Doarvái gelbbolašvuotta lágádusain vai sáhttet ráhkadit ođasmahttojuvvon ja ođđaáigásaš oahpponeavvuid kvalitehtalaččat bures ja doarvái jođánit

Stuora ávki livččii stuorát prošeavttas gos digitalisere sámi oahpponeavvuid. Digitála oahpponeavvuin jurddašuvvojit vuorrováikkukhusvejolaš bargobihtát internehtas dahje DVD ja eará sullásaš vuorrováikkukhusvejolaš mediain, main gávdno sihke teaksta, grafihkka, jietna ja/ dahje filbma (video), mii dohkkeha sihke davvi-, julev- ja lullisámegiela fonttaid ollásit. Go dákkár oahpponeavvuid hábme, ferte álo váldit átnui áigeovuodilis ođđaáigásaš teknihkaid ja málliid vai sihkkarastá buoremus lági mielde vuorrováikkukanvejolašvuoda ja geavahanvásihusa oahppiide ja oahpaheaddjái. Bargojoavku mii guorahalai beaktit oahpponeavvobuvttadeami bođii loahpas čuovvovaš jurdagiiddav dán birra:

Bargojoavku oainvilda ahte lea ágga vuoribit digitála oahppanressursaid ovdánabttima jus dát šaddá hálbbit ja jođánit čovddus. Go buohtastabttá prentejuvvon oahpponeavvuiguin de leat digitála oahpponeavvut álkibut ođasmahttit, ja beassá eret liigebarguin ja áigegeavahemiin, ja liigegoluin mat leat go juogada ja sáddeda.

Dákkár prošeakta sáhtta sihkkarastit ahte sámi skuvla lea ovddimuččas – ja nu hui gilvonávccalaš ođđa teknologiija ektui, mii doarju duohta ođđaáiggi árgabeavvi mas ođđa teknologiija váldojuvvo atnui dadjat juo buot ealáhusain ja osiin servodagas. Stuorámus hástalus stuorát digitaliserenáŋgiruššamiin lea dakkár oahpponeavvuid váldit atnui, go sáhttet leat buolvvaid gaskkas stuorra erohusat digitála gelbbolašvuoda dáfus. Vái oahpaheaddji ain sáhtta leat bagadeaddji ja jođiheaddji luohkalanjas, de lea deatalaš ahte ođđa oahpponeavvut eai buvttit dakkár dili ahte oahppi šaddá bagadeaddjin ja jođiheaddjin. Offensiiva strategiija dán suorggis heive maid bures daidda áigumušaide ahte digitála gálggat galget gullat vuoddo gálggaide.

Mii diehtit maiddái stuorra gáiddusoahpahusas maid sámi oahppit ožžot sámegeielfágas, ahte leat hui stuorra hástalusat dan ektui ahte duođas geavahit ja iešguđet teknihkalaš čovdosiid ja oažžut daid doaibmat dilihis árgabeavvis. Dat sáhtta váldit áiggi aktiivvalaš oahpahusas. Dat lea stuorra hástalus maid ferte čovdit stuorát prošeavttas sihkkarastin dihtii ođđa, ođasmahttojuvvon ja doaibmi sámi oahpponeavvuid. Das ii beasa eret ahte dakkár áŋgiruššan maiddái eaktuda stuorát joatka- ja viidásetoahppoáŋgiruššama sihke sámi oahpaheddjiid ja lágádusbargiid ektui ja sámi skuvllaid teknihkalaš čovdosiid hui stuorra ođasmahttima. Dat sorjá maid das ahte teknihkalaš veahkki lea gávdnomis iešguđet sámi skuvllas.

Dakkár digitála stuorraáŋgiruššan oahpponeavvosuorggis heive bures daidda dárbbuide mat dávjá leat dovddahuvvo – namalassii dárbu fáddáŋgiruššaga sámi fáttáin. Fáddáŋgiruššaga dagahivčče ráhkaduvvojit ulbmillaš oahpponeavvut maid álkít sáhtta geavahit ja ođasmahttit. Sámediggi lea ovdal čujuhan dasa ahte daid ekonomalaš rámmaiguin oahpponeavvoráhkadeapmái, lea leamaš, ja lea ain váttis oažžu ollislaš jurddašeami oahpponeavvuid plánemii. Sivvan dasa lea ahte mis lea nu ollu ulbmiljoavkkut, masa gullet sihke mánáidskuvla-, nuoraidskuvla- ja joatkkaskuvlaoahppit geat dárbbasit oahpponeavvuid ollu fágain, ja golmma gillii vel. Ovdalis oahpponeavvoalmmuhusaid oktavuodas biddjojuvvi eanet deaddu dakkár fáddáŋgiruššaga, mas muhtun oassi dain leat leamaš fágaraštildeddjit, vai oahppi beassá lohkat osiid oahppohivvodagas sámegeiellii iešguđet luohkkácehkiin. Dát lea, geahča bargojoavkku mii lea árvvoštallan beaktilet oahpponeavvoráhkadeami 2010:s, leamaš ovdun go ođđa ođastus bođii, dannego ollu das mii buvttaduvvon dán jurddašeami vuodul, maiddái sáhtii geavahit maŋŋágo ođđa oahppoplánat bohte. Dat mearkkaša ahte ain lea deatalaš ahte lea dakkár politihkka mii dáid vásáhusaid ja ekonomalaš resursadili vuodul áŋgirušša

fáddághppaggiiguin sámi oahpponeavvuid ođđabuvttadeamis, ja bargojoavku rávve dakkár soju raporttastis.

Lea maiddá deatalaš bidjat návccaid dakkár oahppodahkosiid ráhkadit ja jorgalit/heivehit, mat geavahuvvojit buot cehkiin ja gokčet buot. Dat dannego mii diehtit ahte ollu oahpahus dahkkojuvvo dakkár oahpponeavvuid vuodul, ja ahte dat gáibida viehka ollu eanet ovttaskas oahpaheaddjis álo fertet heivehit ja lámčit oahpahusa ollásit sámi perspektiivva ektui almmá doarjaga haga guovdilis oahppanressurssain. Go Máhttolokten váldojuvvui atnui, de ledje aiddo geargan jorgalit matematihkkagirjiid davvisámegilli 1.-10. Jahkecehkiid várás L97S mielde, ii mávssii lagabui 10 miljon ruvnnu (*Raporta man namma lea "Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler", geassemánnu 2010, L. Mikkelsen joavkke ovdas mii lea doaibman Sámedikki, Máhttodepartemeantta ja Oahpahusdirektoráhta gaska*). Muhto de lea leamaš garra gáibáduš skuvllain ja váhnemiin ahte ohppiin galget leat matematihkkagirjiid sámegilli mat leat ráhkaduvvon Máhttoloktema vuodul. Proseassa lea álggahuvvon jorgalit matematihkkagirjiid dárogielas buot golmma sámegilli – Multi-ráiddu maid Čálliidlagáduš lea álggahan jorgalit. Álgovuorus leat ráiddu ohppiidgirjiid mat leat vuoruhuvvon.

Bargojoavku mii 2010:s geahčadii vejolašvuodaid beaktilit oahpponeavvobuvttadeami, ráhkadii bajilgova das man muddui gokčet oahpponeavvut. Lea vuorjjahahtti ahte davvisámegiela ja lullisámegiela eai gávdno oahpponeavvut vuolimus cehkiide sámegiella 2 ja sámegiella 3 fágain, ja dat lea ássi maid ferte vuoruhit go jurddaha daid hástalusaid mat leat go ohppiidlohku lea sakka njedjan sámegiella 2 ja sámegiella 3 fágain vihtta mañemus jagi. Eará fágainge váilot oahpponeavvut, bargojoavkku čoahkkágeasu mielde, juoga mii guorrasa vásáhusaide mat joatkkaskuvllain Romssa bealde ledje Samisk kulturkunnskap (Sámi kulturmáhttu)- nammasaš prošeavtta olis 2005:s. Prošeavttas lei ulbmilin nannet Romssa bealde oahpaheddjiid joatkka- ja lasseoahpuid, ja sámi fáttáid čuoldit sisa skuvlla dábalášfágaid oahpahussii. Prošeakta jotkkii sullasaš prošeavttain, «SAFYL», mas mihtun lei oččodit eanet sámi fáttáid joatkkaskuvllaid fidnofágaide, Romssa fylkkas. Lei maid ulbmilin ráhkadit ja ávžžuhit oahpponeavvuid mat heivejit dán bargui, juoga maid prošeavttas duodaštedje ahte gávdnojit unnán.

Erenoamáš hástalus oahpponeavvobuvttadeamis lea gávdnat lulli- ja julevsámi čálliid, jorgaleddjiid ja giellaolbmuid. Dán hástalus fertet bidjat dan oktavuhtii ahte ráđdehus lea álggahan sámegiela doaibmaplánavi, seammás go leat rekrutterenhástalusat doarvái oahpahannávccaid sihkkarastimis (http://www.regjeringen.no/upload/AID/publikasjoner/rapporter_og_planer/2009/Handlingsplan_2009_samisk_sprak.pdf). Dát mearkkaša ahte fertet bidjat searaid eambo sámegiela alfabetiseret, sihkkarastit eanet sámegiela oahpahusfálaldagaid ja seammás rekrutteret sámi oahpaheaddji ohppui. Dábálaččat leat oahpaheaddjit oahpponeavvočálliit. Dán oktavuodas lea dehálaš geahčadit daid vásáhusaid maid leat háhkan resursaskuvlla jurddaheami olis. Aejege lea okta ovdamearka das ahte lea buorre ásahtit čoahkáiduvvon resursaguovddáža mas viidát bargá čoavdin dihte daid hástalusaid mat leat oallut guovlluin. Dákkár resursabiras sáhtta dahkat bivnuheabbon ja gelddolaččabun bargat skuvlii guoskevaš hástalusaguin sihke mii guoská oahpahusa fállat, ovdánahttit oahpporesurssaid ja oahpponeavvuid.

Go sámi oahpponeavvut almmuhuvvojit, de galgá maid oahpaheaddjibagadus almmuhuvvot sámegilli. Oahpaheaddjibagadus lea dehálaš reaidu oahpaheddjiide, ja Sámediggi fertet leat eambo konkrehta das ahte sihkarastit dákkár bagadusaid buvttadeami. Oahpaheaddjit ožžot evttohusaid oahpaheaddjibagadusain sihke oahpahusdahkosii, jahkepláni, bargobiháide ja lohkašusaide mat leat heivehuvvon ohppiid gálgaide, evttohusaid geahčalemiide jna. Go oahpaheddjiin leat dát reaidut olámuttus, de beasset oahpaheaddjit bidjat eanet fuomášumi didaktihkkii ja pedagogalaš oahpahusdahkosii. Dát jáhkkimis mielddisbukta ahte šaddat buoret kvalitehta oahpahusas ja jáhkkimis jokset oahppit buorebut ulbmiliid. Oahpaheaddjibagadus sámi oahpaheddjiide lea maid dehálaš čuokkis. Dákkár oahpaheaddjibagadus fállá oahpaheaddjái doarjaga oahpahusa heiveheamis ja sihkkarastá oktilis oahpahusa skuvllaid gaska. Lea maid dehálaš danne go eksamineret bidjá vuodđun mihtuid ja fáttáid maid oahppoplánat guoskkahit, ja dat heiveheapmi mii guđege skuvllas

dahkkojuvvo, ferte sihkkarasttot alit dási lahkoneami seammás go báikkálaš molsašumit vuhtii váldojit.

Lea dehálaš deattuhit ahte Ovttas-Aktan-Aktesne www.ovttas.no lea hui guovddáš ja dehálašer doaibma juohkit dieđuid juohkelágán sámi oahpponeavvuid birra. Sámedikki oahpahuš- ja oahppopolitiikka ferte sihkarastit dán neahttaresurssa ja sullásaš neahttaresurssaid nugo omd. www.risten.no jna. boahpteáiggi ja viidásdovdádeami.

Lea maid dehálaš ahte Sámediggi áimmahuššá ovddasvástádusa sihkarastit doarvái earenoamášpedagogalaš oahpponeavvuid. Lea Lohkanguovddáša ášahemiin, SEADa bokte ja eará ášahusaid bokte joksat birrasiid main lea earenoamášmáhttu sámi earenoamášpedagogihkas. Gaskaságain dáiguin birrasiiguin berre árvvoštallat makkár oahpponeavvuid galgá vuoruhit.

Maŋemus áiggiid lea medias boahán ovdan ahte dárogielat oahpponeavvut maid sihke dárú ja sámi mánát geavahit vuodđooahpahušas, leat mángga háve vuđolaš kvalitehtaváilivuodát mat gusket dan diehtaga mii boahá ovdan sámi áššiid birra. Dát lea hui duođalaš ja addá vuodu viidáset fievreridit ja nannet diehtaga váilevašvuoda sámi áššiid birra servvodagas. Okta dain maŋemus ovdamearkkain lea oahppogirji joatkkaskuvládassái mii lea almmuhuvvon ja kvalitehtasihkkaraston Gyldendal lágádusas (http://m.nrk.no/m/artikkel.jsp?art_id=17951193). Ovdalaččas lea maid Andy B. Sortland guorahallan oahpponeavvuid mat geavahuvvojit joatkkaskuvládasis, mas sámi leat áidna geat namuhuvvojit ovttá oahpponeavvus mii lea ealliid ja luondduvii birra (<http://www.forskning.no/artikler/2011/april/284665>), ja guorahallan čájeha muđui dasto ahte oahpponeavvuin váilot ovdamearkkat Davvi-Norggas – juoga mii dagaha ahte ohppiid vejolašvuodta bidjat oktii máhtolašvuoda iežas kontekstii hedjona.

Sullásaš guorahallamiid mas lea sullii seamma boadus, lea ee. Bjørg Evjen dahkan, guhte lea guorahallan movt sámiid ovdanbuktet oahpponeavvuin maid geavahit historjja fágas joatkkaskuvlla oahpahušas. Go ovttastahtá historjja duohtandahkama maid Hadi Lile doavttergrádabargu duođašta, mas su dutkan sáhtá duođaštut ahte dáruiduhttin politiikka ii leat fáddán vuodđooahpahušas muhtun skuvllain, de sáhtá leat váttis cealkit ahte vuodđooahpahuš mii addo buot Norgga ohppiide, mii lea sámiid birra, doallá kvalitehta dán suorggis. Eisseválddit fertejit mitalit lágádusaide ahte mii guoská oahpponeavvuid kvalitehtaheadjuvuhtii, galgá vuotojuvvot. Dás lea vuodđu árvvoštallat oktiibiddjon kvalitehtalávdegotti oahpponeavvuid várás mat geavahuvvojit skuvllas. Dát lávdegoddi sáhtálii addit ráđiid makkár kvalitehtabuorideamit oahpponeavvuin livččii mat aktiivvalaččat geavahuvvojit oahpahušas, ja sáhtá doaibmat bagadussan iešguhtege lágádusaide (sihke sámi ja dárogiel lágádusaide). Dasto fertejit dáža eisseválddit fuolahit ahte dat oahpahuš mii addojuvvo lea dohkkehuvvon dieđá, gos ulbmilin lea ahte oahppit ožžot doarvái máhtu vai ipmirdit ja dohkkehit sámiid vuodđorivttiid ja dan dili go lea okta álbmot.

Sámi mánáid ja nuoraid vealahepmi

Politiikkalašsuorggi bajimuš mihttomearri:

Sámediggi galgá beaktilis doaimmaid bokte eastadit vealaheami sámi ohppiin ja sihkkarastit vealahan málle mainna buorida oahppofálaldaga váilevašvuodaid.

Dieđáhusas boahá ovdan ahte ođđa dutkamát čájehit ahte stuora oassi sámi mánáin vásihit hárdima skuvllas. Dat lea guovddažis bargat hárdima eastalit. Dat mielddisbuktá ahte skuvllat ja ruovttut fertejit dieđus bargat mot lágán hárdimiid vuostá. Sámediggi áigu dan oktavuodas dahkat hárdinvuosttaldan- plakáhta masa almmolaš ášahusat ja ovttaskasolbmot sámi servvodagas mihtet. Diekkár hárdinvuosttaldan-plakáhta mitala čielgasit ahte Sámedikkis dego orgánas lea čielgá oaivil hárdimiid vuostá, ja čielggaduvvon

Mángga dutkanprošeavtta leat čujuhan ahte ollu sámit mitalit ahte sii leat vealahuvvonviii, muhto diet prošeavttat eai čujut erenoamážit skuvladiillái (*Eva Josefsen Norut NIBR rapport 2006:3 Selvopplevd* Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

diskriminering blant samer i Norge og Ketil Lenert Hansen, Universitetet i Tromsø "Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway" 2011). Livčče miellagiddevaš čađahit dutkama mot oahppit dovdet vealaheami daid dieđuid bokte mat dutkamiin gávdnojit daá fáttá birra. Dat lea dehálaš oažžut čielgasa das danne go vealaheapmi sáhtta ovttaskasolbmui dahkat guhkesáigge váikkuhusaid, ja dat lea mávssolaš divvut njulgestaga, eahpenjulggestaga, ovttaskasolbmo ja vealahan málle maid mánát ja nuorat vásihit. Mánáidkonvenšuvdna ja prinsihppat ahte ii vealahit, leat vuodđun sihkkarastit ahte guovddáš eiseválddit bidjet johtui doaimmaid mat easttadit vealaheami.

Sámi ofelašprošeakta lea lihkestuvván iežas doaimmain, juohkit dieđuid sámiid birra ja ortnet doaibmá bures, danne go sii geat addet dieđuid sámiid birra, dego sámi ofelažžat leat dájvja ovtta-ahkáhaččat singuin geaid guossástallet. Mii guoská dasa ahte sihkkarastit ahte dieđut dáruiduhttima birra gulustuvvet, de lea dehálaš ahte diet diehtujuohkin dahpahuvo skuvlasystema čađa ja oahppaplánaid ja dábalaš oahpahusa bokte. Hadi Lile doavttirduktamuš čájeha ahte dat lea unnán vuhtiiváldon otná skuvllas.

Oahppit geain lea sámegealla fágasuorggis vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvlla oahpahas (nannet sámegealloahpahas vuodđoskuvllas)

Politiikkalašsuorggi bajimuš mihttomearri:

Lasihit ohppiid geain lea sámegealla fágan ja geat ožžot kvalitatiiva ja bures heivehuvvon oahpahas sámegealli ja sámegeallas.

Dat suorggahahtti njiedjan ohppiid logus geain lea sámegealla fágasuorggis vuodđoskuvllas lea olles 810 unnit oahppi maŋemus 5 jagis, dat lea guovddaš váldohástalus Sámediggái. Sámediggi ferte dan bidjat guovddášii oahpahaspolitiikkas ja deattuhit dán politiikkalaš barggus mii guoská oahpahas- ja oahppogažaldagaide boahhte jagiid. Sivvat dasa čilgejuvvojit máŋgga ládje, ovdamearka dihte lea ollu deattuhuvvon máhttolokten mii čađahuvvui 2006 gos váldui eret sámegeall- ja kulturfága.

Dat lea ollu iešguđet lágan čilgehusat bohciidan dan hástalussii ja danne lea mávssolaš ahte čađahuvo vuđolaš analysa dan čuolmmas farggamusat. Oahppit geat eai čuovo sámegeall oahppoplána dan obbalaš oahpahas, muhto čuvvot sámegealloahppoplána dušše sámegeallfágas sáhttet vásihit ahte sii ožžot eanet diimmuid go eará oahppit skuvllas. Nubbi eará hástalus lea ahte oahppit sáhttet vásihit ahte skuvlaeaggát organisere oahpahas maŋjel dábalaš skuvlaáiggi, dehe čoađgit diimmuid ja addit oahpahas ovtta áigodaga ja danne ii šatta joatkevaš oahpahas.

Skuvlaeaggáda vejolašvuhta organiseret juohkima diibmologus fágas lea hástalus jus oahpahas organiserjuvvo nu ahte oahppin ii leat ovtta skuvlajagis oahpahas sámegeallfágas ovdal go álget boahhte skuvlajahká. Oahpaheaddjit fertejit dájvja vánddardit máŋgga skuvlla gaska, ja sámegeall diimmut leat dájvja dat maŋemus diimmut mat biddjojit diibmojuohkimii juohke iešguđet skuvllas. Dat daguha unohas oahpahasáigemeiid, ja váttis koordineret sámegeallfága skuvlla eará doaimmaide. Váhnemat ja oahppit sáhttet maid vásihit ahte dieđut sámegeallfága birra eai boađe seammá ládje ja lihka dássedit go diehtu eará fágaid birra. Sivva dasa sáhtta leat go oahpaheaddji gi ferte vánddardit skuvllaid mielde ii sáhte addit dieđuid seammá ládje go oktagas skuvla addá dieđuid eará fágaid danne go skuvllaid diehtujuohkin ii eat seamma lágan buot skuvllain. Dasa ferte maid dadjat ahte lea váttis gávdnat sámegealloahpaheddjiid ja sadjásaččaid ja dat lea maid sivva hástalusaid.

Máhttolokten namuha ahte diimmuid ohppiide geain lea sámegealla fágasuorggis, muhto geat eai čuovo sámegealloahppoplána eará go sámegeallfágas galget váldot dárogeallfágas. Dát sáhtta maid váikkuhit nu ahte váhnemat válljejit sámegealla fága eret go ballet maid dat mielddisbukta dárogealloahpahussii go doppe unnidit diimmuid. Máhttomihutt dárogeallas fertejit olahuvvon, váikko oahppit geain lea sámegealla fágan ožžot unnit diimmuid dárogealloahpahussii go leat válljen sámegealloahpahas.

Dat lea maid váttisvuohta go diibmoresursa sámegeielfágii dávjá váldo eará fágas go dat maid njuolggadus ávžžuha. Dat mielddisbuktit soaittáhaga ja váttis dili go jurddaša sámegeiellohppiid oahpahusdili eará fágain go sámegeielas. Muhtimat čilgejit ahte ohppiide sáhttet šaddat váilevašvuođat eará fágaide gos leat váldon eret oahpahusas go leat čuvvon sámegeielatoahpahusa.

Sihke organiseren ja hábmen málle lea hástalus go maid oahpaheaddjit váillot, sadjásažžat váilot ja go skuvlaeaigggádin lean nu iešguđetlágan málle mot juhket diimmuid diibmologoresurssaid ektui sámegeielas ja oahpahusa organiseren obbalažžat daguha ahte go eai leat čielga mállet mot lámčēt oahpahusa ja šaddá maiddai soaittáhagas mot organiserjuvvo vuodđoskuvllas sámegeielloahpahus. Buot dat daguhit ahte šaddá stuora váilevašvuohta dan oahpahusas ja oahppamis maid sámi oahppit ožžot.

Máhttu mot heivehit ja lámčēt vuodđoskuvla dárogieelloahpahusa sámegeiel ohppiide, lea váilevaš. Dat daguha ahte skuvla ii doarvái bures váldde vuhtii sámegeiellohppiid vuoigatvuođaid ja dárbbuid. Dat lea guovddáš hástalus skuvllaide otne ahte várra lea stuora roggi gaskkal prinsihpaid mii guoská oahpahussii, ja dan oppalaš oassái oahppoplánabukttagis ja oahppoplánas oktagasfágain ja maiddai organiseren hástalusat mat gávdnojit go eai leat doarvái ollu oahppan oahpaheaddjit, oahppoávdnasat, ja fága- ja diibmologoheiveheapmi. Dat daguhit obbalažžat ahte oahpahusfálaldat šaddá heajut mángga sámi mánái systemalaččat go eará ohppiide dárogiel skuvllain geat ožžot oahpahusfálaldaga obbalaččat.

Diekkár systematalaš bonjuvuođaid ferte ja berre divvut, danne go systemalaš heajut fálaldat vuodđoskuvlaohpahusas sámi ohppiide ferte oidnot dego njulgestaga strukturealla vealaheapmi. Norgga eiseválddit eai sáhtte duvdit ovddasvástádusa oahpahusas mii addo sámi ohppiide čujuhusain earáide, vuolitdási plánat vuollelis systemas, dat gávdno sullásaš ovttasvástádus Norgga eiseválddiin mii guoská sámi ohppiide nugo eará ohppiide vuodđooahpahusas. Systemáhtalaš erohusat oahpahusfálaldagas maid sámi oahppit obbalažžat ožžot dego joavku eará joavkkuid ektui Norgga skuvllain, sáhttet daguhit heajut vuodđooahpahusa sámi mánáide earáid ektui ja diekkár systemalaš erohusaid ferte divvut. Dat lea ge duogáš dasa ahte gáibiduvvo vuđolaš guorahallan hástalusain sámi skuvllain, maiddai guovddáš eiseválddiide, mihtuin ahte bidjat johtui doaimmaid mat sihkkarastet ohppiide seamma dássásaš ja buori oahpahusa ja oahpu – dat guoská maiddai iežas gillii.

Gažaldat lea manne oahppit geain lea sámegeiella fágan álggu rájes vuodđooahpahusas eai čađat oahpahusa dan fáttas dasságo gerget vuodđoskuvllas, dego eksámenfága buot iešguđet lágan sámi oahpahusas, dan ferte Sámediggi guorahallat lagabui. Sámi fága lea dehálaš identitehtanannemii ja lea danne dehálaš sámi ohppiide, ja lea maid lunddolaš ahte oahpahuvvo oahppái eatnigiella lassin eará fágaide oba áiggi vuodđooahpahusas.

Dat ferte maiddai dahkot guorahallan heivehuvvon oahppofálaldaga birra, sámegeiella dego fágan ja maiddai nannet beroštumi nu ahte oahppit šaddet duodái guovttegielagat maññil vuodđooahpahusa, beroškeahttá makkár oasi sámegeiella oahppoplánas leat čuvvon. Dat mielddisbuktá ahte oahppit geat háliidit dan, sis galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpahusa sámegeielas siskkobealde ovttá nana, garra giellamodealla, nu ahte oahppit geain lea sámegeiella fágan galget maiddai oažžut fálaldaga sámegeilli oahpahusa eará fágain.

Oahppoplánabuvttus ferte rievdaduvvot nu ahte mihttu lea ahte oahppit galget olahit vuodđo ovdáneami sámegeielas vái šaddet duodái guovttegielagat sámegeielas vuodđooahpahusa maññil. Dasa fertejit bidjat doarvái návccaid vai olahit dan mihttomeari mánáid gielalaš iešheanaláš vuoigatvuođa dihte, mii guoská sihke mánáidkonvenšuvnna ja internašunála konvenšuvdnii.

Gažaldat fága- ja diibmojuohkinlogu ektui orru leame guovddáš váttisvuohta, danne go oahppit geain lea sámegeiella fágasuorggis njidjet ja danne berre meannuduvvot bajitdásis systemas. Dat ii leat dohkálaš ahte Sámediggi lea bidjon meannudit dakkár dehálaš gažaldaga osiid mielde ja juogusin. Dat Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 239 siidu 379 siiddus

čuolbma ferte meannuduvvot oktan ja deatalaš áššin gos sihkkarasto fága- ja diibmologujouhkin sámegeidfágas, ja ii šatta dego noadđin eará fága- ja diibmologoveardidemiide. Dan oktavuodas čujuhít ahte ráđđehus lea dahkan sámegeidii doaibmaplána. Go vásihit oahppit lohku geat vallejit sámegeida lea njiedjan 26,5% dan maŋemus 5 jagis, de lea áibbas dehálaš ahte garrasit ja duođalaččat ferte bargat dainna áššin vái sámi oahppin bissu sámegeida fágan vuodđoahpahusas.

Perspektiiva dieđáhusas ahte máhttu sámegeida lea duppálčehppodat lea buorre perspektiiva, ja lea maiddá guovddázis deattuhit ahte sámegeid máhttu lea dárbbalaš sámi ohppiide.

Stáhta sámeskuvllat

ON álgoálbmotdeklarašuvdna vuordá ahte álgoálbmogat ieža galget beassat mearridit iežaset oahppoásahusaid ektui ja váikkuhit oahpahusa sisdoalu dain ášahusain. Go digaštallojuvvo ahte Sámediggi sáhtáši hálldašit daid skuvllaid maid direktoráhtta hálldaša dál, de lea dehálaš dadjat ahte Sámediggi sáhtta hálldašit sámi joatkkaskuvllaid ja stáhta vuodđoskuvllaid organisašuvnna bokte mii goziha hálldašeami olggobeal etáhtalaš hámis. Jus ášši šaddá eanet áigejuovdilin, de ferte leat áibbas čielga vuodđoaktu dasa, ahte Sámedikkis ferte leat ekonomii ja jođihit kvalitatiivalaš buriid skuvllaid ja seammás nákcet sihkkarastit duohta kvalitehta oahpahusas.

Heiveheapmi sámi ohppiide ja earenoamášpedagogalaš ángiruššansurggiide

Politiikkasuorggi bajimus mihttomearri:

Sámi oahppit galget oažžut heivehuvvon oahpahusa juohke sámi oahppi dárbbu mielde.

Váldočuolbma lea ahte Máhtdepartemeantta čielga mihttomearri ahte oahppit galget oažžut heivehuvvon oahpahusas, ii dárbbat mielddisbuktit ahte sámi oahppit ožžot heivehuvvon oahpahusa. Oahppit geat dárbbasit eanet resurssaid dahje buoret heiveheami, sáhttet vásihit ahte vuosttaš heivehandaibma maid skuvla evttoha lea váldit eret sámegeidfága. Sámedikki oahppo- ja oahpahuspolitiikkas ferte leat mihttun sihkkarastit ahte sámi oahppit ožžot dan heiveheami maid sis lea geatnegasvuolta oažžut – sámegeidfágas nugo eará ge fágain. Danne galget sámegeidfágii heivet oahpahusa seamma ládje go eará fágain skuvllas. Sámegeidfága nanne identitehta ja gullelašvuoda iežas álbmogii ja duogázii. Danne masset dat oahppit geain leat earenoamáš heivehandárbbut beali eambo jus sámegeidfága ii fálojuvvo sidjiide heivehandárbbuid njuolgo čuovusin. Jus dát čuolbma dáhpáhuvvá systemáhtalaččat, de ferte dat buoriduvvot dakkaviide.

SEAD:i galgá sihkarastit doarvái ruhtadeami vai sii nákcet gozihit fágasuorggi, sihkarastit máhtolašvuodaovddideami earenoamášpedagogalaš surggiid birra ja váikkuhit buoret kvalifiserejuvvon heiveheami buot sámi ohppiide. Sámi lohanguovddázii sihkkarastojuvvo ruhtadeapmi ja aktiivvalaččat viiddida doaibmaguovllu vuoruhettiin julev- ja lullisámegeida vel eambo, ja aktiivvalaččat váldit oktavuoda ja juohkit dieđuid lohka birra ja doarjut lohka metodaovddideami.

St.dieđáhusas 18 (2010-2011) Læring og felleskap (Oahppan ja servvoštallan) dieđiha Máhtdepartemeanta ahte sámi earenoamášpedagogalaš doarjalus (SEAD) ain galgá leat oassin Statped Nordas, muhto virggit mat leat čadnon SEAD:i organisereme bokte galget sirdojuvvon sámi allaskuvllas Statped Nordii.

Sámediggi deattuha ahte lea dehálaš ahte dakkár organiseren ii galgga heajosmahttit SEAD fysalaš gullelašvuoda sámi gelbbolašvuodabirrasii, ja guorrasa dasa go Sámi allaskuvla dovddaha ahte ain áigot heivehit oktiisajusteami allaskuvllain. Sámediggi ferte ovtta Sámi allaskuvllain ja Statped Nordain sihkarastit buori gulahallama ja ovtta bargoeavttuid sámi earenoamášpedagogalaš suorggis, dan SEAD searvama bokte sámi gelbbolašvuodabirrasis.

Sámediggi deattuha ahte SEAD:s leat riikaviidosaš barggut, vaikko vel sin organisašuvdna lea čadnon Statped Nordai. Vai sihkkarastá ahte SEAD gelbbolašvuolta lea olahahti sámi geavaheddjiide miehtá Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

riikka, de lea dehálaš čielgasit dan oahpásmahttit olles stáhtalaš earenoamášpedagogalaš doarjalusvuogádahkii, ja suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda.

Sámi lohkanguovddáš lea resursaguovddáš mii lea earenoamážit oaivvilduvvon buot dásiide oahpahasvuogádagas, mánáidgárddis alit ohppui. Sámi lohkanguovddáš bargá sáme giela njálmmálaš ja čálalaš geavaheami nannemiin. Guovddáš lea Sámi allaskuvllas Guovdageainnus.

Guovddáža váldofokus lea lohkan- ja čállinoahpahas, ja njálmmálaš giellaovddideapmi. Dat mielddisbuktá nannet ja ovddidit sáme giela njálmmálaš geavaheami oahpahasvuogádagas, máhtolašvuoda mángggagielalášvuoda birra ja giellaeláskahhtima birra, ja gaskkustit máhtolašvuoda lohka ja čállima birra. Guovddáš galgá fállat kurssaid, addit ráđiid ja bagadallamiid mat leat heivehuvvon vuostazettiin mánáidgárddiide vuodđoskuvlii, muhto áigu maiddá fállat dan joatkkoahpahussii. Sii doivot ahte sámi oahpaheddjiid lassioahppofálaldagaim lea dát dakkár dárbu mii ii leat gokčojuvvon, sihke dihto sámi fágaid ja fáttáid siskko bealde, ja maiddá earenoamáš hástalusaid oktavuodas mat sámi skuvllas leat, nugo mángggagielalášvuodta, mánggakultuvrralaš ipmárdus ja oahpponeavvoráhkadeapmi.

Guovddážiis lea viiddis geográfalaš ja mánggabehat gielalaš doaimmaguovlu, ja das fertejit leat váikkohusat resursaolaheapmái ja kapasitehta- ja gelbbolašvuodáhuksemii. Leat maiddá stuora gáibádušat guovddáža olgguldas doibmii, vai olahusjoavkkut dihtet maid guovddáš sáhtá fállat.

Hástalus lea sihkkarastit guovddáža boahhtevaš doaimma ja gelbbolašvuodaovddideami. Sámediggi várrii áigodagas 2007-2011 500 000 ru guovddáža jahkásaš doibmii, muhto 2012 bušeahas ii leat várrujuvvon ruhta guovddáži Sámédikki bušeahas. Dat lea vuorjašuhhti, go jurddašit ahte guovddáža ásaheapmi lei oktasaš vuolggahapmi Sámédikkis ja Ráđđehusas, ja go lohkanguovddáš beasai stáhtabušehhti 2010 rájes. Go Sámediggi dasto vállji sihkkut lohkanguovddáža doarjaga, de ii vástit dat dan jurdagii ahte sámi lohkanguovddáš galggašii bajiduvvot seamma dássái go dan doaimmadoarjaga maid vástevaš lohkanguovddážit ožžot, earret eará vai našunála geahččalemiid heivehan- ja ovddidanbargu sáme giellii sámi mánáide sáhtá čađahuvvot nu mot lei jurddašuvvon. Dat lea áddjás bargu mii gáibida ahte geahččalemiid ferte dárkilit struktureret sáme giela ektui.

Ferte hábmet ja juohkit eanet diehtujuohkingihppagiid main oahpaheaddjit ja skuvlaeaggádat ožžot dieđu sámi earenoamášpedagogalaš fálaldagaid ja sámi lohkanguovddáža birra, ja eará resurssaid birra mat sáhttet leat ávkin skuvllaide dán heivehallanbarggus, sihkkarastin dihte ahte sámi ohppiide heiveheamis lea nu buorre kvalitehta go vejolaš. Maiddá neahttasiiddut ja obbalaš ozadeaddji doaimmat fertejit nannejuvvot garraseabbo. Dasto berrejit sámi earenoamášpedagogalaš instánsat ožžut buorebut ekonomalaš resurssaid vai sohpet eanet bargat olggosguvlui ja ohcat eanet oktavuodaid.

Ángiruššansuorgi 2: Sámi oahppi vuoigatvuodát ja oahppanbiras (Vuoigatvuodta kvalitatiivalaš buori oahppamii ja buori oahppanbirrasii)

Politiikkasuorggi bajimus mihttomearri:

Sámi skuvlla ja sámi ohppiid iešguđet dásiid ja ovddasvástideddjiid ovttasdoaimman ferte nannejuvvot vai fállat maid oahppit ožžot vástitit lágaid, láhkaásahusaid ja plánaid áigumušaide.

Máhttolokten – Sámi oahpahasprinsihpaim:

Skuvlaeaggádis lea ovddasvástáduš fállat oahpabusa mii čuovvu lága ja láhkaásahusaid, olmmošvuoigatvuodaid ja álgoálbmotvuoigatvuodaid ja mii lea heivehuvvon báikkálaš ja oktagaslaš eavttuid ja dárbbuid mielde.

Máhttoloktema oahpahasprinsihpaid ferte čuovvut, ja skuvlaeaggádiidda, skuvlajođiheddjiide ja oahpaheddjiide galgá addot vuodđu man bokte sii sáhttet leat dihtomielaččat dan ovddasvástádussii ja ožžut vuđolaš bagadallama go guoská sisdollui ja viidodahkii das ahte sihkkarastit ahte sámi

ohppiid skuvlavázzima vuodus leat oahpahusprinsihpat. Guovddázis das lea geavahit stuorát olmmošlaš, fágalaš ja ekonomalaš resurssaid vai sihkkarastá ahte sámi oahppanplakáhtta čuvvojuvvo sámi skuvlla árgabeaivvis.

Našunála eiseválddiid ovddasvástádus lea láchit dili sámi oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámedikki ovddasvástádus dál lea hálldašit oahpponeavvoráhkadeami doarjaortnegiid, mas Sámediggi ieš mearrida vuoruhemiid ja ortnega njuolggadusaid. Sámediggi válddi jagis 2000 badjelasas Máhttodepartemeantta sámi oahpponeavvuid ráhkadeami ortnega. Sámedikki vejolašvuohta gozihit dán ovddasvástádusa vázzá giehtalaga dainna makkár ekonomalaš resurssaid departemeanta bidjá dán bargui. Guovddáš gažaldat dán oktavuodas lea man muddui iešguđetge dásiid gozihit iežaset ovddasvástádusaid sámi oahpponeavvodili ektui.

Sihke sámi oahpaheaddjit, váhnemat, fuolkkit, viidat bearaš ja eará rávisolbmot leat dehálaš premissadahkkit sámi oahppái ja skuvlii. Sosiála oktavuodat sihke skuvllas ja olggobealde skuvlla, leat dehálaččat go galgá sihkkarastit buori kvalitatiiva oahppanberrasa ja máhtolašvuođaovddideami. Bargat fárrolaga, ja searválaga čoavdit bargguid ja ovddidit máhtu addá buori kvalitehta oahpahusas. Dát máhtolašvuohta lea maiddái dehálaš sámi kultuvrras, gos sihke verddevuolta, siidabarggut, searvebarggut vuodđoaláhusas dahje oassálastit báikkálaš servodagas leat áibbas guovddázis.

Oahpaheaddji galgá láchit dili ovttasdoaimmii ja iešguđetlágan searvebargguide gos oahppi sosiála máhttu ja gelbbolašvuohta ovddiduvvo, vai oahppái sihkkarastojuvvojit buorit vejolašvuođat. Skuvla galgá vuhtiiváldit mánggabealatvuođa dainna lágiin ahte dat adno resursan mii ovddiduvvo ain eanet, ja man bokte juohke oahppi dovdá ahte lea buorre leat oassi searvevuodas ja gehččojuvvo eanjkilolmmožin.

Galgá geahččalit movttiidahttit oahppi geavahit iežas sátnádeami, sániid ja cealkagiid, vai definere iežas identitehta, ja dovdá ahte hálldaša ja birge go buori vugiin speadjalastá sámi árvvuid ja bargguid.

Oahpaheaddji, skuvlajođiheaddji ja skuvlaeaiiggát galget dohkkehit, árvvus atnit ja aktiivvalaččat ovddidit sámi oahppi vejolašvuođaid ja áittardit ohppiid dainna lágiin ahte diktit sin ja movttiidahttit sin váldit atnui iežaset resurssaid. Skuvla galgá aktiivvalaččat čájehit ahte oahppis leat earenoamáš vejolašvuođat, ja addit ohppiide oadjebasvuođa birgehallet ja olahit ovddideami ja máhtolašvuođa. Skuvllat galget maiddái ánggirdit leat buorren skuvlan sámi ohppiide, ja duostat välljet ođđa geainnuid vai sáhttet sihkkarastit ovdánahttima dan bokte ahte aktiivvalaččat nanusmahttet oahpahusa sámi servodaga buriid beliid vuodul, geavahit sámi jurddašvuogi ja buriid bargovugiid oahpahusa oktavuodas.

Sámi skuvla ferte maiddái heivehuvvot nu ahte sáhtta váldit atnui ođđa máhtolašvuođa sámi diliid birra, vai sáhtta ovddidit sihke skuvlla ja dan máhtu mii doppe gaskkustuvvo.

Skuvla galgá aktiivvalaččat eastadit givssideami, olggušteami ja badjelgeahččama. Dan dahká go buot oahpahusain deattuha ahte sihke iežas ja earáid galgá atnit árvvus. Skuvla galgá leat buorre ja oadjebas báiki buohkaide. Ovddasmoraš ja nubbi nuppi veahkahallet galgá leat guovddázis dan oahppoberrasis maid leat heiveheame. Galgá movttiidahttit ohppiid oahppat geavahit leaikka dasa ahte duddjot buori oktasaš berrasa skuvllas. Galgá láchččojuvvot dasa ahte oahppanberras fuolaha sihke oahppi ja searvevuoda fysihkalaš, dovduide gulli ja intellektuála eavttuid. Sámediggi galgá ráhkadit anti-givssidanplakáhta mii lea vuodđuduvvon sámi perspektiivvaide, ja fállat sámi skuvllaide ja skuvlaeaiiggáid dan vuolláičállit, geahča nationála ánggirdeami gielddaid ektui dan oktavuodas ahte geatnegahttit iežaset árjjalaččat vuosttaldit givssideami.

Oahppanberras galgá vuodđuduvvot sámi servodahkii ja váldit vuolggasaji das, dakko bokte ahte oahppan bidjá ohppiid identitehta ja duogáža vuodđun. Oahppanberras galgá speadjalastit sámi kultuvrra dakko bokte ahte geavahit oahpes biergasiid ja oahppanarenaid maid oahppi dovdá. Skuvllas Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 242 siidu 379 siiddus

galget leat sámi oahppanressurssat, ja skuvla galgá árjjalaččat vuhtiiváldit sámi servodaga ovttasdoaimmama bokte olggobeale máilmmiin. Sámi skuvla galgá árjjalaččat geahččalit váldit atnui ođđa teknologiija ja ođđa máhtu.

Skuvlajođiheaddjis lea guovddáš rolla skuvlla árjjalaš stivremis vai skuvla ollislašžan ovddida dihtomielašvuođa dakkár vuogádagain mat fuolahit oahpahusa láchčima nu ahte sámi giella, kultuvra ja árvvut fuolahuvvojit. Dát berre dáhpáhuvvat dakko bokte ahte skuvlajođiheaddjis lea árjjalaš gulahallan oahpaheddjiiguin ja eará resursaolbmuiguin sámi skuvllas dan birra mo oahpahus berre čadahuvvot ja buoriduvvot. Skuvlajođiheaddji galgá sihkkarastit ahte dáhpáhuvvá systemáhtalaš kvalitehta dáfus ovdáneapmi dakko bokte ahte iežas geavat árvvoštallojuvvo dainna áigumušain ahte čadahit buoridemiid ja doaimabijuid. Buorre skuvlajođiheapmi lea áibbas deatalaš ovttaskas skuvlla kvalitehtaovddideapmái. Jođiheaddji ferte ovttahttit iežas ohppiid ja oahpaheddjiid ja resursaolbmuid siskkáldas motivašuvnna dainna ovdánemiin maid olggobeale máilbmi ja skuvlaeaiggádat, Sámediggi ja guovddáš skuvlaeiseválddit háliidit. Sámedikki oahppo- ja oahpahuspolitihkka ferte danne maiddá gustot skuvlaeaiggádiidda mearrideaddji eaktobiddjin sihkkarastin dihtii sihke kvalitehta ja sisdoalu oahpaheapmái. Danne lea deatalaš ahte skuvlaeaiggádat šaddet dihtomielaččat dan ovddasvástádusa ektui mii sis lea sámi oahppi dili ektui skuvllas, ja lea hui deatalaš ahte addojuvvojit čielga stivrensignálat skuvlaeaiggádiidda dán ektui.

Berre maid sihkkarastit ahte dat oahppoásahusat mat fáallet skuvlajođiheddjiide lassi gealbudeami bargui skuvlajođiheddjin, oahppofálaldagaid bokte dahke skuvlajođiheddjiid dihtomielašžan das man deatalaččat sii leat skuvladoaimmahaga sámi ohppiid dili ektui. Dieđut sámi ohppiid vuoigatvuođaid birra ja njuolggadusaid birra mat gusket sámi diliide, fertejit loktejuvvon dán oahpuin. Sámediggi sáhtta movttidahttit dasa ahte alit oahppoásahusat váldet mielde dakkár fáttaid rektorohpuide ja pedagogaš jođiheaddjioahpuide.

Kulturskuvla, astoáiggeortnet ja leaksoveahkki

Politihkkasuorggi bajitdási ulbmil:

Sihkarastit nana sámi sisdoalu SAÁO-fálaldagas, kulturskuvlafálaldagas ja leaksoveahkkefálaldagas.

Mii guoská kulturskuvlii, astoáiggeortnegii ja leaksoveahkkái, de berrejit dát divaštallamat gehččot ollesbeaiskuvlla ságastallama ektui. Sivvan dasa lea ahte ollesbeaiskuvla sáhtta geahpedit sámegielhága hámadaga hága- ja diibmolohkočuolmmaid dáfus, ja fállat buot ohppiide leaksoveahki skuvlarámmaid siskkobeaalde. Dasto sáhtta árvvoštallat kulturskuvlafálaldaga čuoldit sisa ollesbeaiskuvlii. SAÁO- ja kulturskuvlafálaldagas lea oalle olu váhnenmáksu ja dat mielddisbuktá ahte buot mánat eai beasa dain oassálastit váhneamiid ekonomiiija geažil. Muhtun báikkiin sáhtta lea hui váttis oazžut saji kulturskuvlafálaldahkii. Ollesbeaiskuvla ságastallan lea juo áigeguovdil stuoraservvodagas ja lea lunddolaš ahte fáddá biddjo sámi oktavuhtii.

Viididuvvon skuvlafálaldat mii sisttisdoallá eambo go oahpaheami luohkalanjas, sáhtta addit vejolašvuođa sihkarastit buoret heivehuvvon skuvlafálaldaga sihke nannoset sámegielháladaga ja addit eanet saji árbevirolaš máhttui ja sámi kultuvrii skuvlaárgabeaivvis. Dát sáhtálii váikkuhit dasa ahte eai šat navdde, jus ležžet dan dahkan, sámegieloahpahusa lassi noađđin go gártet lassi oahpahusdiimmut ovttaskas ohppiide. Viidáset sáhttet ollesbeaiskuvllain buorebut váldit vuhtii daid čuoggáid mat bohtet ovdan ovttasbargu ruovttuin-oasis.

Go gearddi ollesbeaiskuvla digaštallan ii leat leamaš áigeguovdil sámi oktavuodas, de ferte Sámedikki politihkka bargat dan guvlui ahte nannet SAÁO-fálaldaga, kulturskuvlafálaldaga ja leaksoveahkkefálaldaga. Danne leage buorre go Sámediggi lea sámi sisdoalu SAÁO:s vuoruhan váikkuhangaskaoami oktavuodas. Dát ortnet ii leat vuogáiduvvan sierra váikkuhangaskaoami ortnegii, muhto lea vuoruhuvvon sámedigge-bušeahas mii jahkásaččat ođasmahttojuvvo. Sihkkarastin dihte ahte buot suohkanat dovtagohtet ortnegiid ja vai daid sámi mánáid ovttárvosašvuohta

vuhtiiváldojuvvo, geat leat SAÁo:s, de berre sihkkarastit einnostahtti váikkuhangaskaoapmeortnega maid bures dovdet servvodagas.

Ohppiin geain lea sámegiella fágan, sáhtta váhnendoarjja leat váilevaš fága ektui. Danne leage renoamáš dehálaš ahte leaksoveahkkefálaldat mii addo, addo maid sámí mánáide sámegielfágas. Leaksoveahkis mii addo sámí mánnájovkui lea stuorát mearkkašupmi go das ahte leat olu eará mánáiguin ovttas. Sivvan sáhtta leat go váhnenbuolva ii soaitte máhttit sámegiela, eai máhte lohkat dahje čállit sámegiela, ja danne eai nákke doarjut mánáideaset seamma ládje go eará fágain. Sámediggi fertte dasto sihkkarastit ahte skuvllat váldet vuhtii sámí mánáid dárbbuid leaksoveahkkái maiddá sámegielfágas. Dát mearkkaša ahte skuvlaeaggádat ferttejit háhkat leaksovehkiid geain lea máhtolašvuolta sámegiela ja kultuvrra birra dan mađe ahte nákkejit sámí mánáide fállat dan leaksoveahki maid galget sámegielfágas.

Eambo deattuheapmi joatkka oahpu heiveheapmái ja ollášuhttimii

Politiikkasuorggi bajitdási ulbmil:

Sámediggi gálgá váikkuhit ahte oahppit eai heaitte joatkkaskuvllas ja sihkkarastit buoret heiveheami sámí ohppiide joatkkaoahpus.

Daddjo diedáhusas ahte Sámediggi lea nammadan Mads Steinfjella referánsajovkui, mii bargá viidáset NY GIV:in, mii lea golmma jagáš proseakta joatkkaskuvlla čadaheami birra. Dan rájes go diedáhus ovddiduvvui, lea Steinfjell geassádan dán barggus (http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7905392). Dán oktavuodas lea Steinfjell čállán reivve departementii ahte son vásihii, go ovddastii joavkku, ahte go čujuhii bures duodaštuvvon áššečuolmma mas ohppiidlohku geain lea sámegiella nubbingiellan vuoddoskuvllas, lea njedjan, ja dáhtui ahte dát váldojuvvo áššin našunála referánsajoavkkus, de čujuhii dalá stádačáli Rugtvedt, Máhtodepartemeanttas, Sámediggái, mii lea dat ášahus mii galgá čovdit dán ášši. Dan son dagai, vaikko vel Sámedikkis ii leat váldi iige vejolašvuolta čovdit dán hástalusas almma ságastallama ja soabadallama guovddáš skuvlaeisseválldiiguin.

Dát áššečuolbma duodašta ahte sáhtta gávdnot dakkár miellaguoddu áibbas njunnošis politiikkalaš vuogádagas ahte Sámediggi okto fertte čovdit sámí skuvlahástalusaid – dainna ráddjejuvvon válddiin ja vátna ruđaiguin mat leat Sámedikki hálddus. Ovdamearkka dihte leat Sámedikki ruđat juo čadnojuvvon ortnegiidda maid guovddáš eiseválddit ieža leat álggahan ja dan maŋŋá sirdán daid Sámediggái. Dán vuodul lea áibbas deatalaš čilget makkár rolla ja ovddasvástádusjuohku lea sámí skuvlaguoskevaš hástalusain, danne go sáhtta orrut dego ahte guovddáš eiseválddit iešdántus duvdilit ovddasvástádusa Sámediggái maid Sámediggi ii nagot čovdit dan hámis go dál lea.

Sosiálapedagogalaš ráđdeaddiide skuvllain berre maiddá sihkkarastit viidáseappot oahppofálaldaga sámí ohppiid dárbbu ektui. Giella ja gulahallan leat lávga čadnojuvvon oktii, ja sámí ohppiin sáhtta leat dárbu mii ii gozihuvvo doarvái buori vuogi mielde. Jos Sámediggi galggaš lihkestuvvat strategiijain ahte vuostálastit eret válljema skuvllain, de fertte geahčadit ollu doaibmabijuid fárrolaga. Skuvlaráđdeaddiin, Pedagogalaš psykologalaš bálvalusas ja čuovvolanbálvalusas dat dávjá lea oktavuolta muhtumiidda sis geat válljejit eret skuvlavázzima sierranas sivaidda geažil. Deatalaš lea ahte dát ámmátjoavkkut oččošedje gelbbolašvuoda buoridit bálvalusfálaldagaid sámí ohppiide.

Joatkkaskuvllaid doarjjaortnegat sámegiela oahpahusa várás joatkkaskuvllain eai leat hábmejuvvon duohta goluid mielde. Dát dagaha dan ahte oahpahusa láchin ii gozihuvvo dohkálaččat, ja áššečuolbma boahká renoamážit ovdan ámmátfágaid oktavuodas.

Oahpahusdirektoráhta njuolggadusain § 3.2 leat čuovvovaš meroštallannjuolggadusat stáhta doarjaga várás (<http://www.udir.no/Regelverk/Tilskudd/Alle-tilskuddsordninger/Skoleiere/Samisk-i-vidaregaande-opplaring/>):

Ohppiide/ oahpahallide geain lea riekti sámegieloahpahussii § 6-3 vuodul oahpahuslágas, addo jahkásaččat doarjja 50 diimmu ovdas juohke oahppi nammii 20 vuosttaš oahppi/ oahpahallis. Ohppiide eanet go 20 addo doarjja 25 diimmu juohke oahppái/ oahpahallái. Doarjja rebkenastojuvvo juohke fylkii ja ovttaskas skuvlii, ja lohkanbeaivi lea miessemánu 2. b. Doarjja máksojuvvo guovtti seamma stuora oasis geassemánu 30. b. ja golggotmánu 30. b. seamma jagi.

Fylkkat main leat gitta 20 oahppi geain lea sámegiella fágan, ožžot dohkálaččat gokčojuvvot daid goluid mat leat sámegieloahpahussii. Dát ii guoskka nu galli fylkkagildii, dilli Romssa fylkkas lea nu ahte doppe leat badjel 100 oahppi geain lea sámegiella fágan, muhto dat oahppit vázzet skuvlla iešguđege skuvllain ja sierra jahkecehkiin ja fágakodain. Refušuvdnaortnet ii govčča diibmodárbbuid nu ahte šattašii fágalaččat dohkálaš sámegieloahpahus. Maŋŋá go leat ožžon 50 diimmu 20 vuosttaš oahppái, de ožžot loahppa ohppiide 25 diimmu juogu, mii livčče sáhttán doaimmat jos buot oahppit livčče seamma skuvllas, muhto dilli dábálaččat ii leat nu. Boađusin šaddá dat ahte skuvlaeaggát dahje ovttaskas skuvla ferte ieš máksit stuorra oasi goluin go galgá fállat ollesárvosaš sámegieloahpahusa, mii dieđusge sáhtta dagahit dan ahte fága fállama vuoruheapmái sáhtta váikkuhit dat ahte dat šaddá menddo divrras.

Sámegieloahpahus lea lága bokte dáhkiduvvon vuoigatvuohta, ja lea govttolaš ahte stáhta máksá goluid dán oahpahussii. Dál lea nu ahte skuvlaeaggát ii oaččo makkárge refušuvnna jos sámegiella lea amasgiellan dahje prográmmafágan. Máhtodepartemeanta oaivvilda ahte sámegiella amasgiellan galgá meannudit seamma láhkai go buot eará amasgielaid, ja čujuha johtučállosii F-012-08 § 3.3.1.1 mas čuožžu:

“Ohppiide geain lea riekti sámegieloahpahussii § 6-3 vuodul oahpahuslágas, leat hábmejuvvoinsierra oahppoplánat sámegielas vuosttaš- ja nubbingiellan”.

Dát cealkka ii hehte sámi ohppiid vuoigatvuođa válljemis eará fágakodaid go vuosttašgiela ja nubbingiela sámegielfágas iežas eavttuid ja ovdamáhtolašvuođa vuodul. Stáhtahálddašeamis lea muđui lunddolaš ahte johtučálus vuodđuduvvo lágaide. Jos johtučálus ii dávis láhkii, de lea nu ahte johtučállosa dat ferte rievdadit.

Oahpahuslága § 6-3 dahje dan láhkaásahusat eai geatnegahte sámi ohppiid joatkkaskuvllain válljet dihto fágakoda go galget sáhttit vuordit vuoigatvuođa oažžut sámegieloahpahusa nugo dat lea hábmejuvvon lágas. Stuorrádiggiedieđáhusas nr. 28 (2007-2008) 12.2.2 Sámi joatkka oahpahusa birra maid ii leat dát ráddjejuvvon, muhto das čuožžu: Sápmelaččat joatkkaskuvllas galget oažžut sámegieloahpahusa, gč. oahpahuslága § 6-3. Mearriduvvon doarjja addodákkár oahpahussii, vai sámi oahppit/ oahpahallit ožžot dákkár oahpu joatkkaskuvllas iežaset vuoigatvuođaid mielde.

Sámi ohppiide geain ii leat leamaš vejolašvuohta oažžut sámegieloahpahusa ovdal joatkkaskuvlla, ferte addojuvvot duohta vejolašvuohta lihkostuvvat fágain. Sis ferte maiddái leat vejolašvuohta válljet dan fágakoda mii lea sidjiide eanemus ávkkálaš ja válljet sámegiella sihke amasgiellan ja sámegiella prográmmafágan dásiin Jo2 ja/ dahje Jo3. Easkaálgiin sámegielas ii leat makkárge vejolašvuohta juksat dási 7 sámegiella fágaplánas nubbingiellan go leat 103 diimmu jahkái 1-3 jagi. Danne ferte buoridit dan doarjjaortnega mas addojuvvo doarjja skuvlaeaggádii sámegielfága oktavuodas, sihkkarastin dihte dan ahte buot joatkkaskuvlla ohppiin lea vejolašvuohta oažžut sámegieloahpahusa dan dásis mas oahppi galgá oažžut oahpahusa.

Fága ja fidnooahppu – árbediehtu skuvlavuogádagas

Politiikkaš mihttomearit:

Fága- ja fidnooahppu biddjo guovddáš arenan sihkkarastin dihtii ahte árbediehtu ovdána skuvlavuogádagas. Oahpahuvvojit eanet sápmelaččat, geain lea fágaoahppu ja oažžut eambbosiid váldit ámmátgeahččalemiid čuoovvoaš jagiid.

Sámediggi oaivvilda ahte galgá leat guovddázis sihkkarastit ahte fága- ja fidnoeahppu lea vuoruhuvvon ja kvalitehtalaččat buorre. Leat badjel 180 prográmmaguovllu mas oahpahuvvo ja mas sáhtta oazžut fágagelbbolašvuoda oktán fágareivviin. Fágaide mat gusket ámmátfágaid sáhtta earret eará oazžut fágareivve duojis, fágareivve boazodoalus ja eará guovddáš oahpuin mat dárbbášuvvojit sámi servodagas.

Viiddiduvvon ja ollislaš gelbbolašvuodadoaba muitala ahte praktihkalaš diehtu lea guovddázis skuvlla ja oahpahusas Duoji ja duodjeárbevieru árvu ja mearkkašupmi ferte leat dehálažžan sámi skuvllas. Árbedieđu doaba lea doaba mii lea guovddázis sámi servodagas ja servvodatságastallamis. Danin lea dehálaš ahte dát boahká čielgasit ovdán Sámedikki skuvlla- ja oahpahus politihkas. Designa ja duoji oahppoprográmmas lea iešgudege fágat ja suorggit earret eará:

- designa ja duoji,
- Rávdí,
- Garraduodji,
- Silbarávddefága,
- silbačeahppifága
- Čoarve-, dákte ja metálladuodjefága,
- Siste- ja náhkkeuduodjefága,
- Litnaduodjefága
- Čuoldin- ja godđinduodjefága

Dáin fágain sáhtta oazžut fágareivve duojis maŋŋil go leamaš fidnoeahppin. Oahppit sáhttet maid čadáhít oahpu mii addá oppalaš studerengelbbolašvuoda, nu ahte lea vejolašvuolta joatkit alit oahpuin iešgudege fáttáin.

Oahppoprográmma luonddugaheapmái sisttisdoallá earret eará dáid fágaid ja surggiid:

- Guolásteapmi ja bivdu
- Boazodoallu
- Meahcásteapmi
- Eanadoallu ja gilvvagárdecaláhus

Dáin fágain sáhtta oazžut fágareivve boazodoalus maŋŋil go leamaš fidnoeahppin. Oahppit sáhttet maid čadáhít oahpu mii addá oppalaš studerengelbbolašvuoda, nu ahte lea vejolašvuolta joatkit alit oahpuin iešgudege fáttáin. Boazodoalu šiehtadusaid hárrái daid maŋimus jagiin, de lea biddjon dan láhkai ahte oahpahalliortnega ruhtadeapmi heaittihuvvo veahážiid mielde. Dát ferte čielggaduvvot nu ahte ii dagat eahpesihkkarvuoda dán ortnegii ja dan bokte bilida rekruterema.

Lea maddái stuorra dárbu ahte Sámediggi oaidná dehálažžan eará fága- ja ámmátoahppoprográmmaid dego, huksen- ja rusttetteknihkka, dearvvašvuoda- ja sosiálafága, restoráŋŋa ja biebmofága, media ja gulahallan, tehnikka ja industriija buvttadeapmi, ja bálvalus ja johtolat ámmátoahppoprográmmaid. Servvodagas lea dárbu ahte sámi norat ožžot vejolašvuoda válljet dáid fágaid vai olahit ámmátgelbbolašvuoda. Oahpahus- ja oahppodieđáhus mas eai leat áigumus sihkkarastit buorre kvalitehta fága- ámmátoahpahusas ja doarvái buorit strategiijat dagahit praktihkalaš oahpahusaid olámuttos, ii sáhte daddjot ahte lea ollislaš sámi oahpahus- ja oahppodieđáhusan.

Go lea sáhka fága- ja ámmátoahpahus rámmain, de ferte Sámediggi sihkkarastit ahte dáid smávva ja gáhttenárvosat ámmátfágain leat kvalitatiivalaš rámmánjuolggadusat. Dát mielddisbukta ahte ferte sihkkarastot ahte leat dohkálaš oahpaheaddjit ja bagadeaddjit joatkkaskuvlla oahpaheamis, ahte leat doarvái oahpponeavvut ja oahpporesursat, ja ahte lea eanet dutkan dakkár fáttáin mat gusket fága- ja ámmátoahpahussii.

Joatkkaoahpahusa struktuvra mii sáhtta leat hágganan lea okta váldohástalusain, ja maiddá lea hástalus dat ahte fágat mat lea oahppoplánas eai dárbbaslaččat fálljuvvo joatkkaskuvllain. Diehtjuohkin gos fágat fálljuvvojit ja buorit rekruteren ortnegiid ferte vuoruhit.

Dán oktavuodas gos jurdda lea sihkkarastit sámi joatkkaskuvllaid našunála sámi gelbbolašvuodaguovddážiin ferte vuorohuvvot. Viidásat ferte maid sihkkarastit boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvrra doaimma ruđalaččat. Boazodoalu fidnooahppiortnega ferte sihkkarastit ruđalaččat ja organisašuvnnalaččat. Diehtjuohkin ortnega birra ii leat doarvái buorre odne, ja dat váttisvuotta lassána jus fylkkagieldat galget hálldašit fidnooahppiortnega.

Lea maiddá guovddážiis dat ahte álggahuvvo diehtjuohkin dasa ahte boazodoallit ja duojarat sáhttet váldit fágageahččaleami bargohárjánumi vuodul, maid sii leat ožžon go leat bargan guhkit áigge. Dákkár gelbbolašvuodaveardideapmi addá vuodu dasa ahte vel eanet boazoeaiggádat ja duojarat válljejit váldit fágageahččaleami vai ožžot formálalaš gelbbolašvuoda. Geahččalanlávdegottiide ja bagadeaddjin dahje oahpaheaddjin lea dárbu ahte gávdnojit bargit geat leat formálalaččat dohkkehuvvon, ja lea dárbu dan vejolašvuhtii ahte sáhtta sihkkarastit fágabargiid rekruterema fága- ja ámmátoahpahusa fágageahččalemiide.

Proševttat ja doaibmabijut mat sihkkarastet ruhtadanortnegiid sihke ámmátohppiide, ja dasto maid oahppojahkái ja árvoháhkkanjahkái leat oalle dehálaččat čájehan dihte guovddáš árvvu sámi servodagas árbedihtui. Ohppiid ja fidnoohppiid formaliserejuvvon fága- ja ámmátgelbbolašvuoda fágareivviin oažžut mii máhtu mii lea árbejuvvon buolvvas buvvi, dan seammás sihkkarastit dan ahte nuorra čeahpit dákkár fágaduogážiin besset váldit sin máhttu viidásat oahpuide ja bargoeallimii oppalaččat.

Eará fága válljen ja heitin hástalusat leat dájvá badjin fága- ja ámmátoahpuin (<http://www.fajo.no/pub/rapp/20156/20156.pdf> side 13-14). Odne lea dilli dan láhkai ahte sullii bealli nuorain áiget ámmátoahpuide, muhto dušše 15 proseanta dain nuorain loahpahit skuvlavázzima fágareivviin. Dasa lassan lea maid ámmátoahpuide ohcamat unnon. Marjimus jagiid leat 14 proseanta unnánat nieiddat ja 9 proseanta unnánat gánddat ohcan ámmátoahpuide (*Ráddebus dieđiha ođđa stuorradiggedieđábusa 2013:s mas guovddážiis lea dat hástalusat – earret eará NHO konferánsa “Ámmátfága 2012”*). Dat mielddisbuktá maid dan ahte mihttomearit mat gusket dasa ahte sihkkarastit dan ahte eanet gánddaid vázzet lohpii ámmátskuvllaid ovdamearkadihti Finnmárkkus lea okta dain hástalusain maid ferte lagabui iskat, ferte maid lagabui geahččat fága- ja ámmátoahpahusa kvalitehta, ja maid geahččat leago beaktil sámi servvodahkii ja maid leago olámuttos oahpu, ja maid iskat mo lea dilli fidnoohppiid sajiid ektui ja geahččat fidnoohppiid áigodaga ruhtadeami. Lea maiddá dehálaš definere doaibmabijuid mat gusket fága- ja ámmátoahpu stáhtusii bargoeallima ja servvodaga oktavuodas. Romssa fylkkasuohkana prošekta SAFYL, mii lea oassin ovttasbargošiehtadusas gaskal Sámedikki ja fylkkasuohkana, lea dehálaš doaibmabidju – ja Sámediggi berre danin viidásat politihkalaš barggus gozihit daid vásáhusaid maid dat prošekta lea olahan, ja geahččalit oažžut johtui eanet dákkár skuvlaovddidanproševttaid mat čalmmustahttet oppalaččat sámi fáttáid ámmátoahpahusas.

Fidnohuksen

Politiškalaš mihttomearit:

Eanet barggaheaddjit Sámis

Fitnodatásahapmi šaddá eanet ja eanet dehálaš go almmolaš bargobáikkid bissot stáđisin ja olusiiguin lea alit oahpu. Ođđa vuoddostruktuvra, gelbbolašvuodaovdaneapmi ja báikkálaš resurssaid muohkadeapmi sáhtta dahkat ođđa ealáhusdoaimma, dan botta go dat maid nanne ja ovddida árbevirolaš ealáhusaid ja sámi servvodaga. Innovašuvdna, ealáhusuksen ja gelbbolašvuodahuksen leat guovddážiis ja sáhttet leat vuodduvuvvon kulturárbevierus báikkálašservodagas. Dás lea skuvladoaimmahusas dehálaš rolla. Vásáhusat Nuorra ealáhusuksen čájeha ahte sullii 20 % (4% dábálaččat) nuorain geain leat vásáhus oahppifitnodagain skuvllas, leat mielas álggahit iežaset fitnodagain go leat geargan skuvllain.

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

247 siidu 379 siidus

Lea dárbu sihkkarastit sámi sisdoalu ealáhusuksenáŋgiruššamis mii lea skuvllain. Dasa guoská sámi ovddastupmi Ungt Entreprenørskap:as fylkkain. Sámediggi ferte sihkkarastit ahte daid stivrraide nammaduvvojit ovddasteaddjit sámi fitnodagain, oahpahusasahusain, ja / dehe sámi váldoorganisašuvnnain. Sámediggi ferte nappo bargat dan nala ahte sámi almmolašvuodas lea ovddasteaddji doppe. Dieđut fertejit leat sámegilli, ja áŋgiruššamis fertejit leat sámi oktiiveivejeaddji, ja maid sámi ovddasteaddji riikkastivrras Ungt Entreprenørskapas.

Čuovvoleapmin dása ferte Sámediggi čuovvolit Indigee- prošeavtta. Dát rájáidrasttildeaddji prošeakta sáhtta movttiidahtit eambbogiid álggahit iežaset fitnodaga davviguovlluin ja mihttun lea oažžut eanet fitnodathuksejeddjiid Barentsguvlui, main álgoálbmotkultuvra lea vuolggasadji.

Vuorasolbmot resursan skuvllas

Giellačeahppi -ortnet berre eanet guorahallojuvvot. Lea buorre sihkkarastit giellaressursaid skuvladiis – lihkká lea dehálaš ahte institušonaliserenbargu dahkko ovttasráđiid gielddaiguin, oahpaheddjiiguin ja Sámedikki vuorasolbmuidráđiin. Dan sivas go Sámedikkis eai leat ruđalaš resurssat čadahit vuđolaš buoridemiid oahpahussuorggis dálá ekonomalaš dili ektui ja go váilu dohkálaš bušeahtakonsulterenortnet, de ferte Sámediggi čorget dili dan dáfus ahte Sámedikki juolludanpolitihka ja ovdánahttinbargu dávjá čadahuvvo dainna lágiin ahte doarjut feara makkár prošeavttaid iešguđet surggiin, muhto eat nákke guovddáš eiseválddiid oažžut nannet vuđolaš ortnegiid mat boadáše buot sámi ohppiide ávkin.

Sihke verddeprošeakta (mii lea daddjojuvvon leat ortnet mii galgá sihke eastadit givssideami, mii sihkkarastá stuorát oasi árbevirolaš máhtu skuvlii, mii earret eará galgá šaddat sámi mánáidfestiválan ja mii dieđáhusas celko leat guosseortnegin ja maiddái celko Sámedikki 2011 jahkedieđáhusas ahte “Mihttun dákkár prošeavttain lea čohkket mánáid, nuoraid ja vuorasolbmuid oktasaš prošeaktii main iešguđet lágan doaluin čohkkejit sámi, dárui ja kvena kultuvrraid”), SAÁO-ovdánahttinprošeavttat ja eará doaimmat sáhttet nannet iešguđetláganvuodaid mat leat juo bálvalusfálaldagain sámi ohppiide iešguđet báikkiin. Dan dihte ferte Sámediggi šaddat čeahpit ovdánahttit prošeavttaid mat leat lihkestuvvan, ja das maŋŋel ásahtit dakkár ortnegiid viidát dásis, vai buot sámi oahppit ožžot seammalágan bálvalusaid.

Dakkár dilis gos sámi skuvllain váilot fágaoahppan oahpaheaddjit de ferte maiddái árvoštallat gosa galgá vuoruhit návccaid bijussurggiid ektui sámi skuvllas. Dat maid mielddisbuktá ahte ferte veardádallat makkár ulbmilat galget vuoruhuvvot, ja dán oktavuodas lea otná dilis eahpitkeahttá váldohástalus sihkkarastit doarvái fágaoahppan sámi oahpaheddjiid.

Giellačeahppi ortnet ferte beroškeahttá viidáset guorahallojuvvot. Sii geat galget doaibmat skuvllas dákkár ortnegiin, fertejit oažžut vissis doarjaga ja soitet dárbbasit oahpásnuvvát otná sámi skuvllain. Jus sámi oahpaheaddjit, geat juo leat garra bargodilis váilevaš fágaoalmuid geažil, galget organiseret giellačeahpi skuvlii, de dát sáhtta gáibidit návccaid oahpaheaddjis láhčit dili ja áimmahuššat giellačeahpi, árvvusatnin dihte ja láhčtin dihte buori bargodili sidjiide geat eai soaitte leamaš skuvllas guhkes áigái. Dan dihte lea dehálaš ahte ortnet guorahallojuvvo dan ektui ahte galgá leat vuogádatdásis.

Láhkavuđolaš ja struktuvrralaš rámmat oahpahusas

Politihkkasuorggi váldomihtut:

Sihkkarastit ahte áigejuovdilis lágat ja lánkaásahusat gieđahallojuvvot obbalaččat lágaid dárkkisteami ektui mas mihttun lea nannet sámi ohppiid ja rávisolbmuid vuogátvuodaid.

Sámediggi galgá bargat dan badjelii ahte vuogátvuohka oažžut sámi oahpponeavvuid nannejuvvo lága bokte. Lea unohas go lea goabbatlágan vuogátvuohka siskkobealde ja olggobealde sámegiela

hálddašanguovllu oažžut oahpahusa sámegeiلاس ja sámegeilli, ja dan dili ferte heivehit dainna lágiin ahte sámi mánát ožžot vuoigatvuođa oahppat iežaset geiلاس ja gilli beroškeahhtá gos orrot.

Lea dárbu rievdadit oahpahušlága § 6-2 dainna lágiin ahte lea suohkaniid ovddasvástáduš ja geatnegasvuohta kártet galle máná vuoddoškuvlaagis háliidit oahpahusa sámegeiلاس ja sámegeilli, eai ge váhneiid. Dan seammás ferte maid árvvoštallat mearráduša bokte nannet sámi ohppiid rievtti oažžut oahpahusa sámegeiلاس ja sámegeilli.

Departemeanta ferte lálkaásahuša bokte mearridit makkár skuvllat, kurssat dahje luohkat galget fállat oahpahusa dahje sierra fágaid joatkkaoahpahušas. Das ferte árvvoštallat ahte sáhtá go departemeanta sirdit fámu Sámediggái mearridit dán lálkaásahuša, ja mii galgá leat sajis ovdal go Sámediggi sáhtá vuoruhit makkár skuvllat berrejit fállat daid iešguđetge fágaid ja fálladagaid.

Skuvlaeaggáidid ja skuvlajođiheddjiid ovddasvástáduš nannet sámi ohppiid eavttuid, čavgejuvvo. Skuvlaeaggáidid ektui sáhtá omd. oahpahušlága kap. 13:s sierra cealkaga bokte deattuhit ovddasvástáduša birra sihkkarastin dihte sámi ohppiide skuvlafáalladaga mas lea buorre dássi.

Gáiddusoahpahuš lea dehálaš oassi sámi skuvllas, erenoamážit soaitá dat guoskat lullisámi guvlui gos earret eará leat unnán oahpaheaddjit ja oahppit orrot bieđgguid ja guhkkálagaid. Oahppodirektoráhta lea ráhkadeame obbalaš plána gáiddusoahpahušsii. Dán oktavuodas lea ge dehálaš ahte Sámedikkis leat bajitdási mihtut dan ektui ahte maid gáiddusoahpahušfáalladat sámi ohppiide eaktuda.

Otná dilis ii leat nu čielggas mii gáibiduvvo suohkaniin main leat oahppit geain lea gáiddusoahpahuš skuvllas. Lullisámegeiلاس oahpahušas leat golbma beali mat gusket sidjiide geain ii leat sierra oahpaheaddji skuvllas, namalassii ieš gáiddusoahpahuš, johti oahpaheaddji ja hospiteren bargu dan skuvllas mii fállá gáiddusoahpahuša. Fága- ja diibmojuohkimis lea dušše diibmolohku mii lea mearriduvvon lálkaásahuša bokte, mas muđui leat unnán formálalaš gáibádušat ja ráddjejumit. Earret eará de ii leat hospiteren bargu ruhtaduvvon stáhta bokte, mii mearkaša dan botta go lea dan skuvllas mii fállá gáiddusoahpahuša ovttaskas oahppái. Muhtin suohkanat eai fála hospiterema dan geažil go dat ii leat lága bokte geatnegahttojuvvon. Dán oktavuodas ferte Sámediggi árvvoštallat mii berre mearriduvvot lálkaásahuša bokte dasa mii guoská sámi ohppiid gáiddusoahpahušfáalladahkii.

Gáiddusoahpahušoahpaheaddjit vásihit dávjá ahte bargu eará skuvllaid ohppiiguin lea hástaleaddji dan dáfuš go ollu návccat mannet earret eará lálčit teknihkalaš rusttegiid ja daid oažžut doaibmat. Dan dihte berre árvvoštallojuvvo ahte galggašii go oktasaš teknihkalaš čoavddus evttohuvvot vai sádden ja vuostáiváldin manná njuovžilit . Ágga dása lea ahte fertejit biddjot gáibádušat dasa ahte galget leat dohkálaš teknihkalaš čovdosat ja doarjja ohppiide ja oahpaheddjiide geavahit daid čovdosiid. Dasa lassin vásihuvvo gáiddusoahpahušoahpaheaddji doaibma dávjá leat priváhta ovddasvástádušas dan dihte go dán oahpahušámi ovddasvástáduš ii leat doarvái bures čielggaduvvon. Gulahallan skuvlajođiheddjiid gaskkas geat fállat ja ožžot gáiddusoahpahuša ii maid soaitte vuoruhuvvot. Dat mielddisbukta ahte ohppiid fágalaš ovdáneapmi lea heajut go daid ohppiin geain lea ovttaskas skuvlajođiheaddji geas lea ovddasvástáduš.

Gáiddusoahpahušsii ferte maid lassin leat johtioahpaheaddji ja hospiterenfáalladat. Dát lea dehálaš dakkár oktavuodas jus ii leat báikkálaš oahpaheaddji ja oahpahuš lea lonuhuvvon gáiddusoahpahušfáalladagain, de ferte dat nannejuvvot vai šaddá buorre oahppodilli. Ferte maid sihkkarastit ahte dat nuoramus oahppit vissis muđui čuovvoluvvojit dan skuvlla bealis mii oažžu dan fáalladaga. Dat mearkaša ahte sii geat ožžot gáiddusoahpahuša, fertejit maid oažžut bearráigeahču ja veahki rávisolbmos gi praktihkalaččat lálčá dili doppe gos oahppit leat. Buot ohppiin geat ožžot gáiddusoahpahuša, galgá leat oktavuodas oahpaheddjiin geas lea ovddasvástáduš nannet buori oktavuodas skuvlla ja ruovttu gaskka, ja ahte oahppi beassá ovdánahttit máhtolašvuođa sámegeiلاس mii maiddá eaktuduvvo olggobealde luohkalanja go gáiddusoahpahuš čađahuvvo.

Leat ollu ákkat dasa ahte Sámediggi ferte bearráigeahččat ahte čađahuvvo stuorát prošeakta sámi gáiddusoahpahusa hárrái. Dasa guoská metodihkka, heiveheapmi ja ovdáneapmi. Dán oktavuodas sáhtttá leat miellagiddevaš geahčadit movt eará riikat/guovllut čovdet gáiddusoahpahusa “best practice” vuogi mielde ja beassat gullat sullásaš oahpahushámiid vásáhusaid. Dákkár prošeakta attášii dárbbaslaš dieđuid mat nanneše gáiddusoahpahusa dili.

Norgalaččat geat orrot olgoriikas ožžot gáiddusoahpahusa dárogielas Globalskolen bokte. Olgoriikaorru norgga sápmelaččat eai oaččo gáiddusoahpahušfálaldaga sámegielas seamma vuogi mielde. Dát berre formálalaččat nannejuvvot stáhtalahtuide gain lea norgga personnummár ja geat háliidit oahpahusa sámegielas.

Suohkaniid giliskuvllat leat áiggiid čađa heaittihuvvon. Dát čuohcá garrasit sámi ohppiide ja báikkálaš servvodagaide ja lea duođalaš áittan sámi ohppiid vejolašvuhtii oažžut buoremus lági mielde heivehuvvon oahpahusa sámi árvvuid, giela ja kultuvrra vuodul. Dán oktavuodas lea stuorra árvu báikkálaš oahppobirrasis, danne go dat lea dan báikkálaš servvodahkii gosa sámi oahppi gullá. Dát mielddisbuktá ahte skuvlaheaittiheamit sámi servvodagain dagahit muhtin lágan struktuvrralaš loahpaheami das mii lea dehálaš oassi sámi skuvllas, namalassii giliskuvllat. Dákkár oktavuodas váldojit oahppit eret báikkálaš skuvllain ja sirdojuvvojit stuorát skuvllaide gos sin duogáš ja gullelašvuhta ii doarvá bures vuhtii váldojuvvo. Sámedikkis lea ráddjejuvvon váikkuheapmi suohkaniid iešstivrejupmái mii guoská giliskuvllaid heaittihemiid hástalusaid. Sámediggi berre danin guorahallat ja veardádallat vejolašvuodaid mat gávdnojit váikkuhangaskaomiid ortnegis vejolaš ođđaásaheapmái priváhtaskuvllain maid ulbmil lea bargat máhttolokten- Sámegiela mielde sihkkarastindihte ohppiid vuogiatvuodá oažžut oahpahusa sámegielas ja sámegilli mas vuodđooaidnu lea vára váldit sámi identitehtas ja kultuvrras leat vuodđoeavttut skuvlafálaldagas.

Dasa mii guoská áigumuššii ja daid geahččaladdan doaimmaide defineren - ja ásahan dihte resursaskuvllaid sámi guovlluide, de dát strategiija ferte Sámedikki bealis buorebut guorahallojuvvot ja čanastuvvot. Sámediggi lea geahččalan earret eará ásahit Ájluovtta skuvlla julevsámi resursaskuvlan, ja dan prošeavtta ferte árvvoštallat. Dieđáhusas boahtá ovdan ahte áigot joatkit dan áigumuša ahte ásahit ja doaimmahit resursaguovddážiid/resursaskuvllaid, ja earret eará Láhppoluoppalskuvla lea namuhuvvon, ja mii diehtit ahte Elgá biras lea maid vejolaš resursaskuvla. Stáda sámi joatkkaskuvllat leat maid namuhuvvon resursaskuvlan, ja Kárášjogas lea okta prošeakta maid lágádus Davvi Girji ja joatkkaskuvla lea čađahan gos dákkár resursaskuvlahápmi lea čatnon oahpponeavvoovdáneapmái ja mas leat buorit oassebohtosat. Stáda sámi joatkkaskuvllat doibmet maiddái gáiddusoahpahušresursaskuvlan ja fálet giellaoahpahušbálvalusaid eará skuvllaide main leat sámi oahppit. Dan seamma dahká Aejege ja Árran julevsámi guovddáš. Eará ovdamearka vuodđoskuvladásis gos lea dákkár gáiddusoahpahušresursarolla lea Brekken bajásšaddanguovddáš.

Jus galgá doaimmat dego resursaskuvlan sihke oahpahusa, gáiddusoahpahusa ja oahpponeavvobuvttadeami dáfus, de gáibiduvvo vissis sturrosaš fágalaš biras. Lea maid eahpečielggas makkár rolla dákkár resursaskuvllas galgá leat ja makkár ovddasvástádus- ja doaimmaguovlu dákkár birrasiin galgá leat. Lea maid dehálaš árvvoštallat vejolaš meahcceskuovllaid dahje leairaskuvlafálaldagaid. Oahpahušláhka addá vejolašvuodá leairaskuvlafálaldagaide. Sámedikkis berre čielggaduvvon strategiija dasa mii guoská daid resursaskuvllaide mat ásahuvvojit Sámedikki doarjagiin. Strategiija ferte vuolgit das movt dát skuvllat sáhttet ja berrejit doaimmat resursaguovddážiin eará skuvlabirrasiidna ja ohppiide, ii ge das ahte bisuhit bargosajiid dahje joatkit doaimmaid institušuvnnain maid suohkanat háliidit ođđasit struktureret. Oahpahušlága § 2-3 vuosttaš lađđasa mielde de sáhtttá okta oassi oahpahušáiggis geavahuvvot leairaskuvlaoahpahušsii. Dán oktavuodas mearkkaša leairaskuvlaoahpahuš leairaskuvllas mas leat bargit dahje eará lágan doaimmat gos idjadit unnimusat 3 beaivvi hávális. “Eará lágan doaimmat” mearkkašit oahppomátkkit mat leat oassin vuodđooahpahušas. Dan dihte berre árvvoštallat movttiidahttit álggahit sámi leairaskuvlafálaldagaid.

Norgga eiseválddiin lea ovddasvástádus sihkkarastit ahte mánát eai galgga dárbbasit sin árgabeaivvis golladit várameahttun ollu áiggi skuvlasáhttui. Ovdal ledje ollu dárkilet mearrádusat mat guske skuvlasáhttoáiggi bajimus rádjái, dán oktavuodas lea daid maŋimus áiggiid dát dilli šaddan eanet eahpečielggas dan ektui ahte skuvlamánát šaddet geavahit dohkketmeahttun guhkes áiggi skuvlasáhtosteamái. Dán ášši ferte čielggadit ovttrasáđiid guovddáš eiseválddiiguin ja mas mihttu lea bidjat čielga rájiid man guhkes skuvlasáhtostanáigi mánáin eanemusat sáhttá leat.

Suohkanat ožžot buhtaduvvot diimmuid maid leat geavahan sámegeielfágii vuodđooahpahusas. Stádabušehta kap. 224, poasta 3 bokte lea juolluduvvon ruhta oahpaheddjiide geat váldet viidáset oahpu sámegeielas ja buhtadusa daid čađahuvvon diimmuid ovddas vuodđooahpahusas. Ulbmiljoavku ii dovdda doarvái bures oahpporuhtaortnega ja sii geat ohcet ja ožžot oahpporuđa, eai beasa čuovvut nu máŋga heivehuvvon oahpposuorggi mat váldet vuhtii sin dili geain dávjá sáhttá lea bearaš ja orrot eará sajis go doppe gos oahpahus lea. Sámegeielloahpahusa diimmuid buhtadansupmi lea 465 ru. diibmui. Jagis 2010/2011 čađahuvvoje 66819 oahpahusdiimmu. Nannen dihte oahpahusrámmaid, de berre buhtadanmáksu lasihuvvot dan ektui man ollu vuodđoskuvlaoahpahusdiibmu máksá gaskamearálaččat. Dat mearkaša ahte supmi lasihuvvo 465 ruvnnos juohke oahppodiimmu ovddas gitta 1000-1200 ruvno rádjái juohke oahppodiimmu ovddas.

Lassin sámegeielloahpahussii lea hospiterenortnet skuvllaid ja suohkaniid gaskkas leamaš dehálaš. Dan dihte go sámi mánát orrot biedgguid ja lea sámegeielloahpahus miehtá riikas, lea máŋgi nu ahte hospiteren skuvllaid ja suohkaniid gaskkas lea leamaš dárbbaslaš sihke sámegeielloahpahussii lassin dahje eará ákkaid dihte. Otná dilis lea hospiterenvejolašvuohta daid ovttaskas suohkaniid ja daid ovddasvástideaddji skuvlaeaggádeddjiid ortnegiid duohken. Muhtin oktavuodain sáhttá maid leat nu ahte daid ovttaskas suohkaniid ja skuvlajođiheddjiid gaskkas leat šihtton oanit hospiterenortnegat. Sámediggi oaidná ahte hospiterenortnegat čađahuvvojit iešguđet ládje, ja lea dehálaš bargu nannet vejolašvuođaid čađahit hospiteremiid danin go das lea stuorra mearkašupmi ovttaskas oahppái. Dán ášši berre digaštallat skuvlaeaggádiiguin čielggadan dihte movt dákkár ortnegat galget čanastuvvot ja praktihkalaččat hábmejuvvot nu ahte leat fállun eanet ohppiide.

Sámediggi háliida maid dai lonohallanortnega man oktavuodas besset skuvlaluohkát ja ovttaskas oahppit fitnat eará sámi guovlluin. Ulbmil dákkár lonohallanortnegiin lea omd. fitnat dávvirvuorkkain, skuvllain dahje eará sámi institušuvnnain oassin sámegeiela ja kultuvrra oahpahusa oktavuodas. Dákkár lonohallanortnet ii galgga seaguhuvvot hospiterenortnegiin mas sisdoallu lea skuvllaid gaskkas lonohallat ohppiid ja mii čađahuvvo šiehtadusaid mielde suohkaniid ja skuvllaid gaskkas. Lonohallanortnet Sámedikki olis galgá leat doarjjaortnet mii sáhttá ráhkadit searvevuodaid mánáid ja nuoraid gaskkas iešguđet sámi guovlluin ja mii nannešii máhtolašvuođaovdáneami mánggabealat Sámis. Ulbmil dákkár ortnegiin lea hukset oktavuoda sámi mánáid ja nuoraid gaskkas iešguđet guovlluin, ovdánahttit oktasaš identitehtadovduid, juogadit vásáhusaid ja maid dai juogadit daid iešguđet guovlluid kultuvrra, historjja ja gielaide. Livččii buorre jus dákkár ortnet maid veahkehivččii lonohallama riikarájiid rastá olles Sámis, danin go dát nannešii searvevuoda oktán álbmogin.

Lonohallanortnegat ja doaimbi hospiterenortnegat leat dehálaččat sihke gáiddusoahpahusohppiide ja eará oahpahussii lassin. Dákkár ortnegat nannejit máhtu ja sáhttet movttidahttit sámi ohppiid. Sámi skuvllaid ja sámi ohppiid lonohallanortnet nanusmahttá ovttasbarggu skuvlla ja sámi ruovttuid gaskkas.

Ángiruššansuorgi 4: Rávisolbmuid oahpahus

Politiikkasuorggi mihttomearri:

Ahte buot sápmelaš rávisolbmot ožžot vejolašvuođa oažžut rávisolbmuidoahpahusa nannejuvvon rávisolbmuidoahpahusa struktuvrraid bokte ja ahte váikkuhangaskaoapmepolitiikka bokte mii doarju dáid struktuvrraid.

Rávisolbmuidoahpahus lea hui deatalaš suorgi Sámedikki oahppopolitiikka. Rávisolbmuidoahpahus lea deatalaš sihke go eallinguhkkosaš oahppamis iešalddis lea deatalaš iešárvu go dat addá buori iešdovddu sidjiide geat ožžot vejolašvuoda oahppat. Dat lea deatalaš maiddái danne go dat lea deatalaš oassi sámegielaide bisuheamis viidáseappot, ja maiddái árbedieđuid fievrredeapmái. Dat go doallá guovddážiis rávisolbmuid oahppama vejolašvuodaid sihkkarastima addá nannoseappo eavttuid sáhttit gaskkustit earret eará árbedieđuid bajásšaddi buolvvaide.

Dán oktavuodas lea guovddážiis dat ahte Sámediggi doarju struktuvrraid mat juo gávdnojit ja vejolaš ođđa struktuvrraid. Sámediggi ferte sihkkarastit dan ahte rávisolbmuidoahpahusasáhusat ja prošeavttat main váldofokus lea rávisolbmuidoahpahusas vuoruhuvvojit kanálan rávisolbmuid oahppamis. Buorit ja árijalaš alfabetiserenprográmmat sámegielas leat deatalaččat, ja rávisolbmuidoahpahus ferte leat guovddáš pilára politiikka man ulbmilin lea sihkkarastit sámegielaide.

Sámi oahppolihttu (SOL) dievasmahtta, nugo eará oahppolihtut ge Davvin, almmolaš suorggi. SOL lea bures doaibmi oahppolihttu mii lea bargan rávisolbmuidoahpahusain vuogádatlaččat guhkit áiggi. SOL ángiruššansurggiid gaskkas leat árbedieđuid gaskkusteapmi ja sámegielaide oahpaheapmi. Oahppolihtu organiserema geažil lea kursadoaibma dávggas ja árijalaččat organiserijuvvon. Dat mearkkaša dan ahte kurssaid sáhtta doallat gos ihkinassii – maiddái olggobealde juo áhahuvvon áhahusaid ja struktuvrraid. Dát mielddisbukta dan ahte kurssaid sáhtta álggahit johtilit golloseastin vugiin ja báikkálaččat heivehuvvon vugiin. Sámi servodahkii ollislaččat lea deatalaš ahte mis leat buorit ja nana sámi oahppolihtut, ja dan dihte lea Sámedikki mihttomearrin váikkuhit dan ahte sámi oahppolihtut oččošedje buriid eallineavttuid ja rámmaeavttuid.

Deatalaš lea ahte Sámediggi váikkuha dan ahte lámhčuojuvvo nu ahte kurssat sámi árbedieđuin ja eará relevánta fáttain leat olahusjoavkku olámuttus. Sámit áset biedgguid giliin ja gávpogiin, ja sihkkarastin dihte relevánta rávisolbmuidoahpahusa sámide, lea deatalaš ahte dat oahpahus lea dán olahusjoavkku olámuttus. Kurssat ja eará oahppolihtu organiseren doaibmabijut fertejit leat dakkár fáldadagat mat leat olámuttus.

Dattetge lea deatalaš ahte Sámediggi sihkkarastá dan ahte kurssaid ruhtadeapmái maid Sámediggi juolluda lea áhahuvvon sierra váikkuhangaskaoapmeortnet dán lágan doaibmabijuid ruhtadeapmái. Sihkkarastin dihte ahte nu ollugat go vejolaš sis geat plánejit ovddidit ja álggahit kursadoaibmabijuid ožžot vejolašvuoda ohcat ruhtadeami dán lágan kurssaide seamma ortnegis. Ággan dasa ahte berrešii álggahit dákkár vuogádatlaš juolluduseavahusa dego oassin váikkuhangaskaoapmeortnegis mas leat rabas juolludusat, olámuttu ruhtadanortnegat, sihkarvuolta geográfalaččat, dássásaš meannudeapmi ja ollislaš jurddašepmi das makkár ángiruššansuorggit vuoruhuvvojit kursaoktavuodas. Dákkár oktavuodas berre Sámediggi maiddái árvoštallat mainna lágiin kursadoaibmabijuid maid Sámediggi ruhtada galgá kvalitehta dáfus dárkkistit ja raporteret. Danne vai dat organiserijuvvon oahppandoaimmat mat gávdnojit ja doaibmabijut maid Sámediggi ruhtada geahčaduvvojit fárolaga, eai ge čadahuvvo soaittáhagas. Dieđáhusas čujuhuvvo rávisolbmuidoahpahusláhki mas oahppolihtuid ja friija gáidusoahpahusasáhusaid organisašuvdnastruktuvra regulerejuvvo almmolaš doarjaga oktavuodas. Sámediggi ferte seamma lámhái sihkkarastit ahte doarjja mii addojuvvo dán lágan doaimmaide čadahuvvo vuogádatlaččat ja dávista dábálaš hálddašangeavahussii iige leat soaittáhagas. Oktavuoda oahppolihtuid, sámi giellaguovddážiid ja ovttaskas aktevrroid gaskka mat ohcet doarjaga ja álggahit kurssaid ferte geahčadit ollislaš vuogi mielde.

Danne áigu Sámediggi vuoruhit sámi rávisolbmuidoahpahusplána ráhkadeami man bokte kártejuvvo dárbu, ovddasvástáduš ja bargajuohkin rávisolbmuidoahpahusas sámiid várás. Deatalaš lea vuđolaččat ja ollislaččat geahčadit dárbbu ja sámi rávisolbmuidoahpahusa ovddideami mas lea mielde kvalitehta- ja máhttoovddideapmi, rávisolbmuid oahppu guovddážiis ja oppalaččat rávisolbmuid didaktihkalaš ovddidanbargu mii lea vuodđuduvvon eahpeformálalaš gelbbolašvuoda ovddideapmái.

Rávisolbmuidoahpahas berre ain eanet biddjojvuvot guovddáži dainna lágiin ahte dat lea rávisolbmuid giellalaš ja kultuvrralaš alfabetiserema vuodđun. Nuorat rávisolbmot leat otnáš beavvi ja ihtáš beavvi vanhemat ja doarjja, duodaštus ja máhttoovddideapmi dán jovkui lea hui deatalaš bajásšaddi bulvii gielladilis. Vanhemat leat deatalaš resursat mánáid skuvlavázzima oktavuodas, ja ollu sámi vanhemat dárbbasit doarjaga ja vejolašvuoda oazžut oahpahusa ja dieinna lágiin nannet sin vejolašvuoda veahkehit mánáid oahppat skuvllain ja servodagain gulahallamiin.

Sápmelaš rávisolbmuid oahpahusa iežas gielas ja árbedieđuin ferte sihkkarastit, sihke lágaid ja ruhtadanortnegiid bokte. Buohkaide geat eai leat ožžon vejolašvuoda oahppat sin giela vuodđoskuvllas ferte sihkkarastojvuvot dán riekti rávisolmmožin. Dasa lassin dárbbasit mii ollu buriid ruhtadanortnegiid, sihke dan váikkuhangaskaoapmepolitihka mii lea Sámedikkis, individa dási doaimbajuid mat leat kurssa oasseváldiide ja rávisolbmuide ja eará ortnegiid maiguin sihkkarastojvuo ahte kursadolliid gelbbolašvuolta dohkkehuvvo deatalaš gelbbolašvuoltan ja máksojvuo dan vuodđul makkár gelbbolašvuolta sis lea árbedieđuin, ja dat berre geahčaduvvot, vuogádatlaš dahkkojvuvon, buktojvuvot buohkaide ja fakkastuvvot Sámedikki bušehtii.

Sámi giellaguovddážit leat guovddáš aktevrrat rávisolbmuidoahpahusa oktavuodas sámi servodagas. Sámedikkis leat doarjaortnegat giellaguovddážiid várás, ja dat oainnusmahttojvuvot Sámedikki jahkásaš bušehtameannudeamis. Dieđihuvvon lea ahte giellaguovddážit galget evaluerejvuvot, ja ahte Sámediggi árvvoštallá regionaliseret giellaguovddážiid dan bokte ahte viiddidit sierra giellaguovddážiid doaimmaguovllu. Sámi giellaguovddážit leat áshuvvon báikkálaš álgagiiguin ja ovttasbargguin gielddaiguin. Dárbu lea ahte Sámediggi geahčadivčče giellaguovddážiid doaimmaguovllu, ja árvvoštalašii movt sáhtášii sihkkarastit dan ahte eanet guovlluide juolluduvvošii doarjja áshat giellaguovddážiid doppe gos lea lunddolaš vai nu ollu sápmelaččain go vejolaš leat giellaguovddážit lahkosis sin iežaset guovlluin.

Vaikko Sámediggi lea dieđihan ahte dálá giellaguovddážit soitet regionaliserejvuvot, de lea deatalaš gozihit maiddá dan doaimma mii dain dál lea sámi báikkálaš kultuvrra ealáskahttimiin, kártemiin, gaskkustemiin ja viidáseappot ovddidemiin. Sámedikki lagadeapmi ferte maiddá siskkildit dan ahte báikkálaš ángiruššan ja eaiggátvuolta leat deatalaččat vai giellaguovddážiid sisdoalus livččii báikkálaš oktavuolta ja doaimmašedje fápmoguovddážin báikkálaš oktavuodas. Dás lea oktavuolta mánggabealátvuhtii sámi servodaga siskkobealde, ja dan riektái mii sámi servodagas lea ahte ieš beassat meroštallat, stivret ja vuoruhit ángiruššansurvggiid maid oidnit dárbbaslaš giellaguovddážiid rámma siskkobealde. Sámi giellaguovddážit leat earret eará deatalaččat rávisolbmuidoahpahasángiruššamiid oktavuodas maid Sámediggi lea álggahan sámeálbmotfoandda bokte. Dáin rávisolbmuidoahpahasurssain leat leamaš 112 olbmo, maid gaskkas 51 leat váldán eksámena. SAAL-kurssat leat čađahuvvon ovttas Sámi allaskuvllain ja sierra giellaguovddážiiguin. Kurssaid bokte lea leamaš vejolašvuolta buoridit formálalaš gelbbolašvuolta sámeielas danne go dain leat geavahuvvon metodat. Deatalaš lea joatkit dainna ángiruššamiin viidáseappot, ja ángiruššan berre gehččojvuvot fárrolaga Sámeielaid doaimbaplánain ja doaimbajuiiguin mat álggahuvvot dán doaimbaplána čuovusin.

Deatalaš lea ahte álggahuvvu metodihkka- ja pedagogihkkakurssa ja čállin- ja lohkanursa rávisolbmuide geat máhttet sámeiela njálmmálaččat ja háliidit oahppat lohkat ja čállin sámeiela. Dán oktavuodas lea deatalaš ahte Sámediggi sihkkarastá dan ahte nátionála prográmmat nugo nátionála fágaorgánas gelbbolašvuolta politihka várás (VOX) – lea earret eará ovddasvástáduš maiddá sámi álbmogis. VOX gáibádusa doaimbajuid álggaheami ektui vuodđogelbbolašvuolta nannema várás sápmelaš rávisolbmuid gaskkas ferte heivehuvvot duohta diliide nu ahte maiddá sámit siskkilduvvot prográmmas. Danne lea dárbbaslaš ahte Sámediggi sihkkarastá ahte VOX goziha maiddá sápmelaš rávisolbmuid dárbbu nannen ja ovddidan dihte vuodđogelbbolašvuolta sámeielas ja sámeigilli oassin iežas ángiruššansurvggis, earret eará ferte prográmma bargoeallima vuodđogelbbolašvuolta várás ollu eanet guoskat maiddá sápmelaš rávisolbmuide. Dilli dál lea nu ahte ollu sámit gahččet eret dán

áŋgiruššamis, muhto historijálaččat berrešedje sápmelaš rávisolbmot leat váldomihttomearrin dáruiduhttinpolitihka geažil ja sámegiela otnáš dili geažil.

Rávisolbmuid oahpahus lea deatalaš maiddái sámegiela ovddideapmái. Ollugiin soaitá leat dárbu oažžut ođasmahttinurssa sámi terminologijjas. Mis fertejit leat doaibmabijut maiguin sihkkarastit ahte giellaovddideapmi/terminologijjaovddideapmi mii dahkkojuvvo servodagas gaskkustuvvo buori vuogi mielde ja vuogádatlaččat, vai tearbmaovddideapmi oažžu sajádagas sámegielagiid gaskkas, iige šatta čállinbeavdeterminologijan.

Rávisolbmuid oahpahus – gielddaid ja fylkkagielddaid ovddasvástádus

Politiikkasuorggi mihttomearri:

Ahte sápmelaš rávisolbmot ožžot rávisolbmuid oahpahusdoaibmabijuid sámi sisdoaluin

Gieldda bargui rávisolbmuid oahpahusa oktavuodas lea oalle guhkás gullan sihkkarastit dan ahte oahpahusvuogádat livčče olámuttus láchčojuvvon vuodđooahpahusa bokte rávisolbmuid várás. Sámediggi ferte árvvoštallat man muttus lea gielddas ovddasvástádus das ahte sápmelaš rávisolbmot geat geavahit gieldda dási rávisolbmuid oahpahusdoaibmabijuid ožžot vejolašvuoda váldit oahpu sámegielas. Sámegiella ferte váldojuvvot sisa fáldaldahkan gielddalaš rávisolbmuid oahpahusas.

Go guoská rávisolbmooahpahussii fylkkagieldda dásis, de lea deatalaš ahte sápmelaš rávisolbmot geat váldet joatkkaskuvladaši gelbbolašvuoda, ožžot láchčima sámi sisdoalu ektui oahpuin ja sámegielas. Ámmátgeahččalanortnet ferte dovddusin dahkkojuvvo dainna ulbmilin ahte eanet sámit formaliserešedje gelbbolašvuohatset ámmátgeahččalanortnega bokte earret eará duojis ja boazodoallofágas.

Áŋgiruššansuorgi 5: Sámedikki rolla ja váldi

Politiikkasuorggi mihttomearri:

Ahte Sámedikkis lea duohta siskkáldas iešmearridanriekti sámi oahppoáššiin.

Sámedikki rolla birra sámi skuvlla ektui lea deatalaš digaštallat. Sámediggi politiikkalaš eavttuid biddjin, hálddašeaddjin, bagadeaddjin, ovddideaddjin, áittardeaddjin ja bearráigeahččin leat sierra bealit maid birra ferte digaštallat dákkár oktavuodas. Iešmearrideami perspektiivvas berre ja sáhtta sámiin leat siskkáldas iešmearrideapmi skuvlla ja oahpu oktavuodas. Čađahuvvo go dat siskkáldas iešmearrideapmi buoremusat rollas mas Sámediggi lea politiikkalaš eavttuid biddji, ja man dásis Sámediggi geavahas doaibmá eavttuid biddjin mearrideaddji eiseválddiid ektui lea gažaldat mii ferte gullat dákkár digaštallamii. Dasto lea čielggas jos galggaš lihkestuvvat das ahte politiikkalaš eavttut duohtan dahkkojuvvojit, de ferte Sámediggi sáhttit álggahit iežas politiikka njuolga sámi skuvllas. Dákkár vejolašvuoha lea lávga čadnojuvvon vejolašvuhtii beassat stivret sámi skuvlla hálddašeami.

Sámedikki organiseren ja rolla lea guorahallojuvvon ollu oktavuodain, maŋimus lea professor Per Selle čielggadan Sámedikki organiserema. Su dahkan čielggadusas problematiserejuvvojit Sámedikki vejolašvuodát doaibmat skuvlaeaggádin ja hálddašeaddjin. Dat lagadeapmi ii dávis ON álgoálbmotjulggaštussii, man 14. artihkkalis nannejuvvo ahte álgoálbmogiin lea vuoigatvuoha ásahit ja stivret iežaset oahpahusvuogádaga ja ásahusaid mat fáallet oahpahusa álgoálbmogiid iežaset gillii ja dasto ahte stáhtas lea ovddasvástádus ovtta guoskevaš álgoálbmogiin, dán oktavuodas sámiiguin, ahte álgoálbmogiin mat ellet iežaset báikegottiid olggobealde galgá leat vejolašvuoha oažžut oahpahusa iežas kultuvrras ja gielas. Dat guoská erenoamážit mánáide. Dat mearkkaša čavgejuvvon ovddasvástádusa dan ektui ahte sihkkarastit sámi mánáide oahpu iežaset kultuvrras ja iežaset gielas.

Gažaldagat mat gusket Sámedikki máhtto- ja bearašossodahkii ja dáláš rollii nugo muđuige olles hálddahussii maid sáhtta gohčodit Sámediggeráđi politiikkalaš čállingoddiin, berrejit árvvoštallojuvvo dan rolla olis mii Sámedikki oaivila mielde galgá leat oahpahus- ja oahppoáššiid ektui. Fágalašvuoha ja dárbu oažžut eanet iešheanalis fágalaš sámi ovttadagaid lea deatalaš dan ektui ahte geavahit resurssaid Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

mat leat hálddahas, hálddašit ja bagadit buoremus vuogi mielde ja sorjjakeahhtá. Oktavuohta fága, hálddašeami ja politihka gaskka ferte árvvoštallojuvvot rollaid, ovddasvástádusa ja váikkuhanvejolašvuodaid ektui. Dárbu lea čielggasmahttit iešheanalís fágalaš árvvoštallamiid sámi servodagas, sihke servodatdigaštallamat ja politihkalaš proseassat dárbbasit dan ahte fágalašvuodas lea iešheanalís jietna almmolaččat. Erenoamážit boahá dat oidnosii konsultašuvnnain guovddáš eiseválddiiguin. Go leat iešheanalís fágalaš árvvoštallamat mielde dáin proseassain, de dat čuvgejit, čiekjudit ja vuodustit politihka, ja dat addet stuorát vejolašvuoda oazžut politihka čadahuvvot.

Professor Per Selle lea raporttas Sámedikki organisatuvrralaš hástalusat: Árvvoštallan (njukčamánu 2011) čilge ahte organisašuvnnas lea viiddis áddejupmi das ahte “oktavuohta hálddašeami ja politihka gaskka ii doaimma”. Son čilge dasto ahte su jearahallamiin organisašuvnnas bođii ovdan ahte ollugiid mielas giella ja oahpahasáššit leat “vuoittahallan” earálgan áššiid ektui. Selle guorahallá raporttastis viehka vuđolaččat vejolašvuoda nannet fágalašvuoda ja “sirret” hálddašanoasi eret politihkas eanet go mo lea dál. Raporttas boahá ovdan ahte fertešii guorahallat viidáseappo vejolašvuodaid hálddašanosodaga ektui maid mángga láhkai sáhtta rehkenastit olggut etáhtan. Selle rávve dattetge bidjat lávdegotti árvvoštallat makkár váikkuhusat šattašedje olggut etáhtas – málle ja geaidnoválljen mas ollu eanet livčče sieiva politihka ovddidanrolla.

Gažaldat Sámedikki birra politihka ovddideaddjin, ráđdeaddin, bagadallin, ovddideaddjin, hálddašeaddjin, áittardeaddjin, gulaskuddanorgánan, konsultašuvdnaoasebeallin ja vejolaš bearráigeahččanorgánan lea gažaldat maid berre čilget. Dán berre árvvoštallat dalle dan olis ahte bidjat hálddašeami/fága ja politihka gaskka čielgaseappo rájiid eanet ulbmillaš vuogi mielde.

Go Sámediggi galgá doaibmat bearráigeahččanorgánan oahpahas- ja oahppoáššiin, de dat ferte mielddisbuktit dan ahte bearráigeahčču sáhtta álggahit doaibmabijuid daid spiehkastagaid geažil mat fuomášuvvojit dán bearráigeahču oktavuođas. Dan movt sáhtta váikkuhit geavahusa rievdadeapmái bearráigeahččandoaimma ektui ferte čielggadit eanet. Go Sámediggi galgá doaibmat bearráigeahččanorgánan oahpahas- ja oahppoáššiin, de dat ferte mielddisbuktit dan ahte bearráigeahčču sáhtta álggahit doaibmabijuid daid spiehkastagaid geažil mat fuomášuvvojit dán bearráigeahču oktavuođas. Dasto lea dárbu geahčadit makkár lágaid, láhkaásahusaid ja gáibádusaid main Sámedikkis lea ovddasvástádus ja vejolašvuoda álggahit bearráigeahču dan ektui. Dat movt Sámediggi duodai galgá sáhttit váikkuhit geavahusa rievdadeapmái dán bearráigeahču ektui ferte čielgaduuvvot eanet.

Sámediggi berre sihkarastit ahte ásahuvvo sorjjasmeahttun áittardeaddji sámegeiela várás. Ollugiin geat vásihit hástalusaid láhčimiin skuvllas ja giellaoktavuođas leat lunddolaččat stuorra vuordámušat dasa ahte Sámediggi galgá doaibmat instánsan mii čuovvola ja goziha ovttaskas sápmelaččaid vuoigatvuodaid. Ollugat behtohallet jos Sámediggi ii deavdde dán rolla, ja maid eai leat eará instánsat mat doaimmašedje dieinna lágiin. Evttohus ahte ásahit oahppiáittardeaddji lea miellagiddevaš, muhto go váldá vuhtii Sámedikki rolla, ovddasvástádusa ja ekonomalaš resurssaid mat leat dál – de livččii várra eanet riehta vuoruhit sámegeiela áittardeaddji juste dál.

Sámegeiela áittardeaddji galggašii sáhttit veahkehit ovttaskas olbmuid ja joavkkuid dan ektui ahte sihkarastit dan ahte sin gielalaš vuoigatvuodát gozihuvvojit ja ahte vuogádatlaš rievdadusat dahkkojuvvot dakkár oktavuođas mas geavahusa ii eisege dávis láhkamearriduvvon rámmaide. Dákkár áittardeaddji fertešii maiddá sáhttit cuiggodit fuones beliid sihke stáhta, Sámedikki, fylkkagieldda, gieldda ja ovttaskas ásahusaid ektui nugo ovdamearkka dihte skuvllaid.

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Go galgá sihkarastit ahte sámi skuvla šaddá ovttaárvosažžan, de ferte ángiruššat mealgat eanet skuvlasuorggis. Vuolábealde logahallat muhtun váikkuhangaskaoapmeortnegiid mat dál leat. Mihttomearrin lea oainnusmahttit ahte doaibmabijuide oahpahuorggis leat geavahuvvon viehka stuorra resurssat.

- Okta ovdamearka dasa lea ahte doaibmabijuin vuodđooahpahusas (refušuvdna sámegieldiimmuide): olles refušuvdna (máksomeriid lassáneapmi 465 ruvnnus 1000 ruvdnui) gáibida eanet juolludusa 29 630 800 ru (50 552 000 ru rájes 80 182 800 ru rádjai, geahča kap 225. poasta 63 stáhtabušehtas)
- Dasto ovdamearkka dihte vejolaš oahppodáhkádusaid logu lassáneapmi sámegielas 20 oahppodáhkádusain gáibida eanet juolludusa 11 500 000 ru.

Go ovddiduvvo doaibmabidjoplánaevttohus daid surggiide mat gusket Sámediggediedáhussii oahpahusa ja oahpu birra Sámedikki dievasčoahkkimii, de lea deatalaš ahte váikkuhangaskaoapmeapparáhta lea geahčaduvvon ja sihke Sámedikki, regionála orgánaid ja nationála orgánaid gáibadusat go áigu árvvoštallat áŋgiruššama suorggis dan politihka olis maid Sámediggi háliida duohtan čađahit.

Lunddolaš lea ahte dákkár čuovvolanášsis oainnusmahttojuvvo konkrehta dárbu oažžut eanet juolludusaid go duođai lea dárbu vuodđooahpahusa sierra surggiin go guoská sámi beliide. Ii sáhte eahpidit ahte dárbbášuvvojit mealgat stuorát ekonomalaš návccat ollu dásiin sihkkarastit dan ahte sámi mánáin livččii ovttáárvosas, kvalitehta dáfus buorre ja láchčojuvvon oahpahus.

Mearkkašupmi Jobttisámiid Listtus, Anders Somby jr:
Čuoggái 3 Oahppopolitihkalaš hástalusat:

Sámi árbediehtu dárbbaha heiveheami.

Gustovaš oahpahuslága § 2-11 mielde sáhtta juohke oahppi oažžut gitta 2 vahku permišuvnna oahpahusas go lea dohkálaš ágga, beroškeahhtá masa ohcá. Eaktun dása lea dieđusge ahte váhnemat/ovddasteaddjit fuolahit dárbbášlaš oahpahusa mánái. Dat mearkkaša ahte go váldá permišuvnna oahppat árbedieđu ja árbevirolaš barggaid, lea seamma dásis go permišuvdna mátkkiide lieggariikii. Sámi váhnemiid ja fulkkiid oahpaheapmi árbedieđu birra ja barggaid birra olggobealde skuvlastobu, ii adno eanet árvvus go dat ahte váhnemat váldet mánáideaset mielde lupmui lieggariikii.

Dálá skuvlavuogádagas ii leat vejolaš fállat doarvái buori oahpahusa árbedieđus ja árbevirolaš bargguin. Dan leat maiddá Guovdageainnu skuvllat mieđihan. Árbedieđu oahpat vásáhusaid bokte ja persovnnalaš oktavuodain. Árbediehtu gullá maiddá báikkálaš máhttu ja jávohisdiehtu. Daid oahppá seamma ládje go buot eará oahpuid ja gálggaid; oahppat, hárbhallat guhká ja dávjá, oažžut bagadallama ja veahki muhtumis geas lea gelbbolašvuohta fágasuorggis ja ieš čohkket vásáhusaid barggadettiin iešguđet dilálašvuođain, seammás go juohká iežas vásáhusaid ja oahppá earáid vásáhusain ja ráđiin iešguđetlágan barggaid birra. Skuvladilis ii leat dan vejolaš oahppat dahje oahpahit daid bures, gos leat stuora mánájoavkkut ja unnán máhttu oahpahit árbedieđu birra.

Maiddá áiggi dáfus lea oahpahus árbedieđus ja árbevirolaš gálggain hui unni. Ja dávjá ii leat skuvllain ekonomiija dahje eará rámmat mat gáibiduvvojit váldit mánáid mielde tuvrraide gos beasašedje oahppat dáid áššiid birra lunddolaš birrasis. Oahpaheadjdilli dagaha ahte oahpahus ii šatta lunddolaš árbevirolaš oahpahanvuohti. Danne dárbbahit oahppit beassat vuolgit váhnemiid dahje fulkkiid mielde vai besset oahppat árbevirolaš barggaid ja árbedieđu dalle go dakkár barggaid barget. Ii leat vejolaš heivehit buotlágan árbevirolaš barggaid skuvlaluomuide. Jus mánát eai beasa mielde dalle go barggut galget dahkkot, de sii masset dan máhtu. Jus sámi árbediehtu galgá seailut boahhteáigái, de fertejit sámi váhnemat beassat váldit mánáideaset ja oahpahit sin. Ohppiide galgá dieđusge sihkkarastit skuvlamáhtu maiddá, ovttasbargguin skuvllain. Maiddá Mánáidkonvenšuvdna artihkal 30, ON deklarašuvdna ja ILO-konvenšuvdna nr 169, duođastit mánáid rievtti bisuhit iežaset kultuvrra ja identitehta ovttas iežas álbmogiin.

Gustovaš oahpahusláhka ii earut válddát go permišuvnna lupmui dahje vuolggát go váhnemiid mielde oahppat árbedieđu. Min oainnu mielde ii oáččo máná lieggariikaluomus dakkár oahpu maid ii sáhte

oažžut eará ládje, rávisolmmožin dahje go leat skuvlaluomut. Árbedieđu oahppan ferte álggahuvvot juo mánnán, mánnán galgá juo oahppagoahit bargguid sisdoalu, bargovugiid ja háhkat dieđuid ja gálggaid mat dárbbasuvvojit barggus, dan áiggi jagis goas barggut lunddolaččat dahkkojit.

Danne ferte árbedieđu čuvgehit ja suodjalit oahpahaslágas. Sámi árbedieđu oahppan ja oahpahas ferte oažžut árvvu oahpahaslágas ja dohkkehuvvot skuvladássái, ja dat ferte rehkenastojuvvot mielde oahpahussii. Danne ferte ráhkadit sierra ortnega árbedieđu oahpahussii, juogo lága dahje láhkaásahusaid bokte. Ferte maiddái leat vejolaš oažžut eanet permišuvnna go dan guokte vahku maid sáhtta oažžut gustovaš oahpahaslága mielde. Sámi oahpahasvuogádagas ferte maiddái sámi mánáid árbedieđu oahpahas adnot árvvus.

Čuoggái 3.5.4 Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu:

Oahppit fertejit beassat guođdit skuvlla ja vuolgit váhnemiid dahje fulkkiid mielde vai besset oahppat árbevirolaš bargguid ja árbedieđu dalle go dakkár bargguid barget. Ii leat vejolaš heivehit buotlágan árbevirolaš bargguid skuvlaluomuide. Jus mánát eai beasa mielde dalle go barggut galget dahkkot, de sii masset dan máhtu.

Čuoggái 5 Sámedikki bajimus oahppopolitihkalaš strategiijat ja mihttomearit:

Dála skuvlavuogádagas ii leat vejolaš fállat doarvái buori oahpahusa árbedieđus ja árbevirolaš bargguin. Árbediehtui gullá maiddái báikkálaš máhttu ja jávohisdiehtu. Árbedieđu oahppan ferte álggahuvvot juo mánnán, mánnán galgá juo oahppagoahit bargguid sisdoalu, bargovugiid ja háhkat dieđuid ja gálggaid mat dárbbasuvvojit barggus, dan áiggi jagis goas barggut lunddolaččat dahkkojit. Danne ferte árbedieđu čuvgehit ja suodjalit oahpahaslágas. Sámi árbedieđu oahppan ja oahpahas ferte oažžut árvvu oahpahaslágas ja dohkkehuvvot skuvladássái, ja dat ferte rehkenastojuvvot mielde oahpahussii. Danne ferte ráhkadit sierra ortnega árbedieđu oahpahussii, juogo lága dahje láhkaásahusaid bokte.

Mearkkašupmi Ovddádusbellodagas, Hans Eriksen:

Nugo diehtit de áshuvvui Sámediggi 1989:s. Easka dál – 22 jagi maŋŋel Sámedikki ásaheami – ovddiduvvo vuosttaš 70 siidosáš oahpahusdieđáhus. Skuvladieđáhus čuvgeha ja buktá olu dieđuid. Sámedikki skuvladieđáhus 2011 álggahuvvo čuoovvovaš sániiguin: **“Norgga Sámediggi ii leat dan rájes go diggi áshuvvui 1989:s vel ovddidan bajemusdási ulbmiliid oktilas sámi oahpahaspolitihkkii”**.

Skuvladieđáhus čájeha ilgadis njoahcivuoda sámi skuvlaáššiid organiseremis. Easka dál – 20 jagi maŋŋel Sámedikki ásaheami – leat mii digaštallame Sámedikki rolla oahpahasáššiin. Áidna skuvlafágalaš orgána, namalassii Sámi oahpahasráđdi (SOR), mii áshuvvui 1975:s, Girko- ja Oahpahasdepartemeanta orgána sámi skuvlaovddideami várás, - heivehii Sámediggi heaittihit ja sirdit dan ovddasvástádusa Sámediggái. 1993:s oaččui Sámediggi ovddasvástádusa nammadit lahtuid Sámi Oahpahasráđđái, ja 2000:s sirdojuvvui SOR čállingoddi 25 virggiiguin Sámediggái. Duođastussan dasa ahte dat organiseren ii leat lihkestuvvan, čálii Sámedikki várrepreseanta Láilá Susanne Vars Ságahii skábmamánu 29. b. 2011 ahte **“Sámegiella gahččá njuolga vulos”**.

Ferte sáhttit dadjat ahte lea váilevaš skuvlafágalaš gelbbolašvuohta go skuvladieđáhusas čuožžu ahte juohke riikka sámeministtar ja sámediggepresideanta fertejit čoahkkanit ja mearridit oahppoplánaid ja oahpponeavvuid birra sámi ohppiide. “Sámediggepresideanta ja guđege fylkka fylkasátnejođiheddjiid jahkásaš čoahkimiin galget geahčadit movt ovttasbargošiehtadus lea doaibman ja ja makkár doaimmaid ferte čuoovvot”, čuožžu Sámedikki skuvladieđáhusas. Mii lohkat viidásit ahte: **“Sámedikki rolla mii guoská oahpahusa sisdollui ja vuođustussii, lea ahte Sámediggi lea mielde mearrideamen eavttuid oahppoplánaide”**. Skuvladieđáhusas daddjo maid ahte **“Nu aitto go 2008:s lei Sámediggi ja departemeanta fágalaččat hui garrasit vuostálaga gažaldagas**

ahte man muddui departemeanta sáhtta gohččut Sámedikki rievdadit dohkkehuvvon oahppoplánaid sámi fágain”.

Das ferte dadjat ahte sámi ohppiid skuvladili stivrejupmi ii guđe ládje leat dohkálaš. Dan oaidnit hui čielgasit go buohtastahttit sámi skuvlastivrejumi daiguin iešguđetlágan skuvlafágalaš instánsaiguin mat stivrejit norgga skuvllaid. Norgga skuvladoaimmahaga jođihit earret eará: Stuoradiggi, Máhttodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta, fylkkamánnit (19), fylkasuohkanat (19), suohkanat (430), ja eará orgánat, ráđit, lávdegottit ja nammagottit fidnofágaoahpahusa várás.

Go lohka “Sámedikki diedđáhus oahpahusa ja oahpu birra” 2011, de ferte boadus/evttohus šaddat ná:

Ollislaš ovddasvástádus sámiid oahpahussii ja ohppui ferte jođáneamos lági mielde sirdit eret Sámedikkis Máhttodepartementii, mii jođiha skuvla-Norgga muđui. Sámi oahpahusráđđi ferte biddjot Departemeantta vuollái, áššedovdi ráđđin sámi oahpahusa ja oahpu birra.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

Mearkkašupmi NSR sámediggejoavkku, Bb sámediggejoavkku, Åarjel Saemiej Gielh, Árja ja Johttisápmelaččaid listta

Lávdegoddi lea meannudan Sámedikki oahpahusdiedđáhusa, ja deattuha ahte lávdegotti váldofokus lea seamma riekti oahpahussii buot sámiide beroškeahhtá gos sii orošet.

Lávdegoddi oaivvilda ahte eai leat stuora rievdadusat oahpahusas ovdal ja maŋŋel go Máhttolokten – Sámi doaimmagodii. Ollislaš perspektiiva oahpaheami ja oahpu birra 13- ja 18-jagi skuvlavázzimiin lea dárbbášlaš jus gálga sáhttit čađahit dárbbášlaš doaimmaid vuoi ohppiide lea álkibut plánet oahpu, vejolašvuotta čađahit oahpu ja atnit dan alit oahpus.

Seammá dehálaš lea ahte oahppit geain leat čanastagat vuodđoaláhusaide besset praktihkalaš oahpu oázžut bearrášis ja ahte dat oahppu adnojuvvo árvvus sihke fágalaččat ja servodatperspektiivvas. Lea dehálaš ahte máhttoloktema olis oahppu sámi servodatdílalašvuodaid, giela ja kultuvrra birra váldojuvvo vuhtii. Dan sáhtta sihkkarastit jus dat šaddet oassin eksámenbihtáin ja jus gelbbolašvuodamihttomearri šaddá oassin našunála geahččalemiin. Dieinna lágiin nannejuvvo fokus našunalalaččat ja váikkuha oahppoviidáneapmái.

Vuoi sihke sámi ja dáčča oahppit oázžot oahpu sámi ealáhuseallima, valáštallama ja kultuvrra birra fertejit eiseválddit ipmirdit ahte oahppogirijiin ii baljo leat čállon sámiid birra, dat dagaha váttisin dáčča oahpaheddjiide čađahit sámi sisdoalu Máhttoloktemis. Lea maid dárbbášlaš ahte skuvllaid ráđđeaddiin ja fidnobagadalliin lea oahppu sámi servodaga birra, nu ahte oahppit oázžot doarvái oahpu iešguđetge fidnogeainnuid birra. Lávdegoddi áigu maid deattuhit ahte guđe guovllus riikas sámi mánát ja nuorat bajásšaddet sáhtta váikkuhit sin identitehtii ja gullelašvuhtii, ja dat mot diedđáhus govve sámi kultuvrra ii dárbbáš leat aiddolaš.

Lávdegoddi oaivvilda ahte fidnojoavkkut nugo servodatplánejeaddjit, juristtat, dearvvašvuodabargit ja oahpaheaddjit fertejit dovdat sámi servodateallima, kultuvrra ja ealáhusaid. Danne fertešedje dat deattuhuvvot allaskuvla- ja universitehtaohpuin dáin surggiin.

Lávdegoddi lea oaidnán ja oaivvilda ahte lea vuorjašuhhti go sámegiela 2-ohppiid lohku (sii geat oázžot oahpahusa sámegielas) lea unnon 40 %ain. Maiddái sámegiela 1 ohppiid lohku (sii geat oázžot oahpahusas sámegielas ja sámegillii) unnu jagis jahkái. Dies lea čielga oktavuotta Máhttolokten 06 Čoahkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

johtuubidjamiin, go vejolašvuohta välljet fága sámegiella ja sámi kultuvra válđui eret. Dát lei vuolimus fáladat sidjiide geain ii lean sámi giellabiras. Lei riehta nannet sámegiela 2, muhto lea digaštallanveara ahte lei go fága- ja diibmojuogus nu heajos váikkuheapmi ahte oallugat luhpe sámegieloahpahusas. Okta doaibmabijuin lei bidjat sámegiela dárogiela sadjái muhtun osiin diibmologus, heivetkeahttá dárogielfága gáibádusaid ja mihttomeriid sámii ohppiide. Oahpahusa ja oahpu váldohástalus odne lea ahte oahpahus sámegielas ja sámegillii, mii lea dehálaš identitehtafáktor mii čatná oktii sin geat máhttet giela, lea dan muttus buorre ahte oahppit ja váhnemat välljejit sámegiela, lea kvalitatiiualaččat buorre oahpahus šaddat sámegiela.

Nubbi hástalus dan mihttomeari ektui ahte dat sápmelaččat geat háliidit, ožžot dárbbášlaš oahpahusa, lea ahte orru leamen nu ahte unnit bártnit go nieiddat välljejit sámegiela.

Nuortalaš-/skoaltasámegiela geavaheami ferte kártet, vai lea vuodđu bidjat johtui oahpahusa. Dakkár kártemis sáhtta ožžut dárbbášlaš gova das ahte makkár dárbbut leat. Ferte bidjat johtui ovttasbarggu oahpahuseiseválddiin- ja ásahusaiguin Suomas ja Ruoššas, muhto maiddá ovttasbarggu gaskal daid skuvllaid mat lunddolaččat berrejit ovttasbargat go leat lahkalaša. Ferte maiddá nammadit Resursaskuvllaid nuorta-/skoaltasámii oahpahusa várás, mat gozihit dárbbášlaš oahpahusa dáin gielain, vai bastet fas ealáskahttit. Sáhtta viežžat vásáhusaid rájaidrastideaddji ovttasbarggus ja oahpahusmodeallain eará guovlluin, omd lullisámii guovlluin, muhto ferte gal váldit vuodđu dain vásáhusain mat leat anársámegielas, gos lea seammalágan servodatbiras. Ferte maiddá deattuhit guovttegielat vejolašvuodaid oaidnit ealáskahttinbarggus. Giellaealáskahttin ferte šaddat oassin dábálaš oahpahusfálaldagas nuorta-/skoaltasámii álbmogii. Jus galgá lihkestuvvat giela ealáskahttimiin, de lea dehálaš dadjat ahte maiddá rávisolbmot fertejit ožžut vejolašvuodá oahppat dan giela.

Mii háliidit buot ahkejoavkkuide buoridit vejolašvuodá oahppat sámegiela.

Oahpaheaddjit

Jus galgá sáhttit sámii mánáide ja nuoraide buori oahpahusa mas lea buorre kvalitehta, dálá oahppoplánaid ja fága- ja diibmojuohkima rámmaid siskkobealde de lea okta deháleamos fáktoriin ahte oahppofámut leat olahanmuttus. Seammás oaidná lánvegeoddii ahte 2011:s eai lean doarvái dohkálaš ohccit sámii oahpaheaddjiohppui Sámi allaskuvllas, sáhttit dan bidjat johtui. Dan sivas ferte čielggaduvvot mii lea sivan go ohcamat sámii oahpaheaddjiohppui leat nu unnán. Viidáseappot ferte kártejuvvoht movt Sámediggi sáhtta váikkuhit dasa ahte ožžut eanet sámegielat oahpaheddjiid. Dat ahte sámegieloahpaheaddjibargu oidnojuvvo geasuheaddji bargun, ferte lea mearrideaddjin rekruteremii. Jus otná oahppit galget sávvat dákkár oahpu váldit, de ferte sin iežaset oahpahus leat posiitiiva, dehálaš ja gelddolaš. Lánvegeoddii diehtá maid ahte Romssa universitehta bargá sámii sisdoalu ovdánahttimiin ođđa 5- jagá oahpaheaddjiohpu váldofágaoahpus maid UIT fállá. Sámegiela sisdoallui bidjat fokusa oahpaheaddjiohpus, lea dehálaš dahkku oahpaheaddjiohppoainstitušuvnnain.

Lánvegeoddái lea dehálaš, ahte sii geat háliidit dan, galget beassat oahppat sámegiela. Joatkkaskuvlaoahpus leat oallugat geain lea leamaš veahá sámegieloahpahus ovdal, muhto ii leat doarvái vuodđu álgit sámegiella 2:žii. Lea dehálaš ahte oahppit sáhttet välljet sámegiela 3:ža (sámegiella vierisgiellan), vai dovdet sámegiela go galget viidáset oahpu váldit. Dá lea fáladat masa eai leat stuora gáibádusat, mii maid sáhtta fállujuvvoht gáiddusoahpahussan mángga joatkkaskuvllas. Eaktun lihkestuvvat dáinna, lea ahte geavaheddjiin leat doarvái teknihkalaš rusttegat, máhttu daid geavahit ja máhttu gáiddusoahpahusa prinsihpaid birra.

Gáiddusoahpahus lea oahpahusmetoda mii sisttisdoallá earret eará pedagogihka, teknologiija ja bagadallanapparáhta mii lea ovttaiduvvan ja heivehuvvon oahppái ja oahpaheaddjái. Odne fállujuvvo gáiddusoahppu sámii gielain sihke vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas. Gáiddusoahpahusas leat eará lágan hástalusat go luohkkálanjaoahpahusas, ja danin dárbbášeaba sihke oahpaheaddji ja oahppi oahpu čadáhut gáiddusoahpahusa.

Oahpaheaddjioahpus ferte maid addot oahppu čadahit gáiddusoahpahusa. Dát lea mielde sihkkarastime bálvalusaid kvalitehta ja sihkarvuoda geavaheddjiide. Gelbbolašvuohta lea dehálaš bargiid oahpaheami ektui ja fáldadaga evalueremii ja ovdánahttimii ohppiide.

Jus dán galgá sáhttit fállat, de lea dehálaš ahte refušuvdnaortnet maiddái gokčá dán fága.

Oahpahušvuogádagat

Lávdegotti mielas Sámediggi ferte aktiivvalaččat bargat bidjat johtui odđa, nu gohčoduvvon garra oahpahušvuogádagaid, sámi skuvllas. Prošeavttat mat leat čadahuvvon, fertejit adnot vejolaš čoavddusin. Máhttu dáid vuogádagaid birra, ferte háddjejuvvot Norgga skuvlavuogádahkii. Sámediggi doarju ja ain áigu váikkuhit dasa ahte ovdánahttit vuogádagaid, vai sáhttit sajustit ja maiddái heivehit vuogádagaid nu ahte heivejit sihke siskkobealde ja olggobealde sámegeiela hálddašanguovlluid. Walesvuogádat, mii lea okta garra oahpahušvuogádat gos giella oahpahušvuogádat, ja gos unnitlogugiella lasihuvvo dađistaga skuvlaáigodagas, lea vuogádat man sáhtta heivehit mánáidgárde- ja skuvlavuogádahkii Norggas. Sámegeiella nubbingiellan ferte jotkojuvvot doppe gos ii leat vejolaš atnit garra oahpahušmodealla, muhto fágii mihttomearit fertejit rievdaduvvot nu ahte šattašii enet vejolažžan duohtandahkkojuvvot.

Sámi giellaarenat - giellačoagganeamit vuodđoskuvllaid ja joatkkaskuvllaid várás

Giellabeasit ja giellalávgunvuogádagat leat vuogádagat mat váikkuhit posiitivvalaččat sámi ohppiide. Vejolašvuohta deaivat eará sápmelaččaid, ja oahpahuš oažžut stuorit birrasis sáhttet leat mielde movttiidahttimis.

- Sámi giella bidjat kultuvrralaš oktavuhtii
- Hukset fierpmádaga ja sosiálalaš oktavuoda sámi ohppiide guovllus
- Lasihit identitehta- ja oktavuodadovddu sámivuoda ektui
- Eanet movttiidahttin viidáset ohppui sámegeielas

Vuogádat sáhtta mielddisbuktit aktiivvalaš fierpmádathuksema skuvllaide, sámi oahpaheddjiide, ohppiide ja váhnemiidda guovllus. Giellalávgun ja giellabeasit leat dehálaš ovttasbargobáikkid skuvllaide, oahpaheddjiide ja sámi mánáid váhnemiidda.

Viidáseappot lea lávdegoddi fuobmán ahte sámi váhnemiin ii leat leamaš vejolašvuohta bargat sámegeiela oahpahušpolitihkain. Lávdegotti ipmárdus lea ahte Sámediggi ferte váldit ovddasvástádusa ásahtit ráđdeaddi lávdegotti váhnemiid várás, vai šaddá systemáhtalaš bargu sihkkarastit ahte sámi váhnemat gullojit. Dát geahpeda maid viidásit barggu oahpahušain, oahpuin, gielain ja alitohpuin.

Boazodoallu ja duodji leat dehálaš giella- kultuvrralaš- ja máhttoarenat. Ealáhushutkan ja innovašuvdnaprográmmat fertejit ráhkaduvvot dán surggiin joatkkaskuvlla dásis, vai nanne sámi giella, kultuvrra ja vásihusaid nala huksejuvvon máhtu ealáhusaide ja arenaide.

Doaibmabijut fertejit biddjot johtui mat nannejit, ovdánahttet ja mielddisbuktet enet sámegeielat arenaid. Barggut sámi ealáhusain boazodoalus ja duojis leat dehálaš sámegeielat arenat, muhto maiddái dehálaččat sámi ealáhusovdánahttimii. Lávdegoddi áigu maid namuhit ahte sámi giella geavahuvvui aktiivvalaččat vuodđoaláhusain dego eanandoalus ja guolásteamis ja ahte dain surggiin fertejit doaibmabijut biddjot johtui ealáskahttindihte sámi giella. Dán sáhtta dahkat joatkkaskuvlaoahpu bokte dáid iešguđet fágain. Dán arenain ferte váldit vára ja nannet aktiivvalaš giellabargguid bokte. Ja duodje- ja boazodoallo fágabargiidoahpahuš ferte vuoruhit.

Eará dehálaš doaimmat leat háhkat odđa arenaid olggobealde skuvlla ja bearraša gos sámegeiella hubmojuvvo ja čalmmustahttojuvvo. Ferte láchit dili sáhttit enet atnit sámegeiela árgabeaigellan. Lea maid dehálaš čalmmustahttit sámi giella almmolašvuodas. Dan sivas ferte háhkat buoret rutiinnaid

almmolaš oktavuodain sámi giela ektui. Ovttasbargu riikkarájáid rastá lea hui dehálaš dán oktavuodas go dat sáhttet ovddidit lunddolaš sámegeiat arenaid.

Go bidjá johtui ja čađaha doaibmabijuid de ferte atnit ávkki fágaolbmui ja eará fágabirrašiin sámi guovllus, dat mearkkaša maiddái fylkka- ja riikkarájáid rastá.

Lávdegoddi miehtá dieđáhussii joatkkaskuvllain eaiggátvuoda birra, ja oaivvilda ahte stáhta ain berre eaiggádit stáhtalaš joatkkaskuvllaid. Dása lasihuvvo vel ahte lea maiddái dehálaš ahte fokus joatkkaskuvlaoahpahusas buot guoskevaš diliin sámi giela, ealáhusaid ja servodatdiliid ektui Sámis fertejit nannejuvot. Lávdegoddi oaidná dárbbu resursaskuvllaide joatkkaohpahusa siskkobealde. Resursaskuvlii čovdosiid ferte ohat min guovtti stáhtalaš joatkkaskuvllaid bokte ja fylkkasuohkaniid bokte mat leat skuvlaeaiggádat.

Viidasit barggus ferte loktet árvvu lulli- ja julevsámegeias, oažžut daid goalmát dássái Eurohpaláš giellacharteris.

Sámi árbevirolaš máhttu

Oahppit fertejit beassat jávkat skuvllas vai besset fárrui váhnemiiguin dahje fulkkiiguin vai sáhttet oahppat árbevirolaš barggaid ja árbevirolaš máhtu dan áigodagas go lea lunddolaš doaimmaide. Ii sáhte heivehit buot árbevirolaš barggaid áigodagaide go lea skuvlafriddja. Jus mánat eai leat mielde dalle go barggut galget dahkkot, de masset sii dan máhtu.

Dála skuvlavuogádagas ii leat vejolaš addit doarvái buori oahpahusa sámi árbevirolaš máhtus ja árbevirolaš bargguin. Árbevirolaš máhttu gullá maid báikkálaš máhttu ja jávohis máhttu. Oahpahus árbevirolaš máhtus eaktuda ahte mánnán juo oahppagoahtá barggaid sisdoalu, bargomálliid ja máhtu ja čehppodaga mii dárbbasuvvo bargguin juste dan áiggi jagis go barggut lunddolaččat galget čađahuvvot. Dan sivas ferte árbevirolaš máhttu oažžut beroštumi ja suddjema oahpahuslágas. Oahpahussii ja oahpahallamii sámi árbevirolaš máhtus ferte biddjot árvu oahpahuslágas ja rehkenastot oahpahussan.

Nationála hálddašeapmi, lágat ja nationála oahppoplánat

Dieđáhusas lea čujuhuvvon ahte oahpahuslága §6-2 ja §6-3 eai čielggat man muddui ohppiin lea vuoigatvuohta oahpahussii bihtán- ja nuortasámegeilli. Lea deatalaš ahte Sámediggi váikkuha dasa ahte dat čielggaduvvo.

Hálddašanguovllu olggobealde lea sápmelaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegeilli go uhcimusat 10 oahppi háliidit dan ja nu guhká joavkkus leat 6 oahppi. Dán oktavuodas lea deatalaš čujuhit dasa ahte njuolggadusat nu mo dat leat hábmejuvvon dál, addet fuolaheddjiide ovddasvástádusa kártet/váldit oktavuoda eará váhnemiiguin ja čielggadit lea go sis beroštupmi oažžut skuvlafálaldaga sámegeilli. Čálihít máná vuodđooahpahussii lea dábálaččat stuorra dáhpáhus bearrašiidda. Dál čálihuvvojit mánat vuodđoskuvlii, ja dieđut addojuvvojit giđa bealde daidda ohppiide geat galget álgit skuvlii čakčat. Dan paragrafas mas dás lea sáhka, namalassii oahpahuslága §6-2, 2. lađđasis ožžot váhnemat stuorra ovddasvástádusa das ahte fidnet oahpahusa sámegeias ja sámegeilli sámegeia hálddašanguovllu olggobealde. Stuorra gávpogiin ja čoahkkebáikkiin dat lea gáibideaddjin fuolaheddjiide. Ii gávdno ollislaš visogovva das guđe oahppit galggašedje čálihuvvot skuvlii gielddas, ja lea maiddái váttis go fuolaheaddji ii sáhte diehtit makkár skuvlafálaldagas lea sáhka organiserema dáfus, struktuvrraid dáfus ja erenoamážit maid dat mearkkaša oažžut oahpahusa sámi oahppoplánaid vuodul, go dat lea dakkár ovddasvástádussuorgi man birra giela skuvlaeaiggádin lea dat lagamus mii galggašii dan mitalit. Dat mearkkaša ahte ovddasvástádus kártet ja fállat oahpahusa sámegeias ja sámegeilli ferte gullat skuvlaeaiggádi. Dát ferte boahit čielgasit ovdan lágain, ja danne dárbbasuvvo oahpahuslága ođasmahttin.

Sámi oahpaheddjiid rekrutteren

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

261 siidu 379 siidus

Lea deatalaš ahte Sámedikki politihkka lea mielde sihkkarastimin rekrutterema oahpaheaddjiohppui, ja lea deatalaš gulahallat oahppoásahusaiguin ja Máhttodepartemeanttain hástalusaid birra rekrutteremis gelbbolaš ohcciid oahpaheaddjiohppui. Marjimus moatti jagis lea digaštallojuvvo dat ášši ahte oahpaheaddjiohppui sisaváldimis Sámi allaskuvlii oahppo jagis 2011/2012 ledje 21 ohcci (http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7700553) ohppui, ja ahte dušše njealjis ledje gelbbolaččat. Lea deatalaš fuolahit daid geat háliidit váldit oahpaheaddjioahpu, ja danne ferte digaštallat mo sáhtta sihkkarastit ahte ohccit geat vuolggasajis eai leat gelbbolaččat, besset čuovvut dakkár oahppolágideami mii gealbuda sin. Dasa lassin lea boahtán ovdan ahte leat leamaš hástalusat eksámenbohtosiid oktavuodas matematihkas Sámi allaskuvllas ovtta jagi. Dakkár oktavuodain lea deatalaš čuovvolit dáid studeanttaid sihkkarastin dihtii ahte sii nannejit gelbbolašvuoda matematihkas ja ahte sii nu sáhttet ollehít oahpaheaddjioahpuset.

Earret Sámi allaskuvlla dálá oahppofálaldaga lea deatalaš ahte eará alit oahppoásahusat vuoruhit sámi fáttáid oahpaheaddjioahpus. Sámediggi berre bargat ártjalaččat dainna ulbmiliin ahte oazžut alit oahppoásahusaid sihkkarastit ahte dakkár fáttát váldojuvvojit mielde oahpuide, ja ahte sámegiella čiekŋudeapmin fálojuvvo oahpaheaddjioahpu studeanttaide ortnega vuodul mii lea rehkenastojuvvon guoskat olles 30 studentii, geahča juolludemiid sámi áigumušaide stáhtabušehtas.

Odđa GLU 1-7 ceahki ja 5-10 ceahki njuolggadusain boahtá ovdan čuovvovaš sámi ohppiid vuogiatvuodaid birra;

Grunnskolelærerutdanningene skal kvalifisere studentene for å ivareta opplæring om samiske forhold, samiske barns rettigheter og det samiske folket som anerkjent urfolk. Samisk kultur og samfunnsliv er en viktig del av den felles kulturarven. Opplæring for samiske elever står i en særstilling i norsk grunnopplæring. Lærerstudenter må derfor få kunnskap om det samiske innholdet i de nasjonale læreplanene for grunnopplæringen og om rettighetene for samiske elever.

(Vuodđoskuvlaoahpaheaddjioahppu galgá gealbudit studeanttaid fuolahit oahpahusa sámi diliid birra, sámi mánáid vuogiatvuodaid birra ja sámi álbmoga birra dohkkehuvvon álgoálbmogin. Sámi kultuvra ja servodateallin lea deatalaš oassi oktasaš kulturárbbis. Sámi ohppiid oahpaheapmi lea erenoamáš dilis norgga vuodđooahpaemis. Danne fertejit oahpaheaddjistudeanttat oazžut máhtolašvuoda sámi sisdoalu birra vuodđooahpahusa nationála oahppoplánain ja sámi ohppiid vuogiatvuodaid birra.)

Danne ferte Sámedikki politihka mihttomearrin leat sihkkarastit ahte oahpaheaddjioahpu njuolggadusaid mihttomearri duohtandahkkojuvvo, mii illá sáhtta dáhpáhuvvat almmá stuorát ángiruššama haga sihke danne vai sidjiide geat oahpahit oahpaheaddjioahpus, doaibmi oahpahedjjiide ja oahpaheaddjistudeanttaide sihkkarastojuvvo guoskevaš oahppofálaldat. Dasa gullet sihke viidáset- ja lasseoahppofálaldagat, doavttergrádukurssat ja fáttát mat leat váldojuvvon mielde oahpaheaddjiohppui. Dan vuodđuda maiddái gieskat čadahuvvon doavttergrádadutkkus Oslo universitehtas mas okta riektesosiologa Hade Lili dutkanbohtosiin lei ahte oahpahus rihkku olmmošvuogiatvuodaid ja mánáidkonvenšuvnna dakko bokte ahte plánadagus lea menddo headju sámi kultuvrra ja historjá ektui ja ahte dáruiduhttináigodat lea systemáhtalaččat guđđojuvvon fáddán oahpahusas. Viidáseappot duodašta doavttergrádadutkkus ahte ovdagáttut leat garrasat sihke oahpahedjjiid bealis ja ohppiid bealis ovttaska skuvllas. Proseassain Máhttoloktema oahppoplánaid ráhkadeami oktavuodas ledje ollu digaštallamat Sámedikki ja Máhttodepartemeantta gaskkas dakkár fágaid birra go historjá ja servodatfágat. Digaštallamiin ledje oahpahusa fáttát ja sisdoallu. Máhttodepartemeantta ferte gulahaladettiin Sámedikkiin sihkkarastit ahte vuodđooahpu oahpahus lea vuodđuduvvon máhttui ja ahte dat ii ovddit ovdagáttuid.

Viidáset- ja lasseoahppofáttáid birra nu go sámegiella ja oahppofálaldat sámi kultuvrras ja duojis, berrejit juhkkojuvvo dieđut ollu fidnojoavkkuide, sihke sidjiide geat leat váldimin oahpu ja sidjiide geat leat geargan oahpuineaset ja leat barggus. Berre árvvoštallat galgá go sáhttit addit stupeandda sidjiide geat válljejit dakkár oahppofálaldaga, seamma dásis go dat evttohus ahte rávesolbmot geat čuvvot dan rávesolbmuid oahppoprográmma maid Sámediggi ovttas Sámi allaskuvllain ja

giellaguovddážiiguin lea álggahan. Sivvan dasa ahte maiddái eará joavkkuide berre árvvoštallat stipeandda, lea ahte ollu surggiin dat mearkkaša ollugiidda lea go fitnolaš bargiin gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Ovdamearkan leat oahpaheaddjít, buohccedivššárat, fuolahusbargit, doaktárat, psykologat ja eará fidnojoavkkut main lea oktavuoha sápmelaččaiguin beaivválaš barggus. Lea maid deatalaš ahte ovddasvástádusdilit alit oahppoásahusaid gaskkas guorahallojuvvot. Ášši mii vuodđuduvvo Butenschøn-lávdegotti loahppajurdagiidda, go dat bohtet, berre ovddiduvvot Sámedikki dievasčoahkkimii.

Ovttasbargu skuvla- ruoktu

Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu lea guovddáš ášši jus galgá sáhttit lihkestuvvat addit buoremus kvalitehtalaš ja áššáiguoski vuodđooahpahusa. Lea hirbmat buorre go dál lea sihkarastojuvvon sámi ovddasteapmi ráđđeaddi orgánas “Vuodđooahpahusa váhnenlávdegottis”. Go son guhte lea nammaduvvon dán bargui, oažžu vejolašvuođa searvat fierpmádatbargguide maid Sámediggi organisere iešguđet ládje, de das lea dadjamuš bargui mii galgá dahkkot lávdegottis. Dat veahkeha su go addá sutnje oainnuid ja mearkkašumiid mat sáhttet ávkin lávdegottebarggus.

Sámi váhnenfierpmádagaid organiseren leat odne báikkálaš fierpmádatorganiseremat váhneimiin geat háliidit ovttasbargat ja earret eará sihkarastit sámi giela eavttuid skuvllain. Dán báikkálaš fierpmádagain lei oktasašorganiseren mas lei našunála stivra mii miessemánu 2011 heaittihii iežas doaimma earret eará dainna ákkain ahte lei váttis rekruteret ođđa jođiheddjiid oktasašfierpmádahkii. Bellodatpolitiikkalaš čanaskeahhtá váhnenorganisereruvvon joavkkut leat dehálaš doarjjan sámi skuvllaid buori ovdánahttinbarggus. Dan sivas ferte láchčit dili nu ahte sámi váhnenfierpmádat mat gávdnojit earret eará Máttá- Várjjagis, Álttás ja Romssas, addojuvvojit vejolašvuođa ásahit oktasašorganiserema fierpmádatbargguide ja vai sihkarastit ahte ain sáhttet biddjot johtui dákkár fierpmádat mat váhneimat jođihit doppe gos dat lea áigeguovdil. Luohttámušolbmuid rekruteren dákkár doaimmaide lea ollu dan birra ahte heivehit buori organisašuvdnabarggu. Hukset bajás organisašuvnna vuodu rájis ja jođihit dan eaktodáhtolaš fámuiguin lea váttis. Dán oktavuodas ferte Sámediggi geahčastit dan organiseremii mii lea vuodđun Vuodđoskuvlla Váhnenlávdegottis. VVL čájeha man guovddáš dákkár váhnenorganisereruvvon fierpmádat lea skuvlla ovdánahttimis.

Giellabargu mii lea oavvilduvvon váhneimidda lea maid guovddážiis doarjut sáme giela giellaovdánahttima vuolábealde ja ovttasbarggu gaskal ruovttu ja skuvlla. Rávisolbmuid oahpahus SAAL lea earret eará dehálaš oassi dás, muhto maiddái gelbbolašvuođaovdánahttindoaimmas man ulbmil lea nannet čállinčehppodaga sáme gielas váhnenbuolvvas lea ollu dadjamuš.

Lea dehálaš deattuhit ahte Ovttas-Aktan-Aktesne www.ovttas.no lea hui guovddáš ja dehálaš doaimma juohkit dieđuid juohkelágán sámi oahpponeavvuid birra. Sámedikki oahpahus- ja oahppopolitiikká ferte sihkarastit dán neahttaresurssa ja sullášaš neahttaresurssaid nugo omd. www.risten.no jna. boahpteáiggi ja viidásdovdádeami.

Lea maid dehálaš ahte Sámediggi áimmahuššá ovddasvástádusa sihkarastit doarvái earenoamášpedagogaš oahpponeavvuid. Lea Lohkanguovddáža ásahemiin, SEADa bokte ja eará ásahusaid bokte joksat birrasiid main lea earenoamášmáhttu sámi earenoamášpedagogihkas. Gaskaságain dáiguin birrasiiguin berre árvvoštallat makkár oahpponeavvuid galgá vuoruhit.

Maŋemus áiggiid lea medias boahán ovdan ahte dárogielat oahpponeavvut maid sihke dárui ja sámi mánat geavahit vuodđooahpahusas, leat maŋgga háve vuđolaš kvalitehtaváilivuodát mat gusket dan diehtaga mii boahá ovdan sámi áššiid birra. Dát lea hui duodalaš ja addá vuodu viidáset fievriddit ja nannet diehtaga váilevašvuođa sámi áššiid birra servvodagas. Okta dain maŋemus ovdamearkkain lea oahppogirji joatkkaskuvládassái mii lea almmuhuvvon ja kvalitehtasihkkaraston Gyldendal lágádusas. Ovdalaččas lea maid Andy B. Sortland guorahallan oahpponeavvuid mat geavahuvvojit joatkkaskuvládasis, mas sámit leat áidna geat namuhuvvojit ovttá oahpponeavvus mii lea elliid ja luonddu (<http://www.forskning.no/artikler/2011/april/284665>) birra, ja guorahallan čájeha muđui dasto

ahte oahpponeavvuin váilot ovdamearkkat Davvi-Norggas – juoga mii dagaha ahte ohppiid vejolašvuohta bidjat oktii máhtolašvuođa iežas kontekstii hedjona.

Heiveheapmi sámi ohppiide ja earenoamášpedagogalaš áŋgiruššansurggiide Váldočuolbma lea ahte Máhttoloktema čielga mihttomearri lea ahte oahppit galget oažžut heivehuvvon oahpahusas, ii dárbbat mielddisbuktit ahte sámi oahppit ožžot heivehuvvon oahpahusa. Oahppit geat dárbbasit eanet resurssaid dahje buoret heiveheami, sáhttet vásihit ahte vuosttaš heivehandoaimma maid skuvla evttoha lea váldit eret sámegealfága. Sámedikki oahppo- ja oahpahuspolitihkas ferte leat mihttun sihkkarastit ahte sámi oahppit ožžot dan heiveheami maid sis lea geatnegasvuohta oažžut – sámegealfágas nugo eará ge fágain. Danne galget sámegealfágii heivehit oahpahusa seamma ládje go eará fágain skuvllas. Sámegealfága nanne identitehta ja gullevašvuođa iežas álbmogii ja duogázii. Danne masset dat oahppit geain leat earenoamáš heivehandárbbut beali eambbo jus sámegealfága ii fállonjuvvo sidjiide heivehandárbbuid njuolggo čuovusin. Jus dát čuolbma dáhpáhuvvá systemáhtalaččat, de ferte dat buoriduvvot dakkaviide.

SEAD:i galgá sihkarastit doarvái ruhtadeami vai sii nákkejit gozihit fágasuorggi, sihkarastit máhtolašvuođavuođideami earenoamášpedagogalaš surggiid birra ja váikkuhit buoret kvalifiseruvvon heiveheami buot sámi ohppiide. Sámi lohanguovddášii sihkkarastojuvvon ruhtadeapmi ja aktiivvalaččat viiddida doaibmaguovllu vuoruhettiin julev- ja lullisámegeala vel eambbo, ja aktiivvalaččat váldit oktavuoda ja juohkit dieđuid lohkama birra ja doarjut lohkama metodaovddideami.

St.dieđáhusas 18 (2010-2011) Læring og felleskap (Oahppan ja servvoštallan) dieđiha Máhtodepartemeanta ahte sámi earenoamášpedagogalaš doarjalus (SEAD) ain galgá leat oassin Statped Nordas, muhto virggit mat leat čadnon SEAD:i organisereme bokte galget sirdojuvvon sámi allaskuvllas Statped Nordii.

Sámediggi deattuha ahte lea dehálaš ahte dakkár organiseren ii galgga heajosmahttit SEAD fysalaš gullevašvuođa sámi gelbbolašvuođabirrasii, ja guorrasa dasa go Sámi allaskuvla dovddaha ahte ain áigot heivehit oktiisajusteami allaskuvllain. Sámediggi ferte ovttas Sámi allaskuvllain ja Statped Nordain sihkarastit buori gulahallama ja ovttasbargoeavttuid sámi earenoamášpedagogalaš suorggis, SEAD searvama bokte sámi gelbbolašvuođabirrasis.

Sámediggi deattuha ahte SEAD:s leat riikaviidosaš barggut, vaikko vel sin organisašuvdna lea čadnon Statped Nordai. Vai sihkkarastá ahte SEAD gelbbolašvuohta lea olahahhti sámi geavahedjiide miehtá riikka, de lea dehálaš čielgasit dan oahpásmahttit olles stáhtalaš earenoamášpedagogalaš doarjalusvuogádahkii, ja suohkaniidda ja fylkasuohkaniidda.

Sámi lohanguovddáš lea resursaguovddáš mii lea earenoamážit oaivvilduvvon buot dásiide oahpahusvuogádagas, mánáidgárddis alit ohppui. Sámi lohanguovddáš bargá sámegeala njálmmálaš ja čálalaš geavaheami nannemiin. Guovddáš lea Sámi allaskuvllas Guovdageainnus.

Kulturskuvla, astoáiggeortnet ja leaksoveahkki

Mii guoská kulturskuvlii, astoáiggeortnegii ja leaksoveahkkái, de berrejit dát divaštallamat gehččot ollesbeaiskuvlla ságastallama ektui. Sivvan dasa lea ahte ollesbeaiskuvla sáhtta geahpedit sámegealfága hámádaga fága- ja diibmolohkočuolmmaid dáfus, ja fállat buot ohppiide leaksoveahki skuvlarámmaid siskkobeaalde. Dasto sáhtta árvvoštallat kulturskuvlafálaldaga čuoldit sisa ollesbeaiskuvlii. SAÁO- ja kulturskuvlafálaldagas lea oalle olu váhnenmáksu ja dat mielddisbuktá ahte buot mánát eai beasa dain oassálastit váhneniid ekonomiiija geažil. Muhtun báikkiin sáhtta lea hui váttis oažžut saji kulturskuvlafálaldahkii. Ollesbeaiskuvla ságastallan lea juo áigequovdil stuoraservvodagas ja lea lunddolaš ahte fáddá biddjo sámi oktavuhtii.

Viiddiduvvon skuvlafálaldat mii sisttisdoallá eambbo go oahpaheami luohkalanjas, sáhtta addit vejolašvuoda sihkarastit buoret heivehuvvon skuvlafálaldaga sihke nannoset sámegielfálaldaga ja addit eanet saji árbevirolaš máhttui ja sámi kultuvrii skuvlaárgabeaivvis. Dát sáhtálii váikkuhit dasa ahte eai šat navdde, jus ležžet dan dahkan, sámegieloahpahusa lassi noadđin go gártet lassi oahpahušdiimmut ovttaskas ohppiide. Viidáset sáhttet ollesbeaiskuvllain buorebut váldit vuhtii daid čuoggáid mat bohtet ovdan ovttasbargu ruovttuin-oasis.

Go gearddi ollesbeaiskuvla digaštallan ii leat leamaš áigejuovdil sámi oktavuodas, de ferte Sámedikki politihkka bargat dan guvlui ahte nannet SAÁO-fálaldaga, kulturskuvlafálaldaga ja leaksoveahkkefálaldaga. Danne leage buorre go Sámediggi lea sámi sisdoalu SAÁO:s vuoruhan váikkuhangaskaoami oktavuodas. Dát ortnet ii leat vuogáiduvvan sierra váikkuhangaskaoami ortnegii, muhto lea vuoruhuvvon sámedigge-bušeahas mii jahkásaččat ođasmahttojuvvo. Sihkarastin dihte ahte buot suohkanat dovtagohtet ortnegiid ja vai daid sámi mánáid ovttaárvosašvuolta vuhtiiváldojuvvo, geat leat SAÁO:s, de berre sihkarastit einnostahtti váikkuhangaskaoapmeortnega maid bures dovdet servvodagas.

Ohppiin geain lea sámegiella fágan, sáhtta váhnendoarjja leat váilevaš fága ektui. Danne leage erenoamáš dehálaš ahte leaksoveahkkefálaldat mii addo, addo maid sámi mánáide sámegielfágas. Leaksoveahkis mii addo sámi mánnájovkui lea stuorát mearkkašupmi go das ahte leat olu eará mánáiguin ovttas. Sivvan sáhtta leat go váhnenbuolva ii soaitte máhttit sámegiela, eai máhte lohkat dahje čállit sámegiela, ja danne eai náke doarjut mánáideaset seamma ládje go eará fágain. Sámediggi ferte dasto sihkarastit ahte skuvllat váldet vuhtii sámi mánáid dárbbuid leaksoveahkkái maiddái sámegielfágas. Dát mearkkaša ahte skuvlaeaggádat fertejit háhkat leaksovehkiid geain lea máhtolašvuolta sámegiela ja kultuvrra birra dan mađe ahte nákejit sámi mánáide fállat dan leaksoveahki maid galget sámegielfágas.

Eambbo deattuheapmi joatkkaoahpu heiveheapmái ja ollášuhttimii Doarjjaortnegat joatkkaskuvllain sámegieloahpahussii joatkkaskuvllain ii duste daid goluid mat doppe duođai leat. Dat mielddisbuktá ahte oahpahus ii sáhte heivehuvvot doarvái bures, ja dat guoská erenoamážit fidnofágaide.

Oahpahus sámegielas lea riekti mii lea lága bokte addojuvvon, ja livččii riehta ahte stáhta máksá olgogoluid dán oahpahussii. Otná dilis eai oaččo skuvlaeaggádat gokčot goluid sámegillii vierisgiellan ja sámegiella prográmmafágan. Máhtodepartemeanta oaivvilda ahte sámegiella vierisgiellan gálgá leat seamma dásis go eará vierisgielat.

Fága- ja fidnooahppu – árbediehtu skuvlavuogádagas Sámediggi oaivvilda ahte gálgá leat guovddázis sihkarastit ahte fága- ja fidnooahppu lea vuoruhuvvon ja kvalitehtalaččat buorre. Leat badjel 180 prográmmaguovllu mas oahpahuvvo ja mas sáhtta oazžut fágagelbbolašvuoda oktan fágareivviin. Fágaide mat gusket fidnofágaide sáhtta earret eará oazžut fágareivve duojis, fágareivve boazodoalus ja eará guovddáš oahpuin mat dárbbášuvvojit sámi servvodagas.

Árbedieđu doaba lea doaba mii lea guovddázis sámi servvodagas ja servvodatságastallamis. Danin lea dehálaš ahte dát boahká čielgasit ovdán Sámedikki skuvlla- ja oahpahus politihkas. Designa ja duoji oahppoprográmmas leat iešguđet ge fágat ja suorggit.

Dáin fágain sáhtta oazžut fágareivve duojis maŋŋil go leamaš fidnooahppin. Oahppit sáhttet maid čadáhut oahpu mii addá oppalaš studerengelbbolašvuoda, nu ahte lea vejolašvuolta joatkit alit oahpuin iešguđege fáttáin.

Dáin fágain sáhtta oazžut fágareivve boazodoalus maŋŋil go leamaš fidnooahppin. Oahppit sáhttet maid čadáhut oahpu mii addá oppalaš studerengelbbolašvuoda, nu ahte lea vejolašvuolta joatkit alit Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 265 siidu 379 siiddus

oahpuin iešgudege fáttáin. Boazodoalu šiehtadusaid hárrái daid maŋimus jagiin, de lea biddjon dan láhkai ahte oahpahalliortnega ruhtadeapmi heaittihuvvo veahážiid mielde. Dát ferte čielggaduvvot nu ahte ii dagat eahpesihkkarvuoda dán ortnegii ja dan bokte bilida rekruterema.

Lea maiddá stuorra dárbu ahte Sámediggi oaidná dehálažžan eará fága- ja fidnooahppoprográmmaid dego, huksen- ja rusttetteknihkka, dearvvašvuoda- ja sosiálafága, restoránja ja biebmofága, media ja gulahallan, teknihkka ja industriija buvttadeapmi, ja bálvalus ja johtolat fidnooahppoprográmmaid. Servvodagas lea dárbu ahte sámi norat ožžot vejolašvuoda välljet dáid fágaid vai olahit fidnogelbbolašvuoda.

Go lea sáhka fága- ja fidnooahpahus rámmain, de ferte Sámediggi sihkkarastit ahte dáid smávva ja gáhttenárvosáš fidnofágain leat kvalitatiivlaš rámmajuolggadusat. Dát mielddisbuktá ahte ferte sihkkarastot ahte leat dohkálaš oahpaheaddjit ja bagadeaddjit joatkkaskuvlla oahpaheamis, ahte leat doarvái oahpponeavvut ja oahpporessursat, ja ahte lea eanet dutkan dakkár fáttáin mat gusket fága- ja fidnooahpahussii.

Joatkkaoahpahusa struktuvra mii sáhtta leat hágganan lea okta váldohástalusain, ja maiddá lea hástalus dat ahte fágat mat lea oahppoplánas eai dárbašlaččat fálojuvvo joatkkaskuvllain. Diehtujuohkin gos fágat fálojuvvojit ja buorit rekruteren ortnegiid ferte vuoruhit.

Dán oktavuodas gos jurdda lea sihkkarastit sámi joatkkaskuvllaid našunála sámi gelbbolašvuodaguovddážin ferte vuorohuvvot. Viidásat ferte maid sihkkarastit boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvrra doaimma ruđalaččat.

Lea maiddá guovddážis dat ahte álggahuvvo diehtujuohkin dasa ahte boazodoallit ja duojáraht sáhttet váldit fágageahččaleami bargohárjánumi vuodul, maid sii leat ožžon go leat bargan guhkit áigge. Dákkár gelbbolašvuodaveardideapmi addá vuoda dasa ahte vel eanet boazoeaiggádat ja duojáraht välljejit váldit fágageahččaleami vai ožžot formálalaš gelbbolašvuoda. Geahččalanlávdegottiide ja bagadeaddjin dahje oahpaheaddjin lea dárbu ahte gávnojit bargit geat leat formálalaččat dohkkehuvvon, ja lea dárbu dan vejolašvuhtii ahte sáhtta sihkkarastit fágabargiid rekruterema fága- ja fidnooahpahusa fágageahččalemiide.

Eará fága välljen ja heaitin hástalusat leat dájvja badjin fága- ja fidnooahpuin (<http://www.sjfo.no/pub/rapp/20156/20156.pdf> side 13-14). Odne lea dilli dan láhkai ahte sullii bealli nuorain álget fidnooahpuide, muhto dušše 15 proseanta dain nuorain loahpahit skuvlavázzima fágareivviin. Dasa lassin leat maid fidnooahpuide ohcamat unnon. Maŋimus jagiid leat 14 proseanta unnánat nieiddat ja 9 proseanta unnánat gánddat ohcan fidnooahpuide (*Regjeringen varsler ny stortingsmelding i 2013 med fokus på disse utfordringene – blant annet på NHO konferansen «Yrkesfag 2012»*). Dát mielddisbuktá maid dan ahte mihttomearit mat gusket dasa ahte sihkkarastit dan ahte eanet gánddaid vázzet lohppii fidnoskuvllaid ovdamearkadihti Finnmárkkus lea okta dain hástalusain maid ferte lagabui iskat, ferte maid lagabui geahččat fága- ja fidnooahpahusa kvalitehta, ja maid geahččat leago beaktit sámi servvodahkii ja maid leago olámuttos oahpu, ja maid iskat mo lea dilli fidnoohppiid sajiid ektui ja geahččat fidnoohppiid áigodaga ruhtadeami. Lea maiddá dehálaš definere doaibmabijuid mat gusket fága- ja fidnooahppu stáhtusii bargoeallima ja servvodaga oktavuodas. Romssa Fylkkasuohkana prošekta SAFYL, mii lea oassin ovttasbargošiehtadusas gaskal Sámedikki ja fylkkasuohkana, lea dehálaš doaibmabidju – ja Sámediggi berre danin viidásat politihkalaš barggus gozihit daid vásáhusaid maid dát prošekta lea olahan, ja geahččalit oazžut johtui eanet dákkár skuvlaovddidanproševttaid mat čalmmustahttet oppalaččat sámi fáttáid fidnooahpahasas.

Fidnohuksen

Fitnodatásahapmi šaddá eanet ja eanet dehálaš go almmolaš bargobáikkat bissot stádisin ja olusiiguin lea alit oahppu. Ođđa vuoddostruktuvra, gelbbolašvuodaovdáneapmi ja báikkálaš resurssaid muohkadeapmi sáhtta dahkat ođđa ealáhusdoaimma, dan botta go dat maid nanne ja ovddida árbevirolaš ealáhusaid ja sámi servvodaga. Innovašuvdna, ealáhusuksen ja gelbbolašvuodahuksen leat

guovddázis ja sáhttet leat vuodđuduvvon kulturárbevierus báikkálašservodagas. Dás lea skuvladoaimmahusas dehálaš rolla. Vásáhusat Nuorra ealáhushuksemis čájeha ahte sullii 20 % (4% dábálaččat) nuorain geain leat vásáhus oahppifitnodagain skuvllas, leat mielas álggahit iežaset fitnodaga go leat geargan skuvllain.

Lea dárbu sihkkarastit sámi sisdoalu ealáhushuksenáŋgiruššamis mii lea skuvllain. Dasa guoská sámi ovddastupmi Ungt Entreprenørskap:as fylkkain. Sámediggi ferte sihkkarastit ahte daid stivrraide nammaduvvojit ovddasteaddjit sámi fitnodagain, oahpahasáhusain, ja / dehe sámi váldoorganisašuvnnain. Sámediggi ferte nappo bargat dan nala ahte sámi almmolašvuodas lea ovddasteaddji doppe. Dieđut fertejit leat sámedigilli, ja áŋgiruššamis fertejit leat sámi oktiuheiveheadji, ja maid sámi ovddasteaddji riikkastivrras Ungt Entreprenørskapas.

Skuvllaid ja suohkaniid gaskka guosseoahppiortnet lea leamaš dehálaš liigeveahkki e sámegieloahpahas. Go sámi mánat orrot biedgguid ja sis lea sámegieloahpahas miehtá riikka de máŋgii lea diekkár guossasteapmi skuvllaid ja suohkaniid gaskka dárbbaslaš sihke liigeveahkkin sámegieloahpahasii ja maid eará sivaide geažil. Otná dilis lea guosseoahppiortnet juohke suohkana ja daid ovttaskas skuvlaeaggádiid vuogádagaidda duohken. Muhtomin sáhtta leat nu ahte leat šiehttan oanehit hospiterenággi gaskal skuvlla ja skuvlajođiheaddji. Sámediggi oaidná ahte guosseoahppiortnet lágiduvvo iešguđet ládje, ja lea dehálaš ahte bargojuvvo dan nala ahte sihkkarastit ohppiide vejolašvuoda guossastallat go das sáhtta leat stuora mearkkašupmi dan ovttaskas oahppái. Dán ášši berre ságastallat skuvlaeaggádiiguin vai sáhtašii čielggadit mot diekkár ortnet sáhtta leat oassi organisašuvnnas ja mot sáhtta praktihkalaččat čađahit vai šattašii olámuttus eanet ohppiide.

Áŋgiruššansuorgi 4: Rávisolbmuid oahpahas

Sámi giellaguovddázat leat earret eará deatalaččat rávisolbmuid oahpahasáŋgiruššamiid oktavuodas maid Sámediggi lea álggahan sámeálbmotfoandda bokte. Dáin rávisolbmuid oahpahasurssain leat leamaš 112 olbmo, maid gaskkas 51 leat váldán eksámena. SAAL- kurssat leat čađahuvvon ovttas Sámi allaskuvllain ja sierra giellaguovddážiiguin. Kurssaid bokte lea leamaš vejolašvuolta buoridit formálalaš gelbbolašvuoda sámegielas danne go dain leat geavahuvvon metodat. Deatalaš lea joatkit dáinna áŋgiruššamiin viidáseappot, ja áŋgiruššan berre gehččojuvvot fárrrolaga Sámegielaid doaimmaplánain ja doaimbabiiguin mat álggahuvvojit dán doaimmaplána čuovusin.

Mearkkašupmi, Bargiidbellodat, Áarjel Saemien Gielh; Árja, Johttisamelistu, airras Mariann W. Magga bokte

Sámegieloahpahas buohkaid várás

Fága- ja diibmojuohku lea vuodđun dasa mo skuvllat ja skuvlaeaggádat nagodit organiseret ja čađahit sámegieloahpahas, dás leat stuorámuš negatiiva váikkuhusat 2. giela ohppiide olggobealde sámegiela hálddašanguovllu. Lávdegoddi oavvilda ahte fertejit čađahuvvot rievdadusat vai fas lea vejolaš fállat oahpahas sámedigilli ja sámegielas buohkaide vuodđoskuvllas.

Oahpponeavvut

Oahpponeavvut leat eaktun dasa ahte sáhttit ollašuttit Máhttoloktema mihttomeriid. Ollu resursat leat biddjojuvvon oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja juohkimii nuvttá skuvllaide. Lávdegoddi diehtá ahte ollugat skuvladoaimmahagas oavvildit dán dan deataleamos doaimbabiidjun maid Sámediggi lea čađahan maŋimus jagiid. Lávdegoddi doarju dieđáhusa sisdoalu dan dáfus ahte gielddain ja fylkkagielddain dat lea ovddasvástáduš oahpahas čađaheamis, ja nu fuolahit ahte oahpponeavvut lea fidnemis. Dattetge dat lea ain deatalaš doaimbabiidju sihkkarastin dihtii ahte sámi ohppiin ja oahpaheddjiin lea seamma álki fidnet oahpponeavvuid go eará ge ohppiin. Lávdegoddi čujuha dasa ahte ferte vuoruhit oahpponeavvuid lulli- ja julevsámedigilli joatkkaoahpahas ohppiide.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

267 siidu 379 siiddus

- Bajásšaddan- fuolahus- ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

V Sáhavuorrolistu ja replihkat

	Sáhavuorru	Replihkka
1	Silje Karine Muotka, áššejođiheaddji	Ann-Mari Thomassen
		Gunn-Britt Retter
	Silje Karine Muotka	
2	Hans J. Eriksen	Silje Karine Muotka
		Mariann Wollmann Magga
		Kirsti Guvsám
	Hans J. Eriksen	
3	Geir Johnsen	Ronny Wilhelmsen
		Silje Karine Muotka
		Miriam Paulsen
	Geir Johnsen	
4	Miriam Paulsen	Silje Karine Muotka
		Mariann Wollmann Magga
		Geir Johnsen
	Miriam Paulsen	
5	Mariann Wollmann Magga	Silje Karine Muotka
		Aili Keskitalo
		Ann-Mari Thomassen
	Mariann Wollmann Magga	
6	Inga-Lill Sundset	
7	Marit Kirsten Anti Gaup	
8	Anders Somby jr.	
9	Alf Isaksen	
10	Láilá Susanne Vars	
11	Leif Aksel Renfjell	
12	Trond Are Anti	
13	Jørn Are Gaski	
14	Kirsti Guvsám	
15	Alf Isaksen	
16	Geir Johnsen	
17	Toril Bakken Kåven	
18	Jørn Are Gaski	
19	Silje Karine Muotka	
20	Anne-Marit Eira	
	Silje Karine Muotka, áššejođiheaddji	
	Mariann Wollmann Magga, čoahkkinnortnegii	
	Silje Karine Muotka, čoahkkinnortnegii	
	Toril Bakken Kåven,	

čohkkinortnegii	
Toril Bakken Kåven, čohkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi lea digaštallan sámediggedieđáhusa oahpahusa ja oahpu birra. Dieđáhus lea mielde čohkkingirijis.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 23.02.12 dii. 18.25.

Sámedikki dieđáhus oahpahusa ja oahpu birra

1. ÁLGGAHUS

1.1 Duogáš dieđáhussii

Norgga Samediggi ii leat dan rájes go diggi áshuvvui 1989:s vel ovddidan bajemusdási ulbmiliid oktilas sámi oahpahaspolitihkkii. Dáinna oahpahasdieđáhusain áigu Sámediggi lávket lávkki ovddos ollislaš sámi oahpahaspolitihka hábmemis, ovddemustá danin go oahpahaspolitihka mearkkaša hui ollu sámi servodahkii ja servodat-ja gealbohuksemii sihke dál ja boahhtevuođas. Dasa lassin leat oahpahas ja oahpaheamis čanastagat eará dehálaš politihkalaš surggiide; mat leat suorggit nugo árbedieđuid áimmahuššan ja nannen, ealáhusovddideapmi, innovašuvdna ja barggaheaddjihoidu, dearvvašvuođa-ja sosialáššit, fuolahusáššit, ássangažaldagat, guovlopolitihkka ja internašunála-ja eamiálbmotriekti. Lea hui dárbu oaidnit servodatsurggiid iešguđet beliid oktavuodas. Nannoseamos huksengeadggit maid ala hukset buori ja bissovaš servodatovdáneami, lea dat go min mánát ja nuorat besset háhkat gelbbolašvuođa mainna ovddidit ealáhusaid, nannejit máhtolašvuođa ja ovdánahttet servodaga iežaset eavttuid vuodul. Go lea vuosttaš geardi go Sámediggi ráhkada dákkár bajitdási dieđáhusa mii guoská oahpaheapmái ja oahpáhussii, de mearkkaša dat ahte dieđáhus ferte sisttisoallat muhtun prinsihpalaš čielggademiid, earenoamážit dan ektui mii lea Sámedikki rolla.

Sámediggi lea guhkit áiggi juo gullan álbmogis ahte mii galggašeimmet vuoruhit oahpahaspolitihkalaš barggu sámedipolitihkas. Danin ferte ge geahččat Sámedikki barggu ráhkadit dieđáhusa oahpaheami ja oahpahusa birra dien servodatgáibádusa olis.

Skuvla lea min deháleamos servodatinstitušuvdna. Dat lea čanastuvon vássán áiggiide ja galgá ráhkkanahhtit min boahhtevuhtii. Skuvla ja oahpaheaddji gaskkustit máhtu, kultuvrra ja árvvuid sohka buolvvas sohka buolvvi. Máhttu lea servodaga nannoseamos árja. Danin lea ge skuvlla ja oahpahusa nannen hui ollu mearrideaddjin dasa go galgá sámi servodaga ovdánahttit sámi álbmoga iežas višuvnnaid, vuoruhemiid ja eavttuid vuodul.

Oahpahasdieđáhusa vuolggabáiki lea sámi oahppi ja fidnooahppi beaivválaš dilli, dat čilge movt dilli lea ja geassá oidnosii hástalusaid mat deaividit sámi ohppiid ja fidnoohppiid beaivválaččat. Oppalaččat lea Sámedikkis dakkár áddejupmi ahte sámi oahppit loktet bures áiggi skuvllas. Liikká lea duohtavuodas dat nubbe bealli ahte sámi ohppiin leat ollu hástalusat beaivválaš dilis skuvllas. Muhtun dain hástalusain vulget njuolgut das go oahppis lea sámi duogáš. Sámi mánáid givssidit danin go sis lea sámi duogáš. Sámedikki mielas lea dat hui duodalaš ášši, ja danin diggi hálida viidát servodatságastallama sámi mánáid ja nuoraid bajáššaddandili birra Norggas, máiddái dan birra go sámi mánát ja nuorat vealahuvvojit. Liikká leat ollu sámi mánát ja nuorat mat bures áktejit ja árvvusatnet iežaset identitehta, ja servet sámi kultuvrra ovddidanbargguide iežaset vuogi mielde, earet eará kultuvrralaš deaivvadeamiin, dáidagiin, girjjálašvuođain, filmmain, festiválain ja politihkalaš bargguin.

Sámi servodat ja politihkalaš áshus Sámediggi dohkkehit ahte sámi oahppit leat min servodaga deháleamos riggodat. Sámedikki oahpahaspolitihka čalmmustahttin lea mávssolaš ii dušše danin ahte sihkkarastit ahte ohppiid rievttit doalahuvvojit, muhto maiddái danin vai sihkkarastit sámi servodahkii Čohkkingiriji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

buot lágán gelbbolašvuoda maid min servodat ja institušuvnnat dárbbasit. Sámegielmáhttu ja dat ahte oažžut oahpu sámi kultuvrras lea dehálaš sihke oahppái alces ja maiddái sámi servodahkii. Dat rahpá ollu vejolašvuodaid go maŋit áiggis galgá válljet barggu.

Dáinna diedáhusain áigu Sámediggi čalmmustahttit oahpahaspolitihkalaš hástalusaid ja prinsihpalaš beliid mat gusket Sámedikki rollii oahpahaspolitihkas. Ulbmil diedáhusain lea hábmegoahtit bajitdási politihka oahpahasuorggis. Go dá lea vuosttaš diedáhus mii gieđahallá Sámedikki oahpahaspolitihka ollislaš oktavuodas, de lea dárbu čielggadit muhtun prinsihpalaš gažaldagaid, nugo mat dan movt sáhtta sihkkarastit sámi oahppi rievtti oažžut oahpu sámegielas ja sámegillii našuvnnalaččat. Leat ollu buorit bealit sámi oahpahas, maidda háreve giddejit fuomášumi mediain. Diedáhus galgá maid čuvget sámi oahpahaspolitihka buriid ovdánabeliid. Dan viidodaga siste mii dákkár sámediggediedáhusas lea, lea unnán vejolašvuodta gieđahallat earkiláššiid vuđolaččat dahje digaštallat dohkálaš vugiin čuoimmaid mat dagahit váttisvuodaid. Danin ferte vuordit ahte Sámediggeráđđi čuoimvola sámediggediedáhusa sierra doaimmaiguin searválaga institušuvnnaiguin maiguin lea lunddolaš ovttasbargat.

Diedáhus suokkarda makkár rolla ja politihkalaš válde Sámedikkis lea ja galggašii leat oahpposuorggis, nugo sámiiid álbmotválljejuvvon áshusas. Dat suokkarda galgá go Sámediggi leat politihka vuolgaheaddji, gulahallanbeallelaš, bearráigeahččanásahus, galgá go leat čielga hálddašaneiseváldi dahje doarjaortnegiid hálddašeaddji, dahje galgá go Sámedikki doaimmá viiddiduvvot nu viidat ahte diggi maid doaimmagoahtá skuvlaoamasteaddjin.

Sámediggi ferte dárkileappot digaštallat iežas oktavuoda fylkasuohkaniidda, suohkaniidda ja eará almmolaš ja priváhta áshusaide oahpposuorggis. Váldogažaldat lea movt ovddasvástádusa jierpmálaččat sáhtášii juohkit vai sihkkarastá daid oahpahaspolitihkalaš ulbmiliid mat Sámedikkis leat. Dasa lassin lea oktavuodta ja gulahallan guovddáš eiseválddiiguin mearrideaddjin dasa ahte doallá go Norga iežas álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid mat gusket sámi mánáide ja nuoraide, ja sámi álbmogii ollislaččat.

1.2 Sámi skuvlahistorjá

Sámi skuvlahistorjá lea historjá sámi ohppiid deaivvadeami birra skuvllain mas sii eai ipmirdan báldjo maidege dahje eai maidege. Dat lea váhnemiid váivvadásaid historjá, go šadde 7-jahkásaš mánáid sáddet amas dillái, ja dat lea oahpaheddjiid historjá geain ii lean seamma giella go mánáin. Dat lea maid historjá mii muitala sámi oahpaheddjiid, váhnemiid, ohppiid ja politihkkáriid rahčamušaid oažžut dakkár skuvlla man vuodđun lea ohppiid giella ja kultuvra. Dat lea historjá dan birra movt eiseválddit čuođenare jagi geavahedje skuvlla luohttahttit sámegiela ja sámi kultuvrra ja movt dál skuvla galgá leat mielde ealáskahttit fas sámegiela ja kultuvrra dáruiduvvon guovlluin. Ja ollu, ollu eambo..

- Ovdasátni, Sámi skuvlahistorjá 1 / Saemien skuvle-vaajese 1/ Samisk skolehistorie 1

Sámi skuvlahistorjjás leat ollu vuostálasvuodát. Čađa historjjá leat leamaš ollu dramáhtalaš nuppástusat skuvlavuogádagas. Álggos lei skuvla mišunearaid bargoneavvu, ja de nuppástuvai ja šattai politihkalaš veahkkeneavvun assimileremis ja dál lea rievdan ja šaddan báikin gos giela ovddidit ja kultuvrra gaskkustit. Dat lea ollu háviid ja bahčvuoda historjá, muhto maiddái historjá masa dađistaga leat čállán smávva ja stuořit oahpahaspolitihkalaš vuoittuid – mat leamaš dehálaččat sámi servodahkii ja sámi oahppái. Sámi oahpahaspolitihka bargguin viidáseappot galgá sámi skuvlahistorjá leat dehálaš duogáš, earet eará go galgat hábmet ulbmiliid ja oahpahusa sisdoalu.

1.3 Sisdoallu ja ráddjen

Sámediggediedáhus fátmasta viidat ja guoskkahallá eanas áššiid mat gusket sámi bajášsaddamii ja oahpahasii. Dat mielddisbuktá diehtelas ahte šaddá ráddjet, go ii leat vejolaš suokkardit earkilváttisvuodaid dahje áššiid mat leat váttisvuodtan čuoimmašuvvan muhtun surggiin oahpahaspolitihkas. Diedáhus lea čállojuvvon nu ahte čuvge oahpahaspolitihka bajitdási čuoimmaid Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

ja árvvoštallá daid. Dat dahkko danin go lea dárbu čielggadit diekkár čuolbmašuvvan diliid vai Sámediggi buorebut sáhtta meannudit dán politihkkasuorggi earkilássiid.

Politiikkalaš áššit mat gullet oahpahussuorgái, sáhttet leat mángga hámis, dađi mielde makkár geografalaš guvlu dat gullet; omd. lea go oahppi dahje fidnooahppi sámegeielat vai ii, leat go sus sámegeielat váhnemat dahje biras, ássá go sámegeiela hálddašanguovllus vai dan olggobealde, vázza go sámegeiel luohkás vai ii, lea go guhkes vai oanehaš mátki skuvlii dahje oahpahusbáikái jna. Oanehaččat dadjat; sámi oahppi ja fidnooahppi beaivválaš skuvladilli mii lea dán dieđáhusa vuolggabáiki, lea hui mánggalágan. Leat ollu faktorat mat váikkuhit juohke oahppi beaivválaš skuvlavásáhusaide, dakkár dinggat maid oahppi ieš hui unnán sáhtta stivret. Eanas dat leat dakkár áššit nugo oahpahusa rámma mii lea mearriduvvon lágain ja lánkaásahusain, suohkaniid ja fylkasuohkaniid politihkkalaš ja hálddahuslaš mearrádusat mat gusket skuvllaide ja daid fáldagaide, ja makkár ovttasbargu lea fidnodagaiguin gos fidnooahppit galget oázžut oahpu. Sámediggi oavvilda ahte sámi ohppiin leat earenoamáš hástalusat mat galggaše oázžut stuorát beroštumi ja saji sámeopolitiikkalaš ságastallamiin. Danin lea ge Sámedikki oahpahusdieđáhus dehálaš vuodđodokumeanta go galgá bargat viidáseappot daid áššiiguin mat leat čuolbmašuvvan sámi oahpahuspolitiikkas.

Dieđáhusas giedahallat dušše vuodđooahpaheami (vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa) ja rávisolbmuid oahpahusa. Jagi 2012 mielde galgá ilbmat sierra dieđáhus mii giedahallá mánáidgárdidiid. Sámedikki nannensurggiide gullá maid sámi alitdási oahppu ja dutkan. Eat giedahala daid surggiid ge jur njuolgut dán dieđáhusas, muhto mii oaidnit diehttelas ahte dat mii vuodđoskuvladási oahpaheami čuolbmašuvvá, čatnasa dávjá sámi dutkami ja alitdási ohppui. Danin Sámediggi dáhttu giedahallat oahpahusdieđáhusa olles eallináiggi oahppama oktavuodas, ja nu ráhkadit čanastagaid daid eará politihkkasurggiide.

Sámediggi áigu almmuhit sierra gielladieđáhusa 2012 čavčča. Dan dieđáhusas galgat suokkardit Sámedikki giellapolitiikka bajitdási hástalusaid ja ulbmiliid oppalaš dásis.

1.4 Dieđáhusa gárvvisteami mannolat

Sámediggeráđdi ovddidii oahpaheami ja oahpahusa čielggadeami geassemánu 2011 dievasčoahkkimii. Dalle čilgejuvvui mii lea duogáš dán dieđáhussii, ja čujuhuvvui muhtun hástalusaid maid sámediggeráđdi dáhttu digaštallat dieđáhusas. Dievasčoahkkima ságastallan lei láidesteddjin dasa makkár gažaldagaide galgá bidjat eanemus deattu dieđáhusas.

Dieđáhusa bargguid birra lea čállojuvvon Sámedikki ruovttusiiddus, gos leat bivdán berošteddjiin oavviliid ja bidjat daid deike: oahppu@samediggi.no. Dát diehtu lei maid biddjojuvvon sosiála mediaide Facebookii ja Twitterii. Dasa lassin leat čállojuvvon áviisačállosat ja neahttaartihkkalat oahpahusdieđáhusbarggu birra.

Leat čadahuvvon jearahallamat skuvlaoamasteddjiiguin, oahpaheddjiiguin ja váhnemiiguin lulli, - julev- ja davvisámi guovlluin. Informánttat válljejuvvo veaháš gos ge. Jearahallamiid leat čadahán sihke sámegeiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja sihke smávit ja stuorát báikkiin (gávpotsuohkaniin). Dieđuid čohkken informánttain lei hui ávkkálaš dieđáhusbargui. Dán barggus eat leat jearahallan ohppiid. Dieđáhus hukse Nordlandsforskning loahppaárvoštallamiidda ohppiidiskadeamis maid čadahii oassin Máhttolokten-sámi árvvoštallamis. Lea dárbu bargat vel buorebut searválaga sihke Sámedikki Nuoraidpolitiikkalaš lándegottiin ja sámi ohppiiguin go galget ráhkaduvvot sámeopolitiikkalaš doaimaplánat oahpahussii ja oahpaheapmái, go dan maid leat dahkan dán Sámediggedieđáhusa barggus.

Dieđáhus lei fáddán sámediggeráđi álbmotčoahkkimiin mat lágiduvvo ráđdečoahkkimiid oktavuodas Guovdageainnus 26.04 ja Ráureviikkas 22.06.11. Ájluovttas Divttasvuonas lágiduvvui 20.06.11sierra álbmotčoahkkinn dieđáhusa birra. Álbmotčoahkkimiin ledje oasseváldin joatkkaskuvllaid nuorat ja sámi nuorat mat barget ovdaskuvlaoahpaheaddjin ja oahpaheaddjin. Álbmotčoahkkimiin leat ožžon

máŋggalágan dieđuid ja oaiviliid. Eanas áššit gusket dihto doaimmaide maid sihke sámi nuorat ja rávisolbmot dáhtoše Sámedikki ásaht, oassin ollislaš oahpahaspolitihka ovddideamis. Sámediggeráđi árvvoštallama mielde leat ollu dain evttohusain dakkárat maid sáhtášii bidjat sierra doaimman go maŋitáiggis ráhkadit oahpaheapmái ja oahpahasu doaimmaplánaid.

Maiddá Sámedikki iežas mearrádušat ja čielggadeamit leamaš ávkkálaččat dieđáhusa vuodđoávnnsin. Bargadettiin dieđáhusain leat maid geahčadan našuvnnaš láidestemiid, statistihkaid ja árvvoštallanraporttaid. Leat ollu almmolaš čielggadeamit, statistihkat, dutkanprošeavttat ja árvvoštallamat main leat ávkkálaš dieđut maid dákkár dieđáhusbarggus sáhttá atnit veahhkin. Buot dieid eat sáhte gieđahallat dieđáhusas, vai ii šatta menddo guhkki. Muhto loahpas dieđáhusa gávdná listtu mas oaidná Norgga Almmolaš Čielggadusaid ja Stuoradiggedieđáhusaid mat leat áigeguvodilat dán dieđáhusa ektui.

1.5 Definišuvnnat

Lea dárbu čielggadit muhtun fáhtehusaid ja doahpágiid maid olu geavahit dán dieđáhusas, vai oazžut seamma ipmárdusa das mas lea sáhka. Sihke oahpahaslágas, Máhttolokten (LK06) oahppoplánabuktosiin, ja Máhttolokten - sámi (LK06-S) oahppoplánabuktosiin gávdnojit fáhtehusat ja doahpagat maid sáhttá dulkot iešguđetládje. Danin lea ge dehálaš čilgestit movt Sámediggi ipmirda daid.

Internašunála konvenšuvnnain ja Eamiálbmotjulggaštusas geavahit fáhtehusa education sihke vuodđoahpahas ja alitoahpahas dáfus, ja dat fáhtehus lea dávjá jorgaluvvon oahpahas. ILO-konvenšuvdna nr. 169 geavaha dasa lassin fáhtehusa vocational training, mii lea jorgaluvvon fidnoahpahas. Norgga oahpahasláhka guoská vuodđoskuvlii, joatkkaoahpahasu ja rávisolbmuid oahpahasu. Maŋnel go LK06 váldojuvvui atnui, de leat geavahišgohtán doahpaga vuodđoahpahas, mii fátmasta sihke vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahas. Joatkkaoahpahas lea lágiduvvon studerenáhkkanahhti ja fidnofágalaš oahppoprográmmain, ja oahpahaslágas lea sáhka joatkkaoahpahas oahppoprográmmain. Oahpahas, oahppu ja oahpaheapmi leat synonymat, muhto dávjá geavahuvvo oahpaheapmi go lea sáhka vuodđoahpaheamis (vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahas) ja rávisolbmuid oahpaheamis, ja oahpahas dahje oahppu sátni geavahuvvo fas go lea sáhka alitdási oahpus. Dán dieđáhusas geavahuvvo oahpahas-sátni bajitdási doaban nu ahte gokčá sihke oahpaheami, oahpu ja oahpahas. Go geavahuvvo oahpaheapmi, de oaivvilduvvo dat oahpaheapmi mii dáhpáhuvvá vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahas, ja dasa gullá sihke studerenáhkkanahhti ja fidnofágalaš oahpahas, ja rávisolbmuid oahpaheapmi.

Sámi guovlu: Sámi guovlun gohčoduvvojit dat suohkanat mat gullet sámegeala hálddašanguvlui (Sámelága § 3-1). Hálddašanguvlui gullet dál dat ovcci suohkana: Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Porsáŋgu, Deatnu, Gáivuotna, Divttasvuotna, Loabát ja Snåase.

”Sámi skuvla” lea oassi oktasaš skuvllas ja sistisdoallá skuvlla dahje joavkku mii čuovvu Máhttolokten - sámi (LK06-S:31) oahppoplánabuktosa.

Sámi skuvla galgá hukset ja áimmahuššat ohppiid duogáza girjáiivođa ja dat galgá dahkkot oahppi eavttuid mielde. Sámi skuvla galgá maid láhčit dili nu ahte oahppit ožžot buorrevuoda dáfus dohkálaš oahpahas man vuodđun lea sámegealla, sámi kultuvra ja eallindilli (LK06-S:31).

Ollu sámi skuvllat leat našunála mihtuid ektui oalle unnit. Giliskuvllain leat guokte dahje eanet jahkeceahki seamma luohkás. Skuvllat leat dávjá giliservodagaid náhpečoalli, ja dain lea dehálaš doaimma sámegeala, kultuvra ja árbedieđuid áimmahuššamis ja viidásit fievrredeamis.

Sámi oahppis lea riekti oazžut oahpahas sámegeallii dahje sámegealas, sámi oahppi lea maid oahppi geasa oahpahas Máhttolokten - sámi (LK06-S) oahppoplánaid mielde. Dat guoská buot sámegealaide mat geavahuvvojit Norggas; namalassii nuortalaš, - davvi, - bihtán, - julev- ja lullisámegeallii. Dábálaččat namuhuvvojit almmolaš dokumeanttain dušše dat golbma geala davvi, -

julev- ja lullisámegiella maid eanemus olbmot hupmet. Ferte earenoamážit fuomášahttit ahte go Sámediggi hábmegoahtá konkrehtalaš oahpahuspolitihkalaš doaimmaid, de dain galgá ábaida čalmmustahttit bihtán- ja nuortalašgielaid. Go dieđáhusas čállojuvvo sámegiella, de dat guoská buot sámegielaide, jus ii čujuhuvva guđege gillii earenoamážit.

Sámi oahppin sáhtta viiddis ipmárdusain gohčodit buot ohppiid sámegiela hálddašanguovllus, beroškeahtta čearddalaš gullevašvuodas ja gielladuogázis.

2. RÁMMAT JA DÁLÁ HÁLDDAŠEAPMI OAHPAHUSSUORGGIS

2.1 Sámi skuvlla árvovuodđu

Norgga vuodđoskuvla lea huksejuvvon dan vuodđoipmárdussii ahte skuvla galgá leat fágalaččat mánggabealát. Oahpahuslága ulbmilparagráfa hukse maid dien viiddis árvovuodđui. Skuvllas galget nannet historjjálaš ja kultuvrralaš ipmárdusa ja čanastaga, oahppat mánggakultuvrralašvuoda birra, ovddidit demokratiija ja dásseárvvu ja maiddái oahppat dieđalaš jurddašeami. Oahppit galget beassat hutkáivuoda iluin ovddidit, oahppat atnit beroštumi ja dutkanhálu. Oahppit galget maid oahppat kritihkalaččat jurddašit ja doaimbat etihkalaččat ja birra árvvusatnimiin (geahča oahpahuslága § 1-1). Lea maid vuodđoprinsihppa Norgga skuvllas ahte oahpaheapmi galgá heivehuvvot oahppi návccaide ja eavttuide (gč. oahpl. § 1-3). Norgga skuvllat, nu maiddái sámi skuvllat, galget leat vuodustuvvon árvvuide nugo dásseárvvui ja galget oahppat dohkkehit ahte olbmot leat iešguđetláganat. Diet vuodđoipmárdus lea čilgejuvvon oahppoplánain, earenoamážit oppalaš oasis.

Sáhtta go dasto earuhit dárú ja sámi skuvllaid árvovuodđu? Sámi skuvllaid árvovuodđu lea gal álgogeahčasteamis seammalágan go dárú skuvllaid. Sámi árvvut ja sámi oahpahanfilosofiija lea oppalaččat hui čihkosis oahppoplánain, muhto oahppoplánat ja oahpahanprinsihpat galggaše speadjalastit oahpahusa sámi árvvuide. Sámi skuvladutkamiin oaidnit ahte gávdnojit ollu vejolašvuodát movt sáhtta nannet oahpahusa sámi sisdoalu, ovdamearkkadihte geavahit árbevirolaš sámi lohkanmálliid matematihkas, vai dat buorebut čatnasa kultuvrii (Ylva Jannok Nutti, 2010), ja mánáidgárddiin ja skuvllain čalmmustahttit buorebut sámi bajásgeassinárvvuide (Balto 2003 ja earát).

Sámi skuvllas ja oahpahusas lea guovddáš sadji sámi servodaga ovddideamis, ja Sámediggi guorrasa daid bajitdási rávvagiidda maid sámi skuvladutkit lea buktán, mat gusket sámi skuvlla sámi sisdollui.

Gažaldahkan lea movt sámpolitihka sáhtta váikkuhit sámi mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid oahpaheami árvovuodđui, dahje sáhtta go oppalohká da sa váikkuhit. Sámedikki rolla otná dilis lea ahte diggi mearrida oahppoplánaid, mii sáhttit juogo ráhkadit oahppoplánaid dahje váikkuhit oahppoplánaid sisdollui maid guovddáš eiseválddit mearridit.

Sámedikkis nugo sápmelaččaid álbmotválljejuvvon ášahusas lea maid sadji digaštallamiin mat gusket sámi skuvllaid árvovuodđu ovddideapmái. Sámediggi báidná árvogažaldagaid fágalaš doaimmaid bokte, nugo ovdamearkkadihte oahppoplánaid mearrideamis, oahpponeavvoproševttaid välljemis ja politihkalaš doaimmain

Sámi oahppi ja oahpaheaddji leat čađahan ollu ođastusaid. Máhttolokten - sámi oahppoplánaid váldoprinsihppa, nugo dat lea čállojuvvon sámi oahppoplakáhttii, lea ahte sámi skuvla ja oahppofidnodat galgá láchit dili nu ahte oahppi/fidnooahppi oázžu kvalitehta dáfus buori oahpahusa, mii lea vuodđuduvvon sámegillii, sámi kultuvrii ja servodateallimii. Sámedikki ulbmil oahpahuspolitihkain lea doarjut dien vuodđojurdaga.

Našunála oahpahuspolitihka váldoprinsihppa lea ahte oahppit galget dovdat oadjebasvuoda sihke skuvllas ja iežaset beaivválaš eallimis minddár. Dat guoská maid sámi skuvlii. Oahpahuslágas leat da sa čielga láidesteamit 9a. kapihttalas, mii lea ohppiid skuvlabirrassa birra. § 9a-3 čuodjá ná: Skuvla galgá ággirrit ja systemáhtalaččat bargat ovddidit buori psykologalaš birrasa, dakkára gos juohke oahppi Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 273 siidu 379 siidus

dovdá oadjebasvuoda ja sosiálalaš gullelašvuoda. Ja daddjo vel earet eará ahte skuvllaid galgá láchčit ja jođihit nu ahte vuhtiváldá ohppiid oadjebasvuoda, dearvvašvuoda ja oahppama. Lea skuvlajođiheaddji ovddasvástádus bearráigeahččat ahte ohppiin lea buorre fysalaš ja psykososiálalaš oahppanbiras skuvllas. Oahpahuslágas leat maid čielga láidesteamit dasa movt oahppái galgá láchčit dili ja vejolašvuodaid beassat ieš ovdánit iežas eavttuid mielde.

Skuvlla ja ruovttu lagas ovttasbargu lea mielde ásaheamen oadjebas birrasa mánáide ja nuoraide. Oahppi dárbbaba dovdat dakkár searvevuhtii gullelašvuoda gos dohkkehit ja áktejit mánggabealátvuoda, ja oadjebas identitehta duddjo oadjebas dili. Sámi oahppit galget rámiin diehtit makkár duogáži gullet. Skuvla galgá ovddidit mánggakultuvrralaš ipmárdusa ja áimmahuššat ja nannet ohppiid identitehta ja nu váikkuhit dasa ahte oahppi oazžu buori iešdovddu ja buori dovddu iežas kultuvrii. Das lea sáhka ovdamearkkadiehta das ahte dohkkehit ja áktet iežas duogáža. Orro leamen nu ahte lea juo almmolaččat dohkkehuvvon ahte sámi kultuvrra galgá beassat atnit bilkun, ja dat dagaha dorvvohisvuoda ohppiide geain lea sámi duogáš.

Sámediggi lea sápmelaččaid álbmotválljejuvvon ásaheamen. Sámi álbmoga álbmotválljejuvvon ásaheamen galgá Sámediggi jođihit doaimmas oahpahussuorggis nu ahte dat lea vuodđuduvvon sámi árvvuide ja bajitdási sámpolitiikkalaš prinsihpaide mat gusket sámi iešmearrideapmái ja sápmelaččaid riikkaidgaskasaš ovttasbargui. Mii dieid fáhtehusaid duohta sisdoallu galgá leat, dan ferte mearridit iešguđetge politihkkasuorggis ja dat ferte harmoneret politihkkasuorggiid gaskka. Sámedikki bušeahtamearrádušat gusket buot Sámedikki politihkkasuorggiide. Bušeahtas čilgejuvvojit sámi árvvut ná:

”Sámedikki bargu nannet ja ovddidit sámi servodaga lea vuodustuvvon sámi árvvuide. Árvvuid fáhtehusain oaivvildit dán oktavuodas guottuid ja ipmárdusaid mat leat vuodđun min vuoruhemiide ja välljemiidda, ja mat ipmirduvvojit oktasážžan sámi servodagain. Bušeahtabarggu lea áigeguovdil čalmustahttet árvvuid nugo sámegeala ja kultuvrra, ovttadássášasvuoda ja dan ahte ákte iežas ja earáid kultuvrra, ja maiddái ovttasbarggu ja solidaritehta.

Sámegeala ja kultuvra lea dat maidda Sámediggi vuodusta buot bušeahttasuorggiid, leaš dal oahpahus, ealáhusat, arealahálddašepmi dahje internašuvnnalaš bargu. Eará vuodđoárvvut sámi servodaga ovdánahttimis leat ákten, ovttasbargu ja solidaritehta. Ákten ja ovttasbargu leat maid mearrideaddjin dasa go galgá lihkestuvvat sámegeala ja kultuvrra ovddidemiin buot oktavuodain. Ákten, ovttasbargu ja solidaritehta leat sihke árvvut ja veahkkeneavvut maiguin ovddida daid árvvuid.”

Oahpaheapmi mii dáhpáhuvá sámi birrasis, beroškeahhtá das gos oahppi dahje fidnooahppi lea dahje makkár fágain oahpahuvvo, boktá álo gažaldaga ahte makkár árvvut leat vuodđun oahpahusas, ja makkár vuodđoárvvuid mánat ja nuorat galget oahppat skuvllas. Diekkár sámi vuodđoárvvut leat čadnon eatnigillii, mánggabealátvuhtii, áktemii, oadjebasvuhtii, árbedieđuide, searvevuhtii, mánggakultuvrralaš gelbbolašvuhtii ja dasa ahte diehtá mii boahhtá dáhpáhuvat. Dán árvolisttu, maid sáhtá gohčodit guovddáš áššin sámi oahpaheamis ja oahpahusas, sáhtášii vel guhkibun čállit. Dasa sáhtášii lasihit vel eará árvvuid mat diekkár oktavuodas leat dehálaččat.

2.2 Internašunála rámmat

2.2.1 Riekti oazžut oahpu – vuđolaš olmmošvuoigatvuohta

Riekti oazžut oahpu lea vuđolaš olmmošvuoigatvuohta. Dat boahhtá ovdan earet eará Olmmošvuoigatvuođaid máilmmijulggastusa § 26:s, gos daddjo ahte juohkehaččas lea riekti oazžut oahpu. Dakkár eavttut go sohka beali, návccat, osku dahje čearddalaš gullelašvuohta eai sáhte dien rievttit ráddjet. Daddjo maid ahte vuodđooahpaheapmi galgá leat nuvtá ja geatnegahttejuvvon oahppu. Lea leamaš dárbu mearridit eará riikkaidgaskasaš juridihkalaš čadni soahpamušaid daid stáhtaide mat dieid julggastusaid leat ratifiseren dahje dohkkehan, mat čielgaseappot presiserejit maid

dat duohta dilis mearkaša ahte riekti oažžut oahpu lea olmmošvuoigatvuohta. Dat lea earet eará dahkkon ON mánáidkonvenšuvnnas, nugo dás vuolábealde oaidná.

ON Váldochoahkkin lea mearridan jagiid 2003-2012 ON Alfabetiserenlogijahkin. Dien logijagi ulbmil lea oažžut eanebuid oahppat lohkat ja čállit. Alfabetiserenlogijagi leat oassi stuorát internašunála barggus oahpahuš-ja ovddidansuorggis, gos okta váldonannendoaimmain lea prošeakta Education for All (Buohkaide oahppu). ON organisašuvdna UNESCO lea ožžon earenoamáš ovddasvástádussan ovttaštahtit dieid nannenbargguid. Maiddái Sámediggi lea čalmustahttán oahpahušpolitihka ja alfabetiserenprošeavttaid oassin daid doaimmaide maid mii bargat joksán dihtii meriid maid ON lea bidjan.

2.2.2 ON Mánáidkonvenšuvdna

ON olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnat suodjalit buot olbmuid, beroškeahtá agis, duogázis dahje eará iešvuođain, ja nu dat suodjalit ge mánáid ja nuoraid maid. Norga lea ratifiseren ON konvenšuvnna mii guoská mánáid vuoigatvuođaide (mánáidkonvenšuvnna) 1991:s. Mánáidkonvenšuvdna atná dan vuodđun ahte danin go mánát eai vel leat láddan fysalaččat ja vuoigatvuođalaččat, de sii dárbašit earenoamáš suodjalusdoaimmaid ja bearráigeahču. Maiddái ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP) sisttisdoallá 24. artihkkalis sierra mánáide guoski mearrádusaid. Mánáidkonvenšuvdna váldojuvvui lánkaásahusaide mielde olmmošvuoigatvuođalágain 2003:s ja nu dat lea ge biddjojuvvon ovddabeallái Norgga lágaid, ja vurdojuvvo ahte dat galgá vuhttot dain lágain mat Norggas leat dál.

Konvenšuvdna lea huksejuvvon golmma caggai, namalassii suodjalus, doarjja ja searvan. Konvenšuvnna njeallje vuodđoprinsihpa leat ii-vealaheapmi (art. 2), mii mánnái lea buoremus (art. 3), máná riekti eallit ja beassat ovdánit (art. 6) ja máná riekti beassat searvat ja vuhtiváldojuvvot (art. 12). Diet vuoruheapmi čuovvu mánáidlávdegotti stáhtaraporttaid njuolggadusaid.

Mánáidkonvenšuvnna vuoigatvuođat speadjalastet eanas daid vuoigatvuođaid mat leat ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnnas (SP) ja ON konvenšuvnnas mii válddahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid (ESK). Oahpahuš regulerejit artihkkalat 28 ja 29. Eará guoskivaš konvenšuvdnamearrádusat leat ESK artihkal 13, SP artihkal 18 nr. 4 ja Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnna (EOK)vuosttaš lassiprotokolla artihkal 2. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 válddahallá oahpahuš sisdoalu, ja artihkal 28 gieđahallá vuoigatvuođa oažžut oahpu. 28.artihkal nr 1 dadjá ahte riekti oažžut oahpu galgá dadjistaga duohtandahkkojuvvo. Mearrádusa vuosttaš čuoggá mielde lea dásseárvogáibáduš áibbas vealttakeahtá. ¹

Artihkkala vuosttaš lađas namuha eandalii rievtti oažžut oahpahuš. Bustáva(litra) a vuodul galgá vuodđooahpahuš leat geatnegahttejuvvon ja nuvttá. Nubbe ceahkki, joatkkaoahpahuš, galgá leat gávdnamis ja dasa galget buot mánát sáhttit beassat. Olahusmearrin galgá leat ahte maiddái dat oahpahuš lea nuvttá mánáide. Alitdási oahpahuš, galgá bustáva (litra) c mielde leat nu ahte buohkat dasa sáhttet beassat, muhto dan olaheapmi lea guđege návccaid duohken. Olbmot geat áiget allaohppui, leat dábálaččat badjel 18 jagi, ja de eai leat ge šat mánáidkonvenšuvnna ipmárdusa mielde mánát. Mearrádus lea dása guoskivaš, sihke danne go ovdalaš oahpahuš galgá gealbudit alit ohppui, ja maiddái danne go mearrádus bidjá direktiivvaid stáhtii goasii dadjat juo áibbas beroškeahtá vejolaš vuoigatvuođaoamasteddjiin. Mánát galget litra d mielde oažžut dieđuid ja bagadallama, ja galget ášahuvvot doaimmat mánáide geat šaddet olggobeallái oahpahuš (geahča litra e). ²

¹ Geahča dán oktavuodas maid art. 23 ja 1960 UNESCO-konvenšuvnna mii gieđá vealaheami oahpahušas.

² Mánáidlávdegoddi lea ráhkadan oppalaš mearkašemiid oahpahuš sisdollui, mat muhtun surggiin maid siskkistit art. 28. Geahča General Comment No. 1 The Aims of Education (CRC/GC/2001/1). ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid komitea lea ráhkadan guokte guoskivaš mearkašemiid; oahpu birra ja nubbi lea doaimmashehttejuvvon olbmuid birra, geahča CESCR General Comment No. 13 1999 (E/C.12/1999/10) ja CESCR General Comment No. 5 1994 (E/1995/22).

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 lea oahpahusa ulbmila birra. Lea earenoamáš ágga mearkkašit ahte 29 b) ja c) artihkal geavaha vuodđun dan ahte mánáid oahpaheapmi galgá ovddidit olmmošvuoigatvuođaid doahhtaleami ja maiddáid oahpahit mánáid gudnijahttit iežas identitehta, giela ja árvvuid. Dasa lassin galget mánáid oahppat árvvusatnit eará kultuvrraid go dan mas mánáid ieža leat oassin. Viidáseappot oaidná ahte bustáva d) dadjá ahte oahpahusa ulbmil galgá leat ráhkkanahttit mánáid eallit friddja servodagas gos lea ráfi, gierdavašvuohta ja ustivuohta buot olmmošslájjaid, našuvnnaid, oskkoldat joavkkuid ja eamiálbmogiidda gullelaš olbmuid gaskkas ja gos olbmuid lea ustivuođavuoigga. Die lea dehálaš direktiiva Norgga ja sámi oahpahaspolitihkkii. Artihkal 30 lea gieđahallá unnitlogu álbmogiid dahje eamiálbmogiid mánáid. Mearrádusat leat buoremuddui vuodustuvvon SP 27. artihkkalii. 30. artihkal čuodjá ná:

Stáhtain gos leat čearddalaš, oskkolaš dahje gielalaš unnitlogu olmmošjoavkkut dahje olbmot geat gullet muhtun eamiálbmogii, ii galgga biehttalit mánáid gii gullá diekkár unnitlogu olbmuid dahje eamiálbmogii seamma vuoigatvuođa ovttas earáiguin su čearddas eallit iežas kultuvrras, dovddastit ja čuovvut oskkus, dahje geavahit gielas.

Dien mearrádusas gávdnojit mánga individaášsi mat leat váidojuvvon ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi ja maiddáid oppalaš mearkkašepmi.³ Mearrádusa sátnádeapmi lea giellinláhkkái (“shall not be denied”), muhto dan galgá, seammaládje go SP 27. artihkkala nai, ipmirdit nu ahte dat miedihá positiiva vuoigatvuođaid, ja geatnegahtta stáhtaid álggahit earenoamáš doaimmaid.⁴ Olmmošvuoigatvuođalávdegotti bargodábit leat maid buktán čielgasii ahte 27. artihkal suodjala maiddáid ealahusdoaimmaid. Olmmošvuoigatvuođalávdegoddi čujuha dasa lassin maid ahte kultuvra oainnusinboahhtá iešguđetládje; dan oaidná maid earenoamáš eallinvugiin mat leat čadnon eanageavaheapmái. Go lea celkojuvvon ahte Vuodđolága § 110a galgá sisttisdoallat seamma go SP 27. artihkal, de sáhtta dán mearrádussii guoskivaš praksis čuvget 30. artihkkala sisdoalu čielgaseappot.

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 lea (seammaládje go SP art. 27) sátnáduvvon nu ahte das lea sáhka juohkehažžii sierra (individuála) vuoigatvuođain. Ii goappás ge diein mearrádusain leat unnitloguálbmot dahje eamiálbmot doaba dárkileappot čilgejuvvon. Norggas lea almmatge sihkkaris ášši dat ahte stáhta eiseválddit leat dohkkehan sápmelaččaid Norgga eamiálbmogin. Dan oaidná earet eará Stuoradiggedieđáhusas sámpolitihka birra.

Mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 sisttisdoallá individuála rievtti sámi mánáide oazžut oahpu sámegeilas ja beassat áimmahuššat iežaset kultuvrra ja iežaset kultuvrralaš iešvuođa. Dat sisttisdoallá maid gulahallangeatnegasvuođaid stáhta eiseválddiide, ahte galget álggahit positiiva earenoamášdoaimmaid sámi mánáide govlluin gos sámegeilla ja kultuvra lea áitojuvvon.

ON mánáidlavdegoddi lea buktán čuovvovaš ávžžuhusa, dalle go meannudii Norgga maŋemus áigodatraportta mánáidkonvenšuvnna čuovvoleami birra: ⁵

”61. Lávdegoddi ávžžuha guoskivaš stáhta bargat nu bures go nagoda sihkkarastin dihtii čearddalaš unnitloguide gullelaš mánáide ja eamiálbmotjoavkkuid mánáide seamma vejolašvuođa joksat buot vuoigatvuođaid mat eará mánáin leat, dasa gullá dat ahte galget oazžut seamma buresbirgejumi, dearvvašvuođabálvalusaid ja skuvlla, ja sin galgá suodjalit ovdagáttuid, veahkaválddi ja stigmatiserema vuostá.”

³ Geahča General Comment No. 23 (CCPR/C/21/Rev.1/Add.5)

⁴ GČ. ON olmmošvuoigatvuođalávdegotti General Comment . 23

⁵ Mánáivuoigatvuođalávdegotti viđalogigoalmmát sešuvnna ođđajagimánu 11. - 29. beivvii 2010 loahpalaš mearkkašeamit Norgga áigodatraportii. Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

2.2.3 ON Eamiálbmotjulggaštus 2007

Eamiálbmotjulggaštusa 14.artihkal nanne ahte álgoálbmogiin lea riekti ásahit ja bearráigeahččat iežaset oahppovuogádagaid, ja sis galgá maid lea riekti ásahit alcceseaset oahppoinstitušuvnnaid ja stivret daid. ON julggaštus ii leat dakkár konvenšuvdna mii rievttalaččat čatná masage, muhto dat geatnegahtá daid stáhtaid politihkalaččat mat dan leat ovddidan ja dohkkehan.

Eamiálbmotjulggaštus lea earenoamáš álbmotrievttalaš oktavuodas, danin go dat sisttisdoallá sierra mearrádusaid mat celket movt julggaštusa artihkkaliid galgá čuovvolit riikka lágain.

Eamiálbmotjulggaštusa 14. artihkal čuodjá ná:

Artihkal 14

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit ja bearráigeahččat iežaset oahpahušvuogádagaid ja institušuvnnaid gos fálljuvvo oahppu sin iežaset gillii, dan láhkái mii heive sin kultuvrra oahppan-ja oahpahanvugiide.

Eaŋkilolbmuiin mat gullet eamiálbmogi, earenoamážit mánáin, lea riekti oažžut buot dásis oahpu ja buotlágan stáhtalaš oahpahusa, almmá vealakeahhtá.

Stáhtat galget, ovttas eamiálbmogiiguin, ásahit buresdoaimbi doaimmaid nu ahte olbmot geat gullet eamiálbmogiidda, earenoamážit mánát, maiddáii sii geat ellet olggobealde iežaset báikkálaš servodagaid, ožžot vejolašvuođa oahppat iežaset kultuvrra birra ja iežaset gillii, doppe gos dat lea vejolaš.

14.artihkkala vuosttaš lađas nanne ahte eamiálbmogiin leat riekti ásahit ja bearráigeahččat iežaset oahppovuogádagaid, ja sis lea maid riekti ásahit ja bearráigeahččat iežaset oahppoinstitušuvnnaid. Riekti bearráigeahččat sámi oahppoinstitušuvnnaid lea Sámedikki árvvoštallama mielde oassi das maid eamiálbmotjulggaštusa 14. artihkal gohčoda siskkáldas ja báikkálaš dilálašvuohtan maid eamiálbmogat rievtti mielde ieža galget beassat stivret. Dán mearrádusa ferte maid ipmirdit eamiálbmotjulggaštusa 3. artihkkala čuovggas⁶.

Ii oro sáhttimin dadjat ahte dál lea mis sámi iešstivrejupmi oahpahuš-ja skuvlasuorggis. Seammaládjje go dutkansuorggis ge, de orro álbmot oalle viidát leamen ovttaoaivilis dan áššis ahte sámi institušuvnnaid galget oažžut stuorát válldi ja eanet dadjamuša sámi oahpahuš-ja skuvlasuorggi ovddideamis. Válđováttisvuohta oahpahuš-ja skuvlasuorggi iešmearrideami áššis lea dat go stáhtaeseválddit ieža mearridit bearehaga rámmaeavttuid sámi oahpahušsii. Earet eará lea álo nu ahte leat našuvnnaš oahppoplánat mat adnojuvvojit vuodđun oahpahusa hábmemis, ja boadus das lea ahte sámi plánat álo fertejit heivehuvvot našuvnnaš plánaide.

Eamiálbmotjulggaštusa 14.artihkkala nuppe lađas nanne rievtti oažžut oahpu stáhta oahppoásahusain buot dásiin, ja vaikko makkár oahpu, ja dat galgá dahkkot almmá makkárge vealaheami haga. Vaikko dien mearrádusa sánit dadjet ge ahte sápmelaččain galgá seamma vuoigatvuohta oažžut oahpu go eanetloguálbmoga olbmuiin, de sáhtá dan geahččat mearrádusa vuottaš lađđasa čuovggas, ja jearrat ii go oahpahuš vealaheami birra gáibit maid dan ahte diekkár oahpahuš galgá leat sámegillii.

Goalmmát lađas geatnegahtá eiseválddiid ovttas sápmelaččaiguin, sin ovddasteaddji orgánaid bokte, ásahit doaimmaid maid bokte sápmelaččat ožžot oahppat iežaset kultuvrra ja oahpu sámegielas ja

⁶ Sámediggi atná dás vuodđun dan ahte artihkal 3 lea sisdoalu dáfus seamma go riekti iešmearrideapmái, nugo dan sátnádeapmi lea seammassullasaš artihkal 1:s siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnnaš (SP) ja konvenšuvnnaš mii válldahallá ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid (ESK), ja maiddáii davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa 3.artihkkalis
Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

sámegillii, gos dat lea vejolaš. Mearrádus gusto earenoamážit mánáide, muhto dat guoská maiddá rávisolbmuide geat ássat olggobealde iežaset ruovttuservodagaid, mii mearkkaša ahte mearrádusa sáhtta geavahit rávisolbmuid oahpahusa ektui.

Lassin 14.artihkkalii lea maid 13. ja 15. artihkkaliin oahpahuosuorgái guoskivaš sisdoallu. Artihkkal 13 dohkkeha sápmelaččaid rievtti beassat geavahit ja ovddidit iežaset gielalaš ja kultuvrralaš árbevieruid, ja fievrredit árbedieđuid viidáseappot, dat gohčču maid seammás stáhta eiseválddiid suodjalit dien rievtti. Artihkal 15 bidjá gáibádussan ahte buot oahpu galgá áktet; ahte galgá hui čielgasit árvvusatnit sámi kultuvrra mánggabealátvuoda, historjja ja árbevieruid.

2.2.4 ON earenoamášdieđiheadji James Anaya raporta sámiid birra

Earenoamášdieđiheadji James Anaya raporta eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuodaid ja vuđolaš friddjavuoda birra lea maid oassi dan máhttovuodus maid geavahit ollislaš sámi oahpahaspolitihka hábmemis. Earenoamášdieđiheadji čujuha raporttastis sápmelaččaid birra Norggas, Ruotas ja Suomas daid ollu oahpahaspolitihkalaš váttisvuodaide maid Sámedikkat searválaga fertejit čuoovvilit. Dat guoská ábaida Davviriikkaid sámegeielaid duodaš dillái, dat leat gažaldagat mat galget vuđoleappot suokkardallojuvvot sierra gielladieđáhusas. Raporta lea ovdanbiddjojuvvon ON Olmmošvuoigatvuodaráđđái, mii galgá čuoovvilit earenoamášdieđiheadji rávvagiid viidáseappot ON Váldochoahkkimii. Sámediggi áigu dien barggu čuoovvut našunála dásis ja maiddá Sámi parlamentáralaš ráđis. Lea maid lunddolaš oainnusindahkat eamiálbmot mánáid ja nuoraid oahpahasdili Eamiálbmogiid Máilmmikongreassas 2014:s.

2.3 Davviriikkalaš ovttasbargu ja Davviriikkaid sámekonvenšuvdnaevttohus

2.3.1 Riikkaidgaskasaš sámi ovttasbargu oahpahuosuorggis: Sámi Parlamentáralaš Ráđđi

Ollislaš oahpahaspolitihka mearkkaša maid ahte ferte leat rájiidrasttildeaddji ovttasbargu. Sámi álbmot ássa njealji riikkas. Sámi mánát ja nuorat leat rájekeahces olbmot dan dáfus ahte sis lea oktasaš kultuvra, nanu fuolkevuodačanastagat ja oktavuodadovdu eará sámi nuoraiguin. Nu lea earenoamážit rádjevuolluin. Ollislaš oahpahaspolitihka galga nannet dien oktiigullelašvuoda.

Lea dehálaš sámi mánáide ja nuoraide beassat nannet iežaset giela ja identitehta, beroškeahhtá das guđe riikkas sii ássat. Oahpahaspolitihka bajemusdási jurddašeamis ferte smiehttat movt olles sámi riikkaidgaskasaš oahpahasovttasbarggu sáhtta doaimmahit. Go galgá nannet ovttasbarggu gaskal sámi gelbbolašvuodabirrasiid ja Davviriikkaid sámi servodagaid, de dat gáibida sihke oanehit áiggi ja guhkitaiggi vuollái smiehttamušaid. Ja sámi servodagas ferte maid viidát ságastallojuvvot dan birra makkár vuodđoprinsihpaide ollislaš oahpahaspolitihka galgá hukset. Sámi servodaga siskkáldas gulahallan ja ságastallan lea seammá dehálaš go dat ahte gulahallat stáhtalaš eiseválddiiguin.

Sámi mánáid ja nuoraid oktiigullelašvuoda, man vuodđun lea oktasaš kultuvra ja historjja, sáhtta mángga suorggis nannet nu ahte olahit vel nannosit ollessámi kultuvrralaš ja gielalaš oktiigullelašvuoda ja oktasaš identitehtadovddu sámi giellaguovlluin. Lea Sámii Parlamentáralaš Ráđđi (SPR), mii goziha davviriikkalaš ovttasbarggu sámi oahpahasáššiin. SPR ásahevvui jagis 2000. Okta dien ráđi nannensurggiin lea bargat dan guvlui ahte hábmet oktasaš giella- ja oahpahaspolitihka.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi mearridii 2003:s álgit árvvoštallat ahte livččii go vejolaš ráhkadit oktasaš davviriikkalaš oahppoplánabuktosa. Ášši ovddiduvvui Suoma, Norgga ja Ruota sámi áššiid ovddasvástideaddji ministariidda. Dieid riikkaid ministtarchoahkkimis 2003:s, gos maiddá sámediggepresideanttat ledje mielde, mearriduvvui ahte galget bargagoahhtit oktasaš sámi oahppoplánaiguin ja oahpponeavvuiguin. Mearrádusas daddjo ahte galgá hábmet oktasaš meriid dihto surggiin mat ovdanbohtet dan golmma riikka oahppoplánain. Dat dolvošii lagat davviriikkalaš ovttasbargui ovddidit oahpponeavvuid sámi ohppiide. Mearriduvvui álgit álggos sámi fágaiguin duodji ja sámegeiella.

Dan mearrádusa čuovvoleapmin, álggahii Sámi Parlamentáralaš Ráđđi čielggadanbarggu mas galge geahčadit sámi mánáid oahppandili Davviriikkain. Čielggadeami čađahii Ulla Aikio-Puoskari Suoma Sámedikkis. Ulbmil čielggademiin lei bálddastahttit davviriikkaid oahpahusdili ja kártet erohusaid mat gusket sámegeielaiddillái, lágaide, veahkkeváriide, oahppoplánaide, hálddašepmái jna. Iskkadeami loahpalaš boadus ovddiduvvui raportan Sámi Parlamentáralaš Ráđđái guovvamánus 2005.

Raporta čujuha ahte riikkaid oahppoplánain leat stuora erohusa, ja dasa lassin leat erohusat mat gusket gillii stuorámus cakkat mat dagahit ahte ii sáhte nuppi riikkaid oahpponeavvuid geavahit. Danin lea ge dárbu čohkket návccaid ja bargagoahtit ráhkadit oktasaš terminologijja fágaiide. Raporta čujuha maid ahte dien golmma riikkas leat hui iešguđetlágan ruhtadanortnegat mat gusket dasa movt ruhtadit oahpahusa sámegeiela ja sámegeilli, ja maiddá iešguđetlágan doarjjaortnegat sámegeiel oahpponeavvuid ovddidanbargui.

Dien čielggadeami vuodul mearridii SPR áššis 07/05 ahte SPR mihttomearri lea ahte davviriikkalaš dásis galget ráhkaduvvot oktasaš ulbmilat sámi oahpahussii, oktasaš oahppoplánat ja oahpponeavvut maid sáhttet buot dan golmma riikkas geavahit. Davviriikkaid sámeministarat ávžžuhuvvojit dien mearrádusas láchit dilálašvuodaid nu ahte diet golbma riikka duođai nákkejit ovttasbargat sámi oahpahasain. Ministarat bivdojuvvo árvoštallat movt lágaid sáhtášii ovttastahttit, vai šattašii vejolaš ráhkadit oktasaš davviriikkalaš oahppoplánaid ja oahpponeavvuid. Sii ávžžuhuvvo maid čielggadit makkár ekonomalaš váikkuhusat leat das go sápmelaččat ožžot iešguđetge bealde riikkarájiid oahpahusa, ja hábmet evttohusa movt praktihkalaččat diekkár oahpahusa sáhtta čađahit.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi meannudii raportta čuovvoleami fas ođđasis 2008:s. De bivddii SPR Suoma, Ruota ja Norgga sámi áššiid ovddasvástideaddji ministariid fas ođđasis čuovvolit dan barggu man ulbmil lea ráhkadit oktasaš olahanmeriid dien golmma riikka oahpahussii. SPR nannii viidáseappot ahte diet čuovvoleapmi berre dáhpáhuvvat daid láidestemiid mielde mat leat evttohuvvon Davviriikkalaš sámekonvenšuvnnas.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi lei čállán iežas doaibmaplánii 1.11.2008 – 31.12.2010 vihtta doaimma mat gullet oahpahussii. SPR lea nammadan hálddahusdási bargjoavkku, mas buot golbma sámedikki leat mielde, ja man mandáhtta lea evttohit movt doaibmaplána jurddašuvvon doaimmaid galggašii čuovvolit. Bargjoavku galgai gárvvistit evttohusastis loahpageahčen 2010, muhto eai leat vel geargan dainna bargguin.

2.3.2 Davviriikkalaš Sámekonvenšuvdnaevttohus

Davviriikkalaš ekspeartajoavku mas leat áirasat maid Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkat leat nammadan, gárvvistii 2005:s ovttajienalaččat davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa. Evttohus lea ráhkaduvvon daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid vuodul mat dan golmma stáhtas leat sápmelaččaid ektui, nugo eamiálbmot. Evttohuvvon davviriikkalaš sámekonvenšuvdna dohkkeha ahte sápmelaččain lea iešmearridanriekti, ja ulbmil lea ahte sápmelaččaid ovttasbargu, nugo okta álbmot, galgá geahpeduvvot davviriikkalaččat.

Konvenšuvdnaevttohus lea leamaš dien golmma riikkas gulaskuddamiin 2006:s. Sámedikki dievasčoahkkin lea gulaskuddancealkámušain ollislaččat dorjon konvenšuvdnaevttohusa, ja deattuhan ahte dat golbma stáhta ja sámedikkat eai galggaše šat bearehaga duohtadit evttohusa viidásit šiehtadallamiin. 2007:s gárvvistii bargjoavku raportta mas suokkardit evttohuvvon konvenšuvnna mearrádusaid našunála lágaid ja álbmotrievtti ektui. Dan bargjoavkkus ledje mielde Bargo-ja searvadahttindepartemeantta, Justisdepartemeantta, Olgoritdepartemeantta ja Sámedikki ovddasteaddjit. Bargjoavku mii lea árvoštallan evttohusaid našunála lágaid ja álbmotrievtti ektui, lea gávnahan ahte ii guhtege evttohus mana daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid dobbeliidda maidda Norga juo lea čadnojuvvon. Mii guoská sápmelaččaid birra diehtujuohkimii, de manná evttohus veaháš olggobeallái našunála rievtti. Sámedikki mielas lea dárbu čađahit láhkabargguid mat čanaše

dieid geatnegasvuodaid Norgga lágaide. Seammás galggašii oahpahuslága mearrádusaiguin buvttelit lagabui daid álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid mat juo leat gustovacčat.

Go Norgga, Ruota ja Suoma stáhtat ja sámedikkít vuos ledje ollu jagiid digaštallan dan movt konvenšuvdnašiehtadallamat galggaše čadahuvvot, de viimmat álggahuvvo šiehtadallamat 2011:s. Norgga vídaolbmo sáttagottis leat Sámedikkis guokte ovddasteaddji. Konvenšuvdnašiehtadallamat galget čadahuvvot vída jagis.

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusas leat artihkkalat 26, 28 ja 30 mat ábaida gusket oahpahussuorgái.

26. artihkkalii lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Sámi oahpahus

Sápmelaččain geat ássat sámi guovlluin galgá leat vejolašvuohta oažžut oahpu sámegeielas ja sámegeillii. Oahpahus ja studerenruhtadeapmi galgá heivehuvvot sin duogáži. Diekkár oahppu galgá dahkat vejolažžan searvat joatkkaoahpahussii buot dásiin, ja seammás gokčat daid dárbbuid mat sápmelaččain leat go galget ain beassat bargat árbevirolaš sámi ealáhusain. Studerenruhtadeapmi galgá leat dakkár ahte addá vejolašvuodaid čadahit alladási sámi oahpu.

Sámi mánáide ja nuoraide geat ássat olggobealde sámi guovlluid galgá lágíduvvot vejolašvuohta oažžut sámegeioahpu, ja maiddá oahpu sámegeillii dađi mielde go orro govttolaš guđege guovllus. Oahpaheapmi galgá eanemus lági mielde heivehuvvot sin duogáži.

Nášunála oahppoplánat galget ráhkaduvvot ovttasbarggus sámedikkiiguin ja heivehuvvot sámi mánáid ja nuoraid kultuvrralaš duogáži ja dárbbuide.

Vuosttaš lađas mielddisbukta ahte sámi guovlluid sápmelaččain lea riekti oažžut oahpahusa “sámegeielas ja sámegeillii”. Eiseválddiin lea ges geatnegasvuohta láchit ja ruhtadit lohkama nu ahte heive sámiid duogáži.

Nubbe lađas guoská sápmelaččaide geat ássat olggobealde dieid guovlluid. Doppe lea sápmelaččain riekti oažžut oahpahusa sámegeielas ja sámegeillii ”dađi mielde go orro govttolaš”. Ekspeartajoavku lea iežas mearkašemiin čujuhan oahpahuslága mearrádusaide. Oahpahuslága njuolggadusat devdet 26.artihkkala gáibádusaid mat gusket oahpaheapmái vuodđoskuvllas. Lea eanet eahpečielggas man muddui mearrádusat joatkkaoahpahusa birra duhtadit 26. artihkkala.

Bargojoavku mas leamaš mielde mánga departemeantta ja maiddá ovddasteaddjit Sámedikkis, lea geahčadan teavstta mii lea evttohuvvon davviriikkalaš sámekonvenšuvdnan. Bargojoavkku loahppaárvoštallamis daddjo ahte oahpahuslága mearrádusat vástidit oktii evttohusa 26. artihkkaliin, danin go 26.artihkal ii njuolga daja ahte galgá leat vuoigatvuohta oažžut sámegeiel oahpu maŋŋel vuodđoskuvlaagi.

Ja lohkan/studerenruhtadeapmi galgá vuosttaš lađđasa goalmát čuoggá mielde leat dakkár ahte lea “vejolaš” čadahit alladási sámi oahpu. Dálá studerendoarjjanjuolggadusaid mielde lea vejolaš oažžut loana ja stipeandda lohkamiidda gávccii jagi, ja normerejuvvon mastergráda lohkanáigi lea vihtta jagi. Go galgá lohkat mastergráda dásis viidáseappot, de lea vejolaš oažžut loana ja stipeandda vel golbma jagi lohkami, maid omd. sáhtta geavahit lohkat sámegeiel sámegeiel masterlohkama oktavuodas.

Goalmát lađas gáibida ahte nášunála oahppoplánat galget ráhkaduvvot ráđđálaga Sámedikkiin, ja dat galget heivehuvvot sápmelaččaide duogáži ja dárbbuide. Oahpahuslága § 6-4 mielde lea Sámediggái delegerejuvvon váldi ráhkadit láchkaásahusa sámi kultuvrra, sámegeiel ja earenoamáš

joatkkaoahpahusfágaid oahppoplánaide. Movt §6-4 geavahuvvo, bohtá šaddat mearrideaddjin dasa ahte duhtada go dálá ortnet evttohuvvon konvenšuvnna gáibádusaid.

28. artihkkalii lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Oahpahus ja diehtujuohkin sámiid birra

Sámi álbmoga kultuvra ja servodateallin galgá ulbmillaš vuogi mielde ovdanboahtit oahpahusas maiddá olggobealde sámi servodaga. Diekkár oahpahus galgá earenoamážit ovddidit dieđuid sápmelaččaid dili birra nugo riikka eamálbmot. Stáhta galgá ovttasbarggus sámedikkiiguin fállat oahpu sámi kultuvrra ja servodateallima birra olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin.

Stáhta galgá ovttasbarggus sámedikkiiguin bearráigeahččat ahte almmolaččat lágiduvvo sámi kultuvrii ja servodateallimii guoskivaš diehtujuohkin.

Vuosttaš lađđasa mearrádusat sistisdollet golbma váldoelemeantta. Vuosttažettiin dan ahte sámi kultuvra galgá ovdanboahtit oahpahusas olggobealde sámi servodaga. Dasto lea mearrádusain dákkár gáibádus dien oahpahusa sisdollui; oahpahus galgá ovddidit máhtu sápmelaččaid birra eamiálbmogin. Ja goalmát elemeanta lea ahte stáhtat geatnegahttejuvvojit fállat sámi kulturoahpu olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin. Sullasaš mearrádus gávdno maid ILO-169 artihkkalis 31. Dat artihkal čuodjá sámegeallii ná:

Galget álggahuvvot diehtujuohkin doaimmat buot servodatsurggiin, ja earenoamážit dakkár olmmošjoavkkuid gaskkas main eanemusat lea njuolgggo oktavuoha daid namuhuvon olbmuiiguin. Dákkár doaimmat galget ásahuvvot dan várás ahte jávkadit ovdagáttuid mat sáhttet leat dieid olbmuid hárrái. Vai dieinna lihkestuvvá, de ferte sirret veahkkeváriid vai sihkkarastá ahte oahppogirjijt historjjas ja oahpponeavvut muđui addet vuoiggalaš, rievttis ja bureslágiduvvon dieđuid ja gova dieid olbmuid servodagas ja kultuvrras.

Diet mearrádus nanne maid seammás ahte galgá leat geatnegasvuohta láchit sámi kulturoahpu maiddá olggobealde árbevirolaš sámi guovlluid. ILO-169 mearrádus gal lea viidát, dat nanne miha eanet konkreetalaš geatnegasvuođaid go daid mat davvirikkalaš sámedikonvenšuvnna 28.artihkkalis leat, go ILO gáibida ahte dakkár oahppu galgá addit vuoiggalaš, rievttis ja dieđuid dáfus buori gova sámiin. Go geahččá našunála lágaid, de lea oahpahušláhka mii sistisdoallá dása guoskivaš mearrádusaid. Vuosttaš lađđasa vuosttaš ja nuppi čuoggá sáhtášii áimmahuššat dan láchái ahte biddjo gáibádusán ahte našuvnnalaš oahppoplánain, mat gusket buot ohppiide, galgá leat sámi sisdoallu, ge. oahpahušlága § 6-4. Sáhtta gal diehttelas maid jearrat galgá go gáibádus mii guoská sámi kulturoahpahussii, nugo namuhuvvon 28.artihkkalis, maiddá gustot vuođđooahpaheamis viidáseappot. Dat ii boade jur njuolgut ovdan konvenšuvdnaevttohusa sátnádeamis, muhto dat lea presiserjuvvon 28.artihkkala mearkkašemiin; ahte oahppu sápmelaččaid birra, nugo eamiálbmot, berre maid leat oassi allaoahpus. Dálá lágain ii leat daddjon ahte maiddá allaoahpus galgá oahpahušvot sámi kultuvrra birra, ja Sámedikki mielas lea dehálaš oazžut allaoahpahussii diekkár fáldaga. Maiddá goalmát čuoggá gáibádus; mii guoská sámi kulturoahpaheapmái olbmuid geat galget bargat sámi guovlluin, lea juoga ođas Norgga lágaid ektui

28.artihkkala nubbe lađas nanne stáhtaid geatnegasvuođa bearráigeahččat ahte jodihuvvo almmolaš diehtujuohkin sápmelaččaid birra, ja ahte dat dahkko ráđđálaga sámedikkiiguin. Sullasaš gáibádusa gávdná ILO-169 artihkkalis 31, geahča mii dás ovdalis lea daddjon. Ii diet ge geatnegasvuohta lea váldojuvvon mielde Norgga riektevuogádahkii sierra láchkan.

30. artihkkalii lea evttohuvvon čuovvovaš sátnádeapmi:

Sámi mánát ja nuorat

Sámi mánáin ja nuorain lea riekti beassat ovdánit iežaset kultuvrras ja áimmahuššat ja ovddidit iežaset sámi identitehta.

Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

281 siidu 379 siiddus

Mearrádus nanne earenoamážit mánáid ja nuoraid vuoigatvuoda beassat ovdánit iežaset sámi kultuvrras ja áimmahuššat ja ovddidit iežaset sámi identitehta. Seamma vuoigatvuoha lea maid čállojuvvon skábmamánu 20. beaivvi 1989 ON mánáidkonvenšuvnna 30. artihkkalii.

30.artihkkala sáhtta maid bálddastahttit sámekonvenšuvdnaevttohusa 24. artihkkaliin; go lea sáhka sámegeiela. 24. artihkal geatnegahtta stáhtaid suodjalit, ovddidit ja viidánahttit sámegeiela, ja das leat maid njuolggadusat mat gusket sámegeiela geavaheapmái almmolaš oktavuodain.

Mánáidkonvenšuvnna 17. artihkkalis (d) daddjo viidáseappot ahte "Soahpamušrikkat galget arvvosmahttit dieđihangaskaomiid giddet earenoamáš fuomášumi unnitlogučearddaid ja camiaálbmogiid mánáid gielalaš dárbbuide".

Davviriikkalaš sámekonvenšuvdnaevttohusa 25.artihkkal čuovvola dien, ja dan ferte bálddastahttit 30.artihkkaliin, danin go artihkal 25 geatnegahtta stáhtaeseválddiid bearráigeahččat ahte TV ja radio ráhkadit sámi sáddagiid, ja ahte bábermediat čállet sámegilli. Dálá ođđaáigasaš servodagas lea tv – ja suohtastallanindustriija dehálaš kultur-ja identitehta gaskkusteadđji. Danin lea ge dárbu gozihit ahte mánáide ja nuoraide gávdnojit buorit tv-, filbma-ja radioprográmmafálaldagat, ja ii unnimustá ahte gávdnojit maid internehtas fálaldagat.

Diekkár láidesteamit sáhttet nannet ollu mánáid ja nuoraid sámi iešvuodadovddu rastá riikkarájiid, ja maiddá nannet sámegeiela oktasaš giellan.

Sámediggi čujuha dán oktavuodas Mánáidáittardeaddji guláskuddancealkámuššii mas lea čuovvovaš loahppaárvvostallan:

”Mánáidáittardeaddji oaivvilda ahte ON mánáidkonvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra buori muddui maid gokčá sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid, muhto oktasaš davviriikkalaš sámekonvenšuvdna, mas mánáid vuoigatvuodát deattuhuvvojit, sáhtta vel eanet nannet mánáid identitehta. Min oaivila mielde sáhtta buoret riikkaidgaskasaš ovttasbargu leat ávkkálaš sámi mánáide ja nuoraide. De jurddašit ovddemustá daid buriid beliid maid diekkár ovttasbargu sáhtta duddjot oktasaš giela nannemis skuvllas ja olggobealde skuvlla, ja movt dat nannešii girjjálašvuoda ja fágagirjiid ovddideami, ja ođđaáigasaš mediaid heiveheami ja buvttadeami”.

Sámediggi sáhtta dien oainnu doarjut, ja oaivvilda ahte lea dehálaš hábmet hui čielga davviriikkalaš sámekonvenšuvnna mii nanne sámi mánáid ja nuoraid unnimusdási vuoigatvuodaid oahpahussii; ja mii maiddá nanne seammadássásaš oahppofálaldagaid. Almmatge ii leat doarvái dušše dohkkehit davviriikkalaš sámekonvenšuvnna artihkkaliid jus diekkár dásálasvuoda galgá olahit. Eaktun dásseárvvu olaheapmái, lea ahte Norgga oahppoeiseválddit ožžot searvadahtti ja buriid miellaguottuid sámi kultuvrii.

2.4 Našunála hálldašeapmi, lágat ja našunála oahppoplánabuvttus

2.4.1 Oahpahussuorggi hálldašandásit

Oahpahussuorggis leat ollu ja mánggalágan goahkat. Dat leat Stuoradiggi, Máhtodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta, fylkamánnet (19), fylkasuohkanat (19), suohkanat (430), priváhta – ja stáhtalaš skuvllat ja Sámediggi; ja vel iešguđetlágan orgánat, ráđit, lávdegottit ja nammagottit fidnodagaid fágaoahpahas. Dasa lassin lea vel skuvllaid ja váhnenfierpmádagaid váikkuhanorgána.

Stuoradiggi mearrida juolludemiid ja lea lálkaaddi eiseváldi mii mearrida ráđdehusa evttohusaid mat gusket oahpahas ulbmiliidda ja rámmaide, nu maiddá oahpahaslága. Oahpahasláhka muitala makkár fágat vuoddoahpahas galget leat, movt vuoddoskuvla lea juhkkujuvvon ja man galle jagi vuoddoahpaheapmi galgá bistit.

Máhttodepartemeanta lea riikka skuvllaid ja oahpahusa alimusdási hálddašanorgána. Dan ovddasvástádus lea čadahit našunála skuvlapolitiikka. Oahpahušláhka addá departementii láhkavuoda man vuodul sáhtta mearridit láhkaásahusaid; omd. dan ektui man ollu oahpahušáigi oktiibuot galgá leat joatkkaoahpus, fidnoohppiide ja oahpaheaddjekandidáhtaide, ja maiddá láhkaásahusa mii guoská joatkkaoahpahusa ceškiide ja prográmmasurggiide (fálaldagaide). Departemeanttas lea maid láhkavuodđu mearridit láhkaásahuid fágaide, oahpahusa ulbmiliidda (oahppoplánaide), fágaid oahpaheami viidodahkii (fága- ja diibmojuohkimii) ja dasa movt vuodđoskuvlla ja joakkaohpahusa oahpaheapmi galgá čadahuvvot. Departemeanta mearrida láhkaásahusaid maid mielde galgá árvvoštallat ohppiid, fidnoohppiid, oahpaheaddjekandidáhtaid, privatisttaid ja hárjehallikandidáhtaid, ja láhkaásahusaid mat dadjet movt árvvoštallama váidit, láhkaásahusa eksámeniid, fága- ja sváinnadutkosiid ja vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa dokumentašuvnnaid birra.

Oahpahušdirektoráhta lea vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa etáhta ja gullá Máhttodepartemeantta vuollái. Dát etáhta bargá oahpponeavvuiguin, árvvoštallamiiguin (eksámeniiguin, našunála geahččalemiiguin, kártengeahččalemiiguin), analysaiguin, ovddidemiin, diehtujuohkimiin, bearráigeahččamiin ja hálddaša iešguđetlágan doarjagiid.

Fylkamániid ovddasvástádus lea raporteret, bearráigeahččat ja gozihit ahte lágat ja njuolggadusat čuvvojuvvojit, ja galget veahkkain ovddidit kvalitehta, čadahit diehtujuohkima ja bagadallama. Fylkamánnat galget maid juohkit dieđuid sámegeiel gáidosisoahpu birra vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahasas iežaset fylkkain. Nordlándda, Romssa ja Finnmárkku fylkamánnat hálldašit diimmuid maid galget juogadit suohkaniidda/friddjaskuvllaide vuodđoskuvladásis. Skuvllat ohcet oazžut sámegeioahpu iežaset fylkka Fylkamánnes. Olggobeale Davvi-Norgga suohkanat ja friddjaskuvllat sáddejit maid ohcamuša Finnmárkku Fylkamániin.

Fylkasuohkanat ja suohkanat leat skuvllaid oamasteaddjit. Oahpahušlága mielde galgá suohkan gozihit vuoigatvuoda ahte fálojuvvo vuodđooahpahuš ja earenoamášpedagogalaš veahkki. Fylkasuohkan galgá maid gozihit vuoigatvuoda oazžut joatkkaoahpahusa, ja seammaláde maid rávisolbmuidoahpu. Rektor galgá skuvlla jođihit njuolggadusaid mielde. Lágain ja oahppoplánabuktosiin lea geatnegahtti rámmat, muhto daid rámmaid siste sáhtta suohkan, skuvla ja oahpaheaddjit váikkuhit maid galgá oahpahit ja movt.

Sámediggi lea oahpahušlágas ožžon válddi mii guoská oahppoplánaide, muhto dat lea hui gáržžes váldi. Liikká lea Sámediggi politiikka vuolgaheaddji, iežas autonomiija olis, ja maiddá oahppoplánabarggu ja konsultašuvdnašiehtadusa bokte. Sámedikkis leat maid lágasmearriduvvon doaimmat oahppoplánabarggus ja eará hálddašanbarggut maid juolludeaddji eiseválddit earet eará čatnet oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Sámedikkis lea maid nuoraidpolitiikkalaš lávdegoddi (SNPL) mii bargá nuoraidpolitiikkalaš bargguiguin, ja mii leat vásihan ahte ollu dán lávdegotti bargguin leat ge oahpahušii gullevaš áššit. SNPL dahká iešheanaláččat mearrádusaid, ii ge leat čadnon dasa makkár vuđđui Sámediggeráđdi lea iežas politiikka vuodustan.

Orgána mii lea čadnon fidnodagaid fidnooahpaheapmái lea earet eará Fidnooahpu ja ovcci fágaráđi ovttasbargoráđdi. Diet ovcci fágaráđi lea Máhttodepartemeantta ja Oahpahušdirektoráhta ráđdeaddi orgána ja maiddá bargosajiid ja oahpahušiseiseválddiid ovttasbargoráđdi. Dasa lassin leat fylkkain fidnooahpponammagottit ja fága- ja sváinnasduktosa váiddanammagottit, maid departmeanta nammada.

Skuvllaid ja vánhenerpmádagaid váikkuhanorgána
Juohke vuodđo-ja joatkkaskuvllas galgá leat ovttasbargolávdegoddi, skuvlabiraslávdegoddi, ohppiiráđdi ja vánheneráđdi. Dasa lassin galgá leat juohke vuodđoskuvllas vánheneráđdi ja vánhenerlávdegoddi maid Gonagas Stáhtaráđis nammada. Joatkkaoahpahusa ohppiid ovddasteddjiin lea čoahkkain-ja sániváldinriekti fylkasuohkanii gullevaš nammagottiin.

Sámi váhneamat leat organiseren sámi váhnenfierpmádaga. Fierpmádagas leat báikkálaš searvvit ja dan ulbmil lea leahket váikkuheaddjin politihkalaš bargguin, sihke báikkálaččat ja riikka dásis. Muhto sámi váhnenfierpmádatbargu lea máŋgga suorggis áibbas bisánan danin go váilot olmmošlaš ja ekonomalaš veahkkevárit.

Sámi allaskuvllas lea Sámedikki 5-jagáš rávisolbmuidoahppoprošeavttas dakkár doaibma ahte galgá láhčit rávisolbmuidoahtu našunála dásis. Lassin Sámi allaskuvlii leat maid eará ovttasbargit rávisolbmuidoahtu, nugo sámi oahppolihtut ja fylkamánnet. Maiddái Sámi giellaguovddážiin, museain ja eará institušuvnnain lea doaibma rávisolbmuidoahtu, ovttasbargin ja kursafálaldagaid ovddideaddjin.

2.4.2 Sámelahka, oahpahušláhka ja dasa guoskivaš oahppoplánabuvttus

Oahpahušlága 6.kapihtal sisttisdoallá sámi vuodđoskuvlla (§ 6-2) ja joatkkaskuvlla (§ 6-3) oahpahuš birra mearrádusaid. Sámegielain oavvilduvvo davvi-, lulli- ja julevsámegiella. Oahppis lea ge dasto lágas mearriduvvon individuála riekti oažžut oahpu sámegielráđas sihke mánáiddásis, nuoraiddásis ja joatkkaskuvllas, gos dal de ain oroš dán riikkas. Oahppit válljejit ieža dien golmma sámegiella gaskkas go vállejit sámegieloahtu. Dál njuolggadusat leat váilevaččat dan dáfus ahte dain ii daddjojuvvo čielgasit man viidát sámi ohppiin lea vuoigatvuohta oažžut oahpu bihtánsámegilli ja nuortalašgilli.

Oahpahušlága § 6-2:as daddjo ahte sámi guovllus, lea vuodđoskuvlaagi ohppiin vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegielain ja sámegilli. Dainna oavvilduvvo ahte sis lea vuoigatvuohta oažžut oahpu sámegilli maiddái eará fágain, čielgaseappot dadjat; ahte oahpahušlága sámegilli.

Sámelága § 3-8 válddahallá vuoigatvuođa oahppat sámegiella. Muhto das gal lea sáhka veaháš eará áššis go dain vuoigatvuođain mat čuvvot oahpahušlága. Dát mearrádus guoská sidjiide geaidda eará njuolggadusat eai atte vuoigatvuođa oažžut sámegieloahtu, ássanguovllu jna, geažil. Vuoigatvuohta dán paragrafa mielde guoská buohkaide, sihke sápmelaččaide ja earáide. Vuoigatvuohta sisttisdoallá ahte juohkehaš galgá sáhttit gáibidit oažžut heivvolaš oahpu sámegielain, maiddái rávisolbmooahpahušlágas.

Olggobealde sámegiella hálddašanguovllu lea sápmelaččain vuoigatvuohta oažžut oahpahušlágas sámegielain ja sámegilli jus unnimustá 10 oahppi dan hálidit, ja nu guhká go dan jovkui báhcet 6 oahppi. Suohkan sáhtta mearridit dihto skuvlii oahpahušlágas dahje ahte dakkár oahpahušlágas sáhtta addot máŋgga skuvllas suohkanis. Lea suohkan mii mearrida guhte skuvla diekkár oahppofálaldaga galgá lágidit. Skuvlla oamasteaddjis lea bajemusdási ovddasvástádus bearráigeahččat ožžot go oahppit sámegieloahtu maid sis lea vuoigatvuohta oažžut.

Oahpahušlága § 6-3 guoská joatkkaoahpahušlágas ohppiide. Sámi ohppiin lea juohkehažžii guoski (individuála) riekti oažžut oahpu sámegielain joatkkaskuvllas. Joatkkaoahpahušlágas dáfus sáhtta departemeanta addit lánkaasahušlágas mii gohčču vissis skuvllaid láhčit oahpu sámegielain dahje sámegilli dahje ahte galgá addit oahpu dihto eará sámi fágain. Oahpahušlága § 7-1 lánkaasahušlágas vuodul lea ohppiin riekti oažžut eará vejolaš lági mielde oahpu jus skuvlla iežas oahpaheaddjit eai sáhte dan oahpu fállat. Dábálaččat lea diet vejolaš earalágan oahpahušlágas gáidosisoahpaheapmi, intensiivoahpaheapmi dahje gođastallanskuvla.

Vuodđoskuvllat ja joatkkaskuvllat miehtá Norgga leat oahpahušlága § 6-4 vuodul geatnegahttejuvvon oahpahit sámi álbmoga, sámegiella, kultuvrra ja servodateallima birra.

Friddjaskuvllaid ohppiin ii leat makkárga vuoigatvuohta oažžut sámegieloahtu. Friddjaskuvllaid sámi oahppit fertjit earenoamážit ohcat oažžut sámegieloahtu. Lea skuvlla duohken áigu go fállat sámegieloahtu iežas ohppiide.

Máhttolokten lea vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa ođđa ođastus. Ođastusa ulbmil lea rievdadit skuvlla sisdoalu, vuogádaga ja organiserema vuosttaš ceahki rájes vuodđoskuvllas gitta manjemus ceahkkái joatkkaoahpahusas.

Leat guokte oahppoplánabuktosa mat leat anus:

a) Máhttolokten (LK06) oahppoplánabuvttus

á) Máhttolokten– sámi (LK06-S) oahppoplánabuvttus

Máhttolokten-sámi oahppoplánabuvttus sisttisoallá a) oahppoplánaid sámegeiel fágii, á) earenoamáš sámi fágaid oahppoplánaid joatkkaskuvlla várás ja b) oahppoplánaid fágaide maid leat ráhkaduvvon parallealla seammadássásaš sámi oahppoplánat vuodđoskuvlii, čađačuovvu fágaide, ja joatkkaoahpahusa oktasaš fágaide ja prográmmafágaide. Joatkkaskuvlla earenoamáš sámi fágat leat earet eará sámi historjá- ja servodatoahppu, mat gullet studerenráhkkanahhti oahppoprográmmii, ja boazodoallu ja duodji, mat gullet fidnofágalaš oahppoprográmmii, main lea oahpaheapmi skuvllas ja fidnodagain.

Máhttolokten – sámi oahppoplánabuvttus sisttisoallá earet eará oahppoplánaid fágaide sámegeiella vuosttašgiellan, dárogiella ohppiide geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, sámegeiella nubbingiellan ja sámegeiella čiekŋudahttinfágan. Oahppit geat ožžot sámegeielloahpu olggobealde sámi guovllu čuvvot sámegeiel fága- ja diibmojuohkima, ja sii čuvvot Máhttolokten-sámi oahppoplánaid sámegeiel ja dárogiel fágain, muhto sii eai oaččo oahpahusa sámi oahppoplánaid mielde eará fágain.

2.4.3 Rávisolbmuid oahpahus

Mii guoská rávisolbmuid oahpporiektái, de dadjá oahpahuslága § 4A-1 ahte rávisolbmui lea vuoigatvuohta oažžut heivehuvvon vuodđoskuvlaoahpaheami. Rávisolbmui geain lea riekti oažžut vuodđoskuvlaoahpaheami, lea maid riekti oažžut veahki kártet iežaset oahppandárbbuid, ja sis lea maid riekti oažžut oahpu heivehuvvot iežaset gelbbolašvuhtii ja dan ovdáneami mielde mii heive. Ii gáibiduvvo ahte rávisolbmot galget čađahit visot oahpu ovtta fágas.

Dasa lassin lea rávisolbmui oahpahuslága § 4A-3 vuodul riekti oažžut joatkkaoahpu dan jagi rájes go devdet 25 jagi. Vuoigatvuohta beassat joatkkaoahppui guoská sidjiide geat leat čađahan vuodđoskuvlla dahje sullasaš oahpu, ja geat ovdal eai leat ollasii čađahan joatkkaoahpahusa. Rávisolbmot geat čuvvot joatkkaoahpu, galget dábálaččat čuovvut oahppoplánaid mat leat biddjojuvvon.

Oahpahuslága § 4A-4 geatnegahtta suohkaniid ja fylkasuohkaniid bearráigeahččat ahte vuodđooahpahus ja joatkkaoahpahus lágiduvvo rávisolbmuide, ja dan geatnegasvuoda deavdimii sáhttet geavahit oahppolihtuid, dohkkehuvvon neahttaskuvllaid ja eará ášahusaid mat fáallet vuodđooahpu ja joatkkaoahpu. Rávisolbmui geain lea vuoigatvuohta oažžut joatkkaoahpu, lea maid vuoigatvuohta oažžut soapmasa árvoštallat iežaset reálagelbbolašvuoda ja sis lea riekti oažžut gelbbolašvuodaduodaštusa. Gelbbolašvuodaduodaštusa galgá fylkasuohkan addit.

Sámi servodagas lea stuora dárbu fállat rávisolbmuide oahpu, sihke vuodđoskuvla- ja joatkkaoahpahusdásis. Sámedikki áŋgiruššan nannet rávisolbmuid oahpaheami namuhuvvo oanehaččat dás vuolábealde. Eará bealli rávisolbmuid oahpaheamis mii lea hui earenoamáš sámi váttisvuohta, lea ahte ain leat ollu boarrasit sápmelačča geain oalát váilu vuodđooahppu ja geain váilu vuodđumáhttu lohkamis ja čállimis. Dat mearkkaša ahte analfabetisma lea muhtun sámi guovlluin servodatváttisvuohta.

2.5 Sámedikki politihkalaš stivrendokumeanttat

2.5.1 Sámediggeráđi politihkalaš geađgejuolgi

Sámediggeráđi lea iežas politihkalaš geađgejuolggis 2009 – 2013 áigodahkii vuodđudan iežas oahpahaspolitihka čuovvovaš sániiguin:

Máhttu ja gelbbolašvuhta lea juohke servodaga vuodđu. Danne ferte oktalaččat ovddidit sámi gelbbolašvuoda ja doarvái oahpponeavvuid vai sáhtta sámi servodaga dárbbuid ollašuttit. Mii áigut árrjalaččat searvat ovttasbargui guoskevaš eiseválddiiguin vai sámi mánáide ja nuoraide láchčojuvvojit vejolašvuodát oahppamii. Mii áigut duddjot oahppovuogádaga mii addá buot sámi mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide oahppanarenaid gos giella ja kultuvra ovddiduvvo viidáseappot.

Sámediggedieđáhus galgá konkretiseret ráđi politihkalaš geađgejuolggi bajitdási ulbmiliid.

2.5.2 Sámedikki bušeahhta

Sámedikki bušeahhta lea váldorámma dikki doaimmaide. Jahkásaš bušeahtain mearrida Sámediggi ulbmiliid, strategiijaid ja vuoruhemiid. Sámedikki váldoulbmil oahpahasain lea guhká leamaš bissovaš, ja lea dat ahte sámi álbmogis galgá leat máhttu, gelbbolašvuhta ja gálggat mat gáibiduvvojit go galgá ovddidit sámi servodagaid.

Oasseulbmil lea ahte sámi mánáin ja nuorain lea nanu iešvuodadovdu ja čanastat sámegilli, kultuvrii ja servodateallimii, ja ahte sámi álbmogis lea duohta riekti oažžut buori oahpahusa sámegielas ja sámegilli. Sámedikki bušeahhta sáhtta maid adnot dasa oččodit eanebuid váldit fágareivve duojis, dakko bokte ahte juolluduvvo bálkádoarjja oahppofidnodagaide ja stipeanda duojárohppiide.

Lea Máhttodepartemeanta mii juolluda dieid doarjagiid. Doarjagat juolluduvvojit rámma-poastan, maid Sámediggi ieš stivre. Muhto departemeanta lea gal bidjan láidestemiid dasa movt dáhttot ahte ruđat galggaše geavahuvvot. Dat dagaha ahte Sámediggi ii beasa áibbas iežas oaivila mielde ovddidit politihka oahpahasuorggis.

2.5.3 Ovttasbargošiehtadusat fylkasuohkaniiguin

Sámediggi lea ásahan ovttasbargošiehtadusaid sámi guovlluid fylkasuohkaniiguin, mat maiddá gusket oahpahaspolitihkkii. Šiehtadusaid bajemusdási ulbmil lea nannet ja oainnusindahkat sámi kultuvrra, giela ja servodateallima. Ovttasbargošiehtadusas válddahallet oahpahasgažaldagaid ja geatnegahttet searvála ovtasbargat joatkkaoahpahasuorggis. Sáhtta ovdamearkan namuhit 15.artihkkala ovttasbargošiehtadusas mii lea ráhkaduvvon Finnmárkku fylkasuohkaniin; mas daddjo ahte goappešat šiehtadusbealálaččat áiguba bargat dan badjeli ahte fylkka joatkkaskuvllat láchčat oahpu sámegielfágain ja dat guoská maid fágaid sámi sisdollui.⁷

Viđat artihkal šiehtadusas mii lea ráhkaduvvon Romssa fylkasuohkaniin lea mihá dárkileabbo go Finnmárkku šiehtadus, das daddjo caret eará ahte šiehtadusbealálaččat áiguba bargat dan badjeli ahte joatkkaskuvllain Romssa fylkka galgá oahpahas lágiduvvot Máhttolokten – sámi oahppoplánaid mielde, ja ahte fylkasuohkan áigu álggahit dihto prográmmafágaid.⁸ Viđat artihkal sisttisoallá maid doaimmaid nugo ohppiid hospiterema ja ohppiid lonohallama sámi guovlluin. Buot ohppiide joatkkaskuvladásis Finnmárkkus ja Romssas galgá šiehtadusaid mielde fálojuvvot sámegieloahppu. Ovttasbargošiehtadusa bealálaččat galget láchčit dili nu ahte sáhtta oččodit ohppiid duodjefágii ja fállat oahpu fidnodagain. Viidáseappot leat šiehtadusat dan birra movt galgá ángiruššat oažžut oahpaheddjiid ja loktet oahpaheddjiid sámegielfágaide guoskivaš gelbbolašvuoda joatkkaskuvllas, ja gelbbolašvuoda mii guoská fágaid sámi sisdollui. Leat maid sierra čuogga Máhttolokten-sámi diehtujuohkima birra ja sámi oahpahusa prinsihpaid birra. Šiehtadus mii lea dahkkon Finnmárkku

⁷ Geahča Finnmárkku fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, beaiváduvvon 23.11.2007

⁸ Geahča Romssa fylkasuohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, geassemánu 28.beaivvi 2007

fylkasuohkaniin geatnegahtta bealálaččaid doallat jahkásaš čoahkkimiid Máhttolokten-sámi oahpaheami birra, ja movt ovttasbargošiehtadusa galgá čuovvolit. Ovttasbargošiehtadus mii Romssain lea dahkkon, sisttisdoallá mánga oahpponeavvokárten doaimma ja doaimma mat gusket rávisolbmuid oahpaheapmái. Áarjelsaemieh ovttasbargošiehtadussii lea hábmejuvvon sierra strategiija dasa movt sihkkarastit heivvolaš sámi oahppofálaldagaid ovdaskuvla-, vuoddoskuvla- ja joatkkaohpahusdásis, ja maiddá heivvolaš alitdási oahpu, ja ahte ferte sihkkarastit stáhtajuolludemiid suohkaniidda ja fylkkaide vai dat sáhttet ollašuttit Máhttolokten-sámi áigumušaid.⁹

Buot ovttasbargošiehtadusaid ulbmilin lea nannet gaskaneasdiehtajuohkima, veahkehit bagadallamiin ja vuoruhit guoskivaš skuvlafágalaš čoahkkinoasálastima. Šiehtadus galgá maid nannet sámi kulturgaskusteami ja kulturipmárdusa fylkka skuvllain.

Sámediggepresideantta ja guđege fylkka fylkasátnejođiheddjiid jahkásaš čoahkkimiin galget geahčadit movt ovttasbargošiehtadus lea doaibman ja ja makkár doaimmaid ferte čuovvolit. Dasa lassin dollet hálddahusaid jođiheaddjit oktasaščoahkkimiid gos maid geahčadit fylkasuohkaniid šiehtadusaid ja movt daid galgá čuovvolit. Sámedikki mielas lea hui dehálaš bures gulahallat fylkasuohkaniiguin, maiddá oahpahasáššiin, muhto diet gulahallan sáhtta šaddat váttis danin go ovttasbargošiehtadusain lea nu iešguđetlágan iešvuohta. Šiehtadus Romssa fylkasuohkaniin lea hui dárkil, muhto eará fylkasuohkaniid šiehtadusat leat hui oppalaččat hábmejuvvon. Oažžu ge jearrat ii go boahtteáiggis berreše maiddá fylkamánniid váldit mielde šiehtadussii, geain beaivválaččat lea stuora ovddasvástádus sámegielaohpahusa oktavuodas. Jus lea jurdda árvvoštallat ovttasbargošiehtadusaid, de berre dien maid guorahallat dárkileappot.

3. POLITIHKALAŠ HÁSTALUSAT OAHPAHUSSUORGGIS

3.1 Sámi skuvla: Koloniseremis eret gelbbolašvuohtaloktemii

Sámi skuvlahistorijá duogážis leat sámi skuvladutkit čielggadan movt sámi skuvla dađistaga lea koloniseremis luovvunan, mii mearkkaša movt skuvlla ja oahpponeavvuid ráhkadeami leat huksegohtán sámi árvvuide, sámi bajásgeassinmállii ja norpmaide mat leat guovddážis sámi bearaš- ja servodateallimis. Sámi skuvlla sisdoalu leat maid moaitán; ahte dat beare unnán speadjalastá sámi árvvuid. Ođđa duktamiin čuočuhuvvo ahte sámi skuvlla sámivuohta dávjá lea dušše dan sámi namma, duohtavuodas lea unnán mii earuha dárku skuvlla sámi skuvllas. Lea hui ollu skuvlaoamasteaddji, rektora ja oahpaheddjiid duohken mearridit makkár oahpahanvugiid ja metodaidda geavahit, ja makkár osiid deattuhit lohkanmeareplánas.

Sámediggi oaidná dárbbu giddet fuomášumi dieid gažaldagaide maiddá politihkalaš digaštallamiin gos lea sáhka sámi oahpahaspolitihkas. Sámi skuvla galgá leat buorre skuvla, sihke kvalitehta dáfus, pedagogalaččat ja soisiálalaččat. Sámedikki rolla mii guoská oahpahusa sisdoallu ja vuodustussii, lea ahte Sámediggi lea mielde mearrideamen eavttuid oahppoplánaide. Oahppoplánat galget váikkuhit dasa ahte oahppit eai dušše oahpa sámegiela, muhto ahte oahpahus lágiduvvo sámi geahčanguovllus, nu ahte oainnusindahká sámi árvvuid ja oahpahanmálliid. Sámedikki ovddasvástádus lea gozihit ahte gávdnojit oahpponeavvut mat galget leat veahkkeneavvun movttiidahttit mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid oahppat.

Sámi skuvla lea nuppastuvvamin. Dat lea boađus das go sámi servodat dađistaga geahččala ođđasis hukset ja ovddeštit iežas árbevirolaš servodatinstitušuvnnaid, iežaset gielaide ja sosiála norpmaid. Skuvla speadjalastá servodaga mas dat lea, ja sámi skuvllas vuhtto gal ain ahte ii leat nu beare guhkes áigi gollan dan rájes lei gielddus hupmat sámegiela skuvllas. Sámi oahpaheadjit geat ovdalaš áiggi bággehalles oahpahit sámegiela mánáid dárkileappot, ja geat eai ožžon lobi diktit sámi mánáid hupmat

⁹ Geahča lullisámiguovllu ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusa, divoduvvon 2010-2013. Ovttasbarggu bealálaččat leat Norgga Sámediggi, Nordlándda fylkasuohkan, Davvi-Trøndelága fylkasuohkan, Lulli-Trøndelága fylkasuohkan ja Hedmárkku fylkasuohkan.
Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

eatnigielasat skuvllas, ellet ain ja sii muitalit oamedovddubákčasiid ja morraša birra go leat nie geavahuvvon gaskaoapmin dáruiduhttinpolitihkas. Lea áddjás bargu divodit ja ovddidit juoidá maid stáhta hui earenoamáš ángiris dáruiduhttinpolitihkain lea njeaidán. Go digaštallá sámi oahpahaspolitihka, de ii sáhte vajáldahttit makkár historjaguoddit sámi váhnemat, áhktu ja ádját ja máttarváhnemat leat. Sin historjá lea dehálaš duodaštussan dasa ahte juohke assimilerenpolitihka vearrámus bealli lea dat mii čuohcá bajásšaddi buolvaid vejolašvuhtii oahppat iežaset eatnigiela.. Dáruiduhttinpolitihka áiggi billistemiid oaidná ain otná servodagas. Leat hui ollu sápmelaččat geat eai máhte iežaset eatnigiela, ja eai ge leat sáhtttán dan oahpahit mánáidasas. Ollu mánát geaid váhnemat leat massán eatnigielas, eai leat oahppan sámeigiela, ja sii šaddet dávjá váttis dillái go sin iežaset mánát ohppet sámeigiela ja hálidit hupmat ja geavahit sámeigiela ruovttus.

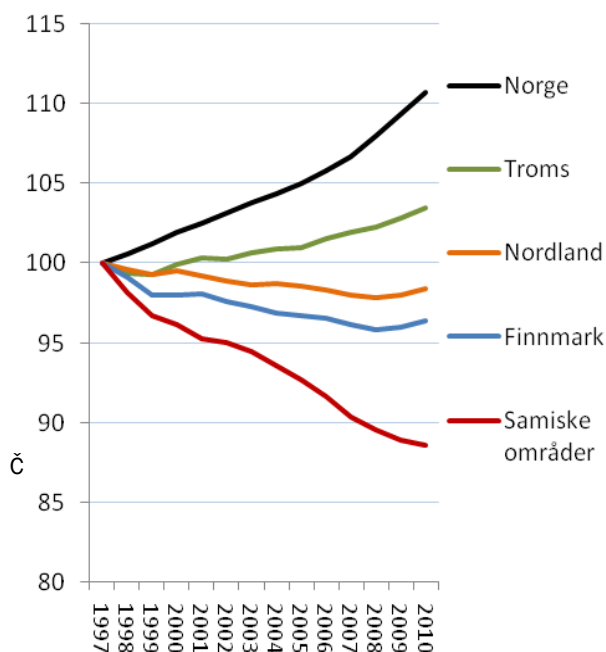
Maiddá sápmelaččat, geat eai massán eatnigielas, leat gillán dáruiduhttima geažil. Váilevaš skuvlavázzin ja oahpahas dagahii ahte sii ožžo hui heajos gova skuvllas; ahte dat lei dakkár báiki gos šattai ballat ja gos sin kultuvra ja giella ii dohkkehuvvon. Dáruiduhttinpolitihka bohtosa doarggástusaid oaidná maid guovlluin mat gohčoduvvojit sámi guovddášguovlun, nugo Guovdageainnus ja Kárášjogas, gos ollu vuoras sápmelaččat eai máhte čállit ja lohkat iežaset eatnigiela. Dat leat nu stuora hástalusat maid Sámediggi nugo institušuvdna ii lea nagodan giedahallagoahtit ja čoavdit.

Sámediggi oaivvilda ahte lea riehta čalmustahttit daid issoras váikkuhusaid maid diekkár billisteaddji politihkka lea dagahan sápmelaččaide go geahččá oahpahussii. Ii soaitte beare lunddolaš smiehttat; ahte sivvan dasa manne muhtun máná gii oahppá sámeigiela sámi mánáigárddis Álttás, ii gulahala iežas váhneimiguin ruovttus iežas eatnigillii, lea ahte máná máttarváhnemat eai beassan hupmat sámeigiela dalle go sii ledje mánát. Sámi mánát guddet ain dáruiduhttinpolitihka árbbi. Lea stáhta ovddasvástádus doarjut daid mánáid, vai sámeigiella fas šaddá ruovttugiellan buot sápmelaččaide geat hálidit dan. Lea earenoamáš dehálaš dán ášši čanastit mánáidkonvenšuvnna 29.artihkkalii ja gáibádussii ahte buot mánát galget árvvusatnit nuppiid duogáza, historjja, sihke buriid ja heajut osiid historjjas. Ođđaáigasaš sámi oahpahaspolitihkka galggašii mángga dáfus doaibmat juste nuppeláhkái, namalassii divvut dan maid dološ Norgga dáruiduhttinpolitihkka lea billistan.

3.2 Álbmoga birra dieđut: Olmmošlogu ovdáneapmi sámi ássanguovlluin

Lea čielga čanastat gaskal sámi guovlluid olmmošlogu ovdáneami ja skuvladilálašvuoda ja skuvlafálaldagaid. Tabeallas dás vuolábealde oaidná olmmošlogu ovdáneami olles riikkas, dain golmma davimus fylkkain ja sámi guovllus. Sámi guovlluin oaivvildit dás dan 22 suohkana mat gullet Sámedikki ealáhusaid váikkuhangaskaomiid doaibmaguvlui (STN-guovlu). Stuora suohkanat nugo Máttá-Várjjet, Áltá, Romsa ja Narviika, main oassi suohkanis lea mielde váikkuhanguovllus, eai leat váldojuvvon mielde dán analysii. Dien láhkái čájeha tabealla olmmošlogu ovdáneami árbevirolaš sámi ássanguovlluin davvin, ja maiddá oktiibuot golmma davimus fylkkas.

Govus 1: Olmmošlogu ovdáneapmi, ordnejuvvon nu ahte 1997 dássi =100. Telemarksforskning 2011

Oppalaččat Norggas lassánii olmmošlohku 1987 rájes 2010 rádjái, muhto sámi suohkaniin (STN-guovllus) njiejai olmmošlohku hui garrasit seamma áigodagas. Sivvan njiedjami lea sihke dat ahte riegádedje unnán mánát ja maiddá ertfárren guovllus. Sámi guovllus lea olmmošlohku njiedjan miha eanet go buot golmma davimus fylkkas. Romssas lea olmmošlohku lassánan 1997 rájes, ja Nordlánddas ja Finnmarkkus lea maŋemus jagiid njiedjan rievdan lassáneapmin. Sámi guovllus gal olmmošlohku ain njiedjá.

Leat eanas nuorat geat fárrejit eret, ja dat boahdá áiggi mielde dagahit vel stuorát olmmošlogunjiedjama sámi guovlluin. Dat geat sámi guovlluin vulget, fárrejit dávjá gávpotguovlluide.

Guovtti suohkanis, Kárášjogas ja Guovdageainnus lea earalágan dilli, go doppe lassána olmmošlohku dán áigodagas. Lassin dasa go olmmošlohku sámi guovlluin njiedjá, boahdá vel dat ahte dohko báhcet eanet vuorrasit olbmot. Dat gal ii dáhpáhuva dušše sámi guovlluin, muhto maiddá olles riikkas muđui. Muhto dat mii lea sámi guovvluid dovdomearka, lea ahte vuollel 30-jahkásaččaid lohku álbmogis njiedjá miha johtileappot go riikkas muđui. Dat dilli mielddisbuktá stuora hástalusaid sámi skuvlii, sihke árbevirolaš ássanguovlluin ja maiddá gávpotlagas guovlluin.

3.3 Oahppit geain lea sámegiella vuodđoskuvlla ja joatkaoahpahusa fágasuorggis

Vuodđoskuvlla diehtjuohkkindoaimma internehtas (GSI) ráhkada juohke jagi statistihka mas oaidná man ollu oahppit válljejit sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellan vuodđoskuvllas. Raporttas Sámi logut mitalit 1-3 leat diet logut ovdanbiddjojuvvon ja analyserejuvvon. Oahpahusdieđáhus lea viežžan statistihkkadieđuid ja mearkkašemiid diein raporttain ja vuodđoskuvlla diehtjuohkkindoaimmas internehtas.

Vuodđoskuvlla sámegielfága ohppiidlohku lea mearrideaddjin dasa man ollu sámegiella boahdá geavahuvvot boahtteáiggis sihke čállingiellan ja hupmangiellan. Ohppiidlogu nuppástuvvan sáhtta mitalit veaháš dan birra man bures skuvla lea lihkestuvvan fállat ohppiide oahpu sámegielas, ja man bures lea nagodan váldit mielde sámegiella ja kultuvrra iežas plánaide.

Tabealla 2 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lei sámegiella fágan 1990/91 rájes 2005/06 rádjái

Jahki	1990/91	1993/94	1995/96	1997/98	2005/06
Ohppiidlohku	1214	1680	1755	2115	3055

Tabella 3 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lei sámegealla fágan 2005/06 rájes 2010/11 rádjái

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	3055	2672	2542	2517	2346	2245
Davvisámegealla	2844	2479	2354	2339	2158	2058
Julevsámegealla	88	77	79	77	81	96
Lullisámegealla	123	116	105	101	97	91

Ohppiidlohku vuodđoskuvllas geain lei sámegealla fágan, lassánii duppalit áigodagas 1991/92 gitta 2007/08 rádjái. Sihke vuosttaš- ja nubbingiellaohppiid lohku ja buot sámegeallaid lohku lassánii dien áigodagas. Skuvlajagis 2005/06 lei 3055 vuodđoskuvlaohppis Norggas sámegealla fágasuorggis.

Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegealla fágasuorggis, lea njiedjan juohke jagi dan rájes Máhttolokten – sámi válđojuvvui atnui 2006:s. Ovdal dien áiggi lassánii ohppiidlohku juohke jagi. Oktiibuot lea ohppiidlohku njiedjan 810 ohppiin buoremus jagi rájes mii lei 2005/06.

Davvesámegeallat ja lullisámegeallat ohppiidlohku lea njiedjan sullii seamma ollu proseanttaid mielde maŋemus viđa jagis, ja julevsámegeallat ohppiidlohku lea lassánan. Muhto logut maidda dás hukse, leat unnán, nu ahte muhtun soaittáhagas nuppástusat sáhttet ollu rievdatit proseanttaid.

Raporta Sámi logut muitalit 3 digaštallá dien nuppástusa, ja namuha ahte okta čilgehus sáhtta leat ahte skuvllat eai leat nákcen čuovvolit ohppiid geat vällejedje Sámegealla ja kultuvra fágan 10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánain. Dat fága ii fievrreduvvon viidáseappot go Máhttolokten - sámi válđojuvvui atnui 2006:s. Raporta čujuha maid dasa ahte oahppit geat áset olggobealde sámegealla hálddašanguovllu ja välljeit sámegealla nubbingiellan, ožžot eanet skuvladiimmuid go earát luohkás dahje sii šaddet välljet eret muhtun eará fagaidda.

Tabella 4 Vuodđoskuvlaohppiid lohku geain lea sámegealla vuosttašgiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	998	1020	1027	1043	1010	971
Davvisámegealla	953	971	984	997	964	923
Julevsámegealla	29	31	25	27	26	29
Lullisámegealla	16	18	16	19	20	19

Sámegealla vuosttašgiellan lea njiedjan golmmain proseanttain 2005/06 rájes 2010/11 rádjái. Dan ferte gohčodit oalle dásseidis dillin. 3 proseantta njiedjan viđa jagis lea unnit go dan ahkásaš ohppiidlogu njiedjan mii lei Davvi-Norggas seamma áigodagas, dat njiedjan lei badjel 7 proseantta. Vaikko vuosttašgiella ohppiidlohku lea ge leamaš oalle dásset oalle guhkes áiggi, de lea maŋemus guovtti jagis dovdogoahmán čielga njiedjan, oktiibuot 72 oahppi unnit. Lea beare árrat dadjat čájeha go diet man guvlui lea mannamin, vai čájeha go lohku dušše muhtun soaittáhagas rievdamat.

Julevsámegeallat vuosttašgiella ohppiidlohku lea 29 skuvlajagis 2010/11. Dat lea seamma lohku go vihta jagi dás ovdal, ja leat golbma oahppi eanet go skuvlajagis 2009/10.

Lullisámegeallat vuosttašgiellat ohppiidlohku lea lassánan golmmain skuvlajagis 2010/11 skuvlajagi 2005/06 ektui. Muhto dás lea sáhka nu unnán ohppiin ahte smávva soaittáhat nuppástusat sáhttet ollu rievdatit proseantalogu. Tabella 4 čájeha ahte sihke lullisámegealla ja julevsámegealla vuosttašgiellat ohppiidlohku lea leamaš dásset maŋemus viđa jagis.

Tabella 5 Ohppiidlohku geain lea sámegeiella joatkkaskuvlla fágasuorggis, fylkkain gos leat eanet go vihtta oahppi.

	Skuvlajahki 2008-2009			Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2010/2011		
	Vuottaš -giella	Nubbin - giella	Oktii -buot	Vuosttaš - giella	Nubbin - giella	Oktii -buot	Vuosttaš - giella	Nubbin - giella	Oktii -buot
Olles riika	189	152	341	215	154	369	248	185	433
Finnmárku	172	95	267	180	103	283	216	125	341
Romsa	11	30	41	10	30	40	12	37	49
Nordlánda		12		21	7	28	18	9	27
Davvi-Tr.lága		12			8			9	
Muđui	6*	3	33	4**	6	14**	2	5	16**

* Muđui riikkas sisttisoallá maid Nordlánda ja Davvi-Trøndelága

** Muđui riikkas sisttisoallá maid Davvi-Trøndelága

Oktasaš listu mas oaidná buot ohppiid logu miehtá riikka geain lea sámegeiella joatkkaskuvllaid fágasuorggis, ii leat ovdandivvojuvvon ovdal. Tabella dás bajábealde lea vižžojuvvon raporttas Sámi logut muitalit 4, mii ii vel leat almmuhuvvon. Tabella čájeha ahte ohppiidlohku geat válljejit sámegeiella joatkkaoahpahusa fágasuorgái, lea garrasit lassánan mañemus golmma skuvlajagis. Sihke vuosttaš- ja nubbingiella ohppiidlohku lea lassánan. Dat lea dáhpáhuvvan sihke Finnmárkkus ja muđui riikkas.

Okta čilgehus dasa sáhtá leat ahte dál joavdagohtet joatkkaoahpahasdássái dat vuodđoskuvlaluohkát main ledje earenoamáš ollu oahppit geain lei sámegeiella fágasuorggis birrasii jagis 2005.

3.4 Máhttolokten ja Máhttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid atnuiváldin

2006-2011 áigodagas leat dutkanvuđolaččat árvvoštallan Máhttoloktema. Árvvoštallan galggai čuvget ja dokumenteret man muddui vuodđooahpahusa hástalusaid ja ođastusa áigumušaid leat čuovvolan ja makkár bohtosat leat ilbman.

Máhttolokten lea našuvnnaš oahpahasodastus mii siskkilda sihke oahpahusa stivrema, struktuvrra ja sisdoalu. Máhtodepartemeanta bijai Oahpahasdirektoráhta árvvoštallat dien ođastusdoaimma. Hálldahusdásiid ja instiitšuvnnaid rolla árvvoštallan Máhttoloktema atnuiváldima oktavuodas sisttisoallá earet eará stivrenmálla analyserema, ja movt dásiidgaskka rollaid ja ovddasvástádusa juohkin doaimbá. Dat sisttisoallá maid karakteristihka movt vejolaččat sáhtášii rievdatit skuvlajodiheddjiid ja oahpaheddjiid profesuvdnaipmárdusa. Lea gárvvistuvvon guokte oasseraportta: Raporta 42/2008 Det nasjonale styringsnivået. Intensjoner, forventninger og vurderinger (Našunála stivrendási. Áigumušat, vuordámušat ja árvvoštallamat) ja Raporta 42/2009 Kunnskapsløftet – tung bør å bære? (Máhttolokten – lossa noađdi guoddit?) Vuosttaš oasseraporttas (raporttas 42/08) bohtá ovdan ahte Máhttolokten presentere vuogádatodastusa, ja ođđa stivrenvuogádat lei ge okta deháleamos nuppástusain ođastusdoaimmas. Bargamušat ja váldi galggai lávdaduvvot, ovddasvástádusa mearrideapmi iešgudetge dásiid gaskkas galggai šaddat čielgaseabbon, skuvlaoamasteaddji galggai oazžut eanet friddjavuođa ja stuorat ovddasvástádusa, ja ođastus lei vuodđuduvvon báikkálaš gelbbolašvuoda ja návccaid luohhtámuššii. Árvvoštallan govvida suorggi mas leat eahpečielggasvuodát sihke stivrendimenšuvnna ja maiddá ovddasvástádusa juohkima oktavuodas. Guovddáš eiseválddit eai oro ollislaččat nákcen ođastusa atnuiváldima giedáhallas, ja Máhttolokten nugo stivrenodastus orro hui hejot čanastuvvon daid našunála mearridan- ja hálldašandási guovddáš searvadálliide geat dan galget čadahit. Árvvoštallanraporttas celkojuvvo maid ahte guovddáš oassálastit leat bargan ollu dan guvlui ahte juogadit ovddasvástádusa eanebuidda, muhto ii fal juogadit mearridanválddi. Loahppáarvalus deattuhuvvo ahte sáhtá hejot váikkuhit jus bidjá ovddasvástádusa

ja vuordamušaid dakkáriidda main lea unnán váldi. Ođastusa atnuiváldima gieđahallama oktavuodas rehkenastojuvvo diet gávnnus váttis čuolbman.

Nuppi oasseraporttas (raporttas 42/09) čállojuvvo suohkaniid eahpečielga statusa birra nugo stáhtavuollásaš hálldahusorgánat ja seammás maid iešstivrejeddji orgánat main alddineaset lea mearridanváldi, álbmotválljejuvvon áirasat ja iežaset hálldahus. Dat bidjá Máhttoloktema atnuiváldima mearriduvvon rámma sisa. Suohkansuorgi galgá sihke stivret iešheanalaččat ja maiddái bidjat johtui dan maid stáhta mearrida.

Suohkaniid/fylkasuohkaniid dási informánttat, skuvllat ja fágasearvvit ja maiddái skuvlaoamasteddjiid vástideaddjit, dovddahit ahte sii leat bajitdásis vulos bággoráđđema vuolde ođastusa atnuiváldimis, mii mearkkaša ”badjin vulos”-atnuiváldin. Earenoamáš ášši maid leat fuobmán go leat árvoštallan Máhttoloktema stivrenođastussan, (Raporta 42/2009), lea ahte leat čilgekeahces váttis dilálašvuodát vuos politihkalaš ja profešuvdna stivrema oktavuodas, ja dasto vel nuppe bealis guovddáš ja vuolitdásiid stivredjiid gaskkas vuodđooahpahusas. Stivrendásiid oktavuodálinnját eai leat buorit. Suohkansuorggi oahpahushálldašeaddji jodiheaddjit čujuhit gealddadillái mii lea šaddan go vuos leat ožžon stuorát friddjavuodá ja doaibmanviidodaga, muhto nuppe bealis fas lea garrasit guovddáš stivrepumi raportačállimiin ja bearráigeahčuin. Árvoštallan čájeha stuora systemáhtalaš erohusaid suohkaniid gaskkas. Skuvlaoamasteaddjit čilgejit alddineaset leat buori oktavuodá fylkamánniin, muhto oktavuodá lea earalágan go ovdal. Fylkamánnii lea biddjojuvvon garrasit bearráigeahčandoaibma mii čuohcá ovddidan-ja bagadallandoibmii.

Dat ahte leat nie ollu oassálastit iešguđetdási váikkuhanfámuin mielde dien doaimmas, lea mielddisbuktán ahte NF-raportta nr. 3/2009 Sámi oahpahus LK06-sámi olis dutkit leat välljen bidjat governance-perspektiivva (”ovttasstivrenperspektiivva”) daid proseassaide mat leat jođus Máhttolokten – sámi atnuiváldima oktavuodas. Dat sisttisdoallá ahte doaimmaid ovddideapmi ja daid mearrideapmi dáhpuhuvvá šiehtadallamiin ja vuorroságastallamiin, áinnas fierpmádagas, mas leat mielde oassálastit geain lea oallemuddui eahpečielga ja bissomeahtun doaibma, ja geaid rollat ja bargamušat mannet ruossut rássut. Jus ovdáneapmi galgá diekkár vuodđojurdaga mielde dáhpuhuvvat ja stivrepjuvot, de dat eaktuda luhttámuša ja rabas kanálaid oassálasttiid gaska, vai besset ovttasdoaimmahit bargamušaid mat dovnot ulbmiliidda mat áddejuvvojit sullii ovttaláde.

Nordlandsforskning ja Finnmárkku allaskuvla leat searválaga Norut Álttáin ja Norut Romssain čadahan dutkanprošeavtta man váldoulbmil lei gávnnahit leat go Máhttolokten- sámi oahppoplánabuktosat (LK06-S) dagahan ahte lea šaddan eanet ovttadássásaš skuvla ja oahpahus sámi álbmotjoavkkuide Norggas. Barggaheaddjin lei Oahpahusdirektoráhtta.

Máhttolokten – sámi árvoštallamis leat bohtán golbma oasseraportta. Vuosttaš oasseraportta (NF-raporta nr.3/2009) Samisk opplæring under LK06-samisk – Analyse av læreplan og tidlige tiltak for implementering (LK06-sámi oahpahus – Oahppoplánaid ja ovdalaš atnuiváldindoaimmaid analyseren) sisttisdoallá golbma fáttá. Álggos geahčadit historjjálaččat Norgga skuvlapolitihka sámiid ektui 1700-logu rájes ja gitta otnážiin. Dasto čilgejuvvo iešalddis oahppoplánabuktosiid atnuiváldin. Dat čilgen lea vuodustuvvon LK06-S sámi oahppoplánadokumeanttaid, Sámedikki, fylkamánniid ja skuvlaoamasteddjiid váldodokumeanttaid analyseremiidda, ja jearahallamiidda mat leat dahkkon Sámedikkiin, fylkamánniiguin ja skuvlaoamasteddjiiguin. Ja dasto lea bohtán vuosttaš árvoštallan mii gieđahallá LK06S oahppoplánaid, mii lea huksejuvvon sihke oppalaš oahppoplánaid analyseremii ja maiddái L97S ja LK06 buohtastahtimiidda, dakko bokte ahte leat analyseren guoskivaš oahppoplánaid sisdoalu.

Raportta čájeha ahte Finnmárkku álbmot diehtá hui bures makkár rievttit ohppiin leat oažžut sámi oahpahusa ja sámegeallii oahpahusa. Olggobealde Finnmárkku eai leat diet rievttit nu dovddus, ja doppe lea miha stuorát diehtujuohkindárbu. Hástalusat mat leat čadnon ođastusa atnuiváldimii, orrot leamen stuorábut olggobealde sámegealla hálldašanguovllu.

Nubbe oasseraporta (NF-raporta nr.6/2010) Fra plan til praksis – Erfaringer med Kunnskapsløftet - samisk (LK06S) (Plánas bargoeallimii – Máhttolokten – sámi vásáhusat) lea iskan movt LK06-S lea válđojuvvon atnui muhtun välljejuvvon skuvllain. Das leat geahcčan sihke davvi-, julev- ja lullisámi giellajoavkkuid, sihke sámi guovlluin ja daid olggobealde. Das leat čuvgen dakkár beliid go sámeviel oahpahusa lágideami, oahpaheaddjegelbbolašvuoda ja oahpponeavvuid. Iskkadeapmi lea earet eará huksejuvvon seamma skuvlla skuvlajođiheddjiid, oahpaheddjiid, ohppiid ja váhnemiid jearahallamiidda.

Raportta čájeha ahte leat erohusat mii guoská sámeviel ja sámegilli oahpahussii. Oahppit mat orrot olggobealde guovddáš sámi guovlluid eai oaččo seamma gielalaš doarjaga ja kulturdoarjaga olggobealde skuvlla birra go dat oahppit geat ássat báikkiin gos sámeviella lea nanus. Birrašiin gos sámeviella lea nanus, lea maid sámi kultuvra, sámi duodjeárbevierut ja sámi servodateallin minddár hui nanus. Dan golmma sámeviella guovlluin leat sierralágan hástalusat sihke dan ektui mii guoská oahpaheddjiid ja oahpponeavvuid skáhppomii, ja maiddái das makkár oktavuoha lea oahppoplánaid áigumušain ja duohta dilis – makkár veahkkevárit leat gávdnamis, nugo iešguđetlágan mediat ja giellabáikkid. Dat guoská earenoamážit lullisámi oahpahussii.

Dutkit eai leat gávnahan ahte Máhttoloktema ođasmahttinjurdagii lea biddjojuvvon beare ollu deaddu, ja sii leat dán rádjái oaidnán unnán mii lea nuppástuvvan ovddeža ektui maŋŋil go Máhttolokten- sámi válđojuvvui atnui. Dutkit celket loahppaárvoštallamisahte:

Skuvla mas leat heajos olgguldas rámmat, ja mii ii oaččo seammadássásaš nannenfaktoriid ge, illá sáhtta fállat seammadássásaš skuvlejumi buot ohppiide.

Goalmát oasseraporta (NF-raporta nr.3/2011) Rett til samisk opplæring – ideal eller realitet (Riekti oazžut sámeviel oahpahusa – ideála vai duohtavuoha) lea kárten mas geahčadit movt oahppit ieža árvoštallet sámevieloahpahusa. Kártemis leat mielde vuodđoskuvlaoahppit 5.jahkeceahki rájes ja oahppit joatkkaskuvllain.

Raporta dokumentera dan movt oahppit ieža árvoštallet iežaset máhtolašvuoda sámevielas, geavahit go sámeviella ruovttus ja ustibiiguin, makkár oaidnu ohppiin lea sámevielfágii skuvllas ja movt sii árvoštallet sámevieloahpahusa bargovugiid, oahpponeavvuid ja árvoštallanvugiid.

Eanas oahppit árvoštallet sámevielfága dehálažžan ja ávkkálažžan, muhto oaivvildit maid ahte dat fága lea gáibideaddji. Kárten čájeha ahte giella välljen vuosttaš-dahje nubbingiellan orro oalle muddui vuolgimin das makkár dilli sámevielas lea ruovttus ja lagasbirrasis.

Eanas oahppit árvoštallet ahte sámi oahpponeavvut eai leat buorit.

3.5 Sámi oahppi rievttit ja oahppanbiras

3.5.1 Goabbatlágan rievttit vuodđo-ja joatkkaoahpahusas

Sámi ohppiin vuodđo- ja joatkkaoahpahusas leat oahpahuslága mielde goabbatlágan rievttit sámevieloahpahusa ektui. Buot sámi guovlluid vuodđoskuvlaoahppiin lea § 6-2 mielde riekti oazžut oahpahusa sámevielas ja sámegilli. Olggobealde sámi guovlluid lea vuodđoskuvlaoahppiin riekti oazžut oahpahusa sámevielas ja sámegilli go unnimusat 10 oahppi seamma suohkanis hálidit diekkár oahpu, ja nu guhká go leat 6 oahppi vel báhcán seamma jovkui. § 6-3 mielde lea sápmelaččain joatkkaoahpahusas riekti oazžut sámevieloahpu, muhto sis ii leat lágas nannejuvvon riekti oazžut oahpahusa sámegilli.

Oahpahuslágas daddjo ahte departemeanta sáhtta ráhkadit lánkaásahusaid maid vuodul muhtun skuvllain, kurssiin dahje luohkain galgá sáhttit fállat oahpu sámevielas dahje sámegilli dahje fállat

earenoamáš sámi fágaid joatkkaoahpahusas. Diekkár lánkaásahus ii leat vel boahtán. Ii oktage joatkkaskuvla leat geatnegahttejuvvon lánčit oahpu sámegeallii dahje Mahttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid mielde, muhto dan gal dahket sámi joatkkaskuvllat. Joatkkaskuvllat leat dušše geatnegahttejuvvon geavahit daid oahppoplánaid sámegeallii ja muđui čuovvut dárogiel oahppoplánaid go lágidit oahpahusa ohppiide geain lea sámegeallii vuosttašgiellan. Dála lágat (mearrádusat) orrot leamen eahpečielgasat sámi álbmoga joatkkaoahpahusa ektui. Riekti oažžut oahpu sámegeallii joatkkaoahpahusas ferte nannejuvvot lágain dahje lánkaásahusain, ja geatnegasvuohka lágidit oahpu Mahttolokten – Sámi oahppoplánabuktosiid mielde joatkkaoahpahusas ferte mearriduvvot sierra lánkaásahusain. Dat mearkkaša ahte šaddá divvut oahpahuslága 6.kapihtala ja oahpahuslága lánkaásahusa.

ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkalis 26 daddjo ahte galget ásahuvvot doaimmat mat sihkkarastet dáid álbmogiid lahtuide unnimusat seamma buriid vejolašvuođaid oažžut oahpahusa buot dásiin go riikka servodagas muđui. Ja 21. artihkkalis daddjo ahte daid álbmotjoavkkuid lahtuin galgá leat unnimustá seamma vejolašvuohta oažžut fidnooahpu go eará ássiin riikkas. Dat ferte maid mielddisbuktit ahte sihkkarastá seamma buriid vejolašvuođaid sápmelaččaide joatkkaoahpahusas go riikka álbmogis muđui, ja seammás maid ahte riekti oažžut oahpahusa sámegeallii ja sámegeallii lea seamma go vuodđoskuvllas. Lea váttis dadjat ahte dákkár dilli lea dál.

Maiddái mánáidkonvenšuvnna artihkal 30 addá lánkavuođu ásahit earenoamáš doaimmaid nannen váras sámegeallii ja sámi kultuvrra. Rievtit mat sámi ohppiin leat álbmotrievtti vuodul, gustojit beroškeahhtá das leat go sii vuodđoskuvllas dahje čuvvot go joatkkaoahpu. Danin áigu ge Sámediggi ain bargat dan badjeli ahte sámi ohppiid vuoigatvuođat joatkkaoahpahusas duohtandahkkojuvvojit ja nannejuvvot lágas, nu ahte dárú lánkamearrádusat dadjet dan seamma maid álbmotrievttalaš mearrádusat dadjet, vai šaddet seammalágan vuoigatvuođat vuodđoskuvllas ja joatkkaoahpahusas.

3.5.2 Oahpaheddjiid oččodeapmi

Sámi servodagas leat stuora hástalusat nagodit oččodit doarvái oahpaheddjiid. Mii dárbašit sámegeallii oahpaheddjiid ja oahpaheddjiid geain lea máhttu sámegeallii ja diehtu sámi servodahkii gullelaš dilálašvuođaid birra. Vuodđu man ala boahteáiggi hukse, leat studeanttat geat váldet oahpaheaddjeoahpu. Almmá oahpaheddjiid haga geat máhttet oahpahit sámegeallii ja sámegeallii, eat jovssa dan ovdáneami sámi servodagain maid hálidit.

Álbmotčoahkkimiin 2011 giđa bođii čielga gohččun Sámediggái ahte diggi ferte johtileappot álgit bargat oččodit enet sámegeallii oahpaheddjiid. Seammás lea Sámediggi áican ahte jagis 2011 ledje dušše njeallje gelbbolaš ohcci Sámi allaskuvlla sámi oahpaheaddjeohppui. Dat mielddisbuktá ahte oahpaheaddjeoahppu ii álggahuvvo 2011 čavčča. Diekkár ovddosmannu ii leat buorre go diehtá ahte váilot ollu sámegeallii oahpaheaddjit, muhto diet váttisvuohta ii leat čuolbman dušše sámi oahpaheaddjeoahppui. Maiddái riikkas muđui oaidná ahte vaikko leat čađahan divrras ánggirdemiid oččodan dihte olbmuid ohcat oahpaheaddjeohppui, de leat unnát ohccit, ja unnán gelbbolaš ohccit dien ohppui.

Sámediggi lea guhkit áiggi juo vuoruhan sierra oahppostipeandaid sidjiide geat álgat sámi ovdaskuvla- dahje dábbalašoahpaheaddjeohppui. Sámedikkis leat maid sierra stipeanddat maid sáhttet ohcat studeanddat geat váldet allaoahpu sámegeallii. Die lea Sámedikki dihtomiellaš oahpahuspolitiikkalaš vuoruheapmi, mii mielddisbuktá ahte eará oahpahusat main maid váilu gelbbolašvuohta sámegeallii, eai oáččo seammalágan movttiidahttima. Sámediggi oaidná ahte lea stuora dárbu sámegeallii earet eará dearvašvuođasuorggis, politidoaimmain ja duopmostuollo-/riekteásahusain. Muhto daid rámmaeavttuid siskobealde mat dál leat Sámedikkis, ii leat vejolaš vuoruhit buot daid oahpahussurggiid main livččii duohta dárbu nannet sámegeallii gelbbolašvuođa ja kultuvrra. Lea guhkit áiggi juo leamaš váttisvuohtan dat ahte váilot sámegeallii oahpaheaddjit, ja Sámedikki mielas lea ain dárbu earenoamáš čálmustahttit oahpaheaddjeoahpu, go smiehttá movttiidahttindoarjagiid nugo oahppostipeandaid.

Jahkásaš bušeahhtamearrádusain maid Sámedikki dievasčoahkkin dahká, lea vejolaš divodit vuoruhanlisttu mii guoská allaoahpu oahppostipeanddaide. Muđui áigut giedáhallat eará prinsihpalaš gažaldagaid mat gusket sámi alitdási ohppui sierra čielggadusas dahje dieđáhusas mas meannudit sámi alitdási oahpu.

Sámediggi oaidná ahte jus galgat lihkestuvvat sihke bargguin mii guoská oahpaheaddjeohppui ja maiddái eará alitdási oahpuiguin, de dat ferte leat ovttasbargu mas mánga eará oassálasti leat mielde. Sámedikki mielas lea buorre ja ávkálaš go lea álggahuvvon čielggadeapmi mii galgá árvvoštallat sámi allaoahpu ja dutkama. Butenschon-lávdegoddi lea dál čielggadeamen ollu dilálašvuodaid mat gusket sámi dutkamii ja allaohppui našunála, regionála ja internašunála geahččanguovllus. Čielggadeapmi galgá gárvvistuvvot loahpageahčen 2011. Lávdegoddái leat válđojuvvon lahtut oalle viidát, njunuš oahpahus- ja dutkaninstitušuvnnain mat barget sámi gažaldagaiguin Davviriikkain, ja lea earenoamáš buorre go lávdegoddái leat välljejuvvon áirasat viidát fágalaččat ja geográfalaččat. Sámediggi hálida namuhit dan buori konsultašuvdnabarggu mii leamaš dan oktavuodas go leat nammadan olbmuid dien lávdegoddái. Sámediggi lea duhtavaš go lávdegottis leat gelbbolaš sámi ovddasteaddjit suomabealde, ruoŧabealde ja norggabealde, ja go Máhttodepartemeanta deattuhii Sámedikki evttohasaid go nammadii lávdegoddái áirasasiid.

Lávdegoddi galgá čielggadit movt dutkan ja allaoahpu sáhttá doaibmat eavttuidbiddjin ja ovdánahttin sámi servodaga ovddideamis. Dan oktavuodas galgá lávdegoddi maid čielggadit movt oččodit studeanddaid sámi allaohppui, movt dat lea vuodđun servodatovddideapmái ja dasa ahte nannet nanu dutkanbirrasiid.

Lávdegoddi galgá dasa lassin vel árvvoštallat Sámi allaskuvlla ovdáneami dieđalaš allaskuvlan ja das viidáseappot eamiálbmotuniversitehtan. Dan oktavuodas lea ge hui buorre go lávdegoddi giedáhallá sámi allaoahpu miehtásámi oktavuodas. Sámi allaskuvllas lea earenoamáš hástalus lágídit sámi oahpaheaddjeoahpu maiddái lulli- ja julevsámi giellaguovlluide, áinnas rastá rájiid doaibman, mii mearkkašivččii ahte ásahuvvo ovttasbargu ásahusaiguin Ruotas ja Suomas mat barget oahpahusain.

Mii guoská dasa ahte oččodit eanebuid váldit alitdásis sámi oahpu, de lea sámegiel institušuvnnain duppal hástalus. Sámi institušuvnnat gilvalit oažžut daid seamma studeanttaid maid eará universitehtat ja allaskuvllat miehtá Davviriikkaid maid oččodit. Lassihástalus sámi institušuvnnaide lea ahte ollu studeanttat mat sáhtáše álgit studeantan dohko, fertejit vuos oažžut vejolašvuoda háhkat dárbbaslaš máhtu sámegielas.

Sámediggi lea 2010:s leamaš mielde ánggirdanbarggus Gollevirgi – Drømmejobben, man ulbmil lei oččodit ohccit ovdaskuvla- ja vuodđoskuvlaoahpaheaddjeohppui Finnmárkkus. Dat lei ovttasbargu mas ledje mielde earet eará Sámi allaskuvla, Finnmárkku allaskuvla ja Finnmárkku Fylkamánne. Sámedikki sávaldat lea ahte sullasaš ánggirdanbarggut čađahuvvoše maiddái guovlluin lulleis Finnmárkku. Sámediggi áigu cavčča mielde váldit oktavuoda iešguđetlágan ovttasbargoverddiiguin ja plánet stuorat ánggirdeami skuvlajahká 2012/2013. Das galget maid leat mielde julev- ja lullisámi guovllut.

Sámediggi oaidná almmatge ahte ii leat ávki dušše dákkár ánggirdandoaimmaid čađahit go galgá sihkkarastit studeanttaid oahpaheaddjeohppui ja eará alitdási ohppui Sámi allaskuvlii dahje eará allaskuvllaide. Lea maid dárbu geahčadit lohkanfálaldagaid ja lohkanbáikki doaimmaid organiserema ollislaččat, nugo studeanttaid orrun- ja astoáiggefálaldagaid.

Suohkaniin ja fylkasuohkaniin fertejit leat virgeráidalasbagadallit geain lea máhttu sámegielas ja diehtu sámi servodahkii guoskivaš dilálašvuodaid birra. Sis livččii dehálaš doaibmá go galget bagadit ohppiid makkár skuvlema galget välljet viidáseappot. Oahppit fertejit oažžut dieđuid dan birra makkár oahppo- ja bargovejolašvuodat sis leat go välljejit sámegiela viidásit oahpus. Sámediggi lea ságastallan Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

Máhttodepartemeanttain dan birra ahte sámi ofelaččaid mandáhtta maid berre sisttisdoallat ahte sii juogadit dieđuid sámegiel lohkanfálaldagaid birra ja studeantaeallima birra maŋŋá go geargá joatkaskuvllas. Lea maid leamaš ságas čohkket buot sámi oahppofálaldagaid buot guoskivaš allaskuvllaid ja universitehtaid neahttasiidduide, ja maiddá Máhttodepartemeantta ja Sámedikki neahttasiidduide. Dat lea oassi sierra našunála rekrutterenstrategiija diehtujuohkindoaimmain. Dan barggus lea Sámediggi leamaš mielde ja lea leamaš ráđđádallamiin mat gusket strategiijadoaimmaide.

3.5.3 Oahpaheaddji – oahppi luohttámušolmmoš

Jus oahppi galgá sáhttit ovdánit máhtu dáfus ja maiddá persovnnalaččat, de gáibiduvvo ahte skuvlla árgabeivviin lea oaivil, dan láhkái ahte lea molsašuddi oahpahus mii lea heivehuvvon oahppái. Skuvla ferte leat dakkár sosiála báiki gos oahppi bures loaktá áiggi. Oahppi ferte hástaluvvot sihke máhtu ja árvvuid dáfus, ja oahpahus ferte leat heivehuvvon oahppi iežas eavttuide, ja das galgá váldit vuhtii oahppi sosiála duogáza, ealáhusgullevašvuoda ja máhttodási. Buot diet gáibidit ahte skuvllas leat pedagogalaččat čeahpes oahpaheaddjit. Oahpaheaddji lea oahppi lagamus luohttámušolmmoš. Lea oahpaheaddji gii beaivválaččat gaskkusta oahpu, kultuvrra ja árvvuid. Lea oahpaheaddji gii buoremusat oaidná ja dovda oahppi skuvlabirrasis. Diehttelas ferte oahpaheaddji leat gárvvistuvvon, sihke fágalaččat ja olmmošlaččat, hálldašit iežas válddi ja ovddasvástádusa oahppi ektui fágalaččat čehpet ja kultuvrralaččat oadjebas vuogi mielde.

Lassin dasa ahte gáibiduvvojit oahpaheaddjit geain lea fágalaš máhttu, lea diehttelas ášši ahte oahpaheaddjibarggus fertejit maid leat buorit rámmaeavttut. Mii diehtit ahte sámegiel oahpaheddjiin dávjá lea váttis bargodilli, sihke fágalaš birrasa dáfus ja maiddá go guoská njuolgut bargobirrasii. Dakkár dilli lea earenoamážit dain suohkaniin gos sámi oahppit leat biedgguid mánggáin skuvllain. Eaŋkiloahpaheaddjit geat johtet skuvllas skuvlii fállat ohppiide dárbbášlaš oahpahusa, vásihit dávjá ahte sii leat hui okto. Ii leat sámi fágalaš dahje pedagogalaš fágabiras doarjjan, ja seammás sii dovdet maid dego duvdiluvvon eret skuvllaid oahpaheaddjejoavkkus, ja dan láhkái gáidet bargobirrasis eret, vaikko eai hálidivčče ge dan.

Diekkár váttis dilálašvuoda boadus lea ahte sámi oahppi čađat šaddá vásihit oahpaheaddjelonohallama, mii dagaha ahte heaitá čuovvumis oahpahusa dahje njuolgut juo botke oahpu. Dát hástalusat namuhuvvojit maid Mánáidáittardeaddji raporttas mii lea sámi mánáid mieldeváikkuheami birra¹⁰. Sámedikki mielas, mii lea sámi mánáid áittardeaddji, lea dakkár skuvlaárgabeaivi dohkkemeahttun.

Danin ferte ge oahpaheaddjis, su doaimmas nugo sámi máná luohttámušolbmos, leat seamma buorre bargodilli go eará oahpaheddjiin. Oahpaheaddji dárbbáša su doaimmas fágalaš vuoda ja oktavuoda dahje čanastaga buori bargobirrasii. Dasa lassin lea dehálaš ahte bargoadi doarjumiin čuovvu oahpaheaddji fágalaččat ja pedagogalaččat. Juohke oahppis lea riekti oazžut kvalitehta ja sisdoalu dáfus buori oahpu. Skuvlla (skuvlla oamasteaddji) geatnegasvuolta lea ge oahpaheaddji čuovvolemiin bearráigeahččat ahte oahppi oazžu nu buori ávkki go vejolaš oahpahasas.

Stáhta oahpahuseiseválddit leat searválaga bargiidorganisašuvnnaiguin, KS:ain ja universitehtaiguin ja allaskuvllaiguin ráhkadan bissovaš našunála strategiija oahpaheddjiid joatkkaohpaheapmái; Kompetanse for kvalitet (Gealbolokten danin go dárbbášuvvo kvalitehta). Okta 2009-2012 oasseulbmiliin lea háhkat lassi gelbbolašvuoda oahpaheddjiide dárogiel ja sámegiel fágain, matematihkas ja engelasgielas, ovddemustá nuoraiddásis. Sámedikki gelbbolašvuodadárbbu kárten sámi skuvllain čájeha ahte lea dárbu loktet gelbbolašvuoda sámegielas, earet eará fágačállimis ja lohkamis, guovttegielatpedagogihkas ja nana oahpahanmálliid geavaheamis. Dasa lassin lea maid dárbu háhkat lassigelbbolašvuoda das movt árbemáhtu fievrredit luondufágii, servodatfágii, matematihkkii ja eará fágaide. Matematihkas lea maid dárbu hukset gelbbolašvuoda mii guoská sámegiel fágatearpmáide ja praktihkalaš metodaidd geavaheapmái. Lea maid dárbu nannet

¹⁰ Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008:27)
Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/Ellen Mienna

gelbbolašvuoda earet eará engelasgielas, duojs, mánggakultuvrralaš áddejumis ja eamiálbmotpedagogihkas. Našunála gealboloktendoaimmat áimmahuššet hui unnán daid dárbbuid mat sámi skuvllaid oahpaheddjiin ja sámegielat oahpaheddjiin leat.

2010 loahpageahčen juolludii Oahpahusdirektoráhtta 2 000 000 ruvno sámi skuvllaid gelbbolašvuodanannemii Máhttolokten-sámi oktavuodas, ja ulbmiljoavku ledje vuodđooahpahusa oahpaheaddjit. Doarjat galget movttiidahttit nannet gelbbolašvuoda sámegielas ja sámi kultuvrras sámi skuvllain. Doarjagat eai geavahuvvon 2010:s, ja sirdojuvvo jahkái 2011. Sámedikki 2011 bušeahta divodeamis, áššis 22/11, fievrreduvvui Oahpahusdirektoráhtta doarjja bušeahttakapihttalii 17.2 Earenoamáš prošeavttat, sámi skuvlla gelbbolašvuodanannen Máhttolokten-sámi oktavuodas. Bušeahta Kap.17 sisttisdoallá hálddahusdási jođihangoluid. Eai leat biddjojuvvon eará gáibádusat go dat ahte doarjagat galget geavahuvvot Oahpahusdirektoráhtta juolludanreivve ulbmila mielde. Sámi allaskuvla lea, Sámedikki bargogohččuma mielde, ráhkadan lotnolas lassi-ja joatkkaoahpahussii prinsihpaid – sámi oahppoplakáhta. Vuolláičállojuvvon soahpamuša mielde galgá Sámi allaskuvla maid čadahit dan lassi-ja joatkkaoahpahusa.

3.5.4 Ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu

Váhnemiin ja váhnensadjásaččain lea stuora ovddasvástádus gozihit iežaset mánáid oahppama ja ovdáneami. Mánáid oahppanmoktii váikkuha ollu dat go váhnemat atnet beroštumi iežaset mánáid oahpus. Muhto lea skuvlla ovddasvástádus gozihit ovttasbarggu ruovttuin. Skuvlla ja ruovttu ovttasbargu lea dehálaš go galgá ásahit buriid oahppandilálašvuodaid guđege mánái ja maiddá go galgá oazžut buori oahppanbirrasa ohppiidjoavkkuide ja skuvlii minddár. Váhnemiid miellaguoddu skuvlii ja oahpahussii mearkkaša ollu mánáid oahppanmoktii. Váhnemat fertejit duođas beassat leat mielde ovttasbarggus ja sis ferte leat duohta mieldemearridanfápmu, jus galgá leat buorre ovttasbargu gaskal skuvlla ja ruovttu. Ovttasbarggu ulbmil galgá leat ahte mánát loktet áiggi skuvllas, leat oadjebasat ja ohppet bures. Skuvlla ja ruovttu ovttasbargui mearkkaša maid ollu dat man ollu máhttu ja diehtu oahpaheaddjis lea sámegiela ja sámi kultuvrra birra, ja movt skuvla vuostáiváldá sámi ohppiid ja váhnemiid.

Muhtun sámi oahppit sáhttet muosáhit sihke dorvvohisvuoda ja váttis beaivválaš dili skuvllas. Earenoamážit guovlluin gos sámegiella ja kultuvra lea rašes dilis. Dain guovlluin vásihit oahppit vel dál nai givssideami iežaset sámi gullevašvuoda dihtii. Muhtun oahpaheaddji muitala ná:

”Duollet dálle vásihit mii maid ahte hárdet ohppiid danin go sii leat sápmelaččat, muhto mun láven álo lohkat ahte sii galget oadjebasvuodas leat nugo sii leat, dainna kultuvrrain mii sis lea, ja de ferte dušše čilget ahte buohkat leat seammaárvosaččat, ja ahte mii galgat čavláivuodain guoddit dan liige kultuvrra mii mis lea.” (Jearahallan oahpaheddjiin 24.05.2011).

Bearaš ja sohka leat mávssolaččat ja hui guovddážiis sosialiseremis, ja leat mielde nanosmahttimin mánáid ja nuoraid identitehta. Máhttolokten -sámi oahpahusa prinsihpain leat dat namuhuvvon ovttasbargu ruovttuin vuolde:

”Mánát ja nuorat leat maid oassi sosiála fierpmádagas ja sogas, mii lea veahkkín bisuheamen ja nannemin identitehta ja árbeárvuidd. Váhnemiid/váhnensadjásaččaid, áhkuid ja ádjáid, soga, ristváhnemiid ja ustibiid kulturmáhttu galgá adnojuvvot árvvus oahpahasas.”

Go skuvllas lea buorre ovttasbargu ruovttuin, de lea vejolaš geavahit ohppiid áhkuid ja ádjáid, bearraša ja earáid báikkálaš servodagas árbedieđuid viidásit fievrredeamis. Dat lea mielde nannemin ohppiid sámi identitehta.

Ollu oahppit vázzet skuvlla dakkár skuvllain gos leat dušše moattes geain lea sámegiel oahpahas. Dábálaččat ožžot diet oahppit sámegiel oahpu gáidosisoahpahussan. Dat sáhttá buktit hástalusaid dan ektui ahte nákcet geavahit oahpus ávkin dan máhtu mii bearrašis ja sogas lea. Dan ferte sihke dat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

skuvla gos oahppi vázzá, ja skuvla mii fállá oahpahusa atnit muittus ja dihtomielas go plánejit oahpaheami.

Lea našunála mihttomearri ahte Norgga skuvllat galget váldit atnuti nugohčoduvvon Feide-modealla (Oahpahussuorggi oktasaš elektruvnnaš identitehta), oktasaš IKT-siskkáldasstruktuvrra, seamma elektruvnnaš identitehta buot skuvllaide ja oahppoásahusaide. Jagi 2012 mielde galget buot skuvllat váldán atnui Feide-gulahallanmodealla. Feide lea identifiserenvuogádat ohppiide, váhnenovddasteddjiide, oahpaheddjiide ja rektoriidda, mii galgá dahkat oahpaheaddji ja oahppi ja skuvlla ja ruovttu gulahallama álkibun. Ollu skuvllain lea SMS šaddan deháleamos gulahallanvuohki gaskal oahpaheddjiid ja ohppiid ja ruovttu-skuvlla ovttasbarggus.

Lea dehálaš ahte sihke guovddáš eiseválddit, nugo láhkaaddit ja eiseválddit mat lánkamearrádusaid galget fápmuibidjat, gullet sámi váhneiid jiena. Sámi váhnenfierpmádagat leat dan oktavuodas dehálaččat. Váhnenfierpmádaga bargu lea guhkit áiggi leamaš lossat sámi váhneiid dan sivas go leat guhkes gaskkat ja unnán ángiris olbmot geain lea vejolašvuhta geavahit astoáiggi eaktodáhtolaš váhnenbargguide. Danin eai leat ge Sámi váhnenfierpmádagas leamaš dat eavttut mat das galggaše leat go galget bargat oahpohuspolitihkalaš gažaldagaiguin.

Sámediggi oáččui 2010:s vuosttaš geardde miedáhusa dan vuodđojurdagii ahte ráđđehusa mánáidgárddiid Váhnenlávdegoddái (dárogiillii FUB) dárbbasuvvo maid sámi váhnenáirras. Sámediggi lea evttohan ja ožžon lávdegoddái nammaduvvot ovttá váhnenovddasteaddji áigodahkii 2010-2014. Sámediggi lea maid bargamin oážžut sámi váhnenáirasa Vuodđooahpahusa váhnenlávdegoddái (dárogiillii FUG), go dasa galget nammadit olbmuid ođđajagimánus 2012.

3.5.5 Oahpponeavvut

Sámi oahpponeavvut leat Sámedikki ovddasvástáduš. Sámi oahpponeavvuid vátnivuohka lea leamaš oahpohuspolitihkalaš ášši masa mediat leat gidden eanemus fuomášumi. Sámi oahpponeavvuid vátnivuohka buot fágain ja buot luohkain lei guovddáš fáddán dalle go Máhttolokten – sámi váldojuvvui atnui. Maŋemus jagiid leat oaidnán ahte sámi mánáid ja nuoraid oahpponeavvodilli lea buorránišgoahtán. Čilgehus dasa lea sihke Sámedikki ulbmilaš plána oahpponeavvuid ovddideapmái, ahte sámi lágádušat leat áššái gidden nu stuora fuomášumi ja nuvttá oahpponeavvut mánáidgárddiide ja skuvllaide, ortnet mii lea leamaš 2008 čavčča rájes. Joatkkaoahpahusa oahppit ožžot našunála dásis nuvttá oahpponeavvuid, maid dáid dat ortnet lea leamaš 2008 rájes.

Liikká lea ain dárbu nannet oahpponeavvuid ráhkadeami vel eanet go dat maid Sámediggi dál ekonomalaččat sáhtta dahkat, dahje maid sámi servodat ieš nákke. Bargojoavku, mas leat mielde Máhtdepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhta ovddasteaddjit, lea evttohan rievdadusaid mat galggaše oážžut buorrodoaimbi oahpponeavvoráhkadeami.

Ovdal leat čalmustahtán dan ahte ráhkadit fágaidgaskasaš fáddaoahpponeavvuid, sihkkarastin dihtii oahpponeavvuid goittotge muhtun fáttáide juohke ceahkis. Sámediggi doarju dál čadačuovvu oahpponeavvuid sámegillii, sihke girjjiid ja digitála veahkkeneavvuid. Okta vuohki lea ahte jorgalit ja heivehit oahpponeavvuid eará gielain sámegillii, muhto lea seammás maid dárbu ovddidit sámi oahpponeavvuid juo álgu rájes muhtun sámegillii, ja dasto almmuhit daid oktanis buot sámegielaide ja dárogiillii.

Sámediggi oavvilda ahte skuvllaid oamasteaddjit galget diehtit iežaset ovddasvástádusa go smiehtá oahpponeavvuid ja dan ahte áimmahuššat sámi ohppiid rievtti oážžut oahpu. Nuvttá oahpponeavvuid juohkinortnet lea leamaš ávkkálaš. Dainna ortnegiin leat sáhtán sihkkarastit buot sámi skuvllaide sámi oahpponeavvuid, beroškeahhtá suohkana ruhtadilis. Skuvlaoamasteaddji ovddasvástáduš ferte šaddat čielgaseabbon. Sámediggi oavvilda ahte leat skuvlaoamasteaddjit geain lea váldoovddasvástáduš sihkkarastit skuvllaide sámi oahpponeavvuid, ja danin áigu Sámediggi árvvoštallat nuvttá oahpponeavvoortnega.

Sámediggi oaidná maid dárbbu ásahtit lagat gulahallama lágádusaiguin ja skuvlaoamasteddjiiguin áššiin mat gusket oahpponeavvuid geavaheapmái ja buvttadeapmái. Dat ahte eai leat skáhppon oahpponeavvuid go bidjet johtui almmolaš ođastusa, ii leat váddun dušše sámi skuvllain, maiddái dáru skuvllat leat leamaš ođasmahttejuvvon oahpponeavvuid haga maŋŋel go Máhttolokten váldojuvvui atnui. Stuora hástalus lea dat ahte eai gávdno vaikko man ollu oahpponeavvoráhkadeaddjit, áibaida eai lulli-ja julevsámi guovlluin.

Máhttolokten buvttii 2006:s digitála gálgga viđat gálgan skuvlii, lassin lohkamii, čállimii, rehkenastimii ja njálmmálaš ovdanbuktimii. Maiddái sámi nuorat leat “digital natives”, sii álget árrat juo geavahit digitála reaidduid. Digitála skuvla gáibida maid ahte oahpponeavvuid ráhkadeamis fertejit hálddašisgoahtit teknologalaš innovašuvnnaid. Dalle go álggahuvvui nuvttá oahpponeavvoortnet joatkkaskuvlahoppiide, de oste hui ollu skuvla-PC:aid. Dat mielddisbuvttii ahte ásašuvvui sierra fylkasuohkan oahpponeavvobuvttadeaddji NDLA (Našunála digitála oahppanarena).

Skuvllat geavahit dájvja oahppanlávddi, mii lea intraneahhta gos oahpaheaddjit, oahppit ja váhnemat sáhttet gulahallat. Diekkár oahppanlávddit geavahuvvojit sihke pedagogalaččat ja hálldahusbargguin. It’s learning ja Fronter geavahuvvojit eanemusat Norgga skuvllain. 2011 gida čadahedje buot maŋemusjagi oahppit joatkkaskuvllas eksámena elektruvnalaččat čálalaš eksámeniin.

Dán rádjái lea váilon oppalašlistu mas oaidná buot oahpponeavvuid mat leat gávdnamis. Danin lea Sámediggi bidjan ollu návccaid prošehtii mii galgá ovddidit oahpponeavvobáikki internehtti, gosa galget čohkkejuvnot buot sámi oahpponeavvut. Dan neahttabáikki namma lea ovtta.no, ja dan lea Sámediggi ovddidan ovtta Senter for IKT oahpahusain. Ovtta–Aktan-Aktasne- prošeavtta vuosttaš oasi rahpan mearkaše ge ođđa áiggi sámi oahpponeavvobarggus. Teknologalaš ilbmamat nugo elektruvnalaš luohkkálatnja, elektruvnalaš breahtha geavaheapmi oahpahusas leat ovdamearkkat dasa ahte oahpponeavvut leat miha eanet go dušše skuvlagirjijt.

Finnut Consult AS árvvoštalai 2006:s sámi oahpponeavvuid ovddidanortnega. Árvvoštallanraporttas leat muhtun rávvagat viidásit bargui. Raporta ii buktán makkárge čielga vástádusaid dasa makkár rolla Sámedikkis galggašii leat boahhteáiggis sámi oahpponeavvuid ovddideamis, muhto ávžžuhuvvui ahte dan ferte ain čielggadit viidáseappot. Árvvoštallan čuvge earet eará dan ahte skuvllaide lea váttis oažžut oppalaš gova das makkár sámi oahpponeavvut leat gávdnamis.

Máhttodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta ja Sámediggi leat 2010:s searválaga ráhkadan raportta “Doaimmat mat galget buoridit sámi oahpponeavvuid ovddideami ja buvttadeami “. Dan ávžžuhusat leat oassi duogášdieđuin maid dán dieđáhusa barggus leat geavahan. Raporttas boahťa ovdan ahte lea skuvlaoamasteaddji ovddasvástádus bearráigeahččat ahte oahpahuslága gáibádusat ja láhkaásahusat čuvvojuvvojit, ja dat mearkaša ahte galgá skáhppot ohppiide oahpponeavvuid. Bargojoavku oaivvilda ahte doarjagat mat geavahuvvojit nuvttá oahpponeavvoortnegii, baicca galggaše geavahuvvot ođđa oahpponeavvuid ovddideapmái.

Sámediggi lea ráhkadan ulbmilaš plána oahpponeavvuid ovddideapmái 2009-2012. Ulbmilaš plána višuvdna lea ahte galget gávdnat buot fágasurggiin oahpponeavvut sihke lulli, -julev-ja davvisámegillii, vai joksá Mánáidgárddiid rámmaplána ja Máhttolokten-sámi oahppoplánaid áigumušmeriid. Okta ulbmliin lea ásahtit resursaskuvllaid oahpponeavvuid ovddideapmái.

Sámediggi hálida geahččalit iešguđetlágan vugiid movt oažžut buorrodoaimbi sámi oahpponeavvobuvttadeami ja movt oahpponeavvuid álkibut bidjat gávdnamassii. Sámediggi lea ruhtadan pilohtaprošeavtta Ájluovtta skuvllas Divttasvuonas, mii lea okta dain ođđa doaimmain mat gusket oahpponeavvuid ovddideapmái. Skuvla lea gaskaboddosaččat ožžon resursaskuvla árvvu julevsámegiel oahpponeavvuid oktavuođas, ja lea ožžon bargun ovddidit oahpponeavvuid. Doppe galget ovddidit oahpponeavvuid skuvllas, luohkkábirrašiin, ja galget dasto geahčaladdat

oahpponeavvuid ohppiiguin ovdal go loahpalaččat daid gárvvistit. Maiddái eará skuvllat sámi guovlluin leat čájehan beroštumi oahpponeavvuid ovddideapmái. Sámediggi diehtá ahte Elgá skuvla Engerdálas dáhtošii oažžut seamma árvvu ja ruhtadeami, ja ahte Guovdageainnu suohkan lea guorahallamin makkár sisdoallu Láhpoluobbala skuvllas galgá leat dasto go doppe eai leat šat doarvái oahppit doalahit skuvlla. Julevsámi pilohtaproševtta áigemearri lea biddjon 2011 rádjái, ja dáid áiggiid lea ge Sámediggeráđđi árvvoštallamin proševtta. Árvvoštallan lea dehálaš dan ektui makkár geainnuid Sámediggi vállje go galgá viidáseappot bargat oahpponeavvobuvttadeami nannemiin, ja galgá gávnnahtit galgá go bargagoahtit doarjut eará resursaskuvlamálliid sámi guovlluin. Sámedikki bargun lea geahččat oahpponeavvopolitihka ollislaš geahččanguovllus, earet eará oahpponeavvuid ovddideami Ulbmiláš plána ektui, ja galgá maid árvvoštallat makkár sadii sámi lágádusain galgá leat oahpponeavvuid ovddideamis. Dat galgá dahkkot ráđđálaga sámi lágádusaiguin.

3.5.6 Sámi mánáid ja nuoraid vealáheapmi

Sámediggi lea ožžon diehttevassii ahte sámi mánát ja nuorat givssiduvvojit, maiddái danin go sis lea sámi duogáš. Givssideapmi dáhpáhuvvá luohkkálanjas, skuvlašiljus, ohppiid gaskkas ja maiddái gaskal oahpaheaddji ja oahppi. Buot lágán givssideapmi lea dohkkemeahttun láhtten, ja Sámediggi sávvá skuvllaid čájehit ahte sii eai moktege dohkket givssideami. Earenoamáš duođalaš lea givssideapmi mii dáhpáhuvvá gaskal oahpaheaddji ja oahppi, gos oahpaheaddji čájeha dakkár miellaguottuid ja láhttema mii baldá oahppi ja billista oahppi oahppanbirrasa. Buorre luohtamušvuolta gaskal oahpaheaddji ja oahppi lea áibbas mearrideaddjin oahppi oahppamii. Danin oaidná ge Sámediggi dárbbu geassit ohppiid vel eanet fárrui go galgá árvvoštallat oahpahusdili, masa maid gullá juohke oahppi oahppanbiras. Muhto dáhpáhuvvá maid nuppeguvlui givssideapmi; namalassii ahte oahppit givssidit oahpaheaddji. Diekkár dáhpáhusaid galgá bargoadi hui duođalaččat meannudit, ja ferte bargat ohppiid miellaguottuiguin, dat sáhtá eastadit givssideami ja nannet kultuvrralaš girjái vuoda ipmárdusa ja árvvu.

Givssideapmi dáhpáhuvvá maid siskkáldasat sámi servodagas, iešguđet sámi mánnájoavkkuid gaskkas, dan sivas go gullet vassis ealáhussii, geográfalaš guvlui dahje eará sivaidd geažil. Ođđa dutkan čájeha ahte stuora oassi sámi mánáin šaddet gillát givssideami, dat lea oassi sin beaivválaš skuvladilis, ja dat lea hui duođalaš ášši. Sámediggi dáhttu giddet fuomášumi dien servodatválttisvuhtii, ja oaidná dárbbu nannet doaimmaid mat galget eastadit heajos guottuid mat olbmui leat sámivuhtii. Riiddut dahje riidobohčuideaddji sáгат našunála dási sámepolitihkas viidánit dávjá gitta vuodđoskuvladássái, gos mánát fievrredit riidduid luohkkálatnjii ja skuvlašilljui. Sámepolitihkkárat ja guovddáš politihkkárat berrejit oažžut ipmárdussii dan movt diekkár riidosáгат váikkuhit sámi mánáide ja nuoraide, muhto seammás lea dehálaš ahte ii hávkadit buriid politihkalaš oaivádallamiid mat galget leat min rabas servodagas.

Maŋŋá suoidnemánu 22.beaivvi 2011 dáhpáhusa ja Utøyasorbmemiid lea čuovga dal biddjojuvvo kultuvrralaš girjái vuhtii ja mánggakultuvrralaš Norgii. Norga lea álo leamaš mánggakultuvrralaš, maiddái ovdal go riikii boahhtigohte sisafarrejeaddjit eará riikkain. Almmatge lea dilli ain nu ahte sámi álbmot ja sámi kultuvra lea amas eatnasiidda geain ii leat sámi duogáš. Diehtemeahttunvuolta lea stuorámuš sivan gierdameahttunvuhtii. Dieđuid ja máhtu bokte huksejuvvojit šalddit kultuvrraid gaska. Sámi mánát leat mánggakultuvrralaččat, ja lea maid dehálaš čalmmustahttit sámi mánáid ja nuoraid bajásšaddandili, ahte sii galget dovdat oadjebasvuoda skuvllas ja astoáiggis ja ahte sin kultuvrralaš duogáš ádnojuvvo árvvus.

Mánáidlávdegoddi lea árvalan iežas oppalaš mearkkašeamis nr. 11 eamiálbmotmánáid ja sin vuoigatvuodaidd birra mánáidkonvenšuvnna vuodul, movt dan konvenšuvnna galgá dulkot eamiálbmotmánáid ektui. Ii-vealáheaddji prinsihpa oktavuodaš cealká lávdegoddi:

”States parties should ensure that public information and educational measures are taken to address the discrimination of indigenous children. The obligation under article 2 in conjunction with articles 17, 29.1 (d) and 30 of the Convention requires States to develop public campaigns, dissemination

material and educational curricula, both in schools and for professionals, focused on the rights of indigenous children and the elimination of discriminatory attitudes and practices, including racism.”¹¹

Sámediggi oaidná dárbbu vel eanet diehtujuohkimii sámi kultuvrra ja sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid birra Norgga skuvlaásahusain. Sámi ofelaččat lea buorre ortnet mii lea veahkkin juohkimin dieđuid sámi kultuvrra birra dárú ohppiide. Sámediggi oaidná dárbbu viiddidit diehtujuohkima vel eanet, nu ahte vuodđooahpahusa oppalaš oahppoplánain speadjalastá sámi kulturmáhttu miha buorebut go dál. Earet eará berrejit maid eará mánát go sámi mánát oahppat dáruiduhttinpolitihka birra ja makkár váikkuhusaid dat lea dahkan sámi servodahkii. Dieinna lágiin ožžot mánát eanet ipmárdusa das manne lea dárbu ásaht iešguđetlágan doaimmaid mat nannejit sámi mánáid ja nuoraid vuoigatvuodaid oahpahusa oktavuodas, ja ožžot maid buoret ipmárdusa das makkár mearkašupmi earet eará Sámedikkis ja sámi institušuvnnain lea ođđáigasaš Norggas. Danin lea ge Mánáidlávdegotti ávžžuhus dehálaš njuolggadus man mielde Sámediggi ovtta eará eiválldiiguin galgá bargat.

3.5.7 Sámegielaid dili

Oahpahuspolitihkalaš hástalus mii guoská buot sámi giellaguovlluide, lea ahte leat oalle unnán olbmot Norggas geat dieid gielaid hupmet. Lea hui eahpečielggas man oallugat duohtavuodas máhttet guđege sámegiela, danin lea ge Sámediggi álggahan sierra giellaiskkadeami, vai oazžut buoret dieđuid sámegielaid dili birra. Lulli, -julev – bihtánsámegiella ja nuortalašgiella leat nu go diehtit eanemus duođalaš dilis. Go dán dieđáhusas eat earut dien gielaid, de dat lea danin go dáhttu lea lahkoni oahpahasássiide oppalaččat. Oahpahasdieđáhusa čuovvoleamis áigut čalmmustahttit konkrehtalaš strategijaid ja oahpahuspolitihkalaš doaimmaid iešguđet giellaguovlluin, ja dain galgat váldit earenoamážit vuhtii daid sámegielaid mat leat eanemusat áitojuvnon.

Sámediggi lea juo čadahan politihkalaš doaimmaid maiguin dustet hástalusaid mat gusket earenoamážit áitojuvnon sámegielaide. Dan dahkat earet eará go Sámediggi jahkásaš bušehtain lea vuoruhan oahpponeavvoovddideami lulli, -ja julevsámegilli, ja addán oahppostipeanddaid studeanttaide geat váldet allaoahpu lulli, -ja julevsámegielas. Bihtánsámegiela ja nuortalašgiela suodjaleapmi ja ovddideapmi leat dán rádjái unnán čalmmustahttejuvnon sámpolitihkas. Sámediggi oaidná dárbbu giddet eanet fuomášumi daid buot rašimus sámegielaide, earenoamážit oahpahuspolitihkalaš doaimmain.

Sámediggedieđáhusa čuovvoleapmin galgá ráhkaduvvot sierra doaimmaplána, ja buot sámegielaide guoskivaš doaimmat ja strategijat galget konkretiserejuvnon diekkár plánas.

Sámediggi oaidná maid dárbbu nannet sámegieloahpu mánáide ja nuoraide geat eai leat sápmelaččat. Doaimmaplánas galgat maid árvalit movt dan sáhtá bargat.

3.6 Sámedikki rolla, ovddasvástáduš ja váldi oahpahussuorggis

Sámelága § 1-2 nanne ahte sápmelaččain galgá leat sin iežaset álbmotválljejuvnon Sámediggi, masa sápmelaččat Norggas válljejit áirasiid. Sámedikki ásaheapmi lea guovddáš ilbmun Vuodđolága § 110a ollašuhhtimis, gos daddjo ahte

”Det paaligger Statens Myndigheter at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv”.

Sámediggi lea iešheanaláš riektesubjeakta mii lea sirrejuvnon ráđdehusas. Dan geavaha dál sihke Sámediggi ja ráđdehus vuodđun¹² ja dat mearkaša ahte ráđdehus ii sáhte politihkalaččat instrueret

¹¹ Mánáidlávdegotti Oppalaš Mearkašeami nr. 11 (2009) CRC/C/GC/11: General Comment no. 11: Indigenous Children and their rights under the Convention, punkt. 56.

Sámedikki. Bajemus dási ulbmil Sámedikki politihkalaš doaimmaide, iešheanalaš álbmotválljejuvvon orgánan, lea sihkkarastit ahte diggi beassá eanemus lági mielde iešheanalaččat doaimmat sihke politihkalaš orgánan ja hálddašanorgánan. Dat ii mearkkaš dan ahte galgá leat mihttomearrin ahte Sámediggi iešokto galgá dahkat mearrádusaid buotlágan áššiide maid diggi ieš hálida mearridanválddi, muhto dat mearkkaša ahte Sámediggái dohkkehuvvo eanet váldi áššiin mat lunddolaččat gullet sámi álbmoga iešmearridanválddi siskkáldas osiide. Okta diein osiin leat sámi oahpahasgažaldagat, dan suorggis livččii lunddolaš ahte Sámedikkis lea eanet guovddáš sadji go das dál lea.¹³¹³

Sámedikki árvvoštallamis, maid professor Per Selle čađahii 2011:s, cealká son loahppajurddan ahte “juoga lea áibbas boastut”, go Sámediggi dán rádjái ii leat nagodan ráhkadit giella- ja oahpahasplánaid nugo sámi servodat vuordá Sámedikki dahkat.¹⁴¹⁴ Das čujuhuvvo viidáseappot ahte sivvan dasa ii leat dušše dat ahte guovddáš eiseválddiid bealis eai dohkket ollasii dan ahte Sámedikkis galgá leat váldi oahpahasáššiin, dat lea maid seamma ollu Sámedikki iežas organiserema ja politihkalaš vuoruhemiid (dahje váilevaš vuoruhemiid) sivva go sámedipolitiikka eai gidde fuomášumi oahpahaspolitihkkii. Árvvoštallan čujuha maid dasa ahte oahpahas lea okta guovddáš surggiin olles Sámedikki doaimmas, masa ollu eará politihkkasuorggit huksejit dahje man duohken dat leat.:

“Buot mii guoská giela ja oahpahusa heiveheapmái, beaivválaš bearašgielas mánáidgárdái ja viidáseappot skuvllaide, berre mu árvvoštallama mielde gessojuvvot miha čielgaseappot ovdan ja oainnusindahkkojuvvot miha buorebut go dál.”

Oahpahusdieđáhus galgá čielggadit ja nannet Sámedikki rolla oahpahaspolitihkas. Otná dilis lea Sámedikki váldi ja ovddasvástádus oahpahusa lágasmearriduvvon vuoigatvuođaid čađaheamis eahpečielggas. Sámedikkis leat dál máŋga iešguđetlágan rolla ja dikkis lea dahkamuš buot hálddašandásiin olles oahpahussuorggis. Sámediggi doaimmá sihke doarjagiid juohkin ásahussan, hálddašanorgánan mii galgá čuovvut lágas mearriduvvon hálddašanbargamušaid, politihkalaš orgánan, guláskuddanasahussan ja konsultašuvdnabeallelažžan. Seammás lea stuora hástalus ahte sihke sámi báikkálaš servodagain, suohkaniin, fylkasuohkaniin, fylkamánneámmáhiin, departemeanttain ja direktoráhtain lea nu unnán diehtu Sámedikki birra. Dan hástalus digastallá dieđáhus.

Sámedikki ovddasvástádus sámi oahpahasáššiin lea ovdánan cehkiid mielde. 1993:s oaččui Sámediggi válddi nammadit lahtuid Sámi oahpahasráđđái. Sámi oahpahasráđđi nammaduvvui 1975:s Girko- ja oahpahasdepartementii sámi skuvlaáššiid ráđdeaddi orgánan. Sámi oahpahasráđđi viiddiduvvui áiggi mielde ja oaččui sierra čállingotti. 1998:s addojuvvui Sámediggái váldi oahpahaslága § 6-4 vuodul ráhkadit lánkaásahusaid vuodđoskuvlla ja joatkkaohpahusa sámegeiel oahpahusa oahppoplánaide, ja joatkkaohpahusa earenoamáš sámi fágaid oahppoplánaide.

Oahpahaslága mielde galgá Sámediggi maid ovtta departemeanttain evttohit lánkaásahusaid dihto eará oahppoplánaide sámi guovlluid vuodđooahpahas ja ohppiide geat muđui ožžot sámegeiel oahpahusa vuodđoskuvllas ja joatkkaohpahas. Muhto lea departemeanta mii galgá dohkkehit ja mearridit daid lánkaásahusaid. Sámediggi dohkkeha sámegeiela oahppoplánaid ja muhtun dihto fágaid oahppoplánaid joatkkaohpahas daid rámmaid siste maid departemeanta mearrida. Nu ii beasa ge

¹² Geahča earet eará bargojoavkku raportta mii lea geahčadan Sámedikki riektedili ja Lánkaossodaga ođđajagimánu 26.beaivvi 1995 reivve.

¹³ Geahča Gáldu – Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáža loahppárvvoštallama eamiálbmogiid rivttiid birra, Seminára iešguđetlágan oainnuid birra mat gusket iešmearrideapmái, Gáldu Čála – Eamiálbmotvuoigatvuođaid áigečála, Nr. 2/2009, “Sámi iešmearrideapmi: Oahpahas, dutkan ja kultuvra”, s.24.

¹⁴ Geahča Per Selle, Bergen Universitehta ja Norut Alta-Áltá, Sámedikki organisatuvrralaš hástalusat. Árvvoštallan, siidu 43.

Sámediggi áibbas iežas oaivila mielde mearridit oahppoplánaide sisdoalu. Sámedikkis ii leat váldi mearridit duodjefága oahppoplánaid ja eará fágaiide vuodđoskuvllas oahppoplánaid.

Oahppoplánaid lánkaásahusat oahpahuslága § 2-3 ja § 3-4 gohččot addit oahpu sápmelaččaide, sin giela ja servodateallima birra iešguđetge fágasurggiin. Daid rámmaid siskkobeaide maid departemeanta mearrida, lea Sámedikkis váldi addit lánkaásahusa mii guoská diekkár oahpu sisdollui.

Váldi mii addojuvvui Sámediggái oahpahuslágas, lei vuosttaš lánkahálddašváltti mii biddejuvvui njuolga Sámediggái lága bokte, mii ii lean delegerejuvvon lánkaásahusain. Dan válddi oaččui Sámediggi 1998:s, almmá makkárge hálddahušviiddemiin mii livččui adnon dan čuovvoleapmái. Duohta dilis lei ge dasto Sámi oahpahasráđđi, mii lei Girko-ja oahpahasdepartemeantta vuollásaš etáhtta mii fágalaččat čuvvohii dieid bargguid. Easka jagis 2000 sirdojuvvui Sámi oahpahasráđđi čállingoddi, mas ledje oktiibuot 25 virggi, Sámediggái.

Dat ahte manai nu guhkes áigi ovdalgo bargamušat ja ovddasvástádusa sirdojuvvui Sámediggái, lea várra báidnan ovttasbargu gaskal Sámedikki ja oahpahasovddasvástideaddji departemeantta. Nu aitto go 2008:s lei Sámediggi ja departemeanta fágalaččat hui garrasit vuostálaga gažaldagas ahte man muddui departemeanta sáhtta gohččut Sámedikki rievdatit dohkkehuvvon oahppoplánaid sámi fágain. Daid vásáhusaid vuodul mat Sámedikkis leat oahppoplánabargguin, sáhtta leat ágga jáhkkit ahte lassí váldi Sámediggái oahpahasgažaldagain, nugo galggašii leat álbmotrievtti mielde, gáibida vuđolaš ságastallama gaskal stáhtalaš eiseválddiid, Sámedikki ja sámi institušuvnnain main lea ovddasvástádus fállat oahpu.

Sámedikki konsultašuvdnariecti addá diggái buoret vejolašvuoda váikkuhit našuvnna oahpahaspolitihkkii ja lánkaaddimii go lei dalle ovdal go konsultašuvdnaortnet ášahuvvui. Muhto eaktun dasa lea ahte departemeanttat mat leat oahpahas ja máhtu ovddasvástideaddjit, čuvvot šiehtadusa nugo lea jurdda ahte dan galgá čuovvut. Dan rájes go Sámedikki ja stáhtalaš eiseválddiid konsultašuvdnavuohki mearriduvvui Gonagaslaš resolušuvnnain 2005:s, galgá Sámedikkiin ráđđádallat buot oahpahasáššiin mat gusket sámi beroštumiide.

Áigeguovdilis oahpahaspolitihkalaš áššit main leat ráđđádallan Sámedikkiin, ja leat bohtán ovttaiide, leat ovdamearkkadihte gažaldat sámi ovddasteami birra našuvnnalaš váhnenorgánii Mánáidgárddiid váhnenlávdegoddi (FUB) ja Vuodđooahpahas váhnenlávdegoddi (FUG). 2010 rájes lea Máhtodepartemeanta čuvvohii dakkár bargovuogi gos Sámediggi evttoha ovttá sámi evttohasa goappáge váhnenlávdegoddi, ja departemeanta dáhttu čuovvut Sámedikki evttohasa. Sámedikkis ii leat alddis váldi nammadit áirasiid, danin go dien guovtti lávdegotti lahtuid nammada Gonagas Stáhtaráđdis. 2010 rájes oaččui Vuodđooahpahas váhnenlávdegoddi vuosttaš sámi váhnenáirasa.

Konsultašuvdnašiehtadus lea dagahan ahte Sámedikki ja ráđdehusa gaskaneasgulahallan jođihuvvo eanet ortnega mielde. Leat mánga ovdamearkka mat čájehit buriid ráđđádallamiid gos Sámedikki oainnu leat gullan ja čuovvolan áššáiguoskivaš lágas dahje lánkaásahusas. Muhto leat maid ollu hástallusat ovddabealde, earenoamážit gažaldagain mat gusket dasa movt ollislaččat lahkoniit sámi oahpahaspolitihkkii. Dál bargá Sámediggi áššis áššái, ja leat unnán vejolašvuodát buktit bajitdási smiehttamušaid ja árvalit prinsihpalaš čielggademiid.

Sivvan dasa lea muhtun muddui dat ahte sámpolitihkka lea dego luovos oassi dain iešguđet departemeanttain, muhto maiddái dat ahte oahpahasáššit (prošeaktadoarjagat oahpponeavvuide, earenoamáš doarjagat skuvlajođiheapmái ja sullasaččat) álo leat Máhtodepartemeanta vuollásaš áššit, muhto dat gusket maid eará departemeanttaide main lea váldoovddasvástádus sámpolitihkalaš áššiide. Dat dagaha stuora hástalusaid sihke olggobeal ja siskkáldas ovttastahttimii ja gulahallamii, ja dasa lassin váldet dávjá Sámedikki hui maŋjit mielde dehálaš proseassaide. Eará hástalus lea departemeantta ja Oahpahasdirektoráhta gaskavuohka, ja maiddái siskkáldasat departemeantta

iešgudeet osiid oktavuodát. Sámediggi oainnášii vejolašvuodaid ovttastahttima buorebut lámčit, vai proseassat buorebut ovttastuvvot ja šattašii buoret diehtu konsultašuvdnašiehtadusa birra.

Go Sámediggi oassálastá vuolit váikkuhandási mearrideddjiguin, ovdamearkkadihte go ráddádallá detáljadásis, ovdamearkkadihte detáljadási konsultašuvnnain, gos bajitdási prinsihpat juo leat mearriduvvon, de lea Sámedikki vásáhus ahte diekkár proseassat dávjá álggahuvvojit eiseválddiid iežaset beroštumiid vuodul, ja sámi dárbbut vuoruhuvvojit hárvve. Nu sáhttet ge eiseválddit ieža bidjat eavttuid buot konsultašuvnnaide ja ieža defineret mat galget leat dehálaš áššit.

Galgá leat čielggas ahte easka de go beassá leat mielde bajemusdási mearridanproseassain, doppe gos mearridit eavttuid, de easka sáhttá servodaga ovddidit iežas áigumušaid mielde. Mađi vuolit detáljadásiide boahit, dađi eanet gáidat mii iešmearridanrievttis eret, ja dađi eanet bieđganit Sámedikki vátná návccat.

Maori álbmoga dutki Graham Smith lea rávven eamiálbmogiid váruhit das maid ieš gohčoda ”distraheren politihkkan” (Smith 2003: 3). Son čujuha dasa ahte mángga oktavuodas lea eiseválddiid áigumuš ja dáhttu duvdit eamiálbmogiidda ollu smávva áššiid maiguin galget buđaldit ja maidda galget ohcet čovdosiid, ja nu ájihit daid vai eai astta ovddidit ja ráhkkanahttit iežaset áššiid. Dál sáhttá ge jearrat ahte lea go Sámediggi ožžon nu ollu hálddahaslaš bargamušaid oahpahussuorggis ahte das ii leat šat dilli jođihit strategalaš oahpahuspolitihka. Lea áibbas čielgasit dárbu oazžut Sámedikki dan dillái ahte dat sáhttá áimmahuššat politihka ovddidandoaimmas, mii mearkkaša ahte nákke konkretiseret sámi oktasaš vuoigatvuodaid álbmotrievtti mielde. Dušše dien lámhái nákke Sámediggi gávnnahtit makkár ovddidandoaimmaid lea dárbu álggahit ja duohtandahkat vai olaha dan mihttomeari gos sápmelaččat ožžot duohta dilis ieža mearridit.

Sámediggi lea álbmotválljejuvvon našunála dási orgána sápmelaččaide masa sápmelaččat ieža leat válljen áirasiid. Danin lea ge dehálaš ahte go mii Norgga eiseválddiiguin deaivvadit ahte dat dáhpáhuvvá seamma dássásaš eavttuid vuodul, ja ahte ollislaččat lahkoniit bajemusdásis sámi oahpahuspolitihkkii, ja ahte dan barggus oaidnit oktavuoda ovdalaš proseassaide ja proseassaide mat leat seamma áiggis jođus. Sámediggi ii leat earenoamáš berošteddjiid ovddasteaddji, muhto nuppi dain našunálastáhta álbmoga ovddasteddjiin mat leat ásaiduvvan seamma eatnamii. Danin eai leat get sámpolitihkalaš váttisvuodát ja čuolmmat dušše muhtun sektorii gullevaš politihka.

Movt dieinna hástalusain bargat duohta dilis; okta vuohki sáhttá leat mearridit Sámedikki ja departemeantta oktavuodačoahkkimiid, mat dollojuvvojit juohke jahkebealis, dakkár čoahkkimiin gos bajemusdási gažaldagat gieđahallojuvvojit, mat bidjet láidestemiid eaŋkilproseassaide mat dahkkojit detáljadásis. Dan oktavuodas lea lunddolaš geahčadit lea go dárbu ollislaččat divodit Sámelága njuolggadusaid mat gusket Sámediggái ja oahpahuslágas dan oasi mii gusoká Sámedikki váldái. Minddár lea dehálaš ahte dieid oktavuodačoahkkimiid bohtosat dovddusindahkkojuvvojit buot osiide departemeanttas ja direktoráhttii ja nu maiddái siskkáldasat Sámedikkis.

Soaitá maid leat lunddolaš ahte diet čoahkkimat juohke jahkebeali leat politihkalaš dásis, ja ahte Ođastus-hálddahas-ja girkodepartemeanttas, mii lea sámpolitihkalaš ovttastahttindepartemeanta, maiddái lea rolla dain čoahkkimiin.

3.7 Ekonomalaš hástalusat

3.7.1 Váilevaš bušeahhtajuolludeamet Sámedikki oahppoáššiid bargguide

Sámediggi oacčui 1998:s válddi oahpahuslága § 6-4 vuodul ráhkadit lámháasahusa vuodđoskuvlla ja joatkaohpahusa sámegeiel oahppoplánaide, ja maiddái ráhkadit lámháasahusa muhtun vassis sámi fágaid oahppoplánaide joatkaohpahusas. Dan válddi sirdima eai čuvvon makkárge liige hálddahasresurssat mat livčče adnon dien barggu čuovvoleapmái. Ja go Sámedikkis eai lean ruđat

doaimmahit dien válddi, de šattai duohtadilis Sámi oahpahusráđđi, Girko-ja oahpahusdepartemeantta vuollásaš etáhtta, fágalaččat čuovvolit dieid bargguid.

Duohta dilli lea nu ahte go Sámediggái leat sirdán bargamušaid, de eai leat ruhtajuolludeamit čuvvon daid bargamušaid, dahje daidda eai leat juolludan seamma dásis ruhtalassáneami go eará bargamušaide maid stáhtalaš eiseválddit ieža ain doaimmahit. Lea áibbas dárbu oažžut doarvái ruhtajuolludemiid go galgá nákcet ovddidit ollislaš bajitdási oahpahuspolitihka Sámedikkis.

3.7.2 Fylkasuohkaniid rolla joatkkaskuvllaid hálddašeaddjin

Joatkkaoahpahus lea fylkasuohkaniid ovddasvástádussuorgi, earret dan guovtti sámi joatkkaskuvlla Kárášjogas ja Guovdageainnus, mat leat stáhta ovddasvástádus.

Sámedikkis leat ovttasbargošiehtadusat mánnggain fylkasuohkaniin, ja šiehtadusat galggaše geatnegahttit goappešat beliid ovttasbargat áššiin maidda sihke fylkasuohkanis ja Sámedikkis lea beroštupmi ja ovddasvástádus. Ovttasbargošiehtadusat leat veaháš iešguđetláganat sihke hámi ja sisdoalu dáfus, muhto šiehtadusain ii leat detáljadásis daddjojuvvon makkár surgguide gusket. Joatkkaoahpahus lea ain, beroškeahttá šiehtadusas, fylkasuohkana ovddasvástádus mas Sámediggi galggašii leat ovttasbargi. Joatkkaoahpaha skuvlastruktuvrra rievdadeapmi lea gažaldat mii sáhtta mearkkašit ollu sámi ohppiid skuvlafálaldahkii ja sámi guovlluid ássamii.

Skánit joatkkaskuvlla heaittiheapmi čájeha ahte skuvlaoamasteaddji sáhtta ruhtavátnivuoda geažil heaittithit oahppofálaldaga mii lei heivehuvvon sámi ohppiide. Romssa ja Nordlándda fylkasuohkanat jodiheigga dien skuvlla ovtta, danin go márkasámi oahppit áppet goappešat diein fylkkain. Elvemo joatkkaskuvlla heaittiheapmi Skániin dáhpuhuvai Sámedikki dáhtu vuostá. Sámedikkis ledje ovdal skuvlla giddema 2009:s ráđđádallamat fylkaráđiin, ja maŋgil go skuvlla ledje heaittihan, de lea Sámediggi ovddidan ášši konsultašuvdnačoahkkimis Ođasmahttin, -hálddahus – ja gircodepartemeanttain. Sámedikkis lea ain ságastallamat Skánit suohkaniin dan birra movt fievrredit joatkkaoahpafálaldaga viidáseappot suohkandásis Skániin. Dan fálaldagas galgá earenoamážit čalmmustahttit sámi kultuvrra. Dát ášši čájeha ahte lea unnán maid Sámediggi sáhtta bargat go lea sáhka dakkár politihkkasurggiin main fylkasuohkanis galgá leat iešmearrideapmi. Ášši čájeha maid ahte ovttasbargošiehtadusat eai galgga šaddat oadđi dokumeantan, muhto daid galgá sihke Sámediggi ja fylkasuohkan ánggirit geavahit. Skuvlastruktuvrrat leat dávjá dakkár áššit main leat hui lagas čanastagat fylkadikki bušehtameannudeapmái. Sámediggi lea šaddan vásihit man váttis lea viggat ákkastallat ahte galget muhtun smávit jovkui fylkkas doalahit skuvlafálaldagaid, go vuosteágga lea ruhtaseastin.

Fylkasuohkan ii lea oppalohkái geatnegahttejuvvon fállat sámegiela oahpaha dahje oahpaha sámi oahppoplánabuktosiid mielde, maid vuodđun lea sámegiella, kultuvra ja serrvodateallin. Dát čájeha ahte lea dárbu defineret ja lánkaásahusain mearridit guđet joatkkaskuvllat galget addit sámegillii ja sámegiela oahpu sámi oahppoplánaid mielde iešguđetge fylkkas, sihke davvi, -julev- ja lullisámi guovlluin, ja sihkarastit diekkár oahpahussii ruhtadeami. Sámi álbmogis lea riekti oažžut dievaslaš vuodđooahpu. Dasa gullá joatkkaoahpaha mii lea heivehuvvon oahppi ruovttufylkka sámegillii, kultuvrii ja servodateallimii. Diekkár oahpaha ii galgga leat skuvlaoamasteddjiiid bušehtain dakkár poasta maid sáhttet sihkastit eret go galget seastit ruđa.

Skánit joatkkaskuvlla heaittiheapmi čájeha maid mii sáhtta dáhpuhuvvat jus sámi joatkkaskuvllaid hálddašeapmi sirdašuvvá almmá válddikeahttá vuhtii sámi ohppiid rivttiid. Ášši čájeha maid ahte lea dárbu skuvlaoamasteaddji geatnegasvuodaid sámi álbmoga ektui nannet lágain dahje lánkaásahusain.

3.7.3 Suohkanat skuvlaoamasteaddjin: Refušuvdnamáksinortnet ja doarjagat

Sámediggi lea mánngga geardde gieđahallan ja digaštallan njuolggadusaid mat gusket sámegiela oahpaha refušuvdnamáksinmeriide. Dan leat dahkan politihkalaš čoahkkimiin main leamaš mielde departemeanttat maidda ášši gullá, ja maiddá čoahkkimiin suohkaniiguin ja váldoorganisašuvnnaiguin, nugo KS. Njuolggadusat leat eahpečielgasat ja eai ge leat govttolaččat suohkaniidda ja

fylkasuohkaniidda. Dasa lassin leat máŋga suohkana čujuhan ahte máksinmearit leat beale vuollin, ja ahte fertejit lasihit juolludemiid refušvdnamáksimiidda nu ahte dat gokčet duohta goluid. Maiddái Sámediggi dáhttu divodit joatkkaoahpahusa sámioahpu doarjjaortnega. Dat ášši lea máŋgga geardde gieđahallojuvvon čoaikkimiin Máhttodepartemeanttain ja maiddái Stuoradikki Girko, -oahpahus- ja dutkanlávdegottiin.

Sámediggi diehtá ahte Oahpahusdirektoráhtta lea árvoštallan sámi vuodđooahpahusa doarjjaortnega Sámedikki ávžžuhusa mielde. Muhto das ii leat vel boahtán dakkár boadus ahte dálá máksinmearit leat lassánan, dahje ahte máksinmeriid livčče lokten dan meare ahte govččaše sámi oahpahusa duohta goluid.

Máŋga fylkasuohkana leat vásihan ahte maŋŋil go Máhttlokten válđojuvvui atnui, de eai šat oaččo stáhtadoarjaga fállat sámegeiela amasgeiellafágan. Sámegeiella amasgeiellan lea albma oahppofálaldat sámegeielas. Sámediggi oaiuvilda ahte skuvllat galget ovddidit heivehuvvon oahpahusa ja molsašuvvi bargovugiid. Oahpahusláhka namuha vuoigatvuoda oazžut oahpu sámegeilli ja sámegeielas, muhto ii namut makkár vejolaš vuogit leat oahpahit sámegeiela. Dakkár oktavuodain gos buoremus čoaiddus oahppái lea válljet sámegeiela amasgeiellan, de berre dan molsaeavttu válljet. Joatkkaskuvllat dárbbasit oazžut doarvái veahkkeváriid vai nákkejit fállat maiddái amasgeielaid fágan. Ohppiidlohku geat válljejit sámegeiela amasgeiellan lea muhtun oktavuodain hui vuollin, go bálddastahttá eará amasgeielaiguin. Sámegeiella lea almmolaš giella Norggas, ja ii leat ge riehta ahte sámegeiella galgá gilvalit amasgeielaiguin nugo ovdamearkkadihthe duiskkagielain oahpaheamis.

Sámedikki mielas lea buorre go suohkanat addet lohkanpermišuvvna oahpaheddiide čađahit joatkkaoahpahusa sámegeielas, ja diekkár lohkanlobit leat lassánan dađistaga. Doarjja maid suohkanat ožžot lea dehálaš doarjja mainna sihkkarastá sámi ohppiide ja earáide geat háldit oahppat sámegeiela buriid oahppofálaldagaid iežaset ruovttusuohkaniin.

Sámediggi oaidná dárbbu odđasis árvoštallat doarjjaortnegiid maid Oahpahusdirektoráhtta ja Máhttodepartemeanta leat mearridan sámi vuodđooahpahussii, vuodđoskuvlii ja joatkkaoahpahussii. Dasa lassin lea dárbu mearridit odđa njuolggadusaid doarjjahálddašeapmái, ja Sámediggi ferte leat mielde dan barggus. Ja maiddái galgá vuhtiiváldojuvvot ahte dat boahtá váikkuhit bušehtaide jus lasihit sámi oahpahusa doarjja-ja refušvdnamáksinmeriid.

Sámediggi lea dál mielde bargguin, gos sierra bargojoavku, mas Sámediggi ja KS, leat mielde, galgá geahččat makkár sáme politihkalaš hástalusat suohkaniin oppalaččat leat. Go diet bargojoavku geargá ja buktá barggu bohtosa, de das boahtá ovdan makkár áige guovdilis oahpahus politihkalaš gažaldagaid lea áige guovdil gieđahallat Sámedikkis.

3.8 Stáhta sámi skuvllat

3.8.1 Sámi joatkkaskuvllat Kárášjogas ja Guovdageainnus

Earenoamáš gažaldat maid politihkalaččat ferte čielggadit oahpahusdieđáhusas, lea dan guovtti sámi joatkkaskuvlla boahntevaš dilli, Guovdageainnus ja Kárášjogas. Sámediggi lea dien ášši meannudan máŋgga geardde, ja buktán iešguđetlágan loahppárvvoštallamiid.

Lea vuđolaččat suokkardallojuvvon movt boahnteáiggis galggašii hálldašit Kárášjoga ja Guovdageainnu stáhtalaš joatkkaskuvllaid. Bargojoavku mii lei nammaduvvon dien čielggadit, buvttii iežas rávvagiid 2006:s, ja ávžžuhii ahte hálldahus biddjojuvvošii etáhttii mas lea vuogádat máhttit dien doaimmahit, namalassii fylkasuohkaniid. Sámi joatkkaskuvllaid geatnegasvuohta fállat sámegeiel oahpu evttohuvvui nannejuvvot láhkaásahusa rievdamemiin, ja seamma maid go guoská geatnegasvuhtii fállat oahpu Máhttolokten-Sámi oahppoplánabuktosiid mielde. Sámedikki rolla ja váikkuhandoaimea evttohedeje vuhtiiváldit šiehtadallamiid bokte.

Lea guhkes áiggi juo leamaš guoddi prinsihpan ahte stáhta ii galgga jođihit doaimmaid mat gullet suohkansuorgái, nugo joatkkaskuvllaid. Oassin sámi joatkkaoahpahusa árvvoštallamis Ođastus 94 oktavuodas, nammaduvvui bargojoavku (Kvalviklávdegoddi) mii galggai árvvoštallat duon guovtti sámi joatkkaskuvlla čanastatmálliid. Raporta lei gárvvis čakčamánu 2002, ja das árvvoštalle golbma molsaeavttu: juogo dat ahte ain galgá leat čadnojuvvon Oahpahus-ja dutkandepartementii, dahje Finnmárkku fylkasuohkanii dahje Sámediggái.

Sámedikki dievasčoahkkin mearridii 2003:s ahte dohkkehuvvon sámediggeplána mielde berre Sámediggi ovdánahttejuvvot politihka hábmejeaddjin ja válddi čadaheaddjin. Ii rehkenastojuvvo lunddolažžan, ahte Sámediggi, mii lea parlamentáralaš orgána, galggašii oažžut ovddasvástádussan jođihit guokte sámi joatkkaskuvlla. Dasa lassin berre Sámedikki rolla, váldi ja ovddasvástádus diekkár badjelasas váldima oktavuodas čielggaduvvot. Sámediggi guorrasii dasa ahte diet guokte skuvlla ain bissot Oahpahus-ja dutkandepartemeantta vuolde, dassáži vel eará čanastatvejolašvuođat leat čielggaduvvon.

Bargojoavku mas leat mielde Máhttodepartemeanta, Oahpahusdirektoráhtta ja Sámediggi bođii 2006:s dan oaivilii ahte sámi joatkkaskuvllaid hálldašeapmi berre sirdojuvvot fylkasuohkanii, mas lea vuogádat mii sáhtta diekkár doaimma hálldašit. Bargojoavku rávvii maid ahte álggahuvvoše šiehtadallamat fylkasuohkanii dieid skuvllaid hálldašeami hárrái. Bargomannolat ja šiehtadallanboadus galggai sihkkarastit ahte stáhta riektevuogiatvuohta sámi álbmoga ektui, ja Sámedikki rolla ja oahpahusfálaldagaide váikkuhanvejolašvuohta vuhtiiváldojuvvui.

Dasa lassin rávvii bargojoavku ahte ráhkaduvvo sierra lánkaásahus mas daddjo ahte sámi joatkkaskuvla galgá addit oahpu davvisámegielas ja davvisámegillii, ja lánkaásahus mii geatnegahtta skuvlla lánčit oahpu Máhttolokten – sámi oahppoplánabuktosiid mielde, ja ahte stáhta Statsbygg oamasta skuvlavistiid/opmodagaid. Joavku rávvii maid ahte skuvlla doaimmat ruhtaduvvojit stáhtabušehtas (kap.222). Joavkku ráva mii guoská dasa ahte skuvlla doaibma galgá ruhtaduvvot stáhtabušehta 222. kapihttalis, sistisdoalai maid dan ahte skuvlla doaibma galggai ruhtaduvvot seammaládje go Snoasa ja Romssa sámi skuvllaid oahpahus-ja internáhttabálvalusat ruhtaduvvojit.

Raporttas buktá bargojoavku maid eará rávvagiid, ja dadjá earet eará ahte dohkálaš oahppofálaldat, gč. Eamiálbmotrievttalaš geatnegasvuođaid, mearkkaša dan ahte buot unnimus gáibáduš lea ahte galgá addot sámegeieloahppu unnimusat ovttá skuvllas (joatkkaskuvllas) juohke golmma sámegeielas. Dan vuodul árvalii bargojoavku ahte oahpahuslága kap.6 ja lága lánkaásahus rievdaduvvojit.

Sámediggi ii čuovvolan dien rávvaga, go dievasčoahkkin meannudii ášši 2008:s. Dalle dahkkui čuovvovaš mearráduš:

“Sámediggi bivdá sámediggeráđi farggamusat čielggadit hálldašanvuogi mas Sámediggi lea stáhta sámi joatkkaskuvllaid hálldašanovddasvástideaddji, dan olis maid galgá čielggadit sierra orgána ásaheami Sámediggái, mii galgá hálldašit sámi skuvla-ja oahpahusgáldagaid.”

Sámediggi bođii dan oaivilii ahte Oahpahusdirektoráhtta ain galgá leat sámi joatkkaskuvllaid ovddasvástideaddji, dassáži dakkár hálldašanmálla lea čielggaduvvon gos Sámediggi livččii hálldašanovddasvástideaddji, ja dassáži Sámediggi lea gárvvis váldit badjelasas skuvllaid hálldašeami, gč.ILO-konvenšuvnna nr.169 art.27.2.

Sámi ohppiid joatkkaoahpahus fátmasta buot sámi giellaguovlluid, ja dasa gullá sihke studerenáhkkanahhti ja fidnofágalaš oahpahus. Nu movt sámi skuvla lea definerejuvvon Máhttolokten-sámi oahpponeavvobuktosis, de dasa gullá maid joatkkaoahpahus. Sámi nuorat ožžot dál oahpu earet eará stáhta sámi joatkkaskuvllain, fylkasuohkana joatkkaskuvllain, carenoamaš sámi fágaid ja eará fágaid oahppofidnodagain ja gáidosisoahpahussan.

Sámediggi čujuha earet eará ON Eamiálbmoťjulggašussii mii vuordá ahte eamiálbmogat ieža galget beassat leat mielde stivremin iežaset oahppoinstitušuvnnaid, ja ahte sii ieža galget beassat váikkuhit oahpahusa sisdollui maid diet institušuvnnať fállat. Sámediggi lea ovttaoaivilis dan vuodđojurdagii, ahte livččii gal buot buoremus jus sámi joatkkaskuvllaid oamasteapmi livččii sámiid hálddus, ja Sámediggi livččii dan ásahus mii earet eará ruhtada jodiheami ja nammada stivrra. Muhto Sámediggi lea beassan vásihit movt lea mannan go institušuvnnať leat sirdojuvvon Sámedikki háldui, ja daid vásáhusaid sáhttať skuvllaid jodiheapmái nai sirdit. Diet institušuvnnať leat muosáhan ahte sin ovdánanvejolašvuodáť ovdal go bohte Sámedikki bušeahťa háldui ledje miha buorebut go de go Sámediggi válddii badjelasať ruhtadeami. Sámediggi háldať dás geassit ovdan Beaivváš Sámi Teáhtera, mii ollu gerddiid lea čájehan eahpeduhtavašvuodáť go Sámedikki ruhtadeapmi ii atte sidjiide seamma ovdánanvejolašvuodáid go eará sullasať teáhteriin leat, mat ožžot doarjaga njuolga departemeanttas. Sámediggi gal ballá ahte sámi joatkkaskuvllaid boahťteáiggi ovdáneapmi dáidať šaddat heajut, daningo Sámedikkis eai leat dat reaidduť mat dárbbášuvvojit go galgá sihkkarastit skuvllaide ekonomalaš oadjebasvuodáť ja boahťteáiggi maid dárbbášit go galget nákcet fállat buori oahppofálaldagaid sámi ohppiide.

Sámediggi oaidná ahte jus duon guokte sámi joatkkaskuvlla hálddašanovddasvástádus dahje oamasteapmi sirdojuvvosii Sámediggái, de dat eaktuda earet eará dan ahte Sámediggi ferte oažžut dakkár rolla bušeahťaid ráhkadeamis mii attašii duohta vejolašvuodáť konsulteret bušeahťtaáššiin, ja ahte diekkár konsultašuvnnať mielddisbuvttáše Sámediggái eanet váikkuhanfámu juolludemiin mat jahkásaččat juolloduvvojit sámi ulbmiliidda oppalaččat ja ábaida Sámediggái. Dasa lassin lea dás gažaldat skuvllaid jodiheami rámmaeavttuin, ja movt Sámedikki, nugo boahťteáiggi skuvlaoamasteaddji, ja departemeanttaid ja direktoráhta gaskavuohta šattašii leat, go dilli gearddi lea nu ahte Sámedikkis lea unnán váldi mearridit oahppoplánaid jna. Ii Sámediggi dáhto fylkasuohkaniť ge sirdit sámi joatkkaskuvllaid. Stuorámuť vuosteáigga dasa ahte diet skuvllat šattaše fylkasuohkana skuvlan, lea ahte oalle fargga sáhttať šaddat gažaldat skuvlajodiheami gánnáhahttimis, eai ge beroš oahpahusa kvalitehtas ja dan árvvus mii sámi joatkaohpahus iešalddis lea. Sámediggi lea beassan vásihit movt fylkasuohkan sáhttať hálddašit joatkkaskuvllaid main leat earenoamáš fálaldagat sámi suorggis. Romssa suohkan heaittihii dehálaš joatkkaskuvlla sámi guovllus, Skániť joatkkaskuvlla Elvemoas. Dat čájeha ahte sámi oahppofálaldagat joatkkadásis ille nagodit ceavzit jus biddjojuvvojit fylkasuohkana háldui, gos árvvoštallet daid dušše ekonomalaččat. Lea ávccá čielggas ahte sámi joatkkaskuvllaid jodiheami ferte hukset dan ipmárdussii ahte lea dehálaš fállat sámi unnitloguálbmogii oahppofálaldaga joatkkadásis, mii addá sidjiide vejolašvuodáť áimmahuššat ja ovddidit sámegiela ja sámi kultuvrra. Vaikko Sámedikkis leat ge bargošiehtadusat fylkasuohkaniiguin, de aŋkke lea seamma stuora ekonomalaš ja hálddahuslaš eahpesihkkaris dilli, ležžet dal skuvllat fylkasuohkana dahje Sámedikki hálddus. Ii ge Sámediggi leat gullan maidege fylkasuohkanis, ahte doppe dal háldivčče váldit badjelasať sámi joatkkaskuvllaid oamasteami.

Sámediggi čujuha maid dasa ahte lea nammaduvvon bargojovku mii galgá árvvoštallat Sámedikki rolla ja válddi, ja čujuhit maid davviriikkalaš sámekonvenšuvnna šiehtadallamiidda, main boahťať leat ollu dadjamuš Sámedikki ovdáneapmái nugo politihkalaš orgánan ja hálddašanorgánan. Nu guhká go Sámedikkis eai leat vel sajis reaidduť maid dárbbášať jus galggašii badjelasať váldit skuvlajodiheami ovddasvástádusať, de lea buoremus ahte sámi joatkkaskuvllat bissot stáhta hálddus ja stivrejuvvojit nugo dál. Maiddáť sámi joatkkaskuvllaid stivrajodiheaddji lea hui čielgasit dadjan ahte skuvllat eai hálit šaddat Sámedikki eai ge fylkasuohkana vuollásaččat. Muhto Sámediggi oaidná dárbbu rievdadit lágaid mat gusket vuoigatvuhtii oažžut sámegieloahpu joatkaohpahusas. Diet riekti ferte nannejuvvot sierra lágáin dahje lálkaásahusain, ja geatnegasvuohta addit oahpu Máhttolokten-sámi oahppoplánaid mielde joatkaohpahusas ferte maid nannejuvvot sierra lálkaásahusain. Go diet riekti ja geatnegasvuohta gearddi vuos lea mearriduvvon lágas ja/dahje lálkaásahusas, de ii leat nu beare várálaš oahpahusfálaldaga hárráiť gii sámi joatkkaskuvllaid oamasta dahje hálddašať. Dasto leat aŋkke skuvllat ja daid oamasteaddjit geatnegahttejuvvon fállat dan oahpu mii lea lágas dahje lálkaásahusas mearriduvvon. Sámediggi atná vuodđun ahte sámi joatkkaskuvllaid doaimmaid ruhtadeapmi ain galgá leat nugo dál lea, stáhtabušeahťa kapihttalis 222.

Sámediggi ii oainne ahte livčče boahán ođđa dieđut áššái mat gáibidivčče Sámedikki váldit badjelasas sámi joatkkaskuvllaid hálddašeami, baicca leat boahá eanet vuosteákkat diesa. Sámedikki oainnu doarju maid Per Selle su raporttas, ”Sámedikki organisatuvrralaš hástalusat”. Selle cealká ahte diekkár stuora hálddašanbarggu badjelasaváldin ii leat vejolaš dainna doaibmahálddašanmáliin mii Sámedikkis dál lea.

Sámediggi doarju dien oainnu ja oaivvilda ahte váldde de geaži, jus Sámediggi galgá váldit badjelasas dien guokte skuvlla hálddašanoavddasvástádusa, de soaitá boahhte lávki leat ahte šaddá sáhka váldit badjelasas stáhta internáhttaskuvlla Aarbortes. Sámedikki oaidnu lea ge dasto ahte Sámediggi ii galgga váldit badjelasas Guovdageainnu ja Kárášjoga stáhtalaš joatkkaskuvllaid dahje eará skuvllaid hálddašeami, ovdal go Sámedikki rolla bušeahttaoktavuođas lea nannejuvvon ja ovdal go skuvllaid sámi oamasteapmái leat biddjojuvvon čielga rámmat. Sámedikki bargun lea váikkuhit ahte guovddáš eiseválddit sihkkarastet ohppiid dahje fidnoohppiid vuoigavuođaid, láhkaásahusain nannet oamasteddjiid/hálddašeddit geatnegasvuođaid ja sihkkarastit sámi joakkaohpahussii ruhtadeami stáhtabušeahtas.

Mii guoská duoid eará sámeskuvllaid oamasteapmái mat dál leat stáhta hálddus, nugo ovdamearkkadieht Gaske- Nøørjen Saemienkovle Aarbortes, mii lea vuodđoskuvla maid stáhta oamasta. Skuvla fállá earet eará gáidosisoahpaheami ja lea dál guorahallamin iežas doaimmaid viidáseappot, ahte movt fállat oahpahusa lullisámiguovlluin ja našunála dásis. Dan barggus gehččet maid iežaset doaimma eará ásahusaid ektui.

3.9 Sámi skuvla nuppástuvvamin: buorit doaimmat

Ovdalis dan kapihttalas leat oaidnán ahte sámi ohppiin, sámi váhnemiin, sámi servodagas ja Sámedikkis leat ollu hástalusat oahpahusáššiin. Ja leat maid oaidnán ahte gávdnojit smávva oahpahuspolitihkalaš olahusat maid lea dehálaš árvvusatnit ja ovddidit viidáseappot.

Sámi váhnenovddasteapmi lea našuvnnalaččet nannejuvvon, dál leat eanet oahpponeavvut gávdnamis go dušše muhtun moadde jagi dás ovdal, sámi sisdoallu oahppoplánabuktosiin lea eanet govddázis go ovdal ja Sámediggi lea joavdan dehálaš muđui barggus ahte ovddidit Sámedikki oahpponeavvuid hálddašanorgánan ja eará hálddašanbargguid hálddašeddit, ja ovddidit Sámedikki politihkalaš orgánan sámi álbmogii.

Go galgá namuhit muhtun bureslihkestuvvan oahpahuspolitihkalaš prošeavttaid, de sáhttit namuhit Elgá-prošeavtta. Sámediggi čadahii viđajagáš giellamovttiidahttinprošeavtta Elgá bajásšaddanguovddázis 2000 rájes 2004 rádjái. Dat lei oassi sámegeiela nannenbargguin olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu. Váldoulbmiljoavku lei mánáidgárddi mánát, mat prošeavtta álggadetttiin ledje 3-4 jahkásaččet. Ulbmil lei oazžut sin čuovvut prošeavtta unnimusat guokte jagi, ja dasto joatkit prošeavttain vuodđoskuvladásis.

Diet prošeakta lea buktán buriid bohtosiid ja lea mielddisbuktán ahte sámegeiella fas lea šaddan ealli giellan mánngga guovllus. Sámi allaskuvla lei prošeavtta fágalaš ráđdeaddi, ja prošeakta lea dokumenterejuvvon raporttas Dieđut 2007,1: Svahken Sijte sámegeiella.

Sámi allaskuvla deattuhii ráđdeaddin earenoamážit dan ahte galgá válljet buriid organiserenmáliid mánáidgárddi ja skuvlla giellaoahpaheapmái. Biddjojuvvui hui ollu deaddu dasa ahte oahpaheamis galgá atnit vuodđun báikkalaš gielladili ja báikkalaš ulbmiliid. Danin prošeakta vuodđuduvvui ge nannosit servodahki gos dat čadahuvvui, vuosttazettiin nu ahte váhnemat ja áhkut ja ádját váldjuvvojedje bargguide mielde, ja maidái dan dáfus ahte ráhkadedje ieža oahpponeavvuid, mearridedje ieža fágalaš sisdoalu ja doaimmaid.

Proseakta anii vuodđun Kamil Øzerk girjii mii ilmmat 2006:s: Fra språkbad til språkdrukning – modeller for opplæring av to språk” (Giellalávvgodeamis giellaheavaheapmái – mállat movt oahpahit guokte giela). Dan girjii lea son systematiseren dehálaš osiid earet eará dan oahpahanmálles mii lea geavahuvvon maori eamiálbmogiid giela ealáskahttimis New Zealánddas. Øzerk čilgemiid vuodul ráhkaduvvui systemáhtalaš bálddastahttin mas gehčče dán giellamovttiidahttinprošeavtta ja dan málle mii geavahuvvui New Zealánddas, mii geavahuvvui vuodđun go válljejedje prošeaktamodealla. Guovttegielatoahpaheami organiserenmállen skuvllas geavahuvvui Colin Baker typologiija vuolggabáikin, mii válddahallá iešguđetlágan guovttegielatoahpahanmálliid mat geavahuvvojit feara gos máilmmis. Baker juohká dieid oahpahanmálliid guovtti oassái; nana ja rašes oahpahanmállat. Biddjojuvvui stuora deaddu dasa ahte ferte váldit atnui nana guovttegielatoahpahanmálliid jus galgá lihkestuvvat oažžut ohppiid šaddat viššalis giellageavaheaddjin.

Raporttas čilgejit sihke daid málliid mat geavahuvvo mánáidgárddis ja daid mat skuvllas geavahuvvo. Sámediggi oaivvilda ahte diet proseakta sáhtta geavahuvvot maiddái eará guovlluin sámi servodagas.

Maiddái oahpponeavvuid dáfus lea leamaš buorre ovdáneapmi maŋemus jagiid. Sámedikki strategalaš plána mii guoská oahpponeavvuid ovddideapmái leat čuovvovaš váldomihttomearit movt áigodagas 2008-2011 ovddidit oahpponeavvuid:

Unnimusat 135 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta mat gusket Máhttolokten-sám oahppoplánaide.

Unnimusat 30 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta lulli-, julev-ja davvisámegilli mánáidgárddiide ja vuodđooahpahussii mat galget buoremus lági mielde buoridit mánáid ja nuoraid oahppandili.

Unnimusat 16 álggahuvvon oahpponeavvoprošeavtta Mánáidgárddiid rámmaplána siskkobealde.

Makkár dilli lei čakčamánu 2011:

151 oahpponeavvoprošeavtta mat gusket Máhttolokten-sámi oahppoplánaide.

29 oahpponeavvoprošeavtta álggahuvvon lulli-, julev-ja davvisámegilli mánáidgárddiide ja vuodđooahpahussii mat galget buoremus lági mielde buoridit mánáid ja nuoraid oahppandili.

8 prošeavtta álggahuvvon Mánáidgárddiid rámmaplána siskkobealde.

Áigemearri gárvvistit prošeavttaid lea guokte jagi. 2008-2011 juolludemiin leat sullii 24 oahpponeavvu gárvvistuvvon dán jagi.

Maiddái vuodđoskuvlla oahpaheaddjeoahpahusa sámi sisdoalu áššis leamaš buorre ovdáneapmi, go diet sisdoallu lea nannejuvvon 2010 čavčča rájes. Dat mearkaša ahte buot našunála vuodđoskuvlaoahpaheddjiidoahpus galget oahppat sápmelaččaid birra. Dan áššis leat Sámediggi ja Máhtodepartemeanta boahtán ovtaide, ja Sámediggi lea lohkan ahte leat duhtavaččat dainna bohtosiin. Dasto gusto sámi vuodđoskuvlaoahpaheaddjeoahpu rámmaplána buot dán riikka universitehtaide ja allaskuvllaide. Dál lea Sámi allaskuvla mii fállá vuodđoskuvladási oahpaheaddjeoahpu, muhto maiddái eará institušuvnnat galget sáhttit fállat diekkár oahpu sámegilli. Sámediggi atná hui mávssolažžan dan ahte fágaid njuolggadusain dál lea čielga sámi profiila. Lea leamaš buorre ovtasbargu Máhtodepartemeanttain odđa oahpaheaddjeoahpu oktavuodas.

Mii guoská oahpaheddjiid očcodeapmái, de lea buorre oaidnit ahte julevsámegiel ohcciid lohku Nordlándda universitehta oahpaheaddjeohppui lea lassánan, dat váikkuha bures maŋit áiggi oahpaheaddjedillái julevsámegielas. Sámediggi lea leamaš mielde našunála rekrutterenplánabarggus, man ulbmil lea oččodit eanebuid oahpaheaddjeoahpu sámi allaohppui. Rekrutterenplána lea biddjojuvvon johtui 2011 čavčča, ja leat sirrejuvvon ruđat iešguđetlágan doaimmaide mat galget leat veahkkin oččodit ohcciid sámi allaohppui, nu maiddái sámegiela lohkamii ja maiddái ovdaskuvla-ja dábalašoahpaheaddjeohppui.

4. Ollislaš sámi oahpahuspolitihka vuolggabáiki

NANNENSUORGGIT

Go geahčča ovdalis čilgehusaid oahpahuspolitihkalaš hástalusaid ja vejolašvuodaid, de ihttigoahtá govva das makkár nannensurggiid Sámediggi ferte vuoruhit go galgá hábmeogoahhtit ollislaš oahpahuspolitihka iežas beaivválaš politihkalaš doaimmas.

Sámediggi áigu eandalii vuoruhit dáid politihkalaš ja hálddahaslaš nannensurggiid, maid sáhtta juohkit čuovvovaš váldokategoriijaide:

Sámi skuvlla sisdoallu ja árvovuodđu
Sámi oahppi rievttit ja oahppanbiras
Oahpahusa láhkavuodđosaš ja struktuvrralaš rámmat
Rávisolbmuidoahpahus
Sámedikki rolla ja váldi

4.1 NANNENSUORGI 1: SÁMI SKUVLLA SISDOALLU JA ÁRVOVUOĐDU

Sámedikki oahpahuspolitihkka galgá huksejvvot dan vuodđodohtavuhtii ahte sámi skuvlla sisdoalu buorrevuohka ja skuvlla árvovuodđu leat hui guovddázis go galgá ovddidit ollislaš sámi oahpahuspolitihka. Našunála oahpahuspolitihkka ferte sisttisdoallat ulbmiliid ja strategiijaid mat sihkkarastet ahte vuolimus standárddat mat gusket eamiálbmogiidda čuvvojuvvojit. Ii ábut ahte dušše Sámediggi definere sámi oahpahusa nannensuorgin, guovddáš eiseválddit fertejit maid dan dahkat.

Lea dárbu vuhtiiváldit dan movt dáruiduhttinpolitihkka lea čuohcan sámi skuvlii ja dan vuodđu man ala sámi oahppi oahpaheapmi galgá huksejvvot. Diekkár mieđiheami vuodul galgá earjiloahppi oahpahuspolitihkalaš bajesmusdási ulbmil leat ahte sámi oahppis lea seamma árvu go eará ohppiin mii guoská riektái oážžut oahpu. Nannensuorgi guoská bajitdási gažaldagaide nugo oahpahussuorggi válddi hálddašepmái, árvvuide maid Máhttolokten galggai ovddidit ja maidda galggai huksejvvot, ja dat guoská maid dan gažaldahkii ahte gean ovddasvástádus lea sihkkarstit ahte sámi skuvla ja sámi oahppi oážžu kvalitehta dáfus buori oahpu mii lea huksejvvon sámi árvvuide. Nannensuorgi bidjá maid smiehttat ahte dárbbášuvvo árvoságastallan mii guoská dasa makkár árvvuide min mánáid ja nuoraid oahpahus galgá vuodustuvvot, ja movt dan buoremus lági mielde galgá dahkat. Sámi skuvlla árvovuodđogažaldat lea maid čadnon dasa gi oahppoplánaid mearrida ja gi mearrida movt oahpaheapmi galgá čadahuvvot.

Sápmelaččaide, nugo sierra álbmogii, ferte bajitdásis sihkkarastit rievtti ovddidit iežaset oahppobáikkiid, sierra oahpahusmetodaid, oahpponeavvuid ja oahppoplánaid. Sámi skuvladutkamat leat čájehan ahte sámi skuvla lea hui unnán huksejvvon sámi árvvuide, ja ahte skuvlla vuodustusas oaidná unnán sámi oahpahanfilosofija ja sámi norpmaid mat leat dábálaččat sámi servodagain. Dilli lea nu vaikko muhtun guovlluin leat ge sámi rektorat, ja sámi suohkanat mat leat skuvlaoamasteaddjit ja gos maid geavahuvvojit sámi oahppoplánat. Manne oahpahusa sisdoalus lea váilevaš sámi sisdoallu, dan ferte kártet ja dan suorggis galggašii eanet dutkkojvvot.

Sámi skuvlla sisdoallu ii leat dušše dat makkár oahpponeavvuid ja metodaid geavaha. Das lea maid sáhka oahpponeavvuid sisdoalus ja movt oahpahanmálla heive ohppiide. Lea ágga jáhkkit ahte dárbbáša miha eambo čalmmustahttit mánggabealátvuodá, sihke skuvlla oahpponeavvuin ja oahpahanvugiin. Mánggabealátvuodáin oavvilduvvo dás ahte iešguđet sámi giellaguovllut fertejit miha buorebut go dál oážžut oahpponeavvuid mat speadjalastet iešguđet sámi guovllu sámegeielaid ja kultuvrraid iešvuodaid. Siskkáldasas sámi servodagain galgá kultuvrralaš girjáiivohta oidnot ja dovdot; davvisámi mánat fertejit oahppat lulli, -julev, -bihtán – ja nuortalaš kultuvrraid birra ja vice versa. Seammás lea hui dehálaš hukset oktasaš áddejumi; namalassii ahte buot sámi mánat ja nuorat leat oassi seamma sámi álbmogis, ja leat seammaárvosaččat. Juohkehaš sis galgá dovdat ahte son

adnojuvvo árvvus ja dohkkehuvvo beroškeahhtá bajásšaddandilis, makkár ealáhussii gullá, makkár sosiála duogáš lea dahje makkár eará iešvuodát ležžet. Sámi mánát galget mánáidgárddidásis juo oahppat ahte gávdnojit mánggalágan sámegeilat, iešguđetlágan gávttit ja iešguđetlágan sámi ealáhusat ja kultuvrralaš iešvuodát. Dasa lassin berrejit sámi mánát maid oahppat kultuvrralaš girjáivuoda árvvu, ja oahppat ahte Norgga stuoraservodagas leat sii ovttadássásaš lahtut. Sámi skuvlla sisdoalu ja árvovuodu bajemus dási ulbmil ferte leat joksat duohta dásseárvvu gaskal sámi mánáid ja eará mánáid.

Ollu sámi mánát bajásšaddet mánggagielat birrasiin ja ollu sámi mánát bajásšaddet mánggagielat ruovttuin. Boahttevaš sámi servodagain dárbbasit mánát máhttit mánga giela vai nákkejit hálddašit ihttábeaivvi hástalusaid. Mánggagielatvuoda mearkašupmi lea viidát go dat maid eiseválddit dábálaččat lohket ja mii almmolaš dokumeanttaide lea čállojuvvon, main dávjá čatnet mánggagielalašvuoda sisafarrejeaddji olbmuide. Mánggagielat lea maid olmmoš gii máhtá mánga sámegeiela. Mánggalágan sámi servodagat leat oktiibuot mánggabealát Sápmi, gos leat mánggalágan ealáhusat, árbevierut, kultuvra ja gielat. Visot diet girjáivuoha lea stuorá árvu maid skuvla galgá áimmahuššat ja ovdánahttit. Sámegeiella lea okta min vuđoleamos árvvuin. Buot olbmuide lea eatnigiela iešalddis juo árvu, ja dan árvvu ii dárbbas ge šat ákkastallat earaládje. Sámi servodagain lea sámegeiella sihke gulahallanávnnas ja maiddá iešvuodanannejeaddji. Skuvla ferte dien guokte beali áimmahuššat ja ovdánahttet.

Maiddá sámi ohppiid vuđoleamos árvvut leat, seammaládje go eará ohppiid árvvut ge leat; dat ahte nuppiid iešvuodaid árvvusatnit ja dohkkehut. Stuoraservodagas eallin ja birgen gáibida ahte dovda sihke iežas servodaga ja stuoraservodaga norpmaid ja giela. Diet galgá leat okta deháleamos nannensurggiin, mas sihke skuvlaoamasteaddjit ja skuvllaid jođiheaddjit fertejit beroštit vai šaddá oadjebasvuoha juohkehažži. Duohta seammadássásašvuoha ja dásseárvu sohkebaliid gaskkas lea oppalaš oahpahaspolitihka bajitdási ulbmil. Seammadássásaš mearkaša ahte nissonolbmui ja dievdduin, nieiddain ja bártniin, galget duohtavuodas leat seamma vejolašvuodát, vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát buot servodatsurggiin, ja dat ii galgga leat čadnon guđege sosiála duogáži. Jus duohta seammadássásašvuoda galgá joksat, de lea dárbu hui árrat juo láchit dasa buori vuodu. Dan barggus leat mánáidgárddit ja skuvllat hui guovddáži. Dásseárvu lea seamma mávssolaš bártniide go nieiddaide, ja sáhtá lea dárbu earenoamážit čalmustahttit goappáge sohkebeali iešvuodaid, vai buorebut sáhtáši joksat duohta dásseárvvu. Dat ahte nissonolbmot ja dievdoolbmot árbevirolaččat vállejit sohkebeali mielde oahpahusa ja barggu, lea okta stuorámus sivain dasa manne leat systemáhtalaš erohusat gaskal nissonolbmuid ja dievdduid bargoeallimis ja servodagas muđui. Lea stuora hástalus jávkadit dieid erohusaid. Ulbmilin ii leat oážžut juste seamma ollu dievdduid ja nissonolbmuid buot bargosurggiide, muhto njeaidit cakkiiid mat eastadit nieiddaid ja bártniid válljemis árbevieruid vuostá. Maiddá vuodoealáhusaide nugo sámi eanadollui, guolásteapmái ja boazodollui lea dárbu álggahit sierranas doaimmaid oččodan dihte goappešat sohkebealis bargiid daid ealáhusaide.

Iešguđetge riikkaid sápmelaččaid searvevuoha lea stuora árvu, ja skuvla galgá ge ráhkkanahhtit ohppiid vai nákkejit ángirit searvat dien searvevuhtii. Seammás lea sámi ohppiin ja sámi servodagain oktiigulleašvuoha eará eamiálbmogiguin ja maiddá unnitlogučearddaid olbmiguin mat lea muosáhan dan seamma maid sápmelaččat.

Sámi ohppiid ja fidnoohppiid oahppandilli lea iešguđetlágan guovllus guvlui, skuvllas skuvlii ja oahppofidnodagas oahppofidnodahkii. Mii sáhtá dahkat stuora erohusa, lea dat ahte lea go skuvla sámegeiela hálddanšanguovllus dahje olggobealde dan, ja lea go skuvla mas leat buot ceahkit sierra luohkáiin, vai leat go mánga ceahki seamma luohkás. Sámedikkis lea dakkár oaivil ahte smávva skuvllain, maid gohčodit giliskuvlan, leat buorit vejolašvuodát ollašuhhtit dan servodatáigumuša ahte fállat buori oahpu man vuodđun lea sámegeiella, kultuvra ja servodateallin. Dan nákkejit eandalii diekkár skuvllat danin go giliskuvla lea guovdu ja gasku ealli sámi servodaga ja árbevirolaš ealáhusaid. Danin Sámedikki mielas lea ge hui dárbu suodjalit smávva sámi servodagaid ja gelbbolašvuoda mii diekkár smávva institušuvnnain lea.

Ovttadássášvuohhta ja olmmošvuoigatvuođaid doahttaleapmi lea juo dál guovddáš oahppoiseválddiid dehálaš ulbmilat, dan oaidná mángga sajés láhkamearrádusain. Liikká eai vásit buot sámi oahppit dakkár dili. Oppalaččat ja maiddái go buollá vuoigatvuođaid alde nákkahallan, de lea buohkain oahpahussuorggis, ja eandalii váhnemiin, ovddasvástáduš bearráigeahččat ahte guottut ja stuoraservodaga ja báikkálaš polihkalaš nákkut eai fievrreduvvo mánáid árgabeaivái. Skuvlalárgabeaivvis dáhpáhuvvá maid givssideapmi. Dat dáhpáhuvvá maid sámi servodagain.

Buot ohppiin lea riekti beassat oadjebas ja buori dilis vázzit skuvlla. Skuvla galgá leat báiki mii čohkke, gos árvvusatnet kultuvrralaš ja gielalaš girjáivuoda, ja gos seammás nannejit ja ovddidit sámi mánáid identitehta. Sámi mánat galget iluin ja movttain beassat eallit dainna duogážiin mii sis lea, ja eai galgga muosáhit čearddalaš vealaheami. Sámediggi lea onohisvuođain oaidnán ahte odđa dutkamušain, nugo Sámi dearvvašvuođaduktanguovddáža dutki Ketil Lenert Hansen doavtterdutkanosis, leat gávnahan ahte miha eanet sápmelaččat go eará olmmošjoavkkut dovdet iežaset vealahuvvon. Dán ášši gal áigu Sámediggi ángirit čuovvolit.

Diet mielddisbukta dan ahte skuvlla sisdoalu kvalitehta lea bággu buoridit, dan ektui ahte galgá addot oahppu sámi historjjas, kultuvrras ja servodateallimis buot ohppiide. Duohta dili mángga skuvllas lea dađibahábut nu ahte diet oahppu välljejuvvo eret ja maiddái ahte geavahuvvojit boares oahpponeavvut mat baicca sáhttet fievrredit viidáseappot dološ áiggi miellaguottuid ja oainnuid. Lea maid dehálaš ahte leat sápmelaččat ieža geat Sámedikki bargguid bokte besset defineret skuvllii sámi sisdoalu, ja Norgga eiseválddit fertejit dien barggu vuoruhit. Dat mearkkaša ahte guovddáš eiseválddit, main dábalaččat lea maiddái sámi oahpahusa definerenfápmu, fertejit dohkkehit ahte Sámedikkis ja sámi oahppoinstitušuvnnain galgá leat earenoamáš rolla go sámi guovlluide ja sámi ohppiide galgá hábmejuvvot oahpahuspolitihkka.

Muhtun surggiin lea dárbblaš álggahit posiitiiva sierradoaimmaid, jus galgá olahit ovttadássášvuoda sámi ohppiide, vai sii ožžot seamma vejolašvuođaid go earát geavahit iežaset návccaid ja duohtandahkat iežaset áigumušaid, seammás go áimmahuššet iežaset kultuvrralaš identitehta ja giela. Sámediggi áigu joatkit dien barggu ja ráhkadit sierra doaimmaplána mas árvvoštallat ja evttohit konkrehtalaš sierradoaimmaid mat galget nannet sámi oahppi beaivválaš dili skuvllas.

Árbediehtu lea iešalddis juo stuora árvu, ja árbedieđuid fievrredeapmi buolvvas bulvii lea hui dárbblaš go galgá nannet ja suodjalit kultuvrralaš identitehta. Sámedikki mielas lea dehálaš gávdnat buriid báikkiid gos dan sáhtta bargat, ovdamearkkadihte sáhtášii geavahit sámi museaid oahpaheamis ja ovddidit sámi veahkkevárreguovddážiid. Ohppiide galgá oahpahuvvot movt atnit ávkki lundduriggodagain luonddu iežas gierdanráji siskobealde, nugo eamiálbmotservodagain álo leat dahkan. Nie sii ohppet fievrredit viidáseappot árbemáhtu. Diet máhttu leat mávssolaš birasjurddašepmi maid maiddái sáhtta váldit atnui stuoraservodaga birashálldašeamis.

Sámi skuvlla sisdoallu galgá speadjalastit sámi servodaga iežas árvvuid, ja galgá váikkuhit dasa ahte oahppo mii lágduvvo sámi ohppiide, lea vuodđudovvon sámi máilmmiipmárdussii, ja árvvuide mat leat guovddážis sámi mánáidbajásgeassimis. Sámi skuvlla ”sámáiduhttin” gáibida ahte skuvlaoamasteaddjit ja guovddáš eiseválddit ipmirdit man dárbblaš lea oazžut eanet kulturipmirdeaddji skuvlla.

Fertejit ráhkaduvvot sierra strategijat dasa movt fievrredit sámegeiela, kultuvrra ja árbemáhtu skuvllii, vai skuvlaoamasteaddjit, jodiheaddjit ja skuvlaeiseválddit čohkkejit ipmárdusa ja dohkkehit dan. Dan sáhtášii dahkat earet eará dutkamiin, geahččaladdan- ja ovddidanbargguiguin ja gelbbolašvuodananniin.

Ulbmil lea háhkat mánáide ja nuoraide duppalgelbbolašvuoda maid sáhttet atnit ávkin maŋŋil eallimis. Jus galgá nákcet dien mihttomeari joksat juohke oahppi dáfus, de fertejit skuvlaoamasteaddjit, oahpaheaddjit ja váhnemat nannet iežaset dihtomielalaš ipmárdusa das ahte maid dat duohtavuodas

mearkkaša go oahppit ožžot duppalgelbbolašvuoda, ja dat ahte sii leat seammaárvosaččat go eará oahppit.

Oahpahusa kvalitehta ja fágalaš sisdoallu lea mearrideaddjin dasa makkár vejolašvuodat ohppiin ja fidnoohppiin leat boahtteáiggis beassat ovdánahttit buori giela ja šaddat čeahpes giellageavaheaddjin. Dan speadjalastet ulbmilat ja strategijat maid leat välljen sámegieloahpahussii. Bearráigeahččan lea fylkamánniid ovddasvástádus. Sámedikki mielas lea dárbu bearráigeahččat maiddái oahpahusa kvalitehta. Dán rádjái ii leat diet oassi gullan bearráigeahččanbargguide. Nugo dás vuolábealde čilget dárkileappot, de dárbbáša Sámediggi oažžut čielgasit rolla sámi oahpahusáššiin, eandalii bearráigeahččama dáfus.

4.2 NANNENSUORGI 2: SÁMI OAHPPI RIEVTTIT JA OAHPPANBIRAS

4.2.1 Eanet dieđut sámi oahppi rivttiid ja mieldeváikkuhanrievtti birra

Nubbe nannesuorgi čálmustahtta sámi oahppi rievtti oažžut oahpu sámegielas ja sámegillii, ja rievtti oažžut kvalitehta dáfus buori oahppofálaldaga ja buori oahppanbirrasa, sihke sámegiela hálddašanguovllus ja dan olggobealde. Dat sisttisdoallá ahte lea sávaldat stivret politihkalaš čálmustahttima, ja geahččat makkár vuoigatvuohta lea oažžut kvalitehta dáfus buori sisdoalu oahpahussii, dan sadjái go geahččat dasa ahte galgá leat vuoigatvuohta oažžut oahpu.

Sámediggi oaidná dárbu čohkket eanet dieđuid sámi ohppiid skuvlaárgabeaivvi birra miehtá riikka. Lea maid stuora dárbu juohkit sámi ohppiid rivttiid birra eanet dieđuid skuvlaoamasteddjiide, rektoriidda ja oahpaheddjiide. Váhnemiidda ja nuoraide dovdo dávjá liige noadđin dat ahte šaddet ieža gozihit iežaset rivttiid. Sámediggi oaidná maid dárbbu nannet skuvlaoamasteddjiid ja oahpaheddjiid gelbbolašvuoda mii guoská sámi ohppiid rivttiide. Ferte gal maid jearrat dihtet go son suohkanat doarvái bures makkár geatnegasvuodat skuvlaoamasteaddjis leat áimmahuššat sámi oahppi rivttiid. Sámi ofelaččat leat leamaš veahkin nannemin diehtujuohkima ohppiide sámi kultuvrra birra, seamma sullasaš diehtujuohkinortnet berrešii maid álggahuvvot suohkaniidda gos leat sámi oahppit. Go suohkanat vuos gearddi ipmirdit iežaset ovddasvástádusa, de dat lea stuora veahkin váhnemiidda geat dovdet ahte lea lossa bargu mitalit eiseválddiide makkár rievttit sámi mánáin leat. Oallugiidda dovdu diekkár diehtujuohkin liige noadđin. Diekkár noađi eai dárbbáš dárbe mánáid ja nuoraid váhnemat guoddit, danin go sin mánáid vuoigatvuohta oažžut dárogieloahpu ii leat čadnon dasa man bures sii dovdet lágaid.

Lea maid dárbu garraseappot ánggirdit nannet máhtu eamiálbmogiid vuoigatvuođaid birra oahpahusoktavuođas. Sámedikki mielas lea hui buorre go Gáldu- Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuodaguovddáš, čálmustahtta eamiálbmotmánáid ja nuoraid vuoigatvuođaid iežaset áigečállagis Gáldu čála. Máhttu ja diehtu mii dien gelbbolašvuodaguovddášis lea, ja guovddáša prošeavttaid bohtosat galggaše ánggirdemiin geavahuvvot juohkit dieđuid sámi mánáid rivttiid birra skuvllain. Sierra almmolaš diehtujuohkinánggirdemiin sáhtta leat ávki, ábaida jus dan barggus leat mielde sámi nuorat.

Raporta mas lea earenoamáš mearkkašupmi oahpahussuorggi davvirikkalaš ovttasbarggus, lea Mánáidáittardeaddji oktasašraporta sámi mánáid mieldeváikkuheami birra. «Sámi mánáid ja nuoraid riekti beassat oassálastit», mii deattuda dan man mávssolaš sámi mánáid ja nuoraid mieldeváikkuhanrieki lea.

4.2.2 Vuodđoskuvlla sámegieloahpu nannen

Máhttoloktema árvvoštallan čájeha ahte lea stuora gaska ovdagova ja duohtavuoda gaskka mii guoská sámegiela oahpaheapmái Norggas. Árvvoštallama jurddaboadus ja ohppiidejearahallan čájeha earet eará:

ahte sámi ohppiid mielas lea sámegieloahpahas noadđin
ahte sámi ohppiid mielas leat eará fágat miha suohttaseappot go sámegiella
ahte sámi oahppit geain lea sámegiella nubbingiellan eai oahpa giela nu bures ahte šaddet doaibmi
guovttegielagin.

Dasa lassin lea Sámediggi gullan ságastallančoahkkimiin ahte sámi oahpaheaddjit vásihit unnán
ipmárdusa dan áššis ahte ferte lámčit buori oahppandili ohppiide geain lea sámegieloahppu.
Sámegieloahpahas maŋŋel skuvlaáiggi, guhkes mátkkošteapmi taxiin dahje eará sáhtuin leat
ovdamearkkat mat čájehit makkár hehttehusaid oahppi gii hálida oahppat sámegiela dávjá šaddá
vásihit beaivválaš dilis. Dat hehttehusat sáhttet dagahit ahte sihke oahppi ja váhnemat masset movtta.

Fága- ja diibmojuohkin lea mearrideaddjin dasa makkár fágain galgá fálljuvvot oahppu ja man galle
diimmu guđega fágas galgá oahpahit. Sámediggeráđđi lea ožžon ollu dieđuid dan birra man stuora
hástalusat skuvllain leat lámčit oahpu dála fága-ja diibmojuohkima mielde ohppiide geat galget oažžut
sámegieloahpu. Dat guoská earenoamážit guovlluide mat leat olggobealde sámegiela
hálddašanguovllu, muhto maiddá hálddašanguovllu suohkaniidda gos sámegiella ii leat
geatnegahttejuvnon. Dat sáhtta dagahit dan ahte váhnemat eai vállje sámegiela iežaset mánáide ja ahte
oahppit válljejit eret sámegiela 8.jahkeceahki rájes danin go oahpahasdilli lea nu váttis ja lossat.

Sámediggi oaidná stuora hástalussan oažžut eanet váhnemiid válljet sámegiela iežaset mánáide. Ráđđi
lea ožžon ollu dieđuid dan birra man stuora hástalusat skuvllain leat lámčit oahpu dála fága-ja
diibmojuohkima mielde ohppiide geat galget oažžut sámegieloahpu. Dat guoská earenoamážit
guovlluide mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu.

Ášši lea digaštallojuvnon departemeanttain sihke Máhttolokten – sámi atnuiváldimis ja 2008:s go
diibmolohku viiddiduvvui. Sámediggeráđđi lea čujuhan ahte diibmolohku ja dárogiel oahppoplána eai
leat oktiivástideaddjit ohppiide geain lea sámegiella nubbingiellan, ja lea ge rávven ahte dieid ohppiide
galggašii leat sierra oahppoplána dárogielas.

Ášši lea meannuduvvon álgokonsultašuvnnain 2009:s, ja dalle mihte ásahit bargojoavkku mas leat
mielde Sámedikki, Máhtdepartemeantta ja Oahpahusdirektoráhta ovddasteaddjit.
Joavku buvttii iežas raportta ođđajagimánus 2011 ja sámediggeráđđi meannudii dan 2011:s.
Sámediggeráđđi cealká mearrádusastis ahte raporta govvida bures daid hástalusaid mat sámi
oahpahas leat, ja raporta lea maid buorre vuoddu man ala sáhtta hukset viidásit barggu.

Dat lea stuora ja viiddis ášši, mii gáibida konsultašuvnnaid, danin dat galgá meannuduvvot sierra áššin
Sámedikkis, ja dasto eat suokkardala ge fága-ja diibmologu duođi dárkileappot dán
oahpahasdieđáhusas.

Eamiálbmogin lea sámi ohppiin seamma riekti oažžut seammadássásaš oahpahusa mii lea
vuoddujuvnon sin iežaset kultuvrii ja čearddalaš duogáži. Dat lei áigumuš ja ágga dasa go 1997:s
vuosttaš geardde ráhkaduvvo sierra oahppoplánat 10-jagi vuoddoskuvlii, ja go 2006 Máhttolokten –
sámi oktavuodas ráhkaduvvui sámi oahppoplánabuvttus olles 13-jagi skuvlavázzimii. Sihke sámi
ohppiid skuvlabeaivvi dutkamát ja Máhttoloktema árvoštallama vásáhusat čájehit ahte lea dárbu
garrasit nannendoaimmaide vai sihkarastá sámi ohppiide oadjebas, ovtadássásaš ja buori
oahppanbirrasa. Lea lunddolaš ahte Sámediggi earenoamážit čalmustahtta sámi oahppi árgabeaivvi
iežas oahpahaspolitihkas, ja ohcá ovttas guovddáš ja báikkálaš eiseválddiiguin buoremus čovdosiid
sámi ohppiide.

Mii diehtit ahte ohppiin geain lea sámegieloahppu, leat oalle ollu hástalusat. Sis leat eanet
skuvladiimmut go eará ohppiin ja seamma eksámengáibáduš dárogielas go eará ohppiin, muhto unnit
skuvladiimmut. Statistihka mii čájeha ohppiidlogu, orro muitaleamen dan ahte oahppit válljejit eret
sámegiela danin go dat buktá lassibarggu skuvlaárgabeaivvis. Diekkár cakkít ipmirduvvojít juogalágan
Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

vealaheapmin ja daid ferte njeaidit jus galgá joksat ovttađassásašvuođa ja fállat seamma vejolašvuođaid sámi ohppiide go eará ohppiide.

Giella lea dehálaš oassi min identitehtas. Nordlandsforskning goalmmat oasseraporttas – Rett til samisk oppl ring – ideal eller realitet (Riekti oažžut sámi oahpu – niehku vai duohtavuohhta), boahťa ovdan ahte sámegeiella válljen ja makkár dásis dan vállje, vuolga ollu das makkár gielladilli lagasbirrasis lea. Raporta lea dan birra movt oahppit válljejit ja geavahit sámegeiella, ja movt sii árvvoštallet oahpaheami. Sámegeiella vuottašgiellan lea eanet lunddolaš ohppiide geat ássat dakkár báikkiin gos sámegeiella lea nanus, go sidjiide geat ássat dakkár báikkiin gos sámegeiella lea rašit dilis. Danin lea ge sámegeielloahpahuš dehálaš nannen dihtii ohppiid giella guđege fágasuorggis. Sámediggi ipmirdá ráđdehusa ulbmila vuodđoahpahušain, nugo dat lea čállojuvvon St. dieđáhussii nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen i et samisk perspektiv (Skuvlla kvalitehta sámi geahččanguovllus). Mánat ja nuorat geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, galget ovdánahttit vuđolaš lohkan, - čállin- ja rehkenastingsálggaid sámegeielas, ja sii galget oahppat hupmat sámegeiella. Seammás galget sámi mánat ja nuorat maid oahppat hálddašit dárogeiella, ja galget oahppat geavahit digitála bargoneavvuid.

Oahppit geat válljejit sámegeiella nubbingiellan, lea dehálaš joavku mat lasihit giellageavaheddjiid logu. Sámedikki mielas lea dárbu láhčit dili nu ahte sáhttet ášahuvvot báikkid mánáide ja nuoraide gos sii sáhttet sihke hupmat ja čállit sámegeiella. Dat lea earenoamáš dárbbášlaš mánáide ja nuoraide geat ássat guovlluin gos sámegeiella ii leat beaivválaš giella. Otná dilis leat oallugat geat eai šatta doaimbi guovttegeielagin dan dihte go sidjiide oahpahušvu sámegeiella nubbingiellan. Dán ohppiidjovkui lea dárbu ášahit nana oahpahanvuđiid unnitlogugeiella oahpaheamis, bálldastahte vásáhusaid maid leat čohkken giellamovttiidahhtinprošeavtain Elgá skuvllas Engerdálas.¹⁵

Vai bures sáhtta čuovvolit sámi mánáid ovdáneami oahpahušsuorggis, de fertejit sámi ohppiide maid gávdnot našunála geahččaleamit seamma dásis go dat mat dárbe ohppiin leat. Otná dilis ii leat sámi ohppiin seammadássásaš oahpahušdagus našunála geahččalemiid ektui, dainna áššiin ferte Oahpahušdirektoráhtta ja departemeanttat bargagoahhtit. Sámiid bealis lea dehálaš ahte našunála geahččaleamit eai šatta njuolga dárogeielas jorgaluvvon geahččaleamit, muhto ahte ráhkaduvvojit sámegeiellaide parallealla geahččaleamit. Sámi ohppiid gálggaid lea maid dárbe earalágan vuđiguin kártet, vai sihkarastá oahpahušsii buori kvalitehta, muhto diekkár kártemiin ja bohtosiid almmuhemiin sáhttet maid leat heajut bealit, go šaddá sáhka buoriid ja heajut skuvllaid birra dan sadjái go čalmmustahttit oahpahuš kvalitehta.

Giellagoađastallan ja giellabeasit leat duddjon buori giellaoahpahušsii, dan oaidná lullisámiguovlluin, gos sihke mánat ja nuorat ohppet sámegeiella buorebut go servet giellalávvgodemiiide dahje giellagoađastallamiidda. Leat ollu vejolašvuoddat, eandalii rádjeguovlluin, gos sáhttet geavahit veahkin Ruođa ja Suoma oahpaheddjiid máhtu ja ovttaštahttit giellačoagganemiid.

Buot sámegeielat leat rašes dilis ja leat biddjojuvvon UNESCO áitojuvvongielaid listui. Sámediggi oaidná ahte eanet ja eanet suohkanat bohtet sámegeiella hálddašanguvlui. Seammás oaidnit ahte ohppiid lohku geain lea sámegeiella nubbingiellan vuodđoskuvllas njiedjá. Sámedikki ulbmil lea oažžt eanet sámi ohppiid hupmat, lohkat ja čállit sámegeiella. Ferte vuđoleappot guorahallat ja dutkat movt sáhtášii oažžut eanet giellaguddiid. Diekkár ulbmila veajášii joksat jus bovdášii suohkaniid ovttašráđiid Sámedikkiin geahččalit geatnegahttojuvvon sámegeielloahpu vuolemus dásiide vuodđoskuvllas. Lea maid dárbe oažžut eanebuid geat eai máhte sámegeiella oahppat dan giella, vai sámegeielat ohppiid lohku lassána. Sámedikki mielas sáhtášii diekkár doaimba lasihit sámegeielat bargofámu buot servodatsurggiin. Dat veahkehivččii maid nannet sámegeiella árvvu.

¹⁵ Geahča Todal J. (2007) *Samisk språk i Svahken sijte*: lullisamegeiella ealáskahttin mánáidgárddis ja skuvllas.

Sámediggi dáhttu váikkuhit dasa ahte stáhta eiseválddit čuvvot internašuvnnalaš geatnegasvuodaid maidda Norga lea iežas čatnan, mat gusket dasa ahte sápmelaččain nugo eamiálbmogis lea riekti oažžut oahpahusa sámegeiela ja sámegillii. Dat galgá dáhpáhuvvat nu ahte diekkár oahppu ii galgga leat lassin eará oahpahussii ja dovdot liige noađđin. Ferte strategalaččat bargat skuvlla oamasteddjiid, ohppiid ja váhnemiid miellaguottuiguin sámegeiela ektui. Sámegeielmáhttu ja sámi kulturmáhttu lea dehálaš liigegebbolašvuolta maid barggu oktavuodas dávjá atnet árvvus, dat lea oahppái ja rávisolbmui gii oahppá sámegeiela duppalgebbolašvuolta mii lea ávkkálaš sihke sámi ja dárú servodagas. Dán barggus lea dárú doalahit lagas ja buori gulahallama singuin geat ieža dovdet skuvlaárgabeaivvi; oahppit, váhnemat dahje oahpaheaddjit. Sámediggi lea oaidnán ahte Finnmárkku fylkasuohkan lea 2011 rájes virgáibidjan sierra ohppiidaáttardeaddji fylkka joatkkaskuvllaide. Sámedikki oaivila mielde lea dárú ásaht našunála sámi ohppiidaáttardeaddji man bargun lea bearráigeahččat ožžot go sámi oahppit duohtavuodas oahpu maid sis lea riekti oažžut. Dálá dilis lea Mánáidaáttardeaddji ja Sámediggi mat galggaše bearráigeahččat sámi mánáid vuoigatvuodaid, vaikko guovddáš eiseválddiin lea ge bajemusdási ovddasvástáduš bearráigeahččat sámegeiela oahpahusa.

4.2.3 Riekti oažžut kvalitehta dáfus buori oahpu ja buori oahppanbirrasa

St.diedáhusas nr.31 Kvalitet i skolen (Skuvlla kvalitehta) (2007 -2008) bijai ráđđehus 3 mihttomeari vuoddo oahpahussii;

Buohkat geat gerget vuoddoskuvllas, galget hálldašit golbma vuoddogálgga mat addet sidjiide vejolašvuoda beassat searvat joatkkaoahpahussii ja bargoeallimii.

Buot oahppit ja fidnooahppit geat nákkejit dan, galget čađahit joatkkaoahpu ja oažžut gelbbolašvuodaduodašusa man vuodul dohkke viidáseappot studeret dahje álgit bargat.

Buot oahppit ja fidnooahppit galget searvadahttejuvvot ja muosáhit ahte sii nákkejit.

Diet mihttomearit fertejit maid guoskat sámi ohppiide, sámi geahččanguovllus. Dat mielldisbuktá earet eará ahte sámi oahppit dahje oahppit geat leat geargan sámi vuoddoskuvllas, galget máhttit lohkat, čállit ja ovdanbuktit sámegillii. Sámegeiela lea reaidofága, identitehtanannenfága ja kulturguoddi fága.

Dat ahte oahppit ožžot sámegeiela oahpu maid sis lága mielde lea riekti oažžut, ii dárbbas iešalddis mearkkašit dan ahte oahppit ožžot kvalitehta dáfus buori oahpu. Ja ahte fálojuvvo sámegeiel oahppu dahje oahppu sámegillii ii dárbbas mearkkašit dan ahte oahppanbirras dan báikkis gos oahpahus čađahuvvo lea buorre. Ollu sámi ohppiin lea buorre beaivválaš dilli skuvllas, gos ožžot oahpahusa sihke sámegeiela ja sámegillii. Oahppan oahpaheaddjit addit sidjiide oahpu maid sis lea geatnegasvuolta oažžut. Muhto leat maid sámi oahppit geat eai oaččo dakkár oahpu mii sidjiide addá buoremus ávkki sámegeiela ja kultuvrra oahppamis.

Raporttat ja jearahallamat, mat leat dahkkon váhnemiiguin, skuvllaide oamasteddjiiguin ja oahpaheddjiiguin, duođaštit Sámediggái ahte hástalusat leat eanas čadnon dasa ahte leat unnán sámegeielat oahpaheaddjit, unnán oahpponeavvut ja ahte sámegeielat oahpaheddjiin lea unnán gelbbolašvuodanannen. Duođaštuvvo maid ahte sámi oahpaheaddjefierpmádagaide lea dárú ja ahte leat earenoamáš hástalusat luohkáiin main leat mángga ceahki oahppit ja váttis heivehit oahpaheami. Nordlandsforskning nubbe oasseraporta Fra plan til praksis (Plánas duohta eallimii)geahčáda oppalaš čuolmma, mii lea: Movt lágiduvvo oahpahusprográmma eamiálbmogiidda? Dakkár prográmma mii sihkkarastá dohkálaš oahpu iežas eavttuid vuodul ja seammás maid čuovvu oahppoplánaid áigumušaid ja gelbbolašvuodamihtuid, maid vuodul oahppis lea vejolaš searvat stuoraservodaga institušuvnnaide, organisašuvnnaide ja bargo-ja servodateallimii seamma eavttuiguin go earát. Movt galgá skuvla, báikkálaš oahpponeavvobargguin ja beaivválaš oahpaheamis, nákcet addit oahpu mángga geiela, matemahtihkas ja eará fágain eamiálbmotoainnu vuolgabáikkis ja báikkálaš heivehemiin? Ja movt galgá seammás gealbudit ohppiid/fidnohppiid viidásit ohppui dahje bargoeallimii?

Sámediggi oaidná ahte vuodđoskuvla ja joatkkaoahpahus sáhtta mángga suorggis buoriduvvot, nu ahte sihkkarastá buori kvalitehta ja láchčá ohppiide buori oahppandili. Buorre oahpaheapmi bidjá johtui oahppama, ja oahpaheaddji lea dien barggu movttiidahtti. Man ollu ávkki oahppit ožžot oahpahusas, vuolgá das ahte leat go sis fágalaš čeahpes oahpaheaddjit main lea sámi kulturmáhttu ja giellačehppodat, ja geat máhttet iešgudetlágan oahppanvugiid ja málliid ja. Sámediggi lea duhtavaččat áican ahte odđa oahpaheaddjeohppui lea máhttu sámegeielas, kultuvrras ja servodateallimis váldojuvvon mielde gelbbolašvuodagáibádussan, ja ahte leat mearriduvvon gelbbolašvuodagáibádusat oahpaheddjiide geat galget oahpahit sámegeielas. Sámediggi oaidná maid ahte sámi oahpahusas lea stuora bargun ovddidit ja nannet sámegeiel tearbmabarggu ovddosmanu buot sámegeielain.

Sámediggi oaivvilda ahte eaktun buori oahpahussii lea ahte oahppis leat oadjebas rámmat ja ahte beassá dovdat iežas oassin searvevuodas. Bures lihkostuvvan oahpaheapmi lea maid dan duohken ahte lea go oahppandilli bissovaččat buorre. Ollu ohppiin lea unnán miella oahppagoahtit sámegeiela. Sivvan dasa leat earet eará praktihkalaš hástalusat. Mánggain raporttain boahtá ovdan ahte oahpaheami lágideapmi ii leat duhtadeaddji. Muhtun oahppit šaddet oažžut sámegeielaohpahusa lassin dábálaš ohppui, ja dávjá hui unohis áiggiid. Sámegeiel oahpaheami čohkkejit mángga guovllus dávjá ovttastastit, danin go leat unnán oahpaheaddjit.

Sihke čielggadeami ovddideami oktavuodas dievasčoahkkimii, eaŋkilolbmuid jearahallamiin ja álbmotčoahkkimiin leat ožžon čielgasit dihtosii ahte leat ollu hástalusat mat gusket gáidosisoahpaheapmái. Daddjojuvvo hui čielgasit ahte gáidosisoahpaheami ferte buorebut ovttastastit skuvlla oahpaheapmái muđui, ja ferte maid bidjat gáibádusa oahpahussii mii fálluojuvvo.

Eatnasat geat čuvvot gáidosisoahpaheami, leat okto oahppodilis, eai ge leat oassin joavkkus. Dáhpáhuvvá maid ahte oahppit šaddet čohkkát unna lanjažiin dahje earalágan unohas lanjain šearpma ovddas, almmá veahki haga. Diekkár oahppobiras ii leat dohkálaš, ja ferte ge miha čielgaseappot oažžut ovdan ahte lea skuvlaoamasteaddji geatnegasvuohta láchit mánáide geat ožžot gáidosoahpahusa buori oahppanbirrasa. Diekkár oahppanbiras maid dás čilget lea oahpahuslága ulbmiliid vuostá. Diekkár oahpaheapmi gáibida teknikkalaš čovdosiid mat doibmet ja earenoamáš buori ovttasbarggu skuvllain gosa oahppit gullet ja singuin geat fáallet oahpahusa. Muhtun oahpaheaddji logai ge” Mii vásihit dávjá teknikka mui ii doaimma ja oahppit masset oahppanmovtta. Vuostáiváldi skuvllat eai leat vuoruhan konferánsabiergasiid, muhto geavahit skype”.

Nuoramus oahppit dárbbasit eanemusat oahpaheaddji gi lea luohkkálanjas oahpaheamen. Dat gáibida ruhtajuolludemiid ja buori láchčima, ovdamearkkadihte jus livččii veahkkebargi gi sáhtta oahppi veahkehit praktihkalaččat. Diekkár oahpahus gáibida fas ahte lea hui lagas ovttasbargu gaskal oahpaheaddji ja veahkkebargi. Eará hástalusat leat ahte váilot ovttastastitejuvvon oahppofálaldagat, ahte ii biddjojuvvo sadjásaš jus sámegeielaohpaheaddji lea eret, dahje ahte oahppit eai beasa čuovvot eará dáhpáhusaide skuvllas. Sámediggi áigu ságastallagoahtit departemeanttain, ja dan ságastallama áššin lea sihkkarastit buoret kvalitehta ja ovddosdiehtima sámegeiel oahpahussii, maidái de go dakkár oahpaheapmi čađahuvvo gáidosisoahpaheapmin.

Hospiterenortnet lea mávssolaš dan dáfus ahte oahppi oažžu vejolašvuodá hárehallat giela ovttas earáiguin. Hospiteren galggašii leat lunddolaš oassi oahpaheamis, muhto dan ortnega geavahit hui mánggaládje. Ollu ohppiide ii fálluojuvvo hospiteren dahje eai beasa oasálastit intensiivoahpaheapmái nugo giellalávvgodeapmái.

Sámediggeráđdi álggahii 2010:s Verddeprošeavtta, man ulbmil lea ráhkadit sámi ja dárú mánáide hospiterenmáalle, dainna áigumušain ahte hospiteren galggašii duddjot buoret ipmárdusa mánáid iešgudetlágan kultuvrraid birra ja eastadit givssideami. Diet pilohtaprošeakta ruhtaduvvo Sámedikki bušeahtain, ja dán hospiterenortnegis leat mielde Áltá ja Guovdageainnu suohkanat. Hospiteren lea jurddašuvvon čađahuvvot goađastallanskuvlamodealla mielde, gos oahppit besset olgunbargamiin oahppat árbevirolaš bargguid. Sámediggi lea earenoamážit cealkán ahte prošeavttas galget geavahit Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

vuorasolbmuid máhtu ja oahppat fievrredit máhtu boarrasit buolvvas nuorat bulvii. Pilohtaprošeavtta álgín lea maŋŋonan, ii ge álggahuvvon 2010:s nugo lei jurdda, muhto Sámediggi lea ipmirdan ahte dat galgá álggahuvvot 2011/2012 jahkemolsašumis. Pilohtaprošeakta galgá árvvoštallojuvvot go leat čohkkon dan meare dieđut ahte lea vuodđu árvvoštallagoahtit.

Sámediggi lea dorjon Sámi lohkanguovddáža mii lea Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Sámediggi oaidná ahte diet guovddáš oazžu guovddáš doaimma oahpahusa heiveheamis, bagadallamis ja maiddái kursadoaimmain mat galget sihkkarastit sámi ohppiide ja rávisolbmuide kvalitehta dáfus buori oahpahusa. Sámi lohkanguovddáš lea sámi oahpahusa resursaguovddáš mii galgá earenoamážit bargat oahpahasáššiiguin mánáidgárdedásis gitta allaohppui. Sámi lohkanguovddáš bargá viidát njálmmálaš ja čálalaš sámegeigeavaheami vástte ja nu maid lohkan-, čállin- ja giellaovdánahttimiin sámi servodagas.

Guovddáža váldobargosuorgi lea lohkan-ja čállinoahpaheapmi ja njálmmálaš giellageavaheami nannen. Dat mearkkaša ahte galget nannet ja ovddidit njálmmálaš sámegeigeavaheami oahpahasvuogádagas, nannet mánggagielatvuodá- ja giellaaláskahttinmáhtu ja juohkit dieđuid lohkan-ja čállinovddideami birra. Guovddáš doaimmaha maid dutkan- ja ovdánahttindoaimmaid dáin fágasurggiin.

Sámi lohkanguovddáža ruhtadit Sámediggi, Ođasmahttin-, hálldahus-ja girkodepartemeanta ja Máhttodepartemeanta gitta 2012 rádjái. Sámediggi dáhttu guovddáža bissovaš doaimman, ja áigu guovddáš eiseválddiide čilget ahte lea dárbu sihkkarastit guovddáža bissovaš doaimman boahhteáigái ja láchit dasa ovdánanvejolašvuodaid.

4.2.4 Kulturskuvla, astoáiggeortnet ja leksolohkanveahkki

Kulturipmárdus, gulahallan, hápmašuvvan ja iešvuodadovddu ovddideapmi leat dehálaš oasis oahpahasas. Oahppit galget beassat ovddidit iežaset estehtalaš beliid ja hutkáivuodá, vásihit ilu go besset juoidá ávdnet ja hálldašit, ja go besset máhtu geavahit. Go mánát álget skuvlii, de sii leat juo čohkkegoahtán estehtalaš gelbbolašvuodá tennjemiin, lávlumiin, rollastoahkamiin, dántssain ja neaktimiin ruovttus, ustibiiguin ja mánáidgárddis. Lea ge hui mávssolaš ahte mánát ja nuorat ožžot vejolašvuodá nannet ja ovdánahttit dien gelbbolašvuodá vásáhusaiguin, oahpus ja oahpu geavaheamis. Dan barggus lea kulturskuvla ja skuvllaid astoáiggiortnet (SAO) dehálaččat.

Skuvllaid astoáiggeortnet (SAO) lea suohkana fálaldat mánáidskuvlla mánáide vuosttaš luohká rájes gitta njealját luohkkái. Mánát geain leat earenoamáš dárbbut, sáhttet anit ávkki dien fálaldagas gitta 7.luohká rádjái. SAO lea dehálaš báiki gos mánát besset vásihit ja searvat iešguđetlágan doaimmaide maid vuodđun lea sin iežaset kultuvra. Kultuvrra ja giela gaskkusteamis leat vuorasolbmot dehálaš olbmot, nu maiddái skuvllaid astoáiggeortnegis. Sámi dáidda-ja kulturovdanbuktimat galget leat lunddolaš ja mávssolaš oassin kulturskuvllas ja astoáiggeortnegis. Máhttolokten-sámi oahppoplánabuktosa oppalaš oasis, kapihttalas ”Oahpaheami prinsihpat” daddjo: Ovttasbargu gaskal skuvlla, kulturskuvlla, báikkálaš joavkkuid ja servviid, ja ovttasbargu earáiguin báikkálaš servodagas rahpá mánáide ja nuoraide vejolašvuodaid ovddidit iežaset návccaid ja čehppodaga, go besset searvat mánggabealát sosiála searvevuodáide ja kulturdoaimmaide.

Suohkan lea oahpahaslágas geatnegáhttejuvvon doalahit almmolaš musihka-ja kulturskuvlafálaldaga. Oahpahasláhka dadjá ahte: Buot suohkaniin galgá juogo alddineaset dahje ovttas eará suohkaniiguin leat musihka-ja kulturskuvlafálaldat mánáide ja nuoraide, mii lea organiserejuvvon skuvlla oktavuhtii ja kultureallimii muđui.

Olmmoš hábmejuvvo maid dáidaga ja kultuvrra muosáhemiin. Sámi oahppit galget oazžut vejolašvuodá oahpásnuvvat sámi dáidagii ja kultuvrii skuvlla dáiddafágain. Kulturskuvllat leat iešguđetládje organiserejuvvon, ja eai ge fálaldagat leat seammalárganat suohkanis suohkaniin. Muhtun suohkaniin fállet eanas ohppiide saji kulturskuvlii, muhto ollu suohkaniin leat mánát ja nuorat vuordinlisttuin.

Ráđđehusa ulbmil lea kulturskuvlalokten 2014 rádjái. 2010 čavčča buvttii lávdegoddi maid Máhttodepartemeanta lei nammadan raportta Kulturlokten – kulturskuvla buohkaide.

Lávdegoddi galgai earet eará dárkileappot geahčadit daid hástalusaid ja vejolašvuodaid mat leat go nanne kulturskuvlla, vuodđoskuvlla ja Skuvllaid astoáiggeortnega ovttasbarggu, ja oainnusindahká iešgudetlágan molsaeavttuid mat nannejit ovtadássásaš kulturskuvlafálaldaga buot mánáide govttolaš haddái. Dakkár kulturskuvlla mas lea buorre kvalitehta ja mii buresdoaimbi vugiin nákke atnit ávkin veahkkeváriid mat leat gávnamis. Raportta sáddejuvvui gulaskuddamiidda. Sámediggi oavvilda ahte sámi mánáin ja nuorain galget maid leat seamma dásis fálaldagat kulturskuvllas ja astoáiggeortnegis go eará mánáin ja nuorain Norggas. Sámediggi presiserii gulaskuddancealkámušastis man mávssolaš kulturskuvla lea sámi mánáide ja nuoraide, ja danin fertejit ge kulturskuvlla rámmaeavttut ja fálaldagat heivehuvvot sámi kultuvrii. Ollu kulturskuvllain lea sámi sisdoallu. Muhtun báikkiin lea ovdamearkkadihte duodji dahje teáhterčájahallan ja joavkolávlun sámegilli. Sámediggi vuordá ahte sámi suohkanat vuoruhit nuoraide kulturskuvlafálaldagaid, ja eará kulturdoaimmaid mánáide ja nuoraide suohkaniin. Sámedikkis leat sierra doarjjaortnegat mánáid ja nuoraid kulturdoaimmaide. Dán bušeahhtapostii bohtet juohke jagi hui ollu ohcamat.

Sámi kultuvra galgá leat oassin Kultuvrralaš skuvlalávkkas, ja Sámedikkis lea fylkasuohkaniid ovttasbargošiehtadusaid vuodul geatnegasvuohka bearráigeahččat ahte Kultuvrralaš skuvlalávka sisttisdoallá konkrehtalaš gaskkustandoaimmaid main lea sámi sisdoallu. Kultuvrralaš skuvlalávka doaimmaid ulbmil lea veahkehit mánáid ja nuoraid oažžut oktavuodaid rastá suohkanrájiid.

4.2.5 Buorebut čalmustahttit oahpu heiveheami ja joatkkaoahpahusa ollašuhttima

NOU 2009:18 Rett til læring (Vuoigatvuohka ohppui), čujuha ahte juohke njealját mánái dahje nuorraolbmui šaddá dárbu lágideit liige čuovvoleami dahje oahpu heiveheami, muhtun áiggi, dahje čađa áiggi, vai oažžu buoremus ávkki oahpahasas. Nu lea maid sámi ohppiid dilli. Sámediggi dáhttu buorebut čalmustahttet makkár ovddasvástádus suohkaniin ja eará almmolaš veahkehanásahusain lea mii guoská doaimmashehttejuvnon sámi mánáide ja nuoraide, ja movt sin ja sin váhneiid árgabeaivi lea, makkár heivvolaš oahppofálaldaga ožžot sii. Sámediggi oaidná earenoamáš dárbbu čuovvut dán váttis čuolmma, rastá suohkanrájiid, vai mánát ja sin váhneimat eai dárbbas geavahit ollu olmmošlaš návccaid rahčat oažžut dakkár oahpu maid sin mánáin lea vuđolaš vuoigatvuohka oažžut.

Sámediggi oaidná dárbbu hukset buori gelbbolašvuoda earenoamášpedagogihka suorggis. Sámi oahppit mat dárbbasit earenoamášoahpu, deaivvadit dávjá veahkeheddjiiguin geain ii oppanassiige leat, dahje geain lea hui unnán máhttu sámegiela ja kultuvrras. Dat sáhtá dovdot lassinoadđin váhneimidda ja sáhtá buot vearrámus dilis miellidibuktit boasttu árvvoštallama. Sámediggi dáhttu oažžut sámegiela ja sámi kultuvrra oassin guoskivaš oahppoinstitušuvnnaide. Dat lea oassi barggus ahte nannet seammadássásaš earenoamášpedagogalaš fálaldaga sámiide geat dan dárbbasit. Maiddá lea dárbu gozihit ahte Sámi earenoamášpedagogalaš doarjja (SEAD) oažžu buriid rámmaeavttuid vai buoremus lági mielde nagoda áimmahuššat iežas riikkaviidosas doaimma. Lea maid mávssolaš álggahit veahkkedoaimmaid nu árrat go vejolaš.

Sámi álbmoga oahppodási lea nanosnuvvagohtán. Sámi statistihka čájeha gal ahte ain leat hástalusat, earenoamážit joakkoahpahusa čađaheamis. Skuvlaheaitin lea váttisvuohka mii guoská maiddá sámi ohppiide. Sámedikki melas lea buorre go St. dieđáhus nr. 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Muligheter, Ungdomstrinnet (Valljivohta – Nákcen – Vejolašvuodat, Nuoraiddási), Nuoraiddásidieđáhus, deattuha eanet praktihkalaš, molsašuddi ja beaivválaš dillái guoskivaš oahpu nuoraiddási, mii attasii skuvlaoamasteaddjái vejolašvuoda láchit dili nu ahte oahppit earet eará beasaše searvat vuodđoaláhusbargguide. Sámediggi vuordá skuvllaid geavahit dan vejolašvuoda mii gávndno geavahit oahpahasas árbevirolaš sámi bargguid.

Ráđđehus lea álggahan golmmajagáš prošeavtta NY GIV - Gjennomføring i videregående opplæring. (Joatkkaoahpahusa ollašuttin OĐĐA MOVTTAIN). Máhttodepartemeanta lea bovdn Sámedikki mielde referánsajovkui mii galgá čuovvut viidásit barggu. Sámediggi lea nammadan Mats Steinfjell dikki ovddasteaddjin OĐĐA MOVTTAIN našunála referánsajovkui.

Prošeavttas lea golbma (3) oasse-prošeavtta:

Áigemolsunprošeakta – vuodđoskuvllas joatkkaoahpahussii

Čuovvolanprošeakta – čuovvolit ohppiid geat eai ollašuite joatkkaoahpahusa

Statistihkkaprošeakta mii galgá ovddidit ja ráhkadit oktasaš statistihkkii árvvoštallanvuogi movt árvvoštallat lea go ulbmiliid olahan.

Áigemolsunprošeakta álggahuvvui 2010 čavčča ja galgá bistit golbma jagi, namalassii 2013 lohppii. Váldobargun lea čuovvut ohppiid geat eanemusat bártidit oahpuin maŋnel 10.luohká vuosttaš termiinna. Dan birra lea eanet čilgejuvvon Dieđáhusas Stuoradiggái nr . 22 (2010-2011) Valljivuohta – Nákcen – Vejolašvuodát, Nuoraiddássi.

Sámedikki mielas lea buorre go ráđđehus lea álggahan NY GIV (OĐĐA MOVTTAIN) prošeavtta, mii lea stáhta, fylkasuohkaniid ja suohkaniid ovttasbargoprošeakta, man doaibman lea buoridit ohppiid eavttuid nagodit ollašuttit oahpahusa ja ceavzit joatkkaoahpahusa. Maiddái sámi oahppit dárbbasit vasedin láhččojuvvon doarjaga ja čuovvoleami, nu ahte maiddái sidjiide láhččojuvvojit buoret eavttut nagodit ollašuttit joatkkaoahpu.

Sámediggi oaidná earenoamáš dárbbu čuovvolit sámi nuoraidskuvlaohppiid, vai gii ge ii heaittáše skuvllas. Dat guoská áibaida sámi bárdnemánaide nuoraidskuvladásis, geahččalit eastadit sin vai eai heaitte skuvllas, danin go bártnit sáhttet álkibut heaitit joatkkaoahpahasas. Lea hui dárbu oážžut sámi ovddasteaddji OĐĐA MOVTTAIN prošeaktii, vai oážžu buoret ipmárdusa das makkár hástalusat sámi ohppiin leat; mii lea sivaid go sii heitet joatkkaoahpahasas, ja makkár dárbbut leat ásahit praktihkalaččat heivejuvvon oahpu sihke vuodđoskuvlii ja joatkkaskuvladássái.

Eará dehálaš oahpahaspolitihkalaš nannensuorgi lea sierra fágaskuvllaid hábmen oassin joatkkaoahpahussii ja nannen dihtii fidnofágaoahpu joatkkaoahpahasas. Sámediggedieđáhus ii leat nu viiddis, ja danin eat giedáhala fidnofágalaš oahpahusa sierra dán dieđáhusas. Almmatge dat lea suorgi maid Sámediggi čuovvu ja lea oassi doaibmaplánain mat ráhkaduvvojit oahpahaspolitihkkii.

4.2.6 Entreprenørdoaimma

Sámediggi oaiivilda ahte joatkkaoahpahasdásis lea dehálaš arvosmahttit searvat Ungt Entreprenørskap searvá (Nuorra Barggahandoaimmi)mii lea riikkaviidosaš eaktodáhtolaš organisašuvdna mii bargá oahpahusa entreprenørdoaimmain ja fálla iešguđetlágan prográmmaid nuoraidskuvlla rájes allaohppui. Go diekkár skuvllaid entreprenørdoaimmaid sámi sisdoallu čalmmustahttejuvui, de leat sámi joatkkaskuvlaoahppit birgen bures riikka nuorra entreprenørmaid searvvis. 2006:s lágidii Sámediggi nuoraidkonferánssa ”Funky Business”, man fáddán lei sámi entreprenørdoaimma. Sihke sámi joatkkaskuvllaid ja Ráissa joatkkaskuvlla Ungt Entreprenørskap nannendoaimmain ledje buorit bohtosat.

4.2.7 Vuorasolbmot riggodahkan skuvllas

Otná servodagas lea sámegeiella stuora stáhtagielaid deattu vuolde. Eambbo go goassege ovdal leat ge sámi giellaguoddit nu mávssolaččat ja sin ferte geassit oahpahussii mielde, vai oahppit besset hárganit nannet hupmangiela ságastallamiin ja bargguid bokte. Ná logai muhtun oahpaheaddji: “Man áinnas sávašin ahte mus livččii ” giellačeahppi” veahkin. Dovddan iežan nu okto gielladilis ja smiehtan ahte giellahárjehallan šattašii miha buoret jus čađat livčče guokte rávisolbmo luohkkálanjas.”

Servodateallin, bearašdilit ja árbevirolaš ealáhusat leat rievdan, dat dovdo maid sámi servodagain. Ovdalašáiggi orro olbmot eanet ovttaš ja barge searválaga, ja árbedieđut sirdašuvvo lunddolaččat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

buolvvas bulvii. Mánát ledje bargguin mielde ja barggut sin oahpahedje. Dán áiggi eai šat čoahkkan nuorat ja boarrásat seammaládje go ovdal oktasá bargguide. Ja ii ge dál leat šat dábálaš ahte máŋga buolvva orrot seamma viesus. Bearašdili nuppástuvvan sáhtta mielddisbuktit ahte mánáin ja nuorain ii šat leat nu buorre oktavuoha boarrasit buolvvaide. Ja ollu mánáin eai leat áhkut ja ádját dahje sii bajásšaddet guhkin eret áhkuin ja ádjáin ja earáin sogas. Dan dihte lea ge dehálaš oažžut skuvlla geavahit vuoras olbmuid riggodahkan ja veahkkin oahpahusas.

Ollu skuvllain leat prošeavttat main geavahit vuoras olbmuid veahkkin lohkanhárjehallamiin vuodđoskuvllas, dahje go galget oahppat árbevieruid ja árbevirolaš barggaid. Lea hui dárbu skuvlaoktavuođas atnit árvvus áiggiid čađa čohkkejuvvon máhtu mii áhkuid ja ádjáid buolvvas lea. Giela oahpaheamis ja kulturárbevieruid gaskkusteamis sáhttet vuoras olbmot leat čeahpes veahkit. Vai diekkár čehppodaga geavaheapmi ii šatta dušše muhtun oktonas oahpaheaddji beroštumi duohká, de dat ferte čadnojuvvot olles skuvlavuogádahkii.

Sámediggi dáhtošii čalmmustahttet árbemáhtu buorebut olggobealde luohkkálanja, ja sávvá áinnas buresboahntima prošeavttaide mat nannejit árbevirolaš barggaid oassin dábálaš oahpahussii. Sámediggi oaidná ollu ovddidanvejolašvuodaid jus eanet geavahivčče goadástallanskuvllaid, meahcástanskuvllaid, meahcceskuvllaid ja geasseskuvllaid go oahpahusas galgá nannet árbebarggaid ja árbemáhtu. Sámediggi oaidná maid dárbbu deattuhit ahte fertejit gávdnot metodat movt diekkár oahpaha kvalitehta galgá sihkarastit.

4.3 NANNENSUORGI 3: Oahpaha lágasmearriduvvon ja struktuvrralaš rámmat

Goalmmát nannensuorgi mii guoská dasa movt sihkarastit sámi ohppiide seammadássásaš oahpaha, lea lágaid ja struktuvrraid dásis. Vaikko mis livčče ge doarvái dieđut sámi ohppiid rivttiid birra, de lea aŋkke álo dárbu bearráigeahččat oahpaheami, ahte dat lea doarvái buorre ja ollašuvvá go ohppiid riekti oažžut oahpu sámegealas ja sámegealli duohtavuodas. Dál lea nu ahte fylkamánnet čadahit bearráigeahččama, sihkarastin dihtii ahte oahppit ožžot lágas mearriduvvon oahpu. Sámedikkis ii leat dálá lágaid ja systema mielde bearráigeahččandoaimma. Diekkár bearráigeahččandoaimma galggašii Sámediggi oažžut, danin go Sámedikkis lea dat gelbolašvuoha mii dárbbášuvvo bearráigeahččat sihke dan ožžot go oahppit oahpu sámegealas/sámegealli, ja maiddái oahpaha buorre vuoda. Dat ahte Sámediggái addit bearráigeahččanvállde livččii dasa lassin maid doaimma mii sáhtášii buorebut geassit ovdan sámi mánáid vuoigatvuodaid ja maiddái čalmmustahttit dan ahte addet go báikkálaččat suohkaniin miehtá riikka duohtavuodas sámi mánáide dan oahpu maid sis lea riekti oažžut.

Sámedikki mielas ii leat vuogas ahte leat goabbatlágan rievttit oahpahussii sámegealas/sámegealli sámegeala hálddašanguovllus ja dan olggobealde, ja ahte lea maid dadjamaš das leat go vuodđo- vai joatkkaskuvllas. Oahpahulága mearrádusaid berre divodit, earet eará berre árvoštallat heaitit geavaheamis doahpaga “sámi guovlu”, go dat dávjá lea oalle moive doaba. Dasa lassin berre nannet vuoigatvuoda beassat gazzat oahpu sámegealas dahje sámegealli, ja berre čielggadit vejolašvuoda válljet sámegeala ođđadárogeala sadjái joatkkaskuvllas.

Sámediggi oaidná maid dárbbu rievdadit lága mii guoská riektái oažžut sámi oahpponeavvuid. Dálá lánka dadjá dušše dan ahte dárba mánáin ja nuorain lea riekti beassat geavahit dárogiel oahpponeavvuid, muhto seamma riekti ii leat sámi mánáin ja nuorain beassat geavahit sámi oahpponeavvuid.

Dan birra lea Mánáidáittardeaddji cealkán dan oktavuodas go buvttii cealkámuša dan birra makkár vuoigatvuodát ođđadárogielohppiin leat oažžut parallealla ođđadárogielat oahpponeavvuid. Gulaskuddancealkámuš ii guoskan sámi mánáid ja nuoraid gáibadussii oažžut parallealla sámi oahpponeavvuid. Almmatge váilla Mánáidáittardeaddji sullasaš presiserema sámi oahpponeavvuide. Mánáidáittardeaddji cealká ahte váttisvuodát mat leat skáhppet ođđadárogiel parallealla oahpponeavvuid, ja eahpečielggasvuodát dan hárrái makkár oahpponeavvuide gáibadus guoská, dáidet Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna 322 siidu 379 siiddus

leat vel stuorábut go smiehtta sámi ohppiid vuoigatvuođaide oažžut sámi oahpponeavvuid/oahpponeavvuid sámegillii. Davviriikkalaš mánáidáittardeaddjiraporta "Retten til medvirkning for samiske barn og unge" (Sámi mánáid ja nuoraid mieldeváikkuhanriekti) lea dušše okta ollu dieđuin mat duodaštit ahte sámi mánáid oahpponeavvodilli ii leat dohkálaš. Dás sáhtta maid čujuhit árvvoštallamii maid Oahpahusdirektoráhtta lea ožžon Finnmárkku Fylkamánnes. Mánáidáittardeaddji cealká:

”Mánáidáittardeaddji lea ovdal juo bivdán Oahpahusdirektoráhta árvvoštallat berrešii go bidjat gáibádussan ahte galget ráhkaduvvot sámegiel paralleallooahpponeavvut. Oahpahusdirektoráhtta lea reivves Mánáidáittardeaddjái (sin ref 2008/702) čielgasit dadjan ahte oahpahuslága § 6-2 guoská maid dasa ahte lea riekti oažžut sámi oahpponeavvuid vuođđoskuvllas. Mánáidáittardeaddji oaidná ahte dáidá leat váttis gáibidit beare ollu sámegiel paralleallooahpponeavvuid, dan dáidá praktihkalaččat šaddat váttis čadahit. Mánáidáittardeaddji oaidnu lea almmatge ahte maiddá sámi oahpponeavvuid dáfus lea dárbu dárkileappot čilget vuoigatvuođaid ja dan makkár ovddasvástádus skuvlaoamasteaddjis lea. Danin mii bivdit ge direktoráhta dárkileappot guorahallat movt sáhtášii buorebut sihkkarastit sámi mánáid vuoigatvuođaid mat gusket sámi oahpponeavvuide.”¹⁶

Oahpahusdirektoráhtta lea reivves Mánáidáittardeaddjái cealkán ahte oahpahuslága § 9-4 vuođul lea ohppiin geain lea sámegieloahppu riekti oažžut dan fágas oahpponeavvuid. Dasa lassin čállá oahpahusdirektoráhtta reivvestis ahte joatkkaoahpaha ohppiin lea riekti oažžut sámi oahpponeavvuid, muhto ii fal sámegillii.

Mánáidáittardeaddji čujuha dasa ahte leat ollu sámi joatkkaskuvllat sámegiela hálddašanguovllus gos buot oahpahas lea sámegillii, muhto geavahit dárogiel oahpponeavvuid. Mánáidáittardeaddji ballá ahte veadjá leat váttis oažžut ohppiid šaddat doaibmi guovttegielagin go šaddá oahpaheamis geavahit dárogiel oahpponeavvuid. Nugo Mánáidáittardeaddji lea ipmirdan, de váilot oahpaheadjit ja fágaolbmot geat máhttet doarvái bures sámegiela, ja ahte nuorat geat áigot joatkit lohkat sámegiela alladásis, dávjá leat ožžon nu heajos oahpu sámegielas ahte eai deavdde sisabeassangáibádusaid. Danin bivdá Mánáidáittardeaddji direktoráhta guorahallat dárkilit ahte berrešii go lágas nannet ahte galgá leat riekti oažžut sámegiel oahpponeavvuid maiddá eará fágain go sámegielas joatkkaskuvllas.

Mii guoská oahpaha struktuvrralaš rámmaide, nugo mat guovlluid mielde juohkin; gos sáhtta ohcat joatkkaskuvlii, de lea dárbu dan buorebut oktiuheivejit ja gulahallat Sámedikkiin ja fylkasuohkaniiguin geat leat joatkkaskuvllaid ovddasvástideaddjit. Dávjá diekkár guovlluid mielde juohkin ii heive árbevirolaš sámi ássanminstarii ja kultuvrralaš čanastagaide mat olbmui leat. Sámediggi lea ovdamearkkadihte ožžon dihtosii ahte Kárášjoga nuorat, geat hálidivčče álgit joatkkaskuvlii Áltái, gos sámi biras leat viidat go Nuorta-Finnmárkku gávpogiin, eai beasa dan dahkat danin go fylkasuohkan lea mearridan eará guovlojuohkima joatkkaoahpahussii. Sámedikki ja fylkasuohkana ovttasbargošiehtadus sáhtta veahkehit čilget fylkasuohkanii ovddasvástádusa ja dihtomiela das makkár beroštumiid fertejit vuhtiiváldit go plánejit oahpahasfálaldagaid dahje go árvvoštallet heaittihit fálaldagaid mat sámi nuoraide leat dehálaččat.

Guovlluin gos sámi resursaguovddázat/gilit leat geográfalaččat hui biedgguid, nugo ovdamearkkadihte lullisámi guovlluin, sáhtta leat oalle hástalus sihkkarastit buori oahppofálaldaga vai ii dárbbasivčče geavahit gáidosisoahpaheami. Diekkár guovlluid hástalus lea ge movt suohkanat, fylkamánne, fylkasuohkan, Sámediggi ja eará ášahusat sáhtáše juogadit ovddasvástádusa. Diekkár guovlluin sáhtášii hukset skuvlafierpmádaga, ja eará ovttasbargomálliid maid bokte oahppit sáhttet oažžut buori oahpahasdakhosa. Riikkaigaskasaš ovttasbargu sáhtta dahkat álkibun geavvahit nuppi riikka oahppofálaldagaid. Dás sáhtta namuhit ahte Sirbmá ja Ohcejohka leat álggahan skuvlaovttasbarggu ja ožžon stáhtadoarjaga dan ovttasbargui.

¹⁶ Geahča Mánáidáittardeaddji gulaskuddancealkámuša mii guoská oahpahuslága kapihtal 17 láhkaásahusrievdanevttohussii, ”Krav om språklig parallellutgaver”, beaiváduvvon 11.2.2009
Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

4.4 NANNENSUORGI 4: RÁVISOLBMUIDOAHPAHUS

4.4.1 Rávisolbmuidoahpahuslága ja lánkaásahusaid rievdadeamit main lea mearkašupmi sámi oahppolihtuide ja sámi álbmogii.

Sámediggeráđi politihkalaš álginjulggastusas áigodahkii 2009-2013, daddjo:

” Mii áigut bargat dan badjelii ahte lánččojuvvo dilli nu ahte rávis sápmelaččat, geat eat eai máhte sámegiela, galget beassat háhkat dárbbášlaš vuodđomáhtu heivvolaš oahpahusas. Mii áigut ovddidit oahpahusvuogádaga gos buot sámi mánáin, nuorain ja rávisolbmuin leat buorit oahppansajit gos máhtu ja giela ja kultuvrra ovddidit.”

Váldooassi dálá rávisolbmuidoahpahuslágas bođii fápmui ođđajagimánu 1. beaivvi 2010. Dat bođii ovddit 1976 rávisolbmuidoahpahuslága sadjái, mii váldojuvvui eret fápmus seamma beaivvi. Lánka lea Tronlávdegotti ávžžuhusaid čuovvoleapmi, gč. NOU 2007:11 Oahppolihttu – ealliáiggi oahppu. Rávisolbmuidoahpahuslánka lea dál vuosttažettiin doarjjalánka, mii mudde oahppolihtuid organiserenvuogádaga ja friddja gáidosisoahppoinstitušuvnmaid. Dán lága ulbmil lea ovddidit eallináiggi oahpu dan lánkáa ahte lánčit buori dili organiserjuvvon oahppodoaimmaide bálddalaga formálalaš oahpposystemain. Lánka galgá movttiidahttit olbmuid geavahit oahppodoaimmaid gos buohkain galgá leat vejolaš ovddidit oahpu ja gelbbolašvuoda, ja dan lánkáa nannet juohkehačča ovdáneami ja dustet dárbbuid mat servodat-ja bargoeallimis leat.

Rávisolbmuidoahpahuslága lánkaásahus biddjojuvvui fápmui seamma beaivvi, ja lea mángga dáfus deháleabbo go iešalddis diet lánka. Lea lánkaásahus mii mearrida praktihkalaš barggu ja gáibádusaid mat leat čadnon oahppodoaimmaide.

Ođđa rávisolbmuidoahpahuslága áššis leat leamaš ráđđádallančoahkkimat/konsultašuvnmat. Sámediggi ja Máhtodepartementta bohte ovttaide Sámedikki posišuvnmaid dáfus. Deháleamos rievdadusat leat ahte sámi oahppolihtuin eai šat dárbbáš leat doaimmat miehtá riikka. Sámediggi lea maid duhtavaš dainna go sámi oahppolihtut galget leat mielde fievrredeamen árbedieđuid ja árbemáhtu boahstevaš buolvvaide. Dat lea Sámedikki mielas hui mávssolaš lasáhus, danin go árbemáhttu lea kulturárbi maid galgá sihkkarastit ja fievrredit viidáseappot. Nubbe dehálaš lasáhus lea ahte vuosttašoahpahus/analfabetisma galgá maid gullat lánčindoarjjaortnega vuollái, jus diekkár oahpahus gáibida earenoamáš lánčimbarggu mii šaddá liigegollun oahppolihttu. Lea earenoamáš mávssolaš ahte rávisolbmot geat leat massán eatnigiela ja dárbbášit earenoamážit lágiduvvon oahpaheami ožžot seamma vejolašvuodaid oahppat giela. Sámediggeráđi mielas lea buorre go bođiimet ovttaoaivili áššis ahte gáibidit oahppodoaimmaid ja miellahtosearvelogu oahppolihtuin vai nagodit doalahit doaimmaid. Ráđđádallamiin čielggai maid ahte boahste háve go galget njuolggadusaid ja doarjjaortnegiid árvvoštallat, de galgá Sámediggi árabut váldojuvvot dan bargui mielde ja galgá bovdejuvvo ráđđádallamiidda. Doarjja sámi oahppolihtuide árvvoštallojuvvo sierra ja jus dan árvvoštallama vuodul gávnnavuvvo ahte galgá lánkaásahusa dahje njuolggadusaid rievdadit, de dat galgá dahkkot ráđđálaga Sámedikkiin

4.4.2 Sámi oahppolihtut

Mis leat dál guokte sámi oahppolihtu. Dat lea Sámi oahppolihttu (SOL) ja Mearrasámiid oahppolihttu (SSF). Sámi oahppolihtut leat hui mávssolaččat rávisolbmuid oahpaheami oktavuodas. Sámi oahppolihtut leat dehálaš lassin formálalaš oahppovuogádagaide ja dain leat dehálaš bargamušat sihke giela ja árbedieđuid oahpaheamis sámi servodagas. Sámi oahppolihtut galget maid gaskkustit dieđuid sápmelaččaid ja sámi dilálašvuodaid birra olles almmolašvuhtii. Sámi oahppolihttu /SOL lea Norgga Sámiid Riikkasearvvi oahppolihttu. SOL lágida ollu ja mánggalágan kurssiid báikkálaš servviiguin sávaldagaid mielde. Kursset lágiduvvojit ovttas NSR báikkálaš servviiguin. Mearrasámiid oahppolihttu/SSF lea dán rádjái bargan proševttaiguin mat galget veahkehit lihtu ja dan miellahttoserviid ovdánit. Diet guokte oahppolihtu leat unnimus oahppolihtut Norggas, main oktiibuot leat gaskal 15 ja 20.000 oahppodiimmu jagis, ja eanemus diimmuid lea SOL čáđahan. Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

Goappešat oahppolihtuin lea sámi kultuvra, sámi ealáhusat, sámi historjá, sámegeiella, duodji ja sámi servodateallin kurssiid váldosuorggit. Sámedikki bargun konsultašuvdnačoahkkimiin Máhtdepartemeanttain lea bearráigeahččat ahte sámi oahppolihtut ožžot vel buoret rámmaeavttuid nu ahte sáhttet lasihit kursafálaldagaid olles sámi álbmogii.

4.4.3 Maid rávisolbmuid oahpahus mearkaša dálá buvvi

Dat ahte ollu rávisolbmot miehtá Sámi leat massán gielas ovdeš áiggi dáruiduhttinpolitihka sivas, čájeha ahte lea dárbu addit gielladoarjaga dálá ohppiide vuoddo-ja joatkkaskuvllas. Ollugiin otná váhnenbuolvvas eai leat seamma vejolašvuodát go earáin veahkehit iežaset mánáid leavssuiguin ja doarjut sin giela oahppamiin. Leat stuora erohusat otná váhnenbuolvva giellamáhtus, dađi mielde makkár báikkálaš servodagas leat. Mis leat váhneamat geat hupmet ja čállet sámegeiela, mis leat váhneamat geat hupmet sámegeiela, muhto eai máhte lohkat ja mis leat váhneamat mat eai máhte hupmat eai ge čállit sámegeiela. Ollu váhneamat eai vällje sámegeiela vuosttašgiellan iežaset mánáide danin go dovdet ahte ieža eai máhte nu bures sámegeiela ahte sáhtáše mánáid veahkehit. Ohppiid beaivválaš dilli skuvllas lea ollu čadnon dasa makkár sámegeieldoarjaga sii ožžot ruovttus ja lagasbirrasis ja man oidnosis sámegeiella lea doppe. Dat maid duodaštuvvo Máhttolokten – sámi árvvoštallamis.

Sámegeielas lea gollegeiela árvu. Buot olbmuide lea eatnigiella iešalddis juo stuora árvu, ja dan bisuheami ii dárbbáš earaláđe šat ákkastallat. Oahpahuslága mielde lea juohke suohkan ja fylkasuohkan vuoddo-ja joatkkadási oahpu ovddasvástideaddji. Sámediggi oaidná ahte jus giela galgá nákcet ovddidit, de dat gáibida ahte láhčá kurssiid dálá váhneamiidda. Dat lea hui stuora hástalus. Sámediggi lea ožžon diehttevassii ahte buot sámi guovlluin barget dál hui ángirit iešguđetlágan rávisolbmuid oahppofálaldagaiguin.

Sámediggeráđđi vuordá sámi oahppolihtuid álggahit iešguđetlágan sámi fáttáin kurssiid mat sáhttet veahkkín fievrredit árbedieđuid ja árbemáhtu boahttevaš buolvvaide. Sámi máhttu sáhtá ipmirduvvot nu mánggaláđe, dađi mielde guđe bealde dasa vällje lahkoniit. Dat lea maid dehálaš sámi máhttu mii sáhtá nannet oasseválddiid sámi kultuvrra ja iešvuodadovdu.

4.4.4 Viđa-jagáš oahpahusprográmma rávisolbmuid

Sámediggi lea addán Sámi allaskuvlii bargun álggahit ja čađahit 5-jagáš oahpahusprográmma sámegeielas rávisolbmuid, oassin giellaprográmmas mii lea jurddašuvvon dan oassái álbmogis davvi, - lulli- ja julevsámi guovlluin geat eai máhte sámegeiela. Oahpahusprográmma rávisolbmuid galgá heivehuvvot báikkálaš dárbbuide. Sámediggi deattuha ahte Sámi allaskuvla dán barggus váldá mielde sámi giellabirrasiid Norggas. Giellaoahpaheamis galgá leat báikkálaš čanastat, ja vuolggabáikin galget leat báikkálaš vuogit movt áimmahuššat ja nannet báikkálaš sámi iešvuodadovdu. Oahpahusprográmma rávisolbmuid lea huksejuvvon ná:

- a) Álgokurse 1 sámegeielas,
- b) Álgokurse 2 sámegeielas
- c) Sámi lohkanbádjefáddá

Ulbmilin lea ahte 5-jagáš giellaprográmmain álggahuvvojit doaimmat maid boadusin galggašii leat ahte eanebut geavahišgohtet sámegeiela viššalit. Rávisolbmuidprográmma ulbmiljoavku leat buohkat geat eai máhte sámegeiela viiddis geográfalaš guovllus ja ábaida dain guovlluin gos dáruiduhttinpolitihkka lea dahkan eanemus vahága. Dat doaibma čađahuvvo lagas ovttasbarggus báikkálaš giellaguovddážiiguin ja giellabirrasiiiguin. Giellaprográmmabarggus leat sámi giellaguovddázat dehálaččat. Maiddá sámi oahppolihtut sáhttet leat ovttasbargoguoimmit, nu ahte buot giliin Sámis sáhtáše leat vejolašvuodát searvat dán dehálaš giellaprográmmii. Dát giellaprográmma galgá ovddiduvvot buot golmma sámegeilli ja fálaldagat galget speadjalastit báikkálaš identitehta.

Ulbmil ovddosguvlui lea beassat johtui kurssiiguin lulli-ja julevsámi guovlluin, ja maiddá stuorámuš gávpoigiin Norggas. Kursset galget veahkehit sin geat eai máhte sámegeiela oahppat fas giela maid leat Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

massán, ja maiddá leat veahkkin sámegeielagiidda oahppat lohkat ja čállit sámegeiela. Dáinna prográmmain galgá maid leat vejolaš čohkket studerengelbbolašvuoda nu ahte sáhtta joatkit dábaláš oahpahussii. Kursset addet lohkančuoggáid ja vejolašvuoda lohkažohtit viidáseappot Sámi allaskuvllas.

Lea čájehuvvon ahte maŋnel go lea álggahan oahpahusprográmma rávisolbmuide, de leat eanebut geat háldit lohkat sámegeiela viidáseappot. Oahpahusprográmma rávisolbmuide lea maid ávkkálaš veahkki váhnemiidda geat galget iežaset mánáid veahkehit leavssuiguin. Áiggi vuollái lea áigumuš álggahit metodihkka-ja pedagogihkkakurssiid, ja lohkan-ja čállinkurssiid rávisolbmuide geat máhttet hupmat sámegeiela. Sámegeiela ovddideapmi ja nannen lea okta dain stuorámuš hástálusain mii gávdno sámi servodagas.

4.4.5 Rávisolbmuid oahpahus suohkaniid ja fylkasuohkaniid ovddasvástádussan

Lea suohkaniid ovddasvástádus áimmahuššat rávisolbmuid rievtti oažžut oahpu vuodđoskuvladásis, muhto dain leamaš unnán ulbmillaš oahppofálaldagat rávisolbmuide vuodđodásis.

Otná dilli sámegeiela hálddašanguovllu suohkaniin lea ahte olbmuide galget fállat bálvalusa goappešat gillii. Buohkain geat barget suohkanhálddahasain sámegeiela hálddašanguovllus galgá leat dárbbalaš vuodđomáhttu sámegeielas, eandalii lohkamis ja čállimis vai nagodit hálddašit iežaset barggu guoskivaš njuolggadusaid mielde.

Lea hui dehálaš dohkkehit eahpeformálaš máhtu mii nuorain, rávisolbmuin ja vuorasolbmuin lea árbeviroláš vuodđoealáhusain, ja máhtu mii guoská guđege guovllu sámiid árbeviroláš luonddugevaheapmái. Ollugat fertejit oažžut iežaset gelbbolašvuoda árvoštallojuvvot ja oažžut gelbbolašvuodaduodaštusa.

Ráddehusa prográmma mii guoská bargoeallima vuodđogelbbolašvuhtii (BSA) St. dieđ. nr. 44 (2008-2009) Utdanningslinja (Oahppolinnjá), dulkojuvvo sámi geahččanguovllus. Guhkes áiggi dáruiduhttema geažil leat ollu rávis sápmelačča geain ii leat vuodđomáhttu sámegeielas. Sámediggi oaivvilda ahte vuodđogálggaid hálddašepmi lea dehálaš go galgá nákcet čuovvut bargoeallima hástalusaid ja nuppástusaid. Norgga stáhta lea vuodđuduvvon guovtti álbmoga eatnamii, ja orro ge lunddolaš ahte go stáhta álggaha miehtá riikka fidnodagaide siskkáldas kurssiid, de daidda galget gullat maiddá sámi guovlluid bargosajit.

4.5 I NANNENSUORGI 5: Sámedikki rolla ja váldi

Nugo oaidná kapihttalas mas čilgejuvvo hástalusat, de lea dárbu čielggadit Sámedikki rolla oahpahuspolitihkas. Mii oaidnit ahte leat ábaida guokte gažaldaga maid dás duohko ferte čielggadit:

Sámedikki áittardeaddji rolla; go galgá gozihit sámi mánáid ja nuoraid rievtti oažžut oahpu Sámedikki rolla politihkalaš ja fágalaš orgánan eará eiseválddiid ja ášahusaid ektui

Máhttoloktema ja Máhttolokten-sámi árvoštallan lea duodaštan ahte go galgá viidáseappot bargat sámi oahpahuspolitihkain, de lea dehálaš gávnnaht leat go governance-stivreneavttut doarvái, ja mii vejolaččat lea hehttehussan dasa ahte ii sáhte leat viiddis oasálastin ja eanet ovttasdoaimba dásiid ja institušuvnnaid gaskkas. Sámediggi lea konsultašuvnain ja eará oktavuodain vásihan váilevaš oktilas ovttastahttima sámi oahpahusdoaimmain, ja Sámediggi ferte oažžut eanet stivren-ja ovttastahttinrolla sámi mánáid ja nuoraid oahppodilálašvuodaid ektui.

Árvoštallan čájeha ahte fylkamánne lea hui guovddázis go galgá smiehttat buresdoaimbi sámi oahpahusa mii lea buorebut ovttastahttejuvvon. Dat lea danin go fylkamánnes leat ollu doaimmat, nugo informánta (guovddáš dieđuid gaskkusteadđji), bagadalli, láidesteadđji, bearráigeahččanášahus/kvalitehta dárkkisteadđji ja doarjjaortnegiid hálddašeadđji suohkaniidda, báikkálaš ja guovddáš dási čanastat ja gelbbolašvuodabirrasiid ja fylka/suohkaniid ovttastahtti.

Sámediggi oaivvilda ahte Sámedikkis galgá sámi oahpahusáššiin seammalágan rolla go fylkamánes, ja danin ferlaš ge oázžut ovttahttin ja bearráigeahččan ovddasvástádusa mii guoská sámi mánáide ja nuoraide. Dat gáibida ahte Sámediggái juolluduvvojat dan meare veahkkevárit ahte lea vejolaš áimmahuššat dieid bargamušaid. Seammás lea dehálaš oktiheivehit fylkamánniid, Sámedikki ja guovddáš eiseválddiid rolla ja ovddasvástádusa mii guoská sámegielloahpahussii, ja ahte fylkamánnet dovdet iežaset ovddasvástádusa mii guoská dasa ahte ovttahttit oahpaha iežaset geográfalaš guovllus. Sámedikki, fylkamánniid, fylkasuohkaniid ja suohkaniid ovttahttin ja ovddasvástádus ferlaš čielggaduvvot dárkileappot. Sámediggi dáhttu leat diekkár čielggadeami álggaheaddji. Lea maid dárbu čielggadit iešguđet ášahusaid, skuvlaoamasteddjiid ja rektoriid ovddasvástádusa ja rollaid regionála dásis. Nordlándda Fylkamánne lea álggahan diekkár regionála juogadanbarggu, dakko bokte go dan fylkkas lea našunála ovttahttinovddasvástádus lullisámi oahpahusas. Dien barggu doarju Sámediggi, dainna eavttuin ahte diekkár ovddasvástádusjuohkimis váldet vuhtii Sámedikki ja sámi skuvlabirrasiid oaiviliid. Galgá hui ollu deaddu biddjot dasa maid sámi birrasat ieža oaivildit ja maidái dasa ahte Sámediggi dáhttu oázžut čielgaseappot ovdan movt bearráigeahččan galgá doaimmat.

Mii guoská eará eiseválddiid oktavuhtii, de dat gažaldat maid leat áigejuovdil dasto go sámelága divodišgoahhtit ja go Sámediggi digaštallá movt ovddidit iežas rolla nugo politihkalaš orgána ja fágaásahus oahpahusáššiin. Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dikkis ain lea ovddasvástádus mearridit sáme oahppoplánaid, muhto hálida viidát ovddasvástádusa mii guoská eará fágaid oahppoplánaid sisdoalu mearrideapmái. Dán áššis lea lunddolaš gulahallat ain viidáseappot Máhtdepartemeanttain ovddasvástádusa juohkimis ja árvvoštallat lánkaásahusaid/lánkarievdademiid mat attáše Sámediggái eanet guovddáš sámi oahppoplánaid sisdoalu mearrideamis, mat mearridit maid sámi oahppit galget oahppat. Sámediggi oaidná maid lunddolažžan ahte sámi oahpponeavvut ain leat Sámedikki ovddasvástádus, ahte lea Sámediggi mii ovddida strategiijaid, ulbmiliid ja doaimmaid dasa movt ain buorebut ovddidit oahpponeavvobuvttadeami ja movt dan kvalitehta sihkkarastit. Sámi lágádusat leat dál hui guovddášis oahpponeavvuid buvttadeamis. Sámedikki dievasčoahkkin vuoruháhkásaš bušehttemearrádusain makkár oahpponeavvuid sámi oahppit eanemus dárbašit. Bušehttavuoruhemiid evttoha Sámedikki hálldahus earet eará sierra oahpponeavvuid strategalaš plána vuodul.

Lea liikká sávaldat beassat dárkileappot árvvoštallat Sámedikki barggu nugo hálldášorgána mii hálldáša stipeandaid, oahppoplánaid ja nu ain, ja nuppe bealis lea oahpahuspolitihkalaš orgána mii politihkalaš orgánan ovddida strategiijaid.

5. SÁMEDIKKI BAJITDÁŠIS OAHPAHUSPOLITIHKALAŠ STRATEGIJJAT JA MIHTTOMEARIT

Buot mánáin ja nuorain Norggas, maidái sámi mánáin ja nuorain, lea riekti oázžut oahpu. Mánáin ja nuorain geat dárbašit earenoamásoahpu, lea riekti dan oázžut. Riekti oázžut oahpu lea vuđolaš olmmošvuoigatvuohta mii lea nannejuvvon internašunála šiehtadusain ja konvenšuvnnain. Dien rievtti ferlaš bálldastahttit eará olmmošvuoigatvuođaid mat sápmelaččain leat oktasáčat, sierra álbmogin, nugo iešmearridanriekti ON- 1966 konvenšuvnna oktasáš artihkkala 1 vuodul mii lea siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid ja ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra.

Sámediggi áigu iežas oahpahuspolitihkas atnit ovdan dan ahte Norga lea vuodđuduvvon govvti álbmoga eatnamii, sápmelaččaid ja dáččaid. Dat bidjá sápmelaččaid earenoamáš dillái danin go leat Norgga eamiálbmot. Min bajitdási politihka ja min sámi servodaga višuvnnaid vuodđojuolggit leat min vuoigatvuođat nugo sápmelaččat, álbmot ja eamiálbmot. Mis lea vuoigatvuohta beassat ieža mearridit, leahket dáseárvosaččat earáiguin ja mis lea riekti suodjalit ja nannet min oktasáš identitehta, kultuvrra, servodateallima ja giela. Sámediggi oaidná dárbbu giddet eanet fuomášumi dasa movt Norga čuovvu olmmošvuoigatvuođaid standárddaid go guoská oahpaheapmái, ja earenoamážit makkár doaimmaid stáhta lea álggahan ja maid ferlaš álggahit vai sámi oahppit eai vealahuvvo skuvllas ja servodagas muđui. Sámediggi áigu nannoseappot bargagoahhtit našunála ja internašunála dásis

oainnusindahkat makkár hástalusat sámi mánáin ja nuorain leat go smiehtttá givssideami, olggošteami ja čearddalaš vealaheami. Sámediggi áigu dárbbu mielde doaimmahit raportta heivvolaš bearráigeahččanorgánaide surggiin gos Norgga skuvlaásahusat eai vuhtiiváldde sámi mánáid ja nuoraid rivttiid, dainna ulbmiliin ahte giddet eanet fuomášumi eamiálbmogiid oahppanrivttiide maiddá internášunála dásis.

Sámediggi oaidná stuora dárbbu oainnusindahkat sámi ohppiid álbmotrievttalaš vuoigatvuođaid, maiddá danin vai oahppit ieža, váhnemat ja oahpaheaddjit ožžot eanet dieđuid dieid vuoigatvuođaid birra. Dán oktavuodas veajašii leat ávkkálaš ásahtit ovttasbargodoaimma mas leat fárus ásahtusat maiddá ášši guoská, nugo dásseárvo-ja vealahanáittardeaddji, mánáidáittardeaddji, akademalaš ásahtusat oppalohká ja earenoamážit sámi oahpahus-ja dutkanbirrasat, Gáldu – Álgoálbmogiid vuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš ja Olmmošvuoigatvuođaidguovddáš.

Lea maid dárbu oažžut Norgga eiseválddiid ráđđálaga Sámedikkiin hábmet sámi oahpahussuorgái bajitdásis prinsihpaid miha čielgaseappot go dán rádjái leat dahkan. ON earenoamášdieđiheaddji, James Anaya, lea deattuhan ahte nie lea dárbu bargat ja dan berrejit Norgga eiseválddit čuoovvolit. Sámediggi áigu dien barggu vuoruhit ja álggahit barggu man ulbmil lea ollislaččat geahčadit lágaid, oahppoplánabuktosiid ja eará rámmaeavttuid. Sámediggi áigu čuoovvolit James Anaya rávvagiid mat gusket sámi mánáid ja nuoraid riektái oažžut oahpu.

Sápmelaččat leat okta álbmot njealji riikkas. Jus boahttevaš buolvvat ain galget vásihit ja dovdat sámi oktiigullelašvuođa, de lea áibbas dárbu lágidit sámi mánáide ja nuoraide dakkár oahpu mii vuodđoda ja nanne dien oktiigullelašvuođa; nugo giellaoahpu ja kulturoahpu. Sámediggi ferte ge ain jođihit buori ovttasbarggu Ruota ja Suoma sámedikkiiguin ja sámi oahpahusa ovddasvástideddjiiguin Ruoššas, vai diet máhttovuođđu bohtá sadjái.

Leat ain unnán vejolašvuođat jođihit lotnolasoahpahusa rastá riikkarájiid, danin go Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas leat nu iešguđetlágan oahppovuogádagat. Danin lea ge áibbas dárbu ovddidit ollislaš oahpahuspolitihka mii láchčá sámi mánáide ja nuoraide vejolašvuođaid leat mielde riikkaidgaskasaš ovttasbargguin. Sámi mánát ja nuorat leat rájekeahces olbmot dan ipmárdusas ahte sis lea oktasaš kultuvra, nanu sohkaáittit ja oktiigullelašvuohta eará riikkaid sámiguin, ja sidjiide lea álki doaimmat gaskariikkalaččat. Buorre sámi oahpahuspolitihkka galgá sisttisoallat dan ipmárdusa ahte sámi nuoraid vejolašvuođat beassat váldit oahpu eará riikkas galgá nannejuvvot. Jus dan galgá sáhttit duohtandahkat, de fertejit riikkaid lágat ja oahppoplánat harmoniseret.

Sámi Parlamentáralaš Ráđđi (SPR) lea sámedikkiin hui dehálaš ovttasbargoásahus, maiddá oahpahuspolitihkas. SPR mearrida bajemusdási politihkalaš ulbmiliid mat galget leat oktasaččat dan golmma Davviriikka sámedikkiin. Dat sáhttet leat earet eará oktasaš ulbmilat ja strategiijat dasa movt nannet dien golmma riikka oahpaheaddjeoahpu, oktasaš strategiijat ruošša sámiguin mat gusket dasa movt lasihit dieđuid sápmelaččaid birra Ruoššas ja eará sullasaš barggut. SPR lea iežas dálá strategiijabarggu oktavuodas cealkán ahte lea stuora dárbu árvvoštallat oktasaš oahppoplánaid, ollessámi oahpponeavvuid ja davviriikkalaš oahpponeavvoráhkadeami sierra doaimman vai oažžu áigái buresdoaimmi oahpponeavvoráhkadeami.

Norgga Sámediggi, mii lea Sámi Parlamentáralaš ráđi lahttu, áigu ge čuoovvolit barggu mii lea álggahuvvon nannen dihtii oahpahusa sámegeielas ja kultuvrras sámi ohppiide Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas.

Sámediggi oaidná hui dehálažžan ahte davviriikkalaš sámekonvenšuvnna šiehtadallamiid boadusin šaddá konvenšuvdna mii njeaidá cakkiiid mat dál leat heađuštussan riikkaidgaskasaš sámi oahpaheamis ja oahpahas, ja mii dohkkeha sámi álbmogii iešmearridanrievtti. Sámekonvenšuvdna galgá nannet sámi mánáid ja nuoraid rievtti oažžut oahpu sámegeielas ja sámegeilli, dat galgá nannet Sámedikki rolla oahpahasáššiin ja váikkuhit dasa ahte oahpahasgažaldagaide šaddá stuorát beroštupmi davviriikkalaš Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

sámepolitihkas. Sámedikki searvan šiehtadallamiin galggašii sihkkarastit ahte sámi mánáid ja nuoraid rievttit, nugo dat leat nannejuvvon mánáidkonvenšuvnnas, vuhtiiváldojuvvojit. Lea dehálaš juohkit sámi nuoraide dieđuid konvenšuvdnaevttohusa ja dan sisdoalu birra. Sámedikki oahpahusdieđáhus lea dehálaš vuolggašii šiehtadallamiidda mat dál leat jođus konvenšuvnna oktavuodas, almmá čanakeahtta šiehtadallanlávdegotti makkár ge dihto sátnádemii dahje konvenšuvdnačállosiidda.

Sámedikki oahpahuspolitihkalaš bargu fanaha mángga dáfus sajáiduvvan rájiid maid siste dán rádjái leat hábmen sámepolitihka, danin go mii atnit vuodđun dan ahte galgá leat lagas ovttasdoaimma ja gulahallan báikkálaš servodagaiguin, ahte galgá vuhtiiváldit máhttobirrasiid ja árbedieđuid ja árbemáhtu guddiid, eai ge našunálastáhtaid rájít galgga daid áigumušaide leat hehttehussan. Dat lea gal hui gáibideaddji bargu, mii maiddá boahká váikkuhit Sámedikki politihkalaš vuoruhemiide.

Sámi mánáid ja nuoraid oahppanbieras galgá leat searvadahtti, doppe galgá kultuvrralaš girjáivuohta dohkkehuvvot, ii ge doppe galgga leat givssideapmi, olggušteami dahje čearddalaš vealaheapmi. Sámediggi vuordá stáhta eiseváldiid álggahit earenoamáš doaimmaid mat eastadit sámi mánáid ja nuoraid olggušteami ja vealaheami dan sivas go sis lea sámi duogáš. Sámediggi čujuha dasa ahte ON Mánáidlávdegoddi lea rávven stáhtaid álggahit almmolaš ánggirdemiid ja ráhkadit diehtujuohkinneavvuid ja oahppomateriálaid maid doaimma galgá leat dat ahte ožžut stuoraservodaga mánáid, nuoraid ja rávisolbmuid buorebut ipmirdit eamiálbmogiid kultuvrra ja servodateallima. Dan oktavuodas lea Sámedikki oainnu mielde Gáldus, Álgoálbmogiid vuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddážiis nanu máhttu, ja dan máhtu berre geavahit bargguin mat sihkkarastet sámi mánáid ja nuoraid olmmošvuoigatvuodaid vuhtiiváldima. Sámediggi áigu ain nannet ovttasbarggu eará eamiálbmogiiguin, maiddá oahpahasáššii. Sámi nuorat sáhttet atnit stuora ávkki eará lonohallanortnegiin, gos besset eará eamiálbmogiiguin dovddiid. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu vel eanet dutkat sámi mánáidgárdiid ja skuvllaid, ja sávvá oktavuoda sámi máhttoinstituvnnaiguin mat sáhtáše diekkár dutkamiid čađahit.

Oahpahas galgá ráhkkanahit sámi mánáid ja nuoraid sámi servodaga ja stuoraservodaga bargoeallimii. Sámediggi áigu leat mielde hábmet boahktevaš vuodđooahpahas mii hukse vuđolaš sámi árvvuide ja gos oahpahas lea alla buorre vuodđadási. Sámediggi ferte ožžut sámi oahpahas bearráigeahččanrolla. Danin áigu Sámediggi bivdit ahte dan áššis álggahuvvojit konsultašuvnnat, main beassá čielggadit guđege áshusa rolla sámi oahpahas, ja maid boadus livččii lágaid rievdateapmi mii sihkkarastá Sámediggi dan rolla maid diggi ieš hálida mii guoská bearráigeahččamii. Lunddolaš oassi diekkár konsultašuvnnain lea diehtujuohkin mas guđege áshusa rolla čilgejuvvo ja maiddá dat ahte áshusaid gaskasaš ovttasdoaimma šattašii buoret.

Sámedikki vuosttaš oahpahasdieđáhus čilge ahte lea dárbu divodit lágaid ja lánkaásahusaid. Go galgá vuhtiiváldit ohppiid vuoigatvuoda ožžut oahpu sámegiela ja sámegilli, ja vai ii galgga leat nu stuora erohus vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla vuoigatvuodain, de ferte lágain dahje lánkaásahusain nannet ahte lea riekti ožžut sámegiela ja sámegilli oahpu joatkkaohpahas, ja ahte lea geatnegasvuohta fállat oahpu Máhttolokten – sámi oahppoplánaid mielde. Sámediggi ferte álggahit bargomannolaga man bargun lea geahčadit lea go dárbu álggahit sierra doaimmaid oččodan dihtii eanebuid válljet sámegiela nubbingiellan joatkkaskuvllas.

Dat ahte leat váilon sámi oahpponeavvut lea leamaš váttisvuohtan juo dan rájes sámegiela šattai sierra fágan. Vaikko juohke jagi almmuhuvvojit ge ođđa oahpponeavvut, de eai leat vel gártan oahpponeavvut buot fágaide, eandalii eai julev-ja lullisámegilli. Sámediggi áigu jahkasaš bušehtain vuoruhit oahpponeavvuid. Doaimmaplánain áigut árvvoštallat iešguđetlágan čovdosiid mat gusket oahpponeavvoráhkadeapmái.

Mii guoská sámi joatkkaskuvllaid hálldašeamái, de lea Sámediggi dan oaivilis ahte dat skuvllat galget ain bissut stáhta hálldus. Sámedikki ipmárdusa mielde lea skuvllaid dálá stivrenmálla buorre. Dat

sihkkarastá skuvllaide diehttevaš ekonomalaš ja fágalaš ovdáneami mii bohtá buorrin sihke skuvllaide ja daid ohppiide.

Sámediggi árvvoštallá gáidosisoahpaheami molsaeaktun maid sáhtta geavahit dakkár oktavuodain gos ii leat vejolaš láchit dábálaš oahpaheami. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu gáidosisoahpaheami ovttastahttit ja árvvoštallat man ollu ávkki oahppit ožžot dien mállat oahpahemiin.

Gáidosisoahpaheapmi sáhtta goit unnimus mánáin njeaidit oahppanmovta. Oahppi iežas báikkálaš skuvlla sámegiela oahpaheami luohkkálanjain ferte buoridit olles riikkas. Doaimmat mat sáhttet diekkár oahpaheami buoridit leat earet eará dat ahte oččodit eanet sámegiela oahpaheddjiid, eanet dieđuid dan birra makkár gáibádusat leat go galgá láchit sámi mánáide sámegiela oahpu maid sis lea riekti oažžut, ja čilget gean ovddasvástádus lea gozihit ahte diekkár oahpahus čađahuvvo.

Oahpahuspolitihkas galgá leat eanemus lági mielde oppalaš hábmi, mainna oaivilduvvo ahte dat galgá guoskat buot sámegielaide ja galgá heivet buot guovlluide, sihke giliid ja gávpogiid ohppiide. Sámediggi diehtá ahte lulli-, julev-, bihtán- ja nuortalašgiella leat earenoamáš rašes dilis ja Sámediggi ferte ge oahpahuspolitihkas árvvoštallat lea go dárbu ásahtit sierra doaimmaid mat sihkkarastet dieid gielaide.

Sámediggi dáhttu oažžut eanet beroštumi geavahit árbemáhtu oahpahusas. Sámi skuvllat ja eará skuvllat mat fáallet oahpu sámegiela ja/dahje sámegilli berrejit buorebut geavahit vuodđun sámi árvvuide ja oahpahit ohppiide sámi máilmmiupmárdusa, sámiid historjja ja servodateallima.

Vuoras sápmelaččat fertejit šaddat miha eanet guovddáži oahpahusdoaimmain. Sis hálddašit divrras árbemáhtu, ja danin ferte ásahtit oahpahusoktavuodas sajiid gos eahpeformálaš árbemáhtu sáhtta geavahit oahpaheamis. Diekkár sajiid sáhtta skuvlaoamasteaddji ásahtit oassin skuvlavuogádahkii, muhto daid sáhtta maid ásahtit sámi institušuvnnaide oktavuhtii mat juo gávdnojit. Sámedikki mielas lea hui buorre go Sámi allaskuvla lea álggahan sierra proševttaid maid ulbmil lea dokumenteret, gaskkustit ja vurkkodit árbedieđuid ja árbemáhtu. Sámediggi oaidná ahte lea dárbu formaliseret dan movt árbemáhtu sáhtta oahpaheamis geavahit, ja oaidná ahte lea dárbu ásahtit guovddáža gos hutket metodaide movt sámi árbedieđuid ja árbemáhtu sáhtta fievrredit viidáseappot.

Sámediggi oaidná ahte sámi skuvllaide oahpaheaddjit ja sámegiela oahpaheaddjit dárbašit earenoamáš gealbudahhtindoaimmaid. Earet eará lea dárbu nannet gelbbolašvuoda sámegiela čállin- ja lohkan oahpaheamis, guovttegielatpedagogihkas ja nana oahpahanmálliid geavaheamis. Gávdnojit metodat mat hui bures doibmet giellaoahpaheamis, ja dan suorggis lea maid dárbu nannet gelbbolašvuoda. Duodji, mánggakultuvrralaš áddejupmi ja eamiálbmotpedagogihka leat eará suorggit main maiddái lea dárbu nannet gelbbolašvuoda. Oahpaheddjiid našunála lassioahpahanstrategiijas lea gelbbolašvuodalokten engelasgielas mielde, mii maiddái dárbašuvvo sámi skuvllain. Almmatge sáhtta leat dárbu heivehit dien lassioahpu engelasgiela oahpaheamis nu ahte dat buorebut heive ohppiide geain lea sámegiella vuosttašgiellan. Viidáseappot lea dárbu čohkket lasi máhtu das movt sámegiella, kultuvra ja árbemáhtu sáhtta fievrreduvvot skuvlii, dan oktavuodas maid movt sámegiela ja luonddufága árbemáhtu sáhtta váldit oassin servodatfágii, matematihkkii ja eará fágaid, ja movt vuoras sápmelaččaid máhtu sáhtta váldit atnui oahpahusas. Sáhtta maid leat dárbu lasihit gelbbolašvuoda geahččaladdan- ja ovddidanbargguin, akšuvdnadutkamiin dahje sullasaš doaimmain.

Sámedikki mielas lea hui dárbašlaš ásahtit buriid birrašid gos oktavuodas gaskal Sámedikki ja sámi ohppiide, oahpaheddjiid ja váhnemiid sáhtta doaimmahuvvot. Lea dárbu čađahit eanet iskkadallamiid skuvllain main sámi oahppit leat mielde, danin go Sámedikki oahpahuspolitihka hábmemis lea dehálaš oažžut mielde dan maid oahppit ieža muosáhtit. Sámediggi oaivvilda ahte lea hui dehálaš sihkkarastit dan ahte našunála geahččalemiin ja earalágan iskkademiin galget sámi ja dárbaš oahppit leat ovttađassásaččat.

Sámediggi atná árvvus dan barggu maid sámi váhnemat, ádját ja áhkut ja earát barget vai sihkkarastet ahte sin iežaset mánát, áhkkubat, áddjubat ja eará sogalaččat ožžot vuoigatvuoda oahppat sámegiela ja oažžut oahpu sámegilli. Sámediggi dáhttu oažžut johtui bissovaš sámi riikaviidosáš váhnenfierpmádaga masa sihkkarastojuvvo bargodilli. Sámi váhnema jietna ferte ain gullot našunála lávdegottiin mat barget oahpahusfágalaš ja politihkalaš áššiiguin.

Sámedikki oahpahuspolitihka bajemusdási ulbmil lea ahte sámi ohppiin galget leat seammadássásaš oahppofálaldagat go dárú ohppiin. Danin áigu Sámediggi odđa oahppoplánaid ráhkadeamis ja dálá oahppoplánaid ođasmahttenbargguin bearráigeahččat ahte iešguđetge fágaid sisdoallu heivehuvvo dan láhkái ahte ollislaš boadus das šaddá govttolaš. Dat mearkkaša ahte iešguđetge fágain ferte váldit oasi našunála sisdoalus eret, ja bidjat sámi sisdoallu dan sadjái. Sámedikki mielas lea dárbu nie bargat, vaikko oahpahus de ii šatta ge juste seammalágan go eará oahpahus dán riikkas lea.

Sámediggi hálida ain čalmmustahttet ovdaskuvla-ja oahpaheaddjeoahpu, ja sámegiela lohkama, ja áigu árvvoštallat sierra doaimmaid vai oččošii eanet sámi nuoraid válljet dieid oahpuid. Sámi servodat dárbbasa ain miha eambbo sámegiel oahpaheddjiid go dál leat. Sámedikki mielas lea maid dárbu árvvoštallat doaimmaid mat sihkkarastet ahte eanebut ožžot gelbbolašvuoda beassat oahpaheaddjeohppui. Sámedikki oahpahuspolitihkka galgá maid ovddidit strategiijaid ja doaimmaid mat galget buoridit oahpaheddjiid bargoeavttuid. Gávpogiin lea mánáin dávjá johtti sámegieloahpaheaddji, ja su bargobeavvis sáhttet leat oalle ollu čuolmmat.

Sámediggi oaidná ahte galggaše leat eanebut geat fievrredit giela viidáseappot. Sámediggi hálida ain doalahit rávisolbmuid oahpahusa čalmmis, ja áigu árvvoštallat joatkit rávisolbmuid oahpahusprográmma man ovddasvástideaddji dál lea Sámi allaskuvla. Sámediggi oaidná dárbbu ásahit movttidahttindoaimmaid vai eanebut movttáskit sámástit. Vuoras sámít geat eai leat beassan oahppat sámegiela, lea okta dakkár joavku mii dárbbášivččii earenoamáš čalmmustahttima. Sámediggi sávvá ahte álggahuvvoše buorit oahppofálaldagat sápmelaččaide geat eai máhte lohkat ja čállit sámegiela, ja áigu ge gulahallagoahtit muhtun oahpahanásahusaiguin mat sáhtáše kártet man muddui diekkár oahpaheapmái lea dárbu.

Sámediggi lea duhtavaš dainna go lea ásahuvvon Sámi lohkanguovddáš. Lohkanguovddáža doaibma lea stuora ávkin sámegiela oahpaheamis vuodđoskuvladaši, dat sihkkarastá buori giellaoahpu. Sámedikki mihttomearri lea oažžut guovddáža bissovaš doaibman.

Sámediggi oaidná ain dárbbu dutkat ja árvvoštallat Máhttoloktema vásáhusaid. Nordlandsforskning oasseraporttat, mat lea ráhkaduvvon oassin proševttas Máhttolokten 2006-sámi árvvoštallan, leat ávkkálaččat go galgá viidáseappot bargat sámi ohppiid vuoigatvuodain oažžut oahpu sámegielas ja sámegilli. Sámediggi dáhttu vel lagat gulahallama Oahpahusdirektoráhtain Máhttolokten 2006 árvvoštallama čuovvolanbargguin. Sámediggi vuordá loahpalaš raportta mii galgá ilbmat skábmamánu 2011. Oasseraporttaid bohtosiin leat oaidnán ahte sámegielaoahppu ja oahppoplánaid atnuiváldin lea oba iešguđetlágan giellaguovllus giellaguvlui, ja maiddái skuvllas skuvlii. Dasa leat iešguđetlágan sivat, sihke dat ahte ii leat heivehuvvon biras ja eai leat biddjojuvvon doarvái árjanat dan bargui. Go loahpalaš raporta lea gárvvis, de áigu Sámediggi dan bohtosiid guorahallat dárkilit, ja geahččat makkár doaimmaid fertešii álggahit vai oažžut seammadássásaš skuvlla ja oahpu buot sámi ohppiide ja fidnoohppiide, gos sii ain ásaše.

Sápmelaččaide oktasáš vuoigatvuodát leat vuoigatvuodát mat sápmelaččain leat nugo okta álbmot. Oahpahussuorggis lea Sámedikkis hui dehálaš doaibma go galgá dieid vuoigatvuodaid hoitát. Sámediggi lea sápmelaččaide álbmotválljejuvvon ásahus, ja iešalddis dan olis lea dikkis autonomiija. Dasa lassin lea maid čielggas ahte Sámediggi lea sierra riektesubjektta mii ii leat čadnon ráđđehussii. Dat mearkkaša ahte ráđđehus ii sáhte instrueret Sámedikki politihkalaččat ja ii sáhte dasa duvdit bargamušaid maid diggi ieš ii hálit.

Oahpahus- ja oahpahansuorggis dáhttu Sámediggi oázžut čielgasit rolla. Diekkár čielggadeapmi ferte dahkkot siskkáldasproseassain gos geahččá Sámedikki iežas organiserema ja makkár arenat ja reaidut Sámedikkis leat fievrredit searvadahttin oahpahuspolitihka boahhteáiggis. Jus galgá nákcet sihkkarastit sámi mánáid ja nuoraid rivttiid ja dan ahte sii ožžot buori oahpu, de ferte Sámediggi oázžut válddi bearráigeahččat sámegeoloahpahusa.

Go galgá áimmahuššat sápmelaččaid oktasaš vuoigatvuodaid, de lea dárbu nannet sámiid iešstivreneivtti, nugo dat lea čállojuvvon álbmotriektái, vai Norgga eiseválddit ollislaččat dan dohkkehit ja váldet dan oassin riikka lágaide. Ja lea maid hui dárbu álggahit konsultašuvnnaid main čielggada Sámedikki rolla.

Sámediggi hálida arena gos sáhtta digaštallat bajitdási oahpahuspolitihkalaš áššiid, mat livčče láidesteadđin eaŋkiláššuide ja detáljadási barguide. Dan oktavuodas lea lunddolaš smiehttat lea go dárbu ollislaččat ođasmahttet sámelágas daid osiid mat meannudit Sámedikki ja oahpahuslágas daid osiid mat gusket Sámedikki váldái. Ja dasto lea dehálaš ahte konsultašuvdnačoahkkimiid bohtosat dovddusindahkkojuvvojit viidát buot departemeantta ja direktoráhta ossodagaide ja seammaládje maid siskkáldasat Sámedikkis.

6. EKONOMALAŠ JA HÁLDDAHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT

Go Sámediggi dohkkeha Sámedikki oahpahusdieđáhusa, de dat maid lea bidjan sadjái muhtun dehálaš prinsihpalaš beliid Sámedikki oahpahuspolitihkas. Dattege ii leat dieđáhussii čállojuvvon buot maid sáhtášii čállit áigequovdilis oahpahuspolitihkas. Ovdamearkkadihte lea fága-ja diibmojuohkin sámegeilas stuora oahpahuspolitihkalaš ášši maid Sámediggi ferte giedáhallat sierra doaibman. Dieid váttisvuohtačuolmmaid eat leat vuđolaččat meannudan dán dieđáhusas, danin go dat lea mohkkás áššesuorgi, ja go vel lea nu ahte Oahpahusdirektoráhta áigu sáddet gulaskuddamii bargojoavkku evttohusaid mii lea guorahallan vejolaš eará mállat fága-ja diibmojuohkima.

Lea maid sávaldat ahte áigequovdilis oahpahuspolitihkalaš áššiid galgá sáhttit ovddidit Sámedikki dievasčoahkkimii, gos meannudit viidáseappot daid bajitdási strategiijaid ja prinsihpalaš guorahallamiid mat oahpahusdieđáhusas čilgejuvvojit. Lea maid dehálaš juohkit dieđuid Sámedikki oahpahusdieđáhusa birra sámi birrašii ja stáhta eiseválddiide geain lea bajemus dási ovddasvástádus mearridit oahpahuspolitihkalaš rámmaid lágain ja láhkaásahusain.

Dieđáhus lea nannen ahte lea dárbu ođasmahttit earet eará sámelágas ja oahpahuslágas daid osiid mat gusket sámegeoloahppanriektái Norggas vuodđoskuvladásis. Dasa dáhtošii Sámediggi ođasmahttet ja lasihit refušuovdnamáksinmeriid- ja doarjamáksinmeriid mat gusket sámegeoloahpahussii. Dat lea bargu maid Sámediggi áigu vuoruhit earet eará bargojoavkkus mii galgá árvoštallat suohkaniid sámepolitihka. Dan joavkkus lea maid mielde KS. Sámediggi oaidná stuora dárbbu lasihit oahppostipeandarámmaid sin várás geat váldet alladási oahpu sámegeilas ja lohket sámi oahpaheaddjeoahpu. Sámegeilaid doaibmaplána sáhtášii leat vejolaš reaidu man vuodul sáhtášii luvvet eanet ruđaid stipeanddaide ja sihkkarastit ahte suohkanat ožžot máksojuvnot duohta goluid mat dain leat dan oktavuodas go fáallet sámegeoloahpu. Sámediggi čujuha ráđđehusa Sámegeilaid doaibmapláni, ja oaidná hui čielgasit ahte lea dárbu nannet ekonomalaš váikkuhandoarjagiid mat sihkkarastet rávisolbmuide sámegeiloahpu miehtá riikka.

Mii guoská Sámedikki stipeandarámmaide ja eará ekonomalaš váikkuhusaide mat čuvvot earet eará Máhttolokten-sámi, de lea ge hui dehálaš ahte eandalii Ođasmahtten-, hálldahus-ja girkodepartemeanta, searválaga Máhttodepartemeanttain, čuovvolit daid signálaid maid Sámediggi iežas bušeahttabargguin ovddida sámi servodaga ovddas.

Jus Sámediggi galgá nannet barggus sámi oahpahussuorggis ja nannet ovttasdoaimma eiseválddiiguin nu ahte nákcet čuovvut iešguđetlágan doaimmaid maid guovddáš eiseválddit álggahit, nugo

ovdamearkkadihte doaimmaid mat eastadit nuoraid heaitimis joatkkaskuvlla, ánggirdandoaimmaid oččodit eanebuid ohcat oahpaheaddjeohppui ja nu ain, de dat eaktuda ahte Sámediggi beassá searvat čuovvolanbargguide ja duohtavuodas oažžu vejolašvuoda vuoruhit miha buorebut go dál. Gáibiduvvo lagat gulahallan stáhta eiseválddiiguin Sámedikki ekonomalaš rámmaid hárrái mat gusket našunála oahpahasdoaimmaid čuovvoleapmái ja Sámedikki iežas oahpahaspolitihkalaš doaimmaide.

Sámediggi hálida earenoamážit deattuhit daid ekonomalas váikkuhusaid mat ovdalaš áiggiid dáruiduhttinpolitihkka lea dagahan, maid oaidná das go ain lea stuora dárbu rávisolbmuide fállat oahpu sámegielas, lea dárbu láhčit lohkan- ja čállinveahki sámide geat eai leat ožžon oahpu maid sis livččii geatnegasvuohta oažžut, gielalaš hehttehusaid dihtii ja nu ain. Sámedikki oahpahaspolitihkka galgá maid oainnusindahkat ovddeš áiggiid politihka heajos beliid, ja gávdnat buriid doaimmaid mat sáhttet ovddeš daguid buhtadit ja hukset sámii skuvlla ja sámii servodagaid mat miha nannoseappot nagodit sámii oahpahusa ovddasvástádusa guoddit, sihke politihkalaččat ja olles servodaga bealis. Sámediggi ii nákke iešokto guoddit ovddasvástádusa daid vaháigiid ovddas maid stáhta garra assimilerenpolitihka lea dagahana.

Sámediggeráđđi áigu ráhkadit sierra doaibmaplánaid sámii oahpahaspolitihkkii, ja dasa lassin čuovvolit sámiediggedieđáhusa oahpahasuorggi bušeahta ovddideami oktavuodas, Sámedikki jahkásaš bušeahtameannudemiin. Dan oktavuodas áigu Sámediggi oainnusindahkat konkrehtalaš ekonomalaš dárbbuid, ja áigu lagas ovttasbarggus guoskivaš departemeanttaiguin ságastallat doaibmaplána doaimmaid birra.

Girjjálašvuohta:

Aikio-Puoskari, U. (2006): Rapport om den samiska undervisningen i grundskolorna i Norden. En nordisk jämförelse med utgångspunkt i undervisningens grundförutsättningar, (Raporta sámi oahpahusa birra Davviriikkaid vuodđoskuvllain. Davviriikkalaš bálddastahttin man vuolggabáikin leat vuodđoahpahusa eavttut), Sámi Parlamentáralaš Ráđđi/Sámediggi, Anár, Suopma.

Sámegeielaid doaibmaplána – dilálašvuohta 2010:s ja viidasit nannen 2011. Oslo: Ođasmahtten-, hálddahus- ja girkodepartemeanta.

Máhtodepartemeanta, Sámediggi, Oahpahusdirektoráhtta (2008): Máhttolokten – sámi oahpponeavvobuvttus. Sámi oahppoplánat dárogillii ja sámegeiefága oahppoplánat lulli-, julev- ja davvisámegeillii.

Lund, S. Boine, E. Broch Johansen, S. (2005): Sámi skuvlahistorja 1/ Saemien skuvle-vaajese 1/ Samisk skolehistorie 1. Davvi Girji, Kárašjohka/Karasjok.

NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning og Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling ved Universitetet i Oslo (2009): Kunnskapsløftet – tung bør å bære? Underveisanalyse av styringsreformen i skjæringspunktet mellom politikk, administrasjon og profesjon (Máhttolokten – lossa noadđi guoddit? Stivrenvuogi dadistaga analyseren; ruossalaga politihkain, hálddahusain ja profešuvnnain), Raporta 42/2009

Nordlandsforskning (2009): Sámegeieloahppu LK06-sámi mielde. Oahppoplánaid ja ovdalaš doaimmaid atnuiváldima analyseren, NF-raporta nr. 3/2009

Nordlandsforskning (2010): Fra plan til praksis. Erfaringer med Kunnskapsløftet Samisk (LK06S) (Plánas duohta dillái. Máhttolokten – sámi vásáhusat), NF-raporta nr. 6/2010

Nordlandsforskning (2011): Rett til samiskopplæring. Ideal eller realitet (Riekti oazžut sámegeieloahpu. Doaivva vai duohta dilli), NF-raporta nr. 3/2011

NOU 2007:11 Studieforbund – læring for livet (Oahppolihtut – olles eallináiggi oahppan)

NOU 2009:18 Rett til læring (Riekti oazžut oahpu)

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhtodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhtta lahtut (2007): De statlige samiske videregående skolene – vurdering av framtidig forvaltningsansvar (Stáhta sámi joatkkaskuvllat – boahttevaš hálddašanoavddasvástádusa árvvoštállan).

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhtodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhtta lahtut (2010): Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler (Doaimmat mat galget leat veahkkin buoridit sámi oahpponeavvuid ráhkadeami ja buvttadeami).

Bargojoavkku raporta mas ledje mielde Máhtodepartemeantta, Sámedikki ja Oahpahusdirektoráhtta lahtut (2011): Fag- og timefordeling for elever som har samisk opplæring (Fága-ja diibmojuohkin ohppiide geain lea sámegeieloahppu).

Bargojoavkku raporta: Sametingets rettslige stilling og brev fra Lovavdelingen 26 januar 1995 (Sámedikki riektedilli ja Láhkaossodaga ođđajagimánu 26.beaivvi 1995 reive).

Rätten til delaktighet och inflytande för samiska barn och ungdomar (2008): Ett samarbetsprojekt mellan Barnombudsmannen i Finland, Barneombudet i Norge och Barnombudsmannen i Sverige.

(Sámi mánáid ja nuoraid riekti beassat searvat ja leahket mieldeváikkuheaddjin): Ovttasbargoprošeakta mas ledje mielde Suoma Mánáidáittardeaddji, Norgga Mánáidáittardeaddji ja Ruota Mánáidáittardeaddji.

Sámi árvvut- Árvokommišuvdna- Verdikommisjonen, doaimmaheaddji: Edel Hætta Eriksen, Davvi Girji (2003)

Sámi allaskuvla/ Sámi University College (2009): Raporta 1/2009 Samiske tall forteller 2, kommentert samisk statistikk 2009 (Sámi logut mitalit 2, sámi statistihkka 2009 mearkkašemiiguin).

Sámi allaskuvla/ Sámi University College (2010): Raporta 1/2010 Rapport 1/2010 Samiske tall forteller 3, kommentert samisk statistikk 2010 (Sámi logut mitalit 3, sámi statistihkka 2010 mearkkašemiiguin)

St.dieđ. nr. 28 (2007-2008) Samepolitikken Sámepolitihkka

St.dieđ. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen. (Skuvlla kvalitehta).

St.dieđ. 44 (2008-2009) Utdanningslinja (Oahpahušlinnjá)

Stuoradiggedieđáhus 22 (2010-2011) Mangfold – Mestring – Muligheter, Ungdomstrinnet (Mánngabealávuohta - Nákcen – Vejolašvuodát, Nuoraiddássi.)

Stuoradiggedieđáhus 18 (2010-2011) Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov. (Oahppan ja oktavuoha. Árra doaibmaálgga ja buorit oahppobirrasat mánáide, nuoraide ja rávisolbmuide main leat earenomáš dárbbut).

J (2004): ”Det lappiske Tungemaal til at forstaa”. Ei vurdering av andrespråksfaget som reiskap for språkleg vitalisering. I Engen, T.O. og Solstad, K.J. (red): En likeverdige skole for alle? Om enhet og mangfold i grunnskolen. (Seammadássasaš skuvla buohkaide? Vuodđoskuvlla ovtadaga ja mánngabealátvuoda birra). Oslo: Universitetsforlaget, s. 220-235.

Todal, J.(2007): Svahken Sijte sámegeiella: lullisámegeiella ealáskahttin mánáidgárddis ja skuvllas Dieđut 2007-1.

Ášši/Sak EKL	001/12
Ášši/Sak DC	008/12

Rievdadusat boazodoallohálddašeamis – vuodđu ja eavttut

Arkiivaáššennr..

11/249806 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđdi	17.01.12	SR 012/12
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	20. – 21.02.12	EKL 001/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 008/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii.18.30

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	17.01.12	Sámediggeráđi/Sametingráđet	Ášši/Sak 012/12 Boazodoallohálddašeami rievdadus – vuodđu ja eavttut/ Endringer av reindriftsforvaltningen - grunnlag og premisser
2	30.09.11	Landbruks- og matdepartementet	Avvikling av ordningen med områdestyrer – høring
3	03.11.11	Sametinget	Sametinget behandling av endringer av reindriftsforhandlingene
4	01.12.11	Landbruks- og matdepartementet	Vedrørende anmodning om utsettelse av høringsfrist på forslag til endringer i reindriftsloven – avvikling av områdestyrene
5	12.01.12	Sametinget	Sametingets behandling av høring av endringer av reindriftsforvaltningen med mer.
6	Januar 2011	Landbruks- og matdepartementet	Internevaluering av den offentlige forvaltningen av reindriften i Norge
7	Januar 2011	NIBR Sigrid Skálnes	Den offentlige forvaltninga av reindriften – omdømmeundersøkinga
8	04.04.11	Landbruks- og matdepartementet	Nyhet: Reindriftsforvaltningen http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2011/april-11/reindriftsforvaltningen.html?id=637867
9	14.04.11	Landbruks- og matdepartementet	Endringer av den offentlige forvaltningen av reindriften i Norge – Notat til Sametinget og Norske Reindriftsamers Landsforbund som grunnlag for konsultasjoner
10	Mai 2011	Sametinget	Utvalg for utredning av organiseringen av reindriftsforvaltningen – Forslag til mandat og sammensetning fra Sametinget og Norske Reindriftsamers Landsforbund
11	08.06.11	Sametinget	Sak 24/11 Ny organisering av den offentlige forvaltningen av reindriften
12	27.06.11	Landbruks- og matdepartementet	Invitasjon til konsultasjon om ny organisering av reindriftsforvaltningen
13	08.07.11	Sametinget	Vedrørende invitasjon til konsultasjoner om ny organisering av reindriftsforvaltningen
14	12.07.11	Kopi av brev fra Norske Reindriftsamers Landsforbund	Vedr. ny organisering av reindriftsforvaltningen
15	16.-17.08.11	Epostutveksling mellom Landbruks-	Om konsultasjon om endringer av

			og matdepartementet og Sametinget	reindriftsforvaltningen
16		01.09.11	Sametinget	Brev til parlamentariske ledere på St.t for partiene for AP, SP, SV, H og KrF med forespørsel om møte om endringene av reindriftsforvaltninga.
17		30.09 og 28.10.11	Sametinget	Notat til parlamentariske ledere om endringer av reindriftsforvaltninga
18		04.10 og 11.10.11	Stortinget	Skriftlig spørsmål fra Geir Jørgen Bekkevold (KrF) til landbruks- og matministeren. Svar fra landbruks- og matministeren http://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Sporsmal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=51397
19		05.09.11	Sametinget	Invitasjon til statsråd Lars Peder Brekk til møte for drøfting av utfordringene i reindrifta
20		15.09.11	Epostutveksling mellom Landbruks- og matdepartementet og Sametinget	Møte mellom sametingspresidenten og landbruks- og matministeren
21			Høringsuttalelser	http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/dok/horinge/r/horingsdokumenter/2011/horing--avvikling-av-ordningen-med-omra/horingsuttalelser.html?id=656989
				Fauske kommune
				Fylkesmannen i Sør-Trøndelag
				Gildeskål kommune
				Meldal kommune
				Møre og Romsdal Fylkeskommune
				Nord-Trøndelag Fylkeskommune
				Områdestyret for reindrift i Vest-Finnmark
				Oppdal kommune
				Rana kommune
				Reindriftsforvaltningen i Nord-Trøndelag
				Reindriftsforvaltningen i Øst-Finnmark
				Rennebu kommune
				Rindal kommune
				Tana kommune
				Tranøy kommune
				Norske Reindriftsamers Landsforbund
				Arbeidsdepartementet
				Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet
				Helse- og omsorgsdepartementet
				Kunnskapsdepartementet
				Miljøverndepartementet
				Forsvarsdepartementet
				Justisdepartementet
				Fiskeri- og kystdepartementet
				Nærings- og handelsdepartementet
				Samferdselsdepartementet
				Utenriksdepartementet
				Fylkesmannen i Buskerud
				Finnmark fylkeskommune
				Fylkesmannen i Nordland
				Hedmark fylkeskommune
				Karasjok Arbeiderparti
				Karasjok kommune
				Kautokeino Arbeiderparti
				Kautokeino kommune
				Målselv kommune
				Nord-Senja Reinbeitedistrikt
				Nord-Trøndelag reinsamelag
				Norges Bondelag
				Norske Samers Riksforbund
				Polmak Flyttsamelag
				Reinbeitedistrikt 19 Sorøy
				Reinbeitedistrikt 30C Østre sone
				Reinbeitedistrikt 40 Orda
				Reinbeitedistrikt 5 A/C Pasvik
				Reinbeitedistrikt 9 Corgas
				Reindriftsforvaltningen

				Reindriftsforvaltningen Nordland
				Reindriftsforvaltningen Sør-Trøndelag og Hedmark
				Reindriftsforvaltningen i Troms
				Rødøy kommune
				Snåsa kommune
				Sør-Trøndelag fylkeskommune
				Vågå
				Reinbeitedistrikt 41 Beaskades
				Fylkesmannen i Finnmark
				Fylkesmannen i Troms
				Fylkesmannen i Nord-Trøndelag
				Svahken Sijte

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Sámedikki mielas berrešii boazodoalu almmolaš hálddašeapmi buoriduvvot ja nannejuvvot. Danne lea Sámediggi gearggus konsulteret dáid rievdadusaid birra, nu mo ráđđehus lea mearridan. Dat hálddašanstruktuvra maid Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta evttoha, guovlostivrraid heaittihemiin ja seammás guovlokantuvrraid sirdimiin fylkkamánii viđa davimus fylkkain, ii sáhte čađahuvvot.

Sámediggi deattuha ahte konsultašuvnnat boazodoalu almmolaš hálddašeami rievdadusaid birra sáhttet dušše čađahuvvot dan eavttu vuodul ahte iešguđet ortnegiid ja čovdosiid galgá sáhttit árvvoštallat.

Sámediggi čujuha dasa ahte dán áššis:

Lea beagginiskadeami mandáhta ja boazodoallohálddahusa evaluerema bargojovvokku mandáhta ja čoahkádus ráhkaduvvon ja mearriduvvon almmá dan haga ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta lea geahččalan boahit ovttaoavili Sámedikkiin, nu mo boahá ovdan konsultašuvnaprosedyraid 8. čuoggás Čielggadusat/máhttovuodđu.

Lea hálddašanstruktuvrra mearrideapmi dáhpáhuvvan almmá dan haga ahte lea geahččaluvvon juksat ovtamielalašvuoda konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 1 Ulbmilat vuodul, ja almmá dan haga ahte lea geahččaluvvon čađahit konsultašuvnnaid buori dáhtu mielde konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 6 Oppalaš mearrádusat vuodul.

Eai leat addojuvvon makkárga dieđut hálddašanstruktuvrra rievdadusaid árvvoštallama birra ovdalga mearrádus lea dahkkojuvvon. Eaktun lea biddjojuvvon ahte dievaslaš diehtjuohkin galgá dáhpáhuvvat ášši meannudeami buot dásiin konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 3 Diehtjuohkin vuodul.

Lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta čuoččuhan ahte gažaldagat guovlokantuvrraid doaibmasirdin Boazodoallohálddahusas fylkkamániiide eai gula konsultašuvnaprosedyraid čuoggái 2 Doaibmaguovlu, mii lea boastut. Dat mii mearrida man birra galgá konsulterejuvvot, lea dat ahte sáhtá go doaibmabidju váikkuhit sámi beroštusaid njuolggá.

Sámediggi gávnnahe ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta dán ráđjai dán áššis ii leat vuhtii váldán daid mearrádusaid mat leat ráđđehusa mearridan konsultašuvnaprosedyrain gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki. Sámediggi čujuha dasa ahte departemeantta bovdehus Sámediggái nu gohčoduvvon konsultašuvnačoahkkimiidda ođđa hálddašanstruktuvrra čađaheami birra, ii mearkkaš konsultašuvnaprosedyraid ollašuttima. Danne ii leat riehta ahte Sámediggi ii leat háliidan konsulteret departemeanttain, nu mo eanandoallo- ja biebmoministtar lea dieđihan Sámediggái.

Sámediggi deattuha ahte konsultašuvnaprosedyrat leat váilevaččat čuvvojuvvon dán ráđjai dán áššis. Dat okto gáibida ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta gulaskuddamiid čuovvoleamis ferte

láhčit dilálašvuodaid duohta konsultašuvnnaide. Dakkár konsultašuvnnain ferte addojuvvo vejolašvuhta árvvoštallat iešguđet hálddašanortnegiid daid proseassaiguin mat dárbbášuvvojit dan oktavuodas.

Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusas leat ollu árvvoštallamat main ii leat vuodđu dan vuodđodokumeanttas masa čujuhuvvo. Sámediggi ii sáhte doarjut dan čuoččuhusa ahte: Dálá hálddašanortnet lea sirrejuvvon, uhccán bevttolaš, ja das váilu legitimatehta servodagas muđui.

Rievdaduvvon hálddašanstruktuvra, nu mo departemeanta evttoha, váikkuhivččii hálddahuslaš dárpmi.

Sivvan eahpečielga earuide gaskal boazodoalu ja almmolaš hálddašeami lea dálá hálddašanstruktuvra.

Hálddahus leat stuorra bealátvuodáhástalusat, earret eará ránggáštusaid geavaheami oktavuodas.

Boazodoallu deatalaš servodatoassálastin ferte gullat stáhtalaš regionála hálddašeapmái.

Boazodoalu mearkkašupmi sámi kultuvrii, ja stáhta riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát dan ektui, eaktuda nannoset stáhtalaš regionála hálddašeami.

Sámediggi čuoččuha ahte jagi 2011 beagginiskadeapmi addá buori vuodu dulkot dan láhkai ahte: Hálddahuslaš dárpmi vuosttažettiin čatnasa dan kapasitehtii ja daidda resurssaide mat boazodoallohálddahus leat.

Dat áddejupmi ahte boazodoalu ja hálddašeami earru lea eahpečielggas, boahťa nuppi bealis Stuorradikki dáhttojuvvon politihka ahte doaibmi boazodoallit galget leat mielde stivrenorgánain, ja nuppi bealis fas Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta doabageavaheamis mii eahpečielggasmahtta erohusa gaskal priváhtarievttálaš ja almmolašrievttálaš diliid.

Moaitámuš boazodoallohálddahusa váilevaš ollislašvuodajurddašeami ja legitimatehta vuostá dovddaha eará eanaberošteddjiid dárbbu hedjonahttit boazodoalu resursa- ja vuoigatvuodavuodu, ja muitala ahte dáža servodagas lea uhccán máhttu dan birra ahte boazodoallu ovddasta minoritehta- ja álgoálbmotkultuvrra.

Stáhta geatnegasvuolta suodjalit boazodoalu sámi kultuvran bealušta sámi iešmearrideami ja iešstivrema ovdáneami áššesuorggis.

Sámediggi gávnnaha ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusainis geahččala rievdadit dan mii lea leamaš gustovaš sámepolitihkka sámelága mearrideami rájes 1987:s. Sámepolitihkalaš ulbmil lea ahte mearridanváldi dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii, galgá sirdojuvvot Sámediggái. Dán áššis lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta áigumuš garrasit hedjonahttit sámi stivrejumi ja boazodoallofágalaš váikkuheami almmolaš boazodoallohálddašeapmái. Boazodoallopelitihkka lea eanet go ealáhuspolitihkka dahje resursahálddašanpolitihkka. Dat lea sámepolitihkka, ja danne eaktuduvvo ahte dat guorrasa dan sámepolitihkalaš ovdáneapmái mas lea leamaš stuorra ovttamielalášvuolta Stuorradikkis ja Sámedikkiin fargga 25 jagi.

Sámediggi gávnnaha ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusastis ii leat árvvoštallan olmmošrievttálaš geatnegasvuodaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin. Go boahťeáiggi almmolaš boazodoallohálddašanstruktuvra mearriduvvo, de ferte bidjat olmmošrievttálaš geatnegasvuodaid vuodđu. Dat mearkkaša ahte:

Sápmelaččaid vuoigatvuolta iešmearrideapmái ja iešstivremii ON konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra artihkkalis 1 ja ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa artihkkalat 3 ja 4 bealuštit dan ahte Sámediggái ferte addojuvvot mearrideaddji ja deatalaš rolla boazodoalu hálddašeamis. Dás čujuhuvvo maiddá ON álgoálbmogiid erenoamášdieđiheaddji

11.01.11 mannosáš raportii mas son rávve Norgga konsulteret Sámedikki mearridanválddi sirdima birra Sámediggái dakkár áššiin mat gusket sápmelaččaid árbevirolaš ealáhusaide.

Sápmelaččaid vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid dakkár áššiin mat gusket sin eallimiid ja eatnamiid ja hálldašit min iežamet ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami ILO-konvenšuvna nr. 169 artihkkala 7 vuodul, bealušta dan ahte Sámediggái addojuvvo deatalaš rolla boazodoalu politihkkahábmemis ja hálldašeamis. Viidáseappot bealušta ILO artihkal 15 ahte sápmelaččaid vuoigatvuohta oassálastit boazodoalu hálldašeapmái, galgá sihkkarastojuvvot.

Stáhta geatnegasvuohta sihkkarastit ávnnaslaš kulturvuđđosa ON konvenšuvna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkkalis 27 mearkkaša maiddái ahte mii sápmelaččat galgat ieža beassat stivret ja hálldašit dakkár kulturvuđot sámi ealáhusa go boazodoalu. Dán dadjá maiddái Vuodđolága § 110a, namalassii ahte gullá stáhtii láchit dilálašvuodaid dasa ahte sámi giella, kultuvra ja servodateallin nannejuvvo ja ovddiduvvo.

Sámediggi mihte ahte eanaš politihkalaš instánssat ja fágainstánssat main lea oktavuoha boazodoallohálldašeamiin, ja buot orohagat mat leat ovddidan cealkámuša ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi, vuostaldit garrasit Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusa. Sámediggi vuordá ahte dása biddjojuvvo mearrideaddji deaddu.

Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta váilevaš konsultašuvnnat, ovddalgihtii mearriduvvon árvoštallamat, ja váilevaš árvoštallamat evttohusa gaskavuodas gustovaš sámpolitihkkii ja olmmošrievttálaš geatnegasvuodaide, dagahit ahte evttohusa ii sáhte čađahit. Jus nu, de dat mielddisbuvttášii dakkár almmolaš hálldašeami masa boazodoalus, Sámedikkis ja dalle sámi servodagas ii leat áddejupmi, jáhkku dahje luohtámuš. Dakkár hálldašeapmi dagahivččii dakkár dili mas buot guoskevaš bealit boazodoalus, sámi servodagat, stáhta eiseválddit, plánaeiseválddit ja eará ealáhusat leat vuoittahallit. Jus departemeantta evttohus čađahuvvo, de dat dagaha ahte: Sámediggái lea váttis nammadit áirasiid Boazodoallostivrii, go dat ovddastivččii dakkár hálldašeami man Sámediggi ii doarjjo.

Sámediggi ferte árvoštallat vuoruhit sierra ovttasbarggu boazodoaluin Sámedikki váldečađaheami oktavuodas plána- ja huksenlága vuodul.

Sámediggi ferte, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi miđihemiin, árvoštallat nammadit lávdegotti mii galgá čielggadit boazodoallohálldašeami boahtteáiggi organiserema.

Sámediggi eaktuda ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta maŋŋá iežas evttohusa gulaskuddama láchá dilálašvuoda rivttes ja čoavddusvuđot gulaskuddamiidda almmolaš boazodoallohálldašeami boahtteáiggi hálldašanstruktuvrii. Dat mearkkaša dan vejolašvuoda ahte iešguđet ortnegat árvoštallojuvvojit ja ahte eará čovdosat válljejuvvojit go dan maid departemeanta evttoha.

Sámediggi bidjá vuodđun ahte čuovvovaš eavttut galget čuvvojuvvot čuovvolan konsultašuvnnain: Rámmeavttuid hábmen boazodoalu várás ja boazodoalu almmolaš hálldašeami organiseren galget čuovvut Vuodđolága § 110a ja galget leat čielgasit Norgga olmmošrievttálaš geatnegasvuodaid siskobealde sápmelaččaid ektui álgoálbmogin. Dasa gullet iešmearrideapmi, iešstivren, oassálastin ja vuoruheamit iežas ovdáneamis.

Boazodoalu almmolaš hálldašeami organiseren gullá sámpolitihkkii, ja galgá gustot gustovaš sámpolitihkalaš ulbmiliidda.

Boazodoalu almmolaš hálldašeami organiseren galgá váikkuhit beaktilis, dárpmolaš hálldašeami mas lea viiddes luohtámuš, doarjja ja legitimatehta, erenoamážit boazodoalu ja sámi servodaga bealis.

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Álggahus

Sámediggi meannuda dán áššis evttohusa mii guoská rievdadusaide boazodoallohálddašeamis - vuodđu ja eavttut. Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ovddida rievdadusaid hálddašanstruktuvrras, nu ahte guovllustivrrat heaittihuvvojit ja guovllukantuvrrat sirdojuvvojit fylkkamánni vuollásažžan viđa davimus fylkkas.

Sámediggi eaktuda ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta maŋŋá iežas evttohusa gulaskuddama láhčá albma ja čoavddusvuodot konsultašuvnnaid boahtteáiggi hálddašanstruktuvrra birra almmolaš boazodoallohálddašeamis. Dát mearkkaša dan ahte sii leat rahpasat árvoštallat sierra lágan ortnegiid ja ahte eará čovdosat go departemeantta evttohus válljejuvvojit.

Mearkkašumit

Lávdegotti unnitlohku, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) labttu Geir Tommy Pedersen, Matbis Nilsen Eira ja Randi A. Skum ja Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) / Sámeálbmotbellodaga (Sáb) labttu Gunn-Britt Retter, Jobttisámiid listta labttu Per A. Båbr oaivvildit ahte áigi lea láddan ollislaččat geahčadit boazodoallohálddašeami organiserema. Dát ferte dahkkojuvvot lávga gulahallamiin ealáhusain ja Sámedikkiin, juste danne go boazodoallu lea erenoamáš sámi ealáhus. Dán geahčadeami oktavuodas lea maiddá lunddolaš árvoštallat makkár rolla Sámedikkis galgá leat boahtteáiggi hálddašeami oktavuodas.

Lávdegotti unnitlohku šalloša go Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ii leat čađahan duohta konsultašuvnnaid Sámedikkiin ja NBR:in dán áššis, ja oaivvilda ahte almmá dán proseassa haga lea mearrádusvuodđu odđasis organiseremii ja guovllustivrraid heaittiheapmái menddo váilevaš. Unnitlohku cuiggoda dan go evttohusvu sirdit boazodoalu guovllukantuvrraid fylkkamanniid vuollái, earret eará danne go dát háddje deatalaš fágabirrašiid ja hehtte sámi ealáhusa ollislaš hálddašeami mii lea deatalaš giella- ja kulturguoddi. Dasa lassin sáhtta leat várra ahte massit divrras boazodoallofágalaš gelbbolašvuoda.

Lávdegotti unnitlohku cuiggoda guovllustivrraid heaittiheami danne go ii oro árvoštallojuvvon movt boazodoalu ovddastus guovlulaččat ja báikkálaččat galgá gozihuvvot iešmearridanperspektiivvas, ja movt guovllustivrraid doaibma oktavuohalađasin boazodoalu ja hálddašeami gaskka galgá gozihuvvot. Unnitlogu oaivila mielde "árjialaš" áššemeannudeapmi ii sáhte leat losit ágga demokratiija ektui ja boazosámi máhtu ektui hálddašanoktavuodas.

Lávdegotti unnitlohku vuorjašuvvá maiddá boazodoalloorohagaid ja siiddaid kapasitehta geažil čuovvolit plána- ja areálaáššiid, ja oaivvilda ahte evttohusvuon ortnet ii sáhte váldojuvvot atnui almmá ahte dát kapasitehta nannejuvvo ja ahte sihkarastojuvvo boazosámi mielde váikkuheapmi mearrádusproseassain guovlulaš ja báikkálaš dási áššiin. Dasa gullá maiddá dat ahte boazodoalus mielde váikkuheami bokte hálddašeamis guovlulaš dásis ferte leat vuostálastinváldi. Lávdegotti unnitlohku lea fuolastuvvan go vuostálastinváldi mii guovllustivrrain lea leamaš jagi 1978 rájes lea jurddašuvvon sirdojuvvot Fylkkamánni vuollásažžan, earret eará danne go fylkkamánnis leat ollu rollat areálaáššiin.

Lávdegotti unnitlogu oaivila mielde ferte álggahit odđa proseassa man bokte čilget boahtteáiggi organiserema ja Sámedikki rolla, mas NBR ja Sámediggi leat mielde álggu rájes. Vuorddedettiin dán čilgehusa, sáhtášii bidjat gaskaboddosaš čovdosiid nu guhká go dain váldojuvvojit vuhtii namuhuvvon bealit nugo ollislaš hálddašeapmi, sámi iešmearrideapmi ja boazodoalu kapasitehta areálaáššiin.

Nordkalottfolket labttu, Toril Bakken Kåven ovddidii čuovvovaš mearkkašumi:

Ođđa boazodoalloláhka bođii fápmui 2007:s, ja das leat ollu gaskaoamit boazodoalu hálddašcapmái. Earret eará leat addojuvvon nannoseappo sankšuvdnavejolašvuodát lága bokte, go mii ovdal lei. Berre dohkkehuvvot ahte manná áigi heivehit ođđa lága ealáhusa várás.

Boazolohku muhtun orohagain Finnmarkkus lea guhká leamaš badjin, ja gullo dávjá ahte láhka rihkkojuvvo alimus lobálaš boazologu ektui, guohtonrájit eai doahttaluvvo, guohtonáigemearrádusat jna rihkkojuvvojit. Ođđa boazodoallolága bokte regulerejuvvo boazolohku juohke ovttaskas orohagas, ja dál eai leat šat ollu mat eai leat mearridan boazologu.

Guovllustivrrat leat stáhta gaskaoamit boazodoalu hálddašeamis. Guovllustivrrain lea deatalaš doaibma. Dan bokte go guovllustivrrain leat olbmot geain lea boazodoallofágalaš duogáš ja olbmot muđui servodagas, lea vejolašvuhta oažžut luohttámuša ja legitimizehta sihke boazodoalus, sámi servodagas oppalaččat ja ii-sámi servodagas.

Rámiidit go Eanadoalodepartemeanta geahččala čovdosiid mat sáhttet beavttálmahttit boazodoalu ja -hálddašeamis eanet ja ahte lea sávaldat váikkuhit dan ahte hálddašeamis livččii nana legitimizehta sihke ealáhusas ja servodagas muđui. Muhto dahkat rievdadusaid ná árrat maŋŋá go boazodoalloláhka lea boahtán fápmui, orru mu mielas unnán jurddašuvvon. Dan sadjái sáhtášii ohcat eará doaibmabijuid maid bokte eanet beavttálmahttit boazodoallolága fápmui boahtima, ja boazodoalu hálddašeamis Norggas.

Molssaektosaš čovdosat hástalusaid boazodoalus livčče:

1. Guovllustivrrat bisuhuvvojit nugo odne 3-5 jagi áigodagas viidáseappot. Dát attášii guovllustivrraide áiggi heivehit ođđa boazologuid ja čoavdit eará hástalusaid mat leat ealáhusas.
2. Evalueren čadahuvvo 3-5 jagi sisa, geahčadan dihte maid eanet sáhtášii buoridit, vejolaš ođđasis organiseren čájeha ahte dáláš organiseren ii doaimma dohkálaččat. Evalueremis berrejit leat mielde sihke boazodoalu ja eará luondduealáhusaid (eanadoallu, meahccealáhusat jna) ovddasteaddjit lassin Eanadoallo- ja biebmodepartementii ja Sámediggái.
3. Boazodoallohálddašepmi bidjá guovddázii dan a) ahte leat ulbmillaš, johtilis ja čielga sankšuvnnat jos ealáhus ii čuovo rámmaeavttuid ja gáibádusaid mat leat mearriduvvon, ja b) sihkkarastá dohkálaš diehtujuohkima sihke boazodollui ja servodahkii muđui. Buori diehtujuohkima sihkkarastin lea vealtameahttun deatalaš jos galggaš lihkostuvvat das ahte ođđa boazodoalloláhka doahttaluvvo, ja sihkkarastit luohttámuša dasa ahte proseassat dáhpáhuvvet buori vuogi mielde. Dát sáhttá maiddái váikkuhit buoret legitimizehta sihke boazodoalus ja servodagas muđui.
4. Ásahuvvo sorjjasmeahttun bearráigeahččanorgána mii galgá bearráigeahččat ahte boazodoallu ja hálddašepmi doaimmahuvvo daid rámmaeavttuide dávistettiin mat leat mearriduvvon. Bearráigeahččanorgána berre sáhttit bearráigeahččat buot beliid boazodoalus; dárkkistit boazolohkamiid, lohkat dan oktavuodas jos jahkasaččat dieđihuvvojit spiehkastagat, čuovvut guohtonáigemearrádusaid ja guohtonrájiid, boraspirevahágiid jna. Ealáhusas leat ollugat juo guhkit áiggi bivdán sorjjasmeahttun bearráigeahččanorgána. Dát sáhttá váikkuhit dan ahte eambbogat ožžot luohttámuša vuogádahkii eanet jáhkehahttivuođa boazodoalus.

Evttohusat

Evttohus *Bargiidbellodaga sámediggejoavkkeus (Bb) Knut Store, Inga-Lill Sundset, Heidi Persdatter Greiner Haaker, Margit Eli Anti Oskal ja Inger Jørstad, Norgga Sámiid Riikkasearvvis (NSR) Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Randi A. Skum, Norgga Sámiid Riikkasearvvi/Sámeálbmothbellodaga (Sáb) lahtus Gunn-Britt Retter, Árjas Olaf Eliassen ja Jobttisámiid listtas (JSL) Per A. Bæhr*

Evttohus 1

Čuokkis 1:

Goalmmát cealkka sirdojuvvo ođđa mañimuš cealkkan čuoggá guokte vuolde ja rievdaduvvo leat ná: Danne ii leat vejolaš čađahit Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta evttohusa ahte heaittihit guovllustivrraid ja seammás sirdit guovllustivrraid fylkkamánni vuollásažžan viđa davimus fylkkas dan hámis go dat dál leat.

Čuokkis 6, vuosttaš teakstaossi:

Ođđa nubbi cealkka:

Sámediggi ii sáhte earret eará guorrasit čuoččuhusaide ahte:

Vidát ja guđat kuvlačuokkis sihkkojuvvojit.

Čuokkis 7:

Nubbi kuvlačuokkis sihkkojuvvo.

Čuokkis 9:

Vuosttaš kuvlačuokkis rievdaduvvo leat ná:

Sápmelaččaid vuoigatvuohta iešmearrideapmái ja iešstivremii ON konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra artihkkalis 1 ja ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa artihkkalat 3 ja 4 biddjojuvvojit vuodđun.

Nubbi kuvlačuokkis rievdaduvvo leat ná:

Sápmelaččaid vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid dakkár áššiin mat gusket sin eallimii ja eatnamiid ja hálldašit min iežamet ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami ILO konvenšuvnna 169 artihkkala 7 vuodul. Artihkkalis 7.3 čuožžu ahte:

"Ráđdehusat berrejit sihkkarastit, ahte jurddašuvvon ovddidandoaimmaid vejolaš sosiála, vuoigatvuođalaš, kultuvrralaš ja birasváikkhusat dutkojuvvojit veahkkálagaid ja ovttasráđiid dáiguin álbmogiiguin álo go dasa lea dárbu. Dáid dutkamiid bohtosat galget leat deháleamos vuodđun go mearriduvvo daid doaimmaid ollašuttima hárrái."

Goalmmát kuvlačuokkis rievdaduvvo leat ná:

Stáhtas lea geatnegasvuohta sihkkarastit ávnaslaš kulturvuodđosa ON konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkkala 27 mielde. Stáhtas lea maid dáid geatnegasvuohta láchit diliid nu ahte sámi giela, kultuvrra ja servodateallima sáhtta sihkkarastit ja ovddidit, geahča Vuodđolága § 110a.

Čuokkis 11:

Goalmmát kuvlačuokkis rievdaduvvo leat ná:

Sámediggi ferte, Norgga Boazosápmelaččaid Rükaservviin ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttain ovttasráđiid nammadit lávdegotti mii galgá čielggadit boazodoallohálldašeami boahtteáiggi organiserema.

Čuokkis 13:

Nubbi kuvlačuokkis rievdaduvvo leat ná:

Boazodoalu almmolaš hálldašeami organiseren gullá sámedipolitihkkii. Danne lea deatalaš ahte mii čuovvut gustovaš boazodoallopolitihkalaš mihttomeriid juksan dihte ollislaš sámedipolitihka.

Evttohus *Ovddádusbellodagas Selmer Johansen bokte*

Evttohus 2

Sámediggeráđi mearrádusárvalusa sihkkojuvvo ja sadjái biddjojuvvo dát:

Sámediggi oaivvilda ahte boazodoalu hálldašeapmi galgá leat stáhta vuollásaš boazodoalu hálldašeapmi.

Sámediggi oaivvilda ahte boazodoalu bearráigeahččan- ja váiddaorgána berre leat Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta.

Evttohus 3

Sámediggeráđi mearrádusárvalusa sihkkovuvvo ja sadjái biddjovuvvo dát:

Šallošit go Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ii leat konsulteren dán áššis ovdagihtii, ja rahpan vejolašvuoda árvoštallat molssaektosaš čovdosiid. Buoret proseassa oktavuodas livčče várra šaddan viidát áddejupmi nubbi nuppi oainnuide, ja dieinna lágii livčče šaddan buoret legitimatehta evttohuvvon rievdadusaide, beroškeahhtá das makkár rievdadusat dal bohtet. Danne lea váttis doarjut boazodoallohálldašeami odđa organiserema.

Sámediggi konstatere ahte boazodoallu ja boazodoallohálldašeamis leat ollu hástalusat, earret eará menddo alla boazologu geažil muhtun orohagain, guohtonjuolggadusaid, guohtonrájiid doahttleamis, lassin hástalusaid mat leat sihke bealátkeahcesvuoda, luohtámuša ja integritehta ektui. Dasa lassin bohtet vel hástalusat mat gusket buvttavuođideapmái ja bohccobierggu vuovdaleapmái. Guovllustivrraid heaittiheami bokte ii soaitte rievdat dilli mii lea.

Jagi 2007 boazodoalloláhka lea doaibman menddo oanehis áiggi ahte buot váikkuhangaskaoamit ja sankšuvdnavejolašvuodát lága ektui livčče dohkálaččat heivehuvvon ja geavahuvvon geavatláš hálldašeamis.

Seammás go boazodoalloláhka ja guovllustivrrat berrejit doaibmat guhkit áigodaga, ferte biddjovuvvot sorjjasmeahtun bearráigeahččanorgána mii sáhtá bearráigeahččat dan ahte boazodoallu doaimmahuvvo dávistettiin daid rámmaeavttuide mat leat mearriduvvon.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusa ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat:

Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 36 čeahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 3 hilgojuvvui 35 jienain. 1 jienasti beali.
- Evttohus 2 hilgojuvvui 33 jienain. 3 jienastedje beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui 32 jienain 4 jiena vuostá.
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui 32 jienain 4 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Per Andersen Bæhr, áššejođiheaddji	
2	Selmer Johansen	Mariann Wollmann Magga
	Geir Tommy Pedersen, čeahkkinortnegii	
3	Randi A. Skum	
4	Inga-Lill Sundset	

5	Aili Keskitalo	
6	Mathis Nilsen Eira	Alf Isaksen
7	Marit Kirsten Anti Gaup	Anders Somby jr.
		Olaf Eliassen
		Trond Are Anti
	Marit Kirsten Anti Gaup	
8	Mariann Wollmann Magga	Aili Keskitalo
		Anders Somby jr.
	Mariann Wollmann Magga	
9	Per Andersen Bæhr	Marit Kirsten Anti Gaup
10	Toril Bakken Kåven	Mariann Wollmann Magga
		Anders Somby jr.
	Toril Bakken Kåven	
11	Anne-Marit Eira	
12	Olaf Eliassen	Marit Kirsten Anti Gaup
		Anders Somby jr.
	Olaf Eliassen	
13	Ellinor Marita Jåma	
	Per Andersen Bæhr, áššejođiheadji	

VI Sámedikki mearrádus

Sámedikki mielas berrešii boazodoalu almmolaš hálddašeapmi buoriduvvot ja nannejuvvot. Danne lea Sámediggi gearggus konsulteret dáid rievdadusaid birra, nu mo ráđdehus lea mearridan.

Sámediggi deattuha ahte konsultašuvnnat boazodoalu almmolaš hálddašeami rievdadusaid birra sáhttet dušše čađahuvvot dan eavttu vuodul ahte iešguđet ortnegiid ja čovdosiid galgá sáhttit árvvoštallat. Danne ii leat vejolaš čađahit Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta evttohusa ahte heahtit guovllustivrraid ja seammás sirdit guovllustivrraid fylkkamánni vuollásažžan viđa davimus fylkkas dan hámis go dat dál leat.

Sámediggi čujuha dasa ahte dán áššis:

Lea beagginiskadeami mandáhta ja boazodoallohálddahusa evaluerema bargojoavkku mandáhta ja čoahkádus ráhkaduvvon ja mearriduvvon almmá dan haga ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea geahččalan boahit ovttaoivili Sámedikkiin, nu mo boahá ovdan konsultašuvnaprosedyraid 8. čuoggás Čielggadusat/máhttovuoddu.

Lea hálddašanstruktuvrra mearrideapmi dáhpáhuvvan almmá dan haga ahte lea geahččaluvvon juksat ovtamielalašvuoda konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 1 Ulbmilat vuodul, ja almmá dan haga ahte lea geahččaluvvon čađahit konsultašuvnnaid buori dáhtu mielde konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 6 Oppalaš mearrádusat vuodul.

Eai leat addojuvvon makkárgé dieđut hálddašanstruktuvrra rievdadusaid árvvoštallama birra ovdalga mearrádus lea dahkkojuvvon. Eaktun lea biddjojuvvon ahte dievaslaš diehtujuohkin galgá dáhpáhuvvat ášši meannudeami buot dásiin konsultašuvnaprosedyraid čuoggá 3 Diehtujuohkin vuodul.

Lea Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta čuoččuhan ahte gažaldagat guovlokantuvrraid doaimbasirdin Boazodoallohálddahusas fylkkamánniide eai gula konsultašuvnaprosedyraid čuoggái 2 Doaimmagoovu, mü lea boastut. Dat mü mearrida man birra galgá konsulterejuvvot, lea dat ahte sáhttá go doaimbaidju váikkuhit sámi beroštusaid njuolga.

Sámediggi gávnnahe ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta dán rádjai dán áššis ii leat vuhtii váldán daid mearrádusaid mat leat ráđđehusa mearridan konsultašuvdnaprošedyrain gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki. Sámediggi čujuha dasa ahte departemeantta bovdehus Sámediggái nu gohčoduvvon konsultašuvdnačoahkkimiidda ođđa hálddašanstruktuvrra čađaheami birra, ii mearkkaš konsultašuvdnaprošedyrain ollašuhttima. Danne ii leat riehta ahte Sámediggi ii leat hálidan konsulteret departemeanttain, nu mo eanandoallo- ja biebmoministtar lea dieđihan Sámediggái.

Sámediggi deattuha ahte konsultašuvdnaprošedyrat leat váilevaččat čuvvojuvvon dán rádjai dán áššis. Dat okto gáibida ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta gulaskuddamiid čuovvoleamis ferte láchit dilálašvuođaid duohta konsultašuvnnaide. Dakkár konsultašuvnnain ferte addojuvvo vejolašvuohta árvvoštallat iešguđet hálddašanortnegiid daid proseassaiguin mat dárbbášuvvojit dan oktavuodas.

Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusas leat ollu árvvoštallamat main ii leat vuođđu dan vuođđodokumeanttas masa čujuhuvvo. Sámediggi ii sáhte earret eará guorrasit čuoččuhusaide ahte: Dálá hálddašanortnet lea sirrejuvvon, uhccán bevttolaš, ja das váilu legitimizehta servodagas muđui.

Rievdaduvvon hálddašanstruktuvra, nu mo departemeanta evttoha, váikkuhivččii hálldahuslaš dárpmi.

Sivvan eahpečielga earuide gaskal boazodoalu ja almmolaš hálddašeami lea dálá hálddašanstruktuvra.

Hálldahusas leat stuorra bealátvuođahástalusat, earret eará ránggáštusaid geavaheami oktavuodas.

Sámediggi čuoččuha ahte jagi 2011 beagginiskadeapmi addá buori vuođu dulkot dan láchkai ahte: Hálldahuslaš dárpmi vuosttažettiin čatnasa dan kapasitehtii ja daidda resurssaide mat boazodoallohálldahusas leat.

Moaitámuš boazodoallohálldahusa váilevaš ollislašvuođajurddašeami ja legitimizehta vuostá dovddaha eará eanaberošteddjiid dárbbu hedjonahttit boazodoalu resursa- ja vuoigatvuođavuođu, ja muitala ahte dáža servodagas lea uhccán máhttu dan birra ahte boazodoallu ovddasta minoritehta- ja álgoálbmotkultuvrra.

Stáhta geatnegasvuohta suodjalit boazodoalu sámi kultuvran bealušta sámi iešmearrideami ja iešstivrema ovdáneami áššesuorggis.

Sámediggi gávnnahe ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta gulaskuddanevttohusainis geahččala rievdadit dan mii lea leamaš gustovaš sámepolitihkka sámelága mearrideami rájes 1987:s. Sámepolitihkalaš ulbmil lea ahte mearridanváldi dakkár áššiin mat erenoamážit gusket sámi álbmogii, galgá sirdojuvvot Sámediggái. Dán áššis lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta áigumuš garrasit hedjonahttit sámi stivrejumi ja boazodoallofágalaš váikkuheami almmolaš boazodoallohálldahuseapmái. Boazodoallopolitihkka lea eanet go ealáhuspolitihkka dahje resursahálddašanpolitihkka. Dat lea sámepolitihkka, ja danne eaktuduvvo ahte dat guorrasa dan sámepolitihkalaš ovdáneapmái mas lea leamaš stuorra ovttamielalašvuohta Stuorradikkis ja Sámedikkiin fargga 25 jagi.

Sámediggi gávnnahe ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta gulaskuddanevttohusastis ii leat árvvoštallan olmmošrievttálaš geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin. Go boahnteáiggi almmolaš boazodoallohálddašanstruktuvra mearriduvvo, de ferte bidjat olmmošrievttálaš geatnegasvuođaid vuođđu. Dat mearkkaša ahte:

Sápmelaččaid vuoigatvuohta iešmearrideapmái ja iešstivremii ON konvenšuvnna vuođul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra artihkkalis 1 ja ON álgoálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa artihkkalat 3 ja 4 biddjojuvvojit vuođđun.

Sápmelaččaid vuoigatvuohta mearridit iežaset vuoruhemiid dakkár áššiin mat gusket sin eallimii ja eatnamiidda ja hálddašit min iežamet ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami ILO konvenšuvnna 169 artihkkala 7 vuodul. Artihkkalis 7.3 čuožžu ahte:

"Ráddehusat berrejit sihkkarastit, ahte jurddašuvvon ovddidandoaimmaid vejolaš sosiála, vuoigŋalaš, kultuvrralaš ja birasváikkuhusat dutkojuvvot veahkkálagaidda ja ovttasráđiid dáiguin álbmogiiguin álo go dasa lea dárbu. Dáid dutkamiid bohtosat galget leat dehálemos vuodđun go mearriduvvo daid doaimmaid ollašuttima hárrái."

Stáhtas lea geatnegasvuohta sihkkarastit ávnnaslaš kulturvuođđosa ON konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid artihkkala 27 mielde. Stáhtas lea maid dáid geatnegasvuohta láchit diliid nu ahte sámi giela, kultuvrra ja servodateallima sáhtá sihkkarastit ja ovddidit, geahča Vuodđolága § 110a.

Sámediggi mihte ahte eanaš politihkalaš instánsat ja fágainstánsat main lea oktavuoha boazodoallohálddašemiin, ja buot orohagat mat leat ovddidan cealkámuša ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvi, vuosttaldit garrasit Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta gulaskuddanevttohusa. Sámediggi vuordá ahte dása biddjojuvvo mearrideaddji deaddu.

Eanandoallo- ja biebmodepartemeantta váilevaš konsultašuvnnat, ovddalgihtii mearriduvvon árvvoštallamat, ja váilevaš árvvoštallamat evttohusa gaskavuodas gustovaš sámpolitihkkii ja olmmošrievttálaš geatnegasvuođaide, dagahit ahte evttohusa ii sáhte čađahit. Jus nu, de dat mielddisbuvttášii dakkár almmolaš hálddašemi masa boazodoalus, Sámedikkis ja dalle sámi servodagas ii leat áddejupmi, jáhkku dahje luohttámuš. Dakkár hálddašepmi dagahivččii dakkár dili mas buot guoskevaš bealit boazodoalus, sámi servodagat, stáhta eiseválddit, plánaeiseválddit ja eará ealáhusat leat vuoittahallit. Jus departemeantta evttohus čađahuvvo, de dat dagaha ahte: Sámediggái lea váttis nammadit áirasiid Boazodoallostivrii, go dat ovddastivččii dakkár hálddašemi man Sámediggi ii doarjjo.

Sámediggi ferte árvvoštallat vuoruhit sierra ovttasbarggu boazodoaluin Sámedikki váldečađaheami oktavuodas plána- ja huksenlága vuodul.

Sámediggi ferte, Norgga Boazosápmelaččaid Riikaserviin ja Eanandoallo- ja biebmodepartemeanttain ovttasráđiid nammadit lávdegotti mii galgá čielggadit boazodoallohálddašemi boahtteáiggi organiserema.

Sámediggi eaktuda ahte Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta maŋŋá iežas evttohusa gulaskuddama láchá dilálašvuođa rivttes ja čoavddusvuodot gulaskuddamiidda almmolaš boazodoallohálddašemi boahtteáiggi hálddašanstruktuvrii. Dat mearkkaša dan vejolašvuođa ahte iešgudet ortnegat árvvoštallojuvvot ja ahte eará čovdosat válljejuvvot go dan maid departemeanta evttoha.

Sámediggi bidjá vuodđun ahte čuovvovaš eavttut galget čuvvojuvvot čuovvolan konsultašuvnnain: Rámmaeavttuid hábmen boazodoalu várás ja boazodoalu almmolaš hálddašemi organiseren galget čuovvut Vuodđolága § 110a ja galget leat čielgasit Norgga olmmošrievttálaš geatnegasvuođaid siskkobalde sápmelaččaid ektui álgoálbmogin. Dasa gullet iešmearrideapmi, iešstivren, oassálastin ja vuoruheamit iežas ovdáneamis.

Boazodoalu almmolaš hálddašemi organiseren gullá sámpolitihkkii. Danne lea deatalaš ahte mii čuovvut gustovaš boazodoallopolitihkalaš mihttomeriid juksan dihte ollislaš sámpolitihka.

Boazodoalu almmolaš hálddašemi organiseren galgá váikkuhit beaktilis, dárpmolaš hálddašemi mas lea viiddes luohttámuš, doarjja ja legitimatehta, erenoamážit boazodoalu ja sámi servodaga bealis.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 23.02.12 dii. 19.50.

Ášši/Sak PFL	003/12
Ášši/Sak DC	009/12

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat 2012 - čoahkkinplána

Arkiivaáššenr..
12/27906 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikalaš dássi	Beaivi	Áššenr.
Dievasčoahkkinjođihangoddi	01.02.12	DCJ 001/12
Plána- ja finánsalávdegoddi	20. – 21.02.12	PFL 003/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 009/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii.19.50

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	01.02.12	Plenumsledelsen	Ášši/Sak DCJ 001/12 Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat 2012 – čoahkkinplána/Møteplan for Sametingets komité- og plenumsmøter 2012

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti mearrádusárvalus

Sámediggi mearrida čuovvovaš čoahkkinplána jahkái 2012:

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat vuosttas jahkebeali 2012:

vahkku 8: guovvamánu 20. – 24. b.

vahkku 23: geassemánu 4. – 8. b.

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat nuppi jahkebeali 2012:

vahku 39: čakčamánu 24. – 28. b.

vahku 48: skábmamánu 26. b. – 30. b.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álgu

Dán ášši duogáš lea ahte Sámediggi meannudettiin 2012 bušeahta lea mearridan ahte galget leat 4 dievasčoahkkima 2012:s, seammás go ovddežis mearriduvvon čoahkkinplánii leat biddjojuvvon 5 čoahkkima 2012:s.

Evttohusat

Evttohus 1

Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb), *Norrga sámiid riikasearvvi* (NSR), *Árja ja Sámit Máttá-Norggas*:

Bohtá dievasčoahkkinjodihangotti evttohusa sadjái:

Sámediggi doalaha dan čoahkkinplána mii lea juo mearriduvvon 2012 várás.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 35 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 mearriduvvui 33 jienain 2 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Ronny Wilhelmsen, áššejođiheaddji	
2	Aili Keskitalo	Willy Ørnebakk
3	Anders Somby jr.	
4	Rolf Johansen	Willy Ørnebakk
	Ronny Wilhelmsen, áššejođiheaddji	
	Rolf Johansen, čoahkkinortnegii	

VI Sámedikki mearrádus

Sámediggi doalaha dan čoahkkinplána mii lea juo mearriduvvon 2012 várás.

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat vuosttas jahkebeali 2012:

- vahkku 8: guovvamánu 20. – 24. b.
- vahkku 16: cuoŋománu 16. – 20. b.
- vahkku 23: geassemánu 4. – 8. b.

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat nuppi jahkebeali 2012:

- vahku 39: čakčamánu 24. – 28. b.
- vahku 48: skábmamánu 26. b. – 30. b.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 23.02.12 dii. 20.05.

Ášši/Sak PFL	004/12
Ášši/Sak DC	010/12

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat 2013 - čoahkkinplána

Arkiivaáššennr..
12/27906 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Dievasčoahkkinjođihangoddi	01.02.12	DCJ 002/12
Plána- ja finánsalávdegoddi	20. – 21.02.12	PFL 004/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 010/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 23.02.12 dii.20.05

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
			Kalendar 2013

II Evttohusat ja mearkkašumit

Dievasčoahkkinjođihangotti mearrádusárvalus

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat vuosttas jahkebeali 2013:

Vahkku 9: guovvamánu 25. b. – njukčamánu 01. b.

Vahkku 17: cuoŋománu 22. b. – 26. b.

Vahkku 23: geassemánu 3. b. – 7. b.

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat nuppi jahkebeali 2013:

Ođđa Sámedikki rahpan. Dáhton golggotmánus ii leat vuos mearriduvvon.

Vahkku 49: juovlamánu 02. b. – 06. b.

Plána- ja finánsalávdegotti árvalus

Álgu

Čoahkkinplána lea dat dokumeanta mii stivre goas Sámediggi galgá čadahit iežas čoahkkimii 2013:s.

Evttohusat

Evttohus 1

Bargiidbellodaga sámediggejoavkke (Bb), Norgga sámiid riikasearvvi (NSR), Ovddádusbellodaga Sámit Máttá-Norggas evttohus:

Čoahkkinflána dárogielveršuvnnaš čuožžu: vahku 17: geassemánu 3.-7. b., mii lea boastut ja rievdaduvvo ná: vahku 23: geassemánu 3.-7. b..

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui dievasčoahkkinjodihangotti árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 34 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 1 mearriduvvui 32 jienain 2 jiena vuostá.
- Lávdegotti ráva mearriduvvui ovttajienalaččat.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Ronny Wilhelmsen, áššejođiheaddji	
2	Geir Tommy Pedersen	Willy Ørnebakk
3	Anders Somby jr.	

VI Sámedikki mearrádus

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat vuosttas jahkebeali 2013:

Vahkku 9: guovvamánu 25. b. – njukčamánu 01. b.

Vahkku 17: cuoŋománu 22. b. – 26. b.

Vahkku 23: geassemánu 3. b. – 7. b.

Sámedikki lávdegodde- ja dievasčoahkkimat nuppi jahkebeali 2013:

Ođđa Sámedikki rahpan. Dáhton golggotmánus ii leat vuos mearriduvvon.

Vahkku 49: juovlamánu 02. b. – 06. b.

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 23.02.12 dii. 20.10.

Ášši/Sak EKL	002/12
Ášši/Sak DC	011/12

Cealkámuš 2012 eanadoallošiehtadallamiidda

Arkiivaáššenr..
11/542306 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššenr.
Sámediggeráđdi	17.01.12	SR 007/12
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	20. – 21.02.12	EKL 002/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 011/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 24.02.12 dii.08.55

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	17.01.12	Sámediggeráđi/Sametingráđet	Ášši/Sak 007/12 - Cealkámuš 2012 eanadoallošiehtadallamiidda/Innspill til jordbruksforhandlingene 2012
2	16.12.11	Troms bondelag	Innspill til jordbruksforhandlingene 2012
3	09.01.12	Sametinget	Rapportering om Sametingets tilskudd til jordbruk i 2011
4	10.11.12	Deanu gieldda	Landbrukspolitisk uttalelse fra Tana kommunestyre
5	06.12.11	Jon-Harald Nedrum	Landbruk
6	24.11.11	Lyngen bondelag	Lyngen bondelag ber om at Sametinget støtter denne uttalen

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Eanadoallu sámi guovlluin lea leamaš deatlaš vuodđoávdnasiidbuvttadeaddjin, barggolašvuhtii ja vuodđun ássami sámi guovlluin. Eanadoalus lea ain dát rolla, muhto dat rolla lea geahnohuvvamin. Eanadoallu lea deatlaš maiddái sámi giela ja kulturarbevieruid gaskkustepmái. Sámedikki mielas lea mávssolaš ahte eanadoalus leat buorit rámmaeavttut doibmii ja ovddideapmái.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta ovddidii stuorradiggedieđáhusa ođđa eanadoallo- ja biebmopolitiikka birra 2011:s. Dieđáhusa bajimuš ulbmilin lea borramušgálvosihkarvuohta, eanadoallu galgá leat miehtá riikka, eanet árvoháhkkan ja ceavzilis eanadoallu.

Eanadoalus lea maŋimuš jagiin leamaš hárehis ovdáneapmi sámi guovlluin. Finnmárkku fylkkas lea doaluid lohku njiedjan čielgasit jagi 2004 rájes 2011 rádjai, 438 eanadoallofitnodagas leat báhcán 352. Njiedjan lea badjel 20 %. Romssas leat vel eanet geahppánan doalut 2004:s ledje 1462 doalu ja 2010:s vel 1083 doalu, njiedjan 26 %. Máŋgga gielddas lea eanadoallu nu vátnon ahte áibbas moadde doalu leat vel báhcán. Nubbi eará bealli lea dat go persovnnalaš doallit leat boarásmuvvan. Finnmárkkus

ledje 18 % dolliin badjel 60 jagi 2004:s ja juo 25 % 2011:s. Romssas lea ovdáneapmi seammalágan – gos seamma logut leat 18 % 2004:s ja 26 % 2011:s.

Barggolašvuoda doalaheapmi lea okta daid stuorámus hástalusain sámi guovlluin. Sámediggi lea iskan ealáhusovdáneami 22 dihto sámi gielddain. Dát čájeha ahte barggolašvuolta guolásteamis ja eanadoalus lea njiedjan 200:n jagiin 2009 ja 2010. Dát njiedjan lea 8,6 %. Ássanrievdan čájeha negatiiva tendearssa sámi guovlluin.

Doallogu njiedjan lea liige eanet balddihahtti dan sivas go eanadoallobirrasat sámi guovlluin leat juo unnit go buohtastahtta eanadoaluin riikadásis. Eanadoalu vel eanet goarráneapmi hástala danne sámi ealáhuseallima ja áitá ealáhusa mávssolaš kultur- ja giellaarenan. Geahppáneapmi čuohca negatiivvalaččat maiddá borramušbuvttadeapmái, meierijjaide, njuovahagaide, nállašuhhtin rusttegiidda ja gávpealáhussii sámi ássanguovlluin.

Ealli gilit dáhkidit buoremusat sámi kultuvrii ja gilli sihkkaris boahhteáiggi. Dáláš doallostruktuvrra sihkkarastin ja barggolašvuoda bisuheapmi ealáhusas ja gánnáhahttivuoda buorideapmi leat vealtameahttun deatalaččat ealli giliid bisuheapmái. Danne lea Sámediggái deatalaš gievrudahttit sámi eanadoalu doaibmavuodu. Sámedikki guhkes áiggi mihttomearrin lea nannet barggolašvuoda ja buvttadeami ealáhusas. Okta váikkuhangaskaoapmi mii Sámedikkis lea, lea doarjja investeremiidda ja sierra doaibmabijuide – golahus maŋimuš jagiin lea rievddadan 4 ja 5 miljon ruvnnu gaskka eanadoalu ulbmiliidda. Doarjagat leat eanaš juolluduvvon investeren-, ovddidan- ja ovttasbargodoaibmabijuide eanadoalus.

Eanadoalldiedáhusas lea erenoamáš ángiruššansuorgin árkatalaš eanadoallu. Árkatalaš eanadoalu buktagiin lea stuorra potenciála sihke dasa mii guoská kvalitehtii ja árkatalašguovvluid mearkagálvun. Dáid doahpagiid ferte heivehit boahhtevas eanadoallošiehtadusaide – ferte láhččit diliid nu ahte sáhtta čalmmustahttit ja vuovdalit árkatalaš eanadoalu. Dálkkádat dagaha ahte mis lea oaneheabbo šaddoáigodat, ja dasto eana mii ii šaddat johtilit, dagaha ahte mii dárbbasit stuorra areálaid ja leat alla doaibmagolut.

Gaskamearálaš doallosturodat lea 270 mihtu Finnmárkkus, 227 mihtu Romssas ja 219 mihtu muđui riikkas. Areála sturodat addá boasttu gova go galgá čájehit eanadoallobuvttadeami viidodaga. Areáladárbu juohke ealli nammii lea eambo go duppal geardde stuorát davvin go daid buoremus eanadoalloguovlluin riikkas. Dat go lea okta láddjen geasis davvi guovlluin mielddisbukta ahte areáladárbu gártá leat duppal geardde stuorát daín guovlluin. Dát maiddá dagaha stuorát investeremiid juohke ealli nammii go buohtastahtta máttit guovlluin riikkas. Dasto lea árkatalaš dálkkádat givrodahkan danne go dakkár oktavuodas ii dárbbas geavahit cirgguhanávdnasiid šattuide, ja dan geažil oažžut kvalitehta, buhtis ja sihkkaris biebmui. Nubbi positiivalaš bealli lea ahte hárve lea váttisvuolta gávnnat areálaid muhkkiide davvin dan sivas go davvin lea stuorát areálat juohke ealli nammii go máddelis.

Dálkkádatrievdamat buktet stuorámus váikkuhusaid árkatalaš ja vuolleárkatalaš guovlluin. Mii leat juo vásihan guhkkit šaddosesonŋa. Váikkuhusaid lea váttis einnostit, muhto guhkkit sesonŋa buktá vejolašvuodaid gilvit odđa šattuid. Dasto sáhttet dálkkádatrievdamat buktit hástalusaid odđa dávdmaid, vahátboatkadivriid ja amas šattuid ihtimii ektui.

Eanadoalu mearkkašupmi sámi kultuvrra bisuheapmái ja ovddideapmái ollu sámi guovlluin, ja go ealáhusas lea fuones ovdáneapmi, mearkkaša ahte ferte álggahit mánga doaibmabiju maiguin erenoamážit nannet eanadoalu vejolašvuodaid ja vuodu sámi guovlluin. Danne árvoštallat ahte dát cealkámuš doaibmabijuid ektui eanadoallošiehtadallamiin lea hui deatalaš sámi servodahkii, sihke servodat- ja ealáhuspolitihkalaččat.

Sámediggi háliida oažžut vejolašvuoda váikkuhit eanadoalu rámmaeavttuid sihkkarastima, ja dieinna lágiin váikkuhit ealli sámi birrasiid ja giliid bisuheami.

Sámediggi čujuha Soria Moria julggaštussii gos earret eará čuožžu ahte:

”Regjeringen ønsker å bidra til gode rammevilkår både for tradisjonelle næringer og moderne arbeidsplasser knyttet til kultur og teknologi i samiske bosettingsområder.” (Ráđđehus háliida addit buriid rámmaeavttuid sihke árbevirolaš ealáhusaide ja ođđaáigásaš bargosajiide kultuvrra ja teknologijja oktavuodas sámi ássánguovlluin.)

Dasto čuožžu ahte:

”Regjeringen vil sikre et landbruk med en variert bruksstruktur over hele landet gjennom en klar distriktsprofil, og videreføre styrking av det grasbaserte husdyrholdet” (Ráđđehus áigu sihkkarastit dakkár eanadoalu mas lea mánggalágan doallostruktuvra miehtá riikka čielga distriktaprofiila bokte, ja viidáseappot nannet suoidnevuđot oapmedoalu.)

Sámediggi ovddida čuovvovaš cealkámuša eanadoallošiehtadallamiidda 2012:

1. Gánnáhahttivuohta

Eanadoalu leahkimii ja ovddideapmái lea áibbas deatalaš eaktu ahte eanadoalus lea buorre gánnáhahttivuohta ja ahte dat nagoda gilvalit eará ámmáhiid ektui. Nu ii leat dál ja dat vuhtto ealáhusas go ohpihii heaittihuvvojit doalut ja rekrutteren ealáhussii váilu. Jos ovttasge galggaš leat beroštupmi bargat boandan eará ámmáhiid sajis, de ferte dat leat ekonomalaččat miellagiddevaš. Šállošahtti lea go dienaserohusat eanadoalu ja eará joavkkuid gaska servodagas leat menddo stuorrát.

2012 eanadoallošiehtadusas ferte hui sakka loktet dietnasa dan dássái ahte boanddas lea dakkár dienasvuodđu mii dávista bargohivvodahkii. Ferte unnidit dan stuorra dienaserohusa mii lea eanadoalu ja eará joavkkuid gaska. Dienasvuodu ferte nannet nu ahte lea vejolaš bissut dušše boandaámmáhis ja oažžut das dohkálaš dietnasa. Dát geasuhivččii nuorra olbmuid ealáhussii ja livčče mearkkašahtti deatalaš nuoraid rekrutteremii boandan.

Eanadoalodieđáhusas lea jurdda vuoruhit roavvafuodaruđot buvttadusa. Dákkár politihkka dávistivčče dan ovdáneapmái maid Sámediggi sávvá. Mielkebuvttadus ja sávzadoallu dat guddet sámi guovlluid eanadoalu. Sávzadoallu geavaha meahci divdna ja dasa ferte sihkkarastojuvvot posiitiivvalaš ekonomalaš ovdáneapmi 2012:s. Buvttadandoarjagis lea mearrideaddji váikkuhus gánnáhahttivuhtii. Vaikko vel Romssas ja Finnmárkkus leat stuorrát máksomearit go muđui riikkas, de heaittihuvvojit eanet ja eanet doalut. Buorre gánnáhahttivuohta dagašii eanadoalus eanet geasuheaddji ealáhusa. Juo dán eanadoallošiehtadusas ferte doarjamáksomeriid areálaide, mielkái ja birgui bajidit Romssas ja Finnmárkkus. Buvttadanlásáhusaid fertešii ain juo muddet haddegoarknuma ektui eanadoalus.

Eanadoalodieđáhusas oidno ahte departemeanta áigu geahčadit buvttadandoarjagiid distriktaprofiila. Sámediggi rehkenastá beassat leat mielde dán barggus.

Spiinnebieregobuvttadusa geahppáneapmi Romssas lea suorggahahtti. Jagi 2000 rájes jahkái 2010 njidje ealihanspiinnit 870 rájes 578 rádjai fylkkas – njiedjan lei 33 %. Doaluid lohku unnui beliin 25 dollui jagis 2010. Buvttadanbiras lea unnon dan geažil go eai leat šat nu ollu buvttadeaddjit. Spiinnebiereggu buvttadeami geahppáneapmi sáhtá maiddái buktit váttisvuodaid njuovahagaide ja viidáset nállašuhttimii Málátvuomi njuovahagas. Spiinnebiereggu buvttadeami sáhtášii nannet jos lasihivččii distriktadoarjaga spiinnebirgui. Buoret ekonomijja sihkkarastášii dasto buvttadusa boahhteáiggis Málátvuomi njuovahagas.

2. Investeremat

Investerengoluid lassáneapmi eanadoalus ja stuorrát doaluid huksen mearkkaša ahte investerendoarjja ortnegiid ferte rievdadit. Dát guoská dávjá erenoamážit nuorra álggahedjiide geat eai nagot čohkket

iežas kapitála. Doarjjameari nuoraide ferte loktet nu ahte dat lea 10 % eanet sámi guovlluin otnáža ektui.

Eanadoalus lea ovdalis áiggiid leamaš vejolašvuohta eanadoalu foandasajušteapmái mii galggai geavahuvvot boahtteáiggi hukseninvesteremiidda. Dát ferte fas ođdasis váldojuvvot atnui. Foandasajušteapmi attášii vejolašvuođa plánet boahtteáiggi investeremiid buoret vuogi mielde. Dasto attášii dat einnostanvejolašvuođa vearroplánemis.

Muđuid ferte eanadoalu investerenortnegiid bisuhit vai boanddaide sihkkarastojuvvo einnostanvejolašvuohta. Huksendoaimmat rievddadit jagis jahkái. Jos sámi guovlluin galggašedje leat áiggi mielde huksejuvvon visttit, de ferte addojuvvo vejolašvuohta oažžut investerendoarjaga maiddá doaimbavistti bajásdoallamii. Dát geasuhivččii nuoraid eanet váldit badjelaset doalu. Dilli lea odne nu ahte ollu doalut heaittihuvvojit danne go daid fertešii divodit ja go doalut leat boaresáigásaččat.

3. Álggahanbáhkát nuoraide

Njealjádasoassi Romssa ja Finnmárkku boanddain leat badjel 60 jagi. Danne lea stuorra dárbu ođđa rekrutteremii eanadollui, jos doaluid lohku ii galggaš ollu geahppánit. Mihttomearrin ferte leat oažžut gaskamearálaš agi bodnelii, muhto eaktun dasa lea ahte gánnáhahttivuohta eanadoalus loktejuvvo. Ealáhussii rekrutteren gáibida dasto buriid gelbbolašvuođa- ja oahppofálaldagaid.

Movttiidahttin dihte nuoraid álgit eanadoaluin ferte álggahit ekonomalaš doaimbajuid, sihkkarastin dihte rekrutterema.

Ferte ásahuvvot mielkearreortnet nuorra álggaheddjiide geat áigot álgit bargat doaluin. Sii fertejit dávjá oastit buvttadanareálaid, šibihiid, reaiduid ja visttiid. Muhtumat välljejit oastit eanadoalloopmodagaid. Go sii dasa lassin fertejit oastit mielkeari stáhta haddái (3,50 ru lihterra nammi) dahje priváhta márkanis, de lea váttis nuoraide birget ekonomalaččat. Rekrutterema sihkkarastima dihte ferte ásahit oiddoleappo ortnegiid nuoraide geat háliidit álgit eanadoaluin bargat – nuvttá mielkeariid daidda nuoraide sámi guovlluin, geat leat vuollel 35 jagi ja háliidit álgit bargat doaluin dahje viiddidit dan.

4. Mielkeearit

Sihkkarastin dihte mánggalágan doallostruktuvrra, de ferte daid unnimus dolliid vuoruhit mielkeariid lasiheami oktavuodas. Mielkeari lasiheapmi buoridivččii dáid doaluid ekonomalaš vuodu. Dat lea mielde sihkkarastimin eanadoalu sámi guovlluin.

5. Geasehandoarjja

Mielkebuvttadandoaluid logu unnun lea buktán digaštallama ekonomalaš vuodu birra njuovahagaid ja meierijaid bisuheami oktavuodas. Unnit hivvodat ovttaskas eanadoallobuvtadeaddjis buvttiha stuorát geasehan- ja buvttadangoluid ovttadaga nammi. Viidáset nállašuhhtinfitnodagat, mat dávjá leat ovttasdoaimbafitnodagat, leat maiddá sorjavaččat gánnáhahttivuođain doaimbamis. Dáid goarideapmi leat dán rádjai dagahan doallái stuorát geasehangoluid.

Njuovahagaid heaittiheapmi buvttiha guhkit geasehangaskkaid ja nie divrudahtta geasehangoluid. Doallologu njiedjan dagaha maiddá ahte šaddá guhkit gaska doaluid gaska ja dan geažil lassánit maiddá geasehangolut. Dán ferte máksit movt nu. Dienasovdáneapmi birgovuovdimis ii leat čuvvon geasehangoluid ovdáneami njuovahakkii. Dan geažil lea dárbu oažžut stuorát doarjaga geaseheami ovddas.

Seamma guoská maiddá dahkkofuodđariid ja fápmofuodđariid geasehangoluide, go fápmofuodár dárbu lea lassánan mealgat dađi mielde go gusat leat eanet bahčigoahtán mielkki.

Geasehandoarjaga rievdadeapmi galggašii dássidahttit buvttadeaddji hatttá sorjjakeahhtá geasehangaskkain.

6. Boraspiriid geahpedeapmi buoridan dihte sávzadoalu ekonomiiija

Sávzadoallu ealáhussan gáibida ollu areálaid man oktavuodas meahci geavaheapmi lea leamaš vealtameahhtun deatalaš ekonomalaš bohtosii. Váidudeaddji doaibmabijut maid boraspirehálddašcapmi lea bidjan johtui unnidan dihtii vaháigiid maid ráfáidahtton boraspiret leat dagahan, leat dagahan dan ahte sávzadoallit earret eará leat ferten geahpedit meahci geavaheami ja bidjat sávzzaid gittiide. Eanet gittiid geavaheapmi ollu oktavuodain bajida goluid go ferde eanet gilvit ja bargat eatnamiin ja áidut. Dán lágan geavaheapmi sáhtá maiddá buktit stuorát parasihitta- ja infekšuvdnávára (ollu sávzzat ovttá sajis). Váidudeaddji doaibmabijut divrudit sávzadoalu ja hehtejit dolliid geavaheamis meahci nu ollu go vejolaš.

Vaikko sávzalohku maid boraspiret leat goddán 2011:s leage unnon, de hehte alla boraspirelohku sávzadoalu positiivvalaš ovdáneami. Eanadoalus lea dárbu geahččat guhkes áiggi badjel ja oazžut einnostanvejolašvuoda doarjjaortnegiid ektui maiguin sihkkarastit ahte omiid sáhtá luoitit meahccái guohtut. Boraspirepolitihkka váikkuha njuolga sávzadoalu ekonomalaš bohtosa. Boraspiresoabahus mearkkaša ahte riikkas galget leat sihke guohtoneallit ja boraspiret. Sámedikki oainnu mielde ii sáhte dáid mihttomeriid oppage bidjat oktii.

7. Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Boazoáiddiid huksen lea lossat ekonomalaččat, muhto dat lea investeren mángga jahkái ovddasgavlui. Áiddiid huksemiin sáhtá eanadoallu mañit áiggi seastit iežas liigebarggus, seammás go šattut sihkkarastojuvvojit. Sámedikki mielas lea dárbbalaš ahte stáhta eiseválddit vuoruhit barggu riidoeastadeaddji doaibmabijuiiguin buoridan dihte áddejumi nuppi ealáhussii ja oktii ordnen dihte sierra geavaheaddjiberoštumiid. Diehtujuohkin earáid ealáhusaidda birra lea deatalaš oassi riidoeastadeaddji doaibmabijuiin. Dát lea deatalaš vai sáhtá eastadit riidduid lassáneamis. Dat psykososiála deaddu sáhtá guhkkit áiggi badjel dagahit vaháigiid guoskevaš beliide.

Sámediggi evttoha ahte ášahuvvošedje gulahallanarenat maid ulbmilin lea lonuhallat oainnuid ja čilget nubbi nubbaí doaibmadili birra. Dán lágan arena sáhtášii leat positiivvalaš doaibmabidju mainna eastadit riidduid šaddamis ja sáhtášii leat álkít gávdnat konstruktiiivvalaš čovdosiid. Dáinna lágiin sáhtášii buoridit olmmošgaskavuodaid beliid gaskka.

Dál lea unnán máhttu biologalaš dili birra guovlluin gos sávzzat ja bohccot guhtot fárrolaga. Danne háliida ge Sámediggi eanet máhttu ja dutkama guohtonminstariid birra biotohpa geavaheami ektui. Dárbu lea maiddá oazžut eanet máhttu dávddaid njoammumis elliid gaskka mat guhtot meahcis.

Muhtun oktavuodain sáhtá leat áigeuovdil áidut sisa stuorát guovlluid. Dás sáhtá leat sáhka dakkár areálain main lea juo lunddolaš ráđji eatnamis, huksehusain jna. Berrešii leat vejolašvuohhta juolludit doarjaga maiddá dán lágan riidoeastadeaddji doaibmabijuide. Dát eaktuda soabalašvuoda beliid gaskka.

8. Gittiid guorban dálvet ja šaddovahágit

Eanadoalus leat guokte ortnega vaháigiid várás maid dálkkádat dagaha – dálvevaháigiin lea oktavuohhta beliide mat dáhpuhuvvet dálveáigodagas ja šaddováttisvuohhta giđđat. Eanadoallu lea árktalaš man oktavuodas sáhttet šaddat vahágit sihke dálvit ja šaddováttisvuohhta šaddoáigodagas, ovttá ja seamma jagis nugo dáhpuhuvai Romssas 2010:s.

Gieddevahátbuhtadanortnegat eai leat heivehuvvon Romsii ja Finnmárkui. Eatnašat sáhttet láddjet eanet go oktii jagis dálkkádaga geažil. Dáin guovlluin lea dasto eanadoalus ollu láigoeana, eanabihtát leat biddgguid ja bihtáid gaskka lea dávjá guhkes gaska. Dán lágan vahágit buktet stuorra hástalusaid dalle go gittiid ferde ođđasis fas gilvit.

Buhtadusortnegat dálvevahágiid ovddas bohtet fápmui easkka dalle go vahágat leat eanet go 20 % areálain ja go dat leat divvojuvvon. Máksomearri lea seamma miehtá riikka. Buhtadan dihte dan stuorra areáladárbbu ja dálkkádat diliid, de ferte Romssas ja Finnmárkkus unnidit iežas oasi 10 prosentii dálvevahágiid ovddas.

Šaddovahágiin lea iežas oassi 30 %. Nugo dálvevahágiid ovddas gittiin lea seamma proseantamearri miehtá riikka. Dát lea eahpeoiddolaš sámi guovlluid eanadollui. Earret hástalusaid geažil mat leat namahuvvon bajábealde, de ii sáhte eanadoalli davvin rehkenastit gilvit eatnama vahátjagi ja seamma jagi oazžut šattu oppanassii ge. Molssaektun lea juogo njuovvat omiid dahje oastit dálvebiebmu. Iežas oasi dálvevahágiin sámi guovlluin fertešii unnidit beliin 15 prosentii.

9. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái

Sámedikki doaibma siskkilda daid guovlluid riikkas gos sámit ássat. Oassi Sámedikki cealkámušain eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas leat vuhtii váldojuvvon maŋimuš jagiin, muhto dat leat ráddjejuvvon guoskat Finnmárkku fylkii. Sihke areálarájiid rievdadeamis doarjaga ektui ja eanet mielkeearit leat bohtán ávkin sámi álbmogii, muhto ii buohkaide. Leat ollu guovllut olggobealde Finnmárkku gos ássat sámit geat barget eanadoaluin – dat guoská erenoamážit Romsii ja davit osiide Norlánddas. Ekonomalaš doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui sámi guovlluin galget guoskat stuorát guovlluide go dušše Finnmárkku.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta juolludus Sámedikki ealáhusovddidandoarjjaortnegii lea 2,0 miljon ruvnnu. Ruđat eai leat loktejuvvon mángga jahkái. Golut visttiide ja eará doaibmabijuide eanadoalus leat lassánan jagis jahkái. Sámediggi lea maiddá viiddidan ortnega doaibmaguovllu seamma áigodagas. Eanadoalu geahppáneapmi sámi guovlluin dagaha dasto dárbbaslašžan rahpat movttiidahttin doaibmabijuid ruhtadeami várás sihkkarastin dihte rekrutterema eanadollui ja sihkkarastin dihte eanadoalu dáin guovlluin. Ruđaid ferte lasihit nu ahte dat leat 4,0 miljon ruvnnu.

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Álggahus

Sámedikki dievasčoahkkin láve jahkásaččat buktit cealkámuša eanadoallošiehtadallamiidda. Sámediggi oaidná ahte eanadoalus leat ovddabealde stuorra hástalusat boahpteáiggis ja dat gusket erenoamážit eanadoallostruktuvrii maid ollugat leat gohčodišgohtán árktalaš guovlun. Sámediggi lea maiddá bidjan merkii ahte ráđdehus lea ovddidan Stuorradiggái bajimuš dási diedáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra.

Evttohus

Evttohus *Bargiidbellodaga sámediggejoavkkeus Knut Store, Inga-Lill Sundset, Heidi Persdatter Greiner Haaker, Margit Eli Anti Oskal ja Inger Jørstad, Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) lahtuin Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira ja Randi A. Skum ja Norgga Sámiid Riikkasearvvi (NSR) / Sámeálbmotbellodaga (Sáb) lahtus Gunn-Britt Retter, Árja lahtus Olaf Eliassen, Jobttisámiid listta lahtus Per A. Bæhr ja Nordkalottfolket (NKF) lahtus Toril Bakken Kåven*

Evttohus 1

Vuosttaš cealkaga sadjái vuosttaš teakstaoasis:

Eanadoallu lea leamaš ja lea ain deatalaš vuodđun šibitvuodđariid ja borramušgálvvuid buvttadeapmái, barggaheaddjin, kulturguodđin ja ássama vuodđun sámi guovlluin.

Nubbi teakstaoassi sihkekojuvvo.

Goalmmát teakstaoasi sadjái biddjojuvvo čuovvovaš:

Eanadoalus lea maŋimuš jagiin leamaš hárehis ovdáneapmi sámi guovlluin. Finnmarkku fylkkas lea doaluid lohku njiedjan čielgasit jagi 2004 rájes 2011 rádjai, 438 eanadoallofitnodagas leat báhcán 352. Njiedjan lea badjel 20 %. Romssas leat vel eanet geahppánan doalut 2004:s ledje 1462 doalu ja 2010:s vel 1083 doalu, njiedjan 26 %. Doallogu njiedjan ii leat buorre erenoamážit danne go eanadoallobirrasat sámi guovlluin leat unnit go buohtastahtá daid eanadoaluin riikadásis ja ollu gielddain sámi guovlluin lea eanadoallu nu unnon ahte eai leat báhcán šat nu galle buvttadeaddji. Doaluid geahppáneapmi buktá fuones váikkuhusaid biebmobuvttadeapmái, meieriijáide, njuovahagaide, nállašuhttinrusttegiidda ja gávppiide sámi ássanguovlluin. Eanadoalu ain eanet unnun hástala danne sámi ealáhuseallima ja áitá ealáhusa deatalaš kultur- ja giellaarenan.

Nubbin maŋimuš cealkka goalmát teakstaoasis sihkkovuvvo ja biddjovuvvo čuovvovaš teakstaoassin ja rievdaduvvo leat ná:

Nubbi eará bealli lea dat go persovnnalaš doallit leat boarásmuvvan. Finnmarkkus ledje 18 % dolliin badjel 60 jagi 2004:s ja juo 25 % 2011:s. Romssas lea ovdáneapmi seammalágan - gos seamma logut leat 18 % 2004:s ja 26 % 2011:s.

Viidát teakstaoassi sihkkovuvvo.

Čihččet teakstaoasi, vuosttaš cealkka rievdaduvvo leat ná:

Ollugat geavahit doahpaga árkatalaš eanadoallu ja Sámediggi háliida erenoamážit ángiruššat árkatalaš eanadoaluin.

Vuosttaš cealkka goalmát teakstaoasi čuoggá 1 vuolde, Gánnáhahttivuohta, rievdaduvvo leat ná: Sámediggi oaivvilda ahte roavvafuođarvuđot buvttadus galgá vuoruhuvvot erenoamážit davvi guovlluin.

Nubbi cealkka goalmát teakstaoasi čuoggá 1 vuolde Gánnáhahttivuohta sihkkovuvvo.

Maŋimuš cealkka goalmát teakstaoasi čuoggá 1 vuolde Gánnáhahttivuohta sihkkovuvvo.

Njealját teakstaoassi rievdaduvvo leat ná:

Dalle go departemeanta áigu geahčadit buvttadandoarjagiid distriktaprofiila, rehkenastá Sámediggi beassat leat mielde dán barggus.

Njealját čuoggá bajilčála rievdaduvvo leat dát:

4. Mielkebuvttadeapmi

Ođđa nubbi teakstaoassi čuoggá 4 vuollái:

Gáicacaláhus lea leamaš ja lea viidát nuppástuhttojuvvomin gáicadikšuma ektui Norggas, ja mihttomearrin lea oazžut eret muhtun dávdmaid mat bohtet gáiccaide. Sámediggi lea erenoamážit fuolas dan geažil go doalut heaittihuvvojit dikšunprošeavtta geažil ja deattuha ahte álggahuvvojit ođđa doaibmabijut eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas maiguin sihkkarastovuvvo ain ceavzilis gáicacaláhus.

Viidát čuoggá vuolde rievdaduvvo nubbin maŋimuš cealkka ja dat galgá leat ná:

Dat seamma guoská maiddái gieddegilvagiid ja šibitjáfuid geasehangoluide, go dárbu šibitjáfuid lea lassánan mealgat dađi mielde go mielkebuvttadeaddji gusat ealli nammii leat eanet bahčigoahtán.

Ođđa guđát čuokkis:

Buolvvas bulvii leat sámit ávkkástallan mehciin; lotnolagaid sierra ealáhuseid gaskka, nugo eanadoalu, meahccealáhuseid ja mearrabivddu gaskka. Áinnas lea leamaš váldodienas eanadoalus, muhto vižže

dietnasa maiddá eará ealáhusain. Dat leat leamaš sáivaguollebivdu, murjiid ja urtasiid čoaggin, meahccedoallu ja eará. Meahccealáhus lei ovdal nanus miehtá riikka, muhto várra nannoseamos davvin, gos ollu olbmot barge meahccealáhusaiguin almmá ahte livčče čadnojuvvon eanadollui muđui. Dálkkádaga ja guhkes gaskkaid geažil fertejedje olbmot lonuhallat ávkkástallama, ja sierra lassealáhusaid bokte ožžo oktiibuot doarvái dietnasa birgejumái jahkeáigodagain.

Meahccealáhusat, sihke eanadoalu oalgealáhussan ja iešheanalis ealáhussan leat ain deatalaš sámi kulturguoddit davvi guovlluin, muhto rahčēt stuorra hástalusaiiguin. Sámi eanadoalu nannema oktavuodas fertē bidjat guovddáži maiddá meahccealáhusaid; dát sáhttet addit deatalaš ja gánnáhahtti lassealáhusa. Erenoamážit berre bidjat guovddáži ovddidanbarggu sáivaguollebivddu, murjiid ja urtasiid čoaggima siskkobeaide.

Guđát čuokkis rievdá čihčēt čuokkis.

Nubbi teakstaossi Sámediggeráđi mearrádusárvalusa guđát čuoggás sihkkoujvvo ja sadjái biddjoujvvo dát:

Sámediggi lea bidjan merkii ahte boraspiriid goddán sávzalohku lea unnon 2011:s, ja fuomášuhtta ahte sivvan dasa sáhtta leat go sávzadoalut leat geahppánan guovlluin gos leat ollu boraspiret. Alla boraspirelohku hehte positiivvalaš ovdáneami sávzadoalus ja guohtonguoovllut eai galggašii mannat boraspiriide doaluid heaittēmiid geažil. Eanadoallu dárbbáša guhkes áiggi ja einnostahtti doarjjaortnegiid maiguin sihkkarastoujvvo dat ahte oamit sáhttet guohtut meahcit. Boraspirepolitihkka váikkuha njuolga sávzadoaluid ekonomalaš bohtosi. Boraspiresoabahusain oavvilduvvo ahte galget leat sihke guohtoneallit ja boraspiret meahcis. Sámedikki oavila mielde buktá dát mihttomearri váttisvuodaid muhtun guohtonguoovlluide.

Čihčēt čuokkis rievdá gávccát čuoggán.

Teakstaosiid ráidu čihčēt čuoggás Sámediggeráđi mearrádusárvalusas rievdaduvvo ja dat šaddá ná:

Sámediggi evttoha ahte ášahuvvošedje gulahallanarenat maid ulbmilin lea lonuhallat oainnuid ja čilget nubbi nubái doaibmadili birra. Dán lágan arena sáhtášii leat positiivvalaš doaibmabidju mainna eastadit riidduid šaddamis ja sáhtášii lea álkit gávdat konstruktivvalaš čovdosiid. Dáinna lágiin sáhtášii buoridit olmmošgaskavuodaid beliid gaskka. Sámedikki mielas lea dárbbálaš ahte stáhta eiseválddit vuoruhit barggu riidoeastadeaddji doaibmabijuiiguin buoridan dihte áddejumi nuppi ealáhussii ja oktii ordnen dihte sierra geavaheadjiberoštumiid. Diehtouohkin earáid ealáhusaid birra lea deatalaš oassi riidoeastadeaddji doaibmabijuiin. Dát lea deatalaš vai sáhtta eastadit riidduid lassáneamis. Dat psykososiála deaddu sáhtta guhkkit áiggi badjel dagahit vahágiid guoskevaš beliide.

Boazoáiddiid huksen lea lossat ekonomalaččat, muhto dat lea investeren mángga jahkái ovddasguvlui. Áiddiid huksemiin sáhtta eanadoallu mañit áiggi seastit iežas liigebarggus, seammás go njuovvaneallit sihkkarastoujvojit. Muhtun oktavuodain sáhtta leat áigeguovdil áidut sisa stuorát guovlluid. Dás sáhtta leat sáhka dakkár areálain main lea juo lunddolaš ráđji eatnamis, huksehusain jna. Berrešii leat vejolašvuolta juolludit doarjaga maiddá dán lágan riidoeastadeaddji doaibmabijuide. Dát eaktuda soabalašvuoda beliid gaskka.

Dál lea unnán máhttu biologalaš dili birra guovlluin gos sávzzat ja bohccot guhtot fárrolaga. Danne háliida ge Sámediggi eanet máhttu ja dutkama guohtonminstariid birra biotohpa geavaheami ektui. Dárbu lea maiddá oažžut eanet máhttu dávddaid njoammumis elliid gaskka mat guhtot meahcis.

Čuokkis 8 rievdaduvvo leat čuokkis 9.

Čuokkis 9 rievdaduvvo leat čuokkis 10.

Vuosttaš teakstaossi Sámediggeráđi mearrádusárvalusa ovccát čuoggás rievdaduvvo leat ná:

Sámedikki doaibma siskkilda daid guovlluid riikkas gos sámit ássat. Oassi Sámedikki cealkámušain eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas leat vuhtii válđojuvvon mañimuš jagiin, muhto dat leat geográfalaččat ráddjejuvvon. Sihke areálarájiid rievdadeamis doarjaga ektui ja eanet mielkeearit leat boahtán ávkin sámi álbmogii, muhto ii buohkaide. Leat ollu guovllut olggobealde gos ássat sámit geat barget eanadoaluin erenoamážit Romssas ja davit osiin Norlánddas. Ekonomalaš doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui sámi guovlluin galget guoskat stuorát geográfalaš guovlluide.

Nubbi teakstaossi Sámediggeráđi mearrádusárvalusa ovccát čuoggás rievdaduvvo leat ná:

Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta juolludus Sámedikki ealáhusovddidandoarjjaortnegii lei 2,0 miljon ruvnnu 2001:s. Ruđat eai leat heivehuvvon mángga jahkái.

Ođđa goalmát teakstaossi:

Sámediggi lea oaidnán ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ovddidan stuorradiggedieđáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggedieđáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012). Dieđáhusa leat bajimuš mihttomearit nugo earret eará borramušgálvosihkarvuotta, eanadoallu miehtá riikka, buoret árvoháhkán ja ceavzilis eanadoallu. Dieđáhusa Stuorradikkis meannudeapmi lea vuodđun eanadoallopolitihkkii ovddasguvlui ja Sámediggi háliida leat deatalaš eavttuid biddji sihkkarastin ja nannen dihtii eanadoalu rámmaeavttuid sámi guovlluin.

Evttohus Norgga Sámiid Riikasearvvis Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira og Randi A. Skum, Norgga Sámiid Riikasearvvis (NSR) / Sámeálbmotbellodagas (Sáb) Gunn-Britt Retter ja Árjas Olaf Eliassen

Evttohus 2

Ođđa mañimuš teakstaossi:

Sámediggi lea oaidnán ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ovddidan stuorradiggedieđáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggedieđáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012).

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dán stuorradiggedieđáhusa meannudeami oktavuodas nannejuvvo Sámedikki rolla eanadoallopolitihkas.

Sámediggi ferte oazžut viidábuš rollaid sierra sámi fágasurggiid siskkobealde, ja vuordá ahte eanadoalu várás ovddiduvvo konsultašuvdnašiehtadus. Sámediggi háliida oazžut vejolašvuoda váikkuhit dan ahte eanadoalu rámmaeavttut sihkkarastojuvvojit ja nannejuvvojit, ja dieinna lágiin čuovvolit geatnegasvuodaid ealáhusa guovdu, earret eará ovddasvástádusa mii Sámedikkis lea ealli sámi giliid ektui.

Sámediggi gáibida ahte eanadoallošiehtadusa šiehtadallaninstituhtta ođasmahttojuvvo nu ahte dat dávista álbmotrievttálaš ovddideapmái. Sámediggi berre oazžut buot dieđuid ja berre searvat buot dásiin mearrádusproseassain, ja galgá sáhttit addit ovdagihtii miehtama doaibmabidjoevttohusaide ja ekonomalaš rámmaide ja ahte sin oainnut ja árvvoštallamat bohtet ovdan das maid eará departemeanttat lohket ja proposišuvnnas Stuorradiggái. Dát mearkkaša dan ahte Sámediggi ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta galget soahpat bargovugiid go guoská sierra proseassaide mat loahpalaččat buvttihit eanadoallošiehtadusa.

Dasto bivdá Sámediggi ahte maiddá eanadoallošiehtadusa šiehtadallaninstituhtta árvvoštallojuvvo, maiddá beliid gaskasaš šiehtadallamiin Sámedikki, Norgga Boanddaidsearvvi, Norgga Boanddaid ja Smávvalálaččaid searvvi ja stáhta gaskka.

Nugo struktuvra dál lea earret eará eanadoallošiehtadallamiin, de ii dávis dat Sámedikki oainnu mielde álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide mat Norggas leat sámiid guovdu go dat lea álgoálbmot.

Evttohus Norgga Sámiid Riikasearvvis Geir Tommy Pedersen, Mathis Nilsen Eira og Randi A. Skum, Norgga Sámiid Riikasearvvis (NSR) / Sámeálbmotbellodagas (Sáb) Gunn-Britt Retter, Ovddádusbellodagas Selmer Johansen, Jobttisámiiid listtas Per A. Bævr ja Nordkalottfolket (NKF) labtus Toril Bakken Kåven

Evttohus 3

Sámediggi áigu meannudit Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ovddidan stuorradiggediedáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggediedáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012), boahpte dievasčoahkkimis.

Evttohus Ovddádusbellodagas Selmer Johansen bokte

Evttohus 4

Sámediggerádi mearrádusárvalus sihkkojuvvo ja sadjái biddjojuvvo čuovvovaš:

Eanadoallošiehtadallanortnet lea doaibman 1950 logu rájes .

Eanadoallošiehtadusas regulerejuvvo earret eará

- gortni, mielkki, maniid ja spiinne- ja lábbábierrgu haddi
- buvttadandoarjaga juohku geográfalaččat
- boanddaid dienas
- ja dasto buvttadanmihttu

Juovlamánu 2. b. 2011 ovddiduvvui ođđa stuorradiggediedáhus eanadoalu várás. Dan rájes lei gollan logi jagi dan rájes go ovddit eanadoallopolitihkalaš diedáhus lei meannuduvvon. Dán áigodagas leat leamaš stuorra rievdadusat Norgga eanadoalus.

Juohke jagi heaittihuvvojit lagabui 1 000 doalu (measta 2-3 doalu beaivvis), ja badjel 36 000 doalu leat gurrosat.

Veaháš badjelaš 44 000 doalu ohce buvttadandoarjaga 2011:s; nu ahte leat birrasii 53 000 bargi vuodđobuvttadusas. Dattetge lea nu ahte váile 13-14 proseantta dáin duodái barget eanadoaluin olles áiggi, badjel 2/3 viežžá váldodietnasa olggobealde ealáhusa.

Dát addá dakkár gova ahte mii buvttadit borramuša Norggas lotnolasbargun.

Maŋimuš áiggiin lea leamaš áigejuovdil oktavuoha márkana stivrejeddjiide Tine, Nortura ja Norske Felleskjøp go mis lea leamaš stuorra dárbu duhtadit jearaldagaid riikka siste vuodđoborramušgálvvuidda ektui nugo šibitbierrgu, spiinnebierrgu, sávzzabierrgu, mielki ja vuodja, ja ii heive vajálduhttit gortni borramuša várás ja fuodđarbuvttadusa.

Mis odne lea dakkár vuogádat mii sihkkarastá iežamet atnui váile 41-44 proseantta vuodđoborramušgálvvuin Norgga eanadoalus. Ja seammás fievriddit mii badjel 17 miljárdda ruvnnu jahkásaččat eanadollui. Sullii 61 proseantta boandda jahkedietnasis boahdá almmolaš ruhtadeamis.

Dasto vuovdit mii eará vuodđoealáhusain; namalassii guolástusas ja mearrageavahusas lagabui 55 miljárdda ruvnnu ovddas jahkásaččat, mii dahká birrasii 38 miljovvna guollebiebmui olbmo nammii juohke beaivvi. Dát ii lohkkojuvvo mielde iežas atnui geavahussii, muhto Sámedikki oaivila mielde lea guolli maid borramuš.

Gitta jagi 2005 rádjai lei maiddá guolástusain hui moalkás regulerevuogádat nugo eanadoalus lea, muhto ođđaregulere maŋŋá lea ealáhus ieš oaidnán vejolašvuodaidis gánnahahttivuodá árvvoštallamiid bokte ja geahččala oppa áiggi hutkat ođđa ja viiddidit buvttadusa.

Dál mis lea gávpesuođđan Ruttii lagabui 11 miljárdda ru ovddas jahkásaččat Statistihkalaš Guovddáš doaimmahaga dieđuid mielde, mas sullii bealli sáhttet leat borramušgálvvut. Dát čuočcá erenoamážit eanadoallo- ja ealáhusávnnasbuvttadeapmái Østlánddas.

Sámediggi oaivvilda ahte dáláš eanadoallopolitihka lea eanet go láddan rievdadusaide ja áigu nu ollu go lea vejolaš bidjat guovddáži láhčima ahte sii geat háliidit bargat eanadoalus olles áiggi galget oazžut buoremus rámmaeavttuid vai nagodit dan. Sámedikki oaivila mielde lea deataleamos láhčit diliid nu ahte eanadoalus lea gánnáhahttivuohta ja baicce duvdilit dobbelii distriktapolitihkalaš beroštumiid sihkkarastin dihte ássama birrašin.

Sámediggi oaivvilda ahte go galgat juksat dáid mihttomeriid de ferte odđasis reguleret eanadoalu sihkkarastin dihte ealáhusbargiide duohta ja juridihkalaš stivrejumi iežaset opmodaga badjel ja váldit eret buvttaduscakkiid nugo dáláš earremeari geažil.

Jos mis Norggas galgá sáhttit leat gánnáhahti eanadoallu ja mii sáhtta gilvalit min lagamus ránnjáriikkaiguin, de ferte eanadoallopolitihka rievdadit hui ollu ja dan ferte dahkat dál.

Ollu buoret lea go mii ieža álggahit dán proseassa dan sadjái go midjiide earát mitalit movt mii galgat dahkat, go oaidnit ovdáneami EO:s ja go jurddašit WTO šiehtadallamiid.

Dán vuodul ovddida Sámediggi čuovvovaš cealkámuša 2012 eanadoallošiehtadallamiidda:

- Eanadoallošiehtadusa áigodat muddejuvvo čuovvut kaleanddarjagi, ja ahte šiehtadallamat bohtet sisa oassin bušeahttaproseassas.
- Buoret rámmaeavttut boanddaide geat háliidit ángiruššat iešheanalis ealáhusdoallin olles áiggi
- Evttohit dárbbášlaš lánkarievdadusaid nu ahte ássan- ja doaibmageatnegasvuoda ja eanadoalloopmodaga hadderegulerema sáhtta heaittihit.
- Rievdadit eanalága mearrádusaid juohkingildosa.
- Viiddidit vejolašvuoda válljet friija organisašuvdnavugiid eanadoalu siskkobealde (eanadoallu ja meahcedoallu) doaimma ektui.
- Rievdadit buvttadandoarjaga mii lea šibihid várás dáláš ceahkkálastojuvvon dásis nu ahte buvttadandoarjja šaddá seamma stuoris ealli nammii.
- Rievdadit ovttasdoaimma njuolggadusaid, nu ahte šattašii stuorát dávggasvuoha ja ahte livččii buoret vejolašvuoha oazžut mánggabelat ja juohkelágan doallostruktuvrra.
- Heaittihit geográfalaš ráddjemiid ja oasseváldilogo ovttasdoibmii searvama oktavuodas.
- Heaittihit bajimus earredási buvttadusas
- Addit lobi doallat čájáhusvuovdimiid ja guossohit galledemiid oktavuodas buvttadanlokálain dahje daid oktavuodas.
- Váikkuhit dan ahte bargu dihtomárkan- ja erenoamášbuktagiid ovddidemiin eanadoalus ja dasto daid vuovdalemiin, beavttálmahttojuvvo.
- Eanet ángiruššat bio-energijain eanadoalu siskkobealde.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat:

Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi mearrádusárvalusa.

Mearkašumit Norgga Sámiid Riikasearvvi (NSR) ja Sámeálbmotbellodat (Sáb) ovddidit čuovvovaš mearkkašumi:

Sámediggi lea oaidnán ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ovddidan stuorradiggediedáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggediedáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012).

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dán stuorradiggediedáhusa meannudeami oktavuodas nannejuvvo Sámedikki rolla eanadoallopoltihkas.

Sámediggi gáibida ahte eanadoallošiehtadusa šiehtadallaninstituhtta ođasmahttojuvvo nu ahte dat dávista álbmotrievttálaš ovddideapmái. Sámediggi berre oázžut buot dieđuid ja berre searvat buot dásiin mearrádusproseassain, ja galgá sáhttit addit ovdagihtii miehtama doaibmabidjoevttohusaide ja ekonomalaš rámmaide ja ahte sin oainnut ja árvoštallamat bohtet ovdan das maid eará departemeanttat lohket ja proposišuvnnas Stuorradiggái. Dát mearkkaša dan ahte Sámediggi ja Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta galget soahpat bargovugiid go guoská sierra proseassaide mat loahpalaččat buvttihit eanadoallošiehtadusa.

Dasto bivdá Sámediggi ahte maiddái eanadoallošiehtadusa šiehtadallaninstituhtta árvoštallojuvvo, maiddái beliid gaskasaš šiehtadallamiin Sámedikki, Norgga Boanddaidsearvvi, Norgga Boanddaid ja Smávvadálolaččaid searvvi ja stáhta gaskka.

Evttohus 5, áirras Geir Tommy Pedersen, NSR:a sámediggejoavku. Buktán sisa maŋŋil áigemearri ja dohkkejuvvon dievasčoahkkimis.

Ođđa teakstaoassi čuoggá 4 vuollái maŋŋil vuosttaš teakstaoasi

Villasávzadoallu lea maŋimus jagiid lassánan garrasit, ja muhtun guovlluin leat bidjan ollu barggu viidáseappot nállašuttimii ja buvttaovdideapmái mas vuolggasadjin leat villasávzzat/olgosávzzat. Ollugiidda lea dát mearkkašan dan ahte váldit atnui fas daid sávzanáliid mat "lunddolaččat" gullet dihto guvlui. Dát sávzanálii orru bures birgemin ja heivemin davviguovlluide. Seammás go dát nálli buorebut birge guohtumin go dábálaš sávzzat, de lea dain gal unnit deaddu ealli nammii. Guohtonelliid heiveheapmi lea deatalaš boahhteáiggi eanadoalus, ja berre álggahit doaibmabijuid maid bokte ovddidit villasávzzaid duohta ja gánnáhahtti molssaeaktun doppe gosa dát sávzanálii orru heivemin erenoamáš bures.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 5 mearriduvvui ovttajienalaččat.
- Evttohus 4 hilgojuvvui 34 jienain. 3 jienastedje beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.
- Evttohus 2 mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá. Oasit evttohusas rievdaduvvo mearkkaášupmin.
- Evttohus 3 mearriduvvui ovttajienalaččat. Čuovvovaš cealkka sihkkojuvvo evttohusas: "boahhte dievasčoahkkimis".
- Ealáhus- ja kulturlávdegotti ráva mearriduvvui 34 jienain 3 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Geir Tommy Pedersen, áššejođiheadji	Olaf Eliassen
	Willy Ørnebakk, čoahkkinortnegii	
	Geir Tommy Pedersen	
2	Selmer Johansen	Olaf Eliassen
		Geir Tommy Pedersen
		Willy Ørnebakk
3	Geir Tommy Pedersen	
4	Heidi Persdatter Greiner Haaker	
5	Per Andersen Bæhr	
6	Gunn-Britt Retter	
7	Willy Ørnebakk	Geir Tommy Pedersen
		Olaf Eliassen
		Alf Isaksen
8	Mathis Nilsen Eira	
9	Olaf Eliassen	
10	Marianne Balto	Olaf Eliassen
		Alf Isaksen
		Geir Tommy Pedersen
	Marianne Balto	
11	Geir Tommy Pedersen	Willy Ørnebakk
	Geir Tommy Pedersen	
12	Per Andersen Bæhr	
13	Anne-Marit Eira	
	Geir Tommy Pedersen, áššejođiheadji	

VI Sámedikki mearrádus

Eanadoallu lea leamaš ja lea ain deatalaš vuodđun šibitfuodđariid ja borramušgálvvuid buvttadeapmái, barggaheaddjin, kulturguodđin ja ássama vuodđun sámi guovlluin. Eanadoalus lea ain dát rolla, muhto dat rolla lea geahnohuvvamin. Eanadoallu lea deatalaš maiddá sámi giela ja kulturárbevieruid gaskkusteapmái. Sámedikki mielas lea mávssolaš ahte eanadoalus leat buorit rámmaeavttut doibmii ja ovddideapmái.

Eanadoalus lea maŋimus jagiin leamaš hárehis ovdáneapmi sámi guovlluin. Finnmarkku fylkkas lea doaluid lohku njiedjan čielgasit jagi 2004 rájes 2011 rádjai, 438 eanadoallofitnodagas leat báhcán 352. Njiedjan lea badjel 20 %. Romssas leat vel eanet geahppánan doalut 2004:s ledje 1462 doalu ja 2010:s vel 1083 doalu, njiedjan 26 %. Doallogu njiedjan ii leat buorre erenoamážit danne go eanadoallobirrasat sámi guovlluin leat unnit go buohtastahtá daid eanadoaluin riikadásis ja ollu gielddain sámi guovlluin lea eanadoallu nu unnon ahte eai leat báhcán šat nu galle buvttadeaddji. Doaluid geahppáneapmi buktá fuones váikkuhusaid biebmobuvttadeapmái, meierijáide, njuovahagaide, nállašuhtrinrusttegiidda ja gávppiide sámi ássanguovlluin. Eanadoalu ain eanet unnun hástala danne sámi ealáhuseallima ja áitá ealáhusa deatalaš kultur- ja giellaarenan.

Nubbi eará bealli lea dat go persovnnalaš doallit leat boarásmuvvan. Finnmarkkus ledje 18 % dolliin badjel 60 jagi 2004:s ja juo 25 % 2011:s. Romssas lea ovdáneapmi seammalágan - gos seamma logut leat 18 % 2004:s ja 26 % 2011:s.

Barggolašvuoda doalaheapmi lea okta daid stuorámus hástalusain sámi guovlluin. Sámediggi lea iskan ealáhusovdáneami 22 dihto sámi gielddain. Dát čájeha ahte barggolašvuodta guolásteamis ja eanadoalus lea njiedjan 200:n jagiin 2009 ja 2010. Ássanrievdan čájeha negatiiva tendearssa sámi guovlluin.

Ealli gilit dáhkidit buoremusat sámi kultuvrra ja gillii sihkkaris boahhteáiggi. Dáláš doallostruktuvrra sihkkarastin ja barggolašvuoda bisuheapmi ealáhusas ja gánnáhahttivuoda buorideapmi leat vealtameahttun deatalaččat ealli giliid bisuheapmái. Danne lea Sámediggái deatalaš gievruhahttit sámi eanadoalu doaibmavuodu. Sámedikki guhkes áiggi mihttomearrin lea nannet barggolašvuoda ja buvttadeami ealáhusas. Okta váikkuhangaskaoapmi mii Sámedikkis lea, lea doarjja investeremiidda ja sierra doaibmabijuide – golahus mañimuš jagiin lea rievddadan 4 ja 5 miljon ruvnnu gaskka eanadoalu ulbmiliidda. Doarjagat leat eanaš juolluduvvon investeren-, ovddidan- ja ovttasbargodoaibmabijuide eanadoalus.

Ollugat geavahit doahpaga árkatalaš eanadoallu ja Sámediggi háliida erenoamážit ángirusšat árkatalaš eanadoallu. Árkatalaš eanadoalu buktagiin lea stuorra potenciála sihke dasa mii guoská kvalitehtii ja árkatalašguovvluid mearkagálvun. Dáid doahpagiid ferte heivehit boahhtevaš eanadoallošiehtadusaide – ferte láhččit diliid nu ahte sáhtta čalmmustahttit ja vuovdalit árkatalaš eanadoalu. Dálkkádat dagaha ahte mis lea oaneheabbo šaddoáigodat, ja dasto eana mii ii šaddat johtilit, dagaha ahte mii dárbbasit stuorra areálaid ja leat alla doaibmagolut.

Gaskamearálaš doallosturodat lea 270 mihtu Finnmárkkus, 227 mihtu Romssas ja 219 mihtu muđui riikkas. Areála sturodat addá boasttu gova go galgá čájehit eanadoallobuvttadeami viidodaga. Areáladárbu juohke ealli nammii lea eambo go duppall geardde stuorát davvin go daid buoremus eanadoalloguovlluin riikkas. Dat go lea okta láddjen geasis davvi guovlluin mielddisbukta ahte areáladárbu gártá leat duppall geardde stuorát daín guovlluin. Dát maiddái dagaha stuorát investeremiid juohke ealli nammii go buohtastahtta máttit guovlluin riikkas. Dasto lea árkatalaš dálkkádat givrodahkan danne go dakkár oktavuodas ii dárbbas geavahit cirgguhanávdnasiid šattuide, ja dan geažil oazžut kvalitehta, buhtis ja sihkkaris biebmui. Nubbi positiivalaš bealli lea ahte hárve lea váttisvuodta gávnnat areálaid muhkkiide davvin dan sivas go davvin lea stuorát areálat juohke ealli nammii go máddelis.

Dálkkádatrievdamat buktet stuorámus váikkuhusaid árkatalaš ja vuolleárkatalaš guovlluin. Mii leat juo vásihan guhkkit šaddosesonja. Váikkuhusaid lea váttis einnostit, muhto guhkkit sesonja buktá vejolašvuodaid gilvit ođđa šattuid. Dasto sáhttet dálkkádatrievdamat buktit hástalusaid ođđa dávdmaid, vahátboatkadivrriid ja amas šattuid ihtimii ektui.

Eanadoalu mearkkašupmi sámi kultuvrra bisuheapmái ja ovddideapmái ollu sámi guovlluin, ja go ealáhusas lea fuones ovdáneapmi, mearkkaša ahte ferte álggahit mánga doaibmabiju maiguin erenoamážit nannet eanadoalu vejolašvuodaid ja vuodu sámi guovlluin. Danne árvvoštallat ahte dát cealkámuš doaibmabiju ektui eanadoallošiehtadallamiin lea hui deatalaš sámi servodahkii, sihke servodat- ja ealáhuspolitihkalaččat.

Sámediggi háliida oazžut vejolašvuoda váikkuhit eanadoalu rámmaeavttuid sihkkarastima, ja dieinna lágiin váikkuhit ealli sámi birrasiid ja giliid bisuheami.

Sámediggi čujuha Soria Moria julggaštussii gos earret eará čuožžu ahte:

”Regjeringen ønsker å bidra til gode rammevilkår både for tradisjonelle næringer og moderne arbeidsplasser knyttet til kultur og teknologi i samiske bosettingsområder.” (Ráddehus háliida addit buriid rámmaeavttuid sihke árbevirolaš ealáhusaide ja ođđaáigasaš bargosajiide kultuvrra ja teknologija oktavuodas sámi ássanguovlluin.)

Dasto čuožžu ahte:

”Regjeringen vil sikre et landbruk med en variert bruksstruktur over hele landet gjennom en klar distriktsprofil, og videreføre styrking av det grasbaserte husdyrholdet” (Ráđđehus áigu sihkkarastit dakkár eanadoalu mas lea mánggalágan doallostruktuur miehtá riikka čielga distriktaprofiila bokte, ja viidáseappot nannet suoidnevuđot oapmedoalu.)

Sámediggi ovddida čuovvovaš cealkámuša eanadoallošiehtadallamiidda 2012:

1. Gánnáhahttivuohta

Eanadoalu leahkimii ja ovddideapmái lea áibbas deatalaš eaktu ahte eanadoalus lea buorre gánnáhahttivuohta ja ahte dat nagoda gilvalit eará ámmáhiid ektui. Nu ii leat dál ja dat vuhtto ealáhusas go ohpihii heaittihuvvojit doalut ja rekrutteren ealáhussii váilu. Jos ovttasge galggaš leat beroštupmi bargat boandan eará ámmáhiid sajis, de ferte dat leat ekonomalaččat miellagiddevaš. Šállošahtti lea go diaserohusat eanadoalu ja eará joavkkuid gaskka servodagas leat menddo stuorrát.

2012 eanadoallošiehtadusas ferte hui sakka loktet dietnasa dan dássái ahte boanddas lea dakkár diasvuodđu mii dávista bargohivvodahkii. Ferte unnidit dan stuorra diaserohusa mii lea eanadoalu ja eará joavkkuid gaskka. Diasvuodđu ferte nannet nu ahte lea vejolaš bissut dušše boandaámmáhis ja oažžut das dohkálaš dietnasa. Dát geasuhivččii nuorra olbmuid ealáhussii ja livčče mearkkašahhti deatalaš nuoraid rekrutteremii boandan.

Sámediggi oaivvilda ahte roavvafuodarduđot buvttadus galgá vuoruhuvvot erenoamážit davvi guovlluin. Mielkebuvttadus ja sávzadoallu dat guddet sámi guovlluid eanadoalu. Sávzadoallu geavaha meahci divdna ja dasa ferte sihkkarastojuvvot posiitivalaš ekonomalaš ovdáneapmi 2012:s. Buvttadandoarjagis lea mearrideaddji váikkuhus gánnáhahttivuhtii. Vaikko vel Romssas ja Finnmárkkus leat stuorrát máksomearit go muđui riikkas, de heaittihuvvojit eanet ja eanet doalut. Buorre gánnáhahttivuohta dagašii eanadoalus eanet geasuheadđi ealáhusa. Juo dán eanadoallošiehtadusas ferte doarjjamáksomeriid areálaide, mielkái ja birgui bajidit Romssas ja Finnmárkkus.

Dalle go departemeanta áigu geahčadit buvttadandoarjagiid distriktaprofiila, rehkenastá Sámediggi beassat leat mielde dán barggus.

Spiinnebiergobuvttadusa geahppáneapmi Romssas lea suorggahahtti. Jagi 2000 rájes jahkái 2010 njidje ealihanspiinnit 870 rájes 578 rádjai fylkkas – njiedjan lei 33 %. Doaluid lohku unnui beliin 25 dollui jagis 2010. Buvttadanbiras lea unnon dan geažil go eai leat šat nu ollu buvttadeaddjit. Spiinnebierggu buvttadeami geahppáneapmi sáhtta maiddái buktit váttisvuodáid njuovahagaide ja viidáset nállašuhittimii Málátvuomi njuovahagas. Spiinnebierggu buvttadeami sáhtášii nannet jos lasihivččii distriktadoarjaga spiinnebirgui. Buoret ekonomiiija sihkkarastášii dasto buvttadusa boahhteáiggis Málátvuomi njuovahagas.

2. Investeremat

Investerengoluid lassáneapmi eanadoalus ja stuorrát doaluid huksen mearkkaša ahte investerendoarjja ortnegiid ferte rievdadit. Dát guoská dávjá erenoamážit nuorra álggahedjiide geat eai nagot čohkket iežas kapitála. Doarjjameari nuoraide ferte loktet nu ahte dat lea 10 % eanet sámi guovlluin otnáza ektui.

Eanadoalus lea ovdalis áiggiid leamaš vejolašvuohta eanadoalu foandasajušteapmái mii galggai geavahuvvot boahhteáiggi hukseninvesteremiidda. Dát ferte fas odđasis válđojuvvot atnui. Foandasajušteapmi attášii vejolašvuoda plánet boahhteáiggi investeremiid buoret vuogi mielde. Dasto attášii dat einnostanvejolašvuoda vearroplánemis.

Muđuid ferte eanadoalu investerenortnegiid bisuhit vai boandoaide sihkkarastojuvvo einnostanvejolašvuohta. Huksendoaimmat rievddadit jagis jahkái. Jos sámi guovlluin galggašedje leat áiggi mielde huksejuvvon visttit, de ferte addojuvvo vejolašvuohta oažžut investerendoarjaga maiddái doaibmavisti bajásdoallamii. Dát geasuhivččii nuoraid eanet váldit badjelasaset doalu. Dilli lea odne nu ahte ollu doalut heaittihuvvojit danne go daid fertešii divodit ja go doalut leat boaresáigásaččat.

3. Álggahanbáhkát nuoraide

Njealjádasoassi Romssa ja Finnmárkku boanddain leat badjel 60 jagi. Danne lea stuorra dárbu ođđa rekrutteremii eanadollui, jos doaluid lohku ii galggaš ollu geahppánit. Mihttomearrin ferte leat oažžut gaskamearálaš agi bodnelii, muhto eaktun dasa lea ahte gánnáhahttivuohta eanadoalus loktejuvvo. Ealáhussii rekrutteren gáibida dasto buriid gelbbolašvuođa- ja oahppofálaldagaid.

Movttiidahttin dihte nuoraid álgit eanadoaluin ferte álggahit ekonomalaš doaibmabijuid, sihkkarastin dihte rekrutterema.

Ferte ásahuvvot mielkearreortnet nuorra álggaheddjiide geat áigot álgit bargat doaluin. Sii fertejit dávjá oastit buvttadanareálaid, šibihiid, reaidduid ja visttiid. Muhtumat välljejit oastit eanadoallomodagaid. Go sii dasa lassin fertejit oastit mielkeari stáhta haddái (3,50 ru lihftera nammi) dahje priváhta márkanis, de lea váttis nuoraide birget ekonomalaččat. Rekrutterema sihkkarastima dihte ferte ásahit oiddoleappo ortnegiid nuoraide geat háliidit álgit eanadoaluin bargat – nuvttá mielkeariid daidda nuoraide sámi guovlluin, geat leat vuollel 35 jagi ja háliidit álgit bargat doaluin dahje viiddidit dan.

4. Mielkebuvttadeapmi

Sihkkarastin dihte mánggalágan doallostruktuvrra, de ferte daid unnimus dolliid vuoruhit mielkeariid lasiheami oktavuodas. Mielkeari lasiheapmi buoridivččii dáid doaluid ekonomalaš vuođu. Dat lea mielde sihkkarastimin eanadoalu sámi guovlluin.

Gáicacaláhus lea leamaš ja lea viidát nuppástuhttojuvvomin gáicadikšuma ektui Norggas, ja mihttomearrin lea oažžut eret muhtun dávdadid mat bohtet gáiccaide. Sámediggi lea erenoamážit fuolas dan geažil go doalut heaittihuvvojit dikšunprošeavtta geažil ja deattuha ahte álggahuvvojit ođđa doaibmabijut eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas maiguin sihkkarastojuvvo ain ceavzilis gáicacaláhus.

Villasávdadoallu lea maŋimus jagiid lassánan garrasit, ja muhtun guovlluin leat bidjan ollu barggu viidaseappot nállašuhttimii ja buvttaovdideapmái mas vuolggasadjin leat villasávvzat/olgosávvzat. Ollugiidda lea dát mearkkašan dan ahte váldit atnui fas daid sávdanáliid mat “lunddolaččat” gullet dihto guvlui. Dát sávdanálii orru bures birgemin ja heivemin davviguovlluide. Seammás go dát nálli buorebut birge guohtumin go dábaláš sávvzat, de lea dain gal unnit deaddu ealli nammi. Guohtonelliid heiveheapmi lea deataláš boahteáiggi eanadoalus, ja berre álggahit doaibmabijuid maid bokte ovddidit villasávvzaid duohta ja gánnáhahtti molssaeaktun doppe gosa dát sávdanálii orru heivemin erenoamáš bures.

5. Geasehandoarjja

Mielkebuvttadandoaluid logu unnun lea buktán digaštallama ekonomalaš vuođu birra njuovahagaid ja meieriijaid bisuheami oktavuodas. Unnit hivvodat ovttaskas eanadoallobuvttadeaddjis buvttiha stuorát geasehan- ja buvttadangoluid ovttaga nammi. Viidásat nállašuhttinfitnodagat, mat dávjá leat ovttasdoaimbafitnodagat, leat maiddái sorjavaččat gánnáhahttivuođain doaibmamis. Dáid goarideapmi leat dán rádjai dagahan doallái stuorát geasehangoluid.

Njuovahagaid heaittiheapmi buvttiha guhkit geasehangaskkaid ja nie divrudahtta geasehangoluid. Doallologu njiedjan dagaha maiddái ahte šaddá guhkit gaska doaluid gaska ja dan geažil lassánit maiddái geasehangolut. Dán ferte máksit movt nu. Dienasovdáneapmi biergovuovdimis ii leat čuvvon

geasehangoluid ovdáneami njuovahakkii. Dan geažil lea dárbu oazžut stuorát doarjaga geaseami ovdas.

Dat seamma guoská maiddá gieddegilvagiid ja šibitjáfuiid geasehangoluide, go dárbu šibitjáfuiid lea lassánan mealgat dađi mielde go mielkebuvttadeaddji gusat ealli nammii leat eanet bahčigoahtán.

Geasehandoarjaga rievdadeapmi galgašii dássidahttit buvttadeaddji hatti sorjjakeahhtá geasehangaskkain.

6.

Buolvvas bulvii leat sámit ávkkástallan mehciin; lotnolagaid sierra ealáhusaid gaska, nugo eanadoalu, meahccealáhusaid ja mearrabivddu gaska. Áinnas lea leamaš váldodienas eanadoalus, muhto vižže dietnasa maiddá eará ealáhusain. Dat leat leamaš sáivaguollebivdu, murjjiid ja urtasiid čoaggin, meahccedoallu ja eará. Meahccealáhus lei ovdal nanus miehtá riikka, muhto várra nannoseamos davvin, gos ollu olbmot barge meahccealáhusaiguin almmá ahte livčče čadnojuvvon eanadollui muđui. Dálkkádaga ja guhkes gaskkaid geažil fertejedje olbmot lonuhallat ávkkástallama, ja sierra lassealáhusaid bokte ožžo oktiibuot doarvái dietnasa birgejumái jahkeáigodagain.

Meahccealáhusat, sihke eanadoalu oalgealáhussan ja iešheanalís ealáhussan leat ain deatalaš sámi kulturguoddit davvi guovlluin, muhto rahčēt stuorra hástalusaguin. Sámi eanadoalu nannema oktavuodas ferte bidjat guovddáži maiddá meahccealáhusaid; dát sáhttet addit deatalaš ja gánnahahtti lassealáhusa. Erenoamážit berre bidjat guovddáži ovddidanbarggu sáivaguollebivddu, murjjiid ja urtasiid čoaggima siskkobalde.

7. Boraspiriid geahpedeapmi buoridan dihte sávzadoalu ekonomijja

Sávzadoallu ealáhussan gáibida ollu areálaid man oktavuodas meahci geavaheapmi lea leamaš vealtameahhtun deatalaš ekonomalaš bohtosii. Váidudeaddji doaibmabijut maid boraspirehálddašepmi lea bidjan johtui unnidan dihtii vahágiid maid ráfáidahtton boraspiret leat dagahan, leat dagahan dan ahte sávzadoallit earret eará leat ferten geahpedit meahci geavaheami ja bidjat sávzzaid gittiide. Eanet gittiid geavaheapmi ollu oktavuodain bajida goluid go ferte eanet gilvit ja bargat eatnamiin ja áidut. Dán lágan geavaheapmi sáhtta maiddá buktit stuorát parasihhta- ja infekšuvdnávára (ollu sávzzat ovttá sajis). Váidudeaddji doaibmabijut divrudit sávzadoalu ja hehttejit dolliid geavaheamis meahci nu ollu go vejolaš.

Sámediggi lea bidjan merkii ahte boraspiriid goddán sávzalahku lea unnon 2011:s, ja fuomášuhtta ahte sivvan dasa sáhtta leat go sávzadoalut leat geahppánan guovlluin gos leat ollu boraspiret. Alla boraspirelohku hehte positiivvalaš ovdáneami sávzadoalus ja guohtonguovllut eai galgašii mannat boraspiriide doaluid heaittíhemiid geažil. Eanadoallu dárbaša guhkes áiggi ja einnostahtti doarjjaortnegiid maiguin sihkkarastojuvvo dat ahte oamit sáhttet guohtut meahcit. Boraspirepolitiikka váikkuha njuolga sávzadoaluid ekonomalaš bohtosii. Boraspiresoabahusain oaivvilduvvo ahte galget leat sihke guohtoneallit ja boraspiret meahcis. Sámedikki oaivila mielde buktá dát mihttomearri váttisvuodaid muhtun guohtonguovlluide.

8. Riidoeastadeaddji doaibmabijut

Sámediggi evttoha ahte ásahuvvošedje gulahallanarenat maid ulbmilin lea lonuhallat oainnuid ja čilget nubbi nubbaí doaibmadili birra. Dán lágan arena sáhtášii leat positiivvalaš doaibmabidju mainna eastadit riidduid šaddamis ja sáhtášii lea álkít gávdnat konstruktivvalaš čovdosiid. Dáinna lágiin sáhtášii buoridit olmmošgaskavuodaid beliid gaska. Sámedikki mielas lea dárbašlaš ahte stáhta eiseválddit vuoruhit barggu riidoeastadeaddji doaibmabijuiiguin buoridan dihte áddejumi nuppi ealáhussii ja oktii ordnen dihte sierra geavaheaddjiberoštumiid. Diehtujuohkin earáid ealáhusaid birra lea deatalaš oassi riidoeastadeaddji doaibmabijuiin. Dát lea deatalaš vai sáhtta eastadit riidduid lassáneamis. Dat psykososiála deaddu sáhtta guhkkít áiggi badjel dagahit vahágiid guoskevaš beliide.

Boazoáiddiid huksen lea lossat ekonomalaččat, muhto dat lea investeren mángga jahkái ovddasgavlui. Áiddiid huksemiin sáhtta eanadoallu maŋit áiggis seastit iežas liigebarggus, seammás go njuovvaneallit sihkkarastuvvojit. Muhtun oktavuodain sáhtta leat áigeguovdil áidut sisa stuorat guovlluid. Dás sáhtta leat sáhka dakkár areálain main lea juo lunddolaš ráđji eatnamis, huksehusain jna. Berrešii leat vejolašvuohta juolludit doarjaga maiddái dán lágan riidoeastadeaddji doaibmabijuide. Dát eaktuda soabalašvuođa beliid gaskka.

Dál lea unnán máhttu biologalaš dili birra guovlluin gos sávzzat ja bohccot guhtot fárrolaga. Danne háliida ge Sámediggi eanet máhttu ja dutkama guohtonminstariid birra biotohpa geavaheami ektui. Dárbu lea maiddái oazžut eanet máhttu dávdmaid njoammumis elliid gaskka mat guhtot meahcis.

9. Gittiid guorban dálvet ja šaddovaháгат

Eanadoalus leat guokte ortnega vahágiid várás maid dálkkádat dagaha – dálvevahágiin lea oktavuohtha beliide mat dáhpáhuvvet dálveáigodagas ja šaddováttisvuohta gidđat. Eanadoallu lea árktalaš man oktavuodas sáhttet šaddat vaháгат sihke dálvit ja šaddováttisvuohta šaddoáigodagas, ovttá ja seamma jagis nugo dáhpáhuvai Romssas 2010:s.

Gieddevahátbuhtadanortnegat eai leat heivehuvvon Romsii ja Finnmárkui. Eatnašat sáhttet láddjet eanet go oktii jagis dálkkádaga geažil. Dáin guovlluin lea dasto eanadoalus ollu láigoeana, eanabihtát leat biddjoguid ja bihtáid gaskka lea dávjá guhkes gaska. Dán lágan vaháгат buktet stuorra hástalusaid dalle go gittiid ferte ođđasis fas gilvit.

Buhtadusortnegat dálvevahágiid ovddas bohtet fápmui easkka dalle go vaháгат leat eanet go 20 % areálain ja go dat leat divvojuvvon. Máksomearri lea seamma miehtá riikka. Buhtadan dihte dan stuorra areáladárbbu ja dálkkádat diliid, de ferte Romssas ja Finnmárkkus unnidit iežas oasi 10 prosentii dálvevahágiid ovddas.

Šaddovahágiin lea iežas oasi 30 %. Nugo dálvevahágiid ovddas gittiin lea seamma proseantamearri miehtá riikka. Dát lea eahpeoiddolaš sámi guovlluid eanadollui. Earret hástalusaid geažil mat leat namahuvvon bajábealde, de ii sáhte eanadoalli davvin rehkenastit gilvit eatnama vahátjagi ja seamma jagi oazžut šattu oppanassii ge. Molssacaktun lea juogo njuovvat omiid dahje oastit dálvebiebmu. Iežas oasi dálvevahágiin sámi guovlluin fertešii unnidit beliin 15 prosentii.

10. Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái

Sámedikki doaibma siskkilda daid guovlluid riikkas gos sámit ássat. Oassi Sámedikki cealkámušain eanadoallošiehtadallamiid oktavuodas leat vuhtii váldojuvvon maŋimus jagiin, muhto dat leat geográfalaččat ráddjejuvvon. Sihke areálaráđiid rievdadeamis doarjaga ektui ja eanet mielkeearit leat boahtán ávkin sámi álbmogii, muhto ii buohkaide. Leat ollu guovllut olggobealde gos ássat sámit geat barget eanadoaluin erenoamážit Romssas ja davit osiin Norlánddas. Ekonomalaš doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui sámi guovlluin galget guoskat stuorat geográfalaš guovlluide.

Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta juolludus Sámedikki ealáhusovddidandoarjjaortnegii lei 2,0 miljon ruvnu 2001:s. Ruđat eai leat heivehuvvon mángga jahkái.

Sámediggi lea oaidnán ahte Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta lea ovddidan stuorradiggediedáhusa eanadoallo- ja biebmopolitihka birra, stuorradiggediedáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012). Diedáhusas leat bajimus mihttomearit nugo earret eará borramušgálvosihkarvuohta, eanadoallu miehtá riikka, buoret árvoháhkkan ja ceavzilis eanadoallu. Diedáhusa Stuorradikkis meannudeapmi lea vuodđun eanadoallopolitihkkii ovddasgavlui ja Sámediggi háliida leat deatalaš eavttuid biddji sihkkarastin ja nannen dihtii eanadoalu rámmaeavttuid sámi guovlluin.

Sámedikki mielas lea lunddolaš ahte dán stuorradiggediedáhusa meannudeami oktavuodas nannejuvvo Sámedikki rolla eanadoallopolitihkas.

Sámediggi ferte oažžut viidábuš rollaid sierra sámi fágasurggiid siskkobealde, ja vuordá ahte eanadoalu várás ovddiduvvo konsultašuvdnašiehtadus. Sámediggi háliida oažžut vejolašvuoda váikkuhit dan ahte eanadoalu rámmaeavttut sihkkarastojuvvojit ja nannejuvvojit, ja dieinna lágiin čuovvolit geatnegasvuodaid ealahusa guovdu, earret eará ovddasvástádusa mii Sámedikkis lea ealli sámi giliid ektui.

Nugo struktuvra dál lea earret eará eanadoallošiehtadallamiin, de ii dávis dat Sámedikki oainnu mielde álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide mat Norggas leat sámiid guovdu go dat lea álgoálbmot.

Sámediggi áigu meannudit Eanadoallo- ja biebmodepartemeantta ovddidan stuorradiggedieđáhusa eanadoallo- ja biebpolitihka birra, stuorradiggedieđáhus 9, man namma lea "velkommen til bords" (2011-2012).

Ášši meannudeapmi loahpahuvvui 24.02.12 dii. 09.55.

Ášši/Sak BFOL	002/12
Ášši/Sak DC	012/12

Gárrenmirkodikšu ja gárrenmirkogeavaheami easttadeapmi

Arkiivaáššnr..
12/15606 / 25 - 58

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššnr.
Sámediggeráđdi	17.01.12	SR 013/12
Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegoddi	20. – 21.02.12	BFOL 002/12
Sámedikki dievasčoahkkin	22. – 24.02.12	DC 012/12

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 24.02.12 dii.10.35

I Mildosat

Nr.	Beaivi	Geas/Geasa	Namahus
1	17.01.12	Sámediggeráđdi/Sametingráđdet	Ášši/Sak 013/12 Gárrenmirkodikšu ja gárrenmirkogeavaheami easttadeapmi / Rusbehandling og forebygging av rusmisbruk

II Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđi mearrádusárvalus:

Easttadeapmi, dikšu ja mañit áiggi dikšu (ettervern) leat golbma guovddáš fáttá mat leat hui dehálaččat go galgá hábmet ollislaš gárrenmirkodivššu. Mii diehtit dál ahte gárrenmirkováttisvuodaid čoavdin lea čadnon kultuvrii, ja sáhtta leat iešguđet ládje iešguđetlágan kultuvrrain. Gárrenmirkkot ja gárrenmirkkuid geavaheapmi leat fáttát maid birra ii ságastallojuvvo sámi servodagas ja sáhtta dan dihte váttis olahit vehkiin. Dákkár jávohisvuolta sáhtta maid dahkat ahte váttisvuodát besset stuorrut ovdal go olbmot ožžot veahki. Sámedikki mielas lea dehálaš deattuhit gárrenmirkkuid boasttogeavaheami eastadeami maiddái vai dát jávohisvuolta botkejuvvo.

Otná dikšunvugiid lahkonanvuogit leat nu apmasat ahte sáhttet baldit ollu sámi pasieanttaid. Sámedikki mielas lea dehálaš geahččat movt sáhtta eará ládje bargat vai olaha sápmelaččaid geain leat gárrenmirkováttisvuodát. Sámi pasieanttain lea riekti oažžut ovtadássásaš gárrenmirkodivššu mas sámegeiella ja sámi kultuvra lea divššu vuodđun. Mii diehtit ahte odne rievddada gelbbolašvuolta. Sámedikki mielas ferte gárrenmirkofálaldagas sámi pasieanttaide leat našunála perspektiiva vai oažžu buori gárrenmirkodikšo-fálaldaga sámi pasieanttaide olles riikkas. Psyhkalaš buozanvuolta ja gárrenmirkoboasttugeavaheapmi leat dávjá olbmuin oktanis. Go hukse sámegeiel ja kulturgelbbolašvuoda gárrenmirkodivššus, de oaiivvilda Sámediggi ahte gelbbolašvuolta mii juo lea huksejuvvon psyhkalaš dearvvašvuodabálvalusas sáhtta leat mávssolaš gárrenmirkodikšui.

Guovddáš eiseválddit fertejit bidjat resurssaid vai sáhtta hukset gárrenmirkodivššu mas lea gelbbolašvuohta sámegeielas ja sámi kultuvrras. Sámediggi vuordá ahte juolluduvvojit ruđat dutkamii ja ovdánahttimii. Lea dárbblaš háhkat bargiid geain lea gelbbolašvuohta sámegeielas ja sámi kultuvrras vai sámi pasieanttat ožžot buori gárrenmirkodivššu, ja ahte gelbbolašvuohta sámegeielas ja sámi kultuvrras bargiin buot dásiin veahkkeásahusain nannejuvvo. Buori erenoamášdivššu ávki sáhtta áibbas jávkat jus pasieanttat eai oaččo buori mañit áiggi divššu (ettervern) go bohtet ruoktot. Buorre gárrenmirkodikšu sámi pasieanttaide sisttisoallá maid buori mañit áiggi divššu (ettervern) mas lea gelbbolašvuohta sámegeielas ja sámi kultuvrras.

Bajásšaddan-, fuolahus- ja oahppolávdegotti árvalus:

Áigu

Ráđdehus galgá 2012:s ovddidit dieđáhusa gárrenávnnašpolitihka birra. Stuorradiggedieđáhusas galget vásihusat dáláš ceahkkálastinplánain čoahkkáigessojuvvot, Stoltenberg-lávdegotti raportta čuovvoluvvot ja čujuhuvvot makkár váldohástalusat ja strategijjat galggašedje leat boahhteáiggi gárrenávnnašpolitihka várás. Sámediggi áigu buktit cealkámuša dan dieđáhussii.

Mearkkašumit

Mearkkašupmi Norgga Sámiid Riekkasearvis, Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Miriam Paulsen, Bargiidbellodaga sámediggejoavkkus, Geir Johnsen, Mariann Wollmann Magga, Jørn Are Gaski ja Marit Kirsten A. Gaup, Árjjas, Odd Iver Sara, Áarjel-Saemiej Gielbas, Leif Aksel Renfjell, Johttisápmelaččaid listus, Anders Somby jr.

Gárihuhttinávnnašgeavaheapmi ja erenoamážit gárrenávdnasiid boasttogeavaheapmi lea unnán dokumenterejuvvon sámi servodagas. Logut mat gávdnojit leat logut mat bohtet ovdan SAMINOR-iskkadeamis mii čađahuvvui 2003-04, ja Ung i Nord-iskkadeamis mii čađahuvvui 1994/95 ja 1997/98. Goappašat iskkadeamit čájehit ahte sámiid gaskkas lea alkoholageavaheapmi unnit go dáččaid gaskkas. SAMINOR-iskkadeapmi čájeha ahte oassi sámiin geat eai oaba jugage alkohola sihke sámi nissoniid ja dievdduid gaskkas lei veaháš stuorat go earáid gaskas. Oassi sis geat adde dieđuid ahte juhke eambo go gukti vahkkus lei unnit sámiid gaskkas go eará joavkkuid gaskkas. Iskosa minstar čájeha ahte alkoholajuhkan lei čielgasit unnit sámi nissoniid gaskkas go sámi dievdduid gaskkas. Stuorimus oassi sis geat eai oaba jugage alkohola ledje vuorrasit olbmot. Ung i Nord iskkadeapmi čájeha ahte sámi nuorat dego joavkun ledje unnit seahkanan alkoholajuhkamii go eará davvinorgga nuorat. Orru nu ahte Læstadianisma su garra njuolggadusaiguin alkoholageavaheapmái lea váikkuhan dasa ahte sámiin maiddái odne lea unnit alkoholageavaheapmi go dáččain.

Duhpáha bargguheapmes eai leat stuorra erohusat sámiid ja dáččaid gaska. Go guoská dievdoolbmuide, de dievdoolbmot siseatnamis borgguhít veaháš eambo go sii geat eai leat sápmelaččat. Čájehuvvo ahte sámi nuorat álget borgguhít nuorabun go dáčča nuorat. Go guoská narkotihkkii, de leat dušše 4% sámi nuorain geahččalan narkotihkka, dan ektui go 11% davvinorgga nuora. Dieid loguid čájeha Ung i Nord-iskadeapmii mii čađahuvvui 1994-1995 ja 1997/98. Diesa ferte lasihuvvot ahte narkotihkkaduogušteapmi lea lassánan hui olu dien rájes, ja nu leat maid narkotihkkavearredagu váidagat lassánan. Dan dihte lea dehálaš ođasmahttit dieđuid narkotihkkaboasttogeavaheami birra sámiid gaskas. Go guoská sámi álbmogii de eai gávdno odne dieđut lobihis dálkkasgeavaheami ja gárihuhttima birra.

Dát leat goappašagat boares iskkadeamit, ja mii dárbbášit ođasmahttojuvvon máhtu gárrenávnnašgeavaheami ja –boasttugeavaheami birra sámi servodagas. Mii dárbbášit sihke máhtu gárrenávdnasiid lávdama, geavaheami ja boasttugeavaheami birra, ja mii dárbbášit máhtu riskafaktoriid birra boasttugeavaheamis. Eará álgoálbmotguovlluin mii diehtit ahte álgoálbmogiin lea stuorát riska gárrenmirkkuid boasttugeavaheapmái go earáin. Iskkadeapmái Ung i Nord ledje stuorra lullisámi

guovllut báhcán go dat válddi mielde dušše Finnmárkku, Romssa fylkka ja Nordlándda. Dasa lassin orrot gávpgogiin ollu sápmelaččat geaid birra mis váilot dieđut.

Romssa universitehta sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš bargá dál SAMINOR 2:in mii lea dearvvašvuoda- ja eallindilleiskkadeapmi. Iskkademiid ulbmil lea háhkat eanet máhtu Davvi-Norgga ja Trøndelága fylkkaid álbmoga dearvvašvuoda, dávddaid ja eallindiliid birra. Dat kárte sihke riskafaktoriid ja iešguđet dávddaid gávdnosiid, ja psyhikalaš dearvvašvuoda ja gárrema. Sámedikki mielas dat lea illudahtti. Danne ávžžuha Sámediggi sámi álbmoga searat dáid iskkademiide. Sámediggi lea maid addán doarjaga Romssa universitehta ovdaprošektii mii galgá davviriikkalaš vuodul dutkat sámi nuoraid dearvvašvuoda, eallindiliid ja hálddašeami: NUORRA/UNGT: Fra ung til voksen: helse i et utviklingsperspektiv (nuorravuodas rávesolmmožin: dearvvašvuoda ovdánaperspektiivvas). Dát iskkadeapmi galgá maid geahčadit gárrenmirkkogeavaheami.

Eastadeapmi, dikšun ja fuolaheapmi maŋŋá dikšuma leat golbma hui deatalaš fáttá go ollislaš gárrenpolitihkka galgá hábmejuvvot. Mii diehtit dál juo ahte gárrenčuolbmačilgehusa giedahallan sáhtta leat kulturvuođot, ja sáhtta ovdanbuktojuvvot iešguđet láhkai dađi mielde guđe kultuvrii mii gullat. Dakkár fáttat go gárren ja gárremii gullevaš áššit leat tabu-áššit sámi servodagas, ja danne sáhtta šaddat váttis lihkostuvvat. Dasa lassin lea lahknanvuohki dain dikšohámiin mat dál fálojuvvojit, nu vierrásat ollu sámi buhcciide, ahte dat sáhttet surgehit. Sámedikki mielas lea deatalaš čalmustahttit dan mo sáhtta eará láhkai bargat vai juvssašii daid sápmelaččaid geain lea gárrenváttisvuoda.

Sámediggi oaivvilda ahte mii dárbbasit buorebut čalmustahttit kvalitehta dan dikšofálaldagas mii addojuvvo sámi gárrenávnasgeavaheaddjiide. Dan oktavuodas čujuha Sámediggi iežas meannudeapmái áššis 43/11 kvalitehta ja buhcciidsihkarvuoda birra sámi buhcciid várás, mas čujuhuvvo dasa ahte buhcciid giella ja kultuvra ferte leat mielde indikáhtorin go galgá mihtidit kvalitehta ja buhcciidsihkarvuoda. Gárrenfuolahusas mas hálesteamit gaskal buohcci ja divššára lea deatalaš oassi dikšunvuogis, dat lea erenoamáš deatalaš. Alla fágalaš gelbbolašvuoda lea deatalaš eaktun buot dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš bargui. Mii oaidnit ahte ain lea stuorra dárbu máhtolašvuhtii sámi giela ja kultuvrra birra, ja maŋgagakultuvrralaš áddejupmái dearvvašvuoda- ja sosiálafágalaš bargiid gaskkas buot dásiin.

Finnmárkkuklinihkka – Finnmárkku dearvvašvuoda lea álggahan guovttejagáš prošeavtta man ulbmil lea registreret stáhtusa dan gárrendivššus mii fálojuvvo sámi buhcciide dál, ja čielggadit dárbbu iešguđet spesialiserejuvvon dikšodoaimbajuiide mat konkrehta sáhttet nannet fálaldaga sámi álbmogii. Dán iskkadeami gaskaboddasaš logut čájehit ahte uhca oasáš dain lágideamiin gárrendikšoklinihkkii lea sámi gielddain. Dušše 12 % sis geat ohcet veahki sámi gielddain, ohcet sisa lágideami, ja badjel 40 % sis geat ohcet veahki sámi gielddain, ohcet poliklinihkalaš čuovvoleami. Dat sáhtta mearkašit ahte sámi buohccit háliidit eará lágan fálaldaga go dáža buohccit. Dan ferte veahkkebálvalus váldit vuhtii go sii áigot veahkehit sámi buhcciid. Gielddat mat leat mielde dán iskkadeamis, raporterejit maiddá ahte eai leat galle sápmelačča geat ohcet veahki gárrenváttisvuodaid geažil. Okta sivain sáhtta leat ahte leat uhccán sápmelaččat geain leat gárrenváttisvuodas. Dattetge oaivvilda Sámediggi ahte lea beroštahtti geahčadit mii dasa sáhtta leat sivvan. Sámediggi oaivvilda ahte dutkan lea deatalaš ja oaidná ahte dárbbasuvvo dakkár kárten sámi guovlluin olggobealde Finnmárkku. Davvi Dearvvašvuoda kártii 2011:s spesialistadearvvašvuodabálvalusaid geavaheami sámegiela hálddašanguovllu gielddain. Dan kártema vuodul orru leamen nu ahte sámi gárrenávnasgeavaheaddjit leat boarráset go ohcet veahki. Dat lea fuolastahtti go sivvan dasa ii dárbbas leat dat ahte sámi gárrenávnasgeavaheaddjit vurdet guhkit ovdalgo ohcet veahki.

Lea duodaštuvvon ahte sápmelaččaid gaskkas lea heahpat hállat gárrenváttisvuodaid birra, ja fáddá lea tabu-ášši sápmelaččaid gaskkas. Ovdamearka dihti lea juhkanvuohki dakkár fáddá mas háreve lea sáhka sámi servodagas. Sis lea dat vásihus ahte sámi gárrenávnasgeavaheaddjit dávjá leat oassin servodagas, ja sii vásihit háreve olggusteami. Muhto seammás fertet mii dovddastit ahte go lea gárrenváttisvuoda, ii ge oktage birrasis jearat eallinvuogi birra ja juhkanvuohki lea váttisvuodan, de Čoahkkingirjji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

oažžu váttisvuohta bistit. Go gárrenávnasgeavaheapmi lea dakkár ášši man birra ii galgga eisege hállat, de ferte hállagoahtit dan birra. Dušše dainna lágiin sáhtta juksat rievdadusa mii guhkit áiggi vuollái sáhtta mielddisbuktit eanet rabasvuođa váttisvuođa birra, ja fas dagahit ahte eanebut ohcet veahki.

Eastadeapmi

Borgguheapmi buktá dearvvašvuođa váttuid ja ii sosiála váttisvuođaid. Borgguheamis lea oktavuoha ollu dávdadaide, nugo ovdamearkka dihte váibmodávddaide ja borasdávddaide. Duhpát lea dat gárrenávnas mii suoláda eanemusat dearvvaš eallinjagiid. Vaikko ovdal lea gávnnavuvvon ahte sámi álbmogis lea unnit váibmodávddat, de lea dárbu áigequovdilastit loguid dán suorggis, ja dasto lea dárbu geahčadit dan ođđa áiggi eallindábiid ektui go maiddái sámit lihkadit unnán. Mii diehtit ahte sámi nuorat álget árat borgguhít go dáčča nuorat. Mii diehtit maiddái ahte sámi albmát siseatnamis borgguhít eanet go ii sámi albmát. Dát mearkkaša dan ahte eastadanbarggu ferte heivehit jos das galgá leat beaktu. Mii diehtit ovdamearkka dihte ahte Sis-Finnmárkkus leat ollu albmát geat barget vuoddoealáhusas. Sidjiide sáhtta leat eahpelunddolaš ja geavtlaččat váttis searvat dábálaš borgguhan heaitinkursii. Dákko ferte láchit nu ahte eastadeapmi heivehuvvo sin gillii ja eallindábiide.

Mii diehtit ahte iskkadeapmi ruođa bealde boazodolliid gaskkas čájeha ahte sis geain leat šlundivuoda váttut lea stuorát várra geavahišgoahtit boastut alkohola. Sámediggi lea ollu gerddiid váldán ovdan dili mii lea árbevirolaš sámi ealáhusbargiin. Sii ellet garra deattu vuolde servodaga beales olggobealde. Dát bealit váikkuhit dolliid fysalaš ja psykalaš dearvvašvuhtii. Boazodoallit vásihit ahte sii leat oppa áiggi huššadili, go leat fuolas sin ja ealáhusa boahteáiggis. Sii vásihit noađđin dan go fertejit bealuštit ealáhusa vuoigadahttojuvvoma. SANAG doalai seminára skábmamánu 2010, mas boazodolliid psykalaš dearvvašvuohta lei okta fáttáid gaskkas. Semináras bukte dutkit, divššárat ja boazodoallit čielga signálaid. Boazodolliin leat mearkkašahtti dearvvašvuođa váttut. Dáid leat dagahan ollu bealit main ollislaččat lea stuorra váikkuhus dearvvašvuhtii. Danne áigu Sámediggi fas čujuhit dan dárbbu mii dán joavkkus lea oažžut liige fuomášumi go guoská dearvvašvuođa váttuid eastadeapmái.

Sámediggi háliida ahte čađahuvvojit kampánjat oassin gárrenávnaseastadeaddji doaibmabijuin sámi servodagas. Deatalaš lea ahte dat njuolga leat ráhkaduvvon sámi álbmogii buot ahkejoavkkuid várás, ja leat kultuvrii heivehuvvon ja leat sámegillii. Sámediggi deattasta ahte lea deatalaš fállat eastadeaddji doaibmabijuid árrat eallimis, ja háliida ahte čađahuvvojit kampánjat mat njuolga leat ráhkaduvvon vuoddo- ja joatkkaskuvllaid nuoraid várás. Dasto leat buorit aktivitehtafálaldagat nuoraide báikegottiin deatalaš oassin gárrenávnaseastadanbarggus.

Dikšu

Sámi pasieanttain lea vuoigatvuohta oažžut ovttárvosaš gárrenávnasdivššu mii váldá vuolggasaji sámi gielas ja kultuvrras. Odne mii diehtit ahte dat gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras lea mánggalágan. Jos galgá oažžut áigái buori gárrenávnasdivššu sámiide miehtá riikka de oaivvilda Sámediggi ahte gárrenávnasdivššu sámi pasieanttaide ferte ovddidit riikkalaš perspektiivvas. Psykalaš dearvvašvuođa váttisvuođat ja gárrenávnasgeavaheapmi gullet dávjá oktii. Dan sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa ovddideapmái gárrenávnasfuolahusas, sáhtášii min oaivila mielde geavahuvvot dat gelbbolašvuohta mii dál lea ovddiduvvon psykalaš dearvvašvuođas sámi pasieanttaide, ja mii sáhtta leat hui mávssolaš gárrenávnasdikšui maid. Gárrenávnasgeavaheaddjit ieža leat dovddahan ahte háliidit dakkár fálaldaga man oktavuodas sáhttet geavahit luonddu eanet dahje ahte fálaldat livččii vuodduuvvon oktasaš doaimmaide. Dat ahte čohkkát kantuvrras ja dušše hállat lea eahpelunddolaš. Jos lea olgun luonddus šaddá ságastallan eanet lunddolaš, ja sáhtta šaddat álkit rahpasit daid váttisvuođaid ektui mat sis leat.

Sihke gielddat ja spesialistadearvvašvuođabálvalus fertejit láchit eanet kulturvuđot ja gielaláččat heivehuvvon dikšuma. Ferte sáhttit geahčadit molssaektosaš vugiid movt bargat olahan dihte fálaldagaiguin nu ollugiid go lea vejolaš. Ovdamearkka dihte sáhtta johti poliklinihkalaš divššu ovddideapmi leat okta vuohki juksat eambbogiid. Dát mearkkaša dan ahte veahkkeapparáhta dikšu

geavaheddjiid doppe gos sii leat. Dasa lassin ferte bidjat eanet resurssaid vai bearrašiid ja fierpmádaga sáhtta váldit mielde dikšumis nu árrat go lea vejolaš. Go dainna galggaš lihkestuvvat de fertejit guovddáš eiseválddit bidjat resurssaid dakkár gárrenávnnasfuolahusa ovddideapmái mas lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras. Dalle ferte juolludit ruđaid dutkamii ja ovddideapmái. Ferte maiddái rekrutteret bargiid geain lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras gárrenávnnasdikšui, muhto maiddái gelbbolašvuođa nannemii sámezielas ja sámeziela ja sámi kultuvrra birra veahkkeapparáhta siskkoaldea. Dán oktavuodas leat oahppoásahusat deatalaččat. Kulturáddejupmi lea deatalaš gelbbolašvuohta mii addá buori vuodu kulturgelbbolašvuhtii. Mii oaidnit ahte eaktun čálgobálvalusa geavahusas lea ahte olbmui geat dikšot lea kulturáddejupmi ja kulturgelbbolašvuohta sámi gielas ja servodateallimis.

Deatalaš lea ahte gelbbolašvuohta sámi gárrenávnnasdivššus psykalaš dearvvašvuođabálvalusas nannejupmo ja fievrriiduvvo dikšunásahusaide ja gielddaide, sihkkarastin dihte ahte sámi pasieanttat gozihuvvojit buori vuogi mielde. SANAG lea ollu jagiid bargan psykalaš dearvvašvuođa dikšumiin ja gárrenávnnasváttisvuođaiguin sámi giella- ja kulturperspektiivvas. Danne lea SANAG:is máhttu ja vásihusat mat leat mávssolaččat mii guoská sámi pasieanttaid gárrenávnnasfuolahussii. Ferte sihkkarastit ahte dat vásihusat ja máhttu fievrriiduvvojit guoskevaš dikšunásahusaide, ja gielddaide mat barget eastadanbargguin ja joatkkadivššuin. Lihkestuvvamii lea áibbas vealtameahtun deatalaš ahte joatkkadikšunmálet váldet vuolggasaji sámi kultuvrras ja eallinvugiin, ja ahte daid sáhtta heivehit sierra ahkejoavkkuide.

Sámediggi oaidná lunddolažžan ahte SANAG lea guovddážiis go guoská gárrenávnnasfuolaheami ovddideapmái sámi pasieanttaid várás riikkalaš perspektiivvas.

Guovddážiis ferte maiddái leat ahte fáladat maiddái sidjiide geat rahčet gárrenávnnashástalusaiguin ja psykalaš váttuiguin fárolága sihkkarastojupmo. Sii geain lea dárbu oazžut gárrenávnnasdivššu seammás go sis leat psykalaš váttut sáhttet vásihit dan, ahte sii eai sáhte oazžut divššu gárrenávnnasváttisvuođaide psykalaš váttuid geažil, go sidjiide maiddái sáhtta biehttaluvvot addimis dikšunfáladat psykiatriijas dainna ákkain go sii leat gárremin.

Sámediggi oaidná ahte sáhtta leat hástalussan sámi pasieanttaid fáladahkii dalle go struktuvrrat dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusas rievdaduvvojit. Ovttasdoaimanodastusa mielde biddjojupmo gárrenávnnasdikšu ja gárrenávnnasiid boastut geavaheddjiid čuovvoleapmi eanet ja eanet gielddaide. Sámediggi deattasta ahte gielddain lea ovddasvástádus addit sámi pasieanttaide fáladaga mii lea giellalaččat ja kultuvrralaččat heivehuvvon, sorjjakeahtta das gullet go gielddat sámi giellahálddašanguvlui vai eai. Sámediggi vuorjašuvvá maiddái dainna go lea evttohuvvon ahte guovlupsykiatralaš guovddážit sámi guovlluin heaittihuvvojit, go dain ánnas lea viiddis fágagelbbolašvuohta dán suorggis. Lávdegoddi deattasta ahte vejolaš heaitthemiid oktavuodas ferte sihkkarastit ahte gelbbolašvuohta ja resurssat sirdojuvvojit ja fievrriiduvvojit viidáseappot ávkin sámi pasieanttaide.

Joatkkadikšu guovddážiis

Sámi geavaheaddjit dihtet mitalit ahte gielddain lea heajos ja váilevaš joatkkadikšu. Buori spesialistafáladaga beaktivuohta sáhtta mannat áibbas duššas, jos geavaheaddji ii oáččo doaimbi joatkkadivššu maŋŋá go boahká ruoktot. Dan mii lea buorre joatkkadikšu, fertejit geavaheaddjit dávjá ieža leat mielde meroštallamin. Mii diehtit ahte sámi geavaheddjiide lea deatalaš ahte gielddalaš veahkkeapparáhta diehtá makkár mearkkašupmi sámi gielas ja kultuvrras lea, dalle go geavaheaddji áiggošii álggahit gárrenávnnas friija eallima ruovttugielddas. Ollugiidda sáhtta maiddái leat deatalaš ahte bearaš ja fierpmádat leat mielde joatkkadivššus. Sámi giella ja kulturgelbbolašvuohta lea seamma deatalaš joatkkadivššus go dikšunfáladagas ge. Danne lea deatalaš ahte gielddain lea dakkár bálvalus mas lea gelbbolašvuohta sámi gielas ja kultuvrras.

Evttohusat

Evttohus 1

Evttohus Bargiidbellodaga sámediggejoavkeus, Geir Johnsen, Mariann Wollmann Magga, Jørn Are Gaski ja Marit Kirsten A. Gaup Norrga Sámiid Riikkasearvis Silje Karine Muotka, Kirsti Guvsám, Miriam Paulsen, Arjjas, Odd Iver Sara, Áarjel-Saemiej Gielhas, Leif Aksel Renfjell ja Johttisápmelaččaid listus, Anders Somby jr.

Lasáhus maŋŋá maŋimuš teakstaosi:

Sámediggi oaivvilda ahte buot sámi pasieanttain leat vuoigatvuođat geavahit sámegiela dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusas, maiddá gielddain mat leat olggobealde sámegiela hálddašanguovllu. Sámediggi oaivvilda ahte struktuvrraid ferte heivehit sámi pasieanttaide nu ahte sii ožžot heivehuvvon divššu juohke sajis. Sámedikki oaivila mielde lea deatalaš ahte doaibmabijut leat njuolga heivehuvvon sámi gárrenfuolahussii nugo ovdamearkka dihte johtti poliklinihkalaš divššu ovddideapmi, ja dasto nannet DPS sámi guovlluin.

Evttohus 2

Ovddádusbellodaga evttohus, Hans Eriksen:

Ovddádusbellodat doarju vuosttaš teakstaosi, muhto háliida bidjat čuovvovaš teavstta dan sadjái:

Dan sadjái go bidjat guovddázii etnihkalašvuođa, lea deataleappo bidjat guovddázii dan ahte buohkat geat rahčēt gárrenávnassorjjasvuođain sorjjakeahtta etnihkalaš duogázis, de leat sis iešgudege lágan áššečuolmmat, sierralágan sivat manne gárihuhttit iežaset ja sis lea sierralágan dárbu oazžut divššu ja veahki. Danne lea áibbas vealtameahtun deatalaš ahte gárrendivššus leat mánggalágan fálaldagat jos galgá lihkostuvvat. Mánggalágan fálaldagaid vuođul sáhtta buohkaide fállat veahki sin iežaset hástalusaid ja eavttuid mielde.

Buriid spesialistafálaldagaid beaktuvuohta sáhtta mannat áibbas duššas jos pasieanttaide ii fállujuvvo dakkár joatkkadikšu mii doaibmá go sii bohtet ruoktot. Buorre gárrendikšui gullá maiddá buorre dikšu maŋŋá ja mas lea gelbbolašvuohta pasieantta gielas ja kultuvrras.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai leat eanet mearkašumit dahje evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovačča:

Sámediggi doarju muđui sámediggeráđi árvalusevttohusa.

III Jienasteapmi

39 áirasis ledje 36 čoahkis. Jienasteapmi dahkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 2 hilgojuvvui 33 jienain. 3 jienastedje beali.
- Evttohus 1 mearriduvvui 33 jienain 3 jiena vuostá.
- Bajásšaddan- fuolahus- ja oahppolávdegotti ráva mearriduvvui 33 jienain 3 jiena vuostá.

IV Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

V Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Marit Kirsten Anti Gaup, áššejođiheaddji	Gunn-Britt Retter

Čoahkkingirji čállit: Ellen Aina Eira/ Ellen Mienna

376 siidu 379 siidus

		Silje Karine Muotka
		Anne-Marit Eira
	Marit Kirsten Anti Gaup	
2	Miriam Paulsen	Silje Karine Muotka
3	Hans J. Eriksen	Silje Karine Muotka
		Geir Johnsen
		Kirsti Guvsám
4	Anders Somby jr.	Marit Kirsten Anti Gaup
		Silje Karine Muotka
		Trond Are Anti
	Anders Somby jr.	
5	Silje Karine Muotka	Geir Tommy Pedersen
		Miriam Paulsen
		Rolf Johansen
	Silje Karine Muotka	
6	Heidi Persdatter Greiner Haaker	Marit Kirsten Anti Gaup
		Rolf Johansen
		Trond Are Anti
	Heidi Persdatter Greiner Haaker	
7	Alf Isaksen	
8	Ronny Wilhelmsen	
9	Ragnhild Melleby Aslaksen	
10	Egil Olli	
11	Kirsti Guvsám	
12	Stig Furu	
	Marit Kister Anti Gaup, áššejođiheaddji	

VI Sámedikki mearrádus

Easttadeapmi, dikšu ja maŋit áiggi dikšu (ettervern) leat golbma guovddáš fáttá mat leat hui dehálaččat go galgá hábmet ollislaš gárrenmirkodivššu. Mii diehtit dál ahte gárrenmirkováttisvuodaid čoavdin lea čadnon kultuvrii, ja sáhtta leat iešguđet ládje iešguđetlágan kultuvrrain. Gárrenmirkkot ja gárrenmirkkuid geavaheapmi leat fáttát maid birra ii ságastallojuvvo sámi servodagas ja sáhtta dan dihte váttis olahit vehkiin. Dákkár jávohisvuolta sáhtta maid dahkat ahte váttisvuodát besset stuorrut ovdal go olbmot ožžot veahki. Sámedikki mielas lea dehálaš deattuhit gárrenmirkkuid boasttogeavaheami eastadeami maiddái vai dát jávohisvuolta botkejuvvo.

Otná dikšunvugiid lahknanvuogit leat nu apmasat ahte sáhttet baldit ollu sámi pasieanttaid. Sámedikki mielas lea dehálaš geahččat movt sáhtta eará ládje bargat vai olaha sápmelaččaid geain leat gárrenmirkováttisvuodát. Sámi pasieanttain lea riekti oažžut ovtadássásaš gárrenmirkodivššu mas sámegeiella ja sámi kultuvra lea divššu vuodđun. Mii diehtit ahte odne rievddada gelbbolašvuolta. Sámedikki mielas ferte gárrenmirkofálaldagas sámi pasieanttaide leat našunála perspektiiva vai oažžu buori gárrenmirkodikšo-fálaldaga sámi pasieanttaide olles riikkas. Psyhkalaš buozanvuolta ja gárrenmirkoboasttugeavaheapmi leat dájvja olbmuin oktanis. Go hukse sámegeiel ja kulturgelbbolašvuoda gárrenmirkodivššus, de oaivvilda Sámediggi ahte gelbbolašvuolta mii juo lea huksejuvvon psyhkalaš dearvvašvuodabálvalusas sáhtta leat mávssolaš gárrenmirkodikšui.

Guovddáš eiseválddit fertejit bidjat resurssaid vai sáhtta hukset gárrenmirkodivššu mas lea gelbbolašvuohta sámegielas ja sámii kultuvrras. Sámediggi vuordá ahte juolluduvvojit ruđat dutkamii ja ovdánahttimii. Lea dárbblaš háhkat bargiid geain lea gelbbolašvuohta sámegielas ja sámii kultuvrras vai sámii pasieanttat ožžot buori gárrenmirkodivššu, ja ahte gelbbolašvuohta sámegielas ja sámii kultuvrras bargiin buot dásiin veahkkeásahusain nannejuvvo. Buori erenoamášdivššu ávki sáhtta áibbas jávkat jus pasieanttat eai oaččo buori maŋit áiggi divššu (ettervern) go bohtet ruoktot. Buorre gárrenmirkodikšu sámii pasieanttaide sistisdoallá maid buori maŋit áiggi divššu (ettervern) mas lea gelbbolašvuohta sámegielas ja sámii kultuvrras.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 24.02.12 dii.12.00.

Vuolláičállit leat lohkat čeahkkinbeavdegirjji, ja leat gávnnašan ahte čeahkkingirjái fievrriduvvon mearrádusat leat nu movt Sámediggi mearridii.

Karášjohka 14.03.2012

Dievasčeahkkinjođihangoddi

Jarle Jonassen
jođiheaddji

Toril Bakken Kåven

Jørn Are Gaski

Hilde Anita Nyvoll

Mathis Nilsen Eira

-
- i Samisk begynneropplæring, Evaluering, M.Myrvoll, 2005
 - ii I denne sammenheng er begrepet den samiske skolen å anse som en del av fellesskolen og omfatter en skole eller en gruppe hvor grunnopplæringen følger Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samisk.
 - iii http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7700553
 - iv Tone Hansen, masteroppgave i spesialpedagogikk ved det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø 2008: ”Skolens dilemma i møte med samiske barn og deres foreldre”
 - v Rapport om «Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler», juni 2010, L. Mikkelsen på vegne av gruppe nedsatt av Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet Punkt 4.2.8, andre avsnitt: Utviklingen av digitale læringsressurser
vi http://www.regjeringen.no/upload/AID/publikasjoner/rapporter_og_planer/2009/Handlingsplan_2009_samisk_sprak.pdf
 - vii <http://www.forskning.no/artikler/2011/april/284665>
 - viii Eva Josefsen Norut NIBR rapport 2006:3 Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge og Ketil Lenert Hansen, Universitetet i Tromsø ”Ethnic discrimination and bullying in relation to self-reported physical and mental health in Sami settlement areas in Norway” 2011